AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Caner ERDOĞAN

OLİGARŞİNİN DEMİR KANUNU'NUN CUMHURİYET HALK PARTİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2017

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Caner ERDOĞAN

OLİGARŞİNİN DEMİR KANUNU'NUN CUMHURİYET HALK PARTİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. V. Alpay GÜNAL

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2017

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Caner Erdoğan'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Ali ÖZTEKİN	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Yrd. Doç. Dr. Vehbi Alpay GÜNAL	(İmza)
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Serkan DORU	(İmza)
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Senem ATVUR	(İmza)
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Rana İÇMEN	(İmza)

Tez Başlığı: Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 23/12/2016

Mezuniyet Tarihi : 02/02/2017

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora tezi olarak sunduğum "Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Caner ERDOĞAN

İ Ç İ N D E K İ L E R

ŞEKİL LİSTESİ ..... **vi**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
RESİM LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xi**
ÖZET ..... **xii**
SUMMARY ..... **xiii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
TEMEL KAVRAMLAR: YÖNETİM, ÖRGÜT ve BÜROKRASİ

1.1. Yönetim Kavramının Tanım ve İçeriği 5
1.2. "Yönetim"in Bilimi 7
1.3. Örgüt Kavramının Tanım ve İçeriği 9
1.4. Yönetime İlişkin Yaklaşımlar 10
1.5. Bürokrasi Kavramının Tanım ve İçeriği 14
1.6. Bürokrasiye İlişkin Yaklaşımlar 15
1.6.1. Hegel, Marx, Lenin ve Trotsky'nin Görüşleri 15
1.6.2. Sosyalist Ülkelerde Bürokrasiye Eleştiriler 19
1.6.2.1. Rizzi'nin "Bürokratik Kolektivizm"i 21
1.6.2.2. Djilas'ın "Yeni Sınıf"ı 22
1.6.3. Ludvig von Mises'in Liberal Bürokrasi Görüşü 24
1.6.4. Max Weber'in Bürokrasi Kuramı 26
1.6.5. Robert Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu 35
1.6.5.1. Robert Michels ve Siyasal Partiler Eseri 36
1.6.5.1.1. Robert Michels'in Yaşamı ve Düşünsel Altyapısı 36
1.6.5.1.2. Siyasal Partiler Eserinin Genel Karakteri 37
1.6.5.1.3. Siyasal Partiler Eserinin Teorik Arka Planı 40
1.6.5.1.4. Siyasal Partiler Eserinin Etkisi 45
1.6.5.2. Oligarşinin Demir Kanunu 46
1.6.5.2.1. Aristokrasinin Yeni Biçimi Olarak "Demokrasi" 46
1.6.5.2.2. Oligarşinin Kaynağı Olarak "Örgüt" 50
1.6.5.2.3. Liderlerin Sosyolojik Kökenlerinin Etkisi 51
1.6.5.2.4. Oligarşinin Demir Kanununun Genel Çerçevesi 52

1.6.5.2.4.1. Örgütün Doğası 53
1.6.5.2.4.1.1. Doğrudan Yönetimin Teknik ve Mekanik İmkansızlığı 53
1.6.5.2.4.1.2. Merkezileşme ve Bürokratikleşme 55
1.6.5.2.4.2. Liderin Psikolojik Eğilimleri 57
1.6.5.2.4.2.1. Liderin Oligarşik Eğilimleri 57
1.6.5.2.4.2.2. Liderin Sahip Olduğu Avantajlar 60
1.6.5.2.4.2.3. Liderin Öne Çıkan Yetenekleri 62
1.6.5.2.4.3. Üyelerin (Kitlelerin) Psikolojik Eğilimleri 63
1.6.5.2.4.3.1. Üyelerin Yetersizliği/İlgisizliği 63
1.6.5.2.4.3.2. Üyelerin Lider Arayışı 66
1.6.5.2.4.4. Oligarşinin Demir Kanunu'nun Temel Varsayımları 67
1.6.5.3. Oligarşinin Demir Kanunu Üzerine İncelemeler 70
1.6.5.3.1. Siyasi Partiler Üzerine İncelemeler 71
1.6.5.3.2. Sendika ve Meslek Örgütleri Üzerine İncelemeler 74
1.6.5.3.3. Gönüllü Kuruluşlar Üzerine İncelemeler 77
1.6.5.3.4. Diğer Çalışmalar 78

İKİNCİ BÖLÜM
BİR SİYASAL ÖRGÜT OLARAK CUMHURİYET HALK PARTİSİ

2.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Temel Nitelikleri ve Öznelliği 80
2.2. Cumhuriyet Halk Partisi'nin İdeolojik Değişim ve Gelişim Süreci 86
2.2.1. Atatürk Dönemi: 1923-1930 86
2.2.2. Atatürk Dönemi: 1930-1939 90
2.2.3. İnönü Dönemi: 1939-1945 93
2.2.4. İnönü Dönemi: 1945-1950 96
2.2.5. İnönü Dönemi: 1950-1960 98
2.2.6. İnönü Dönemi: 1960-1965 101
2.2.7. İnönü Dönemi: 1965-1972 106
2.2.8. Ecevit Dönemi: 1972-1980 109
2.2.9. SHP Geçiş Dönemi: 1983-1992 114
2.2.10. Baykal Dönemi: 1992-1999 116
2.2.11. Baykal Dönemi: 2000-2010 121
2.2.12. Kılıçdaroğlu Dönemi: 2010 Sonrası 124
2.3. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Örgütsel Değişim ve Gelişim Süreci 125

2.3.1. İlk Adım: Sivas Kongresi Nizamnamesi 125
2.3.2. İlk Örgütlenme Modeli: 1923 Nizamnamesi 127
2.3.3. Otokratik Yönetim Biçimi: 1927 Nizamnamesi 130
2.3.4. Örgütsel Olgunlaşma: 1931 Nizamnamesi 133
2.3.5. Tüzüğün Türkçeleştirilmesi: 1935 Tüzüğü 135
2.3.6. Milli Şef: 1938 Tüzük Değişikliği 136
2.3.7. Parti-Devlet Bütünleşmesinin Etkisi: 1939 Tüzüğü ve 1943 Tüzük Değişiklikleri 137
2.3.8. Çok Partili Sistemle Uyumlaşma: 1946 Tüzük Değişiklikleri 138
2.3.9. Parti İçi Demokrasinin İlk Adımları: 1947 Tüzüğü 138
2.3.10. Parti içi Demokrasinin Gelişimi: 1951 Tüzüğü 139
2.3.11. Güçlü Genel Sekreter Modeli: 1954 Tüzük Değişiklikleri 141
2.3.12. Genel Başkan-Genel Sekreter Çekişmesinin Sonu: 1959 Tüzük Değişiklikleri ... 142
2.3.13. Güçlü Genel Sekreter Modelinin Sonu, Gençlik ve Kadın Kollarının Etkinleşmesi: 1961 Tüzük Değişiklikleri 143
2.3.14. Kurultay ve Yerel Kongre Üyeliğine İlişkin Düzenlemeler: 1962 Tüzük Değişiklikleri 143
2.3.15. Yeni Örgüt Anlayışı: 1966, 1967 ve 1968 Tüzük Değişiklikleri 144
2.3.16. Tüzük Tadilatı: 1972 Tüzük Değişiklikleri 145
2.3.17. Parti İçi Demokrasi Reformu: 1974 Tüzüğü 146
2.3.18. Merkezileşme ve Otokratikleşme Eğilimleri: 1976 Tüzüğü 149
2.3.19. SHP Geçiş Dönemi: 1987 SHP Tüzüğü 152
2.3.20. Uyumlaşma Süreci: 1993 Tüzüğü 154
2.3.21. 1999 Üye Güncellemesi 156
2.3.22. Gençlik ve Kadın Kollarının Açılması: 2000 Tüzük Değişikliği 156
2.3.23. Otokratik Yönetim Anlayışı: 2001, 2003 ve 2008 Tüzük Değişiklikleri 156
2.3.24. Parti İçi Demokrasi Reformu: 2012 ve 2014 Tüzük Değişiklikleri 157
2.4. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi 159
2.4.1. Kavramsal Çerçeve: Demokrasi, Oligarşi, Örgüt Kültürü, Örgüt Disiplini ve Lider Sultası 159
2.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Demokrasinin (Ya da Oligarşinin) Kurumsallaşma Süreci 161
2.4.2.1. Tek Parti Dönemi:1923-1945 161
2.4.2.2. Çok Partili Dönem (1980 Öncesi): 1946-1980 165
2.4.2.3. Çok Partili Dönem (1992 Sonrası): 1992-2016 169

2.4.3. Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğünün Oligarşiyi Besleyen Yönleri 176
2.4.3.1. Üyeliğe Başvuru ve Üyeliğin Gerçekleştirilmesi Prosedürünün Kolaylığı 176
2.4.3.2. Merkez Yönetim Kurulu Üyelerinin Genel Başkan Tarafından Atanması 178
2.4.3.3. Bilim Yönetim ve Kültür Platformu üyelerinin Genel Başkanın Önerdiği Kişiler Arasından Seçilmesi 178
2.4.3.4. Üyelerin Karar Alma ve Politika Belirleme Süreçlerinin Dışında Tutulması .. 179
2.4.3.5. Blok Liste Yönteminin Bir Seçenek Olarak Sunulması 180
2.4.3.6. Milletvekili Adaylarının "%15 + %5"inin Merkez Yoklaması ve Kontenjan İle Belirlenmesi 181
2.4.3.7. Belediye Başkanlığı, Belediye Meclis Üyeliği ve İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimlerinde Önseçimin Uygulanmaması 182

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CHP'NİN ÖRGÜTSEL YAPISI, PARTİ İÇİ DEMOKRASİ VE OLİGARŞİ ARAŞTIRMASI: ANTALYA ÖLÇEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı 184
3.2. Araştırmanın Varsayımı (Hipotezi) 185
3.3. Araştırmanın Yöntemi 185
3.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları 186
3.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi 187
3.6. Araştırmanın Güvenilirliği (İç Tutarlılığı) 192
3.7. Araştırmanın Uygulanması 193
3.8. Araştırma Bulguları 195
3.8.1. Katılımcıların (Üyelerin) Kişisel Özellikleri 195
3.8.2. Katılımcıların Parti Faaliyetlerine Katılım Sıklığı 199
3.8.3. Katılımcıların Parti İle Aidiyet İlişkisi 202
3.8.4. Üyelerin CHP'de Parti İçi Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı 208
3.8.5. 29 Mart 2015 Antalya Milletvekili Adaylığı Önseçimine İlişkin Görüşler 216

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
OLİGARŞİNİN DEMİR KANUNU'NUN CUMHURİYET HALK PARTİSİ AÇISINDAN GEÇERLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

4.1.Örgütün Doğası 223
4.1.1. Doğrudan Yönetimin Teknik ve Mekanik İmkansızlığı 223
4.1.2. Örgütsel Yapıda Merkezileşme ve Bürokratikleşme 227

4.2. Liderin (Genel Başkanın) Psikolojik Eğilimleri 231
4.2.1. Genel Başkanın Merkez Organları Üzerindeki Etkisi 232
4.2.1.1. Genel Başkanın Kurultay Üzerindeki Etkisi 233
4.2.1.1.1. Genel Başkanın Olağanüstü Kurultayı Seçim Gündemiyle Toplama Yetkisi 233
4.2.1.1.2. Genel Başkanın Kurultay Delegeleri Üzerinde Yarattığı Psikolojik Etki 234
4.2.1.1.3. Kurultay Delegelerinin Siyasi İstikbal Kaygısı 236
4.2.1.1.4. Lidere İtaat ve Bağlılığı Esas Alan Örgüt Kültürünün Etkisi 238
4.2.1.1.5. Genel Başkanın Seçim Performanslarının Kurultay Delegeleri Üzerindeki Etkisi 239
4.2.1.2. Genel Başkanın Parti Meclisi Üzerindeki Etkisi 241
4.2.1.3. Genel Başkanın Merkez Yönetim Kurulu Üzerindeki Etkisi 244
4.2.1.4. Genel Başkanın Yüksek Disiplin Kurulu Üzerindeki Etkisi 246
4.2.2. Genel Başkanın Aday Belirleme Süreci Üzerindeki Etkisi 250
4.2.3. Genel Başkanın Parti İçi Muhalifler Üzerindeki Etkisi 255
4.2.4. Genel Başkanın Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Birimleri Üzerindeki Etkisi 259
4.2.5. Genel Başkanın Parti Bütçesi Üzerindeki Etkisi 261
4.2.6. Genel Başkan ve Ekibinin Görevde Kalma Süresi 262
4.3. Üyelerin Psikolojik Eğilimleri 268
4.3.1. Üyelerin Yetersizliği/İlgisizliği 268
4.3.2. Üyelerin Lider Arayışı 274
4.4. Değerlendirme 276

SONUÇ 280
KAYNAKÇA 287
EK-1: CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi Araştırması Anket Soruları 302
EK-2: Kemal Kılıçdaroğlu ve 2000 Sonrası Deniz Baykal Dönemlerinin Merkez Yönetim Kurulu Üyeleri Listesi 306
ÖZGEÇMİŞ 308

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil.1.1 Marx ve Rizzi'ye Göre Kapitalizmden Komünizme Geçiş Aşamaları 22
Şekil.1.2 Michels'in Parti Toplantılarına İlgi Düzeyi Diyagramı 65

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1 1923 CHP Nizamnamesi ve Güncel (2016) CHP Tüzüğü'ne Göre Parti Organlarının Karşılaştırılması 85
Tablo 3.1 CHP Antalya Üyelerinin Üyesi Bulundukları İlçelere Göre Dağılımı 188
Tablo 3.2 CHP Antalya Üyelerinin Yaşlara Göre Dağılımı..... 188
Tablo 3.3 CHP Antalya Üyelerinin Cinsiyet Dağılımı 189
Tablo 3.4 D= 0.03, 0.05 ve 0.10 İçin Örneklem Büyüklükleri (P=0.5, Q=0.5 ve P=0.8, Q=0.2 İçin) 189
Tablo 3.5 29 Mart 2015 Önseçimine Katılan Üye Sayısı ve 17 Haziran 2016 Tarihine Oranlanmış Hali..... 191
Tablo 3.6 Ankete Katılanların Yaş Aralığı 195
Tablo 3.7 Ankete Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı 196
Tablo 3.8 Ankete Katılanların Eğitim Düzeyi..... 196
Tablo 3.9 Ankete Katılanların Mesleklere Göre Dağılımı..... 197
Tablo 3.10 Ankete Katılanların Üyelik Süreleri..... 197
Tablo 3.11 Ankete Katılanların Üyesi Olduğu İlçeler 198
Tablo 3.12 Ankete Katılanların İdeolojik Tanımlamaları..... 199
Tablo 3.13 Ankete Katılanların Partideki Görevleri..... 199
Tablo 3.14 Ankete Katılanların Partinin Seçim Çalışmalarına Katılım Sıklığı 200
Tablo 3.15 Ankete Katılanların Partinin Basın Açıklaması ve Eylemlere Katılım Sıklığı... 200
Tablo 3.16 Ankete Katılanların Parti Üyeleriyle Sosyal Ortamlara Katılım Sıklığı 201
Tablo 3.17 Ankete Katılanların Parti Çalışmalarını Sosyal Medyada Takip Etme Sıklığı... 201
Tablo 3.18 Ankete Katılanların Partinin İl- İlçe Örgütleri ve Mahalle Temsilciliklerine Gidiş Sıklığı 201
Tablo 3.19 Güncel Parti Tüzüğünü Okuyan, Bir Kısmını Okuyan ve Okumayan Katılımcıların Oranı..... 202
Tablo 3.20 Ankete Katılanlara Göre Güncel Parti Tüzüğünü Okuyan Üyelerin Oranı..... 203
Tablo 3.21 Güncel Parti Programını Okuyan, Bir Kısmını Okuyan ve Okumayan Katılımcıların Oranı 204
Tablo 3.22 Ankete Katılanlara Göre Güncel Parti Programını Okuyan Üyelerin Oranı 204
Tablo 3.23 Son 2 Yılda Düzenli Aidat Ödeyen/Ödemeyen Katılımcıların Oranı..... 205
Tablo 3.24 Son 2 Yıldaki Seçimlerde Sandık Başında Ya Da Seçim Günü Parti Çalışmalarında Görev Alan Katılımcıların Oranı..... 206

Tablo 3.25 Son 2 Yılda Parti Örgütü Tarafından Düzenlenen Parti İçi Eğitimlere Katılan Katılımcıların Oranı 207
Tablo 3.26 Üyesi Bulunduğu İlçe Örgütünün İlçe Başkanını Tanıyan/Tanımayan Katılımcıların Oranı 207
Tablo 3.27 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Sade Bir Üye Partinin Karar Alma ve Politika Belirleme Süreçlerinde Söz Sahibi Değildir." Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı 208
Tablo 3.28 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Karar Alma ve Politika Belirleme Süreçleri Genel Merkezde ve Yerelde Belli Oligarşik Grupların (Ekiplerin) Güdümündedir." Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı 209
Tablo 3.29 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Değişim İhtiyacı Ortaya Koyan Gençlerin Önü Elindeki Gücü Muhafaza Etmek İsteyen Oligarşik Gruplar (Ekipler) Tarafından Bilinçli Olarak Kesilmektedir" Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı 211
Tablo 3.30 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Değişim İhtiyacı Ortaya Koyan Kadınların Önü Elindeki Gücü Muhafaza Etmek İsteyen Oligarşik Gruplar (Ekipler) Tarafından Bilinçli Olarak Kesilmektedir" Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı 212
Tablo 3.31 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Kişiler ve Ekipler Demokratik ve Özgürlükçü Söylemlerle Yola Çıksalar Da Parti Yönetimine Geldiklerinde Bu Gücü Muhafaza Etmek İçin Oligarşik Eğilimler Gösterirler" Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı 213
Tablo 3.32 Ankete Katılanların "Bence Genel Merkezdeki ve Yereldeki Oligarşik Gruplar (Ekipler) Kimi Zaman Kendi Siyasi Menfaatlerini Parti Menfaatlerinin Önünde Görürler." Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı 214
Tablo 3.33 Ankete Katılanların CHP'de Parti İçi Demokrasinin Geçerliliğine Verdikleri Puanların Oranı 216
Tablo 3.34 Ankete Katılanların "Önseçim Sürecinde Üyelerin Oy Verme İradeleri Üzerinde Genel Merkez'in Yönlendirici Bir Etkisi Olduğuna İnanıyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı 218
Tablo 3.35 Ankete Katılanların "Önseçim Sürecinde Üyelerin Oy Verme İradeleri Üzerinde İl ve İlçe Örgütlerinin Yönlendirici Bir Etkisi Olduğuna İnanıyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı 219
Tablo 3.36 Ankete Katılanların "Önseçim Sürecinde Üyelerin Oy Verme İradeleri Üzerinde Belediye Başkanlarının Yönlendirici Bir Etkisi Olduğuna İnanıyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı 219
Tablo 3.37 Ankete Katılanların "29 Mart Önseçiminde 96 Aday Adayı Arasında Adil ve Eşit Şartlarda Bir Yarış Olduğuna İnanıyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı . 220

Tablo 3.38 Ankete Katılanların "CHP'nin Mevcut Kayıtlı Üye Yapısı İle Önseçimde Elde Edilen Sonucun Parti Tabanının Gerçek İradesini Yansıttığını Düşünüyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı 220
Tablo 3.39 Ankete Katılanların "Sizce CHP'de Milletvekili ve Belediye Başkan Adaylarının Belirlenmesinde Hangi Yöntem Uygulanmalıdır?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı . 221
Tablo.4.1 CHP Tüzüğü'ne Göre Parti İçi Seçimlerde Üye ve Delegelerin Seçiminde Oy Kullandıkları Parti Görevlileri..... 225
Tablo.4.2 CHP Tüzüğü'ne Göre Üye ve Delegelerin Katılma/Oy Kullanma Haklarına Sahip Oldukları Toplantılar..... 226
Tablo 4.3 CHP'de 1950-1980 Yılları Arasında Milletvekili Adaylarının Belirlenmesinde Önseçim ve Merkez Yoklamanın Ağırlığı 251
Tablo 4.4 CHP'de 1992 Sonrası Milletvekili Adaylarının Belirlenmesinde Önseçim ve Merkez Yoklamanın Ağırlığı 253
Tablo 4.5 CHP Genel Başkanlarının Görev Süreleri..... 263
Tablo 4.6 İngiliz İşçi Partisi Başkanlarının Görev Süreleri 264
Tablo 4.7 Alman Sosyal Demokrat Parti Başkanlarının Görev Süreleri (1946 Sonrası)..... 265
Tablo 4.8 CHP, LP ve SPD'de En Uzun Süre Görev Yapan Üç Başkanın Toplam Görev Sürelerinin Karşılaştırılması..... 265
Tablo 4.9 CHP'de İkinci Adamların Görev Süresi 266
Tablo 4.10 CHP'de Baykal ve Kılıçdaroğlu Döneminde MYK Üyelerinin Değişim Oranı 267
Tablo 4.11 CHP Antalya Üyelerinin 29 Mart 2015 Önseçimine Katılım Oranı..... 271
Tablo 4.12 CHP Antalya Üyelerinin 2015 İlçe Kongre Delege Seçimlerine Katılım Oranı 272
Tablo 4.13 CHP Antalya'da Parti Çalışmalarına Düzenli Katılan Üye Sayısı/Oranı..... 272

RESİM LİSTESİ

Resim 3.1 Online Anketlerin Gerçekleştirildiği chpanket.net Adresinin Açılış Sayfası 193

KISALTMALAR LİSTESİ

Ak Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
ARMHG	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHFN	Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CHPT	Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
HEP	Halkın Emek Partisi
HF	Halk Fırkası
HFN	Halk Fırkası Nizamnamesi
HP	Halkçı Parti
LP	İngiliz İşçi Partisi
MYK	Merkez Yönetim Kurulu
PM	Parti Meclisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SKN	Sivas Kongresi Nizamnamesi
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SODEPT	Sosyaldemokrat Halkçı Parti Tüzüğü
SPD	Alman Sosyal Demokrat Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YDK	Yüksek Disiplin Kurulu

ÖZET

Robert Michels 1911 yılında yazdığı "Siyasal Partiler" eserinde Alman Sosyal Demokrat Parti'nin seçim kampanyalarında halka demokrasi vaat ettiğini, ancak parti içinde demokrasinin geçerli kılınamadığını tespit etmiştir. Antik Yunan'dan 1900'lü yılların başına kadar Güney Amerika'dan Kara Avrupası ve Uzak Doğu'ya kadar çok geniş bir dünya coğrafyasında yaşanan gelişmelerin derin tarihsel, sosyolojik ve psikolojik analizlerini yapan Michels, Oligarşinin Demir Kanunu olarak tanımladığı kuramında "kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur" sözü ile istisnasız tüm örgütlerde (özellikle sosyalist/sosyal demokrat partilerde) oligarşinin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştır. Oligarşinin kaçınılmazlığını örgütün doğası ile birlikte liderin ve üyelerin psikolojik eğilimlerine dayandıran Michels, örgütlerde temsil (delegasyon) sistemi ile merkezileşme ve bürokratikleşmenin; liderin oligarşik eğilimlerinin, öne çıkan yeteneklerinin, sahip olduğu avantajların; üyelerin yetersizliğinin/ilgisizliğinin, sürekli lider arayışının örgüt içinde oligarşiyi güçlendirdiğini savunmuştur.

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşlerin geçerliliğini test etmek üzere bilim adamları siyasi parti, sendika ve meslek örgütleri üzerinde çok sayıda incelemelerde bulunmuşlardır. Bu araştırmanın amacı da Cumhuriyet Halk Partisi'nin örgütsel yapısı içindeki oligarşik eğilimlerin tespit edilerek Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımlar ile uyumlu olup olmadığını incelemektir. Bunun için partinin ideolojik ve örgütsel değişim ve gelişim süreci ile ilgili parti tüzüğü, parti yönetmelikleri, parti yayınları, gazete ve dergi haberleri, TÜİK verileri ile birlikte güvenilir kitap ve internet kaynaklarından veriler toplanmış, Michels'in varsayımları temel alınarak Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ortaya konulan görüş ve değerlendirmeleri destekleyici olarak Antalya ölçeğinde 1.204 CHP üyesi ile anket yapılmış, CHP Antalya'nın 19 ilçe başkanı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nde sade üyelerin parti içi iktidara eşit oranda sahip olmadıkları, başka bir ifadeyle parti içi karar alma ve politika belirleme süreçlerine etkin bir şekilde katılamadıkları görülmüş, bu karar alma ve politika belirleme süreçlerinin lider ve çevresindeki yöneten azınlığın oluşturduğu güçlü oligarşik yapı tarafından domine edildiği tespit edilmiştir. Böylece, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımların Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, Bürokrasi, Oligarşinin Demir Kanunu, Cumhuriyet Halk Partisi

SUMMARY

THE STUDY OF THE IRON LAW OF OLIGARCHY IN TERMS OF REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY

Robert Michels identified in his book "Political Parties" written in 1911 that German Social Democrat Party had promised democracy to people at election campaigns, but democracy hadn't been able to enabled inner-party. Michels, who deeply analyzed happenings historically, sociologically and psychologically in a wide world geography from South America to continental Europe and the far East from Ancient Greek to the beginning of 1900's, resulted that oligarchy is exceptionally indispensable in all organizations (especially socialist/social democrat parties) with his say "who says organization, says oligarchy" in his theory defined as "the Iron Law of Oligarchy". Michels, who based on the dispensability of oligarchy to the nature of organization together with psychological tendencies of leader and members, defended that the delegation system, centralization and bureaucratization in organizations; oligarchical tendencies, prominent skills and advantages leader had; incompetency/carelessness and consistently leader seeking of members strengthened oligarchy in organization.

The scientists has made examination over lots of political parties, trade unions and professional associations in order to test the validity of Michel's opinions that had put forth at the Iron Law of Oligarchy. The purpose of this research is also examines the Michels' hypothesis put forth at the Iron Law of Oligarchy whether compatible or not by exposing oligarchical tendencies in the organizational structure of the Republican People's Party. As a matter of fact, the data collected from party regulation, party rules, party publication, newspaper and magazine news, TÜİK data, confidential book and internet resources about ideological and organizational change and development of the party, and the evaluation was made concerning inner-party democracy and oligarchy in Republican People's Party by being based on Michels' hypothesis. In order to support the hypothesis and evaluations, a pool was carried out with 1.204 Republican People's Party's members in Antalya scale, and interviews were made with Antalya's 19 district's head of the party.

As a result, it is proven that Republican People's Party members have no intra-party power equally, in other words they can't actively participate the intra-party decision making and policy making processes, and, the intra-party decision making and policy making processes is dominated by the powerful oligarchical structure consisting of the leader and the ruling minority in the party organization.

Thus, it is resulted that the Michels' hypothesis put forth at the Iron Law of Oligarchy is valid in the terms of Republican People's Party.

Keywords: Organization, Bureaucracy, the Iron Law of Oligarchy, Republican People's Party

GİRİŞ

Robert Michels 1911 yılında yazdığı Siyasal Partiler eserinde Alman Sosyal Demokrat Parti örneğinden hareketle sosyalist/sosyal demokrat partilerde parti içi demokrasi ve oligarşinin varlığına ilişkin derinlemesine bir analiz yapmıştır. "Kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur" sözü ile istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz, demokrasinin imkansız olduğu" sonucuna varan Michels, bu görüşünü çok sayıda varsayım ile birlikte "Oligarşinin Demir Kanunu[1]" olarak tanımlamıştır. Oligarşinin Demir Kanunu sosyal bilimler alanında, özellikle de siyasal örgütlerde örgüt içi demokrasi ve oligarşi tartışmalarına yön veren, bu alandaki çalışmalar için referans teşkil eden ve güncelliğini halen sürdüren bir kuram olarak ön plana çıkmıştır. Sonraki yıllarda çeşitli siyasi partiler, sendikalar, meslek örgütleri ve diğer sivil toplum örgütleri üzerinde Michels'in görüşlerini destekleyen ya da desteklemeyen çok sayıda inceleme gerçekleştirilmiştir.

Michels, Siyasal Partiler adlı eserinde uzun yıllar mücadele verdiği Alman Sosyal Demokrat Parti'nin seçim kampanyalarında halka demokrasi vaat ettiğini, dahası sosyal demokrat bir parti olarak demokrasinin önde gelen savunucularından biri olduğunu, ancak kendi örgüt yapısı içinde demokrasinin geçerli kılınamadığını tespit etmiştir. Bu bağlamda, Michels kendi örgütsel yapısı demokratik olmayan bir siyasal partinin halka demokrasi vaat etmesini büyük bir çelişki olarak görmüştür. Siyasal Partiler eserinde Alman Sosyal Demokrat Parti ile birlikte Antik Yunan'dan 1900'lü yılların başına kadar Güney Amerika'dan Kara Avrupası ve Uzak Doğu'ya kadar çok geniş bir dünya coğrafyasında yaşanan gelişmelerin derin tarihsel, sosyolojik ve psikolojik analizlerini yapan Michels, halka demokrasi vaat eden sosyalist/sosyal demokrat partilerde karar alma ve politika belirleme süreçlerinin lider ve çevresindeki yöneten azınlığın güdümünde olduğunu belirtmiş, böylece oligarşik bir yönetim biçiminin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmıştır.

Araştırmanın Amacı: Ülkemizde siyasetçiler, bilim adamları ve araştırmacılar uzun yıllardır parti içi demokrasi ve lider sultası üzerine yoğun tartışmalar yürütmektedirler. Hatta çoğu zaman ülke genelinde yürütülen demokrasi tartışmasının çıkış noktası siyasi partilerde parti içi demokrasinin geçerli olup olmaması ile ilişkilendirilmekte, Siyasi Partiler Kanunu ve

[1] Michels'in Siyasal Partiler eserinde İngilizce "Iron Law of Oligarchy" olarak tanımladığı kuramı, yıllar önce Türkçe'ye "Oligarşinin Tunç Kanunu" olarak çevrilmiş ve yerleşmiştir. Ancak, uluslararası literatürde kesin ve tartışılmaz kuramları ifade etmek için kullanılan "iron law" kavramı Türkçe'ye "demir kanun" olarak çevrilmektedir. Michels'in Siyasal Partiler eserinde ortaya koyduğu varsayımları kesin ve tartışılmaz bir gerçeklik olarak görmüş olması ve "demir"in "tunç"a göre daha keskin bir anlam içermesi nedeniyle bu çalışmada tercihen "Oligarşinin Demir Kanunu" ifadesi kullanılmıştır.

siyasi parti tüzüklerinin antidemokratik ve oligarşiyi besleyen karakteri sorunun kaynağı olarak gösterilmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren Cumhuriyet Halk Partisi üzerinde yoğunlaşan bu tartışmalar, sosyal demokrat kimliği ile tezat oluşturacak şekilde Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasinin zayıf ve lider oligarşisinin güçlü olduğu yönünde eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu çalışma, parti içi demokrasinin en temel göstergesi olarak "Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi iktidara tüm üyeler eşit oranda sahip midir?", başka bir ifadeyle, "üyeler partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerine aktif olarak katılabilme ve söz söyleme hakkına sahip midir?" sorusunun cevabını bilimsel olarak açıklamayı hedeflemektedir.

Bu tez çalışmasının temel çıkış noktası Robert Michels'in "Siyasal Partiler" adlı eserinde ortaya koyduğu "Oligarşinin Demir Kanunu"nda iddia ettiği "istisnasız tüm örgütlerde demokrasinin imkansız ve oligarşinin kaçınılmaz olduğu" varsayımının bir siyasal örgüt olarak Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerli olup olmadığının incelenmesidir. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasinin geçerliliğini ya da Cumhuriyet Halk Partisi'nde karar alma ve politika belirleme süreçlerinde oligarşik eğilimlerin varlığını parti üyelerinin bakış açısını da ortaya koyarak tespit etmektir.

Araştırmanın Varsayımı (Hipotezi): Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "istisnasız tüm örgütlerde (özellikle de sosyalist/sosyal demokrat partilerde) parti içi demokrasinin imkansız ve oligarşinin de kaçınılmaz olduğu" görüşünden hareketle, tez çalışmasının temel varsayımı "Cumhuriyet Halk Partisi'nde karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde lider ve çevresindeki yöneten azınlığın (lider oligarşisi), yerelde de yerel kliklerin güdümünde olduğu"dur.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları: Michels her ne kadar oligarşinin "istisnasız tüm örgütlerde" kaçınılmaz olduğunu iddia etmişse de, o dönem halka herhangi bir şekilde demokrasi vaat etmeyen muhafazakar partileri analizinin dışında tutmuş, Oligarşinin Demir Kanunu'nun özellikle sosyalist/sosyal demokrat partiler, sendikalar ve meslek kuruluşları açısından geçerli olduğunu savunmuştur. Bu araştırma ile Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu incelemesinin Cumhuriyet Halk Partisi üzerinde gerçekleştiriliyor olmasının temel gerekçesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerek milli mücadeleyi yürüten, gerekse de devleti ve rejimi kuran köklü bir örgütsel geçmişe sahip olması bir yana, "sosyal demokrat" ideolojik parti kimliği ile kitlelere demokrasi vaat ediyor olmasıdır. Bu bağlamda, Türkiye'de Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi bakımından en uygun örgüt olarak Cumhuriyet Halk Partisi ön plana çıkmaktadır.

Bu araştırma kapsamında öncelikli olarak,

- Yönetim, örgüt ve bürokrasi kavramlarının anlam ve içeriği ile ilgili bir çerçeve çizilmiş,
- Kavramsal altyapıyı güçlendirmek için Hegel, Marx, Lenin, Trotsky, Djilas, Rizzi, Mises ve Weber'in bir örgüt biçimi olarak bürokrasiye ilişkin görüşlerine (bürokrasi kuramları) yer verilmiş,
- Michel'in düşünsel altyapısı, Siyasi Partiler eserinin genel karakteri, Oligarşinin Demir Kanunu'nun temel varsayımları ve Oligarşinin Demir Kanunu incelemeleri ile ilgili bilgiler verilerek araştırmanın teorik altyapısı oluşturulmuş,
- Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel niteliği ve öznelliği, kuruluşundan günümüze geçirdiği ideolojik ve örgütsel değişim ve gelişim süreci ile birlikte parti içi demokrasinin (ya da oligarşinin) kurumsallaşma süreci ve parti tüzüğünün oligarşiyi besleyen yönleri ile ilgili gerekli bilgilendirmeler, açıklamalar ve analizler yapılmış,
- Parti üyelerinin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşlerini açığa çıkarmak için Antalya ölçeğinde gerçekleştirilen "CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi Araştırması" ile ilgili genel bilgiler verilmiş, CHP Antalya'nın 1.204 aktif üyesinin katıldığı anketin bulguları paylaşılarak gerekli değerlendirmeler yapılmış,
- Son olarak, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımlar referans alınarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nde örgütün doğası ile liderin ve üyelerin psikolojik eğilimlerinin neden olduğu oligarşik eğilimler tespit edilmiştir.

Bu kapsamda,

- "Örgütün doğası" gereği, parti içinde doğrudan yönetimin teknik ve mekanik imkansızlığı nedeniyle zorunlu hale gelen delegasyon sistemi ile örgütsel yapıda merkezileşme ve bürokratikleşmenin oligarşik etkileri,
- "Liderin psikolojik eğilimleri" gereği, liderin Kurultay, Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu ve Yüksek Disiplin Kurulu gibi merkez organları üzerindeki etkisi, genel ve yerel seçimlerde aday belirleme sürecindeki etkisi, parti içi muhalifler üzerindeki etkisi, partinin basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri üzerindeki etkisi ve parti bütçesi üzerindeki etkisi ile birlikte lider ve ekibinin görevde kalma süresinin parti içinde neden olduğu oligarşik eğilimler,
- "Üyelerin psikolojik eğilimleri" gereği, üyelerin parti içinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren konularda bilgisiz ve yetersiz olmasının, parti çalışmalarına ilgisiz kalmalarının ve sürekli bir lider arayışı içerisinde bulunmalarının parti içi oligarşiyi güçlendirici etkisi üzerine tespitlerde bulunularak genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi: Bu çalışmada veri toplama teknikleri olarak literatür taraması, görüşme, anket ve gözlem bir arada kullanılmıştır. Örgüt, yönetim ve bürokrasi kavramları ile ilgili Türkçe, Michels'in Siyasal Partiler Eseri ve Oligarşinin Demir Kanunu ile ilgili ağırlıklı olarak İngilizce bilimsel kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ideolojik ve örgütsel değişim ve gelişim süreci ile ilgili parti tüzüğü, parti yönetmelikleri, parti yayınları, gazete ve dergi haberleri, TÜİK verileri ile birlikte güvenilir kitap ve internet kaynaklarına başvurulmuş, parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüş ve değerlendirmeler bu kaynaklardan elde edilen bilgilere göre şekillenmiştir. Ortaya konulan görüş ve değerlendirmeleri destekleyici olarak Antalya ölçeğinde 1.204 CHP üyesi ile anket yapılmış, CHP Antalya'nın 19 ilçe başkanı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Önemi ve Bilimsel Katkısı: Uluslararası alanda sosyal bilimciler ve örgüt kuramcıları tarafından oldukça ilgi gören Michels ve Oligarşinin Demir Kanunu ile ilgili olarak Türkiye'de öne çıkan iki çalışma mevcuttur. Bunlar, Lipset'in 1961 yılında Michels'in Siyasal Partiler eserinin İngilizce çevirisine yazdığı giriş bölümünün Toker Dereli tarafından 2008 yılında yapılmış Türkçe çevirisi ile Spiegelaere'nin 2010 yılında işçi sendikaları üzerinde gerçekleştirdiği Türkiye'deki işçi elitlerin sosyo-demografik nitelikleri ile oligarşik eğilimler arasında ilişkiyi açıklamaya çalıştığı araştırmasıdır. Aralık 2016 itibariyle Türkiye'de herhangi bir siyasal örgüt üzerinde bilimsel nitelikli bir Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi gerçekleştirilmemiştir. Bu anlamda, Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi açısından incelenmesini içeren bu çalışma Türkiye'de bu alanda ilk bilimsel araştırma olmakla birlikte, kendinden sonraki çalışmalara da model oluşturabilecek bir araştırma olarak ön plana çıkmaktadır. Dahası, bu tez çalışması özellikle Michels ve Oligarşinin Demir Kanunu konusunda teorik ve pratik anlamda en detaylı Türkçe çalışma olarak bilimsel literatüre önemli bir katkı sağlayacak, sonraki araştırmacılar açısından da önemli bir bilgi kaynağı olacaktır.

Ülkemizde bilim adamlarının, siyasetçilerin ve araştırmacıların üzerinde en yoğun tartıştıkları konuların başında "parti içi demokrasi ve lider oligarşisi" konusu gelmektedir. Bu araştırma Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasi ve lider oligarşisi tartışmalarına önemli bir referans teşkil etmekle birlikte, ortaya koyduğu bilimsel tespitler ve çözüm önerileri Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasinin geliştirilmesi ve idealleştirmesi bakımından önemli bir bilimsel kaynak olacaktır. Keza, ortaya konulan tespit ve öneriler gerek Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde, gerekse de medya aracılığıyla toplum nezdinde yürütülen parti içi demokrasi tartışmalarına da büyük katkı sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TEMEL KAVRAMLAR: YÖNETİM, ÖRGÜT VE BÜROKRASİ

1.1. Yönetim Kavramının Tanım ve İçeriği

Günümüzde sosyal bilimler alanında önde gelen çalışma konuları arasında yer alan "yönetim" kavramını "iki ya da daha çok kişinin bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelerek, belirledikleri amaca yönelik yaptıkları işlemlerin ve eylemlerin tümü (Öztekin, 2012: 17)" olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanım çözümlendiğinde, yönetim kavramının şu koşulların bir araya gelmesi ile anlamsal bir bütünlük oluşturduğu görülmektedir:

- İki ya da daha fazla kişi olmalıdır,
- İki ya da daha fazla kişinin gerçekleştirmek istediği bir amaç olmalıdır,
- İki ya da daha fazla kişi bir amacı bir araya gelerek (örgütlenerek) gerçekleştirmelidir,
- Bir araya gelen iki ya da daha çok kişi bir amacı belli işlemler ve eylemler ile gerçekleştirmelidir.

O halde denilebilir ki, yönetim doğada tek başına yaşayan insan açısından herhangi bir anlam ifade etmese de, ortak bir amaca yönelmiş insan kümelerinin istedikleri sonucu elde edebilmeleri bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ortaya konulan amacın hayata geçirilebilmesi iyi bir yönetim sürecinin varlığı ile mümkün olabilmektedir. Yine, elde edilen sonucun önceden ortaya konulan beklentileri karşılaması, dahası elde edilen sonucun da sürekliliğinin sağlanması yönetim faaliyetlerinin başarısı ile doğrudan ilgilidir.

Yönetim faaliyetlerinin başarısı amaca en uygun yönetim biçiminin ve anlayışının benimsenmesi ile mümkündür. Burada amaç, bir kamu kuruluşu açısından kamu yararına yönelik kamu hizmeti üretmeyi, bir ticari işletme açısından büyümeyi ve rekabet edebilmeyi, bir siyasi parti açısından da siyasi iktidarı ele geçirmeyi ifade edebilmektedir. Farklı örgüt türlerinde ortaya çıkan bu amaçsal farklılıklar yönetim süreçlerinde de farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Buna karşın, aynı tür örgütlerde farklı yönetim biçimlerinin ortaya çıkması da mümkündür. Örneğin, özel okullar kar elde etme amacıyla kurulurken, devlet okullarının böyle bir amacı yoktur. Bu nedenle, özel okullar devlet okullarına göre daha farklı bir yönetim anlayışı geliştirmek zorundadır.

Yönetim konusunda ilk teorik çalışmayı yapan kişilerden biri olan Fransız maden mühendisi Henri Fayol 1900'lü yılların başında yönetim süreçlerini detaylandırarak işlevlerini açık bir şekilde ele almıştır. Yönetimin aynı zamanda 5 evrensel öğesini ifade eden süreç şu aşamalardan oluşmaktadır (Fayol, 2005'ten akt. Zencirkıran, 2012: 19):

- **Planlama**, belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için önceden bir yol haritası çizilmesi, başka bir ifadeyle uygulama aşamasının önceden kurgulanması sürecini ifade etmektedir.
- **Örgütlenme**, planların uygulanması için gerekli koşul ve imkanların sağlanması ve hazır hale getirilmesidir. Bu süreçte işgücü (insan), malzeme, araç, mekan vs. gibi ihtiyaçların belli bir düzen çerçevesinde bir araya getirilmesi gerekmektedir (Tortop vd., 2010: 53).
- **Yönetme,** en az kaynak (insan, malzeme, araç, mekan vs.) ile en fazla ürün/hizmet ortaya çıkarmak için yöneticilerin kararlar alması, alınan kararların çalışanlar tarafından yerine getirilmesidir. Bu süreçte, özellikle çalışanların isteklendirilerek psikolojik olarak en üst seviyede çalışmaya hazır hale getirilmesi (motivasyon) yöneticinin, yönetici tarafından verilen emir ve talimatların en iyi şekilde yerine getirilmesi de çalışanların görevidir.

  -Koordinasyon, aynı amaca yönelmiş kişiler ve birimler arasında rasyonel bir bütünlük arz edecek şekilde birbiri ile uyumlu bir yapı içerisinde etkin bir iletişim yolu kurulmasıdır.

  -Denetim, planlanan amaçlar ile uygulama sonuçlarının karşılaştırılarak sorun ve eksikliklerin tespit edilmesidir.

Fayol sadece yönetim sürecini detaylandırmakla kalmamış, aynı zamanda yönetimin 14 temel ilkesini de ortaya koymuştur (Fayol, 2005'ten akt. Zencirkıran, 2012: 20; Rodrigues, 2001: 880-885):

- Uzmanlaşmaya dayalı iş bölümü
- Yöneticilerin otoritesi
- Örgüt içi disiplin
- Bir çalışanın tek bir yöneticiye bağlı olması
- Aynı işin tek plan dahilinde ve tek yönetici ile yürütülmesi
- Örgüt çıkarlarının bir yönetici ya da çalışanın çıkarlarından öncelikli olması
- Hem örgüt, hem çalışanlar açısından makul kabul edilebilecek ücret-maaş
- Karar alma yetkisinin aşağıdan yukarıya yoğunlaşarak artması (merkezileşme)
- Ast-üst ilişkisine dayalı etkin bir hiyerarşi zinciri
- Çalışanların işyerindeki araç-gereçlere doğru yerde doğru zamanda ulaşabilmesini sağlayan bir düzen
- Yöneticilerin çalışanlara hakkaniyetli davranması

- Çalışanların görev süresinin istikrarlı hale getirilmesi (personel değişim oranının düşük olması)
- Çalışanların inisiyatif almaya teşvik edilmesi
- Örgüt içinde takım ruhunun ve uyumun sağlanması

Fayol'un 14 ilkesinden de anlaşılacağı üzere, yönetim süreçlerinin etkin bir şekilde işleyebilmesi, yani elde edilen sonuçların planlanan amaçlara uygunluğunun sağlanabilmesi için rasyonel bir örgüt mekanizmasına, sahip olduğu bilgi ve tecrübe ile örgütü en iyi şekilde yönetebilen yöneticilere ve işinde uzmanlaşmış personele ihtiyaç vardır. Fayol'un "iş bölümü, otorite, disiplin, ücret-maaş sistemi, hiyerarşi, merkezileşme" olarak adlandırdığı ilkeler, aynı zamanda Max Weber'in modern bürokrasi görüşünün de temelini oluşturmaktadır. Fayol'un ortaya koyduğu yönetim ilkeleri ile Weber'in ideal tip bürokrasi anlayışının ortaya koyduğu rasyonel örgüt biçimi arasındaki bu benzerlik, yönetim, örgüt ve bürokrasi arasındaki yakın ilişkiyi açıklamak bakımından önemlidir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta her ikisi de "klasik örgüt kuramcıları" olarak tanımlanacaklardır.

1.2. "Yönetim"in Bilimi

Günümüzde hem kamu kuruluşları, hem özel işletmeler, hem de sivil toplum kuruluşları açısından büyük bir önem ifade eden, geçmişi insanlık tarihi kadar eski olan "yönetim" kavramı, 1800'lü yılların sonundan itibaren kendi başına bir bilim dalı olarak kabul görmeye başlamıştır. Öncesinde ise, kimi zaman felsefe içerisinde ideal devlet ve ideal yönetim biçimi tartışmalarının odağında yer almış, kimi zaman hukuk içerisinde devlet-vatandaş ilişkisini açıklamaya çalışmış, kimi zaman da siyaset bilimi içerisinde devlet, siyasi iktidar, hegemonya ve otorite tartışmalarına yön vermiştir. Yönetimin başlı başına bir bilim dalı olarak ele alınmaya başlanmasında monarşi, otokrasi, cumhuriyet, demokrasi vs. gibi yönetim biçimleri üzerine yürütülen tartışmaların yerini, devletin örgütsel yapısı, yönetsel süreçleri, bürokratik yapısı, bütçesi ve personeli üzerine yapılan çalışmalara bırakmış olması oldukça etkili olmuştur. Fransa'da Charles-Jean Bonnin, Jean-Gilbert Ymbert ve Alexendre-François Vivien'in yapmış olduğu çalışmalar Kara Avrupası'nda ilk yönetim bilimi çalışmaları olarak öne çıkmıştır. Ancak, Fransa'daki genel eğilim ilerleyen süreçte yönetimi idare hukuku içerisinde ele almak olmuştur. Yönetim bilimi Fransız üniversitelerinde ayrı bir yer ve önem kazanmamış, bilim adamları yönetimin yapısı ve işleyişi yerine yönetilenlerin hakları üzerine yoğunlaşmışlardır (Tortop vd., 2010: 14). Yönetim bilimi açısından asıl kırılma noktası, yıllar sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı seçilecek olan Woodrow Wilson'un 1887 yılında kaleme aldığı Yönetim Çalışması (The Study of Administration) adlı

makalesi olmuştur. Wilson bu makalesinde Amerika Birleşik Devletleri federal yönetiminde reformun gerekliliğini ortaya koymuş, yönetim biliminin siyaset biliminden bağımsız bir bilim dalı olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur (Tortop vd., 2010: 11).

Wilson'un etkisiyle 1800'lü yılların sonuna doğru bilimsel bağımsızlığını ilan eden yönetim bilimi, çalışma alanını devlet ve kamu kuruşları ile sınırlı tutmayıp özel işletmeler üzerinde de çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Böylece, 1900'lü yılların başında yönetim bilimi içerisinde devlet ve kamu kuruluşları ile ilgili "kamu yönetimi", özel işletmelerle ilgili olarak da "işletme yönetimi" adıyla iki ayrı çalışma alanı ortaya çıkmıştır. Bu ikilileşme sürecinde, kamusal yönü ağır basan sivil toplum kuruluşlarının, özellikle de siyasi partilerin, kamu yönetiminin araştırma ve inceleme alanı içerisinde konumlandığını söylemek mümkündür (Öztekin, 2012: 21,24).

Frank Johnson Goodnow'un 1900 yılında yazdığı Siyaset ve Yönetim (Politics and Administration), William Franklin Willoughby'nin 1919 yılında yazdığı Modern Devletlerin Yönetimi (The Government of Modern States), Leonard Dupee White'ın 1926 yılında yazdığı Kamu Yönetimi Çalışmasına Giriş (Introduction to the Study of Public Administration) ve Luther Gulick ile Lyndall Urwick'in 1937 yılında birlikte yazdığı Yönetim Bilimi Üzerine Yazılar (Papers on the Science of Administration) adlı eserleri "kamu yönetimi" alanında yapılmış ilk çalışmalar arasındadır. Buna karşın, Amerikalı Friedrick Winslow Taylor, Frank Bunker Gilbreth ve Henri Fayol'un 1900'lü yılların başında yapmış oldukları çalışmalar da "işletme yönetimi" alanında yapılan önemli çalışmalar olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle, Taylor'un 1903 yılında yazdığı İşyeri Yönetimi (Shop Management) ve 1911 yılında yazdığı Bilimsel Yönetimin İlkeleri (The Principles of Scientific Management) adlı makaleler ile Henri Fayol'un 1916 yılında yazdığı Genel ve Endüstriyel Yönetim (Administration Industrielle et Generale) adlı kitabı alanında başyapıt olarak kabul edilmektedir (Tortop vd., 2010: 11-17; Öztekin, 2012: 23).

Kamu yönetiminin "kamu faydası" ve işletme yönetiminin "özel fayda" amacı her ne kadar yönetim bilimi içerisinde iki farklı anlayış ortaya koymuş olsa da, sahip oldukları ortak değerler nedeniyle karşılıklı yararlanma içerisindedir. Örneğin, Fayol'un 1916 yılında yazdığı Genel ve Endüstriyel Yönetim adlı kitabında ortaya koyduğu yönetim süreçleri (planlama, örgütleme, yönetme, koordinasyon, denetleme) ve "yönetimin 14 ilkesi" ile Luther Gulick'in 1937 yılında yazdığı Yönetim Bilimi Üzerine Notlar adlı eserinde ortaya koyduğu yönetim süreçlerinden (planlama, örgütleme, personel işleri, yönetme, eşgüdüm, raporlaştırma, bütçe ve finansman) (Tortop vd., 2010: 13,17) hem kamu yönetimi hem de işletme yönetimi yararlanmaktadır. Özellikle klasik kamu yönetimi anlayışının yerini 1980'lerin sonu ve

1990'ların başından itibaren yeni kamu yönetimi anlayışına bırakması ile, verimlilik, etkililik ve etkinlik gibi işletme ilkelerinin kamu yönetimi üzerinde etkilerini görmek mümkündür.

Her ne kadar dünyada uzun yıllar boyunca kamu yönetimi ve işletme yönetimi yönetim bilimi içerisinde iki ayrı çalışma alanı olarak kabul edilmiş olsa da, günümüzde ülkemizde yönetim bilimi denildiğinde kamu yönetimi anlaşılmakta, işletme yönetimi de işletme bilimi adıyla kısmen bağımsız bir bilim dalı olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda, günümüzde yönetim biliminin araştırma konusunu devletin, kamu kuruluşlarının, siyasal partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının örgütsel (bürokratik) yapısı ve işleyişi ile personel sistemleri, mali yönetimleri vs. oluşturmaktadır (Öztekin, 2012: 21).

1.3. Örgüt Kavramının Tanım ve İçeriği

Örgüt, bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelen insanların oluşturduğu düzenek, mekanizma ya da birlik olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle, örgütün iki ya da daha çok kişinin bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmesi ile oluştuğu söylenebilir. Yönetim önceden belirlenmiş olan amaç ile elde edilen sonuç arasında gerçekleştirilen tüm işlem ve eylemleri içerisine alan bir süreci ifade ederken, örgüt bu işlem ve eylemleri gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş insanların oluşturduğu yapıyı ifade etmektedir. Yönetim süreci örgütün varlığını zorunlu kılmakla birlikte, örgütün varlığı da insanların ortak bir amaç için bir araya gelmesi ile mümkün olabilmektedir.

Örgüt, kimi zaman takımını tribünde desteklemek amacıyla gelişigüzel bir araya gelen, önceden belirlenmiş kurallara bağlı olmayan, süreklilik arz etmeyen, heterojen yapılı, beşeri ilişkilerin ön plana çıktığı futbol kulübü taraftarlarının oluşturduğu birlikler olabileceği gibi (doğal örgütler); önceden belirlenmiş kurallara göre oluşturulmuş, homojen yapılı, beşeri ilişkilerin geri planda kalarak resmi ilişkilerin ön plana çıktığı, süreklilik arz eden bir kamu kuruluşu ya da bir siyasi parti (biçimsel örgütler) de olabilmektedir. Yani, insanların bir araya geliş şekli, aynı zamanda oluşan örgütün türünü de belirleyen bir faktördür. Bu anlamı ile, kamu kuruluşları, özel işletmeler, sivil toplum örgütleri (dernekler, vakıflar, meslek örgütleri, siyasi partiler) biçimsel (formel) örgütler olarak kabul edilmektedirler.

Doğal örgütler, ast-üst ilişkisine dayalı bir hiyerarşik yapının ve uzmanlığa dayalı iş bölümünün var olmadığı, çok farklı yaş, cinsiyet, meslek, kültür, inanç ve gelir grubundan insanların oluşturduğu, kişilerin herhangi bir yazılı kurala bağlı olmadığı, kısa süreli, kalıcı olmayan, basit ve karmaşık olmayan bir nitelik gösterir. Başka bir ifadeyle, doğal örgütlerde insanların belli bir zamanda belli bir mekanda tek seferde gelişigüzel olarak bir araya gelmesi örgütün amacının gerçekleşmesi için yeterli olabilmektedir. Buna karşın, biçimsel örgütlerde

yapılan işlem ve eylemlerin sürekliliği söz konusudur. Bu nedenle, biçimsel örgütlerde aynı amaçla bir araya gelen insanların görev, yetki ve sorumluluklarının önceden belirlenmiş kurallara göre tanımlandığı, resmiyete dayalı ilişkilerin ön plana çıktığı, ast-üst ilişkisine dayanan hiyerarşik bir anlayışa dayalı, merkezden çevreye doğru genişleyen kalıcı ve devamlı bir mekanizmanın oluşturulması söz konusudur. Bu anlamda, biçimsel örgütlerde sonraki başlıkta ele alınacağı üzere, bürokratik örgüt yapısı ve yönetim anlayışı kaçınılmaz hale gelmektedir (Öztekin, 2012: 87-93).

1.4. Yönetime İlişkin Yaklaşımlar

İşletme yönetiminin kurucusu olarak kabul edilen Taylor, özel işletmeler açısından üretimde verimlilik artışına dayalı bilimsel yönetim anlayışını geliştirmiştir. Bu anlayışa göre, üretim sürecinde verimlilik artışının sağlanabilmesi işçilerin kişisel performanslarının maksimum seviyeye çıkarılması ile mümkün olabilmektedir. Bunun için hem işe en uygun personelin seçilmesi, hem de işyeri ortamında işçilerin üretim kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Taylor'a göre bir işçinin bireysel üretim kapasitesinin artırılması için, üretim faaliyeti sırasında yaptığı gereksiz hareketler ve harcadığı gereksiz enerji ortadan kaldırılmalı, aynı çalışma süresi içerisinde üretime yönelik çok daha fazla aksiyon içerisine girmesi sağlanmalıdır. Böylece, işçilerin her birinin bireysel üretim kapasitelerinde yaşanan artış ile birlikte, örgütün üretim kapasitesinde de artış ortaya çıkacaktır. Bu sistemde, aynı birim zamanda bir işçi gösterdiği performans ile üretime kaç birim katkı sağladıysa ona göre ücret alacaktır. Belli bir çalışma süresi içerisinde standardize edilmiş aksiyon sayısını gerçekleştiremeyen, dolayısıyla bireysel üretim kapasitesinin düşüklüğü nedeniyle üretim sürecine gerektiği ölçüde katkı sunamayan işçiler bu sistemde çalıştırılmayacaklardır. Bu şekilde işçilerin işten kaytarmaları minimum seviyeye indirilmiş olacak, işyerinde atıl olarak geçirdikleri zaman aldıkları ücrete yansıtılmayacaktır. İşçilerin psikolojik gereksinimlerinin gözardı eden, onları bir üretim aleti gibi gören, robotlaştıran ve birbirleri ile kıyasıya bir rekabet haline sokan bu anlayış ile üretimde yaşanan büyük artış bir süre sonra yerini düşüşe bırakınca bu yönetim anlayışı uygulamadan kaldırılmıştır (Zencirkıran, 2012: 15-18).

Fayol, çalışmalarında örgütlerde üretim süreci üzerine odaklanan Taylor'dan farklı olarak örgütlerde yönetim sürecini ele almıştır. Yönetim sürecini planlama, örgütlenme, yönetme, koordinasyon ve denetim olmak üzere beş farklı öğenin bileşkesi olarak gören Fayol, örgütlerde yapılması gereken işleri teknik işler, ticari işler, mali işler, güvenlik işleri, muhasebe işleri ve yönetim işleri olmak üzere 6 farklı kategoride sınıflandırmıştır. Fayol yönetimin 14 ilkesini ortaya koyarak, aynı zamanda kendi standardize ettiği örgüt modeli

konusunda da fikir vermiştir. Nitekim, Fayol'un örgüt modeli iş bölümüne dayalı, yetki ve sorumlulukları merkezde toplayan, yöneticilerin çalışanlar üzerindeki otoritesini ön plana çıkaran, örgüt içinde disiplinden taviz vermeyen, yukarıdan aşağı etkin bir hiyerarşi zincirinin var olduğu, etkin bir ücretlendirme sistemi kuran, örgüt içinde takım ruhuna ve uyuma dikkat çeken, işçilerin örgüt içerisindeki konumuna önem veren ancak örgütün çıkarlarını öncelikli olarak gören bir anlayışa dayanmaktadır (Zencirkıran, 2012: 19-21).

Weber de Taylor ve Fayol'dan daha kapsamlı bir örgüt analizi yapmıştır. Çalışmalarında ideal tip örgüt modeli üzerine yoğunlaşan Weber, bürokrasiyi "etkin, verimli ve rasyonel" bir örgüt biçimi olarak formüle etmiş, uzmanlaşma ve iş bölümüne dayanan, aşırı merkeziyetçi, katı hiyerarşiye tabi, kurallara bağlı, tüm bürokratik işlemlerin yazılı olarak kayıt altına alındığı, çalışanlara düzenli maaş ödendiği, çalışanların görevlerini yerine getirirken şahsi değer yargılarından arındığı, görev sırasında kullanılan malzemelerin şahsi kullanım dışında tutulduğu bir örgüt modeli geliştirmiştir (Weber, 2013: 57-59).

Taylor, Fayol ve Weber'in örgüte ilişkin görüşleri çoğu yönetim bilimi kaynaklarında "klasik örgüt kuramları" olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda, klasik örgüt kuramını katı hiyerarşi, merkeziyetçi yapı, piramit şeklinde dikey örgütlenme, otoriter yönetici, formel (biçimsel) ilişkiler ve gözardı edilen sosyo-psikolojik ihtiyaçlar ile özetlemek mümkündür (Öztekin, 2012: 71).

Elton Mayo, Fritz Roethlisberger ve William Dickson'ın 1927-1932 yılları arasında bir Amerikan Şirketi olan Western Electric'in Hawthorne'da bulunan fabrikasında yapmış oldukları Hawthorne Çalışmaları Taylor'un görüşleri ile karşıtlık içermektedir. Mayo ve arkadaşları her ne kadar araştırmalarına Taylorcu bir bakış açısı ile başlamış olsalar da, devam eden süreçte işçilerin çalışma performanslarının sadece işyerinin fiziksel koşulları ve işçilere ödenen ücretle ilgili olmadığının farkına varmışlardır. Mayo ve arkadaşları Taylor'un robotlaştırdığı işçileri her biri birbirinden bağımsız psikolojik bireyler olarak değil, örgütün sosyolojik yapısı içerisinde ortaya çıkan norm ve değerlere göre davranış gösteren grup üyeleri olarak ele almaya başlamışlardır. Böylece, işçilerin performansının artırılması ile işçilerin manevi ihtiyaçlarının (ilgi, sevgi, değerli hissettirilme vs.) karşılanması arasında doğrudan bir ilişki ortaya koymuşlardır. Bu anlayışa göre, işçilerin motivasyonunun artırılması için işyerinde sosyo-psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, sosyal ilişkilerini sürdürebilecekleri mekanlara (dinlenme odaları, spor tesisleri, yemekhaneler, duş kabinleri, kreş) ihtiyaç vardır (Öztekin, 2012: 75).

İngiltere'de Eric Trist ve K.W. Bamford tarafından maden ocaklarında yürütülen Tavistock Araştırmaları teknolojik değişikliklerin işçilerin informel (doğal) ilişkileri

üzerindeki olumsuz etkiyi ortaya çıkarmıştır. Douglas McGregor da X-Y Kuramı ile olumsuz örnek X ile olumlu örnek Y'nin ödül ve caydırıcılarla motivasyonlarının artırılmasına ilişkin görüşlerini ortaya koymuştur. Mayo, Roethlisberger ve Dickson'ın Hawthorne Araştırması, Trist ve Bamford'un Tavistock Araştırmaları ve McGregor'un X-Y Kuramı'nda örgüte ilişkin görüşleri "neoklasik örgüt kuramları" olarak kabul edilmektedir (http://home.anadolu.edu.tr. erişim tarihi: 12.10.2016). Bu anlamda, neoklasik örgüt kuramını (yumuşatılmış) gayriresmi hiyerarşi, adem-i merkeziyetçi yapı, yatay örgütlenme, insancıl yönetici, ön plana çıkarılan sosyo-psikolojik ihtiyaçlar ile özetlemek mümkündür (Öztekin, 2012: 77).

Talcott Parsons 1951 yılında yazdığı Sosyal Sistem (the Social System) adlı eserinde toplumları birbirleri ile karşılıklı ilişki ve bağımlılık içerisinde olan, kendi alt sistemleri ile birlikte kendi kendine yetebilen açık sistemler olarak tanımlamıştır. Parsons'un ortaya koyduğu Sistem Yaklaşımı 1950'li ve 1960'lı yıllarda yönetim bilimciler tarafından örgütün yapısını ve işleyişini açıklamak için de kullanılmıştır. Buna göre, örgüt kendi içinde alt sistemlerden oluşur ve bu alt sistemler birbirleri ile karşılıklı iletişim ve etkileşim halindedir. Alt sistemler (birimler, departmanlar) ana sistemin (örgüt) birbirine bağımlı parçalarını oluşturmakla birlikte, alt sistemlerde oluşan herhangi bir aksaklık tüm diğer sistemlere olumsuz şekilde yansıyacaktır. Bununla birlikte, açık sistem niteliği gösteren örgüt, aynı zamanda dış çevresinde oluşan sosyal bir sistemin alt sistemidir. Dolayısıyla, diğer alt sistemlerin üst sistem üzerinde neden olduğu değişimin yanı sıra doğrudan üst sistemde yaşanan aksaklıklar da bir alt sistem olarak örgütü etkilemektedir. Bu anlamda, hükümet tarafından yapılan yasal düzenlemeler, hükümetin ekonomi politikalarını değiştirmesi, siyasi ve ekonomik istikrar/istikrarsızlıklar, örgütün faaliyet alanında yaşanan teknolojik gelişmeler, diğer örgütlerin rekabet gücünün artması/azalması gibi siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin neden olduğu aksaklıklar bir alt sistem olarak örgüt üzerinde de olumlu ya da olumsuz etkilere neden olmaktadır (Zencirkıran, 2012: 26-28).

Klasik ve neoklasik örgüt kuramlarının örgütü idealize etme çabasına karşı Durumsallık (Koşul-Bağımlılık) Yaklaşımı farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Bu bakış açısına göre, kağıt üzerinde ya da laboratuvar ortamında idealize edilmeye çalışılan örgüt tipinin farklı durum ve koşulların geçerli olduğu örgütler açısından ideal olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu yaklaşıma göre, her örgütün kendi içsel ve dışsal koşulları ile şekillenen kendine özgü ideal bir örgüt modeline sahip olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Yani, esasen standardize edilmiş ideal örgüt yoktur, her bir örgütün içinde bulunduğu durum ve koşullara göre belirlenen ve "sadece X örgütü için ideal olan" bir örgüt modeli söz konusudur. Bunun temelinde, misyon-vizyon, yapılacak iş, personelin niteliği, kullanılan

teknoloji ve amaçlar gibi içsel faktörler ile müşteriler, pazar koşulları, rekabet, devlet müdahalesi ve sosyal-kültürel koşullar gibi dışsal faktörlerin örgütten örgüte farklılık göstereceği gerçeği yatmaktadır. Durumsal Yaklaşımını savunanlar özellikle işletme büyüklüğünün, teknolojinin ve dış çevrenin etkisi üzerinde durmuşlardır. İşletme büyüklüğünün etkisi ile ilgili yapılan Aston Üniversitesi Araştırmaları, teknolojinin etkisi ile ilgili yapılan Woodman ve Perrow Araştırmaları, dış çevrenin etkisi ile ilgili yapılan Burns&Stalker ve Lawrence&Lorcsh Araştırmaları örgüt üzerine yapılan önemli araştırmalar olarak kabul edilmektedir (http://barisbaraz.com. erişim tarihi: 12.10.2016).

Sistem Yaklaşımı ve Durumsallık Yaklaşımı "çağdaş örgüt kuramları" olarak kabul edilmektedir. Örgütü açık bir sistem olarak çevresi ile bir bütün olarak ele alan, ait olduğu çevreye (durum ve koşullar) uyum sağlayabildiği sürece devamlılığını sağlayabileceğini savunan çağdaş örgüt kuramları standartlaştırılmış örgüt kalıplarını kabul etmemektedirler. Bu anlamda, katı-yumuşak hiyerarşi, merkeziyetçi-adem-i merkeziyetçi yapı, dikey-yatay örgütlenme, otoriter-insancıl yönetici vs. ayrımı örgütün büyüklüğü, kullandığı teknoloji ve dış çevrenin de etkisiyle duruma ve koşula göre değişiklikler gösterebilmektedir.

Dünyada küreselleşme olgusu ile başlayan sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmeler beraberinde örgüt ve yönetim üzerine farklı görüşlerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilgi teknolojisinin gelişimi ve verilerin dijitalleşmesi ile ortaya çıkan yeni örgüt tipi, standartlaşmış fiziksel mekanları ve çalışma sürelerini geri plana itmiştir. Artık bilgi teknolojilerinin yaygın kullanımı ile örgüt içi prosedürün azaldığı; örgüt ile üretim ve tüketim sürecinde yer alan aktörler arasındaki iletişimin hızlandığı; esnek çalışma saatlerinin kabul gördüğü; eğitimli, profesyonel, geçici kariyer merkezli çalışan profilinin öne çıktığı; katılımcı, demokratik ve adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışının benimsendiği; müşteriler ile 24 saat interaktif iletişim halinde olan; 24 saat faaliyet gösteren; değişime ve kaotik çevreye uyumlu; çalışanların ve müşterilerin yeni tarz gözetim ve denetim yöntemleri ile izlendiği; hiyerarşi ve otoritenin gözardı edildiği bir postmodern örgüt tipi ortaya çıkmıştır. Bu postmodern örgüt tipi klasik, neoklasik ve çağdaş örgüt kuramlarının ortaya koyduğu modern örgüt anlayışına karşı henüz sınırları çizilmemiş bir bakış açısı ortaya koymaktadır (Zencirkıran, 2012: 36-53). Bu süreçte, post-modern örgüt yaklaşımı içerisinde "öğrenen örgüt", "toplam kalite yönetimi", "stratejik yönetim", "örgütsel vatandaşlık" gibi yeni bakış açıları ön plana çıkmıştır (http://home.anadolu.edu.tr. erişim tarihi: 12.10.2016).

1.5. Bürokrasi Kavramının Tanım ve İçeriği

Bürokrasi kavramı, genel olarak kamu kuruşlarının örgütsel yapısını, işleyişini ve yönetim anlayışını ortaya koyan bir örgüt biçimi olarak tanımlanmaktadır. İlk olarak 1745 yılında Fransız Vincent de Gournay tarafından kullanılan bürokrasi kavramı, memurların çalıştığı büro ya da devlet dairesini ifade eden "bureau" sözcüğünden türetilmiş olup, memurların toplum üzerinde artan etkisini ve egemenliğini vurgulamak için kullanılmıştır (Eryılmaz, 2002: 6). Ancak, bir örgüt ve yönetim anlayışı ve felsefesi olarak bürokrasinin kökenlerini eski Mısır ve Çin medeniyetine kadar götürmek mümkündür (Öztekin, 2012: 296) Bürokrasi kavramına ilişkin farklı tanım ve bakış açıları şu şekilde özetlenebilir: (Eryılmaz, 2002: 7-20):

- **Verimsizlik ve Kötü Yönetim:** Bürokrasi, 1800'lü yıllardan itibaren devlet dairelerinde ağır işleyen, hantal, aşırı kuralcı ve verimsiz örgütsel işleyişi tanımlamak için kullanılmaktadır. Günümüzde de devam eden bu anlayış halk nezdinde bürokrasi kavramına olumsuz bir anlam yüklemektedir.
- **Rasyonel Örgüt:** Bürokrasi, 1900'lü yılların başında Max Weber tarafından en rasyonel ve en ideal örgüt biçimi (Weberyan bürokrasi) olarak formüle edilmiştir. Bir örgüt biçimi olarak günümüzde varlığını sürdüren Weberyan bürokrasi görüşü otoriteye dayalı merkeziyetçi bir yönetim anlayışının hakim olduğu, ast-üst ilişkisine dayalı hiyerarşik bir örgütsel yapıyı temel alan, yetki, görev ve sorumlulukların yasalar/kurallar çerçevesinde önceden belirlendiği, uzmanlaşmaya dayalı iş bölümünün ön plana çıktığı, işlem ve eylemlerin yaptıkları iş karşılığı düzenli maaş alan profesyonel memurlar tarafından yapıldığı, yapılan tüm işlemlerin yazılı olarak kayda geçirildiği, memurların görevlerini gayrişahsilik prensibine göre yürüttüğü, yönetim ya da üretim araçlarının memurlar tarafından halk adına kullanıldığı bir örgüt modelini ifade etmektedir.
- **Kamu Yönetimi:** Bürokrasi, devletin karar organı (parlamento) tarafından alınan kararların uygulanması sürecinde etkin rol üstlenen yürütme organının örgüt (organizasyon) şeması içerisinde yer alan tüm kamu kuruluşlarını ifade etmektedir. Bu anlamda, Türkiye'de merkezden yönetim kuruluşları olan bakanlıklar, müsteşarlıklar, başkanlıklar, genel müdürlükler ve üst kurullar ile yerinden yönetim kuruluşları olan belediyeler, il özel idareleri, köyler, üniversiteler gibi kamu kurum ve kuruluşları devlet bürokrasisini oluşturmaktadır.
- **Büyük Yapılı Örgütler ve Bürokratik Toplum:** Bürokrasi, kamu kuruluşlarının yanı sıra belli bir büyüklüğü aşan özel kuruluşların katı otorite ve hiyerarşiye dayalı,

merkeziyetçi, dikey örgütlenme esasına bağlı, çalışanlar arasında formel ilişkilerin ön plana çıktığı bir örgüt biçimi ve yönetim anlayışını ifade etmektedir. Klasik örgüt kuramcıları olarak Taylor, Fayol ve Weber'i ortak noktada birleştiren de bu bakış açısıdır. Her ne kadar baskın görüş bürokrasiyi kamu kuruluşlarına özgü bir örgüt biçimi olarak ele alsa da, Weber'in ortaya koyduğu bürokratik yönetim anlayışı tüm örgütler açısından geçerlidir. Bürokrasinin kamu kuruluşlarının ötesinde tüm örgütler açısından geçerli olduğu gerçeği, beraberinde örgütler aracılığıyla toplumun her kademesinde bürokratik anlayışın hakim olması yönünde kaygıları ortaya çıkarmıştır (Albrow, 1982'den akt. Eryılmaz, 2002: 19).

- **Memurların Yönetimi:** Bürokrasi, kamu kuruluşlarında çalışan üst düzey memurların (yönetici azınlık) devlet mekanizması içerisinde siyasi ve idari olarak elde ettikleri güç ve otoritenin örgütün yönetim biçimi üzerindeki etkisini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamıyla bürokrasi "memurların yönetimi"ni ifade eden olarak bir yönetim biçimi olarak kabul edilebilir. Hatta, devleti yöneten azınlığı (devlet elitleri) oluşturan bürokratların örgüt içinde karar alma sürecinde tek söz sahibi oldukları "bürokratik oligarşi" bu anlamda bir yönetim biçimi olarak ele alınabilir. Nitekim, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz olduğu" görüşü –özellikle siyasi partilerde- bürokrasinin bu tanımı ile uyumlu görünmektedir (Michels, 2001: 13).

1.6. Bürokrasiye İlişkin Yaklaşımlar

Bürokrasi kavramının anlam ve içeriğini daha iyi anlayabilmek için farklı bakış açısına sahip bilim adamlarının bürokrasiye ilişkin görüşlerine değinmek faydalı olacaktır. Bu başlık altında sosyalist ve liberal yazarların yanı sıra, modern bürokrasinin fikir babası olarak kabul edilen Max Weber'in bürokrasiye ilişkin görüşlerine yer verilecek, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu detaylı olarak ele alınacaktır.

1.6.1. Hegel, Marx, Lenin ve Trotsky'nin Görüşleri

Hegel en basit ifadeyle "bürokrasi"nin devlet ile sivil toplum arasında köprü görevi gördüğünü savunmuştur. Burada devlet "kamusal-genel yararı" gerçekleştirmekle yükümlü taraf iken, sivil toplum da "özel çıkarlar"ın birbiriyle çatıştığı alan olarak karşıt tarafı oluşturmaktadır. O halde, devlet ile sivil toplum, yani toplumun genel çıkarları ile bireylerin ve grupların özel çıkarları arasında dengeleyici ya da başka bir tabirle uzlaştırıcı bir mekanizma gereklidir. Hegel, devlet ile sivil toplum arasında köprü görevi gören

mekanizmanın bürokrasi olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda, bürokratlar her bir bireyin ya da grubun birbiriyle çatışma halinde olan farklı çıkarlarının toplumun genel çıkarlarına dönüştürülmesi sürecinde kilit bir rol üstlenmişlerdir (Eryılmaz, 2002: 22).

Hegel'e göre toplum içinde bireyler çıkarlarını belli grupların üyesi olarak da savunabilirler. Bu gruplaşmalar beraberinde sınıfsal farklılaşmalara de neden olur. Hegel bu sınıfları "çiftçi sınıfı", "sanayici sınıf" ve "evrensel sınıf" olmak üzere 3'e ayırmış, bu sınıflandırma içerisinde bürokratları "evrensel sınıf" içerisinde toplumun genel çıkarlarının savunucuları olarak özel bir yere koymuştur (Gönenç, 2001: 24).

Hegel'e göre evrensel sınıf yani "bürokratlar" toplumun genel çıkarını ve genel aklını temsil etmektedir. Öyle ki, bürokratlar devlet yönetimi, kamu yönetimi ve hükümet işleri konusunda doğuştan belli becerilere sahiptirler ve eğitilerek o göreve hazırlanmaktadırlar. Bürokratların devleti yönetme konusunda sahip oldukları yetenek ve beceriler diğer sınıfların devleti yönetme konusunda bürokratlarla rekabet edemeyebilecekleri anlamına gelmektedir (Hegel, 1991: 169-171; Gönenç, 2001: 25).

Hegel'in ortaya koyduğu "bürokrasi" görüşü bir bakıma bir sınıf olarak bürokratları -yüklendikleri önemli misyon göz önünde bulundurulduğunda- "erdemli insanlar" olarak görmüştür. Açıktır ki, toplumun genel çıkarları açısından devleti harekete geçiren ve işlevsel hale getiren bürokrasi toplumsal düzenin sağlanabilmesi açısından da önemli bir konuma sahiptir. Ancak, Hegel'in bürokratlara olan olumlu bakış açısı tabi ki toplumsal dengeleri bozmadıkları ve sınırlarını aşmadıkları sürece geçerliliğini koruyacaktır. Netice itibariyle, bürokrasinin rolü devlet ile sivil toplum arasında bir köprü işlevi görmekle sınırlıdır. Ancak, bürokrasi devleti ve sivil toplumu kendi istek ve çıkarlarına göre biçimlendirme kaygısı içerisine düştüğü takdirde bürokratik despotizm sorunu ortaya çıkacaktır.

Hegel'in devlet, sivil toplum ve toplumsal sınıflara ilişkin görüşleri Karl Marx'ın görüşlerini de etkilemiştir. Hegel'in bürokrasinin devlet ile sivil toplum arasında genel çıkarlar ile özel çıkarlar üzerinde köprü vazifesi olduğu fikrini benimsemeyen Marx'a göre, devletin ve dolayısıyla bürokrasinin misyonu burjuva sınıfının proletarya üzerindeki baskı ve sömürüsünü meşrulaştırmak, güçlendirmek ve devamlılığını sağlamaktır. Yani, Marx bürokratların nihai amacının sınıf gözetmeksizin toplumun genel çıkarlarını savunmak değil, burjuva sınıfının çıkarlarını proletaryaya karşı korumak olduğunu iddia etmiştir. O halde, bürokrasi de devlet gibi burjuva sınıfının çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu anlamı ile bürokratlar burjuva sınıfının ideolojisini ve meşruiyetini proletaryaya empoze etmek üzere görevlendirilmiş devlet görevlileridir. Dahası, bürokratlar Hegel'in savunduğu gibi başlı başına bir sınıf olmamakla birlikte, büyük oranda toplumsal statü olarak proletaryaya daha

yakın nitelikler gösteren, ancak rol olarak burjuvanın çıkarlarına hizmet eden toplumsal bir gruptur (Mouzelis, 2001: 21). Netice itibariyle, siyasi iktidar burjuva sınıfının elindedir ve bürokratlar siyasi erkin almış olduğu kararları ve izlediği politikaları uygulamakla yükümlüdürler. Burjuva sınıfı mevcut sömürü düzeninin devamlılığını sağlayabilmek için geniş halk kitleleri üzerinde devletin gücünü, meşruiyetini ve egemenliğini de kullanmak suretiyle sıkı bir kontrol ve tahakküm kurarken, bürokratların sahip olduğu yetenek ve tecrübeler bu süreçte burjuva sınıfı lehine devreye girmektedir. Burjuva sınıfı da bu hizmet karşılığında bürokratlara bazı ayrıcalıklar tanıyarak onları mevcut sistemin devamlılığı yönünde motive eder (Öztekin, 2012: 299). Her ne kadar kendine has çıkarlar geliştirme ve güç dengelerini kendi lehine çevirme gibi bir eğilim içerisinde olsa da, bürokrasinin özel mülkiyeti elinde bulunduran ve üretim sürecinde ortaya çıkan artık değere sahip olan burjuva sınıfı ile rekabete girebilmesi mümkün görünmemektedir.

Marx'a göre devlet belli bir tarihsel gelişim aşamasının geçici bir ürünüdür. Bu geçici aşama burjuva ile proletarya arasında çıkar çatışmalarının en üst düzeyde yaşandığı kapitalist aşamadır. Proletarya devrimi gerçekleştirildikten sonra sosyalist geçiş aşaması tamamlandığında devlet gibi bürokrasi de tamamen ortadan kaldırılacaktır. Başka bir ifadeyle, özel mülkiyetin ortadan kalktığı, artık değerin toplumsallaştırıldığı, sınıf çatışmalarının sona erdiği bir düzende devlete ve bürokrasiye gerek olmayacaktır. Ancak, tarihsel süreç Marx'ın bu öngörüsünün pratikte Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Çin gibi sosyalist ülkelerde gerçekleşmediğini, hatta kimi görüşlere göre gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını ortaya koymuştur.

Mouzelis, Karl Marx'ın düşünce dünyasına önemli bir etkisi olan "yabancılaşma" kavramından hareketle Marx'ın bürokrasiye bakışını özgün bir şekilde yorumlamıştır. Öyle ki, fabrikada üretim yapan işçiler nasıl ki kendi ürettikleri ürün ile bağlarını koparark ona yabancılaşıyorsa, bürokrasi de insanların var ettiği bir mekanizma olarak artık insandan bağımsız onun kontrolü dışında ve ona karşı bir güç haline gelmiştir. Mouzelis bu ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır:

> Bu felsefi yabancılaşma fikri bürokrasi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Marx'a göre, bürokrasi halkın çoğunluğu tarafından hayatlarını düzenleyen, kontrol ve kavrayışlarının üzerinde bir yeri olan, karşısında insanların kendilerine yardımsız ve şaşkın hissettikleri tanrısal bir güç gibi soğuk ve esrarengiz bir varlık olarak görülen zalim ve özerk bir güç haline gelir ve elbette, bu durum bürokratın kendi gelecek konumunu esrarlı ve kutsal bir hale getirmek amacıyla yarattığı özel mit ve semboller aracılığıyla teşvik edilir. Bu şekilde bürokrasi kapalı bir dünyaya dönüşür. Bir tür kast içinde dış dünyaya gizli bir husumet duyarak kıskanç bir şekilde kendi sır ve imtiyazlarını muhafaza ederler (Mouzelis, 2001: 22).

Mouzelis'in Marx'ın yabancılaşma düşüncesi ekseninde ortaya koyduğu bu bakış açısı, bürokrasiyi insanın kendi yarattığı, ancak kontrolünü kaybettiği esrarengiz bir canavar olarak betimlemektedir. Sonuç itibariyle, Marx'ın bürokrasiye bakışı Hegel gibi "iyi yönde" ya da "olmazsa olmaz" değildir. Hatta tam tersine, bürokrasi ortadan kaldırılması gereken bir mekanizmadır. Dahası, ideal bürokrasi anlayışının nasıl olması gerektiğini açıklamaya yönelik bir çaba içerisine de girmeyen Marx, onun varlığını geçici ve tarihsel süreç içerisinde yok olmaya mahkum olarak görmüştür.

Marx'ın ortaya koyduğu görüşler, bu fikirleri pratikte uygulama şansına sahip olan Lenin tarafından zamanın ve mekanın gerektirdiği koşullara göre yeniden uyarlanmıştır. Öyle ki, Marx kapitalist aşamadan sosyalist aşamaya geçişi kapitalizmin kendi iç çelişkilerinden kaynaklanan doğal ve kaçınılmaz bir süreç olarak görmüş, devrimin proletaryanın bilinç düzeyi ve dayanışma güdüsünün olgunlaşması ile "kendiliğinden" yaşanacağını savunmuştur. Ancak, Lenin bu sürecin proletaryanın ihtilalle iktidarı ele geçirmesi ile mümkün olabileceğini savunmuş, nitekim 1917 Ekim Devrimi de bu düşünce üzerine şekillenmiştir. Esasen, Marx'ın fikirlerini ortaya koyduğu siyasal, sosyal ve ekonomik yapı ile Rusya'nın o dönemki siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı önemli farklılıklar içeriyordu. Bu açıdan bakıldığında, Lenin'in Rusya özelinde, henüz sanayi temelli üretimin olgunlaşmadığı, dahası sınıf olma bilincine erişebilmiş bir işçi sınıfının olmadığı bir ortamda kendine özgü yeni bir düşünce sistematiği ortaya koyduğu görülmektedir.

Bürokrasiye bakışı Marx ile aynı eksende olmasına rağmen, Lenin'in devrim öncesi ve devrim sonrası kendi içinde fikirsel çatışmalar yaşadığı bir gerçektir. Öyle ki, Lenin Ekim Devrimi'nden çok kısa süre önce yazdığı "Devlet ve Devrim" adlı kitabında devrimin ilk görevlerinden birinin bürokrasiye savaş açmak olması gerektiğini savunmuş ve bunun gerçekleşmesi için atılması gereken üç keskin adımı şu şekilde sıralamıştır:

- "Tüm sivil memurların seçilebilir ve sözleşmelerinin derhal feshedilebilir olması,
- Memur maaşlarının sıradan bir işçi maaşı düzeyine indirilmesi,
- İyice basitleştirilmiş olan kontrol ve muhasebe işlemlerinin herkes tarafından icra edilebileceği bir yapının oluşturulması (Mouzelis, 2001: 24)".

Lenin'in Ekim Devrimi'nin hemen öncesinde ortaya koyduğu bu fikirler devrim gerçekleştikten sonra hem Marx'la hem de kendisiyle fikir uyuşmazlığı yaşamasına neden olmuştur. Çünkü, devrimden sonra bürokrasiye karşı savaş açmak bir yana, bürokrasi daha da güçlenmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Yine de yaşanan gelişmeler Lenin'i bürokrasiye savaş açma fikrinden vazgeçirmemiş, ancak sorunun çözümünün zamana yayılması gerekliliğine inandırmıştır. Çünkü, Sovyet Rusya'da sosyalizm henüz hantal yapısından

kurtularak olgunluğa ulaşmamış durumdaydı. Lenin uzun vadede artan sanayileşmenin yaratacağı iktisadi gelişme ortamı ile birlikte bürokrasiye karşı yürütülen nihai savaşın kazanılacağını düşünmüştür (Eryılmaz, 2002: 28; Mouzelis, 2001: 25). Ancak, sonraki gelişmeler Lenin'in ortaya koyduğu bu düşüncenin aksi yönünde bir seyir izlemiştir (Çevikbaş, 2014: 89).

Sovyet Rusya'da Ekim Devrimi sonrası Lenin liderliğinde yürütülen mücadele teoride fikirlerin pratikteki gerçekliklerle örtüşmediğini açıkça ortaya koymuştur. Teoride bürokrasinin zayıflaması ve sosyalizm sonrası aşamada tamamen ortadan kaldırılması öngörülmüşken, pratikte tüm sosyalist ülkelerde bürokrasinin daha da güçlendiği görülmüştür. Lenin bu durumu her ne kadar sosyalizmin henüz olgunlaşmaması ve sanayileşme ile birlikte iktisadi gelişiminin henüz yeterli seviyeye ulaşmamış olması ile açıklasa, da uzun vadede iyimser bir duruş ortaya koymuştur. Ancak, Trotsky sorunun kaynağının Lenin'in tespitlerinin de ötesinde sosyalizmin uygulama alanı ile ilgili olduğunu savunmuştur. Öyle ki, Trotsky'e göre Ekim Devrimi tarımsal üretim yönü ağır basan Sovyet Rusya'nın sınırlarını aşıp sanayileşmiş ülkelere yayılmadığı sürece, yani "tek ülkede" değil "enternasyonal düzeyde" proletarya devrimi gerçekleştirilmediği sürece bu tür yapısal sorunlar yaşanmaya devam edecektir. Stalin'in iktidarı sonrası Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin artık kapalı, elit ve baskıcı bir karakter ortaya koyduğunu savunan Trotsky, Lenin gibi bürokrasinin geleceği konusunda iyimserdir. Kısa vadede bürokrasiyi güçlendiren iktisadi gelişmenin uzun vadede bürokrasiyi zayıflatacak bir güç olduğunu, dahası proletaryanın iktisadi ve kültürel gelişimi ile birlikte "sürekli devrim" fikrinin bürokrasiye karşı tabandan bir mücadele başlatacağını savunmuştur (Mouzelis, 2001: 27). Esasen, Trotsky'nin sürekli devrim ile ortaya koyduğu ilk hedef öncelikle Stalin'in dikta rejiminin ortadan kaldırılmasıdır. Bürokrasinin zayıflaması beraberinde bürokrasiye tartışılmaz bir şekilde hakim olan Stalin ve onun proletaryayı baskı altında tutan rejiminin de zayıflaması anlamına gelmektedir.

Trotsky bürokrasiyi Stalin rejiminin aracısı ve tamamlayıcısı olarak görmüş, ancak onun kendine has çıkarlar geliştiren bir sınıf olduğu fikrini reddetmiştir. Öyle ki, ona göre bürokratların iktisadi üretim süreçleri üzerinde doğrudan bir etkilerinin olmaması, yani sadece üretilen ürünün ve gelirin dağıtım sürecinde etkili olması, bürokratları bir sınıf değil sosyal tabaka olarak görmesinin temel gerekçesini oluşturmuştur (Mouzelis, 2001: 27).

1.6.2. Sosyalist Ülkelerde Bürokrasiye Eleştiriler

1917 Ekim Devrimi ile Rusya'da uygulanmaya başlanan sosyalist sistem Sovyet Rusya'nın yanı sıra Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Doğu Almanya gibi Avrupa ülkeleri

ile birlikte geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Sosyalist teorisyenler ve liderler sosyalizm ile birlikte özel mülkiyetin kaldırılacağını, burjuva sınıfının tasfiye edilerek iktidarın proletaryanın kesin hakimiyetine geçeceğini öngörmüşler, devrim sonrası burjuva sınıfının çıkarlarına hizmet eden devlet ile birlikte bürokrasinin de zayıflayacağını, zamanla yok olacağını iddia etmişlerdir. Ancak, tarihsel süreç iddia edilenin aksi yönünde gelişim göstermiştir. Bu durum o dönem liberal düşünürlerin ve devlet adamlarının sosyalizm karşıtı görüşlerini destekleyen bir anlam ifade etmiştir. Ancak, sosyalist düşünürlerin sosyalist ülkelerdeki gidişatı ağır bir şekilde eleştirmesi liberallere göre daha dikkate değer bir durum ortaya çıkarmıştır. İtalyan sosyalist Bruno Rizzi 1939 yılında yazdığı "Dünyanın Bürokratlaşması" adlı kitabında, sosyalist sistemin geçerli olduğu Yugoslavya'da üst düzey görevlerde bulunmuş Milovan Djilas da 1956 yılında yazdığı "Yeni Sınıf" adlı kitabında sosyalist sisteme yönelik ciddi eleştirilerde bulunmuşlardır.

Rizzi ve Djilas gibi o dönem sosyalist sistemi eleştiren düşünürlerin temel çıkış noktası, teoride savunulanın aksine kapitalist sistemdeki sömürü düzeninin sosyalist sisteme geçen ülkelerde ortadan kalkmamış olması ile ilgilidir. Kapitalist sistemde sömüren burjuva sınıfının yerini sosyalist sistemde artık bürokratlar almıştır. Yani sömürülenler aynı iken sömürenler değişmiştir. Trotsky de aynı dönemde benzer fikirler ortaya atmıştır, ancak o bürokrasinin güçlenmesini geçici bir süreç olarak gördüğü için iktisadi gelişim ile birlikte zayıflayacağını savunmuştur.

Tarihsel süreçte proletaryanın üretim sürecindeki konumu kapitalist ve sosyalist sistemlerde birbirinden farklı olmuştur. Kapitalist sistemde emeğini piyasa koşullarında özgür bir biçimde ücret karşılığı pazarlayan işçiler, Sovyet tipi sosyalist sistemde devlete bağımlı, bürokratlar tarafından kolektif bir biçimde sömürülen bir sınıf haline gelmiştir.

Çağlı, Sovyet tipi bürokratik rejiminin özünü şu şekilde açıklamıştır: "Bürokrasinin üretim koşullarına egemen olması, üretim sürecinin işçi sınıfının tarihsel çıkarları açısından değil, bürokratik devletin korunması ve güçlendirilmesi bakımından düzenlenmesidir (Çağlı, 2005: 138)." Çağlı'ya göre proletarya tarafından üretilen ürün bürokrasi tarafından şu şekilde dağıtılmaktadır:

- Bürokrasinin kendi tüketim ihtiyacını (lüks ve konfor da dahil) karşılamak amacıyla el koyduğu kısım,
- Toplumsal büyüme ve kalkınma için ayrılan kaynaklar,
- Çalışanların işgüçlerini yeniden üretebilmeleri için gerekli olan kısım, sosyal fonlar vb.

Bu sistemde "üreten sınıf proletarya", "yöneten sınıf bürokrasi" tarafından dağıtılan üründen (ya da gelirden) en az payı aldığı gibi, bu "devasa" sınıfın tüketim ihtiyaçlarını da karşılamak zorundadır. Öyle ki, bürokrasi sosyalist sistemde proletaryanın ürettiği artı değere el koyan, onu sömüren bir sınıf niteliği göstermeye başlamıştır (Çağlı, 2005: 138).

Çağlı, Sovyetler Birliği ve benzer sosyalist ülkedeki bürokratik egemenlik türünü ortaya çıkaran üretim rejimi ile eski dönemlerdeki despotik-Asya tipi üretim rejiminin benzeş yönleri olduğunu öne sürmüştür. Bu iki rejim arasındaki en temel farkı da şu şekilde açıklamıştır:

> Eski dönem Asya tipi üretim tarzı tarım komünleri üzerinde yükselirken, 20. yüzyılda despotik-bürokratik rejimleri ulusal bir sanayileşme hamlesi üzerinde biçimlenmiştir. Devlet mülkiyetine dayanan üretim ilişkileri, bir bakıma eskiye ait olan bir egemenlik tarzının (doğu despotizmi), bu kez endüstri çağında, devlet mülkiyetinin koşullandırıldığı üretim ilişkileri formları altında yeniden zuhur etmesi gibi görünmektedir. O nedenle modern çağda ortaya çıkan bu durum sanki bir anakronizm gibidir (Çağlı, 2005: 148).

1.6.2.1. Rizzi'nin "Bürokratik Kolektivizm"i

Rizzi sosyalizmin pratikte aksayan yönlerini tespit eden ve Marxist düşünceye bağlı kalarak yeni fikirler geliştiren önemli düşünürlerden biridir. Dünyanın Bürokratlaşması adlı kitabında ortaya koyduğu "bürokratik kolektivizm" fikri Marxist literatüre önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Rizzi Sovyetler Birliği'nde bürokrasinin proletarya üzerindeki sömürüsünün temel dayanağını üretim araçlarının devletleştirilmesi olarak açıklamıştır. Oysa ki, teoride üretim araçlarının sosyalleştirilerek kolektif bir şekilde halkın kullanımına tahsis edilmesi öngörülmüştü. Buna karşın, üretim araçlarının devletleştirilmesi ile birlikte devleti kontrol eden bürokrasi sınıfı (yöneticiler, uzmanlar, teknisyenler) üretim araçlarına sahip olmuştur. Bu şekilde, artık bürokratlar proletarya üzerinde baskı kurmaya, dahası onlar tarafından üretilen artık değere el koyarak onları açıkça sömürmeye başlamışlardır (Eryılmaz, 2002: 29).

Rizzi, bürokratik sömürü biçimini Marx'ın savunduğu gibi hakim sınıfın (burjuva sınıfı) bürokratlar eliyle zayıf halk kitleleri üzerinde sömürüsünü meşrulaştırması olarak görmemiştir. Tam tersine, mevcut düzende hakim sınıfın bizzat bürokratlar olduğunu belirtmiştir. Bu süreci de gerçek proletarya devrimi öncesi geçici bir aşama olarak görmüştür. Ona göre, bürokratik kolektivizm dediği bu aşama tarihte son sömürü biçimi olacaktır.

Rizzi kapitalist sistemden sosyalist sisteme geçiş aşamasının Marx'ın iddia ettiği gibi "doğrudan" olmayacağını, "bürokratik kolektivizm" adını verdiği "ara bir aşama" daha olduğunu savunmuştur. Kaçınılmaz olarak gördüğü bu aşamayı sosyalizm öncesi son sömürü

biçimi olarak tanımlamıştır (Mouzelis, 2001: 47). Rizzi'ye göre bu geçici aşamada bireysel sömürü ilişkisi bürokratlar eliyle kolektif bir sınıfsal sömürü ilişkisi haline dönüşecektir. Anlaşıldığı üzere, bu aşamada sınıfsal çatışma artık burjuva ile proletarya arasında değil, bürokrasi ile proletarya arasında olacaktır. O halde, Trotsky'nin de önerdiği gibi proletarya bir "saray darbesi" ya da Rizzi'nin ifadesiyle "gerçek bir proletarya devrimi" yapacak, Stalin'in iktidarı ile birlikte bürokrasi de ortadan kaldırılacaktır. Böylece, bürokrasi eliyle devletleştirilmiş halde bulunan mülkiyet sosyalleştirilerek proletaryanın tasarrufuna geçecek ve sömürü ortadan kalkacaktır.

Marx'a göre:

Kapitalist düzen → Sosyalist düzen → Komünist düzen

Rizzi'ye göre:

Kapitalist düzen → Bürokratik kolektivizm → Sosyalist düzen → Komünist düzen

Şekil 1.1 Marx ve Rizzi'ye Göre Kapitalizmden Komünizme Geçiş Aşamaları

Diğer taraftan, Rizzi'nin görüşlerini "yönetsel devrim" teorisi ile detaylı bir şekilde ele alan Burnham, Rizzi'nin üzerinde durduğu bürokratik sömürü biçiminin sadece Sovyetler Birliği'nde değil aynı zamanda faşist ve kapitalist ülkelerde de geçerli olduğunu, dahası bürokrasinin sosyalizm, kapitalizm ve faşizmden farklı yeni bir yönetim biçimi olarak dünya genelinde yaygınlaşmaya başladığını (dünyanın bürokratlaşması) belirtmiştir (Mouzelis, 2001: 48).

1.6.2.2. Djilas'ın "Yeni Sınıf'ı

Djilas 1956 yılında yazdığı "Yeni Sınıf" adlı kitabında gerek Sovyetler Birliği'nde, gerekse de Yugoslavya'da uygulanan sosyalist sisteme yönelik ağır eleştirilerde bulunmuştur. Ona göre sosyalist teorisyenlerin ve liderlerin iddialarının aksine devlet ortadan kalkmamış, demokrasi yerleşmemiş, hayat standartları yükselmemiş ve dahası şehir-köy ile kafa-beden arasındaki ayrılıklar ortadan kalmadığı gibi daha da derinleşmiştir (Djilas, 1974: 61).

Djilas, Stalin'in 1936 yılında burjuva sınıfını kastederek istismarcı sınıfın ortadan kalktığını ilan etmesini şu şekilde eleştirmiştir: "Gerçekte kapitalist sınıf gibi eski rejimin öteki sınıfları da yok edilmişti, fakat onun yerine tarihin daha önce tanımamış olduğu yepyeni bir sınıf doğmuştu (Djilas, 1974: 62)." Djilas'ın "siyasal bürokrasi" olarak tanımladığı bu yeni sınıfın kurucusu Stalin olmakla birlikte, bu sınıfın kökleri Lenin önderliğindeki Ekim Devrimi'ne kadar gitmektedir. Ekim Devrimi'ne katılan Komünist Partinin komitacı tabakası

(meslekten ihtilalciler) da bu yeni sınıfın insan kaynağını oluşturmuştur. Djilas'a göre Lenin farkında olmadan bizzat parti içerisinden yeni sınıfı kurmaya başlamıştır. Ona göre, proletaryanın çocukları artık yeni düzende milli gelirin dağıtılması ve ücretlerin tespit edilmesi sürecinde kolektif mülkiyet üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip olan ayrıcalıklı bir sınıf olarak ortaya çıkmıştır. Stalin'in ilk 5 yıllık planın sonunda yeni sınıfı kastederek sarf ettiği "bu cihazı yaratmamış olsaydık, mahvolmuştuk (Djilas, 1974: 65)" sözleri yeni sınıfın siyasal, sosyal ve iktisadi konumunu açıkça ortaya koymuştur.

Ekim Devrimi'nin hemen sonrasında partinin gücünün ve üye sayısının artması beraberinde yeni sınıfın güçlenmesini sağlamıştır. Siyasi gücü tamamen ele geçiren Stalin ve onun bürokratlarından oluşan yeni sınıfın partiyle olan organik bağı da zayıflamaya başlamıştır. Belli bir noktadan sonra parti zayıfladıkça yeni sınıf daha da güçlenmiştir. İlk aşamada durumunu ve iktidarını güçlendirmek için iktisadi gelişmeyi, diğer bir ifadeyle sanayileşmeyi gerçekleştirmek zorunda olan yeni sınıf, belli bir aşamaya kadar proletarya (ve köylüler) ile bağlarını koparmamış, onlarla ittifak halinde olmuştur. Ancak, yeni sınıf iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra proletarya ve köylülere karşı ilgisiz kalmıştır (Djilas, 1974: 67).

Djilas'a göre, özellikle ilk gelişim sürecinde kendine has çıkarlar geliştiren yeni sınıf, konumunu güçlendirmek ve kendini daha güvende hissetmek için "sosyal mülkiyet" maskesi ile özel mülkleri devletleştirmiş[2], böylece orta ve üst düzey burjuvayı devrim öncesine dönülemez biçimde tasfiye etmiştir. Köylüleri de idari ve ekonomik yönden kontrol altında tutabilmek için kolhoz (tarımsal üretim birlikleri) ve traktör istasyonları kurmuştur. Bu şekilde yeni sınıfın taşradaki alt kademe bürokratları eliyle en uç köylerde bile hakimiyet sağlamıştır (Djilas, 1974: 86). Bu nedenle Djilas yeni sınıfı (siyasal bürokrasi) yeni bir mülkiyetçi, istismarcı, açgözlü ve doymaz sınıf olarak nitelendirmiştir (Djilas, 1974: 86,90).

> Djilas yeni sınıfa mensup bürokratların sosyo-psikolojik analizini şu şekilde yapmıştır:
> İnsan ırkını refaha kavuşturacak olan sınıfın kendisi olduğunu, o olmazsa insanlığın darmadağın bir şekilde kalarak mahvolacağını zanneden sınıfta komünist üye, parti mevcut olmazsa, cemiyetin yıkılacağına ve nihayet mahvolacağına inanır. Bununla birlikte, bu üye yeni bir mülkiyet sınıfının üyesi olduğunun farkında değildir, çünkü kendini mülk sahibi addetmez, istifade ettiği imtiyazları hesaba katmaz. O sadece belirli fikirleri, kuramları, amaçları ve rolleri bulunun bir sınıfa mensup bulunduğunu tahmin eder ve bunda ısrar eder. Aynı zamanda çok belirgin bir sosyal kategoriye, mülkiyet sınıfına mensup bulunduğunu görmez (Djilas, 1974: 90).

Djilas sosyolojik bakımdan yeni sınıfın mensuplarının kimler olduğunun tespit edilebilir olduğunu, ancak fiiliyatta bu sınıfın sınırlarının belirgin olmadığını belirtmiştir. Bu

[2] SSCB için geçerli olan bu durum Yugoslavya'da geçerli kılınamamıştır. Köylülerin karşı koyması kolektifleşmenin gerçekleşmesine engel olmuştur.

durum, parti üyesi olan proletarya ile devletin en alt kademesindeki bürokratların hangi sınıfa mensup olduğu ile ilgili bir bilinmezliğin olduğu yönünde yorumlanabilir. Bu bilinmezliğin nedeni olarak yeni sınıfın halihazırda var olan başka bir sınıfın içinden çıkması ve o sınıf ile bağlarının zayıf da olsa sürmesi ile açıklanabilir. Diğer taraftan, Djilas yeni sınıfa en alt kademede girişin tarihte hiçbir sınıfta olmadığı kadar açık, sınıf içinde üst kademelere yükselmenin katı bir şekilde kapalı olduğunu belirtmiştir (Djilas, 1974: 93).

1.6.3. Ludvig von Mises'in Liberal Bürokrasi Görüşü

Ünlü liberal düşünür Ludvig von Mises 1944 yılında yazdığı "Bürokrasi" adlı eserinde bürokrasiye yönelik ağır eleştirilerde bulunmuştur. Bürokrasinin kırtasiyeci yönünü ön plana çıkararak halk dilinde hakaret anlamında kullanıldığını belirten Mises, bürokrasinin serbest girişime ve özel mülkiyete olan karşı duruşu nedeniyle liberalizm ve demokrasinin ruhuna aykırı bir kavram olduğunu savunmuştur. Mises'e göre, bürokrasi bünyesinde şu nitelikleri barındırmaktadır:

- "İşlerin sevk ve idaresini felce uğratır;
- Çalışma randımanını düşürür;
- Sebep olduğu şuursuz israf ile milli serveti heba eder;
- Plancılık iddiası gütmekle beraber, sınırları belli bir şekilde belirtilmiş bir program ve amacı yoktur;
- Ahenk ve birlikten mahrumdur;
- Farklı farklı birimlerin faaliyetleri birbirini bozar, dolayısıyla üretim ve dağıtım sisteminde aksaklıklar meydana gelir;
- Fakirlik ve sefalet artar (Mises, 2000: 7)."

Bürokrasiyi ağır bir şekilde eleştiren Mises onun varlığını da kaçınılmaz görmüştür. Ona göre adliye, kolluk, savunma gibi devlet dairelerinin (mülkiye) varlığı bürokrasinin varlığını da zorunlu kılmaktadır (Mises, 2000: 18).

Bürokrasiyi devletin ortaya koyduğu amaç ve hedefleri uygulamaya koyan bir "aracı" olarak gören Mises, bürokrasinin neden olduğu kötülüklerden bürokrasinin kendisinin sorumlu tutulmaması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, bu kötülüklerin sorumlusu küçük memurlar değil mevcut sistemin kendisidir ve "bürokratlar yanlış esaslar üzerine kurulmuş bir düzenin kurbanlarıdır (Mises, 2000: 18)."

Mises'e göre, Amerika Birleşik Devletleri gibi liberal demokrasiyle yönetilen ülkelerde halk, bürokrasinin neden olduğu kırtasiyeciliğin demokrasiye verdiği zarar bir yana, bürokrasiyi halk yönetiminin ve özgürlüklerin de en büyük düşmanı olarak görmektedir. Halk

bürokrasinin faaliyet alanını genişletmesinin bireylerin özgürlük alanını daralttığı kanısındadır. Oysa ki, demokratik rejimlerde bürokrasinin yetki ve gücünün sınırları kanunlarla ve bütçelerle net bir şekilde belirlenmiştir. Bürokratların bu sınırların ötesine geçerek siyasi, iktisadi ve sosyal yaşama müdahale edebilmesi mümkün değildir. Çünkü, demokratik rejimlerde hükümet politikalarını belirleyen bürokrasi değil parlamentodur. Bürokrasi, işleri daha önceden tüm detayları ile hazırlanmış kanun ve kuralların emrettiği şekilde yapmakla sorumludur (Mises, 2000: 40). Ancak, burada asıl üzerinde durulması gereken nokta, Mises'e göre bürokrasinin kendisinin değil, faaliyet alanının genişletilmesinin yaratacağı etkilerin neden olacağı sorunlardır. Bu nedenle halk bürokrasinin varlığından değil, onun iktisadi faaliyetlere (piyasaya) ve özel yaşama müdahalesinden rahatsızlık duymaktadır (Mises, 2000: 18,41). Ona göre demokratik rejimlerde bürokrasinin sınırlarının yasalar ve bütçelerle net bir şekilde çizilmesi halkın bu kaygılarını giderecektir.

Mises, devlet mekanizması ile özel teşebbüsleri nitelik olarak birbirinden ayırmış, işletmelerde geçerli olan kar ve kazanca dayalı yönetim sisteminin kamu kuruluşlarında geçerli olamayacağını savunmuştur. Devlet dairelerinin sunduğu hizmetler nitelik olarak kamu yararına yöneliktir ve herhangi bir kar ve kazanç elde etme amacı olmadığı için bu hizmetler piyasa fiyatı ile ölçülemez. Yani, bu hizmetlerin maliyeti değil topluma sağladığı fayda ön plandadır. Bu nedenle piyasa koşullarına göre kendini yapılandırmış olan bir işletmedeki yönetim biçimi ile resmi dairelerin verimliliğini ya da hizmet kalitesini ölçmek mümkün değildir (Mises, 2000: 49).

Mises'e göre yönetim mekanizması psiko-teknik gerekliliklere uyacak nitelikte bir örgütlenme değildir. Memurların yaptıkları işlerde harcadıkları vakit ve emek ile o işin kalitesi arasında karşılaştırma yapmayı mümkün kılacak bir ölçü bulunmaz. Bir doktorun bir hastayı ne kadar sürede tedavi ettiği, ya da bir hakimin bir kararı ne kadar sürede verdiği başarı ve performans ölçütü olamaz (Mises, 2000: 47). Buna karşın, işletmeler piyasa koşullarında büyük bir rekabet içerisindedir. Piyasadaki rekabet koşullarında işletmelerin yüksek verimlilikte çalışması gerekir. Nitekim, bir işletme varlığını sürdürebilmek için örgütsel yapısı ile bu rekabet koşullarına kısa sürede adapte olur. Bu nedenle, mevcut kapitalist sistem içerisinde büyüklüğü ne olursa olsun bir işletme bürokrasi tehlikesine maruz kalmaz (Mises, 2000: 59).

Mises, -bugünkü anlamıyla- bir şirketin CEO'su ile üst düzey bürokratın verimliliğinin kıyaslanmasına karşıdır. Dahası, bazılarının "daha iyi bir yönetim için, başarısını kanıtlamış bir CEO'nun bir devlet dairesinin başına getirilmesi gerekliliğine" yönelik inanışlarını hatalı görmektedir. Ona göre, bir CEO'yu kendi işletmesinin başından alıp devlet dairesinin başına

geçirdiğiniz zaman, o CEO vasıflarını kaybederek bir bürokrat haline bürünecektir. Kar, kazanç, büyüme ve rekabet gibi kavramlara verdiği önem kaybolacak, onun yerine kanunlara, kurallara ve düzene uyma endişesi içerisine girecektir. Bir nebze belli formalitelerden kurtulsa bile, kanunlara ve kurallara boyun eğmek zorunda kalacaktır (Mises, 2000: 55-58).

Mises her ne kadar bürokrasinin kötülüğünün sorumluluğunu memurlara değil de mevcut düzene yüklemişse de, emekliliğine yaklaşmış yüksek kıdemli memurları "boşvermişlikle" suçlamaktan geri kalmamıştır. Öyle ki, bu ihtiyar memurların sürekli emir altında enerjilerini ve inisiyatif alma kabiliyetlerini kaybettiklerini, yeniliklere karşı hoşnutsuzluk duyduklarını iddia etmiştir. Dahası, onlar hükümet ya da bizzat ilgili bakan tarafından yapılacak olan bir idari reform çabasına bile -rahatlıklarını bozacağı endişesiyle- engel olma eğilimdedirler. Bu ihtiyar bürokratlar bakanları tecrübesiz cahiller olarak görmektedirler ve onlara göre hükümetler değişse de bürokrasi olduğu gibi yerinde kalmaktadır (Mises, 2000: 51).

1.6.4. Max Weber'in Bürokrasi Kuramı

Max Weber bugünkü anlamda modern bürokrasinin düşünsel temellerini ortaya atan ilk düşünürdür. Ortaya koyduğu düşüncenin ilk olması, "bürokrasi" kavramına ilişkin olarak kendisinden sonraki tartışmaların büyük oranda onun düşünceleri etrafında şekillenmesine neden olmuştur. Şüphesiz Weber'den önce de bürokrasi vardı, ancak o kendinden önceki (hatta kendisiyle aynı dönemdeki) düşünürler tarafından "hantallık, kırtasiyecilik ve verimsizlik" olarak eleştirilen bürokrasiyi "etkin, verimli ve rasyonel" bir örgüt biçimi olarak formüle etmiştir.

Şüphesiz ki, modern devletin ortaya çıkışı ile geleneksel yönetim anlayışı yerini modern yönetim anlayışına bırakmıştır. Modern yönetim anlayışının gelişmesi de verimliliğe dayalı rasyonel örgüt biçimlerine yönelimi artırmıştır. Kapitalizm ile birlikte parasal ekonominin gelişmesi, piyasa koşullarında firmalar arasında rekabetin üst seviyeye çıkması, teknolojiye dayalı yeni üretim yöntem ve tekniklerin gelişmesi, iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması, örgütlerin hacminin büyümesi, hukuk devleti anlayışının güçlenmesi vs. gibi nedenleri Weber'in rasyonel ilkelerle ortaya koyduğu modern bürokrasi anlayışını tarihsel bir gereklilik olarak ortaya çıkaran önkoşullar olarak kabul etmek mümkündür.

Weber her ne kadar modern bürokrasinin rasyonel yönüne sürekli vurgu yapmışsa da, sonraki süreçlerde modern dünyada artan bürokratikleşmenin Batı toplumlarında demokratik kurumlar ve bireysel özgürlükler açısından büyük bir tehlike oluşturacağı yönünde endişeye kapılmıştır (Mayer, 1955: 95; Mouzelis, 2001: 34). Kapitalizmle paralel olarak gelişen

modern bürokrasinin bir süre sonra kapitalizme ve demokrasiye zarar vereceği yönünde Weber'in duyduğu bu endişenin temel dayanağı, bürokrasinin elde edeceği meşru güç ile siyasi, ekonomik ve sosyal hayata müdahale etme eğiliminde olacağı yönündeki öngörülerdir.

Weber bürokrasiyi her ne kadar bir örgüt biçimi olarak tasarlamış olsa da, Mouzelis'e göre bürokrasi bunun da ötesinde toplumun gelişimini ve değişimini de açıklayan, sosyal kurumlar üzerinde de büyük etkisi olan bir zihniyet, bir anlayıştır (Mouzelis, 2001: 32). Dahası, her ne kadar günümüzde bürokrasi kavramı "kamu kuruluşları" açısından ele alınsa da, Weber ortaya koyduğu bürokrasi görüşünün özel şirketler, dini kurumlar, sivil toplum kuruluşları gibi tüm ekonomik ve sosyal kurumlarda da geçerli ve gerekli olduğunu savunmuştur. Günümüzde -her ne kadar eleştirilse de- dünya genelinde kamu, özel ve sivil toplum örgütleri tamamen ya da kısmen Weber'in çerçevesini çizdiği weberyan bürokrasi anlayışına göre örgütlenmişlerdir.

Yeni-Kantçı felsefe (özellikle Heinrich Rickert) ve Alman İdealizminden büyük ölçüde etkilenen Weber (http://plato.stanford.edu. erişim tarihi: 27.10.2016), bürokrasiye ilişkin görüşlerinde Marx, Mosca, Michels ve Schmoller gibi düşünürlerin etkisinde kalmıştır (Eryılmaz, 2002: 44).

Weber'in modern bürokrasi görüşü "güç", "egemenlik", "otorite", "meşruiyet" ve "ideal tip" kavramları üzerine şekillenmiştir. Weber, "güç" kavramını "bir sosyal ilişki içinde, bir aktörün hangi temele dayanırsa dayansın, direnmeyle karşılaşsa bile istediğini yapabilme konumunda olma ihtimali (Weber, 2013: 40)"; egemenlik kavramını da "belli içerikteki bir emire belli bir grubun itaat etme ihtimali (Weber, 2013: 40)" olarak tanımlamıştır. Weber'e göre egemenlik gücün özel bir biçimidir. Başka bir ifadeyle, bir kişinin sahip olduğu güç, bir başkasını itaat etme yükümlülüğü içerisine sokuyorsa bir kişi başka bir kişi üzerinde otorite kurmuş demektir. Bu itaat etme eğilimin temelinde otoriteye karşı bir "inanç", "güven" ya da "çıkar" duygusu yatmaktadır. Burada emir alan kişiyi içgüdüsel olarak itaat etmeye yönelten psikolojik durum gücün "meşruiyeti"dir. Yani, bir kişi meşruiyetini kabul ettiği bir güce itaat etme eğilimi gösterir. Weber'in kullandığı meşruiyet kavramı hukuki değil, sosyolojik bir anlam taşır. Meşruiyete dayalı otorite ilişkisi kurulduğu andan itibaren, artık yönetici "güç kullanmaya yetkili", yönetilen de "emirlere itaat etmekle görevli" olarak ortaya çıkmaktadır (Eryılmaz, 2002: 50-55).

Weber'e göre meşru otoritenin 3 türü vardır:

- Geleneksel otorite: Meşruiyetin kaynağı "gelenekler"dir.
- Karizmatik otorite: Meşruiyetin kaynağı "karizma"dır.
- Rasyonel-yasal otorite: Meşruiyetin kaynağı "yasalar"dır (Weber, 2013: 54).

Weber modern bürokrasinin rasyonel-yasal otoritenin varlığı ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Yani, insanlığın ürettiği en iyi örgüt biçimi olan bürokrasi hem "yasaların üstünlüğü", hem de "verimliliğe dayalı rasyonel yönetim anlayışı" üzerine kurulmuştur. Weber bu 3 otorite türünü aynı zamanda "ideal tip" olarak kavramsallaştırmıştır. İdeal tip her ne kadar "olması gereken, arzu edilen" gibi bir anlama karşılık gelse de, gerçek manada somut gerçekliği anlamaya yarayan zihinsel bir kurguyu ifade etmektedir. Yani, ideal tiple yapılmaya çalışılan, toplumsal gerçeğin belirli yönden sınanması, söz konusu ölçek çerçevesinde kısmen anlaşılması ve açıklanmasıdır (Oktay, 1997: 31). "İdeal tip" kavramı ile Weber otoritenin üç farklı meşruiyet kaynağını nitelikleri ile birlikte bir "tipoloji" haline getirmiştir. Böylece, gerçekte var olanı -benzerlikler ve farklılıklar açısından- ideal olan ile açıklamaya çalışmıştır. Yani, Weber'in "ideal tip"i ile amaç olması gerekene ulaşmak değil, mevcut olanı açıklamak için bir model ortaya koymaktır. San ve Oktay bu anlamsal kargaşanın sözcüğün kökeninden ileri gelen bir yanlış anlama olduğunu savunarak "ideal tip" yerine "ölçek tip" kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir (San, 1971: 23; Oktay, 1997: 31).

O halde denilebilir ki, Weber'in "geleneksel", "karizmatik" ve "rasyonel-yasal" otorite tipleri "saf tipler"dir. Farklı zaman, mekan ve koşullarda bu otorite tipleri nitelikleri itibariyle iç içe girebileceği gibi, tek bir otorite tipinin tüm nitelikleri de gerçek olanı açıklamaya yetmeyebilir. Örneğin, Mustafa Kemal'in önderliğinde yürütülen milli mücadelenin örgütlenme ve yönetim sürecinde (Heyet-i Temsiliye, Kuvayi Milliye, TBMM) otoritenin meşruiyet kaynağı olarak kimi zaman "karizma", kimi zaman "gelenekler", kimi zaman da "hukuki kurallar" ön plana çıkmıştır. Keza, günümüzde siyasi partilerin örgüt yapıları içinde hem rasyonel-yasal, hem de karizmatik otorite tipi yaygın olarak bir arada karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel Otorite: Weber geleneksel otoriteyi "geçmişten gelen (daima var olan) kural ve güçlerin kutsallığını öne sürerek meşruluk tezinde bulunan ve kendisine inanılan egemenlik türü (Weber, 2013: 69)" olarak tanımlamıştır. Bu otorite tipinde otorite kuran kişinin (efendi) belirlenmesi geleneksel kurallardan, onun otoritesine uyma gereği de onun geleneksel konumundan kaynaklanmaktadır.

Bu otorite tipinde idari görevliler "şahsi hizmetçiler"dir. Şahsi hizmetçiler ile efendi arasındaki egemenlik ilişkisi "şahsi bağlılık"tan kaynaklanmaktadır. Burada şahsi hizmetçilerin ya da tebaanın önceden belirlenmiş rasyonel kurallara değil, geleneksel olarak gücü elinde bulunduran efendinin emirlerine uyması beklenir. Efendinin geleneksel yapı içerisindeki gücü ve konumunu belirleyen geçmişten gelen geleneksel kurallardır. Kimi zaman efendinin şahsi hizmetçilerine ya da tebaasına belli konularda verdiği emirlerde

geleneksel kuralların sınırlarını aşması onun meşruiyetinin sorgulanmasına neden olabilir. Ancak, belli konularda efendi sınırsız takdir yetkisi ile donatılmıştır ki, bu ona imtiyazlı ve sorgulanamaz bir güç sağlar (Weber, 2013: 70).

Geleneksel güce sahip yönetici (efendi), haneye ve tebaaya ilişkin işlerin yürütülmesi için idari görevlilere ihtiyaç duyar. Haneye ilişkin görevliler hazine nazırı, seyis, uşak, oduncu, kahya, hizmetçiler ya da farklı geleneksel toplumlarda haremağası, cellat vs.dir. Haneye ve tebaaya ilişkin idari görevlilerin kimler olacağı tespit edilirken iki farklı yöntem uygulanır. Birincisi, idari görevlilerin yönetici ile "geleneksel olarak" şahsi sadakat bağı olan akraba, köle, yanaşma, serf, hür bırakılmış köle vb. kişilerin seçildiği "patrimonyal yöntem"; ikincisi de, yöneticiye "geleneksel olmayan" bir şekilde şahsi sadakat bağı olan ya da bağlılık sözü vermiş "gözde, yaver, kul" vb. kişilerin seçildiği "patrimonyal olmayan yöntem"dir. Geleneksel örgütlerde önemli mevkilere yöneticinin kan bağı bulunan akrabalarının ya da kabile üyelerinin getirilmesi yaygın olarak görülse de, kölelerin ya da hür bırakılmış kölelerin önemli mevkilere geldiği de sıkça görülmüştür (Weber, 2013: 71).

Weber'e göre, geleneksel otoritenin saf türünde bürokratik görevliler net olarak tanımlamış gayrişahsi kurallara bağlı bir yetki alanına, rasyonel biçimde kurulmuş hiyerarşik ast-üst düzenine, serbest (özgür) sözleşme temeline dayalı düzenli bir atama ve yükselme sistemine, işin düzeni gereği teknik bir eğitime, parayla ödenen sabit maaş düzenine sahip değillerdir (Weber, 2013: 72).

Weber geleneksel otoriteyi 3 farklı tür olarak ele almıştır. Bunlar: Gerontokrasi, ataerkillik ve patrimonyallıktır. Gerontokrasi, genellikle ekonomik ya da akrabalığa dayalı nitelik taşımayan gruplar üzerindeki egemenliğin kutsal değerleri en iyi bilen kişiler olmaları nedeniyle "yaşlıların" elinde olduğu bir durumu; ataerkillik ise, ekonomik ya da akrabalığa dayalı nitelik gösteren gruplarda egemenliğin geleneksel olarak "miras yoluyla" bir kişinin elinde bulunduğu durumu ifade etmektedir (Weber, 2013: 75). Weber'e göre yöneticinin kontrolü altında şahsi idari görevliler topluluğunun (özellikle de askeri gücün) gelişmesiyle ataerkil ve gerontokratik yapının sınırları aşılarak "patrimonyalizm" ortaya çıkmaktadır. Yöneticinin mutlak otoritesinin zirveye ulaştığı bu durum "saltanat (sultanlık)" olarak adlandırılır. Gerontokrasi ve ataerkillik durumlarında, yönetim araçları bir bütün olarak örgütlü grubun ya da yönetim işlevini üstlenen bireyin hane halkında olmakla birlikte, yönetici bu işlevleri grup namına yürütülür. Ancak, patrimonyalizmde gücün yöneticinin şahsında bütünleşmesi, diğer bir ifadeyle yöneticinin yönetim işlevlerini kendi namına yürütmesi söz konusudur (Weber, 2013: 76-79). Patrimonyalizmin zirveye ulaştığı saltanat durumunda grup üyeleri artık sosyal bir grup değil tebaa olarak adlandırılır. Otoritenin

patrimonyal biçiminde gücü elinde tutan yönetici artık ataerkil ve gerontokratik yapının geleneksel kurallarının sınırlarını aşarak, kendisine sınırsız takdir yetkisi sağlayan imtiyazlı bir konuma sahip olmaktadır (Weber, 2013: 75).

Patrimonyalizmde hizmetliler (idari görevliler) hizmetleri karşılığında sabit düzenli bir maaş almazlar. Ancak, yöneticinin takdirine bağlı olarak farklı şekillerde bu hizmetlerinin karşılığı alırlar. Bu karşılık yöneticinin evinde sofrasından yeme, yöneticinin ambar ya da hazinesinden ayni ya da nakdi yardım alma, belli bir toprağın kullanım hakkını elde etme, mülk ya da vergi ve resim gelirlerinin tahsis edilmesi veya tımara sahip olma gibi şekillerde olabilmektedir (Weber, 2013: 81).

Patrimonyalizmde yöneticinin otoritesini kabul ettirdiği alanın genişlemesiyle birlikte, artık merkezden yönetim zorlaşır, bu da beraberinde feodal nitelikli adem-i merkeziyetçi bir yönetim yapısı ortaya çıkarır. Bu durum, yöneticinin sahip olduğu yetki ve imtiyazları farklı bölgelerde farklı üst sosyal sınıflarla paylaşmasına neden olur. Bu nedenle, bir süre sonra yerel güçler ile merkezi güç arasında bir güç, yetki ve imtiyaz çatışması yaşanması muhtemeldir (Dursun, 1992: 140).

Karizmatik Otorite: Weber "karizma" kavramını "bireysel olarak bir şahsı sıradan insanlardan ayıran ve onun doğaüstü, insanüstü ya da en azından bazı özel istisnai güçlere ya da niteliklere sahip sayılmasına yol açan bir nitelik (Weber, 2013:90)" olarak tanımlamıştır. Bu nitelik sıradan insanlarda görülmemekle birlikte, ilkel şartlarda bu özel saygı biçimi peygamberlere, tedavi edici ya da hukuki bilgelik sahibi olmakla meşhur kişilere, avda liderlik edenlere ya da savaş kahramanlarına gösterilmektedir. Halk nezdinde genel kabul bu kişilerin sihirli bir güce sahip oldukları yönündedir (Weber, 2013: 90). Weber'e göre karizmatik gücün geçerliliği için belirleyici olan şey güce bağımlı olanların kabulüdür. Bu kabul gönüllü olup, başlangıçta her zaman bir belirti ya da delil sayılan bir mucizeden kaynaklanıp, söz konusu vahiye kendini kaptırma, kahramana tapma ya da lidere mutlak bir güven duyma biçimini almaktadır.

Karizmatik lider açısından otoritesinin devamlılığı için sahip olduğu sihir, mucize ya da benzeri güç ya da kahramanlık alametlerini istikrarlı bir şekilde sürdürmesi önem arz etmektedir. Eğer karizmatik liderin yönetimi altındakiler onun bu niteliğini kaybettiğini ve artık kendilerine bir fayda sağlamayacağını düşünürlerse karizmatik güç ortadan kalkmaktadır. Eski Alman krallarının küçük görülerek reddedilmesi, Çin'de imparatorun savaştaki başarısızlığı nedeniyle günah çıkarması ya da tahttan indirilmesi gibi durumlar bunun tarihteki en tipik örnekleridir (Weber, 2013: 91).

Weber'e göre karizmatik lider ile yönetimi altındaki grup arasında duygusallığa dayalı topluluk ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Karizmatik liderin idari görevlileri herhangi bir uzmanlık eğitimi almamış kişilerden oluşmakla birlikte, elde ettikleri konum ne bir toplumsal ayrıcalık, ne de ailesel ya da şahsi bağlılık temeline dayanmaktadır. Onların seçilme kıstasları da kendi çaplarında sahip oldukları karizmatik niteliklerdir. Peygamberin havarileri, komutanların yaverleri, liderlerin takipçileri bu kategoriye dahil edilebilirler. Dahası, idari görevliler açısından atama ya da azil, kariyer ya da terfi söz konusu değildir. Hizmetleri karşılığında düzenli ve sabit bir ücret ya da çıkar elde etmezler. Yaşamlarını lider ile birlikte liderin yönetimi altındakilerin bağışları ile idame etmektedirler. Bu yönetim şeklinde idari organlar olmadığı gibi, herhangi bir resmi kural, soyut meşru ilkeler sistemi ve bunlara yönelik herhangi bir hukuki karar süreci, dahası yasal sistem oluşturabilecek hukuki bir bilgelik bulunmamaktadır (Weber, 2013: 93).

Karizmatik lidere rakip olarak onun gibi sihirli ve olağanüstü niteliklere sahip olduğunu iddia eden başka kişiler de ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda, karizmatik liderin ya sihirini kullanması ya da fiziksel olarak rakibi ile kavga etmesi zorunlu hale gelmektedir. Böyle bir rekabeti karizmatik liderin kaybetmesi, aynı zamanda liderliğinin sona ermesi anlamına gelecektir. Bu haliyle karizmatik otorite günlük hayatın sıradanlıklarından uzak bir karakter göstermekte, karizmatik güç de her türlü kurala yabancı bir nitelik ortaya koymaktadır. Karizmatik gücü geleneksel güçten ayıran en temel nitelik geleneksel gücün geleneksel kurallara bağlılık göstermesi, karizmatik gücün de kurallara yabancı, rasyonelliğe uzak olmasıdır (Weber, 2013: 93).

Karizmatik gücün tarihsel süreç içerisinde toplumların değişim ve gelişim sürecinde önemli etkileri vardır. Öyle ki, geleneksel otorite tipinin görüldüğü toplumlarda artık geleneksel yapı iyice kökleşmiş ve değişime uzak bir karakter gösterir. Bu toplumsal tıkanıklık içerisinde karizmatik güce sahip olan kişilerin geleneksel güce meydan okuyarak "devrimci" bir karakterle büyük değişimlere önayak oldukları görülmüştür (Weber, 2013: 95). Yani, bu karizmatik devrimciler belli bir sosyal grubu ya da toplumu mevcut düzeni temsil eden geleneksel yöneticiye karşı harekete geçirmek bakımından öncü rol üstlenebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Weber'in tarif ettiği karizmatik gücün bir geleneksel dönemden başka bir geleneksel döneme ya da bir geleneksel dönemden yeni bir rasyonel döneme geçişte tarihsel bir misyon üstlendiğini kabul etmek mümkündür.

Karizmatik otorite gerek oluşturduğu örgütsel biçimin kuralsızlığı, gerekse de karizmatik niteliğin süreksizliği bakımından istikrarlı bir seyir gösterememektedir. Bu durumda 3 alternatif durum söz konusudur: gelenekselleşme, rasyonelleşme ya da her ikisinin

karması. Bu dönüşüme önayak olan şey, karizmatik liderin takipçilerinin ve idari görevlilerinin hem idealleri hem de maddi çıkarları açısından kendi konumlarının sürekliliğini sağlama arzusudur. Takipçilerin ve idari görevlilerin çıkarları karizmatik güç sahibinin ortadan kalkması ya da kaçınılmaz olarak onun yerine kimin geçeceği konusu gündeme geldiğinde daha belirgin hale gelmektedir (Weber, 2013: 96). Burada çeşitli yöntemler söz konusudur:

- Aynı karizmatik niteliklere sahip yeni bir karizmatik lider aranması,
- Kehanete, iyi talihe, vahiylere göre lider seçimi,
- İlk karizmatik liderin kendi yerine geçecek olan karizmatik lideri kendisinin belirlemesi,
- Yeni karizmatik liderin idari görevliler tarafından belirlenmesi,
- İlk karizmatik liderin yakın bir akrabasının yeni karizmatik lider olarak belirlenmesi (patrimonyal karizma) (Padişahlığın babadan en büyük oğula geçmesi gibi),
- Karizmatik liderin gücünün ritüellerle geçtiği kişinin karizmatik lider olarak belirlenmesi (el verme) (Weber, 2013: 97-99).

Rasyonel-Yasal Otorite: Weber kapitalizmin ve hukuk düzeninin geliştiği ve yaygınlaştığı bir dönemde bir örgüt biçimi olarak bürokrasinin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Onun "bürokrasi" kavramına yüklediği anlam "rasyonel-yasal otorite tipinin" geçerli olduğu, "verimliliği", "rasyonelliği" ve "hukuki kurallara bağlılığı" prensip edinmiş bir modern bürokrasi anlayışıdır.

Weber rasyonel-yasal otoritenin geçerli olduğu modern bürokrasinin niteliklerini şu şekilde açıklamıştır (Weber, 2013: 57-59; Tortop vd., 2010: 429):

- Bürokratik yapılarda bir hizmetin kim tarafından, ne şekilde verileceği kaynağını yasalardan alan kurallarla önceden tespit edilmiştir. Yani, idari görevlilerin (memurların) yetki alanı yasalarla önceden düzenlenmiştir. Bu yetki alanı içerisinde hangi idari memurun hangi yetki sınırları içerisinde hareket edeceği, yetkinin kullanılması bakımından kime karşı sorumlu olacağı, ne şekilde yaptırımlara tabi olacağı açıkça belirtilmiştir.
- Bürokratik yapılarda idari memurlar görevlerini hiyerarşik ast-üst ilişkisi içerisinde yürütürler. Her bir idari memur üstünün denetimi ve gözetimi altındadır. Dahası, bir idari memurun kariyer ve terfi sürecinde onun üstü konumundaki amirin görüşü dikkate alınır. Hiyerarşik yapılanma örgütsel disiplin açısından da büyük önem arz eder.

- Bürokratik yapılarda idari memurların yapmış olduğu tüm bürokratik işlemler (hatta sözlü görüşmeler) yazılı olarak kayda alınır.
- Bürokratik yapılarda yönetim ve üretim faaliyetinin etkinliği ve verimliliği (ya da örgütün büyümesi ve gelişimi) açısından idari memurların "işbölümü"ne dayalı olarak belli bir alanda "uzmanlaşma" sürecini tamamlamış olmaları gerekmektedir.
- Bürokratik yapılarda idari memurlar görevlerini yerine getirirlerken kendi şahsi değer yargılarından, duygu ve düşüncelerinden bağımsız bir şekilde hareket etmek zorundadırlar. Gayrişahsilik olarak nitelendirilen bu ilke, idari memurların tarafsızlıklarını korumalarını ve rasyonel olmayan davranışlar içerisine girmemelerini sağlamaktadır. İdari memur iş yaşamı ile özel yaşamını birbirinden ayırt etmelidir.
- Bürokratik yapılarda idari memurlar yönetim ya da üretim araçlarını işin gerektirdiği sınırlar içerisinde "halk namına" kullanır. İdari memurlar, yönetim ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip olamamalarının yanı sıra onları kendi şahsi kullanımlarına tahsis edemezler.
- Bürokraside idari memuriyet yapılan işin karşılığı olarak düzenli maaş ödenen profesyonel bir meslektir.

Weber'in bu açıklamaları doğrultusunda bürokrasiyi "iş bölümünü, resmi yetki alanını, otorite hiyerarşisini, kurallar sistemini, yazılı belgeleri, kamu ve özel hayatın ayrışmasını, gayrişahsiliği ve liyakatı esas alan bir örgüt biçimi (Eryılmaz, 2002: 48)" olarak özetlemek mümkündür.

Daha önce değinildiği üzere, bürokrasi kavramı günümüzde ağırlıklı olarak "kamu kuruluşlarına özgü" örgütlenme modeli olarak algılanmasına rağmen, Weber rasyonel-yasal otoritenin bir ürünü olan bürokratik yönetim biçiminin kar amaçlı işletmelerde, hayır kurumlarında, maddi-manevi amaçlı bir çok özel kuruluşta, siyasi partiler gibi siyasi örgütlerde, kilise gibi dini örgütlerde ve ordu gibi askeri örgütlenmelerde de uygulanabileceğini belirtmiştir (Weber, 2013: 61).

Weber'e göre bürokratik otorite en saf haliyle "atanmış idari memurlar" açısından rasyonel bir anlam içermektedir. "Seçilmiş idari memurlar" gerek hiyerarşik ast-üst ilişkisine adapte olamaması, gerekse de katı bir disipline uyum sağlayamaması açısından bu otorite tipine uygunluk teşkil etmemektedir (Weber, 2013: 61). Atanmış idari memurlar üstlerine karşı sorumluyken, seçilmiş yöneticiler (başbakan, bakan, belediye başkanı vs.) ise kendilerine oy verenlere karşı sorumludurlar.

Weber idari memurların atanma usulünün "özgür sözleşme" şartlarına uygun bir şekilde gerçekleştiriliyor olmasını modern bürokrasinin vazgeçilmez yönlerinden biri olarak

görmektedir. Bu açıdan, özgür olmayan idari görevlilere (köleler, hizmetçiler) dayalı "patrimonyal bürokrasi" ile rasyonel-yasal otoriteye dayalı modern bürokrasi birbiri ile zıt nitelikler göstermektedir (Weber, 2013: 62).

Modern bürokrasinin en önemli üstünlüklerinden biri şüphesiz idari memurların sahip oldukları teknik bilgidir (Weber, 2013: 62). Bu teknik bilgi ve beceriler modern teknoloji ve işletmecilik yöntemleri ile birleştiğinde, bürokrasi hem Weber'in yaşadığı dönem hem de günümüz açısından vazgeçilmez bir yönetim biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. İdari memurların sahip olduğu bilgi, bir bakıma onları güçlü kılan ve çoğu düşünüre göre onlara gücün de ötesinde sosyal yaşamda statü sağlayan temel faktördür.

Weber bürokrasi olmaksızın kapitalist üretimin devam edemeyeceğini savunmuştur. Ona göre örgütlerde etkinlik ve verimlilik açısından mevcut düzenin sosyalist ya da kapitalist olmasının da bir önemi yoktur. Hatta, Weber, sosyalist sistemde hem üretim biçiminin ve ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, hem de üretilen değerin/gelirin dağıtılması bakımından uzmanlaşmış resmi bir bürokrasiye daha çok ihtiyaç olduğu görüşündedir (Weber, 2013: 65).

Weber'e göre bürokrasi gerek anlayış gerekse de örgütsel biçim olarak bir örgüte yerleştiğinde artık ondan geri dönüş mümkün değildir. Bürokrasi devlete ve topluma öylesine nüfuz etmektedir ki, ülkedeki herhangi bir işgal ya da ihtilal durumunda dahi bürokratik sistem aynı şekilde faaliyetlerine devam edebilmektedir (Weber, 2013: 66).

Weber rasyonel-yasal otoriteye dayalı modern bürokraside idari memurların konumunun şu kriterlere göre şekillendiğini belirtmiştir:

- "Şahsi olarak özgürdür ve otoriteye karşı sadece görevlerinden kaynaklanan gayri şahsi yükümlülükleri vardır.
- Açıkça tanımlanmış hiyerarşik düzen içinde örgütlenmişlerdir.
- Her dairenin yasal olarak açık bir şekilde tanımlanmış yetki alanı vardır.
- İdari memuriyete giriş serbest bir sözleşme ilişkisiyle olur.
- İdari memurlara sabit nakdi bir aylık ödenir ve pek çok durumda emeklilik hakları da vardır. Sadece belli durumlarda işverenin işe son verme hakkı varken, özellikle özel işletmelerde idari memur işten ayrılmakta daima özgürdür. Maaşlar hiyerarşik düzene göre basamaklandırılır; ama bu kritere ek olarak görevin sorumluluğu ve o görevin toplumsal konumunun gerekçeleri de göz önünde bulundurulabilir.
- Görev onu üstlenen kişinin tek, ya da en azından asıl işidir.
- Bu görev bir kariyer oluşturur. Burada geçen çalışma süresine ya da başarı ölçüsüne ya da her ikisine göre oluşturulan bir "terfi" sistemi vardır. Terfi, üstlerin yargısına bağlı olarak gerçekleşir.

- İdari memur, yürütme araçlarının sahipliğinden tümüyle ayrılmış olarak çalışır ve göreviyle ilgili herhangi bir mülkiyet hakkı iddia edemez.
- Görevin yapılışı bakımından katı ve sistematik bir disiplin ve denetime tabidir (Weber, 2013: 60)."

Weber, modern bürokrasinin geleceği ile ilgili bazı endişeleri ortaya koymakla birlikte, onun olumsuz yönlerini de bizzat kendisi eleştirmiştir (Eryılmaz, 2002: 59):

- Bürokrasi sahip olduğu bilgiyi kendi tekeline alma ve onu başkalarına (özellikle de siyasi otoriteye) karşı gizleme eğilimindedir. Bu anlamda, bürokratların sahip olduğu ancak başkalarının ulaşamadığı bilgi onları ayrıcalıklı bir konuma getirmektedir. Özellikle, karar alma organı olan parlamento karşısında bürokrasinin sahip olduğu bu üstünlük siyasileri bürokratlara bağımlı kılmaktadır.
- Bürokratların elde ettikleri konumu korumak için içgüdüsel olarak gösterdikleri muhafazakarlık eğilimi örgüt içinde değişime karşı güçlü bir direnceneden olmaktadır. Böylece, bürokrasi, doğası gereği bir defa kurulduğunda kaldırılabilmesi ve yerine başka bir şey konulabilmesi mümkün olmayan bir mekanizma haline gelmektedir.
- Her ne kadar bürokratikleşmenin toplumların demokratikleşme sürecine katkısı yadsınamaz bir gerçeklik olsa da, bürokratların elde ettikleri konumu başkaları ile paylaşmama eğilimi örgüt içinde demokrasinin gelişimi önünde büyük bir engel ortaya çıkarmaktadır. Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda bu çelişkiye dikkat çekmiş, halka demokrasi vaat eden sosyalist/sosyal demokrat partilerin kendi örgüt yapıları içerisinde demokrasiyi geçersiz kıldığını iddia etmiştir.

Bir sonraki başlıkta detaylı olarak ele alınacağı üzere, Michels'in "kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur (Michels, 2001: 241)" sözü bürokrasi ile demokrasi arasındaki çelişkiyi ortaya koymaktadır.

1.6.5. Robert Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu[3]

Robert Michels 1911 yılında yazdığı Siyasal Partiler eserinde istisnasız tüm örgütlerde demokrasinin imkansız, oligarşinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiş, bu görüşünü Oligarşinin Demir Kanunu olarak tanımlamıştır. Bu başlık altında Robert Michels ve Siyasal Partiler eseri ile ilgili bilgiler verilecek, Oligarşinin Demir Kanunu'nun temel dayanakları ve varsayımları

[3] Oligarşinin Tunç Kanunu olarak daha önce Türkçe'ye çevrilmesine rağmen uluslararası literatürde "iron law" yani "demir kanun" tartışılmaz ve kaçınılmaz olarak ifade edilen kuramlar için tercih edilen bir nitelemedir. Nitekim, tunç ile demir aynı anlamı içermez, demir tunçtan daha keskin bir ifade içerir. Bu nedenle, Michels'in ortaya koyduğu fikir itibariyle Oligarşinin Demir Kanunu tanımlaması tercih edilmiştir.

detaylı olarak ele alınacak ve Oligarşinin Demir Kanunu incelemeleri ile ilgili belli başlı örneklere yer verilecektir.

1.6.5.1. Robert Michels ve Siyasal Partiler Eseri

1.6.5.1.1. Robert Michels'in Yaşamı ve Düşünsel Altyapısı

Robert Michels 1876 yılında Almanya'nın Köln şehrinde burjuva bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Paris, Münih, Leipzig ve Halle'de eğitim alan Michels, 1903 yılında Alman Sosyal Demokrat Parti'ye üye olarak sosyalist-sendikalist mücadele saflarına katılmıştır. Parti içerisinde önceleri sıradan bir üye olarak mücadelesini sürdüren Michels, 1903, 1904 ve 1905 Kongrelerine parti delegesi olarak katılmış, 1907 Parlamento Seçimlerinde Alfeld-Lauterbach'dan milletvekili adayı gösterilmesine rağmen seçilmeyi başaramamıştır. Yakın dostu Max Weber'in gayretlerine rağmen siyasi görüşü ve çalışmaları nedeniyle Alman üniversitelerinde çalışma imkanı bulamayan Michels, 1907 yılında İtalya'ya yerleşerek Torino Üniversitesi'nde çalışmaya başlamış ve bu süreçte İtalyan Sosyalist Partisi'nin sendikalist kanadının çalışmalarına katılmıştır. Aynı yıl İtalyan delege olarak Uluslararası Stuttgart Sosyalist Kongresi'ne katıldıktan bir süre sonra, hem İtalyan Sosyalist Parti'den hem de Alman Sosyal Demokrat Parti'den ayrılmıştır. 1913 yılında Almanya'ya dönen Michels, Alman üniversitelerinde yine kendine yer bulamamış, 1906'dan beri yazarlığını yaptığı akademik dergi "Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik"te yardımcı editör olarak çalışmaya başlamıştır. Weber ile 1. Dünya Savaşı'na ilişkin yaşadığı fikir ayrılığından bir süre sonra Almanya'dan ayrılan ve kısa bir süre Torino Üniversitesi'nde çalışan Michels, İsviçre'ye yerleşerek 1928 yılına kadar Basel Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmiştir. 1928 yılında İtalyan faşist diktatör Mussolini'nin daveti ile yeniden İtalya'ya yerleşerek Perugia Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdüren Michels, 1936 yılında hayatını kaybetmiştir (Cook, 1971: 777).

Burjuva bir aileden gelen Michels burjuvazi köklerini reddedip Alman Sosyal Demokrat Parti'de "sendikalize edilmiş Marksizm (Scaff, 1982: 1273)" mücadelesi içerisinde yer almış, daha sonra sosyalizm ve demokrasiye olan inancını kaybederek İtalya'da Mussolini'nin liderliğindeki Ulusal Faşist Parti saflarına katılmıştır. Michels'in 1911 yılında yazdığı Siyasal Partiler eseri Alman sosyalist "Robert" Michels'den, İtalyan elitist-faşist (Korom, 2015: 392; May, 1965: 429) "Roberto" Michels'e uzanan büyük dönüşüm sürecinde sosyalizme dair yaşadığı hayal kırıklığının (Cook, 1971: 782) bir dışavurumu olarak kabul edilebilir. Michels'in yaşadığı hayal kırıklığının temelinde yıllarca mücadele verdiği Alman Sosyal Demokrat Parti'nin "söylemleri" ile "örgütlenme yapısı" arasındaki büyük çelişki

yatmaktadır. Siyasal Partiler eserinde bu çelişkiyi açık bir biçimde ortaya koyan Michels, kitlelere "demokrasi" vaat eden sosyalist/sosyal demokrat partilerin kendi örgütsel yapıları içinde demokrasinin geçerli kılınamadığını iddia etmiştir.

1.6.5.1.2. Siyasal Partiler Eserinin Genel Karakteri

Michels 1911 yılında yazdığı Siyasal Partiler[4] eserinde sosyalist/sosyal demokrat partilerde "demokrasi" sorunsalını "oligarşi" kavramı üzerinden "örgüt" zemininde tartışmaya açmış (Hands, 1971: 158), her ne kadar "demokrasi", "oligarşi" ve "örgüt" kavramlarını tanımlamamış ve kavramsal çerçevelerini çizmemiş olsa da, "kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur (Michels, 2001: 241)" sözü ile belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde oligarşinin kaçınılmazlığını ve demokrasinin imkansızlığını açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Michels Siyasal Partiler eserinde görüşlerini Fransız Devrimi'nden 1830 Devrimi'ne, Hohenzollern Hanedanlığı'ndan 2. Reich'a, Moliere'den Rousseau, Tocqueville ve Proudhon'a, Prusya'dan İtalya, Brezilya, Rusya ve Kuzey Amerika'ya, Alman sosyalistlerden Fransız, İtalyan, Rus ve Danimarkalı sosyalistlere, Kral XIV. Louis'den IV. Frederick William'a kadar çok geniş tarihsel, düşünsel ve mekansal bir perspektifte ortaya koymuştur. Tarihi gelişmelerle ilgili tespitler yapmanın da ötesine geçen Michels, gerek tarihi kişiliklerin gerekse de örgütlerdeki liderlerin ve kitlelerin psikolojik analizlerini yapmıştır. Michels'in Siyasal Partiler eserinde ortaya koyduğu varsayımları, başta Alman Sosyal Demokrat Parti olmak üzere (Lewis, 1967: 284) farklı zaman ve mekanlarda çok sayıda örgüt ve lider üzerinde yapılmış analizlerin "ampirik genellemesi" olarak kabul etmek mümkündür (Cassinelli, 1953: 780).

Michels'in araştırma yöntemi, temelde Alman Sosyal Demokrat Parti'nin tarihinin, örgütsel yapısının ve örgütsel davranışlarının incelenmesi üzerine kurulmuştur (Cook, 1971: 784). Ancak, Michels Siyasal Partiler eserinde ortaya koyduğu varsayımların sadece sosyalist/sosyal demokrat partilerde değil, sendikalarda, dini kurumlarda, işletmelerde, kısacası istisnasız tüm örgütlerde geçerli olduğunu iddia etmiştir (Michels, 2001: 13). Yani, o dönem Avrupa'nın en büyük ve en etkili sosyalist/sosyal demokrat partisi olan Alman Sosyal Demokrat Parti'yi diğer sosyalist/sosyal demokrat partilerin ve tüm örgütlerin bir prototipi olarak ele almıştır (Cook, 1971: 794). Michels her ne kadar "oligarşinin kaçınılmazlığı" görüşünün istisnasız tüm örgütlerde geçerli olduğunu iddia etmişse de, Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımların muhafazakar (ve liberal) partileri içermediğini

[4] Siyasal Partiler eseri 1911 yılında Almanca olarak yazılmış, 1912 yılında İtalyanca'ya çevrilmiş, 1915 yılında da İtalyanca'sından İngilizce'ye çevrilmiştir.

belirtmiştir. O dönem açısından bu partileri demokrasi için mücadele eden partiler olarak görmeyen Michels, onların demokrasi söylemlerinin oportünizme dayandığı görüşündedir (Hands, 1971: 156).

Michels, Siyasal Partiler eserinde o dönem popüler olmayan "örgüt içi (parti içi) demokrasi" ve "demokrat/demokratik örgüt (parti)" kavramlarını kullanmamış, "demokrasi" kavramını devlet, toplum ve örgütler açısından aynı anlamda bir bütün olarak ele almıştır (Hands, 1971: 156). Michels'e göre devletin/halkın demokratik ilkelere göre yönetilmesi ile bir siyasi partinin demokratik ilkelere göre yönetilmesi arasında bir farklılık yoktur. Demokrasi bir kültür ve bilinç düzeyi olarak ele alındığında, kendi içinde demokrasiyi içselleştirememiş bir siyasi partinin halka demokrasi vaat etmesi Michels'in üzerinde durduğu temel çelişkilerden biri olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan, Michels'in demokrasi tartışmasını siyasi partiler üzerinden yürütmesi (Engelmann, 1957: 427) ile demokrasinin gelişimi ve yerleşmesi bakımından siyasi partilerin üstlendiği öncü rol arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Michels'in demokrasiyi sağlayabilecek en temel araç olarak sosyalist/sosyal demokrat partileri demokrasi sorunsalının merkezine koymuş olmasını (Shafer, 1991: 188) bu yakın ilişki ile açıklamak mümkündür.

Michels'in istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz olduğu düşüncesinin temelinde iş bölümü, teknik bilgi, profesyonelleşme ve rasyonelleşmenin zorunlu hale getirdiği "bürokratikleşme" olgusunun yattığı açıktır (Michels, 2001: 27,65,117,243). Bu durum, Michels'in Siyasal Partiler eserinde geliştirdiği Oligarşinin Demir Kanunu'nun yönetim bilimi alanında bir bürokrasi kuramı olarak kabul görmesine neden olmuştur. Michels, bürokrasi ile örgüt kavramları arasındaki karşılıklı ilişkiyi tam olarak açıklamamakla birlikte, "ast-üst ilişkisi, sıradan üyelerin uyum ve işbirliği, hiyerarşik ilişkiler, takdir yetkisi, yönetim yöntemleri" gibi kavramlar üzerinde özellikle durmuş (Michels, 2001: 222), bürokrasiyi örgütün tek sürdürülebilir formu olarak ele almıştır. Ona göre, eğer bürokrasiden kaçınılır, kurtulunabilirse, teorik olarak oligarşiden de kaçmak mümkündür (Leach, 2005: 314). Ancak, belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde bundan kaçmak mümkün görünmemektedir.

Michels, devlet ve toplum üzerinden yürütülen demokrasi tartışmalarını siyasal partilerin ve hükümetlerin yönetsel (bürokratik) yapılarını da içine alan bir tartışma zeminine çekmiştir. Bu anlamda, Michels'in "siyaset sosyolojisi" alanına en büyük katkısı demokrasi sorunsalını siyasi partilerde parti içi demokrasi ve oligarşi ekseninde tartışmaya açmış olmasıdır (Hands, 1971: 168). Siyasal Partiler eserinin sosyal, felsefi-psikolojik ve tarihsel

disiplinlerin ortasında bir yer işgal ettiğini belirten Michels, eserin uygulamalı sosyoloji alanına katkısını da özellikle vurgulama gereği duymuştur (Michels, 2001: 6).

"Modern Siyasal Partiler" eserinin yazarı Neumann siyasal partiler sosyolojisinin tamamen Robert Michels'in Oligarşinin Demir Kanununa ilişkin görüşlerinin etkisinde kaldığı görüşündedir (Lipset, 1961: 19). Michels'in ortaya koyduğu varsayımların siyaset sosyolojisi alanında geçerliliği üzerine çok az ampirik çalışma yapılmış olmasını eleştiren Neumann, Oligarşinin Demir Kanunu'nu "karşı gelinemez temel ilke" olarak tanımlamıştır (Hands, 1971: 155).

Siyasal Partiler eserinde Michels'in sosyal psikoloji alanında "örgütlerde elitler ve kitleler arasındaki ilişkinin doğası" ile ilgili analizlerine dikkat çeken Cook (1971: 776), Michels'in temsiliyet, oligarşi ve demokrasi kavramları üzerine kattığı kısıtlı anlamın oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır (Cook, 1971: 784).

Siyasal Partiler eserini 20. yüzyılın en etkili eserlerinden biri olarak tanımlayan Lipset, sosyal bilimler alanında bir klasik olmasının yanı sıra, eserin sadece bilimsel çalışmalar yapanlar açısından değil, ortaya koyduğu görüşler itibariyle politikacılar açısından da oldukça ilgi çekici olduğunu ifade etmiştir (Lipset, 1961: 18).

McKenzie yazdığı İngiliz Siyasal Partiler eserinin "siyasi partilere dair belirli teorilerin geçerliliğini değerlendirmek amacı taşıdığını" belirtmiş ve eklemiştir "bu teoriler arasında belki de en kışkırtıcı ve ilgi çekici olanı Robert Michels tarafından geliştirilmiş olandır (McKenzie, 1955'ten akt. Lipset, 1961: 19)".

Engelmann 1957 yılında kaleme aldığı "A Critique Of Recent Writings on Political Parties" (Siyasal Partiler Alanındaki Son Yazıların Bir Eleştirisi) adlı makalede Michels'in Siyasal Partiler eserinin, Ostrogorski'nin "Democracy and the Organization of Political Parties (Demokrasi ve Siyasal Parti Örgütleri)", Duverger'in "Les Partis politiques (Siyasi Partiler)" ve Neumann'ın "Modern Political Parties (Modern Siyasi Partiler)" eserleri ile birlikte siyasi partiler alanında yazılmış dört büyük eserden biri olduğunu belirtmiştir (Engelmann, 1957: 423).

Camavitto, Michels'in ölümünün ardından kaleme aldığı "Roberto Michels Anısına" adlı makalesinde onu sadece vatandaş olarak değil, aynı zamanda hissiyat, düşünce ve eylemleri bakımından da bir İtalyan olarak tanıtmıştır. Ayrıca, yapmış olduğu bilimsel çalışmalarla Machiavelli, Botero, Ortes, Pecchio, Filangeri, Genovesi, Mazzini ve Pareto gibi İtalyan siyaset, sosyoloji ve ekonomi yazarlarının kimilerini yeniden ele alarak hayranlık uyandırdığını, kimileri üzerinde de ön bilgiler sağlayarak etkiler bıraktığını belirtmiştir (Camavitto, 1936: 799).

May'a göre Michels'in Siyasal Partiler eserinde kendini açıkça belli eden kötümserliği bir "demokratın kötümserliği" değildir. Çünkü, Michels bir demokrat değil, kötümser yanı ağır basan romantik bir devrimci ve aynı zamanda bilimsel paternalisttir (May, 1965: 418).

Cassinelli Oligarşinin Demir Kanunu'nun sosyal bilimler alanındaki en ilgi çekici görüşlerden biri olduğunu belirtmiştir. Siyasal Partiler eserinin kavramsal olarak karışık ve oldukça eksik noktalarına da dikkat çeken Cassinelli, yaptığı çalışmalarda Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşlerin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı değişiklikler ve eklemeler yapma gereği duymuştur (Cassinelli, 1953: 773).

1.6.5.1.3. Siyasal Partiler Eserinin Teorik Arka Planı

Michels'in Siyasal Partiler eserinde demokrasi sorunsalına ilişkin yürüttüğü tartışmanın çıkış noktası Rousseau'nun "doğrudan demokrasi" fikridir (Michels, 2001: 28; Hands, 1971: 158; Rapaport, 1982: 355; Mommsen, 1981: 112; Cook, 1971: 786). Belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine doğrudan katılımının teknik ve mekanik olarak imkansız olduğunu, bu nedenle etkin bir "temsil (delegasyon) sistemi"nin zorunlu olduğunu belirten Michels, bu tür örgütlerde gerçek (ideal, doğrudan) demokrasinin sadece bir illüzyondan ibaret olduğunu savunmuştur. Bu açıdan Rousseau'nun yönetim süreçlerinde herkesin eşit söz sahibi olduğu "doğrudan demokrasi" fikri, Michels'in üzerinde durduğu "temsili demokrasi (delegasyon sistemi)" fikri ile karşıtlık oluşturmaktadır. Ancak, burada Michels ile Rousseau'yu karşıt kutuplara koymak doğru değildir. Hatta, tam tersine, Rousseau'nun temsili demokrasiye ilişkin duyduğu endişe ile Michels'in istisnasız tüm örgütlerde demokrasinin varlığına ilişkin kötümser bakış açısı arasında yakın bir ilişki kurmak mümkündür (Rapaport, 1982: 355). 1927 yılında yazdığı "Siyasal Partilerin Sosyolojik Karakteri Üzerine Bazı Etkiler" adlı makalesinde Rousseau'nun "gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmadı ve var olamaz. Çoğunluğun yönettiği ve azınlığın yönetildiği bir düzen doğal yasaya aykırıdır (Michels, 1927: 760)" sözlerine yer veren Michels, bu etkiyi açıkça ortaya koymuştur.

Burada özellikle vurgulanması gereken nokta, Rousseau'nun doğrudan demokrasi ile ilgili "olması gereken, ideal olan" bir bakış açısı ortaya koyarken, Michels'in sadece "mevcut durumun gerçekçi tespiti"ne yönelmiş olmasıdır. Yani, Michels Rousseau'nun "doğrudan demokrasi" fikrini eleştirmemiş, aksine referans aldığı doğrudan demokrasi fikrinin teknik ve mekanik imkansızlıklar nedeniyle örgütlerde geçerli olamayacağı sonucuna varmıştır (Scaff, 1981: 1281). Siyasal Partiler eserini (doğrudan) demokrasinin varlığı açısından "kötümser" yapan da Michels'in vardığı bu nihai sonuçtur. Michels örgütlerde oligarşinin kaçınılmazlığı

düşüncesini Siyasal Partiler adlı eserinde tarihsel örnekleri ile birlikte gerekçelendirmeye çalışmış, gerçek demokrasinin varlığı için "olması gereken", yani "ideal olan" örgüt ve yönetim biçimi konusunda görüşler ortaya koymak yerine, genellemeler yoluyla mevcut durumunun tespitini yapmayı tercih etmiştir. Keza, oligarşinin kaçınılmazlığı ve demokrasinin imkansızlığı görüşlerini merkezine alan kötümser bir tablo içerisinde çözüm yolu ortaya koymak çok da anlamlı görünmemektedir.

Michels, Ostrogorski'nin Siyasal Partiler eserinden 15 yıl önce İngiliz ve Amerikan siyasi parti örgütlerinde oligarşi üzerine yaptığı çalışmayı daha kapsamlı bir şekilde Alman Sosyal Demokrat Parti üzerinde yapmıştır. Ancak, Michels'in –Weber'in telkinlerine rağmen- kitabında yaptığı birkaç atıf dışında Ostrogorski'nin gözlemlerinden pek yararlanmadığı görülmektedir (Cook, 1971: 781). Yine benzer şekilde Weber, James Bryce'nin 1888 yılında ilk baskısı yapılan The American Commonwealth (Amerikan Cumhuriyeti) eserinde Amerika'daki siyasal partilerin işleyişi ile ilgili tespitlerinden oldukça etkilenmiş, Michels'e bu eseri okuması için tavsiye bulunmuştur. Nitekim, Bryce'nin "demokratik yönetim" kavramına yüklediği anlam, Weber'in üzerinde durduğu "demokrasi sorunsalı" çerçevesinde Michels üzerinde etkisini göstermiştir (Scaff, 1981: 1279).

Michels'in düşünsel gelişiminde ve Siyasal Partiler eserinde kendisinden yirmi yaş büyük olan yakın arkadaşı Max Weber'in büyük katkısı vardır (Mommsen, 1981: 103). Michels oligarşinin kaçınılmazlığı ve demokrasinin imkansızlığı üzerine yoğunlaştığı Siyasal Partiler eserinde üzerinde sıkça durduğu "liderlik, bürokratik oligarşi, hiyerarşi, ast-üst ilişkisi, teknik bilgi, uzmanlaşma, etkin ve rasyonel örgüt, ücret karşılığı profesyonel memurluk" gibi kavramlar üzerinde Weber'in etkisini görmek mümkündür (Hands, 1971: 163). Özellikle Weber'in üzerinde durduğu "karizmatik liderlik" ve "bürokratik rasyonelleşme" kavramlarına Michels tarafından Siyasal Partiler eserinde oldukça önem verilmiştir (Schwartz vd.,1981: 22). Görüldüğü üzere, Weber'in siyaset sosyolojisi alanında -özellikle siyasi parti örgütlerine ve parti üyelerine yönelik- yapmış olduğu analizler Michels'in Siyasal Partiler adlı eserinde kendini göstermiştir (Cook, 1971: 780). Ancak, bu tek taraflı bir bilgi akışı olmamakla birlikte, Weber'in siyasal partiler ve bürokrasi ile ilgili görüşlerinin ana hatlarında da Michels'in izlerini görmek mümkündür (Scaff, 1981: 1270). Hatta, Mayer'e göre, Weber'in siyasal partiler üzerine yazıları Michels'in Siyasal Partiler eserinin bir özetidir (Lipset, 1961: 19).

Michels ve Weber Alman Sosyal Demokrat Parti ve tüm diğer partilerde bürokratikleşmenin örgüt yapısının doğal bir sonucu olduğu yönünde ortak görüşe sahiptirler. Dahası, her ikisi de kapitalizmin ve bürokratikleşmenin modern partilerin yapısında açık bir

değişim ve dönüşüme neden olduğunu, uzun vadede siyasal sistemin bunun sonuçlarından kaçabilmesinin mümkün olmadığını düşünmektedirler (Mommsen, 1981: 109). Ancak, belli noktalarda keskin fikir ayrılıkları da vardır. Örneğin, Weber Sosyal Demokrat Parti'nin yavaş yavaş bürokratikleşmesini pozitif bir durum olarak görmüş, uzmanlaşmış ve profesyonelleşmiş bir bürokratik yapının yaratacağı rasyonelleşme ile birlikte devrimci literatüre yerleşmiş kısır ve tutucu politikaların yerini yapıcı reformcu politikalara bırakacağını savunmuştur. Böylece, hem işçi sınıfı çok büyük bir aşama kaydedecektir, hem de Almanya'daki siyasi iklim değişime uğrayacaktır. Michels bu görüşe katılmamakla birlikte, bürokratikleşmenin parti içinde devrimci dürtülerin zayıflamasına neden olacağını, dahası gittikçe güçlenen bir oligarşik yapı ortaya çıkaracağını savunmuştur (Mommsen, 1981: 107). Yine, Weber örgütlerde "lidersiz demokrasi" fikirlerine karşı çıkarak "güçlü demokratik liderlik" yaklaşımını ortaya koymuş, buna karşın Michels 1911 yılında yayımlanan "Modern Partiler Sosyolojisi" makalesinde "profesyonel liderlik düzeninin başlaması, demokrasi için sonun başlangıcı ile eşdeğerdir (Mommsen, 1981: 111)" diyerek tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.

Michels'in "yöneten-yönetilen arasındaki ilişki" ve "liderin örgütteki konumu ve kitleler üzerindeki baskısı" üzerine görüşleri üzerinde Pareto ve Mosca'nın etkisinin Weber'e göre daha ağır basmış olduğu görülmektedir. Weber karar alma sürecinde sosyal ve siyasal elitlerin etkisi ile ilgili herhangi bir kavramsal çalışma içerisine girmemiştir. Karar alma sürecinde küçük grupların etkisi üzerinde durmuş, ancak bu grupları "elit" olarak tanımlamamıştır. Dahası, liderin örgütte demokratik kuralların oluşabilmesi için ön koşulları hazırladığını (Mommsen, 1981: 110) iddia ederek iyimser bir yaklaşım ortaya koymuştur. Buna karşın, bu elit grupları "elitist" bakış açısıyla "oligarşik yapılar" ve hatta "aristokrat eğilimliler" olarak gören Michels, bu konuda Weber'e göre daha "kötümser"dir. Nitekim, Weber'in otorite tipleri içerisinde temellendirdiği "karizmatik otorite" kavramı, Michels açısından Mussollini'nin "karizmatik liderliği"ne ve faşist ideolojisine olan bağlılığını gösterdiğinde farklı bir anlam kazanmıştır (Mommsen, 1981: 115; Linz, 2006: 16). Özellikle alışılagelmiş "parlamenter demokrasi" fikri hem Weber'i hem de Michels'i bir türlü tatmin etmemiştir. Ancak, Michels'in bu konuda Weber'in değil, Mosca ve Pareto'nun anti-parlamentarist fikirlerinin etkisinde kaldığı açıktır (Mommsen, 1981: 114). Bu açıdan bakıldığında, Michels'in bir örgüt ve bürokrasi kuramcısı olarak Weber'den, bir siyaset sosyoloğu olarak da Pareto ve Mosca'dan daha fazla etkilendiği görülmektedir (Korom, 2015: 392).

Michels siyasi partilerde, sendikalarda ve diğer tüm örgütlerde üyelerin ya iyi organize olmuş "yöneten azınlığın" ya da organize olamayan "yönetilen çoğunluğun" bir parçası olduğunu savunmuştur (Michels, 2001: 26; May, 1965: 420). Bu ayrım üyelerin örgütte karar alma ve politika belirleme süreçleri üzerindeki etkisi ile sosyal statüsünü ortaya koymak bakımından önemlidir. Her ne kadar kağıt üzerinde tüm üyelerin karar alma süreçlerinde eşit oldukları belirtilmişse de, pratikte lider ve çevresindeki yöneten azınlık bürokratik mekanizmayı da kontrol ederek bu süreci domine etmektedir (Slattery, 2003: 53). Dahası, yöneten azınlık, örgüt için en doğru kararı kendilerinin verecekleri, örgütün ve üyelerin çıkarlarını en iyi kendilerinin savunacakları yönünde bir tutum ve inanç içerisindedir. Michels'in bu görüşü Pareto ve Mosca gibi elitist teorisyenlerle aynı bakış açısına sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Öyle ki, Siyasal Partiler eserinde Mosca'nın "yöneten ve yönetilenlerin kaçınılmaz ayrışması" ve "sendikalizm imkansızlığı" gibi görüşlerinin etkilerini görmek mümkündür (Cook, 1971: 783). Hatta, Mosca'nın "tüm toplumlarda insanlar yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki sınıfa ayrılırlar" sözü ile Michels'in "kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur" sözleri arasındaki paralellik dikkat çekicidir (Lenski, 1980: 2) Diğer taraftan, Michels'in Siyasal Partiler eserinde liderlik yarışı ve liderler arasındaki mücadeleyi açıklarken Pareto'nun "elitlerin dolaşımı" görüşünden oldukça etkilendiği görülmektedir (Hands, 1971: 162; Korom, 2015: 392). Yine, Michels parti içi elitlerin elde ettikleri güç ve konumu "ne pahasına olursa olsun" savunacaklarını (Michels, 2001: 33), gerektiğinde muhaliflere karşı antidemokratik yöntemler kullanmaktan (Lipset, 1961: 17; Leach, 2005:313) ve onları "bölücü, hizipçi" olarak ilan etmekten çekinmeyeceklerini savunmaktadır. Bu açıdan, Pareto ve Mosca'da olduğu gibi, Michels'in Siyasal Partiler eserinde "makyavelist" düşüncenin etkilerini görmek mümkündür (Korom, 2015: 392).

Michels her ne kadar "yöneten-yönetilen" arasındaki ilişkiye sınıfsal bir bakış açısı ile yaklaşmamışsa da, yönetenlerin kendi güç ve konumlarını korumak için yönetilenler üzerinde baskı ve otorite kurması üzerinde özellikle durmuştur. Bu açıdan, eski bir sosyalist olan Michels'de Karl Marx'ın etkisini görmek mümkündür. Ancak, Michels yönetenlerin yönetilenler üzerindeki baskı ve otoritesi konusunda Marx kadar keskin değildir. Hatta yöneten azınlığın yönetilen çoğunluk üzerinde kurduğu otorite Marx'ın savunduğu gibi tahakküme değil, belli oranda üyelerin rızasına dayanmaktadır. Çünkü, Michels gerek teknik bilgi ve uzmanlık bakımından yetersiz olan, gerekse de parti çalışmalarına yeteri kadar zaman ayırmayan üyelerin "boşvermişlik hali" içerisinde olduğunu, dahası onların güçlü bir lider arayışı içerisinde olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında, ona göre örgüt içinde asıl

çatışma lider ve çevresindeki yöneten azınlık ile örgüt içinde iktidara sahip olmak isteyen diğer klikler (hizipler) ve muhalif gruplar arasındadır. Diğer taraftan, bürokrasinin yönetenlerin yönetilenler üzerindeki egemenliğini maskeleme işlevi ile ilgili görüşü nedeniyle Michels'in Marx'a yakın durduğu görülmektedir.

Michels'i var olan karşıt ya da benzeş düşüncelerin bir sentezcisi gören ve onun "demokrasi sorunsalı" üzerindeki tartışmasını devrimci (sol-kanat) sorulara elitist (sağ kanat) cevaplar arama çabası olarak tanımlayan Beetham, Michels'in düşünce yapısını ve Siyasal Partiler eserinin genel karakterini aşağıdaki üç farklı sentezin birlikteliği olarak tanımlamıştır (Beetham, 1981: 81-85):

- Pareto'nun "elitlerin dolaşımı" ve "Mosca'nın "siyasal sınıf düşüncesi" ve "oligarşinin kaçınılmazlığı" yaklaşımının sentezi.
- Güç teorilerinin bir sentezi: Sosyal biyoloji alanında Darwin'in "doğal seleksiyon" görüşünün; Pareto'nun "yöneten azınlığa karşı yönetilen çoğunluğun zayıflığı", Mosca'nın "yönetici elitlerin üstünlük mücadelesi" ve Michels'in "pratik ve çalışma ile kapasite geliştirme" (bir işçinin yeteneklerini geliştirerek yöneten azınlığın içine dahil olabilmesi) düşüncelerinin; sosyal psikoloji alanında Michels'in "elitlerin ve kitlelerin iletişimi ve etkileşimleri" ile ilgili genel düşüncelerinin; örgüt teorisi alanında Weber'in bürokrasi kuramının sentezi. (Michels'in beslendiği kaynakların zenginliğinin açıklamak bakımından sosyal biyoloji alanında İngiltere, sosyal psikoloji alanında Fransa ve İtalya, örgüt teorisi alanında Almanya gibi geniş yelpazeden etkilendiği görülmektedir.)
- Sağ kanat (faşist-elitist) ve sol kanat (Marksist-sendikalist) politik görüşlerin demokrasi iddialarına kuşkucu (skeptisist) yaklaşımların sentezi.

Beetham'ın üç farklı sentezine Rousseau, Marx ve Machiavelli'nin katkıları da eklendiği zaman net bir Robert Michels portresi ortaya çıkmaktadır.

Michels'in Siyasal Partiler eserinde ortaya koyduğu görüşler onun demokrasiye olan inancı bakımından oldukça karamsardır. Bu karamsarlığın temelinde, Avrupa'da sosyalist/sosyal demokrat hareketin öncüsü ve demokrasinin önde gelen savunucularından biri olan Alman Sosyal Demokrat Parti'nin kendi içinde demokrasinin geçerli kılınamadığına ilişkin tespiti yer almaktadır. Bu açıdan, Siyasal Partiler eserindeki karamsarlık halini daha sonra ideolojik olarak büyük bir kırılma yaşayacak olan Michels'in iç dünyasında yaşadığı ideolojik kaosun dışavurumu olarak görmek mümkündür. Hatta, kimilerine göre Siyasal Partiler eseri eski partisine ve yoldaşlarına bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Bu açıdan,

Michels'in Siyasal Partiler eserini bir "sosyalizm eleştirisi" olarak da kabul etmek mümkündür.

Michels sosyalistlerin sosyalizmin probleminin sadece ekonomi ile ilgili olduğu düşüncesinden vazgeçmeleri gerektiğini belirtmiştir. Aksi halde, sosyalizmin kendisi bir yönetim ve demokrasi problemi olarak karşılarına çıkacak, sosyalistler işin bu yönünü ele almazlarsa, sosyalizm liderlerinin tahakkümü altında bir diktatörlükle sonuçlanacaktır (Lipset, 1961: 17). Lenin önderliğinde Rusya'da gerçekleştirilen sosyalist devrim sonrasında, özellikle de Stalin'in iktidarında, dahası tüm sosyalist ülkelerdeki pratik uygulamalarda Michels'in haklılığı açıkça ortaya çıkmıştır. Bruno Rizzi'nin Bürokratik Kolektivizm ve Milovan Djilas'ın Yeni Sınıf adlı eserlerinde değindikleri gibi, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da sosyalist sistemin yarattığı "bürokrasi" yeni düzende burjuvanın yerini alarak proletarya üzerindeki sömürüsüne devam etmiştir.

1.6.5.1.4. Siyasal Partiler Eserinin Etkisi

Neumann 1941 yılında yazdığı Leadership: Institutional and Personal (Liderlik: Kurumsal ve Kişisel) adlı makalesinde, siyaset sosyolojisi alanında halen Michels'in "Oligarşi" ve Le Bon'un "Kalabalık" mirasının üzerine bir şey konulmamış olmasını eleştirmiştir. Salazar, Hitler, Mussollini, Stalin, Roosevelt ve Churchill gibi savaş dönemi liderlerinin psikolojik analizini yapan Neumann, diktatörlüklere giden süreci açıklarken Michels'in liderlik ile ilgili görüşlerinden etkilenmiştir. Neumann'ın liderliğe ilişkin şu sözleri Michels'den alıntı gibidir: "Şüphesiz ki, kendilerini takipçilerine bağımlı olarak kabul eden demokratik liderler, çoğu zaman sorumluluklarını savsaklama eğilimindedirler (Neumann, 1941: 134)"; "eğer demokrasi yaşayacaksa, liderlere şiddetle ihtiyaç olacaktır (Neumann, 1941: 134)" ve "modern diktatör insanların hizmetkarı ve kitleleri organize edendir (Neumann, 1941: 146)." Liderliğin sadece diktatörlüklere özgü olmadığını belirten Neumann, küresel çapta çıkan büyük siyasi krizlerin (savaşların), diktatörlük rejimlerindeki "kişisel liderliğe" karşıt olarak, demokrasilerde "kurumsal liderliğin" önünün açılması için yeni bir imkan sağlayacağı görüşündedir (Neumann, 1941: 137).

Ünlü örgüt analizcilerinden Selznick, "TVA and the Grass Roots: A Study of Politics and Organization (TVA ve Halk Tabanı: Bir Siyaset ve Örgüt Çalışması)" adlı çalışması ve "Bürokrasinin Demir Kanunu" adlı makalesinde Michels'in demokrasiye ve oligarşiye ilişkin görüşlerinin sistematik analizini yapmıştır. Selznick, Michels'in yöneten azınlığın örgütün yönetim mekanizmasını ele geçirerek örgütü başlangıçtaki amaçlarından saptıracağı ve lider ve çevresindekilerin örgütte halihazırda var olan statükoyu korumak için muhafazakarlık

eğilimleri göstereceği yönündeki görüşlerine katılmaktadır. Selznick'e göre üyeler başlangıçtaki hedeflerinden saptırılan örgütün amaç ve hedeflerinde yaşanan dönüşüm sürecini algılamazlar. Örgütün formel yapısı içerisinde yer alan lider ve çevresindekiler (yöneten azınlık) informel gruplar oluşturarak çıkarlarını ortaklaşa savunurlar. Oluşturulan informel yapı diğer kliklerin (hiziplerin) ve üyelerin tutum ve davranışlarını kontrol etme içgüsüdü ile hareket eder. Selznick yöneten azınlığın (oligarşik yapı) içerisine yeni üyelerin dahil edilme süreci olarak tanımladığı "kooptasyon"u, örgüt içindeki kliklerin kontrol altında tutulması ve mevcut oligarşik yapının sürdürülmesini sağlayan bir yöntem olarak ele almıştır (http://www.academia.edu, erişim tarihi: 04.02.2016).

Oligarşinin Demir Kanunu'nun sosyal bilimler alanındaki en ilgi çekici kuramlardan biri olduğunu düşünen Cassinelli, kanunun kavramsal çerçevesi ve ifade şekliyle ilgili bazı eksiklikleri gidermeye çalışmıştır (Cassinelli, 1953: 773). Barnard ve Weber'in örgüte ilişkin tanımlamalarından yola çıkan Cassinelli, örgüt içindeki oligarşik yapıyı "otorite", "denetimden yoksun liderlik", "sorumluluğu olmayan liderlik", "yönetim faaliyetleri", "yöneten sınıf" ve "organize olmuş azınlık" gibi kavramlar çerçevesinde farklı şekillerde açıklamaya çalışmıştır (Cassinelli, 1953: 753-782). Cassinelli, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz olduğu" görüşünü "herhangi bir X için, eğer X bir örgütse, o halde X bir oligarşidir"; "belli büyüklüğü aşan örgütlerde" oligarşinin kaçınılmaz olduğu" görüşünü de "herhangi bir X için, X bir örgütse ve belli sayıda (1.000-10.000 arası) insanı kapsıyorsa, X bir oligarşidir" şeklinde yeniden formüle etmiştir (Cassinelli, 1953: 783).

Ünlü siyaset bilimci Duverger siyasal partilerle ilgili çalışmalarında Michels'in görüşlerinden oldukça etkilendiğini belirtmiş, bu konuda yazdığı kitaba Michels'in kitabı ile aynı adı taşıyan "Siyasal Partiler" adını vermiştir (Duverger, 1993: 134,169,151-182; Lipset, 1961: 19). Siyasi partilerde oligarşi üzerine çalışmalar yapan Duverger'in "parti liderliğinin oligarşik bir yönetim biçimi yaratma eğiliminde olduğu" görüşünü Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşlerin bir yansıması olarak kabul etmek mümkündür (Frankland, 1989: 388).

1.6.5.2. Oligarşinin Demir Kanunu

1.6.5.2.1. Aristokrasinin Yeni Biçimi Olarak "Demokrasi"

Michels, Siyasal Partiler eserinde oligarşinin kaçınılmazlığı görüşünü demokrasi ile aristokrasi arasındaki ilişki üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bu ilişkiye göre demokrasi aristokrasiye karşıt olmamakla birlikte, tam tersine aristokrasinin yeni bir biçimidir. Ancak,

aristokrasinin yeni biçimi olarak demokrasi antik ve rijit bir aristokrasi anlayışı yerine (Michels, 2001: 8), diplomatik ve yumuşak (Michels, 2001: 16) bir karakter göstermektedir. Demokrasinin aristokratik köklerini, ya da başka bir ifadeyle aristokrasinin demokrasi üzerindeki etkilerini tarihsel dayanakları ile açıklamaya çalışan Michels, demokrasi-aristokrasi tartışmasına "aristokratik demokrasi mi?" yoksa "demokratik aristokrasi mi?" sorularına cevap aramakla başlamıştır. Birini "demokratik bir biçim olarak aristokrasi", diğerini de "aristokratik özüyle demokrasi" olarak tanımlayan Michels, iki kavram arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymuştur (Michels, 2001: 13).

Michels her ne kadar Siyasal Partiler eserinde aristokrasi ve demokrasi kavramlarını tanımlamamış olsa da, aristokrasi kavramını yöneten soylu azınlığın yönetilen çoğunluk üzerinde tahakküm kurduğu oligarşik bir yönetim biçimi olarak ele aldığı açıktır. Siyasal Partiler eserinde aristokrasi ile birlikte monarşi, burjuvazizm, bonapartizm, sezarizm, otokrasi kavramları üzerinde duran Michels, demokrasiyi de "oligarşinin kaçınılmazlığı" nedeniyle bu oligarşik yönetim biçimleri ile aynı kategoride ele almıştır. İstisnasız tüm örgütlerde demokrasinin imkansızlığını savunan Michels'in demokrasi kavramına yüklediği anlam, Rousseau'nun "gerçek" ve "ideal" olarak tanımladığı "doğrudan demokrasi" anlayışını referans almıştır. Ona göre (doğrudan) demokrasi örgüt içinde iktidara tüm üyelerin eşit oranda sahip olduğu, üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine eşit şekilde katıldığı bir yönetim biçimidir (Michels, 2001: 21-23; May, 1965: 419). Bu açıdan, Michels'e göre "temsili demokrasi" ile "demokrasi" kavramları aynı anlamı ifade etmemektedir.

Michels her ne kadar demokrasi sorununu Siyasal Partiler eserinin belli bölümlerinde ülke ve devlet açısından ele almışsa da, esas tartışma alanı bugünkü anlamıyla "örgüt içi (parti içi) demokrasi"dir. Siyasal Partiler eserinde oligarşinin kaçınılmazlığı görüşünü demokrasi ile aristokrasi arasındaki ilişki üzerinden açıklamaya çalışan ve tartışmayı "siyasi partilerde parti içi demokrasi-oligarşi" zemininde sürdüren Michels'in bu konudaki tavrı kötümser olduğu kadar aynı zamanda nettir: "Demokrasi oligarşiye öncülük eder, dahası demokrasinin özü oligarşidir (Michels, 2001: 6)."

Michels'e göre tarihsel süreçte aristokrasinin yerini demokrasi almış, yöneten azınlığın yönetilen çoğunluk üzerindeki baskı ve sömürüsü aynı şekilde devam etmiştir. Michels, sosyalist/sosyal demokrat partilerde "profesyonel liderliğe" dayalı oligarşik yönetim biçiminin, Antik Roma döneminde sezarizmin, feodal dönemde aristokrasinin, krallıklar döneminde monarşinin, 19. yüzyıl Fransa'sında da bonapartizmin 20. yüzyıldaki karşılığı olduğunu savunmuştur (Michels, 2001: 7,8,120,133). Bu anlamda, tarihsel süreç Pareto'nun "elitlerin dolaşımı" kuramında belirttiği gibi yöneten azınlığın yönetilen çoğunluk üzerindeki

tahakkümü ile devam etmekte, bir dönemin yönetici elitleri koşullar değiştiğinde yerini başka yönetici elitlere bırakmaktadır. Örneğin, kapitalist düzende aristokratların yerini burjuvazi, sosyalist düzende de burjuvazinin yerini proleter elitler alacaktır (Michels, 2001: 225). Bu anlamda, sosyalizmi proletaryanın değil, proleter elitlerin iktidarı ele geçirme mücadelesi olarak ele almak gerekmektedir. Rizzi ve Djilas'ın da belirttiği gibi, sonraki süreçte Sovyet Rusya, Yugoslavya ve Çin gibi sosyalist ülkelerde burjuvazinin yerini proleter elitlerden oluşan yeni bir bürokrasi sınıfının aldığı görülmüştür. Eskiden burjuvazi tarafından sömürülen proletarya, sosyalist sistemde kendi içinden çıkan proleter elitler tarafından sömürülmeye başlanmıştır.

Michels aristokrasi-demokrasi ilişkisini tarihsel bağları ile açıklarken burjuvazinin siyaset alanında bazı aristokratik eğilimlerine dikkat çekmiştir. Ona göre burjuvazi sahip olduğu otoriteyi ve özel mülkiyeti en büyük oğluna devretme ritüeline dayanan aristokrasi geleneğini sürdürme eğilimindedir. Bu geleneğin temelinde aristokratların ailelerinin sahip olduğu toplumsal konumu tüm zamanlar açısından sürdürme arzusu yatmaktadır. Bu konuda Mosca nepotizmin (akraba kayırmacılık) kurumsallaşmasına değinmiş, aristokratın oğlu yoksa bile ailesinin devamlılığı açısından koltuğunu başka bir aile bireyine bırakma isteğine dikkat çekmiştir (Mosca, 1903'den akt. Michels, 2001: 14). Ancak, liberalizm ve demokrasinin yaygınlaşması ile birlikte nepotizm anayasalar tarafından kağıt üzerinde sınırlandırılmış, hatta ortadan kaldırılmıştır. Ancak, Michels toplumun her alanında aristokrasinin kalıntılarının sürdüğüne dikkat çekmiştir. İngilizlerden bağımsızlığını ilan ettikten sonra aristokratik bağlardan koptuğunu düşünen liberal ve demokrat Kuzey Amerika'da ortaya çıkan ayrıcalıklı azınlığın (milyonerler, demiryolu kralları, petrol kralları, sığırcılık kralları vs.) elde ettiği toplumsal ve ekonomik güç, Michels'e göre aristokrasinin varlığını tartışılmaz hale getirmektedir. Dahası, Michels Kuzey Amerika'da kendini Amerikan topraklarına yerleşen ilk ailelerden biri olmakla övünmeyen birilerini bulmanın zorluğuna dikkat çekmiştir. "İlkel cumhuriyetçiler" olarak tanımladığı bu kişiler üzerinde aristokrasinin izlerinin halen devam ettiğini iddia eden Michels, o dönem New York'ta yaşayan ismen Danimarka kökenli ailelerin halen seçkin tabakayı oluşturuyor olmasını aristokratik etkilerin tezahürü olarak açıklamıştır (Michels, 2001: 15).

Michels'e göre Fransız burjuvazisi 17. yüzyılın sonlarında aristokrasi karşısında yükselirken, değişen çevrelerine uyum sağlama konusunda feodal soyluluğun düşünce ve yaşam tarzının büyük oranda etkisinde kalarak onu taklit etmeye başlamıştır. Hatta, devletin hizmetine giren feodal bakış açısına sahip seçkin burjuvalar alelacele soyisimlerini değiştirmişlerdir (Michels, 2001: 15) Michels, kendi yaşadığı dönemde Almanya'da yeni

ortaya çıkan genç Alman burjuvazisinin hızlı bir şekilde eski aristokrasiye hayat vererek feodalleştiğini savunmuş, bu süreci "yeni toplumsal güçlerin eski aristokratik çevreye uyumlaşması" olarak tanımlamıştır (Michels, 2001: 15).

Michels yeni aristokrasi olarak tanımladığı demokrasi ile eski aristokrasi arasındaki en temel farklardan birini şu şekilde açıklamıştır: "Eski rejimde hakim sınıf sürekli olarak kendi kişisel haklarını açık bir şekilde ifade ederken, yeni rejimde daha diplomatik ve daha ihtiyatlı bir tutum söz konusudur (Michels, 2001: 16)." Michels'e göre yeni rejimde hükümet, hükümet karşıtı isyancılar, krallar, siyasal parti liderleri, diktatörler, darbeciler, bağnaz idealistler, bencil menfaatçiler eski aristokrasiden kalma despotik söylemler yerine halk iradesi, halk yönetimi, eşitlik, özgürlük gibi ılımlı demokratik kavramları kullanmayı tercih etmektedirler. Yani, hemen hepsi vermiş oldukları mücadeleyi halk adına, toplum adına yürüttükleri iddiasındadırlar (Michels, 2001: 16).

Michels, iktidarda değilken kitlelere tüm dünyayı zorba azınlığın boyunduruğundan kurtarmayı, eski ve adil olmayan rejimi de adil bir düzen ile değiştirmeyi vaat eden genç sosyalist/sosyal demokrat partilerin, iktidar olsalar bile bunu başarabilmiş olmadıklarını savunmuştur. Ancak, her yeni sınıf kendi ekonomik ve siyasi gücüne karşı herhangi bir tehdit algısı oluştuğunda, "tüm insanlığa özgürlük!" sloganına sıkça başvurmaktadır. Örneğin, Fransız Devrimi'nde soylulara ve ruhban sınıfına karşı büyük bir mücadele içerisine giren genç Fransız burjuvazisi İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirgesi'nde "özgürlük, eşitlik, kardeşlik!" sloganını kullanmıştır (Michels, 2001: 16). Ancak, cumhuriyeti kuran Fransız burjuvazisi demokrasiyi getirmemiştir. Devrimler yapılmış, ancak demokratik bir rejimin kurulduğuna hiçbir zaman şahit olunamamıştır. Bu nedenle Michels, demokrasi ile ilgili kavramların çoğu kez mecazi anlamlar içerdiğini belirtmiş, hatta demokrasi söylemlerini palavra ve demagoji olarak nitelendirmiştir. Yine, Michels'e göre siyasi partiler kendilerini tüm yurttaşlarla işbirliği halindeymiş, herkesin adına ve herkesin iyiliği için mücadele veriyormuş gibi sunmalarına rağmen, gerçekte çoğunluğun çıkarlarına karşı azınlık bir grubun çıkarlarını savunmak için çalışmaktadırlar (Michels, 2001: 16-17). Başka bir ifadeyle, siyasi partiler her ne kadar çoğunluğun çıkarları için mücadele ettiklerini iddia ediyor olsalar da, aslında belli bir azınlığın siyasi iktidarı ele geçirme ya da iktidarını koruma işlevini yerine getirmekten öte gidememektedir. Bu anlamda sosyalist/sosyal demokrat partilerin ortaya koydukları oligarşiye karşı mücadele hedefi söylemden öte bir anlam ifade etmemektedir (Michels, 2001: 13).

Michels, despotizme karşı demokrasinin "halk iradesi" yönünü ortaya koyan halkoylamalarının (serbest seçimler) gerçek anlamı üzerinde de durmuştur. Ona göre

halkoylamaları lider ve çevresindeki yöneten azınlığın sahip olduğu siyasal güç ve otoritenin meşruiyetini sağlayan bir araçtır (Camavitto, 1936: 798). Başka bir ifadeyle, halkoylaması halkın yönetim süreçlerine katılması değil, lider ve çevresindeki yöneten azınlığın güç ve otoritesini "demokrasi maskesi" altında sürdürdüğü bir illüzyon (Michels, 2001: 8,227), demokrasinin geçerliliğinin sağlanması ve oligarşik eğilimlerin önlenmesi bakımından da mecazi bir anlam, bir formaliteyi ifade etmektedir. 19. yüzyıl Fransa'sına hakim olan bonapartizmin halkoylaması ile iktidara geldikten kısa bir süre sonra, yine halkoylaması ile demokrasiyi ortadan kaldırmış olması Michels'in bu görüşünü desteklemektedir. 1848 yılında toplam 7,5 milyon oyun 5,5 milyonunu alarak cumhurbaşkanı seçilen Louis Napolyon, 1851 yılında yapılan halkoylamasında oy sayısını 7,5 milyona çıkarmış, 1852 yılında imparatorluğa geçiş için yapılan halkoylamasında 7,8 milyon oy almıştır (Michels, 2001: 204). Yani, halkoylaması III. Napolyon'un cumhuriyeti yıkarak monarşiye geçişini halk nezdinde meşrulaştırmaktan öteye gidemediği gibi, demokratik bir anlam da ifade etmemiştir. Bu durumu halkın bilinçsizliği ile açıklayan Michels, George Sand'in şu sözüne katılmaktadır: "halkoylaması kitlelerin aklı (bilinci) ile dengelenmediyse, halkın özgürlüğüne yönelik bir saldırıdır (Sand, 1871'den akt. Michels, 2001: 203)."

Halkoylamalarında kusursuz ve işini iyi gören bir bürokrasi talebinin ön plana çıktığını belirten Michels'e göre (2001: 204), kitleler yöntemin demokratik olup olmamasından ziyade, devlet ya da örgüt işlerinin düzenli ve istikrarlı bir şekilde yürümesiyle ilgilenmektedirler. Ona göre, halkın egemenlik hakkının bir ifadesi olan halkoylaması, Fransa örneğinde bir süre sonra sürekli ve dokunulamaz bir tahakküm aracı haline dönüşmüştür (Michels, 2001: 138). III. Napolyon dönemindeki parlamento ve bakanlıklar arasındaki ilişkiyi "sahip ve köle" ilişkisine benzeten Victor Hugo, bu ilişkiyi şu sözlerle açıklamıştır: "Sahip (bakan) imparator tarafından atanırken, köle (parlamento) halk tarafından seçilmektedir (Michels, 2001: 134)". Michels bu konuda Mosca'nın parlamentarizme ve halk temsiline ilişkin kötümser görüşlerinden etkilenerek şu sonuca varmıştır "seçim biter, kitlelerin seçilenler üzerindeki gücü sona erer (Michels, 2001: 30)".

1.6.5.2.2. Oligarşinin Kaynağı Olarak "Örgüt"

Michels'e göre yönetilen çoğunluğun ekonomik gücü elinde tutan yöneten azınlığa karşı etkin bir siyasi mücadele yürütebilmesinin tek yolu örgütlü mücadeledir. Başka bir ifadeyle, yönetilen çoğunluğun (proletarya, köylüler vs.) yöneten azınlığın (burjuvazi) sömürüsüne karşı özgürlük, adalet ve demokrasi ideallerinin gerçekleşmesi için siyasi parti ve sendika gibi örgütler olmazsa olmazdır (Michels, 2001: 19; May, 1965: 421). Ona göre siyasi

partiler ve sendikalar yönetilen çoğunluğun yöneten azınlık karşısında sahip olduğu sayısal üstünlüğü etkin bir güce çevirebilmesini sağlayan en etkili araçlardır. Ancak, Alman Sosyal Demokrat Parti'de demokrasinin geçerliliği üzerine gözlemlerde bulunan Michels, "kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur (Michels, 2001: 241)" sözü ile yönetilen çoğunluğun yöneten azınlığa karşı verdiği mücadele açısından kötümser bir tablo ortaya koymuştur. Muhafazakar partileri tartışma kapsamının dışında tutan (Michels, 2001: 13) Michels'e göre, halka demokrasi vaat eden sosyalist/sosyal demokrat partilerde örgüt içi demokrasinin geçerli olabilmesi mümkün değildir. Michels'in "sosyal demokrasi demokrasi değildir, ancak parti demokrasi için mücadele verir (Michels, 2001: 58)" sözü bu çelişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Michels'in dikkat çektiği bu çelişkinin temelinde sosyalist/sosyal demokrat partilerde lider ve çevresindeki yöneten azınlığın sade üyelerden oluşan yönetilen çoğunluk üzerinde kurduğu otoritenin yattığı açıktır.

1.6.5.2.3. Liderlerin Sosyolojik Kökenlerinin Etkisi

Michels sosyalist/sosyal demokrat partilerde liderleri sosyolojik köken bakımından "burjuva devşirmeler" ve "proletarya kökenliler" olmak üzere ikiye ayırmıştır. Burjuva devşirmesi liderler burjuva olarak doğmuş, ancak belli bir entelektüel birikimi elde ettikten sonra burjuva köklerini reddederek sosyalist mücadele saflarına katılmış kültürlü, bilgi ve birikim bakımından donanımlı kişilerdir. Bunların bir kısmını sosyolojik olarak köklerini reddeden eski burjuvalar (Michels, 2001: 149-151), bir kısmını da burjuva partilerinde aradıklarını bulamayanlar oluşturmaktadır (Michels, 2001: 172). Burjuva devşirmesi liderler işçilere kıyasla sahip oldukları altyapı ve üstün nitelikler nedeniyle örgüt içinde kolaylıkla ön plana çıkmakta, burjuva kökleri psikolojik olarak bastırılmış olsa da etkisini halen sürdürmektedir.

Michels sosyalist/sosyal demokrat partilerde liderliğe kökleri burjuvaziye ya da soylu sınıfa dayanan kişilerin yükselmesini doğal karşılamıştır. Tarihte yaşanan sınıf çatışmaları içerisinde bu duruma sıkça rastlanmıştır. Özgür bir adam ve Trakyalı bir toprak sahibi olan Spartaküs kölelerin soylulara karşı özgürlük mücadelesinin liderliğini yapmıştır. Bir bilim adamı olan Müntzer, köylü ya da çiftçi olmamasına rağmen 1524-1525 Alman Köylü Savaşı'nda köylü ve çiftçilerin lideri olarak aristokratlara karşı savaşmıştır. Aristokrat sınıfa mensup olan Lafayette, Mirabeau, Roland ve Sieyès ilk yıllarında Fransız Devrimi'nin öncülüğünü üstlenmişlerdir. Kral katili Philippe-Egalitè de Soylular Meclisi üyesidir. Yine, felsefi sosyalizmin kurucuları St.Simon, Fourier ve Owen; siyasal sosyalizmin kurucuları

Louis Blanc, Blanqui ve Lassalle; iktisadi ve bilimsel sosyalizmin kurucuları Marx, Engels ve Rodbertus da burjuva kökenlidirler (Michels, 2001: 143).

Michels sosyalist/sosyal demokrat partilerde burjuva devşirmesi liderler ile proletarya kökenli liderlerin gelmiş oldukları sosyolojik kökenlere göre çeşitli avantaj ve dezavantajlara sahip olduklarını belirtmiştir. Proletarya kökenli liderler içinden geldikleri kitlenin psikolojisini çok iyi bildikleri için onlarla en iyi nasıl baş edebileceklerini de bilmektedirler. Burjuva devşirmesi liderler (Michels, 2001: 195) sosyalist bir çevrede doğmamış oldukları için bu konuda daha zayıf kalmakta, ancak kültür düzeyleri, entelektüel birikimleri ve yetkinlikleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Proletarya kökenli liderler -yönetici azınlığa dahil olmalarına rağmen- kendilerini halen "işçi", "halk adamı", "halktan biri" olarak tanıtmayı sevmektedirler. Michels, karşıtlıkları tolere etme bakımından oldukça isteksiz görünen, kaprisli ve despotik olma eğilimleri güçlü olan proletarya kökenli liderleri "sonradan görme" olarak nitelendirmiştir. Ona göre çevre, ulusal karakter, iklim, tarihsel gelenekler gibi farklı faktörler sosyalist/sosyal demokrat parti liderlerinin sosyolojik ve psikolojik olarak farklı nitelikler göstermelerine neden olabilmektedir (Michels, 2001: 188). Ancak, hangi sosyolojik kökenden gelmiş olurlarsa olsunlar, sosyalist/sosyal demokrat partilerde liderlerin kendi konum ve statülerini korumak için göstermiş oldukları oligarşik eğilimler hepsi için geerlidir (Michels, 2001: 180-184).

1.6.5.2.4. Oligarşinin Demir Kanunu'nun Genel Çerçevesi

Michels belli büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde örgüt içi demokrasinin imkansızlığı ve oligarşinin kaçınılmazlığı görüşünü Siyasal Partiler eserinin "sentez" bölümünde Oligarşinin Demir Kanunu olarak tanımlamıştır. Onun oligarşiye ilişkin görüşlerini bir "demir kanun" olarak nitelendirmiş olmasının temel nedeni görüşlerini "tartışmasız doğru", oligarşiyi de "kaçınılmaz gerçeklik" olarak görüyor olması ile ilgilidir. Michels'in demokrasi ve oligarşi tartışmasını "imkansızlık", "kaçınılmazlık", "yetersizlik" vs. gibi kavramlar üzerinden yürütmüş olması onun bu konudaki keskin çizgilerini ortaya koymuştur. Nitekim, geçen süre zarfında –aksi zaman zaman kanıtlanmış olsa bile- siyasi partiler, sendikalar ve meslek örgütleri açısından yürütülen demokrasi ve oligarşi tartışmaları Oligarşinin Demir Kanunu üzerinden şekillenmiştir.

Michels Siyasal Partiler eserinde demokrasi ve oligarşi üzerine görüşlerini ortaya koymuş, ancak Oligarşinin Demir Kanunu'nun geçerlilik koşullarını, kapsamını, temel varsayımlarını ve gerekçelerini tek bir başlık altında ele almamıştır. Bu nedenle, Oligarşinin Demir Kanunu'nu esasen Michels'in Siyasal Partiler eserindeki görüşlerinin bir özeti olarak

kabul etmek gerekmektedir. Michels her ne kadar genelleme yaparak Oligarşinin Demir Kanunu'nun istisnasız tüm örgütlerde geçerli olduğunu savunmuşsa da, Alman Sosyal Demokrat Parti incelemesinde belli bir büyüklüğü aşan, karmaşık yapılı, kitlelere demokrasi vaat eden, sosyalist/sosyal demokrat dünya görüşüne sahip, etkin bir delegasyon (temsil) sisteminin geçerli olduğu bir örgüt tipi tarif etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, sosyalist/sosyal demokrat siyasi partiler, sendikalar ve meslek örgütleri bu tanıma en çok uyan örgüt tipleridir. Bu nedenle Michels'den sonra Oligarşinin Demir Kanunu incelemelerinin büyük çoğunluğu bu örgütler üzerinde yapılmıştır. Yine, örgütsel yapı olarak daha farklı nitelikler gösteren devlet, özel işletmeler, dini ve askeri kurumlar açısından Michels'in tüm varsayımları uyumlu olmasa bile, bu örgütlerde de örgüt içi demokrasinin imkansızlığı ve oligarşinin kaçınılmazlığı üzerine tartışmaların halen Michels'in görüşleri üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür.

Michels, her ne kadar Oligarşinin Demir Kanunu'nda örgüt içinde demokrasinin imkansızlığı ve oligarşinin kaçınılmazlığı görüşünü "örgütün doğası" üzerinden tartışmaya açmış olsa da, liderin ve üyelerin psikolojik eğilimlerinin örgütlerde oligarşiyi güçlendirdiğini açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle, Oligarşinin Demir Kanunu'nun temel varsayımlarının bu üç temel faktörün (örgütün doğası, liderin psikolojik eğilimleri ve üyelerin psikolojik eğilimleri) birbiri ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda, örgüt içinde oligarşiyi kaçınılmaz, demokrasiyi de imkansız kılan ya da başka bir ifadeyle oligarşiyi besleyen faktörler olarak "örgüt", "lider" ve "üyeler" bir bütün olarak ele alınmalıdır. Oligarşinin Demir Kanunu'nun temel varsayımları bu faktörlerin her biri açısından ayrı ayrı oligarşik eğilimleri ifade etmekte, hepsi bir araya geldiğinde oligarşi "kaçınılmaz" hale gelmektedir.

1.6.5.2.4.1. Örgütün Doğası

1.6.5.2.4.1.1. Doğrudan Yönetimin Teknik ve Mekanik İmkansızlığı

Demokrasinin imkansızlığı ve oligarşinin kaçınılmazlığı görüşünün büyük çaplı örgütlerde geçerli olacağını belirten Michels'e göre, bir örgütün üye sayısının belli bir sayısal büyüklüğü aşması halinde tüm üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine katılabilmesi teknik ve mekanik yönden imkansız hale gelmektedir. Aynı amaçla bir araya gelmiş olsa bile, birbirinden farklı görüş ve çıkarlara sahip, aynı hedefe yönelme bakımından birlik, bütünlük ve uyum duygusuna sahip olmayan, heterojen yapılı, kişiliklerinden sıyrılmış büyük bir kalabalığın siyasal parti için rasyonel bir karar alabilmesi mümkün değildir. Böylesi büyük kalabalık içerisinde bireylerin parti örgütünü ve üyeleri ilgilendiren çok önemli bir

konuda bile duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesi ve başkalarını ikna edebilmesi zayıf bir olasılık olarak görünmektedir. Dahası, büyük kalabalığın içerisinde yer alan her bir bireyin bir konuya ilişkin görüşlerini açıklamak için yeteri kadar süre alabilmesi ve kendini eşit şartlarda ifade edebilmesi gerçekçi değildir. Böylesi bir ortamda bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarında ortaya çıkan karşıtlıkların giderilebilmesi ve tolere edilebilmesi oldukça zordur. Bu açıdan, binlerce, on binlerce, hatta yüz binlerce üyenin aynı zamanda aynı mekanda bir araya gelerek bir konuyu tartışabilmesinin ve bir konu üzerinde uzlaşabilmesinin imkansızlığı doğrudan yönetimin önündeki en büyük engel olarak kabul edilmektedir (Michels, 2001: 21; Wolfe, 1985: 373).

Örgüt işlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi, bunun sürekliliğinin sağlanabilmesi, dahası örgütün gelişebilmesi için rasyonel bir karar alma mekanizmanın kurulması oldukça önemli bir konudur. Michels'e göre karar alma sürecine az sayıda kişinin küçük bir toplantı ortamında katılması örgüt açısından daha rasyoneldir. Çünkü, az sayıda kişinin birbiri ile tartışıp ortak bir noktada buluşabilmesi, ortak kararlar alabilmesi daha kolaydır. Bu gerçeklikten hareketle, "doğrudan demokrasi" ve "doğrudan yönetim" gibi kavramların on binlerce, hatta yüz binlerce üyesi bulunan siyasi partilerde, sendikalarda ve meslek örgütlerinde geçerliliğini kabul etmek mümkün görünmemektedir (Michels, 2001: 21,23,28).

O halde "temsili demokrasi" ya da "temsili yönetim" belli bir büyüklüğü aşan örgütlerde aksi iddia edilemez bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçekliğin temelinde örgütün karar alma ve politika belirleme sürecinde tüm üyelerin eşit oranda söz sahibi olmasının mekanik ve teknik imkansızlığı yatmaktadır (May, 1965: 419). Bu nedenle, delegasyon (temsil) sisteminde üyeler karar alma ve politika belirleme süreçlerine doğrudan değil, ancak kendi seçtikleri "delegeler (temsilciler)" aracılığıyla dolaylı olarak katılabilmektedirler (Michels, 2001: 22,23,28; Slattery, 2003: 53).

Günümüzde yaklaşık 450 bin üyesi bulunan Alman Sosyal Demokrat Parti örneğinden hareketle (http://archyworldys.com. erişim tarihi: 25.09.2016), tüm üyelerin partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerine eşit oranda katılabilmesi mümkün değildir. Parti lideri ile birlikte merkez karar ve yönetim organlarının tüm üyelerin katılımıyla seçilebilmesi de teknik olarak imkansızdır. Eğer tüm üyelerin oy kullanması mümkün olabilse bile, günlük-saatlik siyasi gelişmelere göre bile politika üretmesi, söylem geliştirmesi gereken bir siyasi partide karar alma ve politika belirleme süreçlerine tüm üyelerin katılabilmesi gerçekçi değildir. Bu durum belli bir büyüklüğü aşan siyasi partilerde delegasyon sistemini zorunlu kılmaktadır.

Belli bir büyüklüğü aşan örgütlerde kaçınılmaz hale gelen delegasyon sistemi örgüt içinde demokrasi tartışmasını da beraberinde getirmektedir. Jean Jeacques Rousseau ve onun takipçilerinden Victor Considerant delegasyon sisteminin demokrasiden ve özgürlükten vazgeçiş anlamına geldiğini savunmuştur. Rousseau bu konuda "insanların kendi egemenliklerini sadece kendilerinin temsil edebileceği, egemenliklerini temsil etmek üzere başkalarını yetkilendirdiklerinde artık daha fazla özgür olamayacakları (Michels, 2001: 28)" görüşündedir. Considerant da "eğer insanlar egemenlik haklarını başkalarına tanırlarsa, ondan vazgeçmiş olurlar. Bu durumda insanlar daha fazla kendi kendilerini yönetmezler, yönetilirler… Egemenlikleri artık delegasyon tarafından bir çırpıda bitirilecektir (Michels, 2001: 29)" sözü ile Rousseau'yu desteklemiştir. Louis Veuillot "oy kullandığım zaman, "benim eşitliğim" de "oy pusulası" gibi sandığın içerisine düşüyor, her ikisi de birlikte gözden kaybolup gidiyor (Veuillot, 1860'den akt. Michels, 2001: 30)" sözlü ile delegasyon sistemini dolaylı olarak eleştirmiştir. Michels de örgütlerde doğrudan yönetimin mekanik ve teknik imkansızlığı nedeniyle kaçınılmaz hale gelen delegasyon (temsil) sisteminin örgütlerde oligarşiyi güçlendirdiğini savunmuştur.

1.6.5.2.4.1.2. Merkezileşme ve Bürokratikleşme

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımların geçerli olabilmesi için örgütün belli bir büyüklüğü aşmış olmasının yanı sıra "karmaşık" bir yapıya da sahip olması gerekmektedir. Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda örgütlerin belli büyüklüğü aşması için kaç üyeye sahip olması gerektiği, ya da örgütün büyüklüğü ile ilgili başka kıstaslar olup olmadığı konusunda net bir açıklama yapmamıştır. Cassinelli, Michels'in görüşlerinden yola çıkarak "herhangi bir X için, X bir örgütse ve belli sayıda (1.000-10.000) insanı kapsıyorsa, X bir oligarşidir (Cassinelli, 1953: 782)" şeklinde bir formül ile bu büyüklüğü sayısal olarak ifade etmeye çalışmışsa da, örgütün büyüklük kriterini sayısal olarak ifade etmek yerine "karmaşıklık" düzeyinin başladığı nokta olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Keza, bazı örgütler Michels'in üzerinde durduğu "karmaşıklık" düzeyine beş yüz üye ile ulaşırken, bazı örgütlerin de aynı karmaşıklık düzeyine elli bin üye ile ulaşabilmesi mümkündür. Bu nedenle Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımların bir örgüt üzerinde geçerli olabilmesi için "büyüklük" ve "karmaşıklık" kriterlerinin birlikte ele alınması gerekmektedir.

Belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde etkin ve verimli örgüt ve yönetim yapısı oluşturulabilmesi için iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı bir bürokratik yapıya ihtiyaç vardır (Michels, 2001: 27,65,117,243). Rasyonel örgüt biçimi olarak bürokrasinin

üretimde/hizmet sunumunda sağladığı etkinlik ve verimlilik örgütün büyümesine ve gelişmesine, böylece örgütsel yapının daha karmaşık hale gelmesine neden olmaktadır. Örgütsel karmaşıklığın artması beraberinde bürokratikleşmenin de artması ile sonuçlanmaktadır. Bürokratikleşmenin belli bir aşamasından sonra karar alma ve politika belirleme süreçleri bürokratik yapıyı oluşturan uzmanlaşmış ve profesyonelleşmiş yöneticilere bağımlı hale gelmektedir (Michels, 2001: 25; Rapaport, 1982: 356; Lenski, 1980: 7). Bürokratikleşmenin neden olduğu merkezileşme ile birlikte ortaya çıkan katı disiplin ve hiyerarşik ilişkiler lider ve çevresindekilerin örgütteki konumunu güçlendirmektedir (Cook, 1971: 790). Devam eden süreçte, lider ve çevresindekilerin elde ettiği konum ve statüyü korumak için geliştirdiği refleks örgüt içinde oligarşik yönetim biçiminin ortaya çıkmasına ve güçlenmesine neden olmaktadır. O halde, belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde doğal olarak ortaya çıkan bürokratikleşme ve merkezileşme süreci (Lipset, 1961: 15) örgütlerde kaçınılmaz olarak oligarşileşme sürecinin yaşanması ile sonuçlanmaktadır (Michels, 2001: 27; May, 1965: 417). Michels'e göre sosyalist/sosyal demokrat partilerde üyeler ya da delegeler tarafından seçilmiş olan karar organları oligarşileşme sürecinde işlevini yitirmekte, yetkisini pratikte lider ve çevresindekilerin başında olduğu yönetim organlarına (yürütme komitesi) devretme eğilimi içerisine girmektedir (Michels, 2001: 27). Her ne kadar lider kağıt üzerinde örgütün ve üyelerin çıkarlarını temsil ediyor gibi görünse de, zamanla lider ile üyeler arasındaki bağ zayıflamakta, lider öncelikle kendi çıkarlarını koruma eğilimi içerisine girmektedir (Lipset, 1961: 16).

Michels örgüt içerisinde yerel düzeyde anti-merkeziyetçi eğilimler ve taleplerin varlığına da değinmiştir. Ancak, bu özerkçi eğilimlerin üyelerin partide demokrasinin yerleşmesi endişesinden değil, üyeler arasında coğrafi, tarihsel, kültürel ve ideolojik farklılıkların neden olduğu ayrışmadan kaynaklandığını belirtmiştir (Michels, 2001: 124).

Günümüzde yaklaşık 450 bin üye sayısı ile 16 eyalette örgütlenmiş olan Alman Sosyal Demokrat Parti örneğinden hareketle, özellikle merkezde etkin bir bürokratik yönetim biçiminin oluşması örgütsel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Basın ve halkla ilişkiler, propaganda, yazı işleri, hukuk işleri, evrak işleri, tercüme, yayın işleri, organizasyon işleri vs. gibi uzmanlık gerektiren işler ile sağlık, eğitim, imar, bayındırlık, ekonomi, maliye, dış işleri vs. gibi politika alanlarında teknik bilgiye sahip uzmanlaşmış kişilere bu bürokratik yapı içerisinde ihtiyaç vardır. Kendi alanında uzmanlaşmış olan bu kişiler gerek seçim gerekse de atama yoluyla belirlenmektedirler. Parti başkanının danışmanları, seçimle göreve gelen merkez karar ve yürütme organlarının üyeleri, belli konularda görevlendirilen milletvekilleri,

merkezde ve yerelde örgütlerin günlük idari işlerin yürütülmesi için istihdam edilen idari personel de bu bürokratik yapı içerisinde yer almaktadırlar.

1.6.5.2.4.2. Liderin Psikolojik Eğilimleri

1.6.5.2.4.2.1. Liderin Oligarşik Eğilimleri

Michels'e göre, tüm zamanlarda, ilerlemenin her aşamasında, insan faaliyetlerinin her alanında "liderler" olmuştur. Örgütler teknik ve idari sebeplerden dolayı güçlü bir lidere gereksinim duymaktadırlar. "Liderin varlığı" ile "örgüt içi demokrasi" arasında zıt yönlü bir ilişki kuran Michels (2001: 28), örgüt içinde liderin konumu güçlendikçe demokrasinin zayıfladığı görüşündedir. Liderlerin aniden ve kendiliğinden ortaya çıktığını, ilk etapta ikincil ve önemsiz bir işlev üstlendiklerini düşünen Michels, profesyonel liderliği elde ettikten sonra artık örgüt içinde sarsılmaz ve yerinden oynatılamaz hale geldiklerini iddia etmiştir (Michels, 2001: 40, 240; Slattery, 2003: 53).

Michels'e göre lider örgüt içinde elde ettiği konumu ve sahip olduğu sosyal statüyü korumak için sürekli bir çaba içerisindedir. Elde ettiği statü lidere gerek örgüt içinde gerekse de örgüt dışında itibar, saygınlık ve şöhret kazandırır. Kendini gerçekleştirmiş olmanın duygusal hazzını yaşayan lider açısından, bu konumun sağladığı statü ve imkanlara alıştıktan sonra artık bundan vazgeçmek mümkün olmamaktadır. Çünkü, liderliği kaybettiği takdirde sahip olduğu sosyal statü ve imkanları da kaybedeceğini bilmektedir (Michels, 2001: 128; Lipset, 1961: 16). Konumunun ona sağladığı statü sayesinde örgüt içinde yöneten azınlığın (parti elitleri) bir parçası haline gelen lider, artık elde ettiği yeni statüye has düşünceler ve çıkarlar geliştirmeye başlamaktadır (Lipset, 1961: 16). Michels'in deproletaryalaşma olarak tanımladığı bu süreçte lider psikolojik bir başkalaşım yaşamaktadır (Michels, 2001: 170,240).

Lider sahip olduğu konumun ona sağladığı hareket özgürlüğünün farkına vardıktan sonra parti işleri ile ilgili konularda üyelere danışma, onların fikirleri alma gibi tutum içerisine girmez (Michels, 2001: 27). Yeni seçilen lider her ne kadar sade bir üye iken örgütün ve üyelerin ortak çıkarları için uzun yıllardır mücadele ediyor olsa da, liderlik koltuğuna oturduktan sonra o koltuğu kaybetmemek için kişisel çıkarları ile örgütün ve üyelerin ortak çıkarları arasında zihnen bir çatışma içerisine girer (Latham, 2006: 4; Leach, 2005: 313). Bir noktadan sonra elde ettiği konumu koruma içgüdüsü üyelerin çıkarlarını temsil etme sorumluluğunun önüne geçer (Michels, 2001: 128). Michels'e göre güç her zaman muhafazakardır (Michels, 2001: 218). Dolayısıyla, örgüt içindeki konumu sağlamlaştıran lider ve çevresindeki yöneten azınlık artık örgüt içi değişimlere karşı direnç göstererek muhafazakarlık eğilimi gösterir (Lipset, 1961: 16; Martin, 2007: 1414). Çünkü, mevcut

koşullarda liderin örgüt içindeki güç ve otoritesi zirve noktasındadır ve koşulların değişmesi onun konumuna yönelik tehdit algısı oluşturmaktadır.

Lider hastalık, yaşlılık ya da kurallar gereği liderliğini sürdürememe gibi hallerde sahip olduğu konum ve statüyü başkalarına değil, kendi aile bireylerinden birine (oğlu, kardeşi) devretme (nepotizm) eğilimi gösterir (Michels, 2001: 68). Aristokrasi geleneğinden kalma nepotizm eğilimi, sahip olduğu konumu bir hak gibi algılayan lider ve destekçilerinin (Cohn, 1993: 156) bu hakkı devredilebilir gibi görmesinden kaynaklanmaktadır. Yine, liderin sahip olduğu özel yeteneklerin kalıtsal olarak diğer aile bireylerinde de var olduğu yönündeki inanç da liderin çevresindeki yöneten azınlık ve üyeler nezdinde nepotizm eğilimlerini güçlendirici etki yapmaktadır.

Lider örgüt içinde elde ettiği konumu sürdürebilmek için sahip olduğu statüye has çıkarlar geliştirirken, zaman içinde kendi çıkarları ile örgütün temel prensipleri arasında karşıtlıklar ortaya çıkabilir. Örgütün amaç ve hedefleri ile kendi çıkarları arasında bir uyumluluk olmasını arzu eden lider (Michels, 2001: 138, 232; Shafer, 1991: 189), örgütün gelişim ve değişim sürecinde ortaya çıkacak olan yeni durum ve koşulları kendi çıkarları ekseninde şekillendirmek ister (Nyden, 1985: 1180). Örgütün başlangıçtaki hedeflerinden sapma anlamına gelebilecek olan bu süreçte örgütün ve üyelerin ortak çıkarları lider tarafından ikinci plana itilmiştir (Schwartz vd., 1981: 22; Hands, 1971: 167). Üyeler örgütün yaşadığı bu değişim ve dönüşümü algılamakta zorluk çekerken, gerek lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürü, gerek lidere duyula minnettarlık, gerekse de "üyelerin yetersizliği/ilgisizliği" gibi nedenler liderin işini kolaylaştırmaktadır.

Lider örgüt içi iktidarı ele geçirmek isteyen ve sahip olduğu konum açısından tehdit içeren klikler (hizipler) ile sürekli bir rekabet halindedir. Örgüt içinde muhaliflerin lidere yönelik eleştirileri üyeler üzerinde etkili olarak onun konumunu zayıflatıcı bir etkiye neden olabilir. Bu nedenle, konumunu koruma içgüdüsüyle hareket eden lider, muhaliflerine karşı katı ve gerektiğinde anti-demokratik bir tavır içerisine girer (Lipset, 1961: 17; Leach, 2005: 313). Dahası, lider potansiyel lider adaylarını da kendi konumu açısından tehdit olarak görür (Latham, 2006: 4). Lider örgüt içindeki rakipleri ile eşit şartlarda mücadele etme arzusu göstermeyeceği gibi, örgütün kendisine sağladığı tüm imkanları ve sahip olduğu kişisel yetenekleri onları sindirmek için kullanır. Örgüt içinde güç ve otoritesine karşı oluşan tüm tehditleri savuşturmak için demokratik hak ve ilkelere zarar vermekten çekinmeyecek olan lider, örgüt içi demokrasiye de büyük zarar vermektedir (Leach, 2005: 313). Lider kendi konumuna karşı tehdit oluşturan rakiplerini örgüte zarar vermekle, ihanet etmekle ve örgüt içerisinde kargaşa çıkarmakla suçlamaktan çekinmemektedir (Lipset, 1961: 17). Çoğu zaman

bunun gerçekliğine kendisi de inanan, dahası sahip olduğu konumu devredilemez bir hak gibi gören lider, örgüt içindeki kliklerin (hiziplerin) kendi liderliği aleyhine yürüttüğü faaliyetleri hakkına tecavüz olarak algılar.

Muhaliflerine karşı "çamur atma" kampanyası ile sınırlı kalmayan lider, onların parti içinde etkin görevlere (kurultay delegesi, belediye başkanı, milletvekili, PM üyesi vs.) gelmelerini önlemek için gerekli tedbirleri alır. Bu amaçla, kimi zaman yerel klikler ile işbirliği halinde mahalle (ilçe kongre) delege seçimlerine dahi müdahale etme gereği duyabilir, muhalif il ve ilçe yöneticilerini çeşitli gerekçelerle görevden uzaklaştırabilir. Dahası, lider potansiyel rakiplerini disiplin mekanizması aracılığı ile tasfiye yoluna da gidebilir. Ancak, lider bu gelişmeleri örgüt içi yenilenme (gençleşme) ve değişim çabası gibi lanse etmeye çalışarak tasfiye çabasını maskelemektedir (Michels, 2001: 33).

Lider örgüt içinde güç ve otoritesini güçlendirmek için örgüt bürokrasisi üzerinde mutlak bir hakimiyet kurma eğilimindedir (Michels, 2001: 114). Böylece, örgüt organları ve üyelerle etkili bir iletişim kurma ve örgüt içinde tüm bilgi akışını en tepede kendi elinde toplama (bilgi tekeli) imkanına sahip olur. Burada örgüt bürokrasisinin iyi organize olmuş yöneten azınlık ile organize olmamış yönetilen çoğunluk arasında köprü vazifesi görüyor olmasına dikkat çekmekte fayda vardır.

Michels'e göre, lider örgüt içinde sahip olduğu konum zayıflamaya başladığında ya da tek başına aldığı kararlar parti organları ya da üyeler tarafından sorgulanmaya başlandığında "kurnazca" yöntemlere başvurur. Bu yöntemlerden birincisi, liderin örgüt içinde konumunun zayıfladığı tıkanma dönemlerinde örgüt içindeki güç ve otoritesini yeniden sağlamlaştırmak için başvurduğu "güven tazeleme (güvenoyu) taktiği"dir. Bu taktik üyelerin kendi liderliğine olan desteğini rakiplerine ispat etmeyi sağlayan etkili bir yöntemdir. Böylece, üyelerin ya da delegelerin güvenoyunu alan lider muhaliflerini pasifize ederek konumunu sağlamlaştırmış olur (Michels, 2001: 35). İkinci yöntem de, liderin örgüt içinde ciddi bir muhalefetle karşılaştığında devreye soktuğu "istifa taktiği"dir (Hands, 1971: 162). Liderin "bıkmışlık, usanmışlık" görüntüsü altında muhaliflere yönelttiği istifa tehdidi örgüt içinde kaos ihtimali ortaya çıkarır. Muhalifler bu tehdit karşısında durumun daha kötüye gitmemesi, bir kargaşa ortamının oluşmaması ya da oluşan kaos ortamının sorumluluğunun kendi üzerlerine yüklenmemesi gibi nedenlerle çoğu zaman geri adım atmak zorunda kalırlar. Böylece, lider hem muhalifler hem de üyeler nezdinde örgüt için vazgeçilmez olduğu algısını yaratmış olur (Michels, 2001: 34).

Michels siyasi partilerde liderlerin görev süresi ile oligarşik eğilimleri arasında doğrudan bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Amerikalılar tarafından "görevde rotasyon"

olarak tanımlanan duruma göre (Michels, 2001: 65), örgüt içinde demokrasinin geçerli olabilmesi ve oligarşik eğilimlerin önlenmesi için liderlerin görev süresinin kısa olması gerekmektedir (Michels, 2001: 61). Michels monarşiyle yönetilen devletlerde bakanların görev süresinin bile sosyalist parti yöneticilerine göre çok daha kısa olduğuna dikkat çekmiştir. Öyle ki, Alman İmparatorluğu döneminde bir bakanın ortalama görev süresi 4 yıl 3 ay iken, aynı durum sosyalist partilerde 40 yıldır (Michels, 2001: 63). Diğer taraftan, örgüt içi istikrar açısından lider ve yöneticilerin görev süresinin uzun olması gerektiğini savunan Michels, aksi halde örgüt içinde yönetsel anarşinin ortaya çıkacağını belirtmiştir (Michels, 2001: 65). Bu nedenle, Michels "istikrarsızlık" ve "hareket kabiliyetsizliğini" gerçek demokrasinin en ağır iki kusuru olarak tanımlamıştır (Michels, 2001: 66).

Michels'e göre liderler sahip oldukları güç ve otoriteye karşı saldırı ve tehditlerin olacağını bilirler, ancak bu güç ve otoritenin yıkılacağına inanmak istemezler. Lider ile rakipleri arasında süren bu güç savaşına kitlelerin vereceği tepki ile kitlelerin tepkisini harekete geçirecek olan kırılma (başkaldırma) noktası oldukça önemlidir. Michels'e göre kitlelerin gücünü yok saymak doğru bir bakış açısı olmadığı gibi, büyük halk devrimlerinin liderlere karşı yapılmış olduğunu unutmamak gerekir. Teoride liderlerini istedikleri zaman görevden alma hakkına sahip olan kitleler, liderlerini zorla ya da baskıyla görevden uzaklaştırarak sahip oldukları bu hakkın pratikte hayata geçmesini sağlayabilirler (Michels, 2001: 101). Bu açıdan Michels, kitlelerin liderlere başkaldırısını liderler açısından demokratik teamüllere uygun bir tehdit olarak görmüştür (Michels, 2001: 105).

1.6.5.2.4.2.2. Liderin Sahip Olduğu Avantajlar

Michels liderin örgüt içinde elde ettiği konumu koruyabilmek için rakipleri karşısında belli avantajlara sahip olduğu görüşündedir. Ona göre örgüt bizzat liderin kendisine şu avantajları sunmaktadır:

- Örgüt içinde tüm bilgi akışının en tepede liderde toplanması,
- Liderin örgütün basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri üzerinde söz ve yetki sahibi olması,
- Liderin örgütün mali kaynakları (bütçesi) üzerinde tasarruf imkanına sahip olması.

Liderin örgüt içinde rakiplerinin sahip olmadığı bilgiye sahip olması onu rakipleri karşısında çok daha güçlü kılmakta, örgüt içinde güç ve otoritesini sağlamlaştırmasına büyük katkı sağlamaktadır (Lipset, 1961: 15). Lider, yereldeki en ücra örgüt biriminden merkezdeki organlara yapılan tüm örgüt çalışmaları ve kendi lehinde ya da aleyhinde yürütülen tüm faaliyetlerle ilgili hızlı ve düzenli bir bilgi akışına sahiptir. Sahip olduğu bilgi tekelini hem

kendi konumunu korumak, hem de muhaliflerin hareket alanını daraltmak için kullanan lider, örgüt içi seçimlerde rakipleri karşısında strateji oluştururken bu bilgilerden faydalanmaktadır (Katovich vd., 1981: 432). Muhaliflerin örgüt içinde hızlı ve düzenli bir bilgi akışına sahip olmaması karşısında liderin sahip olduğu bu büyük avantaj liderin oligarşik eğilimlerini de güçlendirmektedir.

Liderin partinin basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri üzerinde söz ve yetki sahibi olması (Hands, 1971: 162) hem seçmenler, hem de parti üyeleri nezdinde liderin lehine etkili bir "imaj" ve "algı yönetimi" çalışması yürütülmesini sağlar. İmaj yönetiminde liderin güçlü liderlik ve kişilik özellikleri ön plana çıkarılarak kitleler üzerinde olumlu bir lider imajı ortaya çıkarılır. Algı yönetimi de kitlelerin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını liderin istek ve çıkarları doğrultusunda etkileme, yönlendirme ve kontrol etme imkanı sağlar. Bu çalışmalar ile parti yayınlarında liderin kişisel özellikleri, yetenekleri, bilgi ve tecrübeleri ön plana çıkarılmakta, parti imkanları ile üyeler nezdinde "güçlü lider" profili ortaya çıkarılmaktadır. Liderin fotoğraf ve demeçlerinin yayın organlarında sıkça yer alması, lider ve çevresindekilerin istediği zaman basın-yayın organlarında kendini ifade edebilme imkanına sahip olması lidere rakipleri karşısında büyük bir avantaj sağlar. Diğer yandan, muhaliflerin lidere yönelik eleştirilerinin partinin basın ve yayın organlarında yer alması ve muhaliflerin kendilerini genel olarak basın-yayın organlarında ifade edebilmeleri oldukça zor, hatta çoğu zaman imkansızdır. Liderin sahip olduğu ancak muhaliflerin sahip olamadığı bu imkan lidere basın-yayın organları üzerinden muhaliflere karşı yıpratma stratejisi yürütme imkanı da sunmaktadır (Michels, 2001: 83).

Liderin örgütün mali kaynakları üzerinde tasarruf yetkisine sahip olması, başka bir ifadeyle örgütün mali altyapı gerektiren faaliyetlerinin (miting, toplantı, gezi vs.) programlanmasında etkili olması da lider açısından büyük bir avantajdır (Michels, 2001: 68-83). Lider partiden düzenli bir maaş almamasına rağmen, tüm zamanını parti işlerine ayıran liderin kişisel ya da aile bütçesinin önemli bir kısmına karşılık gelen harcamalar (konut, yemek, ulaşım, giyim vs.) aynı zamanda parti harcaması olarak kabul edildiği için parti bütçesinden karşılanmaktadır. Mitingler, parti toplantıları, örgüt ziyaretleri gibi lideri ön plana çıkaran tüm siyasi ve örgütsel faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için aynı şekilde partinin mali kaynakları kullanılmaktadır. Dolayısıyla, partinin siyasi ve örgütsel faaliyetleri ile liderin kendi konum ve statüsünü korumaya yönelik yürüttüğü siyasi kariyer çalışmaları birbiri ile bütünlük teşkil etmektedir. Lider kişisel çıkarlarını örgütün ve üyelerin ortak çıkarlarının önünde tuttuğuna göre, partinin mali kaynaklarının kullanımı ile liderin kişisel çıkarları arasında bir uyumlaşma söz konusu olmaktadır.

1.6.5.2.4.2.3. Liderin Öne Çıkan Yetenekleri

Michels liderin üyeler üzerinde güç ve otorite kurabilmesi için onu üyelerden ya da sıradan insanlardan ayıran belli niteliklere sahip olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, hitabet gücü, edebiyat alanında (şairlik, yazarlık) sahip olduğu yetenekler, liderlik öncesi sahip olduğu şöhret, yaş ve diğer özel beceri ve yetenekler liderin ön plana çıkmasını sağlamaktadır (Michels, 2001: 45-51).

Liderin kitleler üzerinde yarattığı heyecan ve motivasyonun konuşmanın içeriğinden ziyade liderin hitabet gücü ile ilgili olduğu söylenebilir. İyi bir hitabet gücüne sahip olmanın kitleler üzerinde yarattığı etkiyi özellikle vurgulamak gerekmektedir. Bu anlamda, liderin kelimelerin gücünü kullanarak kitleleri ikna edebilme yeteneğine sahip olması, dahası sesinin güzel ve güçlü olması, ses tonunun ifade edilen düşünceyle uyumlu olması, şaka ve espri yeteneği vs. liderin kitlelere kendini dinletebilmesi, onların üzerinde etki bırakabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Liderin hitabet gücünün yanı sıra, iyi bir yazar ya da şair olarak yazdığı edebi metinler aracılığıyla kitleler üzerinde derin etki bırakabilmesi de mümkündür.

Liderin sıradan insandan farklı, kişiye özgü belli niteliklere sahip olması da üyeler üzerinde güç ve otorite kurabilmesi bakımından önemlidir. Michels liderden lidere farklılık gösteren bu nitelikleri şöyle sıralamıştır (Michels, 2001: 47):

- Çok yönlü ve farklı kişilik,
- Liderin çevresindekiler üzerinde etki bırakan bilgi düzeyi,
- Keskin ve katı (catonian) inanç gücü,
- Kendine güven,
- İstisnai durumlarda iyi kalplilik ve karşılık beklememezlik (dinsel figürler),

Michels liderin lider olmadan önce sahip olduğu şöhret ve bu şöhretin sağladığı prestijin kitleler üzerinde yarattığı etkiye dikkat çekmiştir. Lider şöhretini örgüt içinde sahip olduğu konumu güçlendirmek için kullanmakla birlikte, liderlik yarışına girdiğinde kitleleri arkasından sürükleyebilmesi belli oranda bu şöhret sayesinde olmuştur (Michels, 2001: 47,49).

Michels'e göre liderin yaşının genç olması liderliğinin önünde bir engel değildir. Çünkü, eski çağlardan farklı olarak modern dünyada gençler de bilgi ve yetenek olarak hızlı bir gelişim gösterebilmektedirler. Ancak, yaşlıların yıllar boyunca elde ettikleri tecrübeleri görmezden gelmek mümkün değildir. David Hume'a göre uygulamalı tarımda yaşlı çiftçiler güneşin, yağmurun, toprağın bitkiler üzerindeki tekrarlayan etkisi konusunda pratik tecrübeleri gençlere göre daha fazla olduğu için tarımsal üretimin kuralları hakkında daha deneyimlidirler. Bu deneyimler onlara rehberlik ederek en iyi kararları almalarına yardımcı

olmaktadır. Hume yaşlıların sahip olduğu bu avantajlı durumun siyaset alanında da geçerli olduğunu savunmuştur. Michels de yaşlıların edindikleri tecrübelerin onlara sağladığı avantajlar konusunda Hume ile benzer görüştedir. Öyle ki, ona göre yaşlılar gerek siyasal yaşamın çerçevesi gerekse de kitle psikolojisi konusunda gençlere kıyasla olaylar ile etkileri arasında daha derin ilişkiler kurabilmektedirler (Michels, 2001: 50).

1.6.5.2.4.3. Üyelerin (Kitlelerin) Psikolojik Eğilimleri

1.6.5.2.4.3.1. Üyelerin Yetersizliği/İlgisizliği

Gerek örgütün doğası, gerekse de liderin psikolojik eğilimleri örgütlerde demokrasinin geçerliliği açısından kötümser bir tablo ortaya çıkarmakta, oligarşiyi kaçınılmaz hale getirmektedir. Bununla birlikte, Michels'e göre üyelerin uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek ve denetleyebilecek yeterli teknik bilgi ve eğitime sahip olmamaları (üyelerin yetersizliği) (Rapaport, 1982: 356; Cohn, 1993: 156), dahası karar alma ve politika belirleme süreçleri ile örgüt çalışmalarına aktif katılım yönünde isteksiz davranmaları (üyelerin ilgisizliği) da örgüt içinde oligarşik eğilimleri güçlendirici etki yapmaktadır (Wolfe, 1985: 372). Üyelerin yetersizliği örgüt içinde etkin bir denetim mekanizmasının oluşmasını engellemekte, böylece lider ve çevresindeki yöneten azınlık oluşan denetim boşluğunu kendi çıkarları lehine kullanmaktadır. Üyelerin ilgisizliği de parti çalışmalarına ve örgüt içi seçimlere üyelerin aktif katılımının düşük seviyede olmasına neden olmakta, böylece merkezde ve yerelde iyi organize olan lider ve çevresindeki yöneten azınlık örgüt içindeki gücünü ve otoritesini artırmaktadır (Slattery, 2003: 53). Bu arada, örgüt içinde sahip olduğu güç ve konumu sağlamlaştırmak için çeşitli yöntemlere başvuran liderin tutum ve davranışlarına karşı üyelerin vereceği psikolojik reaksiyonun niteliği ve derecesi örgütten örgüte farklılık gösterebilmektedir.

Lider her ne kadar örgüt içinde konumunu koruma bakımından belli avantajlara sahip olsa da, üyelerin parti işleri ile ilgili yeterli teknik bilgiye sahip olması ya da parti içi çalışmalara ve seçimlere ilgi göstermesi örgüt içinde oligarşik eğilimlerin zayıflamasına neden olacaktır. Bu açıdan, üyelerin yetersizliğini ve ilgisizliğini liderin oligarşik eğilimlerini motive edici ve kamçılayıcı bir faktör olarak ele almak mümkündür. Üyelerinin büyük çoğunluğunun parti lideri ile karar ve yönetim organlarının çalışmalarını etkin bir şekilde denetlediği, parti içi karar alma ve politika belirleme süreçlerine aktif katılım gösterdiği bir ortamda liderin oligarşik eğilimleri örgüt içinde katı bir oligarşik yapının ortaya çıkması için yetersiz kalabilmektedir (Rapaport, 1982: 355). Böyle bir ortamda "örgütün doğası" gereği ne

tam bir parti içi demokrasiden, ne de "kitlelerin yeterliliği" nedeniyle katı bir oligarşiden söz edilebilir.

Michels üyelerin yetersizliğinin/ilgisizliğinin temelinde yatan başlıca faktörleri şu şekilde açıklamıştır (Michels, 2001: 52-58,245; Lipset, 1961: 15):

- Üyelerin karmaşık ve rasyonel örgüt yapısı içerisinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek, denetleyebilecek yeterli bilgi ve eğitime sahip olmaması,
- Üyelerin kendilerinin ve ailelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda olmaları nedeniyle parti işlerine ayıracak yeterli zaman bulaması,
- Üyelerin iş dışında kalan boş zamanlarını parti çalışmaları yerine dinlenme ve sosyal faaliyetlere ayırmayı tercih etmesi,
- Üyelerin liderlerini parti işlerini kendileri adına yürütmekle yetkilendirdikleri, kendi sorumluluklarını onlara yükledikleri algısı.

Örgütte lider ve yöneticiler ile sade üyeler arasında bilgi ve deneyim bakımından önemli bir fark mevcuttur. Üyeler parti işleri ile ilgili genel kültür düzeyinde yüzeysel bilgiye sahip iken, lider ve yöneticiler politika alanında uzmanlaşmış kişilerdir. Öyle ki, sade vatandaşlar nasıl ki bir genel cerrahın ya da elektrik mühendisinin yaptığı işi değerlendirebilecek bilgiye sahip değilse, aynı şekilde sade üyeler de lider ve yöneticilerin çalışmalarını ve performansını da değerlendirebilecek altyapıya sahip değildirler (Rapaport, 1982: 356). Bu açıdan, parti politikalarının belirlenmesinde kendini yetersiz gören üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine düşük katılım göstermesi doğal karşılanmalıdır (Cohn, 1993: 156). Üyelerin büyük bir bölümünün standartlaşmış parti toplantılarına ilgi göstermeyeceğini iddia eden Michels, ancak parti içinde etkin bir kişinin (parti lideri ya da üst düzey yönetici) katıldığı, ya da görsel şölenin (konser, sinema, eğlence vs.) ön plana çıkarıldığı parti toplantılarına üyelerin katılımının arttığını belirtmiştir. Bu şekilde yapılan toplantılara katılanları "boş kalabalık" olarak değerlendiren Michels, standartlaşmış parti toplantılarına düzenli katılan "bir avuç insanı" da "kilise (toplantı) müdavimleri"ne benzetmiş, toplantı müdavimlerini de "görev bilinciyle hareket edenler" ve "alışkanlık haline getirenler" olmak üzere iki şekilde ele almıştır (Michels, 2001: 37).

Michels sosyalist/sosyal demokrat partilerde toplantılara katılım düzeyini bir diyagramla seçmenlerden parti yöneticilerine kadar daralan bir ilgi düzeyi ile şu şekilde açıklamıştır:

Şekil 1.2 Michels'in Parti Toplantılarına İlgi Düzeyi Diyagramı

Kaynak: Michels, 2001: 38

Bu diyagrama göre bir siyasi parti toplantısına tüm seçmenlerin katılması beklenmez. Teoride toplantılara tüm kayıtlı üyelerin katılımı beklense de, pratikte sadece toplantı müdavimleri düzenli olarak katılım gösterirler. Bu müdavimler içerisinde toplantılara katılım sıklığı açısından üyelerin sorumluluk yüklediği parti görevlileri (yöneticiler, delegeler) ön plana çıkar. Böylece, karar alma ve politika belirleme süreci her toplantıda organize şekilde hazır bulunan lider ve ekibi ile belli oranda parti görevlileri ve kısmen de az sayıda sade üyeden oluşan müdavimlerin istek ve çıkarlarına göre şekillenir.

Michels üyelerin parti toplantılarına aktif katılımının düşüklüğü bir yana, kendilerini temsil eden delegelerin seçimlerine bile ilgi göstermediklerini belirtmiştir. Burada asıl eleştirilmesi gereken üyelerin seçme hakkını kullanmalarını herhangi bir yaptırıma bağlamayan örgüt içi seçim sistemidir. Böyle bir seçim sisteminde üyelerin "seçme hakkı" vardır, ancak "seçme yükümlülüğü" yoktur. Yani, onları parti içi seçimlere katılmaya zorlayıcı bir düzenleme mevcut değildir. Bu durum, iyi organize olan yöneten azınlığın sade üyeler üzerindeki otoritesini sağlamlaştırıcı bir etki yaratmaktadır.

Michels sosyalist/sosyal demokrat partilerde işçilerin parti toplantılarına düzenli bir şekilde aktif katılım göstermemelerini bir tercih sorunu olarak ele almıştır. Öyle ki, işçiler çalışma saatleri dışında kalan boş zamanlarını parti toplantılarına katılarak değil, dinlenerek ya da uyuyarak geçirmeyi tercih etme eğilimindedirler (Lipset, 1961: 15; Shafer, 1991: 189). Genç işçilerin önceliği kız arkadaşları ile iyi zaman geçirmek iken, yaşlı işçiler de ailelerinin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamakla meşguldürler (Lenski, 1980: 7). Michels, parti toplantılara işçilerin ilgisizliğine karşın, parti içinde sonraki süreçte etkin konum elde etme potansiyeli olan küçük burjuvazi, gazete ve posta kartı satıcıları, küçük memurlar ve henüz kendi alanında bir konum elde edememiş genç entelektüellerin parti toplantılarına sıklıkla katıldığını belirtmiştir (Michels, 2001: 38).

Michels parti toplantılarına üyelerin aktif katılımın önünde coğrafi ve topografik bazı engellerin olduğunu da belirtmiştir. Öyle ki, kent merkezine uzak mesafede ya da kırsalda

yaşayan üyelerin kent merkezinde gerçekleştirilen toplantılara katılımı büyük oranda kısıtlı olmaktadır. Bu durum, toplantılara genellikle kent merkezinde yaşayan üyelerin katılarak parti içinde karar alma ve politika belirleme süreçlerinde coğrafi ve topografik yönden kısıtlı olan üyelere göre daha etkin olmalarına neden olmaktadır (Michels, 2001: 36).

1.6.5.2.4.3.2. Üyelerin Lider Arayışı

Michels örgütlerde karar alma ve politika belirleme süreçlerinde lider ve çevresindekilerin tek söz sahibi olmasının belli oranda üyelerin isteği ve rızasıyla gerçekleştiği görüşündedir (Michels, 2001: 127). Ona göre, üyeler teknik bilgi ve beceri gerektiren parti işlerini kendileri adına yürütecek, dahası kendilerini yönlendirecek ve rehberlik edecek bir lider arayışı içerisindedirler (Cassinelli, 1953: 781; Michels, 2001: 38,56; Lenski, 1980: 8; Rapaport, 1982: 356; Lipset, 1961: 16; Wolfe, 1985: 373). Parti işlerinin yürütülmesinin yanı sıra farklı kültürlerden ve eğitim düzeylerinden oluşan üyelerin bir arada getirilerek ortak bir hedefe yönlendirilmesi bakımından da liderlere ihtiyaç vardır (Michels, 2001: 39). Üyelerin zihninde oluşan bu gereklilik hissi, liderleri üyelerin gözünde "kahraman" yapan anlayışın ta kendisidir (Michels, 2001: 39; Hands, 1971: 162). Proudhon 1850'de hapishanede şunları yazmıştır: "İnsan türü yönetilmeye gerek duyuyor, hep de öyle olacak. Kendi türümden utanç duyuyorum (Gide ve Rist, 1909'dan akt. Michels, 2001: 243)". Sosyalist parti üyelerinin kapıldığı bu tehlikeli his yaşadığı dönemde Marx'ın da dikkatini çekmiş, Schweitzer'e gönderdiği mektupta şunları yazmıştır: "Almanya'da, işçilerin başlangıcından en üst düzeylere kadar bürokratik olarak kontrol edildiği yerde, mevcut otoriteye duydukları kör bağlılık nedeniyle, onlara kendi başlarına yürümeyi öğretmek her şeyin üzerinde bir gerekliliktir (Michels, 2001: 39)."

Michels liderlerinden yoksun kalan kitleleri "savaş alanından düzensizce kaçışan askerlere" benzetmiştir. Bunu da kitlelerin organik zayıflığının en dikkat çekici kanıtı olarak sunmuştur. Ona göre, kitleler lidersiz kaldığında içgüdüsel olarak yeniden organize olabilecek gücü kendilerinde bulamazlar ve yeni bir lider onları derleyip toparlayana dek işe yaramaz bir şekilde etrafta dolanırlar. İşte bu zayıflık hali, siyasi partilerde liderlerin üzerine büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Bu büyük sorumluluğun da bir gereği olarak, liderlerin boş geçirebilecekleri zamanları hiç olmadığı gibi, enerjilerini sürekli olarak parti işlerine harcamak zorundadırlar. Michels liderin parti içinde üyeler üzerinde elde ettiği güç ve otoriteyi parti için aralıksız çalışmasının bir mükafatı olarak görmüştür (Michels, 2001: 40).

Michels üyelerin lidere duyduğu minnettarlığın da liderlerin oligarşik eğilimlerini güçlendirdiği görüşündedir. Çünkü, liderler üyelerin yerine de okurlar, yazarlar ve çalışırlar.

Hayatın doğal akışı içinde üyeler günlük rutin işleri ile meşgul olurlarken, liderler partinin verdiği siyasi mücadelenin tüm yüküne katlanmakta, hatta hapis yatmakta ya da sürgün edilmektedirler. Liderler bu fedakarlık karşılığında üyelerden minnettarlık beklemektedirler. Üyelerin liderlerine minnettarlık göstermesini kutsal bir görev olarak gördüklerini düşünen Michels, uzun yıllar partiye hizmet etmiş olan liderlerin parti için vermiş oldukları emeğin görmezden gelinmesinin üyeler tarafından "nankörlük" olarak algılandığını belirtmiştir (Michels, 2001: 42). Ancak, üyeler kimi zaman liderlerine karşı minnettarlık göstermeyebilirler. Üyelerin seçilmiş liderlerine göstermiş oldukları minnetsizliğin ona karşı içten içe duydukları kıskançlığın dışavurulduğu bir dramaya benzeten Michels, bu minnetsizliğin özellikle parti içinde farklı klikler arasında yaşanan liderlik yarışında açığa çıktığını belirtmiştir.

Sosyalist/sosyal demokrat parti üyeleri liderlerine olan düşkünlüklerini ortaya koymak için bazen ideolojik olarak kendilerini liderlerinin adlarıyla tanımlarlar. Örneğin, 1863-1875 yılları arasında Almanya'da Lassalistler ve Marksistler, sonraki dönemlerde de Fransa'da Broussistler, Allemanistler, Guedistler ve Jauresistler (Michels, 2001: 42), Rusya'da Leninistler, Stalinistler, Troçkistler ve Çin'de Maoistler. Türkiye'de de CHP üyeleri partinin kurucusu ve lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsiyetine ve düşüncelerine olan bağlılıkları nedeniyle kendilerini "Kemalist" olarak tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte, parti içerisinde liderler arasındaki çekişmelerin bir sonucu olarak Baykalcılar ve Kılıçdaroğlucular gibi tanımlamalar halen kullanılmaya devam etmektedir.

1.6.5.2.4.4. Oligarşinin Demir Kanunu'nun Temel Varsayımları

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "oligarşinin kaçınılmazlığı" görüşü örgüt içinde yaşanan şu gelişmelere göre şekillenmektedir:

- Kağıt üzerinde resmi olarak tüm üyeler karar alma sürecinde eşit oranda söz sahibi gibi görünse de, gerçekte karar alma güç ve yetkisi küçük bir ayrıcalıklı grubun (yöneten azınlık) elindedir.
- Bu durum öncelikle örgütün doğası ile ilgilidir. Çünkü, önemli bir konuda aynı anda tüm üyelerin görüşlerini alabilmek teknik ve mekanik olarak imkansızdır. Eğer, mümkün olsa bile organize olmamış bir kalabalığın ortak bir karar alabilmesi oldukça zordur.
- Üyeler tarafından örgütü yönetme ve kendilerini temsil etme yetkisi verilen lider, elde ettiği konumu korumak için yoğun bir mücadele içerisine girer. Lider ve çevresindekilerin bu süreçte en büyük avantajı üyelere göre daha iyi organize

olabilmeleridir. Üyeler nadiren bir araya gelebilme şansına sahiplerken, lider ve çevresindekiler sürekli birbiri ile iletişim ve koordinasyon halindedirler.

- Liderler kendi istek ve arzuları yönünde kararlar alabilmek için çevresindekilerle birlikte informal olmayan gruplar oluştururlar. Diğer tüm üyelerden gizli ve onların etkisinden tamamen uzak bir şekilde, bu informal grubun içerisinde kararlar alınır ve üyelerin bu kararların arkasında durması sağlanır. Bu şekilde sade üyeler karar alma süreçlerinden dışlanmış olurlar.
- Üyeler teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren parti işlerinin yürütülebilmesi için yeterli bilgi ve tecrübeye sahip değildir. Dahası, yoğun hayat mücadelesi içinde boş zamanlarında parti işlerine zaman ayırmayı tercih etmezler. Üyelerin parti çalışmalarına yönelik bu ilgisizliği liderin oligarşik eğilimlerini güçlendirir.

Michels Siyasal Partiler eserinde Oligarşinin Demir Kanunun temel varsayımlarını tek tek sıralamamış, kanunun sınırlarını da açık bir şekilde çizmemiştir. Bu nedenle, Oligarşinin Demir Kanunu'nun tüm varsayımlarını tespit edebilmek oldukça zordur. Oligarşinin Demir Kanunu'nun temel varsayımlarını ortaya çıkarabilmek için Michels'in Siyasal Partiler eserinde ortaya koyduğu görüş, analiz ve tespitlerden yararlanmak gerekmektedir. Araştırmacıdan araştırmacıya farklı yorumlanabilecek olan bu görüş, analiz ve tespitlerin kendi içerisinde tutarlı bir bütünlük arz etmesi oldukça önemlidir. Bu hassasiyet göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışma kapsamında, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda "oligarşinin kaçınılmazlığı"na ilişkin ortaya koyduğu temel varsayımları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Tüm üyelerin aynı anda karar alma ve politika belirleme süreçlerine katılabilmelerinin teknik ve mekanik imkansızlığı nedeniyle zorunlu hale gelen "delegasyon (temsil) sistemi" örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı profesyonelleşme ve bürokratikleşmenin neden olduğu merkezileşme örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin sahip olduğu konum ve statüyü korumak için demokratik ve etik olmayan yollara başvurma eğilimi örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin üyelere ya da üyeler tarafından doğrudan/dolaylı olarak seçilen parti organlarına danışmadan tek başına karar alma eğilimi örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.

- Liderin elde ettiği konumu bir hak olarak algılayıp bu hakkı kendi aile bireylerinden birine devretme isteği (nepotizm) içerisine girmesi örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin elde ettiği konum ve statüye karşı ortaya çıkan potansiyel tehditleri bertaraf etmek için örgüt içindeki muhalifleri sindirmeye yönelik yürüttüğü faaliyetler örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin üyelerin çıkarlarını geri plana iterek örgütün gelişim ve değişim sürecinde örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme ve örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptırma eğilimi örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin konum ve statüsünü korumak için örgüt içinde değişimlere karşı direnç göstermesi (muhafazakarlık eğilimi göstermesi) örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin görevde kalma süresi arttıkça (lider rotasyonu azaldıkça) örgüt içinde oligarşi güçlenmektedir.
- Liderin "güven tazeleme (güvenoyu) taktiği" ve "istifa taktiği"nin üyeler ve parti içi muhalifler nezdinde amacına ulaşması örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Örgüt içinde tüm bilgi akışının en üstte liderin elinde toplanması örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin örgütün basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri üzerinde söz ve yetki sahibi olması örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin partinin mali kaynakları (bütçesi) üzerinde tasarruf yetkisine sahip olması örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Liderin onu diğerler lider adaylarından farklı kılan ve onu öne çıkaran kişisel yetenekleri (hitabet, yazarlık, özel yetenekler, şöhret) örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Üyelerin karmaşık ve rasyonel örgüt yapısı içerisinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek, denetleyebilecek yeterli bilgi ve eğitime sahip olmaması örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Üyelerin kendilerinin ve ailelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda olmaları nedeniyle parti işlerine zaman ayıramamaları örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Üyelerin iş dışında kalan boş zamanlarını parti çalışmalarına değil de dinlenmeye ve sosyal faaliyetlere ayırmayı tercih etmeleri örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.

- Üyelerin liderlerini (ve kendi seçtikleri delegeleri ve yöneticileri) parti işlerini kendileri adına yürütmekle yetkilendirdikleri, kendi sorumluluklarını onlara yükledikleri algısı örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Üyelerin kendilerine rehberlik edecek bir lider arayışı içerisinde olma eğilimleri örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.
- Üyelerin liderlere karşı duydukları minnettarlık örgüt içinde oligarşiyi güçlendirmektedir.

1.6.5.3. Oligarşinin Demir Kanunu Üzerine İncelemeler

Michels'in 1911 yılında yazdığı Siyasal Partiler eserinde geliştirdiği Oligarşinin Demir Kanunu sosyal bilimler alanında, özellikle de siyaset sosyolojisi, siyaset psikolojisi ve yönetim bilimi alanında büyük etki bırakmıştır. Michels'in üzerinde durduğu siyasi partilerde "demokrasi ve oligarşi sorunsalı" bu eser yayımlandıktan uzun yıllar sonra bile gerek bilim adamları gerekse de politikacılar tarafından hak ettiği ilgiyi görmeye devam etmiştir. Dahası, 1911 yılından günümüze sosyal bilimler alanında örgüt içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu ya Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi niteliği göstermekte, ya da Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımları referans almaktadır.

İstisnasız tüm örgütlerde demokrasinin imkansız ve oligarşinin kaçınılmaz olduğu görüşünün bugün bile yoğun bir şekilde tartışılıyor olması, weberyan bürokrasinin bir yönetim biçimi olarak dünya genelinde tüm örgütlerde tamamen ya da kısmen geçerliliğini sürdürüyor olması ile yakından ilgilidir. Öyle ki, yönetim biliminin temel tartışma konularından biri olan bürokrasi sorunu, günümüzde örgüt içi demokrasi ve oligarşi sorunu ile birlikte tartışılmaktadır. Görünen odur ki, siyasi partilerde, sendikalarda, dini kurumlarda ve meslek örgütlerinde bürokrasi var olduğu sürece örgüt içi demokrasi ve oligarşi tartışmaları sürmeye devam edecektir.

Burada özellikle Michels'in varsayımlarının aksine, demokrasi-bürokrasi-oligarşi üçlüsünün aynı anda var olabileceği yönündeki tartışmalar da önemlidir. Bu konuda yapılan tartışmaların büyük çoğunluğunda araştırmacılar örgütlerde "saf ve gerçek demokrasi" arayışı içerisinde değildirler. Dolayısıyla, bu tartışmalar örgütlerde "maksimum demokrasi" için "optimum bürokrasi" ve "minimum oligarşi" hedeflemesi etrafında şekillenecek, örgütlerde temsili demokrasi vazgeçilmez olduğu sürece saf ve gerçek demokrasi arayışı gerçeklikten kopuk idealist bir zeminde tartışılmaya devam edecektir.

Her ne kadar, örgüt içi demokrasi sorunu üzerindeki tartışmalarda Michels'in kötümserliği yerini 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren anti-merkeziyetçi, anti-bürokratik ve çoğulcu-kolektivist örgüt biçimlerinin ortaya çıkması ile daha iyimser bir havaya bırakmışsa da, Oligarşinin Demir Kanunu 100 yıl sonra bile önemini yitirmemiş, halen sosyal bilimlerde temel kanunlardan biri olarak güncelliğini korumayı başarmıştır. Geçen süre zarfında, Michels ile aynı görüşte olmayan düşünürler bile, örgüt içi demokrasi tartışmasını Oligarşinin Demir Kanunu'nun temel varsayımları üzerinden devam ettirmişlerdir. Yine, örgüt içi demokrasi tartışmaları genellikle Michels'in görüşlerinin haklılığı ya da haksızlığı üzerinden ziyade, Michels'in ne derecede haklı olduğu üzerinden sürdürülmüştür.

1911'den bu yana çeşitli örgütler üzerinde yapılan Oligarşinin Demir Kanunu incelemelerinin hemen hiçbiri (istatistiksel ya da gözleme dayalı) Michels'in tüm varsayımlarını bir bütün olarak yorumlayabilecek seviyede olmamıştır. Bu açıdan, Michels'in gözlemlerine dayalı olarak ortaya koyduğu varsayımların doğruluğu o dönem Alman Sosyal Demokrat Parti açısından kabul edilse bile, bu varsayımların tamamının diğer örgütler ya da günümüzde Alman Sosyal Demokrat Parti açısından geçerli olup olmadığı tam olarak bilinememektedir. Bugüne kadar siyasi parti, sendika, dini kurumlar ve meslek örgütleri üzerinde yapılan Oligarşinin Demir Kanunu incelemeleri ele alındığında, Michels'in sadece bir ya da birkaç varsayımı üzerinden değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Oligarşinin Demir Kanunu incelemeleri genellikle "liderlerin ve yöneticilerin görevde kalma süreleri", "örgütlerin yazılı kurallarının oligarşik eğilimler üzerindeki etkisi", "üyelerin eğitim düzeyi ve karar alma süreçlerine katılım oranları" gibi istatistiksel verilere ya da gözlemlere dayalı olarak yapılmıştır. Bu başlık altında, çeşitli örgütler üzerinde yapılmış başlıca Oligarşinin Demir Kanunu incelemelerine ana hatlarıyla değinilecektir.

1.6.5.3.1. Siyasi Partiler Üzerine İncelemeler

Grainger 1958 yılında İngiliz Komünist Partisi üzerine yaptığı parti içi demokrasi incelenmesinde Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşlere benzer sonuçlara ulaşmıştır. Grainger, her ne kadar Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi yapmamış olsa da, makalesinde Michels'in parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşlerinden yararlanmıştır. Grainger'in incelemesinin temel çıkış noktası, 1956 yılında İngiliz Komünist Partisi'nde parti içi demokrasinin geçerli olmadığı yönünde üyelerden gelen yoğun eleştirilerdir. Araştırılmaya değer görülen bu eleştirilerin doğru olup olmadığına ilişkin parti içinde raporlar hazırlanmıştır. Bu raporların yanı sıra diğer bazı araştırmacıların görüşlerinden

de yararlanan Grainger İngiliz Komünist Partisi'nde oligarşik yapının varlığını tespit etmiş ve gücün parti içi hiyerarşinin en üstündeki halkada toplanmasını şu gerekçelere dayandırmıştır:

- Parti içinde farklı fikirlerin tartışılmasına önayak olacak olan gruplaşmalara ve hizipleşmelere izin verilmemesi,
- Tartışma ve istişare kanallarına sıradan üyelerin ulaşabilme şansının olmaması,
- Komite seçimlerinde komiteden ayrılacak olan üyelerin kendi yerlerine seçilecek haleflerini belirlemede üyelere göre daha etkili olması,
- Tam zamanlı çalışan lider ve ekibinin parti işlerine ilişkin sürekli fikir alışverişinde bulunabilmeleri nedeniyle süreci kendi kontrolü altında tutma imkanına sahip olması,
- Partinin tam zamanlı görevlilerinin (yetkililerinin) liderlik tarafından atanması (Grainger, 1958: 155-157).

Grainger'in ortaya koyduğu bu gerekçeler göz önünde bulundurulduğunda, onun görüşleri ile Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımların birbiri ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Paraguay Febrerista Partisi üzerinde Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi yapan Lewis, çalışmasını oligarşi ve çoğulculuk arasındaki karşıtlık üzerinden şekillendirmiştir. Michels'in oligarşi kavramına karşı Eldersveld'in "Siyasal Partiler: Davranışçı Analiz" adlı kitabında oligarşiye karşıt olarak değindiği stratarşi kavramı üzerinde duran Lewis, oligarşiye eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Lewis, partide lider değişim oranının kısmen düşük (liderin görevde kalma süresi yüksek) olduğu, parti içinde profesyonelleşme ve profesyonel siyasetçi kavramlarının kabul görmemiş olduğu ve örgütsel yapının amatörce kurgulandığı yönünde tespitlerde bulunmuştur. Bu yönüyle Febrerista Partisi Oligarşinin Demir Kanununun öngördüğü profesyonelleşme ve bürokratikleşme süreçlerinden geçmemiş olsa da, Lewis'in vardığı sonuç partide "oligarşi" ile "çoğulculuk" arasında "oligarşi"nin ağır bastığı yönündedir (Lewis, 1967: 284-295).

Tan, Michels'in Alman Sosyal Demokrat Parti üzerinde yaptığı incelemeden daha kapsamlı şekilde farklı ülkelerde bulunan 23 siyasi partiyi incelemiştir. Uluslararası Karşılaştırmalı Siyasal Partiler (ICPP) Projesi'nin 1950-1962 yılları arasındaki verileri ile Katz ve Mair'in 1960-1989 yılları arasında siyasal partiler üzerine yaptığı çalışmalardan elde ettikleri verileri kullanan Tan, "örgüt büyüklüğü-örgütsel yapının karmaşıklığı", "örgüt büyüklüğü-üyelerin aktif katılımı" ve "örgütsel yapının karmaşıklığı-merkezileşme" arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerinde durmuştur. Tan'ın araştırması, Michels'in belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde üyelerin karar alma süreçlerine ve parti toplantılarına aktif katılımının çok düşük seviyelerde olduğu varsayımını (üyelerin ilgisizliği)

desteklemektedir. Buna karşın, Michels'in örgütün belli bir üye sayısını (büyüklüğü) aştıktan sonra oluşan karmaşık yapının bürokratikleşme ile birlikte gücün merkezileşmesine neden olduğu varsayımını desteklememektedir. Ancak, Tan merkezileşmenin düzeyinin açıklanabilmesi için örgütsel yapının karmaşıklığının yanı sıra başka faktörlerin de incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (Tan, 1998: 191-197).

Schonfeld Fransız Komünist Parti, Sosyalist Parti ve Gaullist Partiler üzerinde "oligarşi ve liderin değişmezliği" üzerine incelemelerde bulunmuştur. Michels'in ortaya koyduğu ve Duverger'in geliştirdiği "oligarşi" kavramından hareketle, PCF (Komünist), PS (Sosyalist) ve UDR-RPR (Gaullist-Muhafazakar) olmak üzere üç partinin 1967-1978 yılları arasındaki örgütsel yapısını inceleyen Schonfeld, bu partilerin karar ve yürütme organlarında görev alan üst düzey parti görevlilerinin görev süreleri üzerinde durmuştur. PCF'de lider ve çevresindekilerin görev sürelerinin diğerlerine göre daha fazla olduğunu tespit eden Schonfeld, oligarşinin yanı sıra belli bir azınlığın değil tek kişinin yönetimi anlamına gelen "monokrasi" kavramı üzerinde durmuş, PCF'nin oligarşik, PS'nin monokratik, UDR-RPR'nin de katı monokratik örgütsel yapısına dikkat çekmiştir (Schonfeld, 1981: 215-240).

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu oligarşinin kaçınılmazlığı ve demokrasinin imkansızlığı görüşü Batı dünyasında yoğun olarak tartışılmış olmakla birlikte, bu görüşün haklılığından hareketle yeni örgütlenme modelleri karşımıza çıkmıştır. Weberyan bürokrasi kuramına da bir tepki niteliği taşıyan bu yeni örgütlenme modelleri arasında en çok ilgiyi 1980'li yıllardan itibaren Alman Yeşiller Partisi çekmiştir. Frankland 1989 yılında Yeşiller Partisi üzerine yaptığı incelemede, her ne kadar yerelde ve ülke genelinde üyelerin aktif katılımı % 10-30 gibi düşük seviyelerde olsa da, "kolektif liderlik", "liderliğin sıkça değişimi", "açık karar alma" ve "kadınların yüksek katılımı" gibi nedenlerle güçlü bir oligarşik yapının ve parti içi antidemokratik eğilimlerin etkisinin kısıtlı olacağı sonucuna varmıştır (Frankland, 1989: 404).

Pettitt 2006 yılında 8600 üyesi bulunan Danimarka Sosyalist Halk Partisi üzerinde yaptığı Oligarşinin Demir Kanunu incelemesinde bazı noktalarda Michels'den farklı sonuçlara varmıştır. Üyelerin % 69'unun liderlerinin aldığı kararlara katılmadığı ya da şiddetle katılmadığını verilerle ortaya koyan Pettitt'e göre, bu oran Danimarka Halk Partisi'nde % 11,7, Muhafazakar Halk Partisi'nde % 24,3, Hristiyan Demokrat Parti'de % 27,8, Sosyal Demokrat Parti'de % 34,5'dir. Ortaya çıkan tablo Danimarka Sosyalist Halk Partisi üyelerinin Michels'in iddia ettiği "boşvermişlik hali"nin aksine liderlerinin aldığı kararları sorguladığını, tartışmaya açtığını göstermektedir. Dahası, gerek parti liderlerinin psikolojik eğilimleri, gerekse de parti tüzüğünde yer alan hükümler üyelerin karar alma

süreçlerine aktif katılımını artırıcı bir etki göstermektedir. Pettitt, gözlemlerinin sonucunda siyasi partilerde, her ne kadar Sosyalist Halk Partisi bunu tamamıyla başaramamışsa da, Oligarşinin Demir Kanunu'nun üstesinden gelinebileceğini savunmuştur (Pettitt, 2007: 19-25).

1.6.5.3.2. Sendika ve Meslek Örgütleri Üzerine İncelemeler

Oligarşinin Demir Kanunu ile ilgili yapılan ilk örgüt incelemesi Selznick tarafından yapılmıştır. Selznick 1949 yılında yazdığı "TVA and the Grass Roots: A Study of Politics and Organization (TVA ve Halk Tabanı: Bir Siyaset ve Örgüt Çalışması)" adlı eserinde Michels'in oligarşinin kaçınılmazlığı görüşünü destekleyen bazı sonuçlara varmıştır. Bölgedeki sıradan insanların çıkarlarını korumak üzere kurulan örgütün yönetiminin bir süre sonra zengin beyaz çiftçiler tarafından ele geçirildiğine değinen Selznick, örgütün başlangıçtaki amaçlarından koparıldığını belirtmiştir. Bu açıdan Selznick'in bu tespitinin, Michels'in liderin örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme ve örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptırma eğiliminin oligarşiyi güçlendireceği yönündeki varsayımını desteklediği görülmektedir (Lipset, 1961: 21).

Lipset 1956 yılında yazdığı Union Democracy adlı eserinde sivil toplum örgütlerinde demokrasi ve oligarşiyi etkileyen koşullar üzerine çalışmalar yürütmüştür. ABD'nin en demokratik işçi örgütlerinden biri olan ITU (International Typographical Union – Uluslararası Matbaacılar Birliği) üzerinde incelemeler yapan Lipset, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nun bu örgüt açısından geçerli olmadığı sonucuna varmıştır. Lipset, ITU üyelerinin karar alma süreçlerine aktif katılım isteği ile ABD'de çok sayıda seçim ve referandumdan oluşan iki-partili sistem geleneği ile demokratik devlet modelini oligarşiyi engelleyen en temel faktörler olarak açıklamıştır (Latham, 2006: 5; Hands, 1971: 171). Lipset'e göre ITU, üyelerinin aktif katılımı bakımından sosyolojik ve politik olarak çok köklü bir geleneği temsil eden istisnai bir konuma sahiptir (Slattery, 2003: 55). Bu nedenle, Lipset'in elde ettiği sonuç her ne kadar Michels'in görüşlerine karşıtlık teşkil ediyorsa da, o bu incelemenin Oligarşinin Demir Kanunu'nun istisnai bir incelemesi olduğu düşüncesindedir. Lipset'in ITU açısından vardığı sonuç, "kitlelerin yeterliliği/ilgililiği" durumunda, liderlerin sahip oldukları oligarşik eğilimlerin örgüt içinde güçlü bir oligarşik yapı kurulması için tek başına yeterli olmadığının anlaşılması bakımından ilgi çekicidir.

Gifford 1970 yılında Amerika'da PBA (Patrolmen's Benevolent Association-Devriye Polisleri Yardım Cemiyeti) üzerine yaptığı incelemede Oligarşinin Demir Kanunu'nun PBA

ve diğer belediye işçi birlikleri açısından büyük oranda geçerli olmadığı sonucuna varmıştır. Gifford vardığı sonucu şu nedenlere dayandırmıştır:

- Örgütün içinde belli kısıtlamalar olmasına rağmen üyelerin örgüt yetkililerini (memurları) kendilerinin seçiyor olması,
- 1945-1970 yılları arasında 3 liderin değişmiş olması,
- Delegelerin etkin bir şekilde tartışarak liderin konumunu değiştirebilme imkanına sahip olması,
- Karar alma süreçlerinde gruplar arasında ısrarlı tartışmalar ve anlaşmazlıklar olsa bile liderin onları bu süreçten dışlamaması.

Gifford'a göre PBA'da ne katı bir oligarşinin, ne de saf bir demokrasinin varlığından söz edilebilir (Gifford, 1970: 171).

Handelman, Meksika'nın önde gelen elektrik işçileri birliklerinden olan SME (The Mexican Union of Electrical Workes) ve STERM (The Electrical Workers Of The Republic Of Mexico) üzerinde lider ile üyeler arasındaki ilişkiyi "demokratik yönetim" ve "temsili liderlik" kavramları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemiştir (Handelman, 1977: 206). Handelman 21 bin üyeli SME ile 9 bin üyeli STERM üzerinde yaptığı incelemede örgütün üst düzey liderlerde görülen muhafazakarlık eğilimlerinin orta düzey liderler açısından geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Özellikle SME liderlerinin STERM liderlerine göre yaş olarak daha genç olması üzerinde duran Handelman, yaş ile örgüt içindeki muhafazakarlık eğilimleri ve radikal tutumlar arasında doğrudan bir ilişki kurmuş, daha yaşlı liderlere sahip olan STERM'de oligarşik eğilimlerin daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Yine, SME'de lider değişim oranının daha yüksek olması da bu görüşü desteklemektedir (Handelman, 1977: 217).

Schwartz ABD'de SFA (Southern Farmers' Alliance - Güney Çiftçileri Ortaklığı) üzerinde yaptığı incelemede liderler ve üyeler üzerindeki çatışmayı Michels'in liderin üyelerin çıkarlarını geri plana iterek örgütün hedefleri ile kendi çıkarlarını bütünleştirme eğiliminde olduğu varsayımı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Merkeziyetçi örgüt yapısında liderler ile üyelerin çıkarları arasındaki farklılaşmaları ve karşıtlıkları vurgulayan Schwartz, Oligarşinin Demir Kanunu'nu destekleyen sonuçlara varmıştır (Schwartz vd., 1981: 34).

Nyden Amerika Birleşik Çelik İşçileri Birliği (USWA) üzerinde Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu, Weber'in profesyonel liderlik, Neo-marksistlerin "politik ve ekonomik çevre yapısı iç örgüt yapısını da etkiler" görüşleri üzerinden pluralist bir örgüt analizi gerçekleştirmiştir. Nyden örgüt yaşamını örgütlerini demokratikleştirmeye çalışan sosyal gruplar ile demokratik sesleri kısmaya çalışan güçler arasında bir gerginlik ortamı olarak betimlemiştir. Bu gerginlik içerisinde örgüt içi reformun gerçekleşmesi için sade

üyelerin karar alma süreçlerine sürekli katılmak suretiyle aralarında demokratik reform ağları kurmaları gerektiğini vurgulamıştır (Nyden, 1985: 1179-1203).

Voss ve Sherman Amerika'da SEIU (Service Employees International Union - Hizmet Personelleri Uluslararası Birliği), HERE (Hotel and Restaurant Employees – Otel ve Restauran Personelleri) ve UFCW (United Food and Commercial Workes – Birleşik Yiyecek ve Reklam İşçileri) üzerinde yaptığı Oligarşinin Demir Kanunu incelemesinde "örgütlerde oligarşiyi besleyen bürokratik muhafazakarlık nasıl kırılabilir?" sorusunun cevabını bulmaya çalışmıştır. Michels'in ortaya koyduğu "örgütlerde liderlerin üyelerin çıkarlarını geri plana iterek örgütün hedefleri ile kendi çıkarları ile bütünleştirme eğilimleri" ile "liderlerin elde ettikleri konumu korumak için gösterdikleri muhafazakarlaşma eğilimleri"ni örgütün yenilenmesi ve gelişimi önünde büyük bir engel olarak gören Voss ve Sherman, örgütte radikal dönüşümün gerçekleşmesi için lider değişimine ihtiyaç duyduğunu belirtmişlerdir. Çünkü, mevcut örgütsel yapıda liderin kendi konumunu riske atmamak için gösterdiği direnç örgütün gelişiminin önünü tıkamaktadır. Dahası, Voss ve Sherman oligarşik eğilimlerin temelinde sadece liderlerin değil üyelerin de oligarşiye alışmış olmalarının etkili olduğunu tespit etmiştir. Bu açıdan, örgüt kültüründe değişim ile birlikte bu yerleşik oligarşik inançların bertaraf edilmesi gerekmektedir (Voss ve Sherman, 2000: 341-343).

Türkiye'de yapılan ilk Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi 2010 yılında Spiegelaere tarafından işçi sendikaları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu incelemenin amacını "Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu ışığında Türkiye'deki işçi elitlerin sosyo-demografik resmini çekmek" olarak belirten Spiegelaere, sendikaların yaşı, üye sayısı, yöneticilerin rotasyonu, yöneticilerin eğitim düzeyleri gibi istatistiki veriler ışığında "örgütsel olgunluk ve profesyonelleşme" ölçütlerini ortaya koymayı hedeflemiştir. Spiegelaere'nin vardığı en kayda değer sonuç, kuruluş yılı en eski ve üye sayısı en fazla olan Türk-İş'in belli bir "örgütsel olgunluğa" ulaşmış olmakla birlikte "yöneticilerin rotasyonu" bakımından "durağan" bir seyir izliyor olmasıdır. Bu durum, Michels'in yöneticilerin görevde kalma süreleri arttıkça oligarşinin de aynı paralelde artacağı varsayımını desteklemektedir. Diğer taraftan, Michels'in lider ve yöneticileri sahip oldukları teknik bilgi ve beceri yönünden (eğitim ve uzmanlaşma) sade üyelerden farklı ve üstün kıldığı yönündeki görüşü Türk-İş yöneticilerinin eğitim seviyesinin düşüklüğü nedeniyle doğrulanamamıştır (Spiegelaere, 2010: 330-336). Ancak, burada Spiegelaere'nin profesyonelleşme ve uzmanlaşmayı sadece yöneticilerin mezun olduğu okulun düzeyi açısından değerlendirmiş olması çalışmanın zayıf yönlerinden birini oluşturmaktadır. Her ne kadar Spiegelaere'nin 1990-2010 arası elde edilen veriler arasında kurduğu ilişkiler Oligarşinin Demir Kanunun temel varsayımlarını tam olarak yansıtmıyor

olsa da, bazı yüzeysel tespitler Türkiye'de işçi sendikalarındaki oligarşik eğilimleri ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Yöntem ve veri bakımından zayıf olan bu çalışma, en azından "malumun ilanı" olması ve sonraki çalışmalara katkı sağlaması bakımından önemlidir.

1.6.5.3.3. Gönüllü Kuruluşlar Üzerine İncelemeler

Stone, 1960'lı yıllarda ABD'de sosyalist öğrenci hareketinin öncü örgütlerinden olan SDS (Students For A Democratic Society-Demokratik Bir Toplum İçin Öğrenciler) üzerinde Oligarşinin Demir Kanunu'nun geçerliliğini incelemiştir. Stone'un vardığı sonuç, kendi tabiriyle, liderliğin öğrenci hareketinde öngörülmeyen rolünün ve örgüt içinde katılımcı demokrasinin zayıflığının SDS'nin Oligarşinin Demir Kanunu'na kurban gitmesine neden olduğu yönündedir. Stone, SDS liderlerinin "katılımcı demokrasi" fikrine inanmadıklarını, her ne kadar üyelerin karar alma süreçlerinde kendilerine yardımcı olmalarını isteseler de, içten içe bunu istemediklerini, farklı bakış açılarına da tahammül göstermediklerini gözlemlemiştir. Dahası, liderlerin örgütte önceden öngörülemeyen hiyerarşik güçlerinin ve ayrıcalıklı konumlarının beraberinde getirdiği oligarşik eğilimlerin örgüt içinde katılımcı demokrasinin zayıflamasına neden olduğunu savunmuştur (Stone, 1972: 63).

Markham ve arkadaşları, "demokratik liderlik" ve "oligarşik liderlik" kavramlarından hareketle, ABD ve Kanada'da 200 bin üyesi bulunan IAW (International Association of Women – Uluslararası Kadınlar Birliği)'nin oligarşi ile baş edemediği sonucuna varmışlardır. Liderlerin seçiminin demokratik olmadığını ve örgüt içinde bilgiyi elinde tutan mevcut liderlerin karar alma süreçlerinde üyelere göre daha etkin olduğunu tespit eden Markham ve arkadaşları, buna karşın liderlerin görevde kalma sürelerinin düşük (lider rotasyonunun yüksek) olması, liderlerin anti-merkeziyetçi bir yapı içerisinde sade üyeleri süreçlere dahil etme isteği içinde olması, yerelde ve merkezde liderlerin birkaç yan ödeme dışında herhangi bir ücret almamasının liderliği cazibeli hale getirmemesi ve lider adaylarının çoğunun Michels'in tarif ettiği güçlü liderlik rolüne yakınlık duymamaları gibi gözlemlerinin Michels'in görüşlerine karşıtlık teşkil ettiğini belirtmişlerdir (Markham vd., 2001: 125).

Martin Amerika'daki SMO'lar (Social Movement Organizations-Toplumsal Hareket Örgütleri) üzerinde 1990-2001 yılları arasında elde edilen verilere dayalı olarak "örgütsel yapılanma" ve "otorite" üzerine incelemeler yapmıştır. Martin, örgütün tüm aktörlerinin (seçilmiş örgüt yetkilileri, personel, örgütlerin bağlı olduğu ulusal birlik ve üyeler) örgütün işleyişine etki etmek için çaba gösterdiğini tespit etmiş, otoritenin tek bir lider ya da bir grup üzerinde toplandığı yönünde zayıf belirtilere rastlamıştır. Gücü elinde tutan lider ya da

grupların faaliyetlerinin örgüt içinde demokrasinin varlığı açısından olumsuz sonuçlara neden olmadığını gözlemleyen Martin, lider ve çevresindekilerin örgütlenme için ayrılan maddi kaynakların miktarını azaltma eğilimi (diğer harcamaları artırma eğilimi) içerisinde olduğunu, ancak örgütün idari görevlilerinin ve örgütün bağlı olduğu ulusal birliğin bu eğilimi önleyici aktörler olarak ön plana çıktığını belirtmiştir (Martin, 2007: 1428).

1.6.5.3.4. Diğer Çalışmalar

1960'lı yıllarda ABD'de dini bir kurum olan Thomas Street Kilisesi üzerinde Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi yapan Cohn, 86 üyeli kilisede liderin ve üyelerin psikolojik eğilimlerinin Michels'in görüşleri ile uyumlu olmadığı sonucuna varmıştır. Cohn'a göre, iyi eğitimli kilise üyelerinin örgütsel yapı ve işleyiş konusunda iyi bilgi sahibi olması, kilise başkanı Allan Baird'i vazgeçilmez olarak görmemeleri, üyeleri arasında örgüte liderlik yapabilecek yetenekte başka kişilerin var olması, üyelerin kilise faaliyetlerine ilgisiz kalmamaları ve karar alma süreçlerine aktif katılımları gibi nedenlerle liderlik örgüt içinde zayıf bir konuma sahiptir (Cohn, 1993: 162-170). Cohn'un yaptığı çalışma dini kurum incelemesi olması açısından önemli olmakla birlikte, 86 üyeli kilisenin Michels'in bir örgütte oligarşinin kaçınılmaz olabilmesi için ortaya koyduğu belli bir büyüklüğü ve karmaşıklık düzeyini aşma koşulunu sağlamıyor olması nedeniyle zayıf bir çalışmadır.

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda lider ve çevresindekilerin örgüt içinde bilgi tekeline sahip olmasını oligarşiyi güçlendiren faktörlerden biri olarak görmüştür. Michels'in bu varsayımından yola çıkan Katovich ve arkadaşları bilgiye erişim imkanına sahip olmanın oligarşik eğilim üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma yapmışlardır. Yapılan araştırmada, 15'i bağımsız bilgi kaynağına ve bilgiye erişim imkanına sahip, 19'u da bilgiye erişimi temsilcileri üzerinden sağlayan ve bilgi yönünden onlara bağımlı olan toplamda 34 grup oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda, bağımsız bilgi kaynağına sahip olan grupların eşit düzeyde ilişki kurma eğiliminde oldukları, bağımsız bilgi kaynağına sahip olmayanların ise oligarşik ilişki kurma eğilimde oldukları gözlemlenmiştir (Katovich vd., 1981: 431-435).

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu, Pareto ve Ford ile birlikte Shafer'in modern Amerikan politikası üzerine yaptığı çalışmalara ilham kaynağı olmuştur. ABD Başkanı ile Senato ve Temsilciler Meclisinin oluşumu ve işleyişi üzerine eleştirel ve reformist bir bakış açısı ortaya koyan Shafer, Temsilciler Meclisi'ni Oligarşinin Demir Kanunu'nun somutlaşmış hali olarak tanımlamıştır (Shafer, 1991: 193). Michels'in "kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur" sözüne "örgütten bahseden hala oligarşiden bahsediyordur", "kim Amerikan siyasal partilerinden bahsediyorsa artık örgütten bahsetmiyordur (Shafer, 1991:

190)" sözleri ile yeni bir bakış açısı getiren Shafer, Amerikan parti sisteminin örgütsel zayıflığı üzerinde durmuştur. Shafer, Michels'e atıfta bulunarak "eğer siyasal partiler örgüt, liderler de oligark olmasaydı, Amerikan ulusal politikası için amaca uygun örgütler nasıl olurdu?" tartışmasını Oligarşinin Demir Kanunu üzerinden yürütmeyi tercih etmiştir (Shafer, 1991: 190).

Wolfe, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu demokrasinin imkansızlığı görüşüne karşı çıkarak "katılımcı demokrasi"nin mümkün olabileceğini savunmuştur. İdealist bir bakış açısı ortaya koyan Wolfe, üyelerin aktif katılımının yetersiz olmasını ve halkın yöneticileri denetlememesini katılımcı demokrasi teorisinin iki yapısal problemi olarak görmüştür. Örgütlerde uzmanlaşma ve iş bölümünün üyelerin aktif katılımına ve yöneticiler üzerindeki denetimine büyük zarar verdiğini savunan Wolfe, oligarşik yapının ortadan kaldırılabilmesi için birliklerde ve siyasal partilerde küçük gruplar arasında kolektif dayanışma ve beraberliğin gelişmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre bu küçük gruplar örgüt içi delege (ve yönetici) seçimleri üzerindeki belirleyici bir rol üstlenerek oligarşinin ortadan kaldırılması sürecine katkı sağlayacaklardır. Wolfe'a göre sorumlulukların karşılıklı ve eşit şartlarda değiş tokuşuna dayalı bir dayanışma aynı zamanda diğer bireylerin de faydasına olacak, kolektif hareketlere katılım için motivasyonlarını artıracaktır (Wolfe, 1985: 372-386).

Demokrasinin imkansızlığını sosyalizmin imkansızlığı ile birlikte ele alan Michels'in Siyasal Partiler eserinde ortaya koyduğu görüşlere en sert eleştiri Hook ve Bukharin gibi Marksist düşünürlerden gelmiştir. Marksist eleştiriye göre bir toplumda siyasi güç ve otoriteye sahip olmak için bürokrasiyi ele geçirmek yeterli değildir. Bunun için mülkiyete sahip olmak gerekmektedir. Öyle ki, bürokratlar üretim araçlarına sahip olmadıkları sürece, savunacak ya da kötüye kullanacak bir güce de sahip olmayacaklardır (Leach, 2005: 313). Yine, Michels'in demokrasinin varlığına ve geleceğine ilişkin ortaya koyduğu kötümser ve realist duruş (Hands, 1971: 159), iyimser ve idealist düşünürler tarafından eleştirilmiştir. 1970'lerde ABD'de daha iyi demokrasi, daha iyi aktif katılım yönünde sivil toplum örgütlerinde başlayan hareketler, Michels kötümserliğine karşı çıkanları oldukça motive etmiştir (Latham, 2006: 5).

İKİNCİ BÖLÜM
BİR SİYASAL ÖRGÜT OLARAK CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "oligarşinin kaçınılmazlığı ve demokrasinin imkansızlığı" görüşü daha önceki bölümde değinildiği gibi önemli ölçüde Alman Sosyal Demokrat Parti üzerinde yapmış olduğu gözlemlere dayanmaktadır. Bu nedenle, Alman Sosyal Demokrat Parti ile ideolojik ve örgütsel yönden benzer nitelikler gösteren, devleti ve rejimi kuran parti olarak köklü bir örgütsel geçmişe sahip olan Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye'de Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi için en uygun örgüt olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu oligarşi incelemesi için öncelikli olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüm yönleriyle çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, bu bölümde Cumhuriyet Halk Partisi'nin temel nitelikleri ve öznelliği, ideolojik ve örgütsel dönüşüm süreci ile birlikte parti içi demokrasi ve oligarşinin kurumsallaşma süreci detaylı olarak ele alınacaktır.

2.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Temel Nitelikleri ve Öznelliği

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 9 Eylül 1923 tarihinde, Mustafa Kemal liderliğinde milli mücadeleyi örgütleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak Halk Fırkası adıyla kurulan (CHPT, 2016: md.1; CHP, 2004: 69-70; CHP, 1938: 3), Türkiye Cumhuriyeti çatısı altında yeni bir devlet ve rejim kuran (CHP, 1938: 5), Türk Devrimi'ni gerçekleştiren, çok partili demokratik sistemi hayata geçiren (CHP, 1965: 1; CHP, 2004: 14), kendini ideolojik olarak kuruluş yıllarından beri Atatürkçü (Kemalist) ve 1965 yılından itibaren sosyal demokrat (ortanın solcusu, demokratik solcu) olarak tanımlayan (CHPT, 2016: md.2) bir siyasi partidir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile kapatıldıktan sonra 9 Eylül 1992 tarihinde yeniden kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP, 2008: 17), günümüzde Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığında yaklaşık 1 milyon 200 bin üyesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 133 milletvekili ile siyasi çalışmalarını yürütmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi 1919-1935 yılları arasında gelişen belli durumların etkisiyle şu farklı isimlerle anılmıştır (CHP, 2004: 16):

- 1919-1923: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC)
- 1921-1923: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (1. Grup) (ARMHG)[5]

[5] Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1923 yılında Halk Fırkası kurulana kadar hukuki varlığını sürdürmüştür. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne hakim olan kadroların oluşturduğu 1. Grup kendini Meclis çatısında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu olarak adlandırmıştır.

- 1923-1924: Halk Fırkası (HF)
- 1924-1935: Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)
- 1935-……: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

1923-1950 yılları arasında 18 hükümet kuran Cumhuriyet Halk Partisi (https://www.basbakanlik.gov.tr. erişim tarihi: 21.06.2016), 1950 yılında siyasi iktidarı Demokrat Parti'ye devretmiş, 1961-1965 yılları arasında Genel Başkan İsmet İnönü başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetlerinde yer almıştır (CHP, 1965: 3). 1971-1973 yılları arasında partiler üstü teknokrat hükümetlere destek veren Cumhuriyet Halk Partisi, 1974 yılında Genel Başkan Bülent Ecevit başbakanlığında kurulan kısa süreli koalisyon hükümetinde yer almış, dört yıllık muhalefet sürecinden sonra 1978-1979 yılları arasında Genel Başkan Bülent Ecevit başbakanlığında kurulan koalisyon hükümeti ile yeniden siyasi iktidara sahip olmuştur. 1979-1980 yılları arasında yeniden muhalefete düşen Cumhuriyet Halk Partisi, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası siyasi faaliyetlerine son verilerek kapatılmıştır (Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun, 1981: md. 1).

Cumhuriyet Halk Partisi kapatıldıktan sonra partinin siyasi yasaklı olmayan üst kadroları 1983 yılında Halkçı Parti (HP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)'ni kurmuşlardır. Her iki parti 1985 yılında Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) çatısı altında birleşmiştir. 1980 öncesi faaliyet gösteren siyasi partilerin yeniden açılması için yapılan referandum sonrası yasa değişikliği ile 1992 yılında yeniden açılan Cumhuriyet Halk Partisi, halihazırda koalisyon hükümetinde yer alan Sosyaldemokrat Halkçı Parti ile 1995 yılında birleştikten sonra kısa bir süre koalisyon hükümetinde yer almış, 1999 Genel Seçimlerinde % 10 ülke barajının altında kalarak açık olduğu süre boyunca ilk defa Meclis dışında kalmıştır (CHP, 2004: 17,19). 2002 yılından bu yana Meclis'te ana muhalefet partisi görevi yürüten Cumhuriyet Halk Partisi son olarak 1 Kasım 2016 Genel Seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)'nin aldığı % 48,9 oy oranına karşılık % 25,3 oy oranı (http://www.ysk.gov.tr. erişim tarihi: 11.11.2015) ile ikinci parti olmuş ve 134 milletvekili çıkarmıştır.

1927 CHF Nizamnamesi'nde kendini ideolojik olarak "cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi ve laik" olarak tanımlayan CHP (CHF Nizamnamesi, 1927: md.1), 1931 CHF Nizamnamesi'nde "devletçilik" ve "devrimcilik" ilkeleri birlikte "6 ilke"yi benimsemiştir. 1935 CHP Programı'na "6 ilke" ile "Kemalizm"in eklenmesiyle birlikte partinin ideolojisi açık bir şekilde ortaya konmuştur (CHP, 1931: 31; CHP, 2004: 17). CHP'nin ideolojik konumunda iç ve dış dinamiklerin etkisiyle yıllara göre "aşırı laik, ılımlı laik", "aşırı devletçi, ılımlı devletçi", "aşırı milliyetçi, ılımlı milliyetçi" gibi değişimler yaşanmış, "halkçılık" ilkesi

değişen koşullar nedeniyle anlamsal dönüşüme uğramıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası liberal Batılı devletlerin etkisiyle liberalleşme eğilimleri gösteren CHP, muhalefette bulunduğu 1950'li yıllarda "özgürlükçü" söylemler ortaya koymuş, 1965 yılında "ortanın solu" ile birlikte köklü bir ideolojik değişim yaşamıştır. İnönü'nün ortaya koyduğu "ortanın solu" söylemi Bülent Ecevit'in öncülüğünde 1970'li yıllarda "demokratik sol" kimliğe bürünmüştür (CHP, 2004: 18). 1992 yılında yeniden açılan CHP ideolojik söylem olarak SHP'nin kısa süreli "sosyal demokrasi" mirasını devralmıştır. CHP'nin "düzeni değiştirmek isteyen" ortanın solcusu, demokratik solcu ya da sosyal demokrat kimliği ile "düzeni kuran" Kemalist kimliği parti içerisinde ideolojik kimlik çatışmalarına neden olmuş, 1960'ların sonunda başlayan "reddi miras" tartışmaları 1990'lı yıllarda da sürmüştür.

CHP günümüzde her ne kadar kendini sosyal demokrat olarak tanımlıyor olsa da, gerek devleti kuran iradenin ideolojisi olarak Kemalizm'in etkisi, gerekse de Türkiye'ye özgü siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle Batı tipi klasik bir sosyal demokrat parti görüntüsü vermemektedir. Liberal ekonomik sisteme tamamen entegre olmuş ve "sosyal piyasa ekonomisi" olarak tanımlanan ılımlı devletçi bir ekonomi görüşüne sahip olan (CHP, 2008: 15) CHP'nin ideolojik söylemlerinde sosyal liberalizmin etkilerini görmek mümkündür (http://www.milliyet.com.tr. erişim tarihi: 09.07.2016). Diğer taraftan, 14 yıldır siyasi iktidarı elinde bulunduran Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) ile karşıt ideolojiye sahip belli bir kesimin özgürlük alanlarının kısıtlandığı algısı, bu kesim ile yakın bağ içerisinde olan CHP'nin özgürlükçü söylemler geliştirmesine neden olmuştur. Yine, CHP parti tabanında kendini sosyalist (ya da eski sosyalist) olarak tanımlayan bir kesimin varlığı CHP'nin kısmen de olsa sosyalizmin etkisinde kalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, günümüzde CHP Programı'nda "Kemalizm (6 İlke)", "sosyal demokrasi" ve "Anadolu ve Trakya'nın tarihsel ve felsefi birikimi" partinin ideolojisini besleyen üç kaynak sayılmış olsa da (CHP, 2008: 23), CHP kendini ideolojik olarak "Kemalizm", "sosyal demokrasi", "sosyal liberalizm" ve "sosyalizm" arasında konumlandırmaya çalışan bir parti görüntüsündedir.

Kurucu kadrolarının tarihsel sosyolojik kökleri Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile birlikte ele alındığında, Emre Kongar'ın (2007: 136) ifade ettiği "devletçi-seçkinci" ve "gelenekçi-liberal" ayrımı içerisinde CHP "devletçi-seçkinci" kanadı temsil etmektedir. Merkezi devlet bürokrasisi içerisinden gelen, Batılılaşma yanlısı, monarşi-teokrasi karşıtı reformist kimlikleri ile Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihadi Osmani Cemiyeti, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu kadroları ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin kurucu kadroları arasında benzerlikler dikkat çekmektedir. Osmanlı'nın geleneksel toplum yapısı içerisinde Batı tipi eğitim almış nüfuzlu asker ve sivil bürokratlar dışında

reformcu-ilerici hareketlerin öncülüğünü yapabilecek herhangi bir toplumsal sınıfın bulunmayışı (burjuva ya da işçi sınıfı), bu yönde hareketlerin "tepeden inmeci" bir anlayışla hareket etmesine neden olmuştur (Ayata, 2010: 77). Bu bağlamda, CHP her ne kadar kendini İttihat ve Terakki'nin devamı olarak görmemiş olsa da, gerek kurucu kadrolarının tarihsel sosyolojik kökleri, gerekse de her iki partinin örgütlenme stratejisi arasında yakın bir ilişki söz konusudur (Yanık, 2002: 115; Uyar, 2012a: 77).

CHP ilk kuruluş yıllarında ve hatta tek parti dönemi boyunca, merkezde asker-sivil bürokrat ve aydın kadroların öncülüğünde, taşrada da ağırlıklı olarak milli mücadeleyi finanse eden yerel eşrafın desteği ile örgütlenmiştir (Coşkun, 1978: 26; Ayata, 2010: 77). Kemalistler ile yerel eşraf arasında milli mücadele yıllarında başlayan ve tek parti dönemi boyunca azalan oranda devam eden bu ittifak, gerek Türkiye'de siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullardaki farklılaşmanın, gerekse de CHP'nin 1950'li ve 1960'lı yıllarda yaşadığı ideolojik değişimin etkisiyle sona ermiştir. CHP 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren yabancı sermaye, kapitalist milli burjuvazi ile yerelde eşraf ve feodal güçleri karşısına alan, işçilere, köylülere, memurlara, emeklilere hitap eden bir parti konumuna gelmiştir. 1980 sonrası dünyada ve Türkiye'de yaşanan hızlı siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimin de etkisiyle CHP'nin toplumsal tabanı daralma sürecine girmiş, 1977 Genel Seçimlerinde % 40 oy oranını aşan parti 1999 Genel Seçimlerinde % 10 ülke barajının altına düşerek Meclis dışında kalmıştır. 2002 Genel Seçimlerinde % 20 oy bandını yeniden yakalayan CHP, günümüzde % 25'lik bir oy bandına yerleşmiş görünmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi tek parti döneminde -halkçılık ilkesinin de bir gereği olarak- kendini istisnasız tüm toplum kesimlerinin temsilcisi olarak görmüş, farklı ideolojik görüşlere sahip toplumsal kesimlerin/sınıfların bir araya geldiği heterojen bir parti kimliği ortaya koymuştur (Demirel, 2014: 34; Uyar, 2012b: 23; Ayata, 2010: 64-69; Ateş, 1994: 33). CHP'nin bu heterojen kimliği parti içinde lider ve çevresindeki yöneten azınlığa muhalif kadroların partiden koparak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti gibi muhalefet partileri kurmalarına neden olmuştur. Bu anlamda tek parti dönemi CHP'si kendinden sonra kurulan tüm siyasi partileri ideolojik olarak etkilemekle birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden referans aldığı örgütlenme yapısı ve weberyan bürokrasi anlayışı ile rol-model bir siyasal örgüt olarak kabul edilmektedir (Turan, 2014: 621; Çiftçi, 2015: 119).

Günümüzde CHP örgütü merkez organlar, il, ilçe ve belde örgütleri, parti grupları ile kadın ve gençlik kollarından oluşmaktadır. 2 yılda bir toplanan Kurultay partinin en üst karar organıdır. Kurultay üyeleri Genel Başkan, Parti Meclisi üyeleri, milletvekilleri, partili

bakanlar, Yüksek Disiplin Kurulu Başkanı ve üyeleri ile her ilden ilin milletvekili sayısının iki katı olarak il kongrelerinde seçilen delegelerden oluşmaktadır (CHPT, 2016: md. 53-54).

En geç 2 ayda bir toplanan ve kurultay delegeleri tarafından seçilen 60 üyeden oluşan Parti Meclisi Kurultay'dan sonra en üst karar organıdır (CHPT, 2016: md. 37). Üyeleri Genel Başkan tarafından Parti Meclisi üyeleri arasından seçilen Merkez Yönetim Kurulu da partinin en üst yönetim organıdır (CHPT, 2016: md. 39). Kurultay delegeleri tarafından seçilen Genel Başkan -disiplin kurulları dışında- parti örgütünün başıdır (CHPT, 2016: md. 45). Parti suçlarını cezalandırma görev ve yetkisine sahip olan ve Kurultayca seçilen 15 üyeden oluşan Yüksek Disiplin Kurulu partinin en üst disiplin organıdır (CHPT, 2016: md. 69).

CHP'nin yerel örgütleri de şu organlardan oluşmaktadır:

- İllerde; partinin başı ve temsilcisi olarak "il başkanı", karar organı olarak "il kongresi", yönetim organı olarak "il yönetim kurulu", disiplin organı olarak "il disiplin kurulu".
- İlçelerde; partinin başı ve temsilcisi olarak "ilçe başkanı", karar organı olarak "ilçe kongresi", yönetim organı olarak "ilçe yönetim kurulu", disiplin organı olarak "ilçe disiplin kurulu".
- Beldelerde, partinin başı ve temsilcisi olarak "belde başkanı", karar organı olarak "belde kongresi", yönetim organı olarak "belde yönetim kurulu".

Ayrıca, TBMM Grubu, belediye meclislerindeki parti grupları, il genel meclislerindeki parti grupları, kadın ve gençlik kolları partinin diğer organlarıdır (CHPT, 2016: md. 23).

CHP'nin ilk kuruluşundaki ve günümüzdeki örgütlenme yapısı göz önünde bulundurulduğunda, partinin 1923 CHP Nizamnamesi'nin ve 2016 CHP Tüzüğü'nün ortaya koyduğu örgütlenme modelinin hemen hemen aynı olduğu görülmektedir (Tablo 2.1). Buna karşın, geçen süre zarfında örgütlenme stratejisi ve parti organlarının oluşumunda köklü değişikliklere gidilmiştir. CHP'nin 1923 Nizamnamesi'nde ortaya koyduğu örgütlenme modelinin sonraki süreçte Siyasal Partiler Kanunu'nun öngördüğü örgütlenme modelinin temelini oluşturmuş olması CHP gibi diğer tüm partileri aynı örgütlenme modeline bağımlı kılmaktadır.

1923 yılından günümüze CHP'de yedi farklı kişi "genel başkanlık" görevinde bulunmuştur. CHP'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 1923-1938 yılları arasında 15 yıl boyunca genel başkanlık görevini yürütmüştür. Atatürk'ün ölümü sonrası "milli şef" sıfatıyla genel başkanlığa seçilen Genel Başkan Vekili İsmet İnönü, 1972 yılında görevinden istifa edene dek aralıksız 34 yıl bu görevi sürdürmüştür. İnönü'nün istifası sonrası "ortanın solu" söyleminin öncülüğünü üstlenen Bülent Ecevit genel başkanlığa seçilmiştir. 8 yıl boyunca

genel başkanlık görevini sürdüren Ecevit, 12 Eylül Askeri Darbesi sonrası CHP'nin kapatılmasından kısa bir süre önce görevinden istifa etmiştir. 1980 öncesinde CHP'de genel sekreter yardımcılığı ve 1980 sonrası SHP'de genel sekreterlik görevlerinde bulunmuş olan Deniz Baykal, 1992 yılında parti yeniden açıldıktan sonra toplanan kurultayda genel başkanlığa seçilmiştir. 1995 yılında CHP ve SHP'nin CHP çatısı altında birleşme sürecinde Hikmet Çetin protokol gereği genel başkanlığa getirilmiş, 7 ay sonra toplanan kurultayda Deniz Baykal yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. 1999 Genel Seçimlerinde CHP'nin % 10 ülke barajının altında kalması sonrası Deniz Baykal görevinden istifa etmiş, toplanan Kurultay'da Altan Öymen genel başkanlığa seçilmiştir. Ancak, 15 ay sonra toplanan Kurultay'da Deniz Baykal üçüncü defa genel başkanlığa seçilmiştir. 2010 yılında Deniz Baykal'ın genel başkanlık görevinden istifası sonrası, toplanan Kurultay'da Kemal Kılıçdaroğlu CHP'nin yeni genel başkanı olarak seçilmiştir.

Tablo 2.1 1923 CHP Nizamnamesi ve Güncel CHP Tüzüğü'ne Göre Parti Organlarının Karşılaştırılması

1923 CHP Nizamnamesi	**Güncel (2016) CHP Tüzüğü**
Merkez Örgütlenmesi	
Büyük Kongre	Kurultay
Umumi Riyaset	Genel Başkan
Fırka Divanı	Parti Meclisi
Umumi İdare Heyeti	Merkez Yönetim Kurulu
Yerel Örgütlenme	
Vilayet Kongresi	İl Kongresi
Vilayet Mutemedi	İl Başkanı
Vilayet İdare Heyeti	İl Yönetim Kurulu
Kaza Kongresi	İlçe Kongresi
Kaza Mutemedi	İlçe Başkanı
Kaza İdare Heyeti	İlçe Yönetim Kurulu
Nahiye Kongresi	Belde Kongresi
Nahiye Mutemedi	Belde Başkanı
Nahiye Ocağı	Belde Yönetim Kurulu
Köy-Mahalle Halk Kongresi	-
Köy-Mahalle Reisi	-
Köy-Mahalle Ocağı	-

2.2. Cumhuriyet Halk Partisi'nin İdeolojik Değişim ve Gelişim Süreci

Cumhuriyet Halk Partisi kurulduğu günden bu yana gerek dünyada, gerek Türkiye'de, gerekse de parti içinde değişen ve gelişen koşulların etkisiyle ideolojik olarak belli değişim ve gelişim süreçleri yaşamıştır. Bu başlık altında Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan bugüne yaşadığı ideolojik değişim ve gelişim süreci dönemlere ayrılarak detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu değişim ve gelişim sürecinin dönemlere ayrılmasında temel kriter olarak farklı liderler döneminde ülkede ve parti içinde yaşanan önemli siyasi gelişmeler ve ideolojik kırılmalar temel kıstas alınmıştır. Örneğin; Atatürk döneminde 1923-1930 Türk Devrimi'nin ortaya çıkışı ve devletçilik öncesi liberal eğilimler, 1930-1939 devletçilik ve otoriterleşme eğilimleri; İnönü döneminde 1939-1945 2. Dünya Savaşı ile birlikte ortaya çıkan aşırı otoriteryen eğilimler, 1945-1950 savaş sonrası liberalleşme eğilimleri ve çok partili sisteme geçişin etkileri, 1950-1960 yeni ideolojik söylemler ve özgürlükçü muhalefet yılları, 1960-1965 ortanın solunu hazırlayan koşulların ortaya çıkışı, 1965-1972 de ortanın solu söylemleri, Ecevit Döneminde de 1972-1980 demokratik sol söylemler göz önünde bulundurularak bölümlendirme yapılmıştır.

2.2.1. Atatürk Dönemi: 1923-1930

Milli mücadeleyi örgütleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin devamı olarak 9 Eylül 1923 tarihinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) (Ayata, 2010: 63; Bektaş, 1993: 21), yeni bir devlet ve rejim kuran, Türk Devrimi'ni gerçekleştirerek ülkeyi modernleşme ve aydınlanma sürecine götüren devrimci-ilerici bir siyasal örgüttür (CHPT, 2016: md.1; CHP, 1935: 1).

CHP'nin öncülü olarak emperyalist güçlere karşı büyük bir kurtuluş mücadelesi gösteren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ortaya koyduğu "anti-emperyalist, tam bağımsızlıkçı ve milliyetçi" tavır (Sivas Kongresi Beyannamesi, 1919: md.1-3; CHF Nizamnamesi, 1923: md.1) ile Mustafa Kemal'in 1. Meclis'te önerdiği "Halkçılık Programı"nda öne sürdüğü "halkçılık" ve "halk egemenliği" görüşleri CHP'nin ilk ideolojik temellerini oluşturmuştur (Coşkun; 1978: 20; Perinçek, 2014: 28).

Milli Mücadele sürerken ilerici-devrimci kadrolar 1. Meclis içerisinde yaşanan fikir ayrılıkları sürecinde Mustafa Kemal liderliğinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda (1. Grup) bir araya gelmişlerdir (Dursun, 2002: 5; Bila, 1979: 44). Henüz milli mücadele sürerken, ağırlıklı asker ve sivil bürokrat ve aydınlardan oluşan (Ateş, 1994: 29), yerelde eşraf ve feodal beyler tarafından desteklenen 1. Gruba karşı saltanatçı, hilafetçi, tutucu, eski İttihatçı, Mustafa Kemal karşıtı kadrolardan oluşan 2. Grup etkin bir muhalefet

yürütmüştür. Bu etkin muhalefetin neticesinde, Meclis Başkanlığı ve İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığı görevlerini yürüten Mustafa Kemal "icra vekilleri heyeti başkanlığı" görevinden uzaklaştırılmıştır. Ancak, Mustafa Kemal ile arkadaşlarının İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'da elde ettikleri büyük zaferler 1. Meclis'te siyasi dengelerin yeniden 1. Grup lehine dönmesini sağlamıştır (Bila, 1979: 46). 1 Kasım 1922'de 2. Grubun sert muhalefetine rağmen "saltanatın kaldırılması" Büyük Millet Meclisi'nde ideolojik ayrılıkları daha da derinleştirmiştir. Bu fikir ayrılıkları sürerken, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde milli burjuvazi ve eşraf kesiminin talepleri doğrultusunda "liberal ekonomi" politikasının benimsenmiş olması yeni devletin ve baskın güç olarak Kemalistlerin ekonomi politikasını ortaya koymuştur (Bila, 1979: 91; Coşkun, 1978: 28). Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer komutanı olarak geniş halk kitlelerinin büyük desteğini arkasına alan Mustafa Kemal, henüz dışa vuramadığı devrimler için uygun ortamı hazırlamak için 1 Nisan 1923'te Meclis'in feshedilmesi ve seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasını sağlamıştır (Öz, 1996: 51). Mustafa Kemal'in 8 Nisan 1923'te açıkladığı ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun bir program olarak benimsediği "9 Umde[6]" bir seçim programı olmakla birlikte, aynı zamanda CHP'nin ideolojik altyapısını oluşturan ilk ilkeler olmuştur (CHP, 2004: 16; Dursun, 2002: 6; Bila, 1979: 59; Bozkurt, 1976: 75, Coşkun, 1978: 23).

28 Haziran 1923'te gerçekleştirilen seçimlerde 1. Grup büyük bir başarı elde etmiş, 2. Grup Meclis'ten tamamen tasfiye edilmiştir (Öz, 1996: 51). Böylesi bir ortamda hemen hepsi 1. Grup üyelerinden oluşan 2. Meclis aldığı kararlarla bir "devrim meclisi" niteliği göstermiştir (Hatipoğlu, 2012: 176).

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması ile yeni bir Türk devletinin kurulmasından sonra, 9 Eylül 1923'te "Halk Fırkası" kurulmuş (Dursun, 2002: 9; CHP, 1952: 25; Uyar, 2012b: 17; CHP, 2004: 16), 29 Ekim 1923'te yeni devletin yönetim şekli olarak cumhuriyet rejimi ilan edilmiştir. Mustafa Kemal'in "değişmez genel başkan" ilan edildiği 2. CHF Kurultayı'nda kabul edilen 1927 Nizamnamesi'nde CHF'nin "cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi" bir parti olduğu vurgulanmış (CHFN, 1927: md.1), "fırka devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmayı en önemli esaslarından sayar" denilerek "laiklik" ilkesi benimsenmiştir (CHP, 2004: 17).

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nin kararları, 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması, 17 Kasım 1924'te Reis-i Cumhur Atatürk

[6] 9 Umde: 1- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, 2- Halkın gerçek temsilcisi TBMM'dir, 3- Milli hakimiyet, 4- Tam bağımsızlık, 5- İktisadi kalkınma, 6- Tevhid-i Tedrisat, 7- Saltanat diriltilemez, 8- Adil mahkemeler, 9- Daha kısa askerlik süreleri

tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurdurulması ve 1927 CHF Nizamnamesi'nin ortaya koyduğu temel ilkeler CHP kadrolarının ideolojik duruşunun cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik, liberal ekonomi ve çok partili demokratik sistem idealleri çerçevesinde şekillendiğini göstermiştir. Ancak, CHP kadrolarının çok partili demokrasi ideali pratikte çok kısa sürmüştür. 2. Meclis'te tasfiye edilen "saltanatçı-hilafetçi-tutucu" kadroların yeniden örgütlendiği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (Hatipoğlu, 2012: 135; Bila, 1979: 76) "karşı-devrimci" hareketlerin odağı olduğu gerekçesiyle 5 Haziran 1925'te kapatılmıştır. Kendini "ilerici (terakkiperver)" ve "cumhuriyetçi" olarak tanımlayan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kısa bir süre içerisinde "karşı devrimcilerin, rejim karşıtlarının" CHF'ye karşı direniş örgütü haline gelmesi çok partili demokrasi ideali bakımından CHP kadrolarında büyük bir endişe ve hayal kırıklığına neden olmuştur (Uyar, 2012b: 31,39). 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırka denemesinin de aynı nedenlerden dolayı başarısız olması CHP kadrolarının çok partili demokratik sisteme geçişi 1945 yılına kadar ertelemesine neden olmuştur (CHP, 2004: 13-14; Ahmad, 2010: 17; Uyar, 2012a: 117,123).

Avrupa'da 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren büyük bir siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel değişime neden olan burjuva-işçi sınıfı çatışması Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve henüz cumhuriyetin ilk yıllarında etkisini tam olarak göstermemiştir. Osmanlı'nın tarıma dayalı feodal üretim yapısı nedeniyle sanayileşme ve kapitalist birikim süreçleri yaşanmamış, henüz 1920'lerin başında köklü bir burjuva ve işçi sınıfı ortaya çıkmamıştır (Bozkurt, 1976: 98-100; Ateş, 1994: 12). Ağırlıklı olarak asker-sivil aydın ve bürokratlardan oluşan CHP kadroları işçi sınıfının ideolojisi olan sosyalizme ilgi duymamışlardır (Ateş, 1994: 39). CHP kadroları Türkiye'nin toplumsal yapısının gerçekliğinden hareketle tüm toplumsal sınıflara yönelik ayrıcalıkları reddeden ve toplumdaki herkesin eşitliği fikrine dayanan "halkçılık" ilkesini benimsemişlerdir (HFN, 1923: md. 2; CHP, 1931: 31; Demirel, 2014: 34; Uyar, 2012b: 23; Ayata, 2010: 64; Ateş, 1994: 33). Oysa ki, yakın bir dönemde Batılı ülkelerde sosyalist, komünist, sosyal demokrat partiler ile sendikaların vermiş olduğu örgütlü mücadelenin bir sonucu olarak burjuva lehine eşitlik değil, işçi sınıfı lehine sosyal adalet söylemi ön plana çıkmıştır. Ancak, henüz kentleşme ve sanayileşme süreçlerini geçirmemiş olan Türkiye'nin geleneksel toplum yapısı ve üretim tarzı CHP kadrolarının "sınıfçı" bir bakış açısı yerine "sınıfsız" bir toplum idealini benimsemelerine neden olmuştur (Koç, 2014: 26).

CHP kadroları halkçılığı Rousseau'nun "halk egemenliği" görüşünü de içine alacak şekilde "demokrasi" ile aynı anlamda kullanmışlar (Hatipoğlu, 2012: 146), "halktan yana,

halk lehine" anlamına gelecek şekilde yorumlamışlardır (Uyar, 2012a: 69; Yükseliman, 2002: 60). Bu nedenle ideolojik olarak demokrasiyi halkçılıktan ayrı olarak vurgulama gereği duymamışlardır. Bu açıdan bakıldığında, Kemalistlerin halkçılığa yüklediği anlam bilinçli bir sol karşıtlığı olarak işçi sınıfının yok sayılması ya da Osmanlı tipi "yöneten-yönetilen" sınıflar arasında yönetenlerin ayrıcalığa tabi tutulması değil, yönetilenlere de değer atfeden, kanun önünde herkesin eşit olduğu, yani herkesin devlet nezdinde ve toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşamda eşit olduğu görüşüdür (CHP, 1935: 7; Hatipoğlu, 2012: 140-142; Bozkurt, 1976: 113). Ancak, halkçılık ilkesinin toplumsal sınıfları yok sayan eşitlikçi ve dayanışmacı bakış açısı Türkiye'de sanayileşme ile ortaya çıkmaya başlayan işçi sınıfının taleplerini karşılamada yetersiz kalmıştır. Henüz Türk Devrimi'nin ilk yıllarında gerici-hilafet yanlısı isyanlarla uğraşan CHP kadroları, İzmir İktisat Kongresi'nde burjuva ve eşrafın taleplerini karşılayan bir ekonomi politikası ortaya koymuş, ancak işçi sınıfının grev ve örgütlenme gibi sendikal hak ve özgürlüklerini geliştirme yönünde herhangi bir adım atmamıştır. Halkçılık ilkesi, bir süre sonra devlet tarafından desteklenen milli burjuvazi karşısında örgütlenme, grev, toplu sözleşme gibi sendikal hak ve özgürlüklerden mahrum olan işçi sınıfı ile iktisadi ve siyasi olarak feodal güçlerin tahakkümü altında bulunan köylülerin aleyhine işlemiştir (CHP, 1973: 35; Hatipoğlu, 2012: 190; Bila, 1979: 89-93). Nitekim, 1960'lı yıllarda CHP'nin "ortanın solu" görüşünü benimsemesi ile halkçılığın toplumsal sınıfları (özellikle de işçi ve köylü sınıfını) yok sayan eşitlikçi bakışı yerini işçilerden ve köylülerden yana "sosyal adalet" fikrine bırakacaktır.

Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel miras halk tabanından gelebilecek "devrimci-ilerici" bir hareketi imkansız kılmıştır. Bunun bir sonucu olarak, Osmanlı dönemindeki Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihat ve Terakki gibi reformist-ilerici hareketler halktan kopuk bir şekilde sivil-asker bürokrat ve aydınlar tarafından yürütülmüştür (Yanık, 2002: 22). Yeni Türkiye devletini kuran ve Türk Devrimi'ni gerçekleştiren CHP kadrolarının ağırlıklı olarak aynı anlayışa sahip asker-sivil bürokrat ve aydınlardan oluşuyor olması, devrimler sürecinde CHP'nin bir "halk hareketi" değil "halka rağmen, ancak halk için" mücadele eden "elitist" ve "jakoben" bir siyasal hareket niteliği göstermesine neden olmuştur (Ayata, 2010: 77; Yanık, 2002: 115; Ateş, 1994: 11). Bu anlamda, halkın devrimleri algılayabilmesi, sahiplenmesi ve içselleştirebilmesi için zorlu süreçler yaşanmıştır.

CHP kadrolarının 1922-1928 arasında gerçekleştirdiği büyük siyasi, toplumsal, kültürel ve hukuki devrimler kısa bir sürede Osmanlı'dan kalma monarşik ve teokratik kurumların tasfiye edilmesini (Demirel, 2014: 80-82; Hatipoğlu, 2012: 174), halkın

"padişahın kulu" olmaktan çıkarak "vatandaş" kimliğine kavuşmalarını sağlamıştır (CHP, 2004: 71; Hatipoğlu, 2012: 139). 1930 yılına gelindiğinde bir dizi siyasal, toplumsal, kültürel ve hukuksal devrimler gerçekleştirilmiş, ancak özel kesime dayalı devlet destekli ekonomik kalkınma bir türlü gerçekleştirilememiştir. Başka bir ifadeyle, üstyapı devrimleri henüz altyapı devrimleri ile desteklenememiştir (Ecevit, 2015: 50). Bu durum uzun yıllardır yokluk ve sefalet içerisindeki köylülerin milli gelirden pay alamamalarına neden olmuş, sendikal hak ve özgürlüklerden mahrum olan işçiler de yeni filizlenen milli burjuvaziye karşı korunmasız kalmıştır.

Kemalistlerin 1920'li yıllardaki ekonomi politikasının temelini devlet desteği ile "milli burjuvazi" yaratma stratejisi oluşturmuştur (Demirel, 2014: 158). Ancak, hem özel kesimin yatırım yapabilecek sermayesi, hem de devletin sağlayabileceği kredi imkanları oldukça yetersiz kalmıştır. Bu durum arzu edilen büyük sanayi yatırımlarının gerçekleştirilememesine, Mustafa Kemal'in deyimiyle, savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin, ekonomik zaferlerle taçlandırılamamasına neden olmuştur. Dahası, liberal ekonomi politikaların sosyal sonuçları da arzu edildiği gibi olmamıştır. İş Bankası ile ticaret kesimine, Ziraat Bankası ile eşrafa ve toprak ağalarına sağlanan kamusal fonlar ve krediler sayesinde mutlu bir azınlık ortaya çıkmış, işbirlikçi burjuvazi güçlenmeye başlamış, yabancı sermaye ekonomik gelişmeden ciddi bir pay alır noktaya gelmiştir. Özellikle milli mücadele kazanıldıktan sonra siyasete atılan ve milletvekilliği ile iş takipçiliğini bir arada götüren İş Bankası çevresinde toplanmış bir kapitalist grubun varlığı (aferistler) (Hatipoğlu, 2012: 193; Bila, 1979: 93-96) CHP üst kadrolarında büyük bir rahatsızlık yaratmıştır.

2.2.2. Atatürk Dönemi: 1930-1939

1929-30 Dünya Ekonomik Krizi ile dünya genelinde liberal ekonomi politikalarının yerini Keynesyen politikalara bırakması, CHP kadrolarının 1923'ten beri savundukları "iktisadi liberalizm" görüşünün yerini "devletçilik" politikasının almasına neden olmuştur. Nitekim, 1931 yılında toplanan 3. CHF Kurultayı'nda kabul edilen CHF Programı ile ekonomide ılımlı devletçilik anlayışı (CHP, 1931: 31), 1935 yılında toplanan 4. CHP Kurultayı'nda kabul edilen parti programı ile de liberalizm karşıtlığına dayanan, piyasayı ve özel sektörü devlet kontrolü altına alan aşırı devletçilik anlayışı benimsenmiştir (CHP, 1935: 9; Bila, 1979: 113). 1930'lu yıllarda devletçilik politikaları ile çok sayıda imtiyazlı yabancı şirket millileştirilmiş, sanayi planları yapılmış, iktisadi devlet teşekkülleri kurulmuş, yabancı sermaye ve işbirlikçilerine karşı net tavır ortaya konulmuş, büyük bir ekonomik kalkınma süreci başlatılmıştır (Demirel, 2014: 159).

3. CHF Kurultayı'nda cumhuriyetçiliğin, laikliğin, milliyetçiliğin, devletçiliğin, halkçılığın, devrimciliğin 6 ilke (6 ok) olarak benimsenmesi (CHP, 2004: 17) ile CHP ideolojik olgunluğa ulaşmış, 1935 yılındaki 4. CHP Kurultayı'nda "Kemalizm" "6 ilke" ile birlikte parti programına eklenmiştir. Böylece, Kemalizm "devleti kuran iradenin ideolojisi" olarak CHP ile bütünleşmiştir.

Devletçilik politikaları ile ekonomik sorunları çözmeyi hedefleyen CHP kadroları, devrimlerin tüm toplumsal katmanlar tarafından içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılması için ideolojik mücadele programı ortaya koymuş, bu amaçla 1932 yılında "Halkevleri"ni kurmuşlardır (Yükseliman, 2002: 60; Bozkurt, 1976: 84). Diğer taraftan, 1935 yılında toplanan 4. CHP Kurultayı'nda kabul edilen parti programında ülkede sınıf esasına dayanan ve sınıf mücadelesi veren örgütler kurulması yasaklanmıştır (CHP, 1935: 49). Bu politika CHP kadroları ile henüz filizlenmeye başlayan işçi sınıfı arasındaki bağları koparma noktasına getirmiştir. Yine o dönem otorite yanlısı CHP kadrolarının devrimci-ilerici kodlarına aykırı şekilde bürokratik muhafazakarlıkla hareket etmesi (Ecevit, 2015: 8,29) CHP'nin halktan kopuş sürecinin başlamasına neden olmuştur (Tuncay, 1996: 137). Milletvekili seçimlerinin iki dereceli olması nedeniyle yerelde 2. seçmen olarak eşrafın temsilde ön plana çıkması (Ahmad, 2010: 17; Hatipoğlu, 2012: 192), 1920'lerde mutemetlerin, 1930'larda il başkanlarının yerel egemen güçlere teslim edilmesi CHP'nin halktan kopuş sürecini hızlandırmıştır (Bila, 1979: 131-133). Dahası, otoriterleşme-merkezileşme eğilimleri CHP'nin merkez ve yerel örgütler arasındaki bağlarını da oldukça zayıflatmıştır (Bektaş, 1993: 24). Aynı dönemde CHP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da örgütlenmesinin oldukça zayıf olması o bölgelerin CHP kurultaylarında ve TBMM'de temsilinde ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur (Turan, 2011: 97-106; Demirel, 2014: 215; Hatipoğlu, 2012: 191; Koçak, 2012: 158).

1930'lu yıllarda devletçilik politikaları ile başlatılan ağır sanayi hamlesi kentlerde ve kasabalarda hızlı bir refah ve istihdam artışı sağlamıştır. Ancak, taşrada toprak ağalarının baskısı altında yaşayan köylüler milli gelir artışından pay alamamışlardır (Demirel, 2014: 159). Bu sorunun çözümüne yönelik olarak yapılması planlanan toprak reformu konusunda ilk adım 1930'ların başında İskan Kanunu ile atılmıştır. Feodalizmin tasfiyesi anlamına gelen toprak reformu çalışmaları İskan Kanunu ile başlamış olmakla birlikte, Atatürk 1936 yılında Bütçe Kanunu'nun açılış konuşması ile 1937 yılı TBMM açılış konuşmasında bir toprak reformunun hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi yönünde görüşlerini ortaya koymuştur (Ecevit, 2015: 15; Emre, 2015: 173; Koçak, 2010: 175). Aynı şekilde, CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü 29 Aralık 1937'de TBMM'de yaptığı bir konuşmada "Toprak mahsulünü ancak

bir vaziyette verir. Bu vaziyet de o toprağın işleyenin malı olmasıdır (Bila, 1979: 111)" sözü ile CHP'nin toprak reformu konusundaki ısrarlı tutumunu ortaya koymuştur. Ancak, kısa bir süre sonra 2. Dünya Savaşı'nın başlaması ile toprak reformu rafa kaldırılmıştır (Giritlioğlu, 1965'den akt. Ahmad, 2010: 23).

1930'lu yıllarda İtalya'da faşist Mussolini, Portekiz'de korporatist Salazar, Almanya'da nasyonal sosyalist Hitler, İspanya'da falanjist Franco, Sovyet Rusya'da da komünist Stalin'in liderliğinde totaliter yönetim anlayışı oldukça popüler hale gelmiştir (Uyar, 2012a: 25). Bu ideolojilerin aşırı merkeziyetçi ve tektipleştirici bakış açısı o dönem CHP kadroları üzerinde de etkisini göstermiş (Öz, 1996: 97; Ahmad, 2010: 21), 1930'ların tek parti döneminde ön plana çıkan devletçilik politikaları, halkçılığın sınıfları yok sayan bakış açısı ve kendine özgü demokrasi algısı ile Türkiye'de otoriter (totaliter değil) yönetim anlayışı hakim olmuştur (Duverger, 1993: 358-364; Koç, 2014: 28).

Otoriter yönetim anlayışının bir göstergesi olarak 1935 yılında toplanan 4. CHP Kurultayı'nda parti-devlet bütünleşmesinin ilk sinyalleri verilmiş, 1936 yılında Başvekil ve CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayımlanan bir genelgeyle CHP Genel Sekreterinin aynı zamanda İçişleri Bakanı, valilerin de il başkanı olarak görev yapacağı bildirilmiştir (Demirel, 2014: 212; Bila, 1979: 116; Uyar, 2012b: 43; Bozkurt, 1976: 87). Ancak, bu uygulama ile Batı'daki totaliter rejimlerin aksine parti devleti ele geçirmemiş, tam tersine devlet bürokrasisi partiyi ele geçirmiştir. Yaygın görüş bu durumun tek parti dönemindeki otoriter yönetim anlayışının Batı'daki faşist ülkelerde olduğu gibi totaliterleşme eğilimlerini engellediği yönündedir (Akşin, 1996: 190). Nitekim, kısa bir süre sonra parti-devlet bütünleşmesinin neden olduğu sakıncalar görülmüş, 1939 yılında toplanan 5. CHP Kurultayı'nda bu uygulamadan vazgeçilmiştir (Kabasakal, 1991: 136; Uyar, 2012b: 58).

Parti-devlet bütünleşmesinin bir diğer adımı da 4. CHP Kurultayı'nda CHP Programı'na giren Kemalizm'in 1937 yılında "6 ilke" ile anayasaya eklenmiş olmasıdır. Kemalizm'in 1935 yılında partinin, 1937'de de devletin resmi ideolojisi olarak benimsenmesini CHP kadrolarının 1930'lu yıllarda yürüttüğü ideolojik mücadeleye yoğunlaşma stratejisinin bir parçası olarak görmek mümkündür. Kemalizm'in bir ideoloji olarak kabul edilmesi, Kemalistlerin gerek faşist gerekse de sosyalist ideolojilere yakınlık duymadıklarını, yani bu ikisi arasında herhangi bir tercih yapma eğiliminde olmadıklarını, bu anlamda Türkiye'ye özgü bir ideolojik duruş sergilediklerini göstermeleri bakımından önemli bir adımdır (Hatipoğlu, 2012: 156).

2.2.3. İnönü Dönemi: 1939-1945

CHP lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında ölümü sonrası toplanan 1. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda İsmet İnönü "milli şef" ilan edilerek genel başkanlığa (ve cumhurbaşkanlığına) seçilmiştir. Bu süreçte İnönü'nün önüne iki önemli mesele çıkmıştır: Toprak reformu ve çok partili demokrasiye geçiş. İnönü, Atatürk'ün son yıllarında başlayan toprak reformu çalışmalarını sürdürmüş, ancak 2. Dünya Savaşı'nın başlaması bu sürecin ertelenmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, İnönü 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada çok partili demokratik sisteme geçiş mesajı vererek CHP kadrolarının çok partili demokrasi hedefinden vazgeçmediğini ortaya koymuştur (Uyar, 2012b: 54).

1939 yılında toplanan 5. CHP Kurultayı'nda çok partili demokratik sisteme geçiş sürecinin altyapısını oluşturmak için parti içi muhalefet anlamına gelen "müstakil grup" kurulmuş, parti-devlet bütünleşmesinden vazgeçilmiştir (Bila, 1979: 159). Müstakil grup her ne kadar "güdümlü muhalefet" olarak etkin bir işlev yerine getirmemiş olsa da (Demirel, 2014: 263; Bila, 1979: 161; Öz, 1996: 159), CHP kadrolarının otoriterizmden totalitarizme geçiş gibi bir niyet taşımadıklarını, tam tersi otoriterizmin yumuşatılarak demokrasiye geçiş şartlarını oluşturma amacı taşıdıklarını göstermiştir (Uyar, 2012b: 61,69). Yine, yerel kongrelerde kabul edilen taleplerin kurultay gündemine getirilmesini sağlayan "dilekler sistemi" her ne kadar parti-devlet bütünleşmesinin izlerini taşıyor olsa da, aşırı merkeziyetçi otokratik yönetim anlayışı nedeniyle yerel örgütlerle arasındaki bağ kopma noktasına gelen CHP açısından katılımcı demokrasiyi yaşatma arzusunun işaretlerinden biri olmuştur (Öz, 1996: 175). Yerel örgütler tarafından gönderilen bu dilek ve istekler toplumun sosyo-ekonomik eğilimlerinin CHP kurultaylarının gündemine taşınmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, 1943 Genel Seçimlerinde 455 milletvekilliği için 533 adayın gösterilerek 2. seçmenlere tercih hakkının tanınmış olması çok partili demokrasiye geçiş sürecindeki önemli adımlardan biri olmuştur (Uyar, 2012b: 64).

CHP'nin tek parti hükümeti uluslararası siyasi konjonktürün de etkisiyle 1939 yılında önce Amerika Birleşik Devletleri ile ticaret antlaşması, sonra da İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşmaları yaparak 1923'ten beri sürdürülen "tarafsızlık" politikasına son vermiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında da CHP kadrolarının liberal Batılı devletlerle ittifak arayışı beraberinde aşırı devletçilik uygulamalarında ılımlılaşma eğilimlerine neden olmuştur. Bu anlamda, çok partili demokratik sisteme geçiş hedefinin ani bir şekilde gündeme gelmesinde liberal ve demokrat Batı dünyasına uyum sağlama çabasının da etkili olduğu söylenebilir (Bila, 1979: 153-155; Ayata, 2010: 75).

2. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye savaş ekonomisi uygulamak zorunda kalmıştır. Aktif üretken genç nüfusun önemli bir kısmının silah altına alınması üretim kapasitesini azaltmış, ithalatın düşmesi ile sanayi-tarım üretimi büyük bir düşüş yaşamıştır (Uyar, 2012b: 61). Savunma harcamalarındaki artış da bütçe dengelerini altüst etmiş, enflasyon ve hayat pahalılığı tavan yapmıştır. Ekonomik sıkıntılar sosyal ve kültürel yozlaşmayı da beraberinde getirmiş, rüşvet, karaborsa ve spekülasyon hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Diğer yandan, savaş ekonomisinin kendi zenginlerini yaratmış olması gelir adaletsizliğinin derinleşmesine neden olmuştur (Bila, 1979: 167; Ayata, 2010: 72). Böyle bir ortamda ilk olarak 1940 yılında Milli Korunma Kanunu ile hükümete ekonominin tümünü düzenleme ve denetleme yetkisi tanınmıştır. Bu kanun sermaye kesiminin kolay kazanç yollarının tıkanması, çiftçilerin üretimlerinin bir kısmına el konulması, işçilerin zorla çalıştırılması, çalışma saatlerinin artırılması ve hafta tatilinin kaldırılması gibi bir dizi uygulamayı yasal hale getirmiştir (Ahmad, 2010: 24; Demirel, 2014: 267). Ancak, 1920'lerde filizlenen, 1930'larda devletçilik uygulamaları ile büyük bir güç elde eden ve artık devlet bürokrasisi ile güç yarışı içine giren milli burjuvazi açısından bu kanunun uygulanabilirliği sınırlı olmuş (Bila, 1979: 168), işçi ve köylülerin büyük kesiminin CHP ile bağları –telafi edilemez şekilde- kopma noktasına gelmiştir (Hatipoğlu, 2012: 198).

İsmet İnönü 1942 yılında yaptığı TBMM açılış konuşmasında savaşı fırsata çeviren fırsatçı kesimi "300-500 kişiyi geçmeyen batakçı çiftlik ağası, gözü duymaz vurguncu tüccar, hangi milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı (Bila, 1979: 170)" olarak tanımlamış, bu kesimi açıkça tehdit etmiştir. Savaşın ekonomik ve sosyal yaşam üzerindeki yıkıcı etkisi arttıkça CHP kadroları Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi ile doğrudan milli burjuvazi ve toprak ağalarını hedef almaya başlamıştır. Ancak, bu vergiler tam olarak uygulanamadığı gibi istenen hedeflere de ulaşmamıştır.

CHP içerisinde 1930'larda İsmet İnönü ve Celal Bayar arasında yaşanan otoriter-devletçi ve demokrat-liberal çatışması 1940'lı yılların ilk yarısında bürokrasi ile burjuva-toprak ağaları ve işbirlikçileri arasında bir çıkar çatışmasına dönüşmüştür (Bila, 1979: 173). Savaş yıllarında CHP'nin yaşadığı güven kaybı CHP üst kadrolarının gerek parti içi muhalefete, gerekse de toplumda yükselen muhalif seslere karşı aşırı otoriter ve tutucu bir tavır göstermesine neden olmuştur (Turan, 2011: 129). 1943 yılında toplanan 6. CHP Kurultayı'nda parti içinde gelişen farklı ideolojik eğilimler ve değişen güç dengeleri kendini göstermiş, devletçilik politikasında sermaye kesimine yönelik belli tavizler verilmesine neden olmuştur (Bila, 1979: 179).

CHP kadroları 1939-1945 yılları arasında Türkiye'yi savaş dışında tutarak büyük bir dış politika başarısı göstermiş, ancak 1920'lerde Kurtuluş Savaşı ve büyük devrimlerin, 1930'larda da devletçilik politikalarının sağladığı ekonomik gelişmenin yarattığı heyecan halk nezdinde yerini umutsuzluğa bırakmıştır. Ekonomik sorunlarla boğuşan halk dış politikada elde edilen başarıya fazla ilgi duymamıştır.

Atatürk döneminde gerçekleştirilen üstyapı devrimleri 1940'lı yılların ilk yarısında sürdürülemediği gibi, altyapı devrimleri için de uygun ortam bir türlü sağlanamamıştır. Buna rağmen, 1940-1946 arasında yaşanan 3 önemli gelişme CHP kadrolarının aşırı otoriter eğilimlerine rağmen devrimci-ilerici motivasyonlarını kaybetmediklerini ortaya koymuştur:

- Birinci önemli gelişme, 1940 yılında parti içi muhalefete rağmen "köy enstitüleri"nin açılmış olmasıdır. Köy enstitüleri Kemalist ideolojinin ve devrimlerin köylerde yaygınlaştırılması, köyler ile kentler arasındaki derin kültürel ve sosyal farklılıkların giderilmesi amacıyla hazırlanmış (Demirel, 2014: 269) Türkiye'ye özgü bir projedir. Esasen geç kalınmış bir proje olan köy enstitülerine ileride yapılması planlanan toprak reformunun altyapısını hazırlaması bakımından büyük önem verilmiştir (Uyar, 2012b: 54).
- İkinci önemli gelişme, daha önce ertelenen toprak reformunun 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile parti içi sert muhalefete rağmen kabul edilmiş olmasıdır. Ancak, CHP içindeki güç dengelerinde ve toplumsal koşullarda yaşanan büyük değişim, henüz tasarı halindeyken kanunun TBMM'de yumuşatılmasına, kabul edildikten sonra da pratikte uygulanmamasına neden olmuştur (Demirel, 2014: 310; Bila, 1979: 192). CHP'nin toplumsal tabanının o dönemki sosyolojik analizi yapıldığında, gerek TBMM'de, gerekse merkezde ve yerel örgütlerde feodal güçlerin etkili konumu bu kanunun ölü doğmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.
- Üçüncü önemli gelişme, 1924 ve 1930 yıllarındaki iki başarısız denemeden sonra 1946 yılında yeniden çok partili demokratik sisteme geçiştir. CHP'nin uzun yıllar tek başına iktidarda olmasına rağmen kendi isteğiyle çok partili demokrasiyi getirmiş olması örnek bir uygulamadır (CHP, 2004: 16; Bakşık, 2009: 83; Uyar, 2012b: 16). CHP kadroları cumhuriyetin henüz ilk yıllarında arzu ettikleri çok partili demokrasi ideallerini iç ve dış dinamiklerin hızlandırıcı etkisiyle 1945 yılında gerçekleştirmeyi başarmışlardır (Sarıbay, 2001: 51).

2.2.4. İnönü Dönemi: 1945-1950

Çok partili demokratik sisteme geçiş sonrası Cumhuriyet Halk Partisi ideolojik olarak hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Bir yandan parti içinde devam eden çatışmalar ve CHP'den kopan Demokrat Partililerin yaptığı sert muhalefet, diğer yandan da liberal Batı dünyasına uyum sağlama çabası CHP'nin ideolojik olarak yeni bir yön arayışı içerisine girmesine neden olmuştur (Ahmad, 2010: 26). İnönü, 1946 Genel Seçimlerine hazırlık için toplanan 2. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda sınıf temelli örgütlenmelerin önünün açılacağını belirtmiş (Bila, 1979: 204), aynı yıl Cemiyetler Kanunu'ndaki sınıf esasına dayalı örgüt kurma yasağının kaldırılarak sendikaların kurulmasının önü açılmış, 1947 Sendikalar Kanunu ile işçilere sendika kurma özgürlüğü getirilmiştir (Bozkurt, 1976: 335). 1946 yılında Matbuat Kanunu'nda yapılan değişikle gazetelerin kapatılması hükmü kaldırılmış, yine Basın Birliği Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasıyla basın özgürlüğü alanında büyük bir ilerleme kaydedilmiştir (Tikveş, 1979: 167).

1943 yılında toplanan 6. CHP Kurultayı'nda devletçiliğin yumuşatılarak kapitalist kesime belli tavizler verilmesi ile başlayan süreç (Koç, 2014: 41), 1947 yılında toplanan 7. CHP Kurultayı'nda devletçilikten vazgeçilmesi ile sonuçlanmıştır (Hatipoğlu, 2012: 216). Artık devlet kar amaçlı işletmeler kurmayacak, özel sektörün ilgilendiği alanlarda yatırımlar yapmayacak ve serbest piyasa koşullarını hakim kılacaktır (Bila, 1979: 226). Bu değişime rağmen, 1948 yılında İstanbul'da hükümetten bağımsız olarak düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'nde devlet kapitalizminin ve devlet bürokrasisinin ekonomik gelişmenin önünde en büyük engel olarak gösterilmesi milli burjuvazinin CHP'ye karşı ciddi bir muhalefet gösterdiğini açıkça ortaya koymuştur. Anlaşılan şudur ki, CHP'nin 1947'de devletçilikten vazgeçerek verdiği büyük ideolojik taviz kapitalistleri tatmin etmemiş, ya da değişim çabası samimi görülmemiştir (Tuna, 2002: 316).

2. Dünya Savaşı sonrası ABD ile başlayan iyi ilişkilerin de etkisiyle Türkiye'de anti-komünizm ve sol karşıtlığı devlet politikası haline gelmiştir (Ahmad, 2010: 52). Milli mücadele yıllarından beri "bütünleştirici" bir nitelik gösteren "milliyetçilik" anlayışı artık CHP açısından sol kesimi tamamen dışlayan ve tehdit olarak gören bir anlayışa dönüşmüştür. Bu anlayış değişimi ile birlikte CHP içerisindeki solcu aydınlar tasfiye edilmeye, ülke genelindeki kütüphanelerdeki sol içerikli kitaplar toplatılmaya başlanmıştır. Dahası, 1940 yılında açılan köy enstitülerinin 1946 yılında kapatılmasına giden süreçte, köy enstitüleri komünizm propagandası yapmak ve komünist gençler yetiştirmekle suçlanmıştır (Bozkurt, 1976: 337). Böylece, köy enstitülerinin yerel feodal güçlerin çıkarlarına ters düşüyor olması

(Uyar, 2012b: 56) TBMM'de onların çıkarlarını savunanlar açısından antikomünizm propagandası ile maskelenmiştir.

1947 yılında toplanan 7. CHP Kurultayı'nda "devrimcilik" ilkesi "evrimcilik" olarak yeniden adlandırılmış, Atatürk sonrası dönemde atılan 3 ilerici-devrimci adımın (köy enstitülerinin açılması, toprak reformu, çok partili demokratik sisteme geçiş) sadece biri başarılabilmiştir. Henüz tasarı halindeyken TBMM'de yumuşatılan, kabul edildikten sonra da pratikte uygulama imkanı bulunmayan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun temel felsefesini oluşturan bazı maddeler 1950'de değiştirilerek kanun kadük hale getirilmiştir. Böylece, üstyapı devrimlerini altyapı devrimleri ile sürdürme ideali pratikte imkansız hale gelmiştir. Kemalist ideolojinin ve devrimlerin köylere ulaşmasını sağlayan köy enstitüleri de yerel feodal güçlerin baskısıyla kapatılmıştır (Bila, 1979: 247). Anlaşıldığı üzere, CHP kadroları 1946 yılından itibaren siyasal ve sosyal hak ve özgürlükler açısından bazı ilerici ve demokratik adımlar atmakla birlikte, toplumdaki egemen güçlere büyük tavizler vererek aynı zamanda köklü devrimlerden de ödünler vermişlerdir.

1920'lerde ve 1930'larda ciddi bir muhalefete rağmen katı laiklik anlayışından taviz vermeyen CHP kadroları o dönem karşı-devrim olarak adlandırılabilecek bazı adımlar atmışlardır. 1933'te kapatılan ilahiyat fakültelerinin 1949 yılında yeniden açılması; 1950 yılında tekke, zaviye ve türbelerin yeniden açılmasına izin verilmesi; 1927 yılında ortaokul, 1933'te ilkokul müfredatından çıkarılan din derslerinin 1948 yılında ilkokullara seçmeli ders olarak konulması; 1932 yılından beri Türkçe okunan ezanın 1949 yılında Meclis'te Arapça okunmasına izin verilmesi; 1949 yılında imam hatip kurslarının açılması CHP'nin laiklik konusunda yaşadığı anlayış değişikliğini açıkça ortaya koymuştur (Hatipoğlu, 2012: 219; Uyar, 2012b: 68).

7 Ağustos 1946 ile iktidarın kaybedildiği 1950 Genel Seçimleri arasında Cumhurbaşkanı İnönü tarafından atanan başbakanların ideolojik görüşleri CHP'nin yaşadığı ideolojik değişim ve dönüşümün açık bir kanıtıdır. 7 Ağustos 1946-10 Eylül 1947 arasında başvekillik yapan aşırı sağcı-otoriter Recep Peker'e karşın, 10 Eylül 1947-16 Ocak 1949 arasında başvekillik yapan Hasan Saka liberal (Ahmad, 2010: 46), 16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950 arasında başvekillik yapan Şemsettin Günaltay da İslamcıdır (Ahmad, 2010: 50). Bu durum, esasen bir ideolojik değişim ve dönüşüm sürecinden öte CHP açısından ideolojik bir kaos hali ortaya koymaktadır.

İlk defa gizli oy-açık tasnif usulüne göre yapılan 1950 Genel Seçimlerinde CHP 27 yıl süren iktidarını kaybetmiştir. CHP'nin seçim kazanmaya yönelik uyguladığı popülist politikalar seçimi kazanması için yeterli olmamıştır. Ancak, seçim sonuçları gerçekçi bir bakış

açısı ile ele alındığında CHP'nin halk desteğini tamamen kaybettiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü, CHP yaşanan gelişmeler karşısında halk desteğini uzun yıllar boyunca istikrarlı bir şekilde kaybetmiş olmasına rağmen 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin % 55,2 oy oranına karşılık % 39,6 oy almıştır (TÜİK, 2012: 25). Ancak, CHP lehine olacağını düşünülen "çoğunluk seçim sistemi" aleyhine işlemiş, TBMM'de % 14,1 milletvekili oranı ile temsil edilebilmiştir. Bu anlamda, 1950 yılına gelindiğinde CHP'nin halen güçlü bir toplumsal tabana sahip olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

2.2.5. İnönü Dönemi: 1950-1960

CHP kadroları siyasi iktidarın beklenmedik şekilde kaybedilmesinin psikolojik şok halini bir süre üzerinden atamamış (Güngör, 2010: 201), parti içinde yaşanan kaos ve istifalar karşısında bir çözüm üretememiştir (Ahmad, 2010: 136,140). Siyasi iktidar kaybedildikten sonra 1950 ve 1952 yıllarında toplanan 8. ve 9. CHP Kurultayları'nda parti içi çekişmeler ön plana çıkmış, kendi iç meselelerini çözemeyen CHP, Demokrat Parti (DP) karşısında zayıf bir muhalefet partisi görüntüsü vermiştir. Her iki kurultayda da seçim yenilgisi sonrası çözüm yolu olarak "gençleşme, değişim ve halka inme stratejisi" baskın görüş haline gelmiştir.

1951 yılında toplanan 8. CHP Kurultayı'nda yapılan tüzük değişikliği ile artık partinin ikinci adamı haline gelen "Genel Sekreter"in kurultay delegeleri tarafından seçilmesi kabul edilmiş (CHPT, 1951: md.31), Genel Başkan İnönü'nün desteklemediği aday olan Kasım Gülek kurultay delegelerinin oyları ile genel sekreterliğe seçilmiştir. Gerçekleştirdiği yurt gezilerinde halk ile iç içe siyasetçi profili ortaya koyan Gülek (Uyar, 2012b: 71) Genel Başkan İnönü'nün karşı çıkmasına rağmen (Bila, 1979: 257) yerel örgütlerden aldığı destek ile uzun bir süre görevini sürdürmüştür.

1953 yılında toplanan 10. CHP Kurultayı yirmi yedi yıllık iktidarını kaybeden CHP'nin yeni ideolojik duruşunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Kurultayda kabul edilen CHP Programı ile ilk defa "hukuk devleti" vurgusu yapılmış, yargıç bağımsızlığı ve anayasa güvencesi gibi hukuki reform hedefleri ortaya konulmuş, iki meclis sistemi ve seçim güvenliği gibi siyasi hedefler ön plana çıkarılmıştır (Uğur, 2010: 26; Uyar, 2012b: 74). Daha da önemlisi, CHP işçilere grev hakkını parti programına koyarak ileride yaşayacağı ideolojik değişim ve dönüşümün ilk belirtisini vermiştir (Bila, 1979: 274; Karpat, 2014: 259). Diğer taraftan, kurultayda kabul edilen yeni programda "Kemalizm" yerine "Atatürk yolu" ibaresi kullanılmıştır (Bila, 1979: 274). Bu değişiklik çok farklı şekillerde yorumlanabileceği gibi, bunu tek parti Kemalist rejiminin kasvetini üzerinden atmak isteyen CHP açısından sembolik olarak yeni bir sayfa açma arzusu olarak değerlendirmek mümkündür. Bu değişiklik kendini

Atatürkçü olarak tanımlayan Demokrat Parti (Ahmad, 2010: 65) karşısında daha fazla Atatürk vurgusu yaparak onun siyasi kazanımını paylaşma içgüdüsü olarak da ele alınabilir.

CHP 1953 yılından itibaren etkin bir muhalefet partisi izlenimi vermeye başlamıştır. 1950 yılında hükümetin Kore'ye asker gönderme kararını destekleyen, Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya kabul edilmesi sonrası hükümeti tebrik eden, yine ezanın Arapça okunmasına "kabul" oyu veren CHP (Ahmad, 2010: 464), 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu'na karşı sert bir muhalefet yürütmüştür (Bila, 1979: 278; Koç, 2014: 68). Ancak, bu gelişmeler CHP'nin 1954 Genel Seçimlerinde oy oranının % 35,1'e, TBMM'de temsil oranının da % 5,7'ye düşmesine engel olamamıştır (TÜİK, 2012: 25). Buna rağmen yeni bir ideolojik çıkış noktası arayan CHP örgütleri halkla iç içe bir görüntü vermeye, ülke genelinde gerçekleştirilen halk toplantılarında Demokrat Parti iktidarını sert bir şekilde eleştirmeye başlamıştır. CHP bu süreçte işçiler ve işçi sendikaları ile yakın temasa geçmiş, toplumsal tabanını genişletmeye yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmıştır (Bila, 1979: 294).

1956 yılında toplanan 12. CHP Kurultayı'nda kabul edilen CHP programı partinin yeni ideolojik duruşunu açıkça ortaya koymuştur. CHP, anayasa değişikliği, iki meclis sistemi, antidemokratik yasaların kaldırılması, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, yargıç bağımsızlığı, işçiye grev hakkı gibi 1953 CHP Programı'nda yer alan hedeflerin yanı sıra, seçim sisteminin değişmesi, üniversite özerkliği, basın özgürlüğü, tarafsız idare, memur güvencesi, tarafsız radyo, yolsuzlukla ve enflasyonla mücadele gibi yeni siyasal hedefler ortaya koymuştur (Bila, 1979: 295; Uyar, 2012b: 77). Tek parti döneminde otoriter bir yönetim anlayışı ile siyasal ve sosyal haklara ve özgürlük taleplerine karşı sert bir tavır gösteren, çok partili demokratik sisteme geçiş sonrası liberalleşme eğilimleri gösteren CHP, Demokrat Parti'nin otoriterleşen yönetim anlayışına karşı siyasal ve sosyal hak ve özgürlüklerin savunucusu konumuna gelmiştir. 10 yıl öncesinde "komünizmle mücadele" adı altında parti ve devlet içindeki sol görüşlü kadroları tasfiye eden ve kütüphanelerden sol içerikli kitapları toplatan CHP, artık "sola daha yakın" söylemler kullanmaya başlamıştır.

CHP'nin 1957 Genel Seçimleri için hazırladığı seçim bildirgesinde ortaya koyduğu vaatler 1930'ların ortalarından itibaren bürokratik muhafazakarlaşma eğilimleri gösteren CHP'nin devrimci-ilerici kodlarını yeniden açığa çıkarmıştır. İnsan haklarına dayalı hukuk devleti, yargı bağımsızlığı, yargıç güvencesi, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hakimler Şurası'nın kurulması, iki meclis sistemi, nispi temsil seçim sistemi, parti içi demokrasinin yasal düzenlemeyle desteklenmesi, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, radyonun özerkleşmesi, yolsuzlukların önlenmesi, planlı ekonomi, işçiye toplu sözleşme ve

grev hakkı, memura mesleki örgüt ve sendika kurma hakkı, yıllık ücretli izin hakkı, iktisadi devlet teşekküllerinde işçilerin söz sahibi olması, sosyal sigortalar uygulamasının genişletilmesi, köylülerin borçlarının hafifletilmesi, hayvan vergisinin kaldırılması (Bila, 1979: 308) gibi siyasal, toplumsal ve ekonomik vaatler CHP'nin artık "özgürlükçü muhalefet" olarak anılmasını sağlamıştır.

CHP 1957 Genel Seçimleri öncesi Demokrat Parti'ye karşı diğer muhalefet partileri (Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi) ile seçim ittifakı konusunda uzlaşmış (Uyar, 2012b: 79), ancak Demokrat Parti'nin seçim ittifaklarını yasaklayan kanun çıkarması ile ittifak kurulamamıştır. 1957 Genel Seçimlerinde CHP'nin oy oranının % 41,4'e, muhalefet partilerinin toplam oy oranının da % 52'ye yükselmiş olması (TÜİK, 2012: 25), dahası 1954 Genel Seçimlerinde Demokrat Parti ile % 23,3 olan oy farkının % 7,2'ye düşmüş olması CHP kadrolarının iktidar beklentisinin güçlenmesini sağlamıştır.

1959 yılı itibariyle ortaya çıkan siyasal, toplumsal ve ekonomik kaos ile birlikte otoriterleşen yönetim anlayışı Demokrat Parti'ye olan toplumsal desteğin belli oranda azalmasına neden olmuştur. Böylesi bir ortamda, 1959 yılında toplanan 14. CHP Kurultayı'nda kabul edilen ve bir hükümet programı izlenimi veren "İlk Hedefler Beyannamesi" ile "sosyal adalet, işçi hakları, demokrasi" söylemleri ön plana çıkarılmıştır (Uğur, 2010: 71). Ancak, 27 Mayıs 1960 günü gerçekleştirilen askeri darbe ile Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuş, Meclis feshedilmiştir.

CHP'nin 1950'li yılların ortalarında özgürlükçü söylemlere yönelmesinde, partinin iç dinamikleri kadar belli oranda iktidardaki Demokrat Parti'nin politikaları da belirleyici olmuştur (Koç, 2014: 71; Uyar, 2012b: 82). Demokrat Parti'nin 1950'lerin ortasında başlayan otoriter ve yasakçı uygulamaları ile yaşanan ekonomik sorunlar CHP'yi toplumsal muhalefetin öncüsü olarak siyasal, sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükleri savunmaya itmiştir (Ahmad, 2010: 149). CHP'nin 1950'lerin ortasından itibaren yaşadığı ideolojik değişim ve dönüşüm, 1960'ların ortasında "ortanın solu" ile birlikte yaşanacak olan büyük ideolojik kırılmanın da temellerini atmıştır (Emre, 2015: 77). Bu anlamda, 1940'ların tek parti dönemi CHP'sini 1960'larda ortanın soluna götüren süreçte, 1950'li yılları bir "ideolojik geçiş süreci" olarak ele almak mümkündür. Yine, 1970'lerde kitleleri peşinden sürükleyen "Ecevit tipi halkla iç içe siyasetçi modeli"nin temellerinin 1950'lerde kendine has siyaset tarzı ile Genel Sekreter Kasım Gülek tarafından atıldığını belirtmek gerekmektedir.

2.2.6. İnönü Dönemi: 1960-1965

1950'lerin ortasından itibaren Demokrat Parti tarafından büyük bir baskıya maruz kalan CHP, TBMM'de kurulan Tahkikat Komisyonu ile kapatılma riski ile karşı karşıya kalmıştır (Bakşık, 2009: 69). Bu nedenle, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin doğrudan Demokrat Parti kadrolarını tasfiye amacı taşıması, kendini devleti kuran iradenin devamı olarak gören CHP kadrolarının duruma "demokrasi kültürü" açısından değil, "intikamvari duygusallıkla" yaklaşmalarına neden olmuştur. Kendini devleti kuran Kemalist iradenin devamı olarak gören "askeri bürokrasi" tarafından gerçekleştirilen ve "sivil bürokrasi" tarafından da destek gören 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, CHP kadrolarının büyük çoğunluğunun 27 Mayıs'ı bir "ihtilal, devrim" olarak adlandırmasına neden olmuştur. Darbe sonrası oluşan yeni siyasi yapıda ağırlıklı olarak CHP'li siyasetçilerin, akademisyenlerin ve hukukçuların ön plana çıkmış olması (Emre, 2015: 52-57; Bozkurt, 1976: 357; Bakşık, 2009: 117), toplumun belli bir kesiminde 1950'de muhalefete düşen CHP kadrolarının askerlerle işbirliği yaparak iktidarı darbe ile yeniden ele geçirdiği yönünde algı oluşturmuştur (Ahmad, 2010: 311; Karpat, 2014: 128,172). Dahası, 1959 yılında toplanan 14. CHP Kurultayı'nda kabul edilen "İlk Hedefler Beyannamesi"nin 1961 Anayasası ile büyük oranda hayata geçirilmiş olması darbe öncesi değilse bile, darbe sonrası oluşturulan "gizli ittifak" algısını güçlendirmiştir. Her ne kadar Genel Başkan İsmet İnönü darbenin hemen sonrasında il ve ilçe başkanlıklarına gönderdiği genelgede hiçbir şekilde hareketin başında ve içinde olmadıklarını, bir an önce seçimlere gidilerek parlamenter demokratik rejimin sürmesini istediklerini belirtmişse de, CHP "İsmet Paşa" faktörünün de etkisiyle darbe sonrası sürecin baskın sivil gücü olarak Kurucu Meclis'i domine etmeyi başarmıştır (Bila, 1979: 333-337).

İlk Hedefler Beyannamesi'nin 1961 Anayasası'nda hayata geçirilmesi sonrası, 1961 Genel Seçimleri öncesi toplanan 15. CHP Kurultayı'nda "Temel Hedefler Beyannamesi" kabul edilmiştir. 1961 Genel Seçimleri CHP'nin 1950'lerin sonlarında yakaladığı büyük ivmeyi 27 Mayıs sonrası kaybettiğini ortaya koymuştur (Uyar, 2012b: 91). % 36,7 oy oranı ile seçimden birinci parti olarak çıkan CHP tek başına iktidar olabilecek milletvekili çoğunluğunu elde edememiştir (TÜİK, 2012: 25). Kendini Demokrat Parti'nin devamı olarak gören Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin toplamda % 48,5 oy almış olması Demokrat Parti'nin –mağdur olmanın da etkisiyle- toplumsal tabanını koruduğunu ortaya koymuştur.

1961 Genel Seçimleri sonrası oluşan tabloda CHP örgütü "muhalefette kalma" yönünde bir irade ortaya koymuş olmasına rağmen (Hatipoğlu, 2012: 240; Bila, 1979: 347), Genel Başkan İnönü askerlerin telkiniyle en büyük rakibi Adalet Partisi ile koalisyon hükümeti kurmuştur. İnönü'nün koalisyon kararı almış olması, kendini "İsmet Paşa"

kimliğiyle askeri rejime karşı demokratik parlamenter rejimin sigortası olarak görmesi ile ilişkilendirilmiştir. Her ne kadar darbeciler arasındaki baskın görüş Demokrat Parti kadrolarının tasfiyesi sonrası parlamenter rejime geçilmesi yönünde olsa da, askerler arasında yaşanan iç çekişmeler ve bazı başarısız darbe girişimleri parlamenter rejimin geleceği açısından büyük bir tehdit oluşturmuştur (Ahmad, 2010: 212-222; Bakşık, 2009: 100,106). Böylesi bir ortamda, o dönem yaygın anlayış olan "CHP + Ordu = İktidar" formülüne karşı Metin Toker'in ortaya attığı "İktidar – İnönü = İhtilal" formülü İsmet Paşa"nın partiler üstü kilit rolünü ortaya koymuştur (Koç, 2014: 105; Toker, 1992: 67).

1961-1965 yılları arasında kurulan İnönü koalisyonlarında bazı önemli icracı bakanlıkların koalisyon ortağı partilerin elinde olması ve CHP'nin ideolojik söylemlerinin aksine yerli ve yabancı sermaye kesimine tavizler verilmesi koalisyon fikrine sıcak bakmayan CHP kadrolarında ve CHP'nin toplumsal tabanında rahatsızlığa neden olmuştur (Bila, 1979: 351-356; Ahmad, 2010: 270). İnönü koalisyonları döneminde planlı ekonomiye geçiş ve işçilere grev ve toplu sözleşme hakkının yasalaştırılması gibi önemli adımlar atılmış (CHP, 1965: 7-10,15,75), ancak toprak reformu, işçilerin sosyal-ekonomik hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ile petroller, madenler ve yabancı sermayenin durumu konusunda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır.

1961 yılında toplanan 15. CHP Kurultayı ve 1962 yılında toplanan 16. CHP Kurultayı örgüt içi tartışmalar, hizipleşmeler ve ihraçlar ile geçtikten sonra, 1964 yılında toplanan 17. CHP Kurultayı'nda kabul edilen "İleri Türkiye Ülkümüz Beyannamesi" yeni ideolojik söylemleri de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar beyannamenin genelinde sol söylemler ön plana çıkmış olsa da, demokratik devletçilik adıyla kapitalist sermaye kesimine yönelik bazı tavizler de yer almıştır (Bila, 1979: 380).

CHP'nin 1950'lerin ortasında başlayan ideolojik değişim ve dönüşüm süreci 1960'lı yılların ilk yarısında büyük ivme kazanmıştır. Bu noktada, CHP'nin önde gelen isimlerinden Turan Güneş'in henüz 1960'ların başında yaptığı şu tespit önemlidir: "Nispi temsil sistemi ile farklı çıkarlara sahip her sınıfın temsil edilmesi mümkün değildir, CHP ideolojik duruşunu netleştirmeli, toplumsal tabanını işçi ve fakir köylülere dayandırmalıdır (Simav, 2009: 57-61; Koç, 2014: 100; Hatipoğlu, 2012: 246)".

1950'lerde ortaya çıkan kentleşme ve sanayileşme olgusu Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal yapısında köklü değişimleri beraberinde getirmiş, 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü ortam dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sol görüşler ile anti-kapitalist ve anti-emperyalist eğilimlerin güçlenmesine neden olmuştur. Böylesi bir ortamda, CHP'nin ilerici-devrimci kodları yerli-yabancı kapitalist sermaye kesimi ve feodal beylere karşı, işçilerin-

köylülerin lehine sol söylemler ile uyumlulaşmaya başlamıştır (Ahmad, 2010: 320; Koç, 2014: 116).

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 23 Temmuz 1965 günü Parti Meclisi toplantısında ilk defa "ortanın solu" kavramını telaffuz etmiş, 29 Temmuz'da Abdi İpekçi'ye verdiği röportajda ortanın solu ile ilgili detaylar vermiştir. 1965 Genel Seçimlerinden 3 ay önce telaffuz edilmeye başlanan "ortanın solu", kavram olarak yeni olmasına rağmen o gün için CHP'nin ideolojisinde bir değişiklik anlamına gelmemiştir (Ayata, 2010: 82). Genel Başkan İnönü'nün "CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayıştadır[7]"; "…Kırk yıldır devletçiyiz derken aynı şeyi söylüyorduk. Bunun için "ortanın solundayız" dedim. Aslında laikiz dediğimiz günden beri ortanın solundayız (…) Halkçıysan ortanın solunda olursun[8]" sözleri ile Genel Sekreter Kemal Satır'ın "…CHP olarak biz de ortanın solundayız ve Atatürk zamanlarından beri de bu yol izlenegelmektedir[9]" sözü bunu açıkça göstermiştir. "Ortanın solu" ile büyük bir ideolojik kırılma yaşayan CHP, sonraki yıllarda yeni ideolojik söylemlerle artık "herkesin partisi" değil, işçinin ve köylünün partisi olma iddiasıyla (Bektaş, 1993: 28; Ahmad, 2010: 320) kendi kurduğu düzeni değiştirmeyi vaat edecektir.

İnönü'nün ortanın solu çıkışını 1965 Genel Seçimlerine kısa bir süre kala yapmış olması, ortanın solunu hem CHP kadrolarına ve toplumsal tabanına, hem de geniş halk kitlelerine izah edebilecek yeterli zaman bulunamamasına neden olmuştur (Bakşık, 2009: 228). Bu kısa süre zarfında Genel Başkan İnönü, eski Çalışma Bakanı ve Ankara Milletvekili Bülent Ecevit ve İstanbul Milletvekili Suphi Baykam ortanın solu ile ilgili şu görüşlerini dile getirmişlerdir:

> **İsmet İnönü:** "1961'e kadar 250 lira kazancı olan vergi ödüyor, 250 bin lira kazancı olan vergi ödemiyordu. Bugünkü cemiyet bunu kabul etmiyor. Ortanın solu işte budur. Bugünkü cemiyet, devletin, memleketin, kabiliyetli çocuklarının okutulmasını istiyor, ortanın solu budur. Devlet vatandaşın sıhhatini korumak için tedbir alacaktır. Ortanın solu budur. (…) Toprak reformu diyoruz. Toprak bulacağız, bütün vatandaşlara toprak bulamayız, ama ne kadar bulacağız? Ne kadar bulursam. Çok olandan alıp az olana vermeye çalışacaksın. (…) Toprak reformunu yapmadan siyasi hayatımı bırakmamaya çalışacağım[10]"
>
> **Bülent Ecevit:** "Ortanın solunda olmak insanların sömürülmesini, ezilmesini önleyici, yoksulluğu giderici, gelir dağılımında denge sağlayıcı, kalkınma çabalarının yükünü de, kalkınmanın getirdiklerini de adalet üzre bir düzen kurmağa çalışmaktır[11]."

---

[7] "Kalkınma Muhafazakar Tedbirle Gerçekleşmez", *Milliyet Gazetesi*, 29.07.1965.
[8] "İnönü Kim'e Anlatıyor", *Kim Dergisi*, 12.08.1965.
[9] "Satır: Koşuyu CHP Kazanacak", *Milliyet Gazetesi*, 21.08.1965.
[10] "İnönü Dün Trabzon'da Konuştu: Reformları Yapmadan Siyaseti Bırakmam", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4.10. 1965.
[11] "B. Ecevit, Ortanın Solundakiler", *Milliyet Gazetesi*, 22.08.1965.

> **Suphi Baykam:** "Ortanın solu hamlecilerin, ilericilerin ve devrimcilerin ışık yoludur. (…) Reformcular, sosyal adalete dayanan planlı kalkınma isteyenler, vergi adaletine taraftar olanlar, işçi haklarını savunanlar ortanın solunda yerlerini almaya mecburdurlar. (…) Ortanın solu küçük bir zümrenin değil, topyekün milletin refah ve mutluluğu için çalışmak azminde olanların yoludur[12]"

CHP'nin üst kadrolarının ortanın solunu kısa sürede CHP kadrolarına, CHP'nin toplumsal tabanına ve geniş halk kitlelerine anlatma çabası yetersiz kalmış, 1965 Genel Seçimlerinde Adalet Partisi'nin % 52,9 oy oranına karşı CHP % 28,7 oy oranı ile büyük bir seçim yenilgisine uğramıştır (TÜİK, 2012: 25). Toplumun belli kesiminde oluşan CHP'nin 27 Mayıs'ı askerle birlikte planladığı ve sonrasında askerlerin desteği ile iktidara geldiği algısı; İnönü koalisyonlarının geniş halk kitlelerinin reform taleplerini karşılayamaması; İnönü'nün parti kadrolarına danışmadan, kurultayda tartışılmadan ve parti tabanının görüşlerini almadan yaptığı ortanın solu çıkışının tam olarak anlaşılamaması (Hristidis ve Ergüz, 2010: 81); rakip partilerin ortanın soluna karşı yürüttüğü anti-komünist propagandanın halk nezdinde etkili olması CHP'nin yaşadığı seçim yenilgisinin temel nedenleri olarak sayılabilir (Bila, 1979: 399; Kili, 1976: 221; Abadan, 1966: 179-181; Koç, 2014: 180).

İnönü'nün 1965 yılında apar topar "ortanın solu" söylemini ortaya atmış olmasında 1960-1965 yılları arasında yaşanan parti içi ve parti dışı ideolojik gelişmelerin "hızlandırıcı" etki yaptığı söylenebilir. Bu hızlandırıcı gelişmelerin birincisi, Türkiye İşçi Partisi'ne yönelik toplumsal desteğin artması; ikincisi, bir fikir hareketi olarak Yön Dergisi'nin görüşlerinin yaygınlaşması; üçüncüsü de, partinin en dinamik organı olan CHP Gençlik Kolları'nın devrimci sol fikirlerin etkisinde kalmasıdır.

1961 yılında bir grup sendikacı tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) siyasal ve toplumsal dinamiklerin etkisiyle CHP ile rekabete girmeye başlamıştır. Her iki partinin siyasi söylemleri ile aynı toplumsal kesimlere hitap ediyor olması partiler arasında rekabeti beraberinde getirmiştir. İnönü koalisyonlarında işçilerin geniş sosyal ve ekonomik hak ve özgürlük taleplerini karşılayamayan, toprak reformu konusunda bir adım atmayan, buna karşın yerli ve yabancı sermaye kesimine karşı tavizler veren CHP'nin toplumsal tabanı TİP'in ideolojik söylemlerinden etkilenmeye başlamıştır (Bila, 1979: 389). TİP'in 1962 ve 1964 Tüzüklerinde Atatürk'ün 1921 yılında yaptığı emperyalizm ve kapitalizm karşıtı konuşmasına yer verilmiş, Atatürk'ün milliyetçilik, halkçılık ve devletçilik ilkelerini ön plana çıkarılmıştır. Yine, 1964 TİP Tüzüğü'nün giriş kısmına 21 Ekim 1920 tarihli Büyük Millet Meclisi Beyannamesi eklenerek milli mücadelenin halk iradesi ve dayanışmacı yönüne atıfta bulunulmuştur. Atatürk ve sol vurgusunun birlikte yapılmasından etkilenen CHP'nin

[12] "Baykam: Ortanın Solu CHP'nin Göbek Adıdır", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13.09.1965.

toplumsal tabanı TİP'e yakınlaşınca CHP ideolojik duruşunu netleştirme ihtiyacı içerisine girmiştir (Koç, 2014: 120,128; Ahmad, 2010: 317).

1961'de sol eğilimli bir fikir hareketi olarak ortaya çıkan Yön Dergisi Kemalizm'in sosyalizm yorumunu ideolojik bir bütün olarak ele almıştır. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak emperyalizmi gören, yabancı sermaye ve milli burjuvaziye dayalı ekonomik gelişme modeli ile birlikte kapitalizme karşı çıkan Yön Dergisi, özellikle sosyal adalet, iktisadi kalkınma, demokrasi ve devletçilik söylemlerini ön plana çıkarmıştır (Emre, 2015: 139-142). Devrimci-ilerici sivil-asker devlet elitlerini Kemalist-sosyalist hareket içerisinde vazgeçilmez bir realite olarak kabul eden Yön Hareketi (Altun, 2004: 569) Türkiye'ye özgü bir devrim fikrinin öncülüğünü yapmıştır. Bu fikirler o dönem sol eğilimli CHP kadroları, Kemalist aydınlar, sivil-asker devlet elitleri ve gençler arasında büyük ilgi görmüştür (Karpat, 2014: 269). Hareketin öncülerinin CHP içerisinde etkin konumda bulunuyor olması da dergi ile parti örgütleri arasında organik bir bağın oluşmasına neden olmuştur. 1965 yılına kadar CHP içerisinde tartışılmamış olan ortanın solu, Yön Dergisi yazarlar tarafından çok defa ele alınmış, ideolojik çerçevesi şekillenmiştir. Bu nedenle, Yön Dergisi'nin etkisinde kalan bir kısım CHP kadroları İnönü ortanın solu kavramını ilk ortaya attığında kavrama yabancılık çekmemiştir.

CHP Gençlik Kolları üyeleri 1960'ların başından itibaren düzenledikleri münazaralar, gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarıyla ortanın solu kavramının fikirsel altyapısı üzerine tartışmalar yürütmüşlerdir (Kaya, 2010: 172). İlk kurultayını 2-3 Ağustos 1961'de 500'ü aşkın delegenin katılımıyla gerçekleştiren CHP Gençlik Kolları üyeleri (CHP Gençlik Kolları, 2003: 7) 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü ortamda Batı'daki gençlerle paralel şekilde sol düşüncelerin etkisinde kalmışlardır. CHP'li gençler 1960'lı yılların başından itibaren partideki yaşlıların muhafazakar eğilimlerine karşı daha devrimci-ilerici bir ideolojik duruş ortaya koymuşlardır. Bunun sonucunda, Atatürk ilkelerinden ve parti prensiplerinden ödün verildiği, halkevlerinin ve köy enstitülerinin canlandırılması için herhangi bir çaba gösterilmediği, halkçılık ve laiklik ilkelerinden tavizler verildiği gerekçesiyle 1963 yılında CHP'den gruplar halinde istifalar başlamıştır (Bila, 1979: 370). 23 Mayıs 1965'te toplanan CHP Ankara Gençlik Kolları Kurultayı'nda okunan bildiride "emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadele" kararlığı gösteren gençler, Petrol Kanunu'nun derhal değiştirilmesi ve petrollerin millileştirilmesini, madenlerin yabancılara bırakılmamasını, toprak reformunun biran önce gerçekleştirilmesini talep etmişlerdir (Bila, 1979: 391). Bu bildiri, Genel Başkan İnönü CHP'nin "ortanın solu"nda olduğunu açıkladığında CHP'li gençlerin zaten ortanın solunda olduğunu göstermiştir.

2.2.7. İnönü Dönemi: 1965-1972

1965 Genel Seçimlerinin kaybedilmesi CHP'de "ortanın solu"na karşı belli tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnönü'nün ortanın solu söylemini homojen bir nitelik göstermeyen CHP kadroları ile tartışmaksızın ortaya atmış olması parti içinde ideolojik fikir ayrılıklarına ve hizipleşmelere neden olmuş, 1966 yılında toplanan 18. CHP Kurultayı'nda Genel Başkan İnönü ve Ecevit'in başını çektiği "ortanın solcuları" ile Turhan Feyzioğlu'nun başını çektiği "ortanın ortacıları (göbekçileri)" arasında büyük tartışmalar yaşanmıştır (Hristidis ve Ergüz, 2010: 89; Uyar, 2012b: 108). Uzun yıllar CHP kurultaylarında parti içi gruplaşmaların ve hizipleşmelerin neden olduğu tartışmalar artık ideolojik bir tartışma zeminine oturmuştur. Ortanın ortacıları CHP'nin ortanın solunda bir kimlik arayışı içerisine girmesine karşı çıkarak Kemalizm'in sol değerler ile yorumlanamayacağını savunmuşlardır. Kurultayda ortanın solcuları başarı olmuş, ortanın solunun öncülerinden Bülent Ecevit İnönü'nün desteği ile genel sekreterliğe seçilmiştir (Bakşık, 2009: 235; Uyar, 2012b: 105). Ortanın solcuları Parti Meclisi'nde gücü ele geçirmiş olmalarına rağmen Meclis Grubu'nda ortanın ortacılarının ağırlığının olması, aynı kutuplaşmanın yerel örgütlerde de ayyuka çıkması CHP'nin fiilen ideolojik olarak ikiye bölünmesine neden olmuştur (Bila, 1979: 413-426). Kendi iç meselesini bir türlü çözüme kavuşturamayan CHP iktidardaki Adalet Partisi'ne karşı etkin bir muhalefet yürütemez hale gelmiştir.

Bu sürecin partiyi bölünmeye götürdüğünü gören Genel Başkan İnönü yaptığı toplantılardan sonuç alamayınca 1967 yılında 4. Olağanüstü CHP Kurultayı'nı toplamış, "8'ler Hareketi" olarak bilinen ortanın ortacıları için tasfiye sürecini başlatmıştır. Kurultayda yapılan tüzük değişikliği ile Parti Meclisi üyesi Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları için ihraç yolu açılınca ortanın ortacıları partiden istifa etmişlerdir (Hristidis ve Ergüz, 2010: 141-143). Bu istifa sonrası CHP'nin TBMM'de milletvekili sayısı 182'den 134'e, senatör sayısı da 47'den 32'ye düşmüştür (Bila, 1979: 428). Genel Sekreter Bülent Ecevit'in "Türk demokrasisinde yeni bir aşama, CHP'nin devrimciliğinde yeni bir şahlanma (Bila, 1979: 430)" olarak tanımladığı 4. Olağanüstü CHP Kurultayı sonrası ortanın solcuları önlerindeki ilk büyük engeli aşmayı başarmışlardır.

Genel Sekreter Bülent Ecevit'in parti içerisinde ortanın solunun öncülüğünü Genel Başkan İnönü'den devralması ile birlikte gericiliğe, feodalizme, (Amerikan) emperyalizmine ve kapitalist sömürüye karşı ideolojik söylemler yoğunlaşmış, CHP işçilerin ve köylülerin partisi olma yolunda kararlılıkla ilerlemeye başlamıştır. Ancak, parti içerisinde Ecevit'in ideolojik söylemleri ile ortanın solunun sınırları aştığını düşünen belli bir kesim partinin sosyalizme doğru yol aldığını düşünerek endişe duymaya başlamışlardır. Bu durum karşısında

İnönü, "CHP sosyalist değildir, olmayacaktır" sözünü her platformda yinelemek zorunda hissetmiştir (Ahmad, 2010: 322; Bozkurt, 1976: 369).

CHP'de ortanın solu tartışmaları sürerken, Ecevit 1966'da yılında toplanan 18. CHP Kurultayı öncesinde basılan "Ortanın Solu" adlı kitabından sonra, 1968'de "Bu Düzen Değişmelidir", 1969'da da "Atatürk ve Devrimcilik" adlı kitapları ile ortanın solunun ideolojik çerçevesini hem CHP kadrolarına ve CHP'nin toplumsal tabanına, hem de geniş halk kitlelerine anlatmaya çalışmıştır. Ecevit Ortanın Solu adlı kitabında ortanın solcularının ideolojik karakter analizini şu şekilde yapmıştır: "ortanın solundakiler insancıdır, halkçıdır, ilericidir, devrimcidir, reformcudur, devletçidir, plancıdır, özgürlüğe bağlıdır ve demokrasiden yanadır (Ecevit, 1966: 17-20)".

1968 yılında toplanan 19. CHP Kurultayı ortanın solunun CHP açısından ideolojik olarak geri dönülemez bir nokta olduğunu göstermiştir. Kurultay'da İnönü "Biz sosyalist değiliz, Cumhuriyet Halk Partisiyiz (Bila, 1979: 438)" sözlerinin ötesine geçemezken, Ecevit "CHP ortanın solunda bir adım gerilemeyecektir. (…) Ortanın soluna demokrasi dışında sınır çizilemez. (…) Savunma devri bitmiş, halkı aydınlatma ve müfterilere taarruz başlamıştır. (…) biz sürekli devrimci bir partiyiz (Bila, 1979: 439)" sözleri ile kararlılığını açıkça ortaya koymuştur. Yine, 19. CHP Kurultayı öncesinde toplanan 5. CHP Gençlik Kolları Kurultayı Bildirisi'nde yer alan "CHP sosyalist bir parti olmadığı gibi kapitalist bir parti de değildir. CHP'li gençler olarak partinin "anti-emperyalist", "anti-feodal" ve "anti-bürokrat" kimliğinden geriye doğru en küçük bir ödünü kabullenmeyecek kadar kenetlenme halinde bulunuyoruz (Bila, 1979: 440)" sözleriyle Ecevit ile aynı kararlılık gösterilmiştir.

CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesi "devrimci devlet", "altyapı devrimciliği", "sürekli devrimcilik" gibi ideolojik çıkışlar ve "toprak işleyenin, su kullananın" sloganı ile CHP'nin vardığı ideolojik noktayı ortaya koymak bakımından oldukça önemlidir (Bila, 1979 447). CHP "Düzen Değişikliği Programı" adını verdiği bu bildirgeyle artık açık bir şekilde kendi kurduğu düzeni değiştirmeyi vaat etmektedir (CHP, 1969: 126; Bozkurt, 1976: 390). Köklü bir toprak reformu, çiftçilerin ve köylülerin sorunlarının çözümü, Doğu'da feodal sömürü düzeninin yıkılması, doğal kaynakların, madenlerin ve petrolün yabancıların eline bırakılmayarak devletleştirilmesi, özel işletmeciliğin devlet kontrolüne alınması (CHP, 1969: bölüm 1,6,7,8; Bila, 1979: 448) gibi seçim vaatleri ortanın solunun 1965-1969 arasında kendi içinde yaşadığı evrimi de ortaya koymaktadır. Bu söylemleri ile CHP yerli ve yabancı kapitalist sermaye kesimi ile onun işbirlikçilerini, toprak ağalarını ve emperyalist güçleri açık biçimde karşısına almıştır. Ancak, tüm çabalara rağmen CHP 1969 Genel Seçimlerinde % 27,4 oy oranıyla tarihinin en düşük oyunu almıştır (TÜİK, 2012: 25). Bu sonucun ortaya

çıkmasında 1967 yılında CHP'den ayrılan ortanın ortacılarının kurduğu Güven Partisi'nin aldığı % 6,6 oy oranı da etkili olmuştur (Uyar, 2012b: 111).

Ecevit'in 1969 yılında "(…) şapka devrimi, hiç kuşkusuz, yararlı, gerekli bir devrimdi. Ama köylüye ne getirmişti? (Ecevit, 2015: 58)" çıkışı ve Atatürk'ü "üstyapı devrimcisi" olarak tanımlaması (Ecevit, 2015: 50) parti içerisindeki ortanın solu tartışmalarının Kemalizm üzerinden sürmesine neden olmuştur. Ecevit muhalifleri bu çıkışı nedeniyle onu "reddi mirasçı" olmakla eleştirmişlerdir (Satır, 1972: 81-84; Bila, 1979: 453; Hatipoğlu, 2012: 264). Ecevit "Bugüne kadar ne söyledimse, şimdi de aynı görüşteyim. Atatürk'ü bir tanrı olarak ele almamak gerekir. Kendisi sağ olsaydı, kendi devrimlerinden daha ileriye giderdi. Atatürk altyapı devrimlerine yetişemedi, o altyapı devrimlerini biz yapacağız (Bila, 1979: 455)" sözleri ile kendisine yönelik eleştirilere yanıt vermiştir. Partinin ikinci adamının yani Genel Sekreter Ecevit'in Atatürk'ü eleştirmesi CHP açısından büyük bir tabunun yıkılması anlamına geliyordu. Ecevit'in bu çıkışı esasen bir Atatürk eleştirisinden öte CHP özeleştirisidir. Çünkü, kendisinin de ifade ettiği gibi CHP Atatürk'ten sonra üstyapı devrimlerini devam ettiremediği gibi, altyapı devrimlerini de sürekli ertelemiş, gerçekleştirememiştir. Bu açıdan bakıldığında, Ecevit'in "düzen değişikliği" dediği şey aslında Atatürk tarafından başlatılan üstyapı devrimlerinin altyapı devrimleri ile tamamlanması anlamı taşıyordu. Başka bir ifadeyle, Ecevit Kemalizm'i reddetmemiş, onun devrimci-ilerici yönünü ön plana çıkarmak istemiştir (Ahmad, 2010: 326). İşte bu noktada, parti içerisinde değişime mesafeli gelenekçi ve muhafazakar kadrolar tarafından hedef haline getirilmiştir.

1970 yılında toplanan 20. CHP Kurultayı'nda Ecevit'in "Biz artık Türkiye'de olaylara bürokrat aydın açısından bakmıyoruz. CHP'de bakış açısı değişmiştir. CHP'nin devrimcilik görüşü değişmiştir. Şimdi devrimcilik sözünden altyapı devrimciliğini anlıyoruz (Hristidis ve Ergüz, 2010: 185; Bila, 1979: 466)" sözleri CHP'de Kemalizm ile ortanın solu arasında yaşanan çatışmayı açıkça ortaya koymuştur. Yine, "Bugün Türkiye'de artık kitle partisi olmaya imkan yoktur, kitle partisiyiz diye aracılar, tefeciler hakkında bir şey söyleyemeyecek miyiz (Bila, 1979: 467)" ve "Bizim yaptığımız Türk halkını sömürücülerden kurtarmaktır. (…) Teksas'taki petrol şirketi, İngiltere'deki Boraks şirketi ve Kızıl Çin stratejileri CHP ile uğraşıyor (Bila, 1979: 467)" sözleri ile ortanın solunun sınırlarını aşmıştır. Ecevit'in 1965 yılında İnönü'nün ortaya koyduğu ortanın solunun sınırlarını aşmış olması, İnönü'nün Ecevit'e olan desteğini çekmesine ve ona karşı kurultayda denge politikası yürütmesi ile sonuçlanmıştır (Hatipoğlu, 2012: 254; Hristidis ve Ergüz, 2010: 186). Ancak, İnönü'nün bu

tavrına rağmen Ecevit Parti Meclisi seçimlerinde muhaliflerine karşı büyük bir başarı elde ederek yeniden genel sekreterliğe seçilmiştir (Bila, 1979: 469).

CHP içerisinde ideolojik tartışmalar sürerken, 12 Mart 1971'de Adalet Partisi hükümetine karşı ordu içerisindeki sağ kanat askeri bir darbe gerçekleştirmiştir. Her ne kadar darbenin asıl hedefi Adalet Partisi gibi görünse de, Ecevit darbenin asıl hedefinin ortanın solu ile siyasal, toplumsal ve ekonomik düzeni değiştirmeyi vaat eden CHP olduğunu savunmuştur (Satır, 1972: 26; Bila, 1979: 480; Ahmad, 2010: 388; Bozkurt, 1976: 430). 27 Mayıs sürecinde olduğu gibi "milli şef" sıfatıyla demokratik rejimin sigortası rolüne girme eğiliminde olan İnönü (Hatipoğlu, 2012: 284; Hristidis ve Ergüz, 2010: 215), askerlerin telkiniyle kurulacak olan partiler üstü teknokrat hükümete destek verilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Buna karşın, ikinci adam Ecevit 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası süreçte yapılan hataların tekrarlanmaması ve askeri darbeye karşı sert bir muhalefet yürütülmesi gerektiğini düşünmektedir (Ecevit, 1972: 14; Konuralp, 2013: 88; Bila, 1979: 494; Uyar, 2012b: 125). İnönü ile Ecevit arasında yaşanan bu keskin görüş ayrılığı İnönü'nün teknokrat hükümete destek vermesi ile derinleşmiş, Ecevit tepki olarak genel sekreterlik görevinden istifa etmiştir (Hristidis ve Ergüz, 2010: 212). İnönü Parti Meclisi'nde ve Merkez Yönetim Kurulu'nda bulunan Ecevitçiler'in tasfiyesi için 1972 yılında 5. Olağanüstü CHP Kurultayı'nı toplamış, "ya o, ya ben" restini çektiği kurultayda Ecevitçilerin Parti Meclisi seçimlerinde elde ettiği başarıdan sonra örgüt desteğini kaybettiğini anlamıştır (Bila, 1979: 537-541; Hristidis ve Ergüz, 2010: 416). Kurultay sonrası genel başkanlığı bırakan İnönü, bir süre sonra da CHP üyeliğinden istifa etmiştir. İstifa sonrası toplanan Genel Başkan Seçimli Özel Kurultayı'nda Bülent Ecevit Atatürk ve İnönü'den sonra CHP'nin üçüncü genel başkanı seçilmiştir.

2.2.8. Ecevit Dönemi: 1972-1980

Bülent Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesi sonrası toplanan 21. CHP Kurultayı partinin uzun bir süredir yaşadığı değişim ve dönüşümün geldiği noktayı ortaya koymuştur. 21. CHP Kurultayı Bildirisi'nde yer alan

> Aydınların devrimin yürütülmesinde elbette önderlik görevleri vardır. Bu görev halka rağmen halk için devrim yapmaya kalkışarak değil, halktan hiçbir zaman kopmadan, devrimi halkla birlikte oluşturarak yerine getirilebilir. Devrimcilikleri bu halkçı anlayışa dayanmayanlar, bugünün CHP'sine yabancı kalan bürokratik devrimcilerdir (Bila, 1979: 558)

ifadesini iki farklı şekilde ele almak mümkündür. Bildiride yer alan ve reddi miras tartışmasını beraberinde getiren bu ifade, ya CHP'nin tarihsel köklerini, ya da parti içerisinde bürokratik muhafazakarlıkla hareket eden zihniyeti reddetme anlamı taşımaktaydı. Ancak her

iki durumda da CHP'de Kemalizm-ortanın solu çatışmasının derinleştiği açıkça görülmektedir.

1920'li ve 1930'lu yılların sınıfsız, ayrıcalıksız, dayanışmacı ve halk egemenliğine dayalı toplum ideali içerisinde sınıf gerçeğini reddeden ve kendine özgü bir demokrasi anlayışı ortaya koyan "halkçılık" ortanın solu ile yeni bir anlam ifade etmeye başlamıştır. 1950'lerde CHP'nin "halka inme" politikası ile başlayan bu anlamsal dönüşüm artık burjuva ve toprak ağalarına karşı işçi ve köylülerin haklarını savunan sınıfçı bir bakış açısına dayanmaktadır. Yani, halkçılığın tek parti dönemindeki "eşitlikçi" bakış açısı yerini 1960'lı yıllarda gündeme gelen "sosyal adalet" anlayışına bırakmıştır. Ortanın solu ile birlikte "halkçılık" işçilerden, köylülerden ve orta sınıftan oluşan geniş halk kitlelerini ifade edecek şekilde "halk lehine, halkla iç içe" anlamında kullanılmış, dayanışmacı ve halk egemenliği yönü ön plana çıkarılmıştır (Ayata, 2010: 83,87).

Ecevit'in 21. CHP Kurultayı'nda örgüt desteğini arkasına almış olması, İnönü'nün desteği ile Ecevit'e karşı muhalefet yürüten Kemal Satır ve arkadaşlarının da partiden istifa etmesiyle sonuçlanmıştır. 1967'de ortanın ortacılarının, 1972'de de İnönü ile birlikte Satırcıların partiden istifa etmesi ile (Emre, 215: 251; Bila, 1979: 560,564) Ecevit partide "tek adam" konumuna gelmiştir.

Ecevit 1973 Genel Seçimleri öncesi ideolojik söylemlerini kapitalist-emekçi çatışması üzerinden sınıfsal bir temelde sürdürmeye devam etmiştir. Onun "CHP egemen güçlerin partisi olmaktan çıkmıştır", "Halkı, bir avuç insanın elindeki servetin sömürmesine karşıyız", "Lokavta giden işyerlerine devlet el koymalıdır", "Bu düzeni tersine çevireceğiz" gibi sözleri (Bila, 1979: 579) CHP'nin artık ideolojik olarak "ortanın en solu"nda konumlandığını göstermiştir. Seçim öncesi hazırlanan "Ak Günlere" adlı 1973 Seçim Bildirgesi 12 Mart sonrası yaşanan rejim bunalımı, gençliğin sorunları, yanlış ekonomi politikaları, çağdışı ilkel kapitalizm, hayat pahalılığı, iç güvenlik gibi sorunları ele almış, kooperatifleşme ve kamu-özel sektörüne karşı halk sektörü gibi yeni ideolojik kavramları ön plana çıkarmıştır (CHP, 1973: 7-19; Bila, 1979: 580-589).

1973 Genel Seçimlerinde % 33,3 oy oranı ile (TÜİK, 2012: 25) birinci parti olan CHP, bir önceki seçimde aldığı % 27,4 oy oranı ile kıyaslandığında, geçen süre zarfında toplumsal tabanını genişletmeyi başarmıştır. Seçimlerde CHP'nin İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin gibi sanayileşme ve kentleşmenin yoğun görüldüğü illerde büyük bir oy artışı sağladığı, buna karşın feodal güçlerin etkin olduğu illerde oy kaybına uğradığı görülmüştür. Bu durum hem CHP'nin kırsalda etkili feodal güçleri kendi içinde tasfiye etmesi, hem de toprak reformu söylemi ile bu güçleri karşısına alması ile açıklanabilir. Kentlerde yaşayan işçilere,

memurlara, emeklilere ve orta sınıfa kolaylıkla ulaşabilen CHP'nin toplumsal tabanı köylerden kentlere doğru kayma eğilimi göstermiştir (Bila, 1979: 593, Ayata, 2010: 91).

1973 Genel Seçimlerinde birinci parti olmasına rağmen tek başına iktidar olamayan CHP, Bülent Ecevit'in başbakanlığında Milli Selamet Partisi (MSP) ile koalisyon hükümeti kurmuştur. 7 aylık CHP-MSP koalisyon hükümeti döneminde haşhaş ekiminin ABD'nin karşı çıkmasına rağmen serbest bırakılması ve Kıbrıs Barış Harekatı'nın gerçekleştirilmiş olması Ecevit'in geniş halk kesimleri nezdinde itibarının artmasını sağlamıştır (Konuralp, 2013: 89; Uyar, 2012b: 129).

1974 yılında toplanan CHP Tüzük Kurultayı'nda yapılan tüzük değişikliği ile CHP "insan haklarına saygılı, milli, demokratik, sosyal hukuk devleti ilkesine bağlı ve demokratik sol bir parti" olarak tanımlanmıştır (CHPT, 1974: md.2). "Demokratik sol"un "Türkiye'de ülkenin nesnel koşullarına dayanan, dogmacılık ve özenticiliğe kapılmayan yerli bir sol düşünce akımı geliştirmesi ihtiyacından doğduğunu (Bila, 1979: 617)" açıklayan Ecevit, yıllar önce Ortanın Solu adlı kitabında "demokratik sol"u "sosyal demokrasi" ile aynı anlama gelecek şekilde kullanmış olmasına rağmen (Ecevit, 1966: 33; Uyar, 2012b: 132), CHP'nin yeni ideolojik kimliği olarak "demokratik sol"u tercih etmiştir (Bila, 1979: 617; Hristidis ve Ergüz, 2010: 590).

CHP'de 1960'lı yıllarda ortanın solu ile başlayan ideolojik değişim ve dönüşüm süreci, bu değişim ve dönüşümün hangi ideolojik kavramlar ile tanımlanacağı konusunda tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu süreçte bu değişim ve dönüşüm sürecini ideolojik olarak tanımlayan kavramlar olarak "sosyal demokrasi", "ortanın solu", "demokratik sol" ve "demokratik sosyalizm" ön plana çıkmıştır. Ecevit ortanın solu, sosyal demokrasi ve demokratik sol kavramları ile ilgili olarak "Ben bu değişik terimleri kullanırken özde hepsini bir tutuyordum" demiştir (Coşkun, 1978: 40). Ortanın solunun ilk ideolojik tahlilini yapan Nihat Erim bu kavramın ortaya çıkışını 1930'lu yılların ABD Başkanı Roosevelt'e dayandırmıştır (Emre, 2015: 87; Hatipoğlu, 2012: 249) Böylece ortanın solunun marksizm ve komünizmle ilişkilendirilmesinin önüne geçilmek istendiği açıktır. Buna rağmen, rakip sağ partilerin ortanın solunu komünizm ile ilişkilendirme gayretlerinin toplum nezdinde bir karşılık bulduğu açıktır. Ecevit, aynı anlama gelmesine rağmen sosyal demokrasi yerine ortanın solu söyleminin tercih edilmiş olmasının nedenini sosyal demokrat partilerin marksist kökenleri ile açıklamaya çalışmıştır (Bozkurt, 1976: 396). Ancak, o yıllarda CHP'de sosyal demokrasi söylemi ön plana çıkarılmamış olsa da, bazı demeçlerde ve parti yayınlarında yerine göre kullanılmıştır. Diğer taraftan, 1972 yılına gelindiğinde ortanın solu yeni bir kavram olmasına rağmen büyük tartışmaların odağında hızlı bir yıpranma süreci yaşamıştır.

Bu nedenle, CHP'nin yeni Genel Başkanı Ecevit CHP'nin değişen ideolojik yönünü yeni bir ideolojik söyleme dönüştürme arzusu taşıyarak "demokratik sol" kavramını öne çıkarmıştır. Ecevit "demokratik sol"u hem "yıpranmamış, yozlaşmamış", hem de "demokrasiye bağlılığın altını çizen" bir kavram olması nedeniyle tercih ettiklerini belirtmiştir (CHP Gençlik Kolları, 1974: 6). 1965 yılından itibaren "CHP sosyalist değildir, olmayacaktır" sözlerinin sürekli dillendirildiği bir ortamda, demokratik sol yerine aynı anlama gelen "demokratik sosyalizm" kavramının (Bozkurt, 1976: 396; Aksoy, 1977: 25; Baykal ve Cem; 1992: 27,46) tercih edilmemiş olması da yadırganacak bir durum değildir.

1974 yılında toplanan 22. CHP Kurultayı'nda Ecevit demokratik solu klasik özgürlükçü demokrasinin daha ileri aşamasında sol bir tutum olarak tanımlamıştır (Bila, 1979: 622). Yine, Ecevit, "demokratik solculuğun tepeden inme değil, temelden yükselme; halka rağmen değil, halk solculuğu" olduğunu, bu solculuğun sınırını halkın çizdiğini ve çizeceğini ifade etmiş (Hristidis ve Ergüz, 2010: 591; Bila, 1979: 623), "demokratik solun, sosyalist rejimlerde olduğu gibi üretim araçlarının devletleştirilme gibi bir amacının olmadığını, bunun gerçekleştiği ülkelerde halk iktidarı değil, bürokratların iktidarı kurulduğunu (Bila, 1979: 622)" belirtmiştir. Ahmet Taner Kışlalı da "demokratik sol"un amaçlarını şu şekilde sıralamıştır: "1. Üretim araçlarının toplumsallaştırılması yani toplum yararına kullanılması, 2. Üretim araçlarının demokratik ölçüler içinde ve çalışanlar tarafından yönetilmesi, 3. Üretimin amacının insan olması, yani üretimin insanın ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere düzenlenmesi (CHP Gençlik Kolları, 1974: 252)". Bu açıdan bakıldığında, bir ideolojik söylem olarak ön plana çıkan ortanın solunun aksine, demokratik solun liberalizm ve sosyalizmden farklı olarak kendine has bir ideolojik karakter ortaya koyduğu görülmektedir.

Ecevit 1976 yılında CHP Gençlik Kolları tarafından düzenlenen Demokratik Sol Düşünce Forumu'nda yaptığı konuşmada Milliyetçi Cephe hükümetinin aşırı baskıcı politikalarına karşı işçi hareketi ile demokratik sol hareketin bütünleşmesi gerektiğini vurgulayarak, demokratik solcular ile sendikalistlerin toplumsal iktidar için birlikte mücadele vermesi gerektiğini savunmuştur (Bila, 1979: 641). CHP bir yandan sağ partiler tarafından kurulan Milliyetçi Cephe (MC) hükümetinin aşırı sağcı politikaları ile zor bir dönem geçirirken, bir yandan da Merkez Yönetim Kurulu içerisinde yaşanan parti içi çekişmelerin neden olduğu tartışmalarla uğraşmaktadır. Deniz Baykal Grubu (Deniz Baykal, Haluk Ülman, Erol Çevikçe, Adil Ali Cinel ve Tankut Akalın) ile Eyüboğlu-Topuz Grubu (Orhan Eyüboğlu, Ali Topuz, Alev Coşkun, Kasım Parlar, Bahir Ersoy, Vamık Tekin, Kemal Önder ve Erol Tuncer) arasından yaşanan bu parti içi çekişme Baykal Grubunun (5'ler Hareketi) Merkez

Yönetim Kurulu'ndan tasfiyesi ile sonuçlanmıştır (Hristidis ve Ergüz, 2010: 627; Bila, 1979: 642).

1976 yılında toplanan 23. CHP Kurultayı'nda parti tüzüğünde hem ideolojik hem de örgütsel yapıyla ilgili önemli değişiklikler yapılmıştır. Demokratik solun dayandığı "6 Kural" (özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve halkın kendini yönetimi) tüzüğe ve parti programına eklenmiş (CHP, 1976: 6), aracılar, spekülatörler, haksız kazanç elde edenler, vergi kaçıranlar, tefeciler, toprak ağaları hedef alınarak (CHP, 1976: 42), "sürekli demokratik halk devrimciliği (CHP, 1976: 17)" vurgusu yapılmıştır. CHP'nin ortanın solu ile 1960'ların sonunda ortaya koyduğu "düzen değişikliği" hedefi, 1976'ya gelindiğinde demokratik sol ile "demokratik halk devrimciliği" söylemine dönüşmüştür (Hatipoğlu, 2012: 302). Yine, Kurultay'da Sosyalist Enternasyonal'e katılma kararı alınmış, tüzük değişikliği ile aşırı merkeziyetçi otokratik bir yönetim yapısı oluşturulmuştur.

1. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde sol görüşlü kişilere yönelik şiddet eylemleri yaygınlaşmaya başlamış, solcu örgütlerin de karşılık vermesi ile sağ-sol çatışması tırmanmıştır. 1977 Genel Seçimleri öncesi Ecevit seçim çalışmaları sırasında çeşitli saldırılara ve suikast girişimlerine maruz kalmıştır. Böyle bir ortamda yapılan 1977 Genel Seçimlerinde CHP % 41,4 oy oranı ile (TÜİK, 2012: 25) çok partili yaşam süresince en yüksek oy oranına ulaşmış, ancak bu oy oranı iktidar olması için yeterli olmamıştır. CHP aynı yıl yapılan yerel seçimlerde de 67 il belediyesinin 42'sini kazanarak büyük bir başarı elde etmiştir. CHP'nin hükümeti kurabilecek çoğunluğa ulaşamaması nedeniyle sağ partiler 2. Milliyetçi Cephe hükümetini kurmuşlardır. Bir süre sonra 2. Milliyetçi Cephe hükümetinin verilen gensoru ile düşürülmesi üzerine CHP, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve bağımsızların desteği ile yeni bir hükümet kurmuştur.

Ekonomik kriz ve terör ortamında iktidara gelen CHP hükümeti (CHP, 1979: 7) ülkedeki anarşi ve kaos karşısında siyasi otorite kuramamış, ülkeye hükümet edememe, ülkeyi yönetememe sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Konuralp, 2013: 90; Ahmad, 2010: 452). 1979 yılında toplanan 24. CHP Kurultayı da kliklerin (hiziplerin) parti içi iktidar mücadelesine sahne olmuştur. Böylesi bir siyasi ortamda CHP ideolojik hedeflerini uygulama imkanına sahip olamamış, 1979 Milletvekili Ara Seçimlerinde oy oranı % 41,3'den % 27,4'e düşmüştür (Ahmad, 2010: 46). CHP ara seçimlerde elde ettiği bu başarısızlık sonrası 12 Kasım 1979'da hükümetten çekilerek görevini Adalet Partisi'ne devretmiştir (Uyar, 2012b: 139). Kısa bir süre sonra da 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi gerçekleşmiştir. Askeri Darbe sonrası tüm partiler gibi CHP'nin de siyasi faaliyetleri durdurulmuş, bunun üzerine Bülent Ecevit genel başkanlık görevinden istifa etmiştir.

2.2.9. SHP Geçiş Dönemi: 1983-1992

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden kısa bir süre önce kabul edilen 24 Ocak Kararları ile ekonomide neoliberal politikaların uygulanmaya başlanması, darbe sonrası 1980 öncesi faaliyet gösteren siyasal partilerin kapatılması ve 1982 Anayasası'nın merkeziyetçi, hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı karakteri Türkiye'nin 1980'li yıllarda yaşayacağı siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimin ilk belirtileri olmuştur. Yine, 1980 sonrası neoliberalizmin etkisiyle yerleşmeye başlayan bireyci ve faydacı bakış açısı ile darbecilerin yarattığı apolitikleştirme ve örgütsüzleştirme ortamı Türkiye'de siyaset algısının değişmesi ile sonuçlanmıştır (Uyar, 2012b: 150).

CHP'nin darbe sonrasında siyasi faaliyetlerinin yasaklanması ile birlikte CHP kadroları oluşan boşluğu doldurmak için 1983 yılında Halkçı Parti (HP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)'ni kurmuşlardır (Sarıbay, 2001: 71). Bu iki parti 1985 yılında Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) adıyla birleşmiş (Hatipoğlu, 2012: 329; Bakşık, 2009: 491), buna karşın 1980 öncesi CHP kadroları ile siyasi yol ayrımına giren Bülent Ecevit eşi Rahşan Ecevit'e Demokratik Sol Parti (DSP)'yi kurdurmuştur (Konuralp, 2013: 91). Böylece SHP ve DSP 1980'li yıllarda CHP'nin ideolojik mirasını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak, 1980 öncesi CHP kadrolarının ağırlıklı olarak SHP'de yer alması CHP'nin devamı olarak SHP'nin kabul görmesine neden olmuştur. DSP ise daha çok Bülent Ecevit'in karizmatik lider kişiliğine sıkı sıkıya bağlı bir parti görüntüsü vermiştir.

1980'li yıllarda Türkiye'de sağcılaşma ve muhafazakarlaşma eğilimlerinin güçlenmesi ve siyasi otorite tarafından teşvik edilmesi solun toplumsal tabanının daralmasına neden olmuştur. 1977 Genel Seçimlerinde CHP'nin oy oranı % 41,3 iken, 10 yıl sonrasında 1987 Genel Seçimlerinde merkez solun toplam oy oranı % 33,26'ya (SHP % 24,8, DSP % 8,5) düşmüştür. 1995 Genel Seçimlerinde bu oran % 25,3'e (DSP % 14,6, CHP % 10,7) kadar düşecektir (TÜİK, 2012: 93).

1980'li yılların sonlarına doğru dünya genelinde neoliberal sağ politikalar "yeni dünya düzeni" ve "küreselleşme" ile birlikte güçlenirken, sosyal demokratlar ve sosyalistler yeni söylemler geliştirememişler, kendilerini ideolojik bir kaos içerisinde bulmuşlardır. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Batı tipi sosyalist ve sosyal demokrat partiler yeni dünya düzenine hızlı bir şekilde uyumlaşmaya başlamışlardır (Pirim, 2007: 75). Buna karşın, kökleri 1960'lı yıllara dayanan sosyal demokrasi-Kemalizm çatışması SHP'nin karşı karşıya kaldığı ideolojik kaosun daha da derinleşmesine neden olmuştur (Hatipoğlu, 2012: 336).

Dünyada sosyal demokrasi ve sosyalizm aleyhinde bu gelişmeler yaşanırken, 1989 Yerel Seçimlerinde SHP'nin % 28,6 oy oranı ile birinci parti olarak 39 ilde belediyeleri

(İstanbul, Ankara, İzmir dahil) kazanmış olması (Bakşık, 2009: 497) Türkiye'deki sosyal demokratlar açısından önemli başarıdır. 1980'li yıllarda neoliberal ekonomi politikaları altında ezilen işçilerin, memurların ve yoksul halk kesimlerinin tepkisi; 1970'lerin demokratik sol CHP'sinden kalma sosyal adalet ve emekten yana sosyal demokrasi söylemleri ve 1987 yılında siyasi yasakların kalkması ile sağda çok sayıda yeni partinin ortaya çıkması (Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi, Refah Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi) nedeniyle merkez sağda oyların bölünmesi bu başarının başlıca nedenleridir. Buna karşın, bu başarıyı yeni sosyal demokrat söylemler ve vaatlerle ilişkilendirmek mümkün değildir. Çünkü, bu süreçte yeni ideolojik söylemler geliştiremeyen SHP, halihazırda derin bir ideolojik kaos ve kimlik krizi içerisindedir (Hatipoğlu, 2012: 336).

1989 Yerel Seçimlerinde % 28,6 oy oranı ile önemli bir başarı elde eden SHP, 1991 Genel Seçimlerinde % 20,8 oy oranı ile üçüncü parti olmuştur (TÜİK, 2012: 94). Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon hükümetinin ortağı olan SHP'nin 1994 Yerel Seçimlerinde ise oy oranı % 13,52'ye düşmüştür. SHP ile aynı toplumsal tabana hitap eden DSP'nin yanı sıra 1992 yılında yeniden kurulan CHP'nin de yerel seçimlere katılması, başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere çoğu belediyenin kaybedilmesine neden olmuştur.

1980'li yıllarda ve 1990'ların başında yeni ideolojik söylemler geliştiremeyen SHP, bu süreçte toplumsal tabanını elinde tutamamıştır. Özellikle SHP'nin gündemi meşgul etmeye başlayan "Kürt Sorunu"na karşı somut bir ideolojik söylem ve politika geliştirememiş olması SHP ile Kürt Siyasi Hareketinin yol ayrımına girmesine neden olmuştur.

1980'li yılların sonlarına kadar kendine SHP içerisinde yer bulan Kürt Siyasi Hareketi, Türkiye'de yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimin etkisiyle artık SHP ile uyum sorunu yaşamaya başlamıştır. 1987 yılında SHP Merkez Yönetim Kurulu üyesi Turgut Atalay'ın "Kürtçe'nin serbestçe konuşulması ve SHP programının Kürtçeye çevrilmesi"ne ilişkin sözleri nedeniyle partiden ihraç edilmesi SHP'nin bu konuda yaşadığı ilk kriz olmuştur[13] (Hatipoğlu, 2012: 339). Paris'te düzenlenen Kürt Konferansı'na katılan 7 SHP milletvekilinin daha partiden ihraç edilmesi ile kriz tırmanmıştır[14]. SHP kadroları yaşanan bu krizi Temmuz 1989'da "SHP'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri Raporu"nda ortaya koyduğu siyasi ve ideolojik söylemler ile çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Bu adımın da etkisiyle, SHP'den ihraç edilen ve istifa edilen bazı milletvekilleri tarafından kurulan Halkın Emek Partisi (HEP) 1991 seçimlerine SHP çatısı altında girmiş (Bakşık, 2009: 498), tamamı Doğu ve Güneydoğu illerinden seçilen 20 HEP'li SHP milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. TBMM'de yaşanan Kürtçe yemin krizi ve 1992

[13] "SHP Başkanlık Divanı Toplandı: Turgut Atalay Topun Ağzında", *Milliyet Gazetesi*, 23.04.1987.
[14] "SHP'de 7 İhraç", *Milliyet Gazetesi*, 18.11.1989.

yılında Şırnak'ta 57 sivilin hayatını kaybettiği Nevruz Olayları sonrası HEP kökenli milletvekilleri SHP'den istifa etmişlerdir[15]. Yaşanan bu süreç, SHP ve sonrasında CHP'nin Kürt Siyasi Hareketi ile yollarının tamamen ayrılmasına, Doğu ve Güneydoğu'daki toplumsal tabanının tamamen yitirilmesine neden olmuştur. O dönem Kürt Siyasi Hareketinin terör eylemleri nedeniyle halkın büyük tepkisini çeken PKK'nın siyasi kanadı gibi algılanmış olması, SHP'nin ve yeni kurulan CHP'nin Kürt sorununa hak ve özgürlükler temelinde yaklaşmasının önünü kesmiştir.

SHP'nin 1980'li yıllarda ve 1990'ların başında yaşadığı ideolojik üretimsizliği Batı tipi sosyal demokrasinin temel değerleri ile Türkiye'ye özgü koşulların birbirine uyumsuzluğu ile ilişkilendirmek mümkündür. Batılı ülkelerde neredeyse 100 yılın üzerinde tarihsel ve ideolojik deneyimlere dayalı güçlü bir mirasın üzerine kurulan sosyal demokrasi, belli bir ekonomik gelişme ve kalkınma seviyesini aşmış Batılı sanayi toplumlarında işçi sınıfının belli bir bilinç düzeyine ulaştığı koşullarda, üretilen artık değerin ya da başka bir ifadeyle milli gelirin, emekçi ve dezavantajlı kesimlerin çıkarlarını gözetecek şekilde adil bir şekilde bölüşülmesine odaklanmış bir ideolojik yaklaşımdır. O dönem Türkiye ne bir sanayi toplumudur, ne belli bir ekonomik kalkınma seviyesini yakalayabilmiştir, ne de işçi sınıfı köklü bir sınıf bilince sahiptir (Toprakoğlu, 2002: 377; Baykal ve Cem; 1992: 40). Bu durum, gelenekselleştiği üzere Batıya özgü sosyal demokrasi ile Türkiye'nin kendine özgü siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısının yaşadığı doku uyuşmazlığı, halihazırda Kemalizm-sosyal demokrasi ikilemini çözememiş SHP açısından ideolojik çözümsüzlüğü de beraberinde getirmiştir.

2.2.10. Baykal Dönemi: 1992-2000

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası kapatılan CHP, 12 Eylül öncesi siyasi partilerin yeniden açılmasını engelleyen yasanın kaldırılması (Bakşık, 2009: 499) ile 9 Eylül 1992 tarihinde yeniden açılmıştır. CHP'nin yeniden kurulması için çalışmalar 1980 öncesi CHP'nin hayatta kalan en yetkili ismi Genel Sekreter Yardımcısı Erol Tuncer öncülüğünde yürütülmüştür (Hristidis ve Ergüz, 2010: 844). 9 Eylül 1992 tarihinde toplanan 25. CHP Kurultayı'na 1980 öncesi 1539 delegenin 1338'i katılmış (Bakşık, 2009: 500), genel başkanlık yarışını Erol Tuncer'e karşı kazanan Deniz Baykal, Atatürk, İsmet İnönü ve Bülent Ecevit'ten sonra CHP'nin dördüncü genel başkanı olmuştur.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Ecevit'e karşı parti içi muhalefetin etkili isimlerinden biri olan Deniz Baykal, 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında siyasi yasaklı olduğu

[15] "14 HEP'li SHP'den Ayrıldı", *Milliyet Gazetesi*, 01.04.1992.

için 1987 yılına kadar HP, SODEP ve SHP'de etkin bir rol üstlenememiştir. 1987 yılında siyasi yasakların kaldırılması sonrası SHP'den milletvekili seçilen Baykal, partide önce grup başkanvekilliği, sonra da genel sekreterlik görevlerinde bulunmuştur. 1988-1990 yılları arasında SHP'nin ikinci adamı olarak Genel Başkan Erdal İnönü'ye karşı Merkez Yönetim Kurulu'nda daha güçlü bir konumda bulunan Baykal, 1990, 1991 ve 1992 yıllarında Erdal İnönü ile genel başkanlık yarışına girmiş, üçünü de kaybetmiştir (Bakşık, 2009: 497). SHP'den tasfiye edilen Baykal CHP'nin yeniden açılması için yürütülen çalışmalara destek vermiştir.

1991 yılında İsmail Cem ile birlikte yazdığı "Yeni Sol" adlı kitabında SHP'ye sert eleştiriler yönelten Baykal, yeni ideolojik çıkış ve söylemler geliştirilmesi gerektiğinin altını çizerek çözüm önerileri ortaya koymuştur. SHP'nin sosyal demokrat bir parti olarak geçmişteki alışkanlıklarından kurtularak yenilikçi ve değişimci bir karakter ortaya koyması gerektiğini savunan Baykal, değişimin SHP'de liderlik, yönetim anlayışı ve siyasetinde köklü bir yenileşmeyi gerektirdiğinin altını çizmiştir (Baykal ve Cem, 1992: 149, 133-135). Baykal ve Cem, sosyal demokrasinin evrensel ilkeleri ile Türkiye'nin gerçekleri doğrultusunda ortaya koydukları bu yenileşme iddiasını "yeni sol" olarak tanımlamışlardır. Cem'e göre SHP sağ partilerin yapabilecekleri şeyleri vaat etmek yerine yapamayacaklarını vaat etmelidir. Ona göre SHP en fazla yarar vaat ettiği kitlelerden sağ partilere oranla daha az oy alabilmektedir. 1950'li yıllardan itibaren insan hakları ve demokrasi vaatlerinin öncüsü olarak CHP ön plana çıkıyorken, artık sağ partiler de (ANAP, DYP) bu konuda sol partilerle yarışabilir noktaya gelmişlerdir Yani, yenilikçilik, değişim, insan hakları ve demokrasi konusunda SHP sağ partilerden farklı söylemler geliştirememektedir (Baykal ve Cem, 1992: 183-185).

CHP'nin 1994 yılında "Yeni Hedefler Yeni Türkiye" adıyla yayınladığı parti programı demokratik haklardan çevreye, sendikalardan kooperatiflere, sosyal güvenlik reformundan hukuk reformuna, sanayileşmeden ekonomik büyümeye, engellilerden kadın haklarına kadar geniş bir yelpazede toplumun sorunlarına yönelik tespitleri ve çözüm önerilerini ortaya koyan bir program görüntüsü vermiştir. Parti programında demokrasi ve insan hakları, sivil toplum, laik devlet, farklılaşma özgürlüğü, bireysel ve evrensel dayanışma, dürüst yönetim ve açık toplum, emeğin önceliği, ekonomide verimlilik ve etkinlik, sanayileşme ve bilgi toplumuna geçiş, yaşam kalitesini yükseltmek, sağlıklı toplum, adaletli gelir dağılımı, işsizliğin azaltılması, fırsat eşitliği, ileri bir eğitim düzeni, sosyal güvenlik ve dayanışma, çocuk haklarının korunması, kadın-erkek eşitliği, tüketicini korunması, sağlıklı kentleşme, doğa ve çevrenin korunması, yönetime katılım, yönetimde yeniden yapılanma, adalet örgütünde ve

hizmetlerinde yeniden yapılanma ve ulusal bağımsızlık gibi vaatler ön plana çıkarılmıştır (CHP, 1994: 28-32).

1994 CHP Programı, 1976 CHP Programı'ndan o güne kadar CHP'nin yaşadığı ideolojik değişim ve dönüşümü ortaya koyması bakımından önemlidir. Parti programının Deniz Baykal ve İsmail Cem'in "yeni sol" olarak tanımladığı ideolojik söylemin yenilikçi ve değişimci etkileri üzerinde şekillendiği açıkça görülmektedir. Parti programında CHP "kökleri tarihimizde ve milli mücadelemizde olan, Mustafa Kemal'in öncülüğünde cumhuriyeti gerçekleştiren, çağdaş Türkiye'nin temellerini kuran, demokrasi sürecini başlatan, 1960'larda demokratik sol bir içerik ve sosyal demokrat özellikler kazanan bir büyük yenileşme hareketinin temsilcisi (CHP, 1994: 13)" olarak tanıtılmıştır. Bu ifade yeniden kurulan CHP'nin kendini ideolojik olarak Kemalizm ve sosyal demokrasi ekseninde konumlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, 1970'lerde CHP'de yaşanan Kemalizm-demokratik sol, 1980'lerde SHP'de yaşanan Kemalizm-sosyal demokrasi çatışmasının 1990'larda Kemalizm-yeni sol çatışması şeklinde devam edeceğini göstermiştir. Şunu da özellikle belirtmek gerekir ki, CHP 1992 yılında yeniden kuruluğunda hızlı değişen koşullar nedeniyle ideolojik olarak 1980 öncesi CHP'sinden ziyade, ideolojik kimlik krizi içerisinde bulunan SHP'nin mirasını devralmıştır.

1980 öncesi Ecevit CHP'sinin savunduğu yabancı sermaye karşıtlığı, toprak reformu ve halk sektörü gibi söylemler artık 1990'lı yıllarda geniş halk kitlelerine heyecan vermekten uzaktır. 1994 CHP Programı'nda 1970'lerden kalma bu hedefler konusunda istekli bir görüntü verilmemiştir. Köklü bir toprak reformu yerine cılız bir "feodalizmden arınmış bir Türkiye" vurgusu yapılmış, 120 sayfalık parti programının sadece bir cümlesinde "demokratik kooperatifçilik" temelinde ve "verimli işletmecilik" kriterlerine uygun yapılacak bir toprak reformundan bahsedilmiştir (CHP, 1994: 75). Diğer yandan, parti programında "düzen değişikliği" gibi bir hedef ortaya konulmamış, her ne kadar "CHP öncelikle emeğin tarafı, emeğin kitle partisidir" denilse de, "sosyal demokrasi, emek ve sermaye arasında taraflardan birini karşısına alarak ona haksızlık yapan, adaletsiz davranan bir karşıtlığın simgesi değildir; kendi işlevini toplumun sadece belli bir kesitini gözetmekle sınırlı tutan bir siyaset de değildir" ifadesi ile 1970'lerdeki gibi sadece işçi, köylü ve memur kesiminin değil, herkesin partisi olduğu mesajı verilmiştir. Yine, "ekonomide dünya düzenine uyum sağlamak", "örgütlü pazar ekonomisi", "korumacılığın dış pazarlarla entegrasyona engel olmayacağı", "kamunun toplumsal yarar gerektirdiğinde özelleştirme de yapabilmesi" "çağdaş çoğulcu demokrasi ve "devletin bireyler üzerindeki vesayetine karşı durma" gibi ibareler parti programı üzerindeki neoliberal etkileri ortaya koymuştur (CHP, 1994: 15,23,25,26,61,79).

Sonuç olarak, 1980 öncesinde düzeni değiştirmeyi vaat eden CHP, artık neoliberal düzen içerisinde kendine yön ve yer bulmaya çalışan bir parti görüntüsü vermeye başlamıştır. CHP'nin halktan ve emekten yana söylemleri de artık mevcut düzenin koyduğu sınırları aşmaktan uzaktır.

1994 Yerel Seçimlerinde CHP'nin 1980 öncesi toplumsal tabanına hitap eden 3 partinin (SHP, DSP ve CHP) rekabeti oyların bölünmesine ve SHP'nin 1994 Yerel Seçimlerinde İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi büyükşehir belediyelerini kaybetmesine neden olmuştur. Merkez solda ortaya çıkan bu parçalanmış yapı 1995 Genel Seçimleri öncesi CHP ve SHP'nin CHP çatısı altında birleşme sürecini başlatmıştır. 18 Şubat 1995 tarihinde toplanan 26. CHP Kurultayı'nda birleşme gerçekleşmiş[16], Hikmet Çetin'in protokol gereği kısa süren genel başkanlığı sonrasında 9 Eylül 1995 tarihinde toplanan 27. CHP Kurultayı'nda Deniz Baykal yeniden genel başkanlığa seçilmiştir[17].

CHP birleşmeye rağmen 1995 Genel Seçimlerinde % 10,7 oy oranı ile (TÜİK, 2012: 93) büyük bir yenilgi yaşamıştır. Oysa ki, 1991 Genel Seçimlerinde SHP'nin oy oranı % 24,7'dir. 1977 seçimlerinde % 41,3 oy oranı ile birinci parti olan CHP, 18 yıl sonra 1995 seçimlerinde % 10,7 oy oranı ile beşinci parti olabilmiştir. Birleşme sonrası girilen ilk seçimin sonuçları CHP'nin 1980 öncesi toplumsal tabanını büyük ölçüde kaybettiğini ortaya koymuştur.

1990'lı yıllarda CHP'nin ideolojik konumunu büyük oranda iki temel olgu belirlemiştir: Kürt sorunu ve siyasal İslamın yükselişi. 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında ortaya çıkan PKK'nın ayrılıkçı terör faaliyetleri devletin ve toplumun milliyetçi reflekslerini güçlendirmiştir. Böyle bir ortamda CHP'nin siyasal, toplumsal ve kültürel hak ve özgürlüklerden yana sosyal demokrat kimliği ile devletin kurucu iradesini temsil eden Kemalist kimliği ideolojik bir çatışma içerisine girmiştir. Bu durum karşısında, Baykal'ın CHP'si "devleti kuran parti" olarak devletin bölünmez bütünlüğünü savunan ulusalcı-Kemalist parti kimliğini ön plana çıkarmıştır.

1990'ların başında yaşanan Sivas Katliamı ile Turan Dursun, Uğur Mumcu, Bahriye Üçok, Muammer Aksoy gibi Atatürkçü-solcu aydınlara yönelik suikastlar radikal İslamcı terör örgütlerinin laik cumhuriyet rejimine karşı ciddi bir tehdit oluşturduğunu ortaya koymuştur. Radikal İslamcı terör tehdidinin yanı sıra, siyasal İslamcı Refah Partisi'nin 1990'ların ilk yarısında toplumsal tabanını önemli ölçüde genişletmesi, Türkiye için üretilen "ılımlı İslam" söylemleri, yeşil sermayenin büyük bir ekonomik güç elde etmeye başlaması,

[16] "CHP Yine Umut: Birleşik Solun Yeni Çatısı CHP, Yeni Başkanı Hikmet Çetin", *Milliyet Gazetesi*, 19.02.1995.
[17] "Artık CHP Var: Rüzgar Fırtınaya Dönüştü, Baykal Konuştukça CHP Coştu", *Milliyet Gazetesi*, 12.09.1995.

cemaatlerin-tarikatların faaliyetlerini yoğunlaştırması gibi nedenler CHP kadroları üzerinde rejime yönelik ciddi endişeye neden olmuştur. Böylesi bir ortamda, sosyal demokrat bir parti olarak CHP'nin parti programında ve seçim beyannamesinde "özgürlük", "demokrasi" ve "sosyal adalet" vurgusu yapılmış olsa da, pratikte laik ve cumhuriyetçi kimliği ön plana çıkmıştır. 1980 öncesinde geniş halk kesimlerine düzen değiştirmeyi vaat eden CHP, artık "Atatürk'ün partisi" söylemleri ile laik cumhuriyet rejimini koruma refleksi içerisine girmiştir.

Baykal her ne kadar "Yeni Sol" kitabında SHP'ye tek parti alışkanlıklarından ve Kemalist kimliğinden kurtulmayı önermişse de, siyasi konjonktür kendi liderliğindeki CHP'nin tarihsel bağlarından kopamayacağını açıkça ortaya koymuştur. Öyle ki, 1990'lı yılların ortasından itibaren CHP'nin "sosyal demokrat" ideolojik kimliği "Kemalist" kimliğinin gerisinde kalmıştır. CHP "Atatürk'ün partisi" olmakla övünen, söylemlerinde sürekli olarak Atatürk'ü ön plana çıkaran bir parti görüntüsü vermeye başlamıştır. DSP lideri Bülent Ecevit 1999 seçimleri öncesi CHP'nin bu tavrına şu sözlerle tepki göstermiştir: "Atatürkçülük tek partinin tekelinde olmayacak kadar büyüktür. Türkiye'de geniş çevrelere yığılmış bir Atatürk sevgisi vardır. Meclise bölücü bir partiyi taşıyan, İSKİ skandalına göz yuman bir parti Atatürkçülükle özdeşleştirilemez (Pirim, 2007: 71)". Diğer taraftan, CHP 28 Şubat Süreci'nde sosyal demokrat bir partiden beklenenin aksine askeri müdahaleyi destekleyen bir tavır içerisine girmiş, askerlerin telkini ile "rejimi yerine oturtmak, irticai faaliyetleri önlemek" gerekçesiyle kurulan Anasol-D (Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi) geçiş hükümetine dışarıdan destek vermiştir.

CHP 1999 Genel Seçimlerinde % 8,71 ile tarihinin en düşük oyunu almış (TÜİK, 2012: 93), %10 ülke barajının altında kaldığı için açık olduğu süre boyunca ilk defa Meclise girememiştir. Bu seçim yenilgisi sonrası Deniz Baykal genel başkanlık görevinden istifa etmiş[18], toplanan 9. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Altan Öymen genel başkanlığa seçilmiştir[19]. Ancak, 15 ay sonra toplanan 10. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Altan Öymen ile liderlik yarışına giren Deniz Baykal yeniden genel başkanlığa seçilmiştir[20].

CHP'nin 1999 Genel Seçimlerinde % 10 ülke barajının altında kalarak Meclis dışında kalması, partinin iktidar olma hedefinden tamamen uzaklaşmasına neden olmuştur. Parti içinde yaşanan gruplaşmalar ve hizipleşmeler de parti içinde iktidar olma hedefinin ülkede iktidar olma hedefinin önüne geçtiğini göstermiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda toplanan kurultaylarda parti programı ve seçim bildirgeleri üzerinde yoğun ideolojik tartışmalar

[18] "Sandıktan Baykal'ın İstifası Çıktı: Bir Lider Aranıyor", *Milliyet Gazetesi*, 23.04.1999.
[19] "Baykal Bitti, Öymen Geldi", *Milliyet Gazetesi*, 23.05.1999.
[20] "Baykal Yeniden: 16 Ay Sonra Dönüş", *Milliyet Gazetesi*, 02.10.2000.

yaşanırken, 1990'lı ve 2000'li yıllarda artık parti içi iktidarı sağlamlaştırma amacı taşıyan tüzük değişiklikleri tartışmaların odağı haline gelmiştir (Uyar, 2012b: 187).

2.2.11. Baykal Dönemi: 2000-2010

15 ay aradan sonra yeniden genel başkanlığa seçilen Baykal, 2000 yılında CHP'nin yeni ideolojik söylemini "Anadolu solu" olarak belirlemiştir (Çalmuk, 2002: 34). Şeyh Edebali ve Yunus Emre gibi dinsel sembolleri ön plana çıkaran Baykal, dini inançlara saygılı Anadolu'ya özgü sol bir ideoloji anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu yeni ideolojik söylemi baraj altında kalan CHP'nin gitgide daralan toplumsal tabanını genişletmek için geliştirdiği pragmatist bir strateji olarak kabul etmek mümkündür. Ancak, CHP'nin muhafazakar ve dini hassasiyetlere sahip toplumsal kesimlere "Anadolu solu" ile hitap etme çabası parti içerisinde ciddi bir dirençle karşılaşmış, dahası siyasal İslam geleneğinden gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)'nin kurulduktan kısa bir süre sonra bu kesimlerin mutlak desteğini alması Baykal'ın çabasını boşa çıkarmıştır.

2001 yılında yaşanan derin ekonomik kriz sonrası gerçekleştirilen 2002 Genel Seçimlerinde Ak Parti % 34,2 oy oranı ile tek başına iktidar olmayı başarmış, CHP % 19,3 oy oranı ile ikinci parti olabilmiştir (TÜİK, 2012: 93). 1999 Genel Seçimlerinde % 30,9 oy oranını yakalayan merkez sol partiler (DSP + CHP), 2002 Genel Seçimlerinde % 21,7, 2007 Genel Seçimlerinde de % 20,8 oy oranı ile merkez solun oy bandının % 20'ye kadar düşmesine neden olmuşlardır. Başka bir ifadeyle, 1977 Genel Seçimlerinde merkez solun tek partisi olarak % 41,3 oy oranı ile % 40 oy bandını geçen CHP, tam 30 yıl sonra 2007 seçimlerinde merkez solun tek partisi olarak % 20 oy bandına düşmüştür. 2001 ekonomik krizi sonrası toplumun ekonomik vaat ve beklentilerinin en üst seviyede olduğu bir ortamda, CHP siyasal İslamcı gelenekten gelen AK Parti'nin yükselişine karşı "Atatürkçülük" ve "laiklik" söylemleri ile seçmenlerden destek arayışına girerek hatalı bir seçim stratejisi yürütmüştür.

2002-2010 yılları arasında bazı iç ve dış dinamikler CHP'nin ideolojik konumunu ve söylemlerini belirlemesi bakımından oldukça etkili olmuştur. Bunlar, Kürt Sorunu ve PKK'nın siyasallaşması, Ak Parti'ye karşı irtica tehdidi algısı, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ve ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali ile Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecidir.

CHP 2000'li yıllarda Kürt sorununu siyasal, sosyal ve kültürel hak ve özgürlükler bağlamında ele almak yerine, PKK zemininde terör sorunu olarak ele almayı tercih etmiştir. 1989 Kürt Raporu'nda Kürt Sorununa demokrasi, hak ve özgürlükler temelinde yaklaşan SHP kadrolarının aksine, CHP kadroları 2000'li yıllarda sorunun çözümü için askeri tedbirleri de

seçenek olarak görmeye başlamıştır (CHP, 2007: 25). CHP, Ak Parti'nin sorunun çözümüne yönelik atmış olduğu bazı adımları (Dershanelerde Kürtçe eğitimin serbest bırakılması, silahlı eylemlere katılmayan PKK'lı teröristlere "etkin pişmanlık" hükümlerinin uygulanması vs.) teröre karşı verilen tavizler olarak algılamıştır. Bu anlamda, CHP her ne kadar Kürt sorununun çözümünde askeri tedbirler ile temel hak ve özgürlükler arasında bir denge kurmaya çalışsa da, genel algı CHP'nin Kürt sorununa 1990'larda olduğu gibi "ulusalcı-Kemalist" bir bakış açısıyla, yani devlet partisi kimliğiyle yaklaştığı yönündedir.

1997 yılında askerler tarafından 1000 yıl bile sürebileceği iddia edilen 28 Şubat Süreci[21], Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde siyasal İslamcı gelenekten gelen bir grubun Ak Parti ile tek başına iktidara gelmesi ile sadece 6 yıl sürmüştür. Böylece, asker ve sivil bürokratik elitlerin siyasal İslamcı kadroları siyaset alanından ve devlet kurumlarından tasfiye süreci sonuçsuz kalmıştır. CHP kadrolarının Ak Parti iktidarı döneminde laik cumhuriyet rejiminin tehdit altında olduğu yönündeki endişesi CHP'nin laiklik ile ilgili söylemleri ön plana çıkarmasına neden olmuştur. Kamusal alanda türban yasağı, imam hatipli öğrencilerin üniversitelere girişte katsayı engeli gibi tartışmalarla birlikte, İslamcı sermayenin elde ettiği ekonomik ve toplumsal güç CHP kadroları ve CHP'nin toplumsal tabanı açısından irticai tehdit algısını güçlendirmiştir. CHP, 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde cumhurbaşkanı adaylığı için adı geçen Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül'ün eşlerinin türbanlı olmasını bir rejim krizi olarak ele almıştır. Türban üzerinden yürütülen bu sembolik tartışma sürecinde (Anayasa Mahkemesi'nin "367 kararı", Ordunun "27 Nisan Bildirisi") asker ve sivil bürokratik elitler ile aynı çizgide görüntü veren CHP, laiklik hassasiyeti yüksek bir toplumsal kesim tarafından Ak Parti'ye karşı gerçekleştirilen "Cumhuriyet Mitingleri"ni sahiplenmiştir. CHP'nin yürüttüğü sert muhalefete rağmen Ak Parti 2007 Genel Seçimlerinde 2002 Genel Seçimlerine göre oy oranını % 12,3 artırarak % 46,58 oy oranı ile yeniden tek başına iktidara gelmiştir. Buna karşın DSP ile seçim ittifakı yapan CHP, % 20,9 oy oranı ile (TÜİK, 2012: 93) büyük bir seçim yenilgisine uğramıştır.

2007 Genel Seçim sonuçları Türkiye'de toplumun büyük bir kesiminin ülkede rejim ve laikliğe yönelik bir tehdit algısı içerisinde olmadığını ya da bunu öncelikli bir sorun olarak görmediğini açıkça ortaya koymuştur. Ancak, Ak Parti'nin adayı Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesi sonrası asker ve sivil bürokratik elitler gibi CHP kadroları ve toplumsal tabanının rejime yönelik tehdit algısı artarak sürmüştür. Bu süreçte Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının "laikliğe aykırı eylemleri" gerekçe göstererek Ak Parti'nin kapatılması için davası açması siyasi ve hukuki bir krize neden olmuştur. Anayasa

[21] "Org. Kıvrıkoğlu'ndan Mesajlar: 28 Şubat Bitmedi", *Milliyet Gazetesi*, 04.09.1999.

Mahkemesi üyelerinin yaptığı oylamada partiyi kapatmak için nitelikli çoğunluğa ulaşılamamış, partiye yapılan hazine yardımının yarısının kesilmesi yönünde karar verilmiştir (http://www.milliyet.com.tr. erişim tarihi: 30.07.2016).

2002-2010 yılları arasında CHP'nin ideolojik konumunu ve söylemlerini belirleyen gelişmelerden biri de ABD'nin Irak'ı işgalinin siyasi etkileridir. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan ve Irak'ta gerçekleştirdiği işgali bir "emperyalist" girişim olarak algılayan CHP, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'ne karşı "anti-emperyalist ve ulusalcı" bir tavır göstermiştir. ABD'nin gerek Irak'ın kuzeyindeki Kürt aşiretlerine ve PKK terör örgütüne, gerekse de Türkiye'deki İslami cemaatlere destek verdiği yönündeki güçlü algısı CHP'nin anti-Amerikancı duruşunun temel parametrelerini oluşturmuştur. CHP "1 Mart Tezkeresi" ile Irak'a asker gönderilmesi ve Türkiye'deki askeri üslerin ABD askerlerinin kullanımına tahsis edilmesi konusunda TBMM'den yetki talep eden Ak Parti hükümetine karşı sert bir muhalefet yürütmüştür. 2008 CHP Programı'nda yer alan "CHP, ABD'nin izlediği bazı politikalara karşı çıkmaktadır. (…) CHP, ABD'nin Irak'a müdahalesinin uluslararası hukuka aykırı, siyasi ve ahlaki açılardan da yanlış olduğunu savunmuş; bu anlayışla TBMM'ye getirilen Türkiye'yi savaşa sürükleyebilecek, bir karargah ve cephe ülkesi haline getirebilecek 1 Mart 2003 tarihli tezkerenin reddedilmesinde başrolü oynamıştır (CHP, 2008: 127)" ve "Büyük Ortadoğu Projesi ile Türkiye'ye ılımlı İslam kimliği dayatılmasına kararlılıkla karşı çıkılacaktır. Türkiye'nin laik kimliği her koşulda korunacaktır (CHP, 2008: 127)" ifadeleri CHP'nin anti-Amerikancı eğilimini açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini 1999 ve 2002 Seçim Bildirgeleri'nde açık bir şekilde destekleyen CHP (1999: 21), Avrupa Birliği temsilcilerinin Türkiye'ye yönelik ağır eleştirileri ve gurur kırıcı üslupları nedeniyle müzakere sürecinin yöntemine ilişkin "ulusalcı-Kemalist" bir refleks geliştirmiştir. 2008 CHP Programı'nda Avrupa Birliğine tam üyelik sürecini "Atatürk'ün çağdaşlaşma devriminin, modernleşme vizyonunun doğal uzantısı olan bir toplumsal değişim projesi (CHP, 2008: 124)" olarak gören CHP, Avrupa Birliği ile ilişkileri eşit koşullu, cumhuriyetin kuruluş değerlerine saygılı, onurlu tam üyelik olarak görmüş, bunun dışındaki hiçbir ayrımcılığı, çifte standardı, özel statüyü ve eşitsizliği kabul etmeyeceğini açıkça beyan etmiştir. (CHP, 2008: 124). 2000'lerin sonlarına doğru Avrupa Birliği'nin yaşadığı ekonomik kriz ve Türk halkının sürece olan desteğinin azalmış olması da CHP'nin de Avrupa Birliği üyeliğine karşı ısrarcı bir yaklaşım içerisine girmemesine neden olmuştur.

Deniz Baykal'ın 2010 yılında genel başkanlıktan istifası sonrası toplanan 33. CHP Kurultayı'nda Kemal Kılıçdaroğlu tek aday olarak katıldığı seçimlerde CHP'nin yeni genel başkanı olarak seçilmiştir (http://www.milliyet.com.tr. erişim tarihi: 15.10.2016).

2.2.12. Kılıçdaroğlu Dönemi: 2010 Sonrası

2010 yılında toplanan 33. CHP Kurultayı'nda genel başkanlığa seçilen Kemal Kılıçdaroğlu, Savcı ve Baykalcı kadroları parti üst yönetiminden tasfiye ettikten sonra (Tosun, 2012: 33), "Yeni CHP" sloganı ile yeni ideolojik söylemler geliştirmeye başlamıştır. Bu ideolojik değişim ve dönüşüm sürecinde olayları ve sorunları ulusalcı-Kemalist bakış açısı ile ele almak yerine, partinin daha özgürlükçü ve daha solcu kimliğinin ön plana çıkarılacağı vurgulanmıştır. CHP'nin yeni kadroları bu süreçte partinin laikliğe ve cumhuriyet rejimine yönelik tehdit algısı ile CHP'nin devlet partisi reflekslerini geri plana iterek sosyal demokrat söylemlere yönelmişlerdir. 1990 ve 2000'lerde ulusalcı-Kemalist içgüdülerle yürütülen siyasi mücadelenin sonuç getirmediğini fark eden CHP'nin yeni kadroları "devlet partisi" değil "ideoloji partisi" olma yönünde bir irade ortaya koymuşlardır.

Kemal Kılıçdaroğlu Deniz Baykal'ın aksine türban yasağı ve Kürt sorunu gibi konulara daha özgürlükçü ve demokratik haklar temelinde yaklaşmaya çalışmıştır. Türban sorununun çözümü konusunda daha ılımlı bir tavır içerisine giren CHP, 2013 yılında yayınladığı 19 maddelik "Demokrasi ve Özgürlük Bildirgesi"nde yer alan "Kürt Sorunu eksik demokrasi, hak ihlalleri ve eşitsizliklerden beslenen bir sorundur. Öncelikli görev, bu zemini ortadan kaldırmak ve bireysel hak ve eşitlik ile özgürlüklerin önünü açarak vatandaşlarımızın huzur, refah ve mutluluklarının sağlanmasıdır.(…) Kürt meselesinin barışçıl yollarla çözülmesine ilişkin halkımızın talep ve beklentilerinin CHP bütünüyle arkasındadır (CHP, 2013, md.1)" ifadeleri ile sorunu artık askeri tedbirler ile değil demokrasi ve özgürlükler çerçevesinde ele almaya başladığını göstermiştir. Dahası, Kılıçdaroğlu 2014 yılında toplanan 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı desteklediklerini açıklamıştır (http://www.hurriyet.com.tr. erişim tarihi: 15.09.2016). Yine, 2015 Genel Seçimleri öncesi yayınlanan "CHP'nin Kürt Sorununa Bakışı, Çözüm Çerçevesi" kitapçığında yer alan "CHP Kürt sorununu temelde bir demokrasi sorunu olarak ele almakta, dolayısıyla sorunun 'güvenlikçi' yöntemlerle çözülemeyeceğini düşünmektedir. Kürt sorununun çözümünde askeri yöntemler bir daha masaya gelmemek üzere gündemden kalkmalıdır. (CHP, 2015: 4)" ifadeleri CHP'nin Kürt Sorununa 1990 ve 2000'li yıllardan farklı bir bakış açısı ile yaklaştığını göstermektedir.

CHP Genel Başkan yardımcılığını yürüten Sencer Ayata 2012 yılında toplanan 34. CHP Kurultayı öncesi CHP'nin ideolojik konumunu 4 farklı ideolojinin belirlediğini açıklamıştır: "sosyal demokrasi", "sosyalizm" "sosyal liberalizm" ve "Atatürkçülük (Kemalizm)" (http://www.milliyet.com.tr. erişim tarihi: 15.09.2016). 1990 ve 2000'li yılların aksine aşırı laiklik söylemlerinin ve anti-Amerikancılığın geri plana itilmiş olması (http://haber.sol.org.tr. erişim tarihi: 15.09.2016) CHP'nin kendini yeni bir ideolojik zemine konumlandırma çabası olarak değerlendirilebilir. Yaşanan bu ideolojik yenilenme süreci 2011 ve 2015 Genel Seçimlerinde CHP'nin oy bandını % 25'e çıkarmış, ancak iktidar olma hedefine yaklaştıramamıştır.

CHP'nin Kemal Kılıçdaroğlu liderliğinde yaşadığı ideolojik değişim ve dönüşüm süreci, halen homojen bir örgüt tabanına sahip olmayan CHP içinde ideolojik tartışmaları beraberinde getirmiştir. CHP'nin ulusalcı-Kemalist kimliğini geri plana iterek sosyal demokrat ya da sosyal liberal kimliğini ön plana çıkarması, CHP'nin toplumsal tabanının çoğunluğunu oluşturan sosyal demokrat ya da sosyal liberaller tarafından olumlu karşılansa da, parti içindeki ulusalcı-Kemalistler tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmektedir.

2.3. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Örgütsel Değişim ve Gelişim Süreci

Cumhuriyet Halk Partisi kurulduğu günden bu yana yaşadığı ideolojik değişimlerin yanı sıra parti içi ve parti dışı dinamiklerin etkisiyle örgütsel olarak belli değişim ve gelişim süreçleri yaşamıştır. Bu başlık altında Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan bugüne yaşadığı örgütsel değişim ve gelişim süreci detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaşadığı bu örgütsel değişim ve gelişim süreci parti tüzüğünde yapılan değişiklikler göz önüne bulundurularak bölümlere ayrılmıştır.

2.3.1. İlk Adım: Sivas Kongresi Nizamnamesi

CHP'nin temelleri ilk olarak 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması ile atılmıştır. CHP'nin 1. Kurultayı olarak kabul edilen Sivas Kongresi'nde kabul edilen Sivas Kongresi Nizamnamesi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin örgütsel yapısını ve işleyişini ortaya koymakla birlikte, aynı zamanda CHP'nin ilk örgütlenme modelini ve stratejisini oluşturmuştur.

Sivas Kongresi Nizamnamesi'ne göre Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin amacı "Osmanlı vatanının bütünlüğü ve yüce hilafet ve saltanat makamının ve milli bağımsızlığın dokunulmazlığını temin zımnında, Kuvayi Milliye'yi etken ve milli iradeyi hakim kılmak (Sivas Kongresi Nizamnamesi [SKN], 1919: md. 2)" olarak

tanımlanmış, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan tüm müslüman vatandaşlar da cemiyetin üyesi olarak kabul edilmişlerdir (SKN, 1919: md. 3a).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti taşrada birbirine hiyerarşik olarak bağlı köy, nahiye, kaza, sancak, bağımsız sancak ve vilayet idare heyetleri şeklinde örgütlenmiştir. Buna göre,

- "Köy idare heyeti" köylüler ve mahalleliler tarafından seçilen en az 3 üyeden,
- "Nahiye idare heyeti" nahiye sınırları içerisindeki köy idari heyetleri tarafından seçilen en az 3 üyeden,
- "Kaza idare heyeti" kaza sınırları içerisindeki köy ve nahiye idare heyetleri tarafından seçilen en az 5 üyeden,
- "Sancak idare heyeti" sancak sınırları içerisindeki köy, nahiye ve kaza idare heyetleri tarafından seçilen en az 7 üyeden,
- "Bağımsız sancak ve vilayet merkez idare heyeti" de bağımsız sancak ve vilayet sınırları içerisindeki nahiye, kaza ve sancak idare heyetleri tarafından seçilen 10 üyeden oluşmuştur (SKN, 1919: md. 3b).

Kendi arasından seçimle "reis"lerini belirleyecek olan idare heyetlerinin görevleri genel olarak Cemiyet adına milli mücadeleyi örgütlemek, alt ve üst örgütlerle sürekli iletişim halinde olmak, üst örgütlerden verilen emirleri yerine getirmek olarak belirlenmiştir (SKN, 1919: md. 3b).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin karar organı olarak taşrada kaza ve sancak örgütlerinden temsilcilerin katıldığı vilayet kongreleri, merkezde de her vilayetten temsilcilerin katıldığı "Genel Kongre" kabul edilmiştir. Vilayet kongresinin vilayet merkezinde kaza ve sancak idare heyetleri tarafından seçilen 2'şer üyenin katılımı ile yılda bir defa Mart, Nisan ya da Mayıs ayında; Genel Kongre'nin de kaza, sancak idare heyetleri ile bağımsız sancak ve vilayet merkez heyetleri tarafından seçilen birer üyenin katılımı ile yılda bir de defa 10-23 Temmuz tarihleri arasında toplanacağı belirtilmiştir (SKN, 1919: md. 3b).

Genel Kongre memleketin ve milletin kaderi ile ilgili her türlü görüşme yapan, karar alan en üst düzey karar organıdır. Genel Kongre tüm vatanı temsil eden 9-16 arası üyeden oluşan Temsil Heyeti üyelerini belirlemektedir. Bir yürütme organı olan Temsil Heyeti'nin çalışmaları Genel Kongre tarafından izlenerek denetlenecektir. Bu madde gereğince, Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti'ne 16 üye seçilmiş, bu üyelerden biri olan Mustafa Kemal "Temsil Heyeti Reisi" sıfatıyla Büyük Millet Meclisi kurulana kadar milli mücadeleyi örgütlemeye yönelik çalışmalar yürütmüştür (SKN, 1919: md.7 ek).

2.3.2. İlk Örgütlenme Modeli: 1923 Nizamnamesi

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra Meclis'te farklı görüşlere sahip milletvekilleri arasında gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu süreçte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir devamı olarak Büyük Millet Meclisi'nde Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuşlardır. 28 Haziran 1923'te gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk Grubu büyük bir başarı elde ederek Meclis'e tamamen hakim olmuştur. Elde edilen bu başarı sonrası Müdafaa-i Hukuk Grubu 9 Eylül 1923'te partileşerek "Halk Fırkası" adını almıştır. 23 Ekim 1923'de İçişleri Bakanlığı'na sunulan dilekçe ile Halk Fırkası (HF)'nın Mustafa Kemal'in genel başkanlığında, Recep Peker'in genel sekreterliğinde kurulduğu belirtilmiş (CHP, 1963: 7; Uyar, 2012b: 21), sunulan dilekçede yer alan fırka nizamnamesi (parti tüzüğü) ile Halk Fırkası'nın ilk örgütlenme modeli ortaya konulmuştur.

1923 Halk Fırkası Nizamnamesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin modern, merkezde ve yerelde ilk örgütlenme yapısının oluşturulması bakımından oldukça önemlidir. 1923 Nizamnamesi'nde fırkaya "her Türk ve hariçten gelip Türk tabiyet ve kültürünü kabul eden her ferdin üye olabileceği (HF Nizamnamesi [HFN], 1923: md. 3)" belirtilerek fırkanın toplumsal tabanı açıkça ortaya konulmuştur. Halk Fırkası yeni kurulan ulus devlet sınırları içerisinde Türk kimliğini benimsemiş tüm toplumsal kesimleri içine alan kapsayıcı bir kitle partisi görüntüsü vermiştir.

1923 Nizamnamesi'ne göre fırkanın ilk merkez organları "Büyük Kongre", "Umumi Riyaset", "Fırka Divanı" ve "Umumi İdare Heyeti" olarak belirlenmiştir (HFN, 1923: md. 8-41).

Fırkanın en üst karar organı olan Büyük Kongre'nin her yıl 23 Nisan tarihinde toplanacağı (HFN, 1923: md. 8); Umumi Reis başkanlığında toplanan Büyük Kongre'ye mebuslar (milletvekilleri) ve mutemetler (il başkanları) ile birlikte her vilayetten seçilen 2 delegenin katılacağı belirtilmiştir (HFN, 1923: md. 9). Bu tabloda, Halk Fırkası'nın henüz Doğu'daki çoğu ilde örgütlenmemiş olduğu varsayıldığında, Büyük Kongre'de merkez yönetiminin yerel örgütler karşısında sayısal olarak üstün olduğunu söylemek mümkündür. Büyük Kongre'de kongre süresince görev yapmak üzere ikinci reis ve 3 katip ile birlikte fırkada aktif görevi bulunmayan birer reis ve 6'şar üyeden oluşan Program, Aydınlatma ve Neşriyat, Nizamname, Denetleme, Raporları İnceleme ve Hesapları İnceleme Encümenlerinin kurulacağı belirtilmiştir (HFN, 1923: md. 11). Encümenlerin hazırlamış oldukları raporlar Büyük Kongre tarafından madde madde oylanmakta, mutlak çoğunluğun oyuyla kabul ya da reddedilmektedir (HFN, 1923: md. 14).

Fırka yönetiminin en üstündeki kişi olan Umumi Reis, fırkayı temsil etme ve fırka adına söz söyleme yetkisine sahiptir. Umumi Reis aynı zamanda Büyük Kongre, Fırka Divanı, TBMM'deki Fırka Grubu ve Umumi İdare Heyeti'nin doğal reisidir (HFN, 1923: md. 18). Umumi Reisin Büyük Kongre tarafından fırkanın mebusları (milletvekilleri) arasından seçilmesi kararlaştırılmıştır (HFN, 1923: md. 5).

Fırkanın en üst karar organı olarak Büyük Kongre kabul edilmiş olmakla birlikte, yine merkezde karar organı olarak güçlü bir Fırka Divanı oluşturulmuştur. Milletvekilleri, Umumi İdare Heyeti ve Fırka Grubu İdare Heyeti üyelerinden oluşan Fırka Divanı (HFN, 1923: md. 20), fırkanın dahili ve harici siyaset ve idaresinden sorumlu tutulmuştur (HFN, 1923: md. 21). Fırka Divanı Büyük Kongre'nin toplanmadığı zamanlarda fırka nizamnamesini yorumlama yetkisine de sahiptir (HFN, 1923: md. 22). Fırka Divanı'nın aldığı kararlara karşı muhalefet eden fırka üyelerinin ihtar ve ihraç gibi ağır yaptırımlara maruz kalacağı belirtmiştir (HFN, 1923: md. 24).

Ayda en az bir kere Umumi Reisin daveti ile toplanan Fırka Divanı memleketin dahili ve harici durumu ve fırka içi meselelerle ilgili konuları ele almaktadır. Ayrıca, TBMM seçimlerinin idaresi ve milletvekili adaylarının belirlenmesi konusunda yetki Fırka Divanı'na aittir. Fırka Divanı'nın toplantı yeter sayısı üyelerinin 2/3'ü, karar yeter sayısı da mevcut üyelerin mutlak çoğunluğu olarak kabul edilmiştir (HFN, 1923: md. 26).

Umumi Reisin başkanlığında dokuz üyeden oluşan ve sürekli toplantı halinde olduğu kabul edilen Umumi İdare Heyeti üyeleri Büyük Kongre tarafından belirlenmektedir (HFN, 1923: md. 31,33,34). Umumi Reis heyet üyelerinden birini "Umumi Katip (Genel Sekreter)" olarak seçmektedir (HFN, 1923: md. 33). Umumi İdare Heyeti'nin en önemli görevlerinden biri fırkanın merkez yönetimi ile yerel örgütler arasındaki haberleşmeyi sağlamaktır. Yani, Fırka Divanı tarafından alınan kararların vilayet örgütlerine iletilerek halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi Umumi İdare Heyeti tarafından gerçekleştirilmektedir (HFN, 1923: md. 35). Umumi İdare Heyeti Büyük Kongre'ye ait nizamname ve program tasarıları ile Büyük Kongre'de okunacak genel raporları hazırlayarak Fırka Divanı'na sunmaktadır. Fırka çalışmalarına ve fırka ile ilgili gelişmelere ilişkin en az iki ayda bir Fırka Divanı'na rapor sunan Umumi İdare Heyeti (HFN, 1923: md. 36), vilayet örgütünün en üst yöneticisi olan "vilayet mutemetleri"ni de seçerek Fırka Divanı'nın onayına sunmaktır (HFN, 1923: md.37).

1923 Nizamnamesine göre fırkanın yerel örgütlenmesi vilayet, kaza, nahiye, köy ve mahalle örgütlerinden (HFN, 1923: md. 42-81) oluşmuştur.

Vilayet teşkilatı "vilayet kongresi", "vilayet idare heyeti" ve "vilayet mutemedi" organlarından oluşur. Vilayet kongresi her yıl 23 Ocak'ta vilayete bağlı kazalardan gönderilen

3'er temsilcinin katılımıyla toplanır. Umumi İdare Heyeti tarafından atanan vilayet mutemedi vilayet kongresinin doğal üyesidir. Vilayet kongresinin en önemli görevlerinden biri Büyük Kongre'ye gönderilmek üzere teklif tasarıları hazırlayıp, Büyük Kongre'ye gidecek delegeleri ve vilayet mutemedinin başkanlık edeceği beş kişilik vilayet idare heyetini seçmektir. Fırkanın vilayetteki temsilcisi olan vilayet mutemedinin görev alanı sadece fırka işleri ile sınırlı olup hükümet işleri ile ilgili herhangi bir işe müdahale etmesi yasaklanmıştır. Vilayet idare heyeti milletvekili, belediye ve nahiye seçimlerinde adayların belirlenmesi ile ilgili kaza idare heyetleri ile haberleşip, vilayet mutemedi aracılığıyla Umumi İdare Heyeti'ne tekliflerde bulunabilmektedir (HFN, 1923: md. 42-56).

Kaza teşkilatı "kaza kongresi", "kaza idare heyeti" ve "kaza mutemedi"nden oluşur. Kaza kongresi her yıl 23 Aralık'ta kazaya bağlı nahiyelerden gönderilen 3'er delegenin katılımıyla toplanır. Vilayet mutemedi tarafından atanan kaza mutemedi kaza kongresinin doğal üyesidir. Kaza kongresi vilayet kongresine gidecek delegeler ile kaza mutemetinin başkanlık edeceği 5 kişilik kaza idare heyeti üyelerini seçer. Fırkanın kazadaki temsilcisi olan kaza mutemeti ocak heyetlerine rehberlik eder, vilayet mutemeti ile haberleşir. Fırkanın kazadaki seçim teşkilatının merkezi olarak vilayet idare heyeti ve nahiye ocakları ile haberleşen kaza idare heyeti, milletvekili, belediye ve nahiye seçimlerinde adaylarının belirlenmesi için çalışır (HFN, 1923: md. 57-68).

Nahiye teşkilatı "nahiye kongresi", "nahiye ocağı" ve "nahiye mutemedi"nden oluşur. Nahiye kongresi her yıl 23 Kasım'da nahiyeye bağlı köy ve mahallelerden gönderilen birer delegenin katılımıyla toplanır. Kaza mutemedi tarafından atanan nahiye mutemedi nahiye kongresinin doğal üyesidir. Nahiye kongresi kaza kongresine gidecek delegeler ile nahiye mutemetinin başkanlık edeceği 5 kişilik nahiye ocağı üyelerini seçer. Fırkanın nahiyedeki temsilcisi olan nahiye mutemeti kaza mutemeti ile haberleşir (HFN, 1923: md. 69-73).

Köy ve mahalle teşkilatı "halk kongresi", "köy/mahalle ocağı" ve "köy/mahalle reisi"nden oluşur. Fırkaya üye olan 18 yaşının üzerindeki köylüler/mahalleliler halk kongresinin doğal üyesidirler. Halk kongresi köy/mahalle reisi ile 3 kişilik köy/mahalle ocağı üyelerini seçer. Köy/mahalle ocağının asli görevi nahiye ocağından aldığı emir ile halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi, fırkanın amaç ve hedeflerinin yayılmasıdır (HFN, 1923: md. 74-81). Halk Fırkası'nın köy ve mahalle örgütlenmeleri tüm üyelerin herhangi bir aracı (delegasyon sistemi) olmaksızın söz sahibi olduğu, kendi yöneticilerini kendilerinin belirleyebildiği başarılı bir doğrudan demokrasi örneği ve ilk basamak örgütlenmesi olarak kabul edilebilir.

1923 Nizamnamesi'ne göre fırkanın merkez organları ve yerel örgütlenmesi ile birlikte birden fazla vilayeti kapsayacak şekilde "teftiş daireleri" oluşturulmuştur. Teftiş dairelerinde görevli "mıntıka müfettişleri" kendi sorumluluk alanlarındaki mutemetleri ve heyetleri denetlemektedirler (HFN, 1923: md. 82).

1923 Nizamnamesi ile Büyük Millet Meclisi'nde Umumi Reisin başkanlığında milletvekillerinin dahil olduğu Fırka Meclis Grubu oluşturulmuştur. Umumi Reis, Grup Reisi, İdare Heyeti ya da 15 milletvekilinin talebi ile toplanan Fırka Meclis Grubu yılda bir defa kendi içinden bir reis, 2 reis vekili ve 9 üyeden oluşan Grup İdare Heyeti'ni seçer. Umumi Reisin katılmadığı grup toplantılarına Grup Reisi ya da Reis vekilleri başkanlık eder. Grup toplantılarında milletvekilleri fikir ve görüşlerini açıklamakta özgürdürler. Ancak, çoğunluk tarafından kabul edilen kararlara tüm üyelerin uyması zorunluluktur. Milletvekillerinin meclise devamları, önemli konulara ilişkin toplantılara toplu katılımları ve oy vermelerinin takibi için Grup İdare Heyeti tarafından görevli "muharrikler" seçilir. Fırka Meclis Grubu'nun kurallarına aykırı hareket eden mebuslar için birinci defada "rica", ikinci defada "ihtar" ve üçüncü defada Fırka Divanı kararıyla "ihraç" cezası uygulanır (HFN, 1923: md. 83-100).

1923 Nizamnamesi'ne göre milletvekili adayları Fırka Divanı ile fırkanın merkez yönetimi ile yereldeki idare heyetleri arasındaki istişare sonucu belirlenmektedir. Fırka Divanı tarafından aday gösterilen mebus adaylarına oy vermeyen fırka üyelerinin fırkadan ihraç edilecekleri belirtilmiştir (HFN, 1923: md 101-103).

1923 Nizamnamesi'nde fırka üyelerinin kişisel kazançlarının yüzde 1'ini yardım akçesi (aidat) olarak fırkaya verecekleri belirtilmiştir. Talepsiz olmak şartıyla bağışlar da kabul edilmektedir (HFN, 1923: md.104).

2.3.3. Otokratik Yönetim Biçimi: 1927 Nizamnamesi

1927 yılına gelindiğinde Reis-i Cumhur (Cumhurbaşkanı) ve CHP Umumi Reisi Mustafa Kemal hem halk hem de CHP üyeleri nezdinde büyük bir itibar ile birlikte tartışılmaz bir güç ve otorite elde etmiştir. Ancak, 1923-1927 yılları arasında gerçekleştirilen devrimler toplumun belli bir kesiminde tepkiyle karşılanmıştır. Bu süreçte siyasi iktidara koşulsuz sahip olan Halk Fırkası (HF), devrimlerin halk tarafından içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılması için büyük çaba göstermiş, bu devrimlere karşı reaksiyon gösteren kesimlere karşı sert bir tavır içerisine girmiştir. CHP lideri Mustafa Kemal ve ekibi fırka içerisinde yaşanması muhtemel fikir ayrılıklarının önüne geçmek ve parti üzerinde mutlak bir hakimiyet sağlamak için, hazırlanan 1927 Nizamnamesi ile güç ve yetkiyi liderin elinde toplayan aşırı merkeziyetçi otokratik bir yönetim biçimi ortaya koymuştur. Parti içinde Mustafa Kemal'in karizmatik

liderliğine tam bağlılık ve itaati esas alan bir örgüt kültürünün ortaya çıkmış olması, CHP kadroları ve üyeleri nezdinde bu yönetim biçiminin meşruiyetini sağlamıştır.

1923 Nizamnamesi'nden farklı olarak 1927 Nizamnamesi'nde 18 yaşını aşmış, kötü şöhretle tanınmamış, şeref ve haysiyet kırıcı hapis ya da ağır hapis cezasına mahkum olmamış, milli mücadele aleyhinde çalışma yapmamış kişilerin fırkaya üye olabileceği belirtilmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi [CHFN], 1927: md. 8). Yeni geliştirilen "referans ve onay" sistemi ile fırkaya üye olmak isteyen kişilerin fırkaya kayıtlı iki üye tarafından önerilmesi, fırka nizamnamesi ile fırka prensiplerine uyacağına dair taahhütname vermesi zorunlu kılınmıştır. Köy ocağına yapılan başvuruların bir üstteki nahiye ocağının, mahalle ocağına yapılan başvuruların ise iki üstteki kaza idare heyetinin onayına tabi olduğu belirtilmiştir (CHFN, 1927: md. 9). Bu şekilde, hem fırkaya üyelik şartlarının zorlaştırıldığı, hem de üyeliğin belli bir ahlaki ve siyasi altyapı (milli mücadeleye destek verme) kıstasına bağlandığı görülmektedir.

1927 Nizamnamesi'nde fırkanın kurucusu Mustafa Kemal "değişmez genel başkan" olarak kabul edilmiştir (CHFN, 1927: md. 6,7). Böylece, fırkada "tek adam" yönetimi meşru bir temele oturtulmuştur. 1923 Nizamnamesi'ne göre yılda bir defa toplanması karara bağlanan, ancak Fırka Divanı'nın etkinliği nedeniyle 1927 yılına kadar toplanmayan Büyük Kongre'nin, 1927 Nizamnamesi'nde milletvekilleri, fırka müfettişleri, vilayet mutemetleri ve her vilayetten 2'şer delegenin katılımıyla 4 yılda bir toplanacağı belirtilmiştir (CHFN, 1927: md. 10,11).

1927 Nizamnamesi'ne göre fırkanın merkez teşkilatı Umumi Riyaset, Umumi Riyaset Divanı, Umumi İdare Heyeti ve Fırka Divanı'ndan oluşmaktadır (CHFN, 1927: md.19). 1923 Nizamnamesi'nden farklı olarak Umumi Riyaset Divanı adıyla yeni bir organın oluşturulması, fırkanın merkez yönetiminde Fırka Divanı ile Umumi İdare Heyeti'nin etkisinin azaltılarak gücün tamamen Umumi Reisin elinde toplanmasına yönelik atılmış bir adımdır. Umumi Riyaset Divanı, Umumi Reis ile onun bizzat seçeceği Umumi Reis Vekili ve yine onun Umumi İdare Heyeti üyeleri arasından bizzat seçeceği Umumi Katipten oluşmaktadır. Umumi Riyaset Divanı gerek milletvekili adaylarının tespiti, gerek Büyük Kongre'nin toplantı halinde olmadığı zamanlarda boşalan Umumi İdare Heyeti üyelerinin seçilmesi, gerekse de Umumi İdare Heyeti tarafından seçilen fırka müfettişlerini onaylayan merci olması bakımından üst düzey yetkilerle donatılmıştır (CHFN, 1927: md. 21-24). Dahası, bütün fırka üyelerinin Umumi Riyaset Divanı'nın aldığı kararlara kayıtsız şartsız itaat etmesi zorunlu kılınmış (CHFN, 1927: md. 22), fırka içerisinde üç kişiden oluşan ve tepesinde Umumi Reisin bulunduğu güçlü bir yapı oluşturulmuştur.

1927 Nizamnamesi'nde Fırka Divanı ile Umumi İdare Heyeti'nin yapısı köklü bir değişikliğe uğramamakla birlikte her ikisi de Umumi Riyaset Divanı karşısında etkisiz hale getirilmiştir. Umumi İdare Heyeti içerisindeki konumu güçlendirilen ve aynı zamanda Umumi Riyaset Divanı'nda yer alan Umumi Katip örgüt içinde etkin bir konum elde etmiştir. Öyle ki, birinci adam Umumi Reisin cumhurbaşkanlığı, ikinci adam Umumi Reis Vekilinin başbakanlık görevlerini yürüttüğü bir ortamda parti işlerinin yürütülmesinde üçüncü adam olarak Umumi Katip önemli bir konuma yükselmiştir.

1923 Nizamnamesi'nden farklı olarak, büyük yetkilerle donatılan fırka müfettişlerinin Büyük Kongre'de doğal üye olarak kabul edilmesi parti içerisinde gücün merkezileşmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. 1923 Nizamnamesi'nde sembolik bir önem taşıyan fırka müfettişleri, 1927 Nizamnamesi ile yerel örgütler üzerinde hiyerarşik bir güç elde etmişlerdir. Fırka müfettişleri sorumlu oldukları mıntıkanın en büyük parti temsilcisi olmakla birlikte, yerelde mutemetler ve idare heyetleri üzerinde büyük bir nüfuza sahip olmuşlardır. Yeni düzenleme ile vilayet mutemetleri o mıntıkada görevli fırka müfettişi tarafından seçilerek Umumi İdare Heyeti tarafından onaylanmakta, kaza ve nahiye mutemetlerinin atanması da fırka müfettişinin onayıyla gerçekleşmektedir (CHFN, 1927: md. 37-44). Fırka müfettişlerinin elde ettiği bu konum merkez yönetiminin yerel örgütler üzerinde sıkı denetim mekanizması oluşturmasına (Erdoğan, 2000: 26), merkez yönetimi ile yerel örgütler arasındaki bağın da oldukça zayıflaması neden olmuştur.

1927 Nizamnamesi'nde fırkanın yerel örgütlenmesi köklü bir değişikliğe uğramamıştır. 1923 Nizamnamesi'nde vilayet, kaza, nahiye ile köy ve mahalle kongreleri için kesin tarihler verilmiş olmasına rağmen, 1927 Nizamnamesi'nde kongrelerin Eylül ile Ocak ayları arasında yapılması kararlaştırılmıştır (CHFN: 1927, md. 75). Köy/mahalle ocak reislerinin doğrudan halk kongresi tarafından değil, halk kongresi tarafından seçilen 3 kişilik köy/mahalle ocağı üyelerinin kendi aralarından seçmesi kabul edilmiştir (CHFN, 1927: md. 57). Böylece, fırkanın merkez yönetiminde ortaya çıkan anlayış değişikliği fırkanın ilk basamak örgütlenmesi olan köy ve mahalle örgütleri üzerinde de etkisini göstermiştir.

1927 Nizamnamesi'nde üyelerin maddi sorumlulukları yeniden ele alınmıştır. 1923 Nizamnamesi'nde zorunlu ödenti üyelerin şahsi gelirlerinin % 1'i iken, yeni düzenleme ile üyelerin taahhütleri ve mali güçleri oranında zorunlu ödenti alınması kabul edilmiştir (CHFN, 1927: md. 76). Ayrıca, üyelerin fırkada aktif görev alabilmeleri için ödenti yükümlülüklerini yerine getirmeleri zorunlu hale getirilmiştir (CHFN, 1927: md. 79).

1927 Nizamnamesi'nde fırka üyelerine disiplin cezalarının (ihtar, ihraç) hangi durumlarda ve hangi yöntemle verileceği açıkça düzenlenmiştir. Büyük Kongre kararlarına ve

Umumi Riyaset Divanı'nın talimatlarına uymamak, milletvekili seçimleri ile mahalli meclis ve teşekküllere gösterilen fırka adaylarına oy vermemek, Fırka Divanı ve Umumi İdare Heyeti kararlarına muhalefet etmek, fırkanın şeref ve haysiyetini ihlal eden fiillere kalkışmak, mahalle/köy ocak heyetleri ile kaza ve nahiye idare heyetlerinde ardarda 3 toplantıya mazeretsiz katılmamak disiplin suçu olarak kabul edilmiştir (CHFN, 1927: md. 81-84).

1927 Nizamnamesi'nde örgütün etik prensiplerinin ortaya konulması bakımından önemli adımlar da atılmıştır. Milletvekillerinin sıfatlarını iktisadi kazanç sağlamak için istismar etmeleri ve sermayesinin çoğunluğu devlete ait kuruluş ve şirketlerin idare kurulunda ya da temsil konumunda görevlendirilmesi yasaklanmıştır (CHFN, 1927: md. 119,120).

1927 Nizamnamesi ile vilayetlerdeki yerel meclislerde fırka grubu kurulması kabul edilmiştir (CHFN, 1927: md. 85). Ayrıca, Meclis Fırka Grubu'nda ortaya çıkacak anlaşmazlıkları gidermek üzere Grup Genel Kurulu'nca grup üyeleri arasından seçilecek yedi mebustan oluşan Haysiyet Divanı kurulmuştur (CHFN, 1927: md. 112,113).

2.3.4. Örgütsel Olgunlaşma: 1931 Nizamnamesi

1931 Nizamnamesi gerek örgüt kültürü oluşturma çabasının ilk adımlarının atılması, gerek önceki nizamnamelerde yer almayan hükümlerin uygulamada neden olduğu boşlukların doldurulması, gerekse de örgütlenme yapısının daha sistemli, disiplinli ve anlaşılabilir hale gelmesi bakımından önemli yenilikler getirmiştir.

1931 Nizamnamesi'nde yer alan "fırkaya mensup vatandaşlar karşılıklı samimiyet, itimat ve arkadaşlık duygularıyla birbirine bağlı bir kütle temsil eder (CHFN, 1931: md. 3a)." ifadesi ile üye ile parti arasındaki ilişkilerin yanı sıra, parti üyelerinin birbirleri arasındaki ilişkilerinin de önemsendiği görülmektedir. Bu anlamda üyelerin partiye olan aidiyet duygusu ile birlikte üyelerinin birbirilerine olan bağlılıkları da sonraki süreçte örgüt kültürünün gelişmesi bakımından önemlidir. Yine, "fırka mensupları fırkanın programını, prensiplerini bilecek, onları müdafaa edecektir (CHFN, 1931: md. 3b)" denilerek üye ile parti arasındaki aidiyet ilişkisinin güçlendirilmesi, üyelere sorumluluk yüklenmesi ve dahası örgüt disiplininin geliştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. 1931 Nizamnamesi'nde yerelde bir parti görevlisinin vilayet umumi meclisi, belediye meclisi, belediye encümeni ve ticaret odalarında birden fazla kazanç getiren görev yürütemeyeceğini belirtmiştir (CHFN, 1931: md. 126).

1931 Nizamnamesi'nde partinin merkez yönetimi ve yerel örgütler arasındaki hiyerarşik ilişkiler ile örgütlerin oluşumu, işleyişi, çalışma usulleri, disiplin hükümleri konusunda detaylı bir düzenleme yapılmıştır. 1927 Nizamnamesi'nde zorlaştırılan parti üyeliği konusunda bakış açısı değişmemiş olmakla birlikte, yerel siyasi çekişmeleri ve

istismarları önlemek için idare heyetlerinin üyelikle ilgili süreçleri en çok 2 ay içerisinde tamamlayacakları belirtilmiştir. Üyelerin partiye karşı mali sorumluluğu bakımından da bir yumuşamaya gidilerek her üyenin kendi belirleyeceği bir meblağı 3 ay, 6 ay ya da yılda bir olmak üzere ödemeyi taahhüt edecekleri belirtilmiştir (CHFN, 1931: md. 9,10).

1931 Nizamnamesi'nin örgütsel yapıda getirdiği en büyük değişim 1927 Nizamnamesi'nde büyük bir önem atfedilen parti müfettişliği ve 1923 Nizamnamesi ile getirilen mutemetlik kurumlarının kaldırılmış olmasıdır. Müfettişliklerin kaldırılması ile yerel örgütler üzerinde denetim yetkisi üye sayısı 9'dan 14'e çıkarılan Umumi İdare Heyeti'ne verilmiştir (CHFN, 1931: md. 37). Fırka işlerini takip eden, merkez yönetimi ve yerel örgütler arasında haberleşmeyi sağlayan, fırkaya ait müracaatları kabul eden kişi olan Umumi Katibin örgüt içindeki konumu daha da güçlendirilmiştir (CHFN, 1931: md. 23). Atama usulü ile belirlenen vilayet, kaza ve nahiye mutemetlerin yerini yerel kongrelerce seçilen idare heyetlerinin kendi aralarından seçtiği vilayet, kaza ve nahiye reislerine bırakmış olması örgütsel açıdan önemli bir yeniliktir (CHFN, 1931: md. 70). Gerek fırka müfettişliğinin, gerekse de mutemetliğin kaldırılmış olması parti içi demokrasinin gelişimi açısından önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan, lüzum görülen (teşkilatlanmanın zayıf olduğu ya da hiç olmadığı) vilayetlerde Umumi İdare Heyeti kararı ve Umumi Riyaset Divanı onayıyla aylıklı ya da fahri vilayet reisi atanabilecek olması (CHFN, 1931: md. 78), yerel örgütlere tanınan genişletici temsil hakkını kısıtlayıcı bir anlam içermektedir. Dahası, Fırka Divanı'nın aldığı kararların Umumi Reis onayına tabi tutulmuş olması (CHFN, 1931: md. 113) otokratik yönetim biçimini güçlendiren bir başka adım olmuştur.

1931 Nizamnamesi'nde Büyük Kongre delegelerin kimlerden oluştuğu ile ilgili bazı önemli değişiklikler yapılmıştır. Büyük kongrede vilayet teşkilatlarından gelen temsilci sayısının her vilayetin eşit temsiline göre değil, temsil ettiği üye sayısına göre belirlenmesi kabul edilmiştir. Böylece, büyük kongrede vilayetlerden gelen 2'şer delegenin yanı sıra her 10 bin üye için yine vilayet kongresi tarafından seçilen bir temsilci yer alacaktır (CHFN, 1931: md. 25b). Bu değişiklik ile büyük kongrede merkezi yönetimin sayısal üstünlüğü karşısında yerel örgütlerin temsil kabiliyetinin artırıldığı görülmektedir. Bu durum aynı şekilde yereldeki kongrelerde de geçerli olacaktır. Örneğin, kaza kongresine nahiye kongresinden seçilerek gönderilen 2 delegenin yanı sıra nahiyede kayıtlı her beş yüz parti üyesi için fazladan bir delege daha gönderilecektir (CHFN, 1931: md. 49). Ayrıca, fırkaya bağlı olarak faaliyet gösteren hükmi şahısların (tüzel kişilerin) temsilcilerinin de büyük kongreye katılabileceği belirtilmiştir (CHFN, 1931: md. 25).

1931 Nizamnamesi fırka üyelerinin yerel kongrelerde parti görevlerine seçilebilmeleri için gereken koşullarda da önemli bir yenilik getirmiştir. Daha önce seçilebilmek için fırkaya karşı mali taahhütlerin yerine getirilmesi yeterli iken, artık seçilebilmek için kongreden en az 3 ay önce üye kayıt işlemlerinin tamamlanması gerekmektedir (CHFN, 1931: md. 49).

2.3.5. Tüzüğün Türkçeleştirilmesi: 1935 Tüzüğü

1932 yılında Arapça ve Farsça kelime ve dilbilgisi kurallarının Türkçe'den çıkarılmasını amaçlayan dil devriminin etkisiyle CHP üst yönetimi 1931 CHP Nizamnamesi'nin Türkçeleştirilmesine karar vermiştir. Kabul edilen 1935 Tüzüğü ile parti organlarının ve görevlilerinin isimleri tamamen değiştirilmiştir. "Fırka" yerine "parti", "teşkilat" yerine "örgüt", "nizamname" yerine "tüzük" gibi kavramların kullanılmaya başlandığı değişiklikler ile birlikte parti örgütü şu organlardan oluşmuştur (Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü [CHPT], 1935: md. 17):

- Genel Başkan (Umumi Reis),
- Genbaşkur (Umumi Riyaset Divanı),
- Büyük Kurultay (Büyük Kongre),
- Partikur (Parti Divanı)
- Genyönkurul (Umumi İdare Heyeti),
- İl (vilayet), ilçe (kaza), kamun (nahiye), ocak kongreleri ve yönkurulları (idare heyetleri),
- Parti Grupu (Fırka Meclis Grubu),

1935 Tüzüğü ile üyelerin partiye karşı sorumlulukları genişletilmiştir. Parti programında açıkça ortaya konulan parti ideolojisinin partililer tarafından farklı yorumlara kapalı olduğu vurgulanmış, üyelerin ideolojik amaçlara "birlik ve kardeşlikle" yürüyeceklerinin altı çizilmiştir (CHPT, 1935: md. 3). Dahası, parti üyelerinin parti prensiplerini her ortamda ve her fırsatta yurttaşlara anlatarak parti propagandası yapması önemli bir ödev olarak kabul edilmiştir (CHPT, 1935: md. 3). Yine, büyük kurultayın açılış gününün hem örgüt hem de partililer açısından kutlu bir gün olduğu vurgulanmış (CHPT, 1935: md. 43), böylece önceki yıllarda geri planda kalmış olan kurultaylara partinin ideolojisine ve ülke siyasetine yön vermenin yanı sıra, örgüt ve üyeler açısından motive edici ve heyecan verici bir anlam yüklenmiştir. Getirilen bu yenilikler ile örgüt kültürü ve üyeler arasında "yoldaşlık bilinci"nin geliştirilmesi sağlanmak istenmiştir. Ayrıca, tüzükte 6 oklu bayrak, parti rozeti ve parti marşı gibi ortak sembolik değerlere yer verilmiş olması, örgüt

kültürünün gelişimine katkı sağlamanın yanı sıra örgüt kimliğinin güçlendirilmesi bakımından önemli bir adımdır (CHPT, 1935: md. 8).

1935 Tüzüğü'nün getirdiği önemli yeniliklerden biri il yönkurul başkanlarının (il başkanları) Büyük Kurultay'ın doğal üyesi olarak kabul edilmesidir (CHPT, 1935: md. 31C). Bu değişiklik büyük kurultayda yerel örgütlerin temsilci sayısının artmasını sağlamıştır. Bir diğer önemli yenilik de üyelerin yerel kongrelerdeki seçimlerde parti görevine aday olabilmek için en az 1 yıl önce, oy kullanabilmek için de en az 3 ay önce üyelik işlemlerini tamamlamış olmalarının zorunlu hale getirilmiş olmasıdır (CHPT, 1935: md. 56d).

1935 Tüzüğü'nde yerel örgütlerde yönetim kurullarında aynı anda anne baba, çocuklar ve kardeşler ile karı-kocanın yer alamayacağının belirtilmiş olması (CHPT, 1935: md. 79c) nepotizm (akraba kayırmacılık) eğilimlerinin önüne geçilmesi ve parti içinde etik değerlerin gelişimi bakımından önemlidir. Diğer taraftan, mülki idare amirlerinin yerel kongrelere oy ve görüş belirtme yetkisi olmaksızın katılabilmeleri, parti dilekleri ile ilgili konularda gerekli görülürse izahatta bulunabilmeleri, gizli görüşmelerde bulunabilmeleri (CHPT, 1935: md. 64) parti-devlet bütünleşmesinin ilk adımları olarak kabul edilebilir. Yine, partililerin ve partili gazetecilerin gazete ve dergilerde parti prensiplerine aykırı yazı yazmalarının yasaklanmış olmasını (CHPT, 1935: md. 144), hem ifade ve düşünceyi yayma hem de basın özgürlüğü açısından tek parti yönetiminin otoriter yönünün örgüt içine yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

2.3.6. Milli Şef: 1938 Tüzük Değişikliği

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında ölümünden sonra toplanan 1. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Genel Başkan Vekili İsmet İnönü'nün genel başkanlığa getirilmesi yönünde karar alınmıştır. Bu karar ile birlikte, yapılan tüzük değişikliği sonucu İsmet İnönü partinin yeni "değişmez genel başkan"ı, Atatürk de partinin "ebedi genel başkanı" olarak ilan edilmiştir (CHPT, 1938: md. 2,3). İnönü en büyük rakibi Celal Bayar'ı genel başkan vekilliğine atayarak hükümetin başına getirmiştir. Ancak, bu uzlaşı ortamı iki ay gibi kısa bir süre sonra Celal Bayar hükümetinin istifası ile sona ermiştir (Bila, 1979: 145).

1938 Tüzük değişikliği ile değişmez genel başkanın vefat, ağır hastalık ve istifa halleri dışında değiştirilemeyeceği kabul edilmiştir (CHPT, 1938: md. 4). Bu durum CHP'de lidere kesin itaat ve bağlılığı esas alan parti kültürünün ve partinin liderin kişiliğine sıkı sıkıya bağlı olması geleneğinin yerleştiğini ve içselleştirildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Dahası, İsmet İnönü'nün "Milli Şef" ilan edilmesi örgütsel açıdan partide otokratik yönetim anlayışının kurumsallaştığının açık göstergesidir.

2.3.7. Parti-Devlet Bütünleşmesinin Etkisi: 1939 Tüzüğü ve 1943 Tüzük Değişiklikleri

1939 Tüzüğü devlet ve parti yönetiminde hakim olan otoriter yönetim anlayışının simgelerinden biri olan parti-devlet bütünleşmesinin ve merkez yönetiminin yerel örgütler üzerinde sıkı denetim kurma arzusunun somutlaşmış halidir. 1935 Tüzüğü'nde halkın yaygın olarak kullandığı kelimelerin yerine halkın çoğunluğu tarafından bilinmeyen öztürkçe ve batı dillerinden bazı kelimelerin sıkça kullanılmış olması tüzüğün anlaşılmaz hale gelmesine neden olduğu için, 1939 Tüzüğü'nde ağırlıklı olarak halk arasında yaygın kelimelere yer verilmiştir (Erdoğan, 2000:37).

1939 Tüzüğü'nde Genel Sekreterin aynı zamanda hükümetin doğal üyesi (teamülen İçişleri Bakanı) olarak kabul edilmesi parti-devlet bütünleşmesinin en önemli adımlarından biridir (CHPT, 1939: md. 29). Yine, 1931 Nizamnamesi ile kabul edilen merkez yönetiminin "lüzum görülen hallerde" il başkanını atama yetkisi (CHPT, 1939: md. 91), artık keyfi bir uygulama olarak görülmeye başlanmış, valilerin aynı zamanda il başkanı olarak atanması gelenek haline gelmiştir. 1927-1931 yılları arasında parti örgütü içerisinde merkez yönetimi ve taşra örgütleri arasında etkin bir görev yürüten parti müfettişliği 1939 Tüzüğü ile yeniden getirilmiştir (CHPT, 1939: md. 38). Bu durum, partinin merkez yönetimin taşra örgütleri üzerinde yeniden sıkı bir denetim kurmayı hedeflediğini açıkça ortaya koymaktadır.

1939 Tüzüğü ile aşırı merkeziyetçi otokratik yönetim anlayışının yumuşatılması yönünde eğilimler ortaya çıkmıştır. Öyle ki, her ne kadar "güdümlü muhalefet" olarak kabul edilse de "müstakil grup" CHP'nin örgütsel yapısı bakımından önemli bir yeniliktir. Üyeleri Kurultay tarafından seçilen müstakil grubun üyelerine Meclis'teki Parti Grubu toplantılarına katılabilme, bakanlar hakkında güvenoyu isteyebilme gibi yetkiler tanınmıştır (CHPT, 1939: md. 103,125-130). Parti içi muhalefet kültürünün gelişmesine büyük katkı sağlayan müstakil grup deneyimi devleti ve partiyi yöneten CHP üst kadrolarının parti içi demokrasi hedefinden tamamen uzaklaşma eğiliminde olmadıklarını ortaya koymuştur. Öyle ki, parti içerisinde etkin bir muhalefet oluşturmak suretiyle çok partili rejime geçişin ön hazırlıklarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, 1939 Tüzüğü ile partiye üyelik yaşı 18'den 22'ye çıkarılmıştır (CHPT, 1939: md.11a).

CHP yönetiminin parti-devlet bütünleşmesinden vazgeçmesi üzerine 1943 yılında toplanan 6. CHP Kurultayı'nda 1939 Tüzüğü'nde bazı değişikliklere gidilmiştir. Genel Sekreterin hükümetin doğal üyesi olmasını ve yerel kongrelerde en büyük mülki amirin gizli toplantılara katılabilmesini sağlayan maddeler kaldırılmıştır. Bu değişiklikler parti içinde yönetim anlayışında meydana gelen değişikliği ortaya koyması bakımından önemlidir.

2.3.8. Çok Partili Sistemle Uyumlaşma: 1946 Tüzük Değişiklikleri

Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Türkiye'de çok partili demokratik sisteme geçiş yönünde atmış olduğu adımlar 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi (MKP)'nin kurulması ile nihai sonuca ulaşmıştır. Kısa bir süre sonra da CHP'den ihraç edilen Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü ile partiden istifa eden Celal Bayar Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de onayı ile Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Türk siyasetinde yaşanan bu büyük değişim CHP'nin örgütsel yapısını yeni duruma uyarlamasını gerekli kılmıştır.

1946 yılında toplanan 2. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda kabul edilen tüzük değişiklikleri ile tek parti döneminin izlerini taşıyan "değişmez genel başkanlık" kaldırılmış, genel başkanın partili milletvekilleri arasından 4 yıl için Kurultay tarafından seçilmesi karara bağlanmıştır (CHPT, 1946: md. 4). Çok partili sisteme geçilmesi ile birlikte artık parti içerisinde müstakil gruba gerek kalmamış, ilgili maddeler tüzükten çıkarılmıştır.

2.3.9. Parti İçi Demokrasinin İlk Adımları: 1947 Tüzüğü

CHP'de parti içi demokrasinin gelişimi bakımından ilk önemli adım çok partili demokratik sisteme geçiş sonrası 1947 yılında toplanan 7. CHP Kurultayı'nda atılmıştır. Parti içi demokrasinin gelişimi yönünde 1946 yılında "değişmez genel başkanlık" geleneğinin kaldırılması ile başlayan süreç, 1947 Tüzüğü'nde CHP'nin örgütsel yapısında köklü değişimler yapılması ile devam etmiştir.

1947 Tüzüğü ilke olarak parti içerisinde (özellikle Kurultay ve Parti Divanı'nda) seçilmişlerin atanmışlar karşısında daha etkin konuma gelmesini sağlayan bir anlayış ortaya koymuştur. 1947 Tüzüğü ile Genel Başkanlık Divanı kaldırılarak Genel Başkanın tartışılmaz ve sorgulanamaz konumuna son verilmiş, Kurultay tarafından seçilen 40 üye ve partili TBMM Başkanı, Başbakan ve Meclis Grup Başkanvekillerinden oluşan Parti Divanı örgüt içinde etkin bir konuma getirilmiştir (CHPT, 1947: md. 62). 1947 Tüzüğü ile Genel Başkan ve Genel Başkan Vekilinin iki yılda bir Kurultay tarafından seçilmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1947: md. 70), Genel Başkanın aynı zamanda cumhurbaşkanlığı görevini yürütmesi halinde Genel Başkanın yetki ve sorumluluklarının Genel Başkan Vekiline ait olacağı belirtilmiştir (CHPT, 1947: md. 73).

1947 Tüzüğü'nde Genel İdare Kurulu'nun 11 üyesi ile kurul üyesi olan Genel Sekreterin Parti Divanı tarafından seçilmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1947: md. 54). Her ne kadar Genel İdare Kurulu'na Genel Başkan veya Başkan Vekili olmadığı zamanlarda Genel Sekreterin başkanlık yapılacağı belirtilmişse de, Genel Başkan ve Genel Başkan Vekilinin

cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevlerini yürütüyor olması nedeniyle parti işlerinin yürütülmesinde Genel Sekreterin etkinliğinin arttırıldığı görülmektedir. Genel Sekreterin parti içi yazışma ve haberleşmenin merkezinde olmasının yanı sıra partiyi üçüncü kişilere karşı temsil etme ve parti namına söz söyleme yetkisine kavuşması (CHPT, 1947: md. 55) CHP'nin örgütsel yapısında "güçlü genel sekreterlik" geleneğinin ilk adımlarını atmıştır.

1947 Tüzüğü ile Genel Başkanın milletvekili adaylarını –pratikte- tek başına belirleme yetkisi elinden alınmış, milletvekili adaylarının % 70'inin yerel örgütler tarafından, %30'unun da genel merkezde Parti Divanı tarafından gizli oyla belirlenmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1947: md. 149).

1947 Tüzüğü ile kurultayın dört değil iki yılda bir toplanması kabul edilmiş, daha önce kurultayı olağanüstü toplantıya çağırma yetkisi sadece Genel Başkana ait iken, artık 2/3 Parti Divanı üyesinin ve en az 10 ilin il idare kurulunun talebi ile kurultayın olağanüstü toplanabilmesine imkan tanınmıştır (CHPT, 1947: md. 76) Kurultaya yerel örgütleri temsilen katılan delege sayısının 2'den 4'e çıkarılması (CHPT, 1947: md. 76f) ile yerel örgütlerin kurultaydaki temsil oranı artmıştır. Böylece. tek parti döneminin aşırı merkeziyetçi otokratik yönetim anlayışından vazgeçilerek yerel örgütlerin temsil kabiliyeti artırılmıştır.

1947 Tüzüğü CHP'nin yerel örgütlenmesinde de bazı önemli değişiklikler getirmiştir. Merkez yönetiminin yerel örgütler üzerinde tahakküm aracı haline dönüşen parti müfettişliklerinin parti organları arasından çıkarılarak pasif hale getirilmesi, dahası en büyük mülki amirin kongreye katılarak gerekli görüldüğünde açıklama yapması ve gizli toplantılara katılmasını ve il başkanlarının genel merkez tarafından doğrudan atanmasını düzenleyen hükümlerin kaldırılmış olması parti içi demokrasi açısından önemli bir adımdır. Ayrıca, parti içerisinde halka en yakın birimler olarak köy ve mahalle ocaklarının örgütlenmenin temel basamağı olarak kabul edilmiş olması (CHPT, 1947: md. 15), dahası tüzükte örgüt organlarının "yukarıdan aşağıya" değil, "aşağıdan yukarıya" sayılmış olması örgütsel yapıda köklü bir anlayış değişikliğini ortaya koymuştur.

1939 Tüzük değişiklikleri ile 18'den 22'ye çıkarılan üyelik yaş sınırı, 1947 Tüzüğü ile Dernekler Kanunu referans alınarak yeniden 18'e düşürülmüştür (CHPT, 1947: md. 6a). Ayrıca, her üyenin her yıl 120 lirayı aşmayacak şekilde aidat ödemeye mecbur olduğu belirtilmiştir (CHPT, 1947: md. 11).

2.3.10. Parti içi Demokrasinin Gelişimi: 1951 Tüzüğü

1950 Genel Seçimleri sonrası 27 yıl süren iktidarını kaybeden CHP, tek parti döneminde sahip olduğu devletin güç ve imkanlarını da kaybetmiştir. Seçim yenilgisi sonrası

toplanan 8. CHP Kurultayı'nda kabul edilen 1951 Tüzüğü ile partinin örgütsel yapısında bazı önemli değişiklikler yapılmıştır.

CHP'nin iktidar olduğu dönemde Genel Başkanın aynı zamanda cumhurbaşkanı olarak devletin başı olması, hükümetin başı olan başkan vekilini partide ikinci adam olarak etkin bir konumuna getirmiştir. Ancak, seçim yenilgisi nedeniyle hem cumhurbaşkanlığının, hem de başbakanlığın kaybedilmiş olması ile genel başkan vekiline duyulan gereksinim ortadan kalkmıştır. Bu nedenle genel başkan vekilliği kaldırılmış, 1947 Tüzük değişiklikleri ile örgüt içinde oldukça güçlenen Genel Sekreter Genel Başkandan sonra ikinci adam konumuna gelmiştir. Ayrıca, daha önce Parti Divanı tarafından seçilen Genel Sekreterin artık Kurultay tarafından seçilecek olması (CHPT, 1951: md. 31), gücünü örgütten alan güçlü bir genel sekreter profili ortaya çıkarmış, böylelikle CHP'de "tek adam yönetimi" yerini kısmen de olsa "iki adam yönetimi"ne bırakmıştır.

1951 Tüzüğü'nün getirdiği en önemli yeniliklerden biri Parti Divanı yerine farklı bir anlayışa göre Parti Meclisi'nin oluşturulmasıdır (CHPT, 1951: md.24). Parti Meclisi üyeleri Genel Başkan, Genel Sekreter, Genel İdare Kurulu üyeleri, Meclis Grup Başkan vekilleri, Grup İdare Kurulu üyeleri ve her ilden bir temsilci olarak belirlenmiştir. Böylece Kurultay ile birlikte Parti Meclisi'nde de yerel örgütlerin ağırlığı artmıştır. Parti Meclisi'nde yer alan il temsilcilerinin il idare kurulu ve ilçe başkanları tarafından sürekli değil, her bir toplantı için seçilecek olması statik bir Parti Meclisi yerine dinamik bir Parti Meclisi yapısının oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca, tüzükle kurulması öngörülen ihtisas komisyonlarının başkan ve sözcülerinin oy hakkı olmak suretiyle Parti Meclisi toplantılarına katılabilmesi de önemli bir yeniliktir.

1951 Tüzüğü ile kurultayın artık "her yıl" toplanmasının kabul edilmiş olması (CHPT, 1951: md. 22) merkez yönetimi ile yerel örgütler arasında sürekli bir diyalog ve istişare zemininin yaratılması bakımından olumlu bir adımdır. Ayrıca, kurultayda her ilin il başkanı, 4 doğal delege ve her 5 bin üye için fazladan bir delege ile temsil edilebilir hale gelmiş olması Kurultayda yerel örgütlerin temsil kabiliyetini oldukça artırmıştır (CHPT, 1951: md. 20). Parti Meclisi üyeleri ve üst düzey parti görevlileri ile birlikte partili profesörlere ve yerel gazetelerin başyazarlarına Kurultayda konuşma hakkının verilmiş olması (CHPT, 1951: md. 42) gerek parti içinde çokseslilliğin sağlanması, gerekse de Kurultayın niteliğinin artması bakımından önemli bir adımdır.

1951 Tüzüğü'nde her kademedeki parti yönetim biriminin alt ve üst yönetim birimi ile hiyerarşik ilişkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin, alt yönetimin yetersiz görüldüğü durumlarda üst yönetime görevden alma yetkisi tanınmış, bu durumda geçici bir idare kurulu

oluşturulacağı ve 3 ay içerisinde kongrenin toplanarak yeni idare kurulunun seçileceği belirtilmiştir. Böylece üst yönetimin alt yönetimi görevden alarak sürekli bir idare kurulu atamasının önü kesilmiştir. Ayrıca, görevden alınan ocak ya da bucak idare kurulunun il idare kuruluna, ilçe idare kurulunun Genel İdare Kurulu'na, il idare kurulunun da Parti Meclisi'ne 1 ay içerisinde itiraz edebileceği belirtilmiştir (CHPT, 1951: md.19). Bu düzenleme ile seçilmişlerin atanmışlara karşı üstünlüğünün göz ardı edilmediği anlaşılmaktadır.

1951 Tüzüğü ile il düzeyinde kadın ve gençlik kollarının kurulmuş olması daha dinamik bir örgütsel yapı oluşturulması bakımından önemli bir adımdır (CHPT, 1951: md. 35). Nitekim, gençlik ve kadın kolları 1950'li yıllarda parti içinde başlayan anlayış değişikliğinin öncülüğünü üstleneceklerdir.

1951 Tüzüğü'nün getirdiği en önemli yeniliklerden biri parti içerisinde etkin bir disiplin mekanizmasının kurulmuş olmasıdır. Daha önce disiplin işleri idare kurullarının yetki alanındayken, artık bu yetki bağımsız birimler olarak merkezde 9 üyeli Yüksek Haysiyet Divanı'na, illerde de 5 üyeli İl Haysiyet Divanı'na verilmiştir (CHPT, 1951: md. 43,67). Böylece, üyeleri disipline sevk eden birim ile ceza veren birimin aynı olması uygulamasına son verilerek adil ve rasyonel bir disiplin mekanizması oluşturulmuştur (Erdoğan, 2000:76).

1951 Tüzüğü milletvekili adaylarının belirlenmesinde büyük bir anlayış değişikliği ortaya koymuştur. Genel merkezin milletvekili adaylarının % 30'unu belirleme yetkisi kaldırılarak milletvekili adaylarının tamamının illerde "yoklama kurulları" tarafından belirlenmesi karara bağlanmıştır (CHPT, 1951: md. 54). CHP yönetiminin milletvekili adaylarının belirlenmesinde 1951 yılında % 30, 1954 ve 1956 yıllarında da % 20 kontenjan talebi kurultay delegeleri tarafından kabul edilmemiştir (Erdoğan, 2000: 81,85,91).

2.3.11. Güçlü Genel Sekreter Modeli: 1954 Tüzük Değişiklikleri

1954 yılında toplanan 11. CHP Kurultayı'nda yapılan tüzük değişiklikleri örgüt yapısında bazı önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. 1954 Tüzük değişiklikleri ile 14 üyeli Genel İdare Kurulu kaldırılarak yerine 7 üyeli Merkez İdare Kurulu oluşturulmuş (CHPT, 1954: md. 32), 7 üyenin 2'sinin Parti Meclisi üyeleri arasından Genel Sekreter tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bu değişiklik ile Genel Sekreterin partinin üst yönetimi üzerindeki konumu güçlendirilmiştir.

1954 Tüzük değişiklikleri ile Parti Meclisi'nin yapısı değiştirilmiştir. 1951 Tüzüğü ile her Parti Meclisi toplantısı için illerden Parti Meclisi üyesi sıfatıyla temsilcilerin gönderilmesi uygulamasına son verilmiştir. Yeni düzenleme ile Parti Meclisi'nin Genel Başkan, Genel Sekreter ve Kurultayca seçilen 30 üyeden oluşması kabul edilmiştir (CHPT, 1954: md. 24).

Böylece Parti Meclisi'nde illerin doğrudan bir temsilcisi kalmadığı gibi, Parti Meclisi'nin dinamik yapısı yeniden statik bir yapıya kavuşturulmuştur.

1954 Tüzüğü ile kurultay delegelerinin kimlerden oluşacağı ile ilgili yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre kurultaya illeri temsilen katılan delege sayısının o ilin milletvekili sayısının iki katı olması kararlaştırılmıştır (CHPT, 1954: md.20). Ayrıca, yapılan değişiklik ile üst yönetim birimi tarafından görevden alınan il ve ilçe idare kurulu üyelerinin itirazlarını Parti Meclisi'ne değil Merkez İdare Kurulu'na yapacakları belirtilmiştir (CHPT, 1954: md. 19).

2.3.12. Genel Başkan-Genel Sekreter Çekişmesinin Sonu: 1959 Tüzük Değişiklikleri

1959 yılında toplanan 14. CHP Kurultayı'nda gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile il gençlik ve kadın kolları başkanlarının Kurultayın doğal üyesi olması sağlanmıştır (CHPT, 1959: md.20c). Bu değişiklik CHP'de gençlerin ve kadınların örgüt içindeki etkinliğinin artması bakımından önemli bir adımdır. Yine yapılan değişiklik ile 30 olan Parti Meclisi üye sayısı 40'a (CHPT, 1959: md. 24), 7 olan Merkez İdare Kurulu üye sayısı 10'a çıkarılmıştır (CHPT, 1959: md. 31b).

1950'li yıllarda toplanan CHP kurultaylarında iki konu üzerinde sürekli tartışmalar yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, genel merkez yönetiminin milletvekili adaylarının belirlenmesinde belli bir oranda kontenjan talebi, ikincisi de Genel Sekreterin Kurultay tarafından seçilmesinden hoşnut olmayan Genel Başkan İsmet İnönü'nün Genel Sekreterin Parti Meclisi üyeleri tarafından seçilmesi talebidir. Her iki talep de özellikle yerel örgütleri temsil eden kurultay delegelerinden büyük bir dirençle karşılaşmıştır. Yerel örgütler milletvekili adaylarının belirlenmesinde kendilerine verilen hakkı kısmen de olsa genel merkez yönetimine devretmek istememektedir. Genel Sekreter Kasım Gülek'in kurultay delegeleri üzerinde sahip olduğu gücün etkisiyle Genel Sekreterin Kurultay tarafından seçilmesi uygulaması sürdürülmüştür. Ancak, 1959 yılında toplanan 14. CHP Kurultayı'nda tüzükte yapılan bir değişiklik ile Genel Başkan-Genel Sekreter çekişmesi İnönü açısından kısmen çözüme kavuşmuştur. Yapılan değişiklikle Genel Sekreter ve Merkez İdare Kurulu üyelerinin Parti Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunluğunun oyuyla görevden alınabilmesinin kabul edilmesi ile birlikte (CHPT, 1959: md. 25), Parti Meclisi'nde çoğunluğu elinde bulunduran İnönü açısından Kasım Gülek'in tasfiye yolu açılmıştır. 1959 yılında Kasım Gülek'in genel sekreterlikten istifa etmesi ile sorun başka türlü çözüme kavuşturulmuşsa da, genel kanı Gülek istifa etmeseydi, Parti Meclisi tarafından görevden alınacağı yönündedir (Erdoğan, 2000: 96).

2.3.13. Güçlü Genel Sekreter Modelinin Sonu, Gençlik ve Kadın Kollarının Etkinleşmesi: 1961 Tüzük Değişiklikleri

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası 8 Temmuz 1960 tarihinde çıkarılan 8 Sayılı Kanun ile siyasal partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kapatılması, tüm siyasal partiler gibi CHP açısından da olumsuz bir gelişme olmuştur (Kabasakal, 1991: 231-233). Üye başvurularının yapıldığı ve üyelerin kendi yöneticilerini doğrudan seçebildiği köy/mahalle ocakları ve bucak örgütlerinin kapatılması sonrası, 1961 yılında toplanan 15. CHP Kurultayı'nda yapılan tüzük değişikliği ile ilçe örgütleri ilk basamak örgütleri haline getirilmiş, üyelik başvurularının artık ilçe ve il örgütlerine yapılması kabul edilmiştir (CHPT, 1961: md. 4).

1961 Tüzük değişikliği ile İsmet İnönü'nün 1950'li yıllarda kabul ettiremediği değişiklik gerçekleşmiş, Genel Sekreterin artık Kurultay tarafından değil Parti Meclisi tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, 7 üyeli Merkez İdare Kurulu'nun artık Genel Sekreter ve 10 üyeden oluşacağı belirtilmiş, Genel Sekreterin Merkez İdare Kurulu'na Parti Meclisi içerisinden belli sayıda üye seçme yetkisi elinden alınmıştır (CHPT, 1961: md. 31). Bu değişiklikler 1960'ların başında, 1950'li yılların aksine "iki başlı" yönetim anlayışının yerini tekrar "tek adam yönetimi" anlayışının aldığını göstermektedir. Genel Başkan İnönü 1950'lerden itibaren güç ve otoritesini ikinci bir kişiyle paylaşmak arzusunda olmadığını bir çok defa ortaya koymuştur. 1961 Tüzük değişiklikleri ile Genel Sekreter örgüt içerisinde yeniden ikinci adam olarak konumlandırılmıştır.

1959 yılında gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile il gençlik ve kadın kolları başkanlarının Kurultayın doğal üyesi olarak kabul edilmesinden sonra, 1961 Tüzük değişiklikleri ile kongrede seçilerek göreve gelen ilçe gençlik ve kadın kolları başkanlarının il kongresinde delege olması kabul edilmiştir (CHPT, 1961: md. 12A/c,12B/e). Dahası, gençlik ve kadın kollarının sadece yerel örgütler düzeyinde değil, aynı zamanda genel merkez düzeyinde de örgütlenebilmesinin önü açılmıştır (CHPT, 1961: md. 36).

1961 Tüzük değişiklikleri ile milletvekili adaylarının belirlenmesinde genel merkeze % 15 kontenjan yetkisi tanınmış olması (Bila, 1979: 341), yerel örgütlerin 1950'li yıllarda bu konuda gösterdiği direncin kırıldığını göstermektedir.

2.3.14. Kurultay ve Yerel Kongre Üyeliğine İlişkin Düzenlemeler: 1962 Tüzük Değişiklikleri

1962 yılında toplanan 16. CHP Kurultayı'nda kurultay ve yerel kongre üyeleri ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1962 Tüzük değişikliği ile Yüksek Haysiyet Divanı üyeleri ve

partili bakanlar Kurultayın doğal üyeleri olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, kurultayda ve yerel kongrelerde konuşma hakkı olan ancak oy hakkı olmayan "fahri üye" ve "doğal üye" ayrımı getirilmiştir. Buna göre, halen partili olan eski Genel Başkan, Genel Sekreter, eski Cumhuriyet Senatosu, Meclis Başkanı, Meclis Grup Başkanı ve Meclis Grup Başkan Vekilleri, eski başbakan ve bakanlar kurultayda "fahri kurultay üyesi" sıfatıyla konuşma yapabilecek ancak oy kullanamayacaklardır. İl ve ilçe idare kurulu üyeliği yapmış partililer görev yaptıkları yerde, Cumhuriyet Senatosu üyeliği ve milletvekilliği yapmış partililer de kendi seçim çevrelerinde "doğal kongre üyesi" sıfatıyla konuşma yapabilecek ancak oy kullanamayacaklardır (CHPT, 1962: md. 20,43).

1962 Tüzük değişiklikleri ile ilçe ve il kongrelerinin delege sayısı yeniden düzenlenmiştir. İlçe kongrelerinde delege sayısının artık muhtarlık çevresinde, il kongrelerindeki delege sayısının da artık ilçe seçim çevresinde alınan oy miktarı ile belirlenmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1962: md. 12A/a, 12B/a). Başka bir ifadeyle, delege sayısının belirlenmesinde partinin "kayıtlı üye sayısı" yerine, partiye "oy veren sayısı" kıstas alınmaya başlanmıştır. Böylece, köy, mahalle ve ilçe örgütlerinin ilçe ve il kongrelerinde temsil gücü ile o yerdeki örgüt biriminin bir önceki seçimlerde elde ettiği başarı arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. Bu değişiklik partinin oy oranının düşük olduğu yerlerde delege sayısının düşmesine neden olmuştur.

2.3.15. Yeni Örgüt Anlayışı: 1966, 1967 ve 1968 Tüzük Değişiklikleri

1966 yılında toplanan 18. CHP Kurultayı'nda yapılan tüzük değişiklikleri ile örgütsel yapıya ilişkin bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu tüzük değişiklikleri ile,

- "İdare Kurulu"nun adı "Yönetim Kurulu", "Haysiyet Divanı"nın adı da "Disiplin Kurulu" olarak değiştirilmiş,
- Ocak ve bucak örgütlerinin kapatılması nedeniyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak amacıyla, CHP örgütsel yapısının en alt basamağında yer alan, köy ve mahalledeki üyelerin oyları ile seçilen "Parti Görevlisi" adıyla yeni bir örgüt birimi oluşturulmuş (CHPT, 1966: md. 12A),
- Gençlik ve kadın kolları temsilcilerine Parti Meclisi için birer üyelik kotası verilmiş (CHPT, 1966: md. 24c),
- Kurultayın yeniden 2 yılda bir toplanması kabul edilmiş (CHPT, 1966: md. 22),
- Parti Meclisi'nin "gerekli görüldüğü hallerde" sadece Genel Başkan tarafından değil, aynı zamanda 1/3 Meclis üyesinin imzalı talebiyle de toplanabilmesinin önü açılmış (CHPT, 1966: md. 26),

- Son takvim yılı içinde üye aidatının tamamını ya da bir kısmını ödemeyen üyelerin parti içi seçimlerde partinin herhangi bir kademesine aday olabilmesinin önü kapatılmış (parti görevlisi ve delege seçimleri hariç), ancak üye aidatı ödemeyenlerin örgüt içi seçimlerde oy kullanmalarının önüne bir engel konulmamıştır (CHPT, 1966: md. 59).

13 Temmuz 1965 tarih ve 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 31. maddesi gereğince yapılan tüzük değişikliği ile milletvekili adaylarının tespitinde merkezde Parti Meclisi'ne % 5 kontenjan yetkisi tanınmıştır[22] (CHPT, 1966: md. 54). Böylece 1961 Tüzük değişikliği ile merkez yönetimine verilen % 15 kontenjan yetkisi yasal düzenleme nedeniyle % 5'e düşürülmüştür.

1967 yılında toplanan 4. Olağanüstü CHP Kurultayı'na "ortanın solu" ile örgüt içinde başlayan ideolojik fikir ayrılıkları damgasını vurmuştur. Özellikle parti içerisinde ortanın soluna karşı gelişen tepkilerin önünü kesmek için disiplin suç ve cezaları ile ilgili tüzükte yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaçla, tüzükte basın yoluyla işlenen suçlarda savunma süresinin bir haftadan 3 güne indirilmesi (CHPT, 1967: md. 46), Meclis ve Senato üyeleri tarafından Meclis ve Senato Grubu dışında işlenen tüm suç ve cezalarla ilgili Yüksek Disiplin Kurulu'nun yetkili kılınması gibi bazı değişiklikler yapılmıştır (CHPT, 1967: md. 50).

1968 yılında toplanan 19. CHP Kurultayı'nda yapılan tüzük değişiklikleri ile il ve ilçe kongrelerinin her yıl yerine 2 yılda bir yapılması (CHPT, 1968: md. 14), Merkez Yönetim Kurulu'nun üye sayısının da 10'dan 14'e çıkarılması (CHPT, 1968: md. 31b) kabul edilmiştir. Yine, 1968 yılında gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği için genel merkeze verilen % 10 kontenjan yetkisi, yerelde yönetim kurullarına devredilmiştir (CHPT, 1968: md. 54).

2.3.16. Tüzük Tadilatı: 1972 Tüzük Değişiklikleri

1972 yılında toplanan 5. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda başarı elde edemeyen İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan istifası sonrası toplanan özel kurultayda Bülent Ecevit genel başkanlığa seçilmiştir. Yaşanan bu lider değişikliği beraberinde CHP'nin örgütsel yapısında köklü bir değişim ve dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ecevit'in genel başkanlığı sonrasında 1972 yılında toplanan 21. CHP Kurultayı'nda bu yönde ilk adımlar atılmış, yapılan tüzük değişiklikleri ile parti örgütünün işleyişi ve parti organlarının görev ve yetkileri ile ilgili boşlukların doldurulması hedeflenmiştir.

[22] Bu konuda Prof. Dr. Yavuz Abadan Türk Siyasi Partiler Kanunu (1966) adlı makalesinde Meclis görüşmeleri sonucunda parti genel merkezlerine nispi temsil sistemi ve milli bakiye esasına dayanılarak ikinci % 5 kontenjan verildiğini belirtmiştir. Ancak, Siyasi Partiler Kanunu'nun 31. maddesi ile CHP Tüzüğü'nde böyle bir düzenlemeye rastlanmamıştır.

12 Mart 1971 Askeri Darbesi sonrası askerlerin telkini ile kurulan teknokrat hükümetlere katılım konusunda İnönü ile Ecevit arasında yaşanan derin fikir ayrılığının etkisi 1972 Tüzük değişiklikleri üzerinde etkisini göstermiştir. Yapılan düzenleme ile hükümet kurma, hükümete katılma ve hükümetten ayrılma kararının TBMM Grup Başkanı, Grup Başkanvekilleri ve Grup Yönetim Kurulu üyelerinin de katılacağı bir toplantıda Parti Meclisi tarafından alınması kararlaştırılmıştır (CHPT, 1972: md. 25).

1972 Tüzük değişiklikleri ile Parti Meclisi gündeminin artık Genel Başkan tarafından değil, Merkez Yönetim Kurulu tarafından belirlenecek olması (CHPT, 1972: md. 26) Genel Başkanın yetkilerini kısma yönünde bir algı ortaya koymuştur.

1972 Tüzük değişiklikleri ile il yönetim kurullarının partinin ildeki siyasi çalışmaları ve propaganda faaliyetleri ile ilgili olarak ilçe başkanları ve ilçe temsilcileri, yardımcı kuruluşların (kadın ve gençlik kolları) il ve ilçe başkanları, ilin milletvekilleri, belediye başkanları, belediye ve il genel meclis üyeleri ile 6 ayda bir istişare toplantısı yapması zorunlu hale getirilmiştir (CHPT, 1972: md. 17h).

2.3.17. Parti İçi Demokrasi Reformu: 1974 Tüzüğü

1972 yılında Bülent Ecevit liderliğinde başlayan ideolojik değişim ve dönüşüm süreci 1974 Tüzüğü ile CHP'nin örgütlenme yapısında ve anlayışında büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. 1974 Tüzüğü her ne kadar parti organlarının yapısı ve işleyişi ile ilgili köklü değişiklikler ortaya koymamış olsa da, demokratik sol ideolojinin gereği olarak parti örgütünün halkla ve sivil toplum ile iç içe olabilmesi için yeni bir anlayış ortaya koymuştur. 1974 Tüzüğü ile "çevreden merkeze" bir örgüt anlayışı benimsenmiş, üyelik sistemi yeniden ele alınmış, örgüt disiplini ön plana çıkarılmış, parti organlarının görevlerini verimli, sürekli ve disiplin içerisinde yerine getirmesi ve parti içi çekişmelere son verilmesi hedeflenmiştir (Erdoğan, 2000: 145).

1974 Tüzüğü ile üyelik sistemi baştan ele alınmış, buna göre parti içi çekişmeler nedeniyle üyeliklerin il ve ilçe ve yönetimleri tarafından geciktirilmesinin önüne geçilmiş, mevcut parti üyelerinin de üyelik başvurularını takip edebilmesi ve başvurulara itiraz edebilmesi mümkün hale gelmiştir. Yeni düzenleme ile üyelik başvurusu yapıldığı andan itibaren ilçe yönetim kurulu başvuruyu 7 gün içerisinde ilçe örgüt binasında görünür bir yerinde askıya çıkarmak zorundadır. 30 gün askı süresi boyunca mevcut üyeler başvurulara itiraz edebilmektedirler. Yapılan itirazlara karşı ilçe yönetim kurulu 30 gün içerisinde karar vermek zorundadır. Karar verilmediği takdirde itiraz reddedilmiş sayılacaktır. İlçe yönetim kurulu askı süresi dolduktan sonra en geç 10 gün içerisinde başvuruyu kabul ya da reddeder.

Eğer, bu süre içerisinde karar verilmemişse üyelik onaylanmış sayılarak kesinleşmektedir. İlçe yönetim kurulu tarafından alınan karar 3 gün içerisinde başvuru sahibine bildirilmelidir. İlçe yönetim kurulu üyelik başvurusunu reddettiği takdirde üyelik başvurusu yapan kişi karara karşı 30 gün içinde il yönetim kuruluna itirazda bulunabilmektedir. İl yönetim kurulu 30 gün içinde karar vermezse itiraz kabul etmiş sayılmaktadır. İl yönetim kurulu itirazı reddetmişse başvuran kişi karara karşı 30 gün içerisinde Merkez Yönetim Kurulu'na itirazda bulunabilmektedir. Merkez Yönetim Kurulu da 30 gün içerisinde başvuruyu karara bağlamak zorundadır. Merkez Yönetim Kurulu'nun verdiği kararlar kesin olmakla birlikte itiraz yolu kapalıdır. Yeni üyelik sistemi ile üyelik başvurularının hızlı bir şekilde sonuca bağlanması teşvik edilmiş, kararların kasıtlı ya da kasıtsız olarak geciktirilmesi durumunda başvuranın lehine hukuki bir durum yaratılmıştır. Böylece parti üyeliği herhangi bir siyasi dirençle karşılaşılmaksızın tüm yurttaşlara açık ve şeffaf hale getirilmiştir. Ayrıca, bir üyenin parti içi seçimlerde seçme ve seçilme hakkı elde edebilmesi için üyeliğin kesinleşmesinden itibaren 1 yıl geçmesi gerekmektedir (CHPT, 1974: md. 3-8).

1974 Tüzüğü parti üyeliği ile ilgili üyelerin ilçe örgütlerine başvurularının yanı sıra "Merkezi Yönetim Kurulu kararı ile kayıt" ve "Merkezi Yönetim Kurulunca doğrudan üyelik" olmak üzere iki farklı yöntem daha getirmiştir. Merkezi Yönetim Kurulu kararı ile üyelik, daha önce partiden ayrılan, çıkarılan ya da başka partilerin üyesi iken CHP'ye katılan etkili kişilerin ilgili il yönetim kurulunun görüşü alınarak partiye üye yapılmasıdır (CHPT, 1974: md. 9). Merkez Yönetim Kurulu kararınca doğrudan üyelik de, parti açısından gerekli görülen hallerde bir kişinin standart üyelik prosedürünün işletilmeksizin doğrudan üye yapılmasıdır (CHPT, 1974: md. 10).

1974 Tüzüğü'nün üyelik sistemi ile ilgili getirdiği yeniliklerden biri de, parti üyelerinin üye kimlik kartlarını 2 yılda bir yenilemedikleri takdirde parti içi seçimlerde seçilme haklarını kullanamayacak olmalarıdır (CHPT, 1974: md. 13). Bu şekilde rasyonel bir üye envanterinin tutulması ve üye bilgilerinin sürekli güncel tutulmasının amaçlandığı açıktır.

1974 Tüzüğü'nde ocak ve bucakların kapatılmasından sonra gerek halka daha yakın örgütsel birimler olması, gerekse de örgütsel yapının ilk basamağı olması bakımından "Parti Görevlisi" ile mahalle ve köy delegasyonuna büyük önem verilmiştir. 1974 Tüzüğü ile köy ya da mahallenin muhtarlık çevresinde kayıtlı parti üyeleri tarafından 2 yıllığına seçilen Parti Görevlisine ilçe kongresinde mahalle veya köyünü temsil etme, temsil ettiği bölgenin parti çalışmalarını yürütme, parti politikalarını ve ilkelerini partililere ve halka anlatma, temsil ettiği mahalle ya da köyün sorunlarını saptama, sosyal sorumluluk çalışmaları yürütme ve

seçimlerde saha görevlilerini organize etme gibi görevler verilmiştir (CHPT, 1974: md. 20,21).

1974 Tüzüğü'ne göre mahalle (ilçe kongre) delege seçimleri her bir köy ya da mahalle muhtarlık çevresinde son genel seçimlerde alınan ilk 50 oy parti görevlisine saklı kalmak kaydıyla, 51-100 arası oy için 1 delege, 101-200 arası oy için 1 delege ve fazladan her 100 oy için de 1 delege seçilecek şekilde düzenlenmiştir. Ancak, ilçedeki toplam delege sayısı 600'ü geçmeyecektir. Parti Görevlisi ve delege seçimlerinde oy kullanacak üyelerin adlarının 7 gün önceden askıya asılması, seçimi yürütmekle sorumlu ilçe temsilcisi olmadan yapılan seçimlerin geçersiz sayılması, seçimle ilgili tutanak ve yazılı belge tutulmasının zorunlu hale getirilmesi gibi kurallar getirilerek adil ve şeffaf bir seçim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır (CHPT, 1974: md. 22-33).

1974 Tüzüğü ile yerel örgütlerde yönetim kurulu seçimlerinde yedek üye belirlenmesi uygulamasına son verilmiş, yönetim kuruluna boşalan üyelikler için herhangi bir partiliyi seçme yetkisi verilmiştir. Ancak, seçimle gelen yönetim kurulu üye sayısı salt çoğunluğu yitirdiği takdirde yönetim kurulu da düşmüş sayılmaktadır. Kural olarak kongre tarafından seçilmiş yönetim kurulu üyelerinin atanmışlar karşısında azınlığa düşemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca, yönetim kurullarının sürekli ve düzenli çalışmalarını sağlamaya yönelik "haftada bir" toplantı yapma zorunluluğu getirilmiş, görevini yerine getirmeyen yönetim kurulu üyelerinin görevden alınacakları belirtilmiştir (CHPT, 1974: md. 38-41).

1974 Tüzüğü ile Parti Meclisi'nin yapısı yeniden ele alınmıştır. Halihazırda Genel Başkan, Kurultay tarafından seçilen 40 üye ile gençlik ve kadın kollarının birer temsilcisinden oluşan Parti Meclisi'nde, Kurultay tarafından seçilen üye sayısı 64'e çıkarılmıştır (CHPT, 1974: md.46). Kurultay tarafından seçilen 64 üyenin 40'ının parti üyeleri arasından, 22'sinin de A, B ve C olmak üzere üç farklı bölgeye ayrılmış olan 67 ilin il kongreleri tarafından belirlenen temsilciler arasından seçilmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1974: md. 43). Kurultaydan sonra partinin en üst karar organı olan Parti Meclisi'nde yerel örgütlerin temsilci sayısının artırılması yerel örgütlerin temsil kabiliyetinin artırılması bakımından önemli bir adımdır.

1974 Tüzüğü'nün CHP'nin örgüt yapısına getirdiği en önemli yeniliklerden biri, partinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal politikalarının oluşturulmasında karar organlarına destek olmak üzere ilçe, il ve genel merkez düzeyinde oluşturulmuş olan geniş katılımlı "Örgüt Kurulları"dır (CHPT, 1974: md. 68a):

- İlçe Örgüt Kurulu ilçe başkanı başkanlığında ilçe yönetim kurulu üyeleri, ilçe gençlik ve kadın kolları yönetim kurulu üyeleri, partili belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, il

genel meclis üyeleri, partili muhtarlar, parti görevlileri, mahalle-köy delegeleri, parti komite ve büro başkanları ile belli kuruluşların partili mensuplarının katılımı ile gerçekleştirilecektir (CHPT, 1974: md. 69a).

- İl Örgüt Kurulu il başkanı başkanlığında il yönetim kurulu üyeleri, il gençlik ve kadın kolları yönetim kurulu üyeleri, ilçe başkanları, ilçe sekreterleri, ilin milletvekilleri, partili belediye başkanları, il belediye meclisi grup yönetim kurulu üyeleri, il genel meclisi üyeleri, parti il komite ve büro başkanları ile belli kuruluşların partili mensuplarının katılımı ile gerçekleştirilecektir (CHPT, 1974: md. 69b).

- Merkez Örgüt Kurulu da Genel Başkan başkanlığında Parti Meclisi üyeleri, Yüksek Danışma Kurulu üyeleri, Meclis Grup Yönetim Kurulu üyeleri, partili bakanlar, il başkanları, il sekreterleri, gençlik ve kadın kolları merkez yönetim kurulu üyeleri, partinin merkez komite ve büro başkanları, Yüksek Danışma Kurulu üyeleri ile belli kuruluşların partili mensuplarının katılımı ile gerçekleştirilecektir (CHPT, 1974: md. 69c).

Yılda en az bir defa toplanacak olan Örgüt Kurulları hem merkez hem de yerel düzeyde geniş katılımlı istişare toplantılarının geleneksel hale getirilmesi bakımından oldukça önemlidir. Dahası, yerel örgüt temsilcilerinin karar alma ve politika belirleme süreçlerine dahil edilmesi parti içi demokrasinin gelişimi bakımından önemli bir adımdır.

1974 Tüzüğü'nde yerelde belediye ve il genel meclis gruplarının daha işlevsel olması için belli düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle il başkanının il belediye meclisi ve il genel meclisi gruplarının, ilçe başkanının da ilçe belediye meclisi gruplarının başkanı olarak belirlenmiş olması önemli bir yeniliktir (CHPT, 1974: md. 84). Yine, çoğunluğu partili üyelerden oluşmayan yerel meclislerde komite ve encümen üyeleri ile başkan vekillinin belirlenmesi için yapılan toplantılarda alınan grup kararlarının bağlayıcı olması parti içi disiplin açısından dikkate değerdir. Ancak, meclis üyelerinin diğer kararlarda serbest olması parti içi disiplin ile demokratik teamüller arasında bir denge kurulmaya çalışıldığı göstermektedir (CHPT, 1974: md. 84).

Son olarak, 1974 Tüzüğü ile daha önce Parti Meclisi'ne milletvekili adaylarının belirlenmesi için verilen % 5 kontenjan yetkisi Merkez Yönetim Kurulu'na devredilmiştir (CHPT, 1974: md. 88).

2.3.18. Merkezileşme ve Otokratikleşme Eğilimleri: 1976 Tüzüğü

1976 yılında toplanan 23. CHP Kurultayı'nda kabul edilen 1976 Tüzüğü, 1974 Tüzüğü'nün aksine, genel başkanın merkezileşme ve otokratikleşme eğilimlerini ortaya koymuştur. Başka bir ifadeyle, 1974 Tüzüğü ile parti içi demokrasinin gelişimi yönünde

yakalanan ivme 1976 Tüzüğü ile kaybedilmiştir. Genel Başkan Bülent Ecevit her ne kadar İnönü ile yaşadığı parti içi çekişme sürecinde parti içi demokrasinin sağladığı imkanlardan sonuna kadar yararlanmış olsa da, parti içerisinde tartışılmaz bir güç elde ettikten sonra aşırı merkeziyetçi otokratik bir eğilim içerisine girmiştir (Bakşık, 2009: 407). Bu süreçte parti içi demokrasinin gelişimi yönünde bazı adımlar atılmış olsa da, merkezde otokratik bir yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır.

1976 Tüzüğü ile Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu kaldırılmış, yerine Genel Yönetim Kurulu adıyla tek bir karar ve yönetim organı kurulmuştur. Kurultay tarafından seçilen 20 üyeden oluşan ve Genel Başkan başkanlığında toplanan Genel Yönetim Kurulu'na, partinin genel politikasının ve stratejisinin belirlenmesi ile ilgili toplantılarda Meclis ve Senato Grup Başkan Vekillerinin de katılması ve oy kullanması kabul edilmiştir. Yine, Gençlik ve Kadın Kolları Genel Başkanları da -birkaç istisna dışında- Genel Yönetim Kurulu toplantılarına katılma ve oy kullanma hakkına sahiptirler (CHPT, 1976: md. 31). En az 7 günde bir olağan olarak toplanan Genel Yönetim Kurulu'nun, Genel Başkanın, Genel Başkan bulunmadığı takdirde de Genel Sekreterin ya da Genel Yönetim Kurulu üyelerinin 1/3'ünün talebi ile her an toplanabilmesi karara bağlanmıştır (CHPT, 1976: md. 34).

1976 Tüzüğü ile Parti Meclisi'nin kaldırılması yerel örgütlerin merkezde karar alma ve politika belirleme sürecindeki etkisinin zayıflamasına neden olmuştur. Yeni örgüt yapısında Genel Yönetim Kurulu üyeleri arasından seçilecek olan Genel Sekreter, artık sadece parti içi yazışmaları takip eden bir bürokrat konumuna indirgenmiştir. Genel Sekreterin Genel Yönetim Kurulu üyelerinin salt çoğunluğunun kararıyla görevden alınabilir hale gelmesi (CHPT, 1976: md. 32), onun Genel Başkanın örgüt içindeki güç ve otoritesini kısmen de olsa dengeleyen rolünü ortadan kaldırmıştır.

1976 Tüzüğü'nün getirdiği en önemli yeniliklerden biri "Küçük Kurultay"dır. Küçük Kurultay Genel Başkan başkanlığında, Genel Yönetim Kurulu üyeleri, Meclis ve Senato Grup Yönetim Kurulları, il başkanları, il temsilcileri, partili il belediye başkanları, gençlik ve kadın kolları merkez yönetim kurulu başkan ve üyeleri, il gençlik kolları ve kadın kolları başkanları, önceden belirlenmiş sendika ve meslek örgütlerinin partili başkanları ve merkezde kurulan komitelerin başkan ve üyelerinin katılımı ile gerçekleştirilecektir. Yılda en az 2 defa toplanması kabul edilen Küçük Kurultay, Genel Yönetim Kurulu'nun sunacağı raporun değerlendirildiği, ülkenin genel siyasi durumu, ekonomik ve sosyal sorunlarının tartışıldığı, partinin plan ve stratejisinin görüşüldüğü bir istişare organı niteliği göstermektedir (CHPT, 1976: md. 45). Her ne kadar Küçük Kurultay'ın toplanması Parti Meclisi'nin kaldırılması ile

oluşan boşluğu doldurur bir görüntü vermiş olsa da, bir istişare organı olarak kurgulanan Küçük Kurultay'ın Parti Meclisi'nin alternatifi olabilmesi mümkün değildir.

1976 Tüzüğü ile partinin üyelik sistemi yeniden alınmış, üyeliğin kesinleşmesinden sonraki 6 ayı kapsayan "aday üyelik" getirilmiştir (CHPT, 1976: md. 8). Her ne kadar bu düzenleme öncesi CHP'de halihazırda adı konulmamış bir aday üyelik sistemi geçerli olsa da, asil üyelerle aynı sorumluluklara sahip, ancak parti üyesi sıfatına sahip olmayan, örgüt içi seçimlerde seçme ve seçilme haklarını kullanamayan geçici bir üyelik mekanizması oluşturulduğu görülmektedir.

1976 Tüzüğü ile en alt örgüt birimi olan Parti Görevlisine üyelik başvurusu alabilme yetkisi tanınmıştır (CHPT, 1976: md. 22A). Parti Görevlisi üyelik başvuru belgesinin bir örneği kendisinde kalacak şekilde başvuruyu 15 gün içerisinde ilçe örgütüne iletecektir. İlçe örgütüne doğrudan yapılan üyelik başvurularının bir örneği de 15 gün içerisinde Parti Görevlisine bildirilecektir (CHPT, 1976: md. 7). Böylece, Parti Görevlisi kendi muhtarlık seçim çevresinde üyelik başvurularını takip edebilme imkanına kavuşmuştur. Diğer taraftan, üyelik başvurularının reddedilmesi halinde başvuru yapan kişinin sadece "il yönetim kurulu"na itirazda bulunabileceği belirtilmiş, bir üst yönetim organı olan Merkez Yönetim Kurulu'na itiraz hakkı kaldırılmıştır (CHPT, 1976: md. 9).

1976 Tüzüğü ile merkez, il ve ilçe yönetim birimlerinde işçi, köylü, esnaf ve sanatkar komiteleri, köy ve mahalle birimlerinde de çalışma grupları oluşturulmasına karar verilmiştir (CHPT, 1976: md. 39). Böylece, CHP'nin halkla bütünleşme sürecinden taviz verilmediği görülmektedir. Yine, partinin geleneksel organlarından biri olmakla birlikte, kuruluşundan beri görev ve yetki bakımından sürekli değişime uğrayan "parti müfettişliği" kaldırılmış, yönetim organlarını denetlemek üzere "parti denetmenliği" kurulmuştur (CHPT, 1976: md. 43).

1976 Tüzüğü milletvekili adaylarının belirlenmesinde parti içi demokrasi açısından oldukça ilerici bir adım atmıştır. Milletvekili adaylarının % 95'inin "delegeler" değil "tüm kayıtlı üyelerin" katılımıyla yapılacak önseçim ile belirlenmesi (CHPT, 1976: md. 66), % 5'inin de il yönetim kurullarının görüşü alınarak Genel Yönetim Kurulu tarafından belirlenmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1976: md. 67). Milletvekili adaylarının belirlenmesinde kayıtlı üyelerin görüşünün sorulması parti içi demokrasinin gelişimi bakımından önemli olarak kabul edilebilir. Ancak, üye yazım sisteminde yaşanan aksaklıklar ve parti içi siyasi çekişmelerin neden olduğu rasyonel olmayan üyelik yapısı CHP'nin üye bazında önseçime hazırlıklı olup olmadığı konusunda çekincelere neden olmuş, 1977 Genel Seçimleri öncesi

milletvekili adaylarının belirlenmesine üye bazında önseçim gerçekleştirilememiştir (Erdoğan, 2000: 189).

1976 Tüzüğü ile önseçime milletvekilliği, belediye başkanlığı, belediye ve il genel meclis üyeliği yapmış olanların, seçimle örgüt içerisinde bir göreve gelmiş olanların ve en az 3 yıllık üye olanların katılabileceği belirtilmiştir. Ancak, Genel Yönetim Kurulu kararı ile yapılan doğrudan üyeliklerde bu şart aranmamaktadır. Eğer adaylık yoklamasına az kişi başvurursa adayların Genel Yönetim Kurulu tarafından belirlenmesi kabul edilmiştir (CHPT, 1976: md. 68).

2.3.19. SHP Geçiş Dönemi: 1987 SHP Tüzüğü

CHP'nin 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası kapatılmasının ardından onun devamı olarak kurulan Halkçı Parti (HP) ve Sosyal Demokrat Parti (SODEP) CHP'nin hem ideolojik, hem de örgütsel mirasını devralmışlardır. Her iki partinin tüzüğü de kapatılan CHP'nin 1976 Tüzüğü ile hemen hemen aynıdır. Ancak, 12 Eylül Darbesi'nin getirmiş olduğu bazı siyasi yasakların ve değişen koşulların etkisiyle 1976 Tüzüğü'nde bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir.

Halkçı Parti'nin 1983 Tüzüğü'nde CHP'nin örgütsel yapısının en alt birimi olan Parti Görevlisine yer verilmemiştir. Bunun nedeni, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ortaya koyduğu siyasi parti örgütlenme modelinde "ilçe örgütleri"nin en alt birim olarak belirtilmiş olmasıdır (Siyasi Partiler Kanunu, 1983: md. 7). Bu durum 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası ocak ve bucak örgütlerinin kapatılmasıyla yaşanan örgütsel sorunların bir tekrarı anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, Siyasi Partiler Kanunu'nda gençlik ve kadın kollarına yer verilmemiş olması Halkçı Parti Tüzüğü'nde kadın ve gençlik kollarının yer almamasına neden olmuştur.

Halkçı Parti Tüzüğü'nde merkezde karar ve yönetim organlarını tek çatıda birleştiren Genel Yönetim Kurulu yerine Genel Başkan başkanlığında Genel Kongre (Kurultay) tarafından seçilen 33 üyeden oluşan Merkez Karar ve Yönetim Kurulu (MKYK) oluşturulmuştur (Halkçı Parti Tüzüğü [HPT], 1983: md. 29). Yine, Halkçı Parti Tüzüğü'nde "aday üyelik" sistemine yer verilmemiştir. Ayrıca, yerel örgütlerde bir kişinin ara vermeksizin en fazla 5 defa il ya da ilçe başkanı olabileceği, bu süre dolduktan sonra ancak 4 yıl sonra yeniden aday olabileceği kuralı getirilmiştir (HPT, 1983: md. 24). Halkçı Parti Tüzüğü'nde yılda 2 defa toplanan Küçük Kongre'ye katılanlar Genel Başkan, MKYK üyeleri, partili milletvekilleri ve il başkanları ile sınırlandırılmış, Küçük Kongre'nin "MKYK tarafından

gerekli görüldüğünde" Genel Başkan tarafından olağanüstü toplanması benimsenmiştir (HPT, 1983: md. 39).

Sosyal Demokrat Parti (SODEP)'nin 1983 Tüzüğü de HP Tüzüğü gibi bazı farklılıklar içermektedir. Benzer şekilde, SODEP Tüzüğü'nde Parti Görevlisi ile gençlik ve kadın kollarına yer verilememiştir. CHP'nin 1976 Tüzüğü'nde 6 ay olarak belirlenen "aday üyelik" süresi SODEP Tüzüğü'nde 3 aya düşürülmüş (Sosyal Demokrat Parti Tüzüğü [SODEPT], 1983: md. 8), 20 üyeli Genel Yönetim Kurulu yerine 40 üyeli Merkez Karar ve Yürütme Kurulu (MKYK) adıyla merkezde yeni bir karar ve yönetim organı oluşturulmuştur (SODEPT, 1983: md. 23). CHP'de geleneksel olarak ikinci adam kabul edilen Genel Sekreter, SODEP'in örgütsel hiyerarşisinde "Genel Başkan Yardımcıları"nın altında konumlandırılmıştır (SODEPT, 1983: md. 24).

Halkçı Parti ve Sosyal Demokrat Parti 1985 yılında Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) adıyla Halkçı Parti'nin örgüt çatısı altında birleşmiştir. Bu birleşme ile ilgili olarak 1983 HP Tüzüğünde belli başlı değişiklikler yapıldıysa da, SHP'nin yeni hazırlanan 1987 Tüzüğü ile örgütsel yapıda belli başlı değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

SHP'nin 1987 Tüzüğü'nde yapılan en önemli değişiklik, 1976 CHP Tüzüğü ile getirilen merkezde karar ve yönetim organlarını tek çatı altında toplama uygulamasına son verilerek Parti Meclisi (PM) ve Merkez Yürütme Kurulu (MYK)'nun yeniden kurulmuş olmasıdır. Parti Meclisi Genel Başkan ve Kurultay tarafından seçilen 44 üyeden, Merkez Yürütme Kurulu da Genel Başkan ve Parti Meclisi üyeleri arasından seçilen 14 üyeden oluşmaktadır (Sosyaldemokrat Halkçı Parti Tüzüğü [SHPT], 1987: md. 27).

1987 SHP Tüzüğü ile Genel Başkan Yardımcılıkları kaldırılmış, CHP örgüt yapısında gelenekselleştiği üzere Genel Sekreter hiyerarşik olarak yeniden ikinci adam konumuna yükseltilmiştir (SHPT, 1987: md.29). Siyasi Partiler Kanunu'nun 7. Maddesinde yapılan değişiklik ile "belde örgütleri"nin kurulmasına imkan tanınması, 1987 SHP Tüzüğü ile örgütün halka en yakın birimler olarak "belde örgütleri"nin yeniden kurulmasını sağlamıştır (SHPT, 1987: md. 17-18)

1987 Tüzüğü ile il ve ilçe yönetim kurullarına gençlik, kadın, işçi, köylü, esnaf sorunları ile ilgili konularda toplumsal, siyasal, teknik ve bilimsel komisyonlar kurabilme imkanı sağlanması (SHPT, 1987: md.23); Küçük Kurultay'a katılacakların arasına partili bakanlar ile birlikte il belediye başkanlarının eklenmesi (SHPT, 1987: md. 37D,37F); yılda en az 2 defa geniş katılımlı il ve ilçe danışma kurultaylarının toplanması (SHPT, 1987: md. 38) tüzükte yapılan diğer önemli düzenlemelerdir.

1987 SHP Tüzüğü'nde milletvekili adaylarının belirlenmesinde yeni bir anlayış ortaya konulmuştur. 1976 Tüzüğü ile getirilen üye bazında önseçim yerine, -delege bazından önseçimden farklı olarak- "genişletilmiş delege bazından önseçim" yöntemi benimsenmiştir (SHPT, 1987: md. 59A). Yeni yöntemde oy kullanacak olan partililer şu şekilde sıralanmıştır: kurultay delegeleri, Parti Meclisi üyeleri, Merkez Yürütme Kurulu üyeleri, Merkez Disiplin Kurulu üyeleri, il kongresi delegeleri, mahalle (ilçe kongre) delegeleri, o ilin partili milletvekilleri, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, il genel meclisi üyeleri, eski milletvekilleri, eski belediye başkanları, kongrece seçilmiş olan il başkanı, il yönetim kurulu üyeleri, il disiplin kurulu üyeleri, ilçe başkanları, ilçe yönetim kurulu üyeleri, eski Parti Meclisi ve Merkez Yürütme Kurulu üyeleri, partinin kurucu üyeleri, partinin mahalle ve köy görevlileri, önseçim delegeleri, parti üyesi muhtarlar, meslek örgütleri, kooperatifler ve sendikaların partili başkanları, eski il ve ilçe başkanları (SHPT, 1987: md. 59B).

SHP Tüzüğü'nde 1990 yılında yapılan bir değişiklik ile getirilen "cinsiyet kotası" SHP ve bir bütün olarak CHP'nin örgütsel değişim ve gelişim süreci açısından önemli bir adımdır. Partinin yönetim kademelerinde kadınların temsil oranını yükseltmek amacıyla kabul edilen "cinsiyet kotası" ile Parti Meclisi üyelerinin en az % 25'inin, il yönetim kurulu üyelerinin en az 3'ünün, ilçe yönetim kurulu üyelerinin de en az 2'sinin karşı cinsiyetten (pratikte kadın) olması şartı getirilmiştir (SHPT, 1990: md. 20, 27). Cinsiyet kotasını SHP açısından parti içi demokrasinin gelişimi yönünde önemli bir adım olarak kabul etmek mümkündür.

2.3.20. Uyumlaşma Süreci: 1993 Tüzüğü

1980 öncesi siyasi partilerin kapatılmasına yönelik yasağın kaldırılması ile (Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanunun Yürürlükten Kaldırılması ve 2020 Sayılı Siyasi Partiler Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, 1992: md. 1) Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeniden kurulmasının önünde herhangi bir engel kalmamış, 9 Eylül 1992 tarihinde toplanan 25. CHP Kurultayı ile CHP yeniden kurulmuştur. Kurultayda gerçekleştirilen genel başkanlık seçimini kazanan Deniz Baykal, CHP'nin Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Bülent Ecevit'ten sonra dördüncü genel başkanı olmuştur.

1976 Tüzüğü'nün geçerliliği altında yeniden kurulan CHP, gerek Siyasal Partiler Kanunu'na uygun olmayan, gerekse de geçen süre zarfında güncelliğini yitiren maddelerle ilgili tüzük değişiklikleri gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Uyumlaştırmaya yönelik ilk tüzük değişiklikleri CHP tarihinde gelenekselleştiği üzere Kurultay tarafından değil, Siyasal Partiler Kanunu'nun verdiği yetki ile Genel Yönetim Kurulu tarafından gerçekleştirilmiştir.

Yeniden açılan CHP'nin örgütsel yapısı ile ilgili daha kapsamlı düzenleme 1993 Tüzüğü ile gerçekleştirilmiştir.

CHP'nin 1976 Tüzüğü ile 1993 Tüzüğü arasındaki en önemli farklılık, merkezde karar ve yürütme organlarını tek çatıda toplayan Genel Yönetim Kurulu yerine, 1974 Tüzüğü'nde olduğu gibi, karar ve yönetim organları olarak Genel Başkan ve Kurultay tarafından seçilen 60 asil ve 30 yedek üyeden oluşan Parti Meclisi (CHPT, 1993: md. 37) ile Parti Meclisi üyeleri arasından seçilen 20 üyeden oluşan Merkez Yönetim Kurulu'nun ayrı ayrı kurulmuş olmasıdır (CHPT, 1993: md. 39). Yine, CHP'de gelenekselleştiği üzere ikinci adam olarak kabul gören Genel Sekreter, CHP'nin örgütsel hiyerarşisinde "Genel Başkan Yardımcıları"nın altında konumlandırılmıştır (CHPT, 1993: md. 39).

1993 Tüzüğü ile 6 aylık "aday üyelik" sistemi korunmuş ve bu süre zarfında aday üyelerin parti içi eğitimlere katılması gerektiği vurgulanmıştır (CHPT, 1993: md. 9). İlk defa yurtdışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Genel Merkez Üye Yazım Bürosu'na üyelik başvurusu yapabilecekleri belirtilmiş (CHPT, 1993: md. 10), "Genel Başkanın önerisi" ile kişilerin Merkez Yönetim Kurulu tarafından partiye doğrudan üye yapılabileceği belirtilmiştir (CHPT, 1993: md. 13).

1993 Tüzüğü ile yerel örgütlerde gelenekselleşmiş il ve ilçe yönetim modeli değiştirilerek illerde karar organı olarak il başkanı başkanlığında toplanan "il meclisi", yönetim organı olarak da il başkanı, il başkan yardımcıları, il sekreteri, il saymanı ve il eğitim sekreterinden oluşan "il başkanlık kurulu" oluşturulmuştur (CHPT, 1993: md. 32-35). İlçelerde de karar organı olarak ilçe başkanı başkanlığında toplanan "ilçe meclisi", yönetim organı olarak da ilçe başkanı, ilçe başkan yardımcıları, ilçe sekreteri, ilçe saymanı ve ilçe eğitim sekreterinden oluşan "ilçe başkanlık kurulu" oluşturulmuştur (CHPT, 1993: md. 28-31). Belde örgütleri de ilçe başkanlıklarına bağlı olarak belde başkanı ve belde meclisinden oluşmuştur (CHPT, 1993: md. 27).

1993 Tüzüğü'nde "muhtarlık çevresi" temel örgütlenme modeli yerine "sandık esasına dayalı" örgütlenme modeli benimsenmiştir. Böylece, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası örgütün ilk örgütlenme birimi olarak her bir muhtarlık çevresinde sorumlu olan Parti Görevlisinin yerine "sandık çevresi sorumlusu" getirilmiş; birden fazla seçim sandığının olduğu köy ve mahallelerde de "muhtarlık bölgesi çalışma grubu" oluşturulmuştur (CHPT, 1993: md. 25-26). Ancak, uygulamada görülen aksaklıklar sonrası "sandık çevresine dayalı" temel örgütlenme modelinden vazgeçilmiştir.

1993 Tüzüğü'nde milletvekili adaylarının belirlenmesinde önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklaması olmak üzere üç yöntem sayılmış, ancak pratikte gelenekselleşmiş

yöntem olan önseçim ya da aday yoklaması yerine merkez yoklaması ön plana çıkarılmıştır. Hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına karar vermek üzere Parti Meclisi yetkili kılınmıştır (CHPT, 1993: md. 58). Milletvekili adaylarının belirlenmesinde pratikte merkez yoklamanın ön plana çıkarılması ile birlikte, yerel örgütlerinin genel merkez yönetimi karşısında en büyük kazanımlardan biri elinden alınmış, önseçim artık merkez yoklama karşısında alternatif bir yöntem olarak görülmeye başlanmıştır (Erdoğan, 2000: 280). Diğer taraftan, il ve ilçe yönetim kurulları ile Parti Meclisi seçimlerinde % 25 cinsiyet kotasının kabul edilmiş olmasını kadınların parti içindeki etkinliğinin artırılması bakımından önemli bir adım olarak kabul etmek mümkündür (CHPT, 1993: md. 48J,55).

2.3.21. 1999 Üye Güncellemesi

CHP'nin 1999 Genel Seçimlerinde Meclis dışında kalması sonrası Deniz Baykal genel başkanlık görevinden istifa etmiştir. Genel başkanlığa seçilen Altan Öymen görevde kaldığı kısa sürede "üye güncellemesi" ile ilgili yoğun bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışma neticesinde CHP'nin 1 milyon 800 bin olan kayıtlı üye sayısının 148 bine düştüğü görülmüştür (http://www.radikal.com.tr. erişim tarihi: 01.10.2016). Üye güncellemesi partinin gerçek üye sayısının ortaya çıkarılması bakımından önemli bir adım olmuştur.

2.3.22. Gençlik ve Kadın Kollarının Açılması: 2000 Tüzük Değişikliği

1999 yılında Siyasal Partiler Kanunu'nda yapılan değişiklik ile kadın ve gençlik kollarının kurulmasının önündeki engel kaldırılmıştır. Bunun sonucunda, 2000 yılında yapılan tüzük değişikliği ile CHP'nin 1980 öncesi örgüt yapısında önemli bir yer tutan CHP Gençlik Kolları ve CHP Kadın Kolları "yan kollar" olarak yeniden kurulmuşlardır (CHPT, 2000: md. 41). Böylece, 1993 Tüzüğü'nde her yıl en az bir defa Merkez Yönetim Kurulu çağrısı ile toplanması kararlaştırılan gençlik ve kadın kurultayları örgüt açısından daha işlevsel hale gelmiştir.

2.3.23. Otokratik Yönetim Anlayışı: 2001, 2003 ve 2008 Tüzük Değişiklikleri

30 Eylül 2000 tarihinde toplanan 11. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Altan Öymen ile yarışan Deniz Baykal yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. 2001 yılında toplanan 29. CHP Kurultayı'nda gerçekleştirilen tüzük değişiklikleri ile Parti Meclisi'nin üye sayısı 60'dan 72'ye çıkarılmış (CHPT, 2001: md. 55), 72 üyenin 60'ının Kurultay tarafından doğrudan, 12'sinin de Genel Başkanın Bilim Yönetim Kültür Platformu'nun önereceği 18 üye arasından Kurultay tarafından seçilmesi kabul edilmiştir (CHPT, 2001: md. 55).

1993 Tüzüğü'nde il/ilçe meclisi ve il/ilçe başkanlık kurulları şeklinde düzenlenen yerel örgütlerin yönetim birimleri 2001 tüzük değişiklikleri ile kaldırılmış, geleneksel il/ilçe yönetim kurulları yeniden oluşturulmuştur (CHPT, 2001: md. 29-33).

2003 yılında toplanan 30. CHP Kurultayı'nda kabul edilen tüzük değişiklikleri ile Parti Meclisi'nin üye sayısı 72'den 80'e çıkarılmış (CHPT, 2003: md. 37), il ve ilçe kongrelerinde yapılacak olan örgüt içi seçimlerde çarşaf liste[23] yerine "blok liste[24]" yöntemi olağan hale getirilmiş, Genel başkan adaylığı için kurultay delegelerinin % 5'i yerine en az % 20'sinin imza vermesi zorunlu hale getirilmiştir (CHPT, 2003: md. 55).

2008 yılında toplanan 14. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda kabul edilen tüzük değişikliği ile partinin en üst karar organı olan Merkez Yönetim Kurulu'nun üyelerinin Parti Meclisi tarafından değil, Parti Meclisi üyeleri arasından doğrudan Genel Başkan tarafından atanması kabul edilmiştir. Dahası, Genel Sekreterin gelenekselleşmiş görev ve yetkileri "Örgütlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı"na devredilmiştir (CHPT, 2008: md. 39). Yapılan bu değişiklik ile Genel Başkan Deniz Baykal'ın örgüt içindeki güç ve otoritesini Genel Sekreter Önder Sav ile paylaşma arzusunda olmadığı anlaşılmaktadır.

2001-2008 yılları arasında yapılan düzenlemeler ile Genel Başkanın hem blok liste ile Parti Meclisi'ni, hem de doğrudan atamayla Merkez Yönetim Kurulu'nu tamamen kendi isteğine göre şekillendirmesinin önü açılmıştır. Dahası, Genel Başkan adaylığının ve olağanüstü kurultay toplamanın zorlaştırılması ile merkezde "tek adam" yönetimi oluşturulmaya çalışılmıştır. Aynı süreçte, milletvekili ve yerel yönetim adaylarının belirlenmesinde merkez yoklamasının öncelikli hale getirilmesi ile yerel örgütlerin karar alma süreçlerindeki etkisi zayıflamıştır.

2.3.24. Parti İçi Demokrasi Reformu: 2012 ve 2014 Tüzük Değişiklikleri

2010 yılında Deniz Baykal'ın genel başkanlıktan istifası sonrası toplanan 15. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Kemal Kılıçdaroğlu genel başkanlığa seçilmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun "Yeni CHP" söylemi ile başlayan ideolojik değişim ve dönüşüm süreci beraberinde örgütsel yapıda parti içi demokrasinin gelişimine yönelik adımların atılmasını sağlamıştır. 2012 yılında toplanan 16. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda kabul edilen tüzük

[23] Çarşaf liste yönteminde seçilme şartlarına sahip olan tüm üyeler aday olabilir. Delegeler bu adaylar arasından istediklerini işaretleyerek oy verirler. En fazla oy alan adaylar seçilmiş olur.

[24] Blok liste yönteminde adaylar başkan adayları tarafından hazırlanan blok listelerde yer alırlar. Delegeler istedikleri adaylara değil blok listelerden birine oy verirler. Ancak, delegeler oy verdikleri blok listede yer alan kişilerin isimlerinin üzerini çizip başka isim yazabilirler. Blok listeler dışında aday olabilmek mümkündür. Ancak, pratikte blok listeyi delmesi çok istisnai bir durumdur.

değişiklikleri CHP'nin örgüt yapısında köklü bir değişiklik ortaya koymamış, ancak partinin örgüt yapısı daha demokratik bir anlayış ile yeniden düzenlenmiştir.

2012 Tüzük değişiklikleri ile "aday üyelik" kaldırılmış, ilçe başkanlığının yanı sıra il başkanlığına da üyelik başvurusu yapılabilmesi kabul edilmiş (CHPT, 2012: md. 8), Merkez Yönetim Kurulu kararı ile yapılan doğrudan üyeliklerde üyelerin 3 ay süreyle sadece örgüt içi seçimlerde seçilme hakkını kullanabileceği belirtilmiş (CHPT, 2012: md. 12), 2000 yılında tüzüğe "yan kollar" olarak eklenen gençlik ve kadın kolları "parti örgütü" başlığında düzenlenmiştir.

2012 Tüzük değişiklikleri ile gençlik ve kadın kolları başkanlarının oy hakkı olmaksızın kendi kademelerindeki il yönetim kurulu, ilçe yönetim kurulu, Merkez Yönetim Kurulu ve Parti Meclisi toplantılarına katılarak görüş belirtebilmelerinin önü açılmıştır (CHPT, 2012: md. 29,33,39). Parti içinde kadınların ve gençlerin ön plana çıkarılmasını amaçlayan bu düzenlemenin yanı sıra, CHP tarihinde ilk defa Parti Meclisi üyeliği, il ve ilçe yönetim kurulu üyelikleri, il ve ilçe kongre ve kurultay delegelikleri, belediye ve il genel meclis üyelikleri ile merkez yoklaması ile belirlenecek olan milletvekili adaylıklarında % 33 cinsiyet kotası ve % 10 gençlik kotası kabul edilmiştir (CHPT, 2012: md. 61a,61b).

2012 Tüzük değişiklikleri ile Parti Meclisi'nin üye sayısı 80'den 60'a düşürülmüş (CHPT, 2012: md.12); 2003 yılında kabul edilen ve parti içi demokrasiye büyük zarar veren "blok liste" uygulaması yerine "çarşaf liste" uygulaması yeniden asli yöntem olarak kabul edilmiş (CHPT, 2012: md. 12); il/ilçe kongrelerinde il/ilçe başkanı, kurultayda genel başkan adaylığı için kurultay delegelerinin % 20'si yerine % 10'unun imza vermesi yeterli hale getirilmiş (CHPT, 2003: md. 55); Genel Başkanın daveti ile 3 ayda bir "İl Başkanları Toplantısı"nın gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir (CHPT, 2012: md. 57D).

2012 Tüzük değişiklikleri arasında en çok dikkat çeken değişiklik milletvekili adaylarının belirlenmesinde üye bazında önseçim ve delege bazında önseçim (aday yoklaması) yöntemlerinin asli olarak kabul edilmesidir (CHPT, 2012: md. 58/A). Böylece, 1976 yılında kabul edilen ancak uygulanamayan "üye bazında önseçim" yöntemi yeniden öncelikli yöntem haline getirilmiş, genel merkezin merkez yoklama ile aday belirleme yetkisi % 15 ile sınırlandırılmıştır. Ancak, son genel seçimlerde % 10'un altında oy alınan illerden gösterilen milletvekili aday sayısı % 15'lik orana dahil edilmemiştir (CHPT, 2012: md. 58C).

2014 yılında toplanan 18. CHP Kurultayı'nda da yeni örgütsel anlayışın bir devamı olarak internet üzerinden üyelik başvuru imkanı getirilmiş ve üyeliğin önündeki tüm engeller ortadan kaldırılmıştır (CHPT, 2014: md.8). Yine, milletvekili adaylarının merkez yoklama ile belirlenmesi sürecinde ilke olarak kadınlara, gençlere ve engellilere öncelik tanınması kabul

edilmiş (CHPT, 2014: md. 58C/7), başka partilerden adaylık başvurusu yapan ve başka partilerin sandık görevlisi olarak görev alan parti üyeleri ile partiye oy çıkmayan sandık çevresindeki parti üyelerinin üyeliklerinin silinmesine karar verilmiştir (CHPT, 2014: md. 19).

Son olarak, 2016 yılında toplanan 35. CHP Kurultayı'nda yapılan tüzük değişikliği ile CHP'nin örgütsel yapısında gelenekselleşmiş uygulamanın aksine Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin sayısının belirlenmesinde Genel Başkana yetki verilmiştir (CHPT, 2016: md. 39).

2.4. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Demokrasi ve Oligarşi

2.4.1. Temel Kavramlar: Demokrasi, Oligarşi, Örgüt Kültürü, Örgüt Disiplini ve Lider Sultası

Robert Michels 1911 yılında yazdığı Siyasal Partiler adlı eserinde demokrasi ve oligarşi kavramlarına ilişkin herhangi bir tanımlama yapmamıştır. Ancak, "istisnasız tüm örgütlerde demokrasinin imkansızlığı ve oligarşinin kaçınılmazlığı" görüşünü ortaya atan Michels'in, demokrasi kavramını günümüzde "parti içi/örgüt içi demokrasi", oligarşi kavramını da "lider oligarşisi" anlamına karşılık gelecek şekilde kullandığı açıktır. Parti içi demokrasi ve oligarşi kavramlarını birbirinin karşıtı olarak ele alan Michels, bu karşıtlık ilişkisi içerisinde oligarşinin kaçınılmaz bir süreç olduğunu savunmuştur. Her ne kadar Michels'den sonra gerçekleştirilen Oligarşinin Demir Kanunu incelemelerinin bir çoğu Michels'in görüşünü doğrulamamış olsa da, "oligarşi" sorunsalı üzerine yapılan çalışmalar Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşler etrafında şekillenmiştir.

Michels'in demokrasi kavramına yüklediği anlam halkın/kitlelerin yönetimde eşit söz sahibi olduğu "ideal (gerçek) demokrasi" anlayışıdır. Yani, ona göre demokrasi "tüm halkın ya da bir siyasi partideki tüm üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine eşit oranda katılımını esas alan bir yönetim biçimi" olarak tanımlanabilir. Bu anlamda, günümüzde binlerce, on binlerce hatta milyonlarca üyesi bulunan örgütlerde "delegasyon sistemi"nin temel aldığı "temsili demokrasi" anlayışı Michels'in demokrasi anlayışını yansıtmamaktadır.

Michels Siyasal Partiler eserinde aristokrasi, monarşi, burjuvazizm, bonapartizm, sezarizm, otokrasi gibi yönetim biçimlerini oligarşik yönetim biçimleri olarak ele almış, tarihsel süreç içerisinde demokrasinin aristokrasinin yeni bir formu olarak özünde oligarşik bir yönetim biçimi olduğunu savunmuştur. Michels'in ortaya koyduğu görüş ışığında oligarşi kavramını "lider ve çevresindekilerden oluşan iyi organize olmuş yöneten azınlığın karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olduğu yönetim biçimi" olarak tanımlamak mümkündür. Yani, burada parti içi demokrasi ile parti içi oligarşi kavramlarının temel çıkış

noktası karar alma ve politika belirleme süreçlerinde kim ya da kimlerin söz sahibi olduğu, ya da başka bir ifadeyle parti içinde iktidara kim ya da kimlerin sahip olduğudur. Bu anlamda, bir siyasi partide karar alma ve politika belirleme süreci üyelerin katılımına (katılımcılık) açık ise parti içi demokrasinin; sadece lider ve çevresindekilerden oluşan yöneten azınlığa açık, üyelerin katılımına kapalı ise, yani parti içi iktidar yöneten azınlığın elindeyse oligarşinin varlığından söz edilebilir.

Bir siyasi partide parti içi demokrasi ve oligarşi kavramlarını daha iyi anlayabilmek için bu kavramlarla yakın ilişki içerisinde olan örgüt (parti) kültürü, örgüt (parti) disiplini ve lider sultası (lider hegemonyası) gibi kavramları da açıklamak gerekmektedir.

Örgüt kültürü partinin örgütsel yapısı, işleyişi, örgüt-üye ilişkisi bakımından tüm partililer (yöneticiler ve üyeler) tarafından benimsenmiş/içselleştirilmiş olan ve aktarım yoluyla elde edilen düşünce, inanç, norm ve beklenen davranışlardan oluşan ortak değerler olarak tanımlanabilir (Berberoğlu, 1997: 41). Lidere itaati ve bağlılığı esas alan, liderin aldığı kararların sorgulanamaz olduğu bir örgüt kültürünün hakim olduğu bir siyasal partide, lider ve çevresindeki yöneten azınlık parti içinde sarsılmaz bir iktidar gücüne sahiptir. Yöneten azınlığın sahip olduğu güç ve otoritenin meşruiyet kaynağı bizzat üyelerdir. Belli bir noktadan sonra lider ve çevresindekiler sahip oldukları konum ve statüyü kendileri açısında bir "hak" olarak algılamaya başlamaktadırlar. Örgüt kültürünün yerleşmesi ve değişime uğraması sadece o siyasal partinin kendine özgü koşullarına göre değil, aynı zamanda o dönem ülkenin siyasal, sosyal, hukuki, ekonomik ve kültürel olarak içinde bulunduğu duruma göre şekillenmektedir. Dahası, örgüt kültürünü benimsemiş ve içselleştirmiş parti üyeleri açısından yerleşmiş ve kalıplaşmış düşünce ve inançların değişebilmesi ancak derin toplumsal, ideolojik ya da örgütsel kırılmalar ile mümkün olabilmektedir.

Örgüt disiplini, örgüt kültürünün içinde "parti üyelerinin partinin tüzüğündeki ilkelere, parti yönetimince alınan kararlara ve partinin öğretisine uymaları (Payaslıoğlu, 1974'den akt. Yanık, 2002: 58); ya da "parti yönetiminin parti üyeleri ve örgütü üzerinde sahip olduğu otoritenin adı (Turan, 1968'den akt. Yanık, 2002: 59)" olarak tanımlanmaktadır. Örgüt disiplini teoride parti içinde bir düzenin sağlanabilmesi ve örgütsel bütünlük oluşturulabilmesi için bir gereklilik arz etmesine rağmen, pratikte sınırları aşıldığında parti içinde iktidarı elinde bulunduran oligarşik yapının sahip olduğu konumu muhafaza edebilmek için parti içi muhaliflere karşı kullandığı bir araç haline dönüşmektedir. Böylece, gerek parti tüzüğü gerekse de yönetmeliklerde örgüt disiplini adı altında yapılan düzenlemeler esasen parti içi muhalefeti baskı altında tutmak için alınan tedbirler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, parti disiplini ile parti içi demokrasi kavramları arasında karşıt, parti içi disiplin ile oligarşi

kavramları arasında da eş yönlü bir ilişki mevcuttur. Örgüt disiplininin katılaşmasını parti içi demokrasiye zarar veren, buna karşın oligarşiyi güçlendiren bir süreç olarak kabul etmek mümkündür.

Lider sultası kavramı da bir siyasi parti liderinin partinin tüm karar alma ve politika belirleme süreçlerinde tek söz sahibi olması olarak tanımlanabilir (Yanık, 2002: 155). Bir siyasi partide lider sultasının varlığı, aynı zamanda oligarşik bir yönetim biçiminin geçerli olduğunu göstermektedir. Bu durum, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda savunduğu gibi, örgütün doğası ile liderin ve üyelerin psikolojik eğilimlerinden kaynaklanmaktadır. Çoğu zaman lider sultası ve lider hegemonyası ile lider oligarşisi kavramları eş anlamlı olarak kullanılmaktadırlar. Ancak, lider sultası ve lider hegemonyası kavramları örgüt içerisinde bir yönetim anlayışını ya da karar alma ve politika belirleme süreçlerine ilişkin üyelerin ve yöneticilerin bakış açısını ortaya koyarken, lider oligarşisi kavramı bir yönetim biçimini ifade etmektedir.

Örgüt kültürü, örgüt disiplini ve lider sultası kavramları (Michels'i de doğrular şekilde) parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin şöyle bir önerme ortaya çıkarmaktadır: Eğer bir siyasi partide "lidere itaati ve bağlılığı" esas alan bir örgüt kültürü hakim ise, üyelerin sağladığı bu meşruiyet ortamında, lider ve çevresindeki yöneten azınlık parti içi muhaliflere karşı kendi konumunu korumak için "örgüt disiplini" adı altında bir dizi caydırıcı önlemi devreye sokacak, böylece lider ve çevresindeki yöneten azınlık parti içi iktidara tek başına sahip olacaktır. Bu anlamda, lider ve çevresindeki yöneten azınlığa göre üyelerden beklenen mevcut oligarşik yapıyı güçlendiren parti kültürünü içselleştirmeleri, parti disiplinine de bağlılık göstermeleridir.

Örgüt Kültürü (Lidere İtaat) → Örgüt Disiplini (Lideri Koruyan) → Lider Sultası = Oligarşi

2.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Demokrasinin (Ya da Oligarşinin) Kurumsallaşma Süreci

2.4.2.1. Tek Parti Dönemi: 1923-1945

Cumhuriyet Halk Partisi "Halk Fırkası" adıyla ilk kurulduğu 1923 yılından günümüze kadar ideolojik ve örgütsel açıdan büyük bir değişim ve gelişim süreci yaşamıştır. Partinin ideolojik eğiliminde yaşanan değişimler beraberinde örgütsel yapı üzerinde de etkisini göstermiştir. Tek parti dönemindeki otoriter CHP'den 1950'lerin özgürlükçü, 1960'ların ortanın solcusu 1970'lerin demokratik solcu, 1990 ve 2000'lerin sosyal demokrat CHP'sine giden süreçte yaşanan ideolojik kırılmalar örgütsel yapıda da köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Yine, örgütsel yapıda meydana gelen belli başlı değişimlerin parti içindeki iktidar

mücadelesi ile doğrudan ilgisi bulunduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. 1950'lerde yaşanan İsmet İnönü-Kasım Gülek çekişmesi, 1960'larda ortanın solcuları ile ortanın ortacıları arasında yaşanan ideolojik temelli parti içi iktidar kavgası, 1970'lerin başında İsmet İnönü-Bülent Ecevit çekişmesi, 1970'lerin sonlarında Bülent Ecevit-Ali Topuz ve Deniz Baykal grupları arasında yaşanan çekişme, 1992-2010 arası Deniz Baykal'ın parti içi iktidar mücadelesi içerisinde parti içi muhalefeti tasfiye süreci, 2010 yılında Kemal Kılıçdaroğlu-Önder Sav-Deniz Baykal çekişmesi örgütsel yapının şekillenmesinde kısmen de olsa rol oynayan belli başlı gelişmelerdir.

CHP'nin yaşadığı örgütsel değişim ve gelişim süreci beraberinde parti içinde karar alma ve politika belirleme süreçlerinde kimlerin söz sahibi olduğu, ya da parti içi iktidarın kim ya da kimlerin elinde olduğu gibi soruların yanıtlarını da içeriğinde barındırmaktadır. Bu anlamda, CHP'de kuruluşundan günümüze,

- Genel Başkanın güç ve yetkilerini genişleten/kısıtlayan,
- karar alma ve politika belirleme süreçlerine üyeleri eşit bir şekilde dahil eden/dışlayan,
- merkezde karar ve yönetim organları arasında karar organları lehine/aleyhine denge kuran,
- yerel örgütlerin parti örgütü üzerindeki etkinliğini artıran/azaltan,
- milletvekili adaylarının belirlenmesinde yerel örgütlerin, delegelerin ya da üyelerin görüşüne başvuran/başvurmayan,
- seçilmişlerin atanmışlar karşısında üstünlüğünü benimseyen/benimsemeyen,
- yukarıdan aşağı/aşağıdan yukarı örgütlenme modelini benimseyen,
- kadınların ve gençlerin parti içerisindeki konumunu etkinleştiren/pasifleştiren,
- merkezde ve yerelde yöneticiler ile istişare organlarını sürekli aralıklarla bir araya getiren/getirmeyen,
- merkezde ve yerelde oligarşik gruplar arasındaki çekişmelerin örgüt üzerindeki etkisini bertaraf eden/etmeyen tüzük değişiklikleri ele alındığında parti içi demokrasi ya da oligarşinin varlığına ilişkin net bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Daha önce de değinildiği gibi, 1923 yılında Halk Fırkası adıyla kurulan Cumhuriyet Halk Partisi Osmanlı Devleti'nin aşırı merkeziyetçi yönetim anlayışı ile İttihat ve Terakki Partisi'nin otoriteryen örgütsel mirasını devralmıştır. Halkçılık ilkesi içerisinde kendine has bir demokrasi anlayışı geliştiren tek parti dönemi CHP'si, 1923-1927 yılları arasında Büyük Kongre tarafından milletvekilleri arasından seçilen ve parti örgütü içerisinde tüm güç ve yetkiyi elinde bulunduran Umumi Reis (Genel Başkan) ile TBMM seçimlerinin idaresi ve

milletvekili adaylarının belirlenmesi yetkisini elinde tutan güçlü bir Fırka Divanı (Parti Meclisi) ile kısmen de olsa karar ve yönetim organları arasında denge sağlayan, üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde hiç bir şekilde söz sahibi olmadığı, yerel örgütlerin fırka müfettişleri aracılığı ile sıkı denetim altında tutulduğu "otokratik" bir yönetim biçimi oluşturmuştur.

1927 yılında CHP'de "değişmez genel başkanlık" kabul edilmiş, merkezde güç tamamen Genel Başkan ile onun atadığı Umumi Reis Vekili (Genel Başkan Vekili) ve Umumi Katip (Genel Sekreter) tarafından oluşturulan üç kişilik Umumi Riyaset Divanı'na geçmiştir. Böylece, CHP'de parti içi güç ve otoritenin merkezde "tek adam"da toplandığı, üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde hiç bir şekilde söz sahibi olmadığı, yerel örgütlerin fırka müfettişleri aracılığı ile daha sıkı denetim altında tutulduğu "katı otokratik" bir yönetim biçimi ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde, tek parti yönetiminin de etkisiyle, güçlenen devlet bürokrasisine paralel olarak parti içinde kendine özgü bir bürokratik yapı oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin eski sivil-asker bürokratların oluşturduğu parti bürokrasisi de örgüt içinde aşırı merkeziyetçi ve tek adam yönetimine dayalı otokratik yönetim biçiminin yerleşmesi ve kurumsallaşması sürecinde kilit bir rol üstlenmiştir.

1931 yılında parti müfettişliğinin kaldırılması; vilayetlerde atamayla göreve gelen mutemetlerin yerine vilayet kongresi tarafından seçilen vilayet reislerinin iş başına gelmesi; Büyük Kongrede yerel temsilcilerin sayısının arttırılmış olması; yerel örgütlerde üyeliklerin parti yönetimi tarafından engellenmesinin ya da geciktirilmesinin önlenmesi için "üyelikle ilgili sürecin en çok 2 ayda tamamlanması" yönünde yapılan düzenleme parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılmış önemli adımlardır. Ancak, diğer taraftan, Fırka Divanı'nın almış olduğu kararların Umumi Reisin onayına tabi tutulmuş olması aşırı merkeziyetçi otokratik yönetim biçiminin etkisini göstermektedir.

1935 yılında vilayet kongresi tarafından seçilen il başkanlarının Büyük Kongrenin doğal üyesi olarak kabul edilmesi ile Büyük Kongrede yerel temsilcilerin sayısının artırılmış olması parti içi demokrasinin gelişimine katkı sağlamıştır. Yine, yerel örgütlerde yönetim kurullarında aynı anda anne, baba, çocuklar, kardeşler ve karı-kocaların yer alamayacağı yönündeki düzenleme ile oligarşiyi besleyen nepotizm (akraba kayırmacılık) eğilimlerine karşı bir tavır geliştirilmiştir. Ayrıca, örgüt içi seçimlerde adaylık için en az 1 yıl, oy kullanabilmek için en az 3 ay önce üyeliğin tamamlanmış olma şartının getirilmesi oligarşik grupların örgüt içi seçimleri manipüle etmeye yönelik çabalarını (üye kolonlama, naylon üyelikler yapma) engelleyici bir tedbir olarak karşımıza çıkmıştır. Buna karşın, partililerin ve partili gazetecilerin gazete ve dergilerde parti prensiplerine aykırı yazı yazmalarının

yasaklanmış olması, mülki amirlerin yerel kongrelerde gizli görüşmelere dahi katılabilmeleri o dönemin otoriter yönetim anlayışının parti örgütü üzerindeki etkisini ortaya koymuştur.

CHP üyeleri ve üst düzey parti kadroları 1920'li ve 1930'lu yıllarda milli mücadeleyi kazandıran muzaffer komutan ve Türk Devrimi'nin mimarı Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliğine kesin itaat ve derin bir bağlılık göstermişlerdir. 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü sonrası, Genel Başkan Vekili İsmet İnönü'nün "değişmez genel başkan" olarak kabul edilmesi, CHP'de "şeflik" olarak adlandırılan otokratik yönetim biçiminin süreceğini göstermiştir. Michels, Oligarşinin Demir Kanunu'nda lidersizliğin kitleler açısından büyük bir boşluk anlamına geldiğini, kendilerine rehberlik edecek kişilere ihtiyaç duyduklarını, bu nedenle doğal olarak bir "lider arayışı" içerisinde olduklarını belirtmiştir. O dönem CHP üyelerinin entelektüel seviyesi de göz önünde bulundurulduğunda Michels'in bu tespitinin yerinde olduğu görülmektedir. Dahası, o dönem CHP üyeleri tarafından benimsenen ve içselleştirilen lidere itaat ve bağlığı esas alan örgüt kültürünün etkileri kuşaklar arası aktarım yoluyla günümüze kadar taşınmıştır. Türk halkının geçen uzun süre zarfında çoğulcu ve katılımcı demokrasi kültürünü içselleştirememiş olması, dahası ülkemizin değişen siyasal, sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak lideri kutsallaştıran geleneksel yönetim anlayışının terk edilememiş olması, siyasal partilerde oligarşinin kökleşmesine ve gelenekselleşmesine neden olmuştur.

1930'lu yılların sonunda Parti-devlet bütünleşmesinin bir belirtisi olarak CHP Genel Sekreterinin aynı zamanda hükümetin doğal üyesi olması (teamülen İçişleri Bakanı); valilerin 1931 yılında kabul edilen tüzük hükmüne göre il başkanı olarak atanması; merkez yönetimin yerel örgütler üzerinde sıkı bir denetim kurma amacıyla 1931 yılında kaldırılan parti müfettişliğinin yeniden getirilmiş olması otokratik yönetim biçiminin Genel Başkan İsmet İnönü ile birlikte daha da kökleşmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, bu düzenlemeler ile büyük çelişki oluşturacak şekilde, parti içerisinde güdümlü muhalefet olarak kabul edilen müstakil grubun kurulmuş olması parti içi demokrasi bakımından önemli bir adım olarak kabul edilmelidir. Bu durum, Batı'da 1930'lu yıllarda yaygınlaşan diktatöryal faşist rejimlerin aksine CHP üst kadrolarının otoriterizmden totalitarizme geçiş yönünde bir niyet ortaya koymadıklarını, dahası demokrasi fikrinden vazgeçmemiş olduklarını göstermiştir. Yani, parti içinde en katı oligarşik yönetim biçimi geçerli iken dahi, faşist partilerde olduğu gibi parti içi demokrasiyi tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen bir bakış açısı ortaya konulmamıştır. Bu görüşü destekler şekilde, henüz 2. Dünya Savaşı devam ederken, 1943 yılında parti-devlet bütünleşmesinden vazgeçilmiş olması CHP'de Genel Başkan ve çevresindeki yöneten azınlığın diktatöryal eğilimler göstermediğini açıkça ortaya koymuştur. Yerel kongrelerde

kabul edilen taleplerin kurultay gündemine getirilmesini sağlayan "dilekler sistemi" de yerel örgütlerle arasındaki bağ kopma noktasına gelen merkez yönetimi açısından katılımcı demokrasiyi yaşatma arzusunun işaretlerinden biri olmuştur (Ayata, 2010: 74; Öz, 1996: 175).

2.4.2.2. Çok Partili Dönem (1980 Öncesi): 1946-1980

1946 yılında çok partili demokratik rejime geçiş ile birlikte, CHP kendini yeni duruma uyarlamak için 1927 yılından beri uygulanan "değişmez genel başkanlık" sistemini kaldırmış, yerine genel başkanın 4 yıl için Kurultay tarafından seçilme esasını benimsemiştir. Ancak, bu tüzük değişikliğini CHP'de otokratik yönetim biçiminin yumuşatılması olarak algılamamak gerekmektedir. Çünkü, örgüt kültürü açısından "lidere itaat ve bağlılık" üyeler tarafından içselleştirilmiş olduğu için, Genel Başkan İsmet İnönü'nün parti içindeki konumu halen sorgulanamazdır.

Tek partili otoriter rejimden çok partili demokratik rejime geçiş ile birlikte, parti içi muhalefetin talepleri ve ABD, İngiltere gibi liberal demokrat ülkelerin baskısı sonucu ülke çapında başlayan liberalleşme ve demokratikleşme eğilimleri, CHP'de parti içi demokrasinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. 1947 yılında gerçekleştirilen tüzük değişiklikleri ile aşırı merkeziyetçi otokratik yönetim biçimini değiştirmeye yönelik ilk adımlar atılmıştır. Tek adam yönetiminin merkezde sembolü haline gelen Genel Başkanlık Divanı'nın kaldırılması; Başkan tarafından atanan Genel Başkan Vekilinin Genel Başkan gibi 2 yılda bir Kurultay tarafından seçilmesinin kabul edilmesi; Parti Divanı'nın Kurultaydan sonra en üst karar organı sıfatıyla 1923-1927 dönemindeki gibi güçlü yapısına yeniden kavuşması; Genel Başkan tarafından atanan Genel Sekreterin artık Parti Divanı tarafından seçilecek olması CHP'nin örgütsel yapısında parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılmış önemli adımlardır. Genel Başkanın cumhurbaşkanı, Genel Başkan Vekilinin de başbakan olarak devlet yönetiminde etkin görevler üstlenmesi nedeniyle parti örgütünde üçüncü adam konumuna gelen Genel Sekreterin yetkilerinin artırılmış olması, sonraki yıllarda genel merkezdeki parti içi dengeler açısından önemli sonuçlar doğuracaktır.

1947 yılında otokratik yönetim anlayışını ortadan kaldırmaya yönelik olarak atılan en önemli adımlardan biri de, genel merkezin (pratikte genel başkanın) milletvekili adaylarının belirlenmesinde sahip olduğu mutlak yetkinin elinden alınarak, milletvekili adaylarının % 70'inin yerel örgütler, % 30'unun da Parti Divanı tarafından gizli oyla belirlenmesinin kabul edilmiş olmasıdır.

Kurultayın artık 4 yıl yerine 2 yılda bir toplanması; kurultayın olağanüstü toplantıya çağrılabilmesi için Genel Başkan ile birlikte artık 2/3 Parti Divanı üyesi ve en az 10 ilin il

idare kurulunun talebinin yeterli görülmesi; kurultaya yerel örgütleri temsilen katılan delege sayısının 2'den 4'e çıkarılması ile yerel örgütlerin kurultayda temsil oranının artmış olması; genel merkez yönetiminin yerel örgütler üzerinde sıkı denetim kurmasını sağlayan parti müfettişliklerinin pasif hale getirilmesi; halka en yakın birimler olan köy ve mahalle ocaklarının partinin ilk basamak örgütlenmesi olarak tanımlanmış olması aşırı merkeziyetçi yönetim yapısında yerel örgütler lehine köklü değişiklikler yapıldığını göstermektedir.

1947 yılında yapılan tüzük değişiklikleri ile seçilmişlerin atanmışlara göre üstünlüğü kabul edilmiş, "yukarıdan aşağı" değil "çevreden merkeze" bir örgüt modeli ortaya çıkarılmış, yerel örgütlerin parti içindeki konumu güçlenmiştir. Her ne kadar Genel Başkan İsmet İnönü'nün örgüt içindeki güçlü konumu halen devam ediyor olsa da, aşırı merkeziyetçi yönetim anlayışı yumuşatılmış görünmektedir.

1951 yılında Genel Başkan Vekilliği kaldırılmış, 1947 tüzük değişiklikleri ile parti örgütü içerisinde etkin konuma gelen Genel Sekreter Genel Başkandan sonra ikinci adam konumuna gelmiştir. Genel Sekreterin Kurultay tarafından seçilmesinin kabul edilmesi ile birlikte, CHP'de tek adam yönetimi pratikte yerini kısmen "iki adam yönetimi"ne bırakmıştır. Genel Başkan İsmet İnönü'nün parti içinde sahip olduğu iktidarı ikinci bir kişiyle paylaşmak istememesine rağmen, kurultay delegelerinin desteğini arkasına alan Genel Sekreter Kasım Gülek 1950'li yıllarda görevini sürdürmeyi başarmıştır.

1951 yılında Parti Divanı yerine yerel örgütlerin temsil ağırlığının olduğu Parti Meclisi'nin kurulması; kurultayda yerel örgütlerin temsilci sayısının artırılması; gençlik ve kadın kollarının kurulmuş olması; Parti Divanı'nın milletvekili adaylarının % 30'unu belirleme yetkisinin illerde yoklama kurullarına devredilmesi CHP'de parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılan önemli adımlardır. Yapılan düzenleme ile parti örgütünde bir üst yönetim organının alt yönetim organını görevden aldıktan sonra onun yerine sürekli bir idare kurulu atamasının önüne geçilmiş, 3 ay içerisinde kongrenin toplanarak yeni idare kurulunun seçilmesi şartı getirilmiştir. Bu değişiklik o dönem açısından partinin yönetim anlayışında demokrasi lehine/oligarşi aleyhine meydana gelen değişimin açık bir göstergesi olmuştur.

1950'li yıllar CHP'de örgütlenme modelinin ve yönetim anlayışının farklılaştığı, yerel örgütlerin parti içinde ağırlığını hissettirdiği, lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültüründe katılımcı demokrasi yönünde değişimlerin ön plana çıktığı bir dönemdir. Tek parti döneminde lider ve çevresindeki yöneten azınlığın telkini ile parti içi demokrasi yönünde atılan kısıtlı adımlar artık yerini yerel örgütlerin gerektiğinde çatışır noktaya geldiği demokratik taleplere bırakmıştır. Genel Başkan İnönü'nün 1951, 1954 ve 1956 CHP Kurultayları'nda milletvekili adaylarının belirlenmesinde genel merkeze kontenjan verilmesi

talepleri ile Genel Sekreter Kasım Gülek'i tasfiye etmek için önerdiği değişiklik taleplerine karşı kurultay delegeleri sert bir muhalefet yürütmüşler, değişikliklerin gerçekleşmesini önlemişlerdir. Ancak, merkezde ve yerelde organize halde bulunan ve parti içi iktidara ortak olma arzusu taşıyan farklı oligarşik gruplar arasında yaşanan bu çıkar çatışmalarını saf parti içi demokrasi mücadelesi zeminine taşımak doğru bir bakış açısı değildir. Kurultaylarda Kasım Gülek'i tasfiye etmeyi başaramayan İnönü "parti disiplini" kozunu devreye sokmuş, Parti Meclisi üyelerinin 2/3 çoğunluğunun Genel Sekreteri görevden alabilmesi yönünde yapılan tüzük değişikliğini ona karşı kullanmıştır. Nitekim, 1959 yılında yaşanan bazı siyasi gelişmelerin etkisiyle Kasım Gülek görevinden istifa etmiştir.

1959 yılında gençlik ve kadın kolları genel başkanlarının Kurultayda, 1961 yılında ilçe kadın ve gençlik kolları başkanlarının il kongresinde doğal delege olarak kabul edilmesi, 1966 yılında da gençlik ve kadın kolları temsilcilerine Parti Meclisi'nde birer kota ayrılması partinin en dinamik ve değişimci gücü olan gençlerin ve kadınların örgüt içinde etkinliklerinin artmasını sağlamıştır.

1966 yılında Parti Meclisi'nin gerekli görüldüğü hallerde sadece Genel Başkan tarafından değil, 1/3 Meclis üyesinin imzalı talebiyle toplanabilmesinin önünün açılmış olması, aşırı merkeziyetçi yönetim anlayışı ve teokratik yönetim biçiminin 1960'lı yıllarda da yumuşatılması yönünde adımlar atılacağını ortaya koymuştur. CHP'nin 1965 yılında ideolojik olarak "ortanın solu"nu benimsemiş olması, ortanın soluna karşı partinin içinde ciddi bir muhalefet ortaya çıkmasına neden olmuştur. Parti içinde ortaya çıkan bu ideolojik çatışma ortamı Genel Başkan İsmet İnönü'yü muhaliflerin tasfiyesi için disiplin tedbirleri almaya yöneltmiştir. Bu amaçla, 1967 yılında CHP'de "örgüt disiplini" ön plana çıkarılmış, ideolojik değişime muhalefet eden kişi ve grupların tasfiyesi için uygun ortam hazırlanmıştır. Bu süreçte İsmet İnönü ve çevresindeki yönetici azınlığa karşı parti içi muhalefetin öncülüğünü üstlenen Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları partiden ihraç edilmek yerine kendileri istifa etmeyi tercih etmişlerdir.

1965 yılında kabul edilen 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile milletvekili adaylarının belirlenmesinde önseçimin zorunlu hale getirilmesi, Türkiye'de CHP de dahil olmak üzere tüm siyasi partiler açısından parti içi demokrasi yönünde atılmış en önemli adımlardan biridir. Bunun sonucunda, CHP'de delegeler 1965 ve 1969 Genel Seçimleri öncesi 67 seçim bölgesinde kontenjan dışındaki milletvekili adaylarını belirlemek için sandık başına gitmişlerdir. Önseçimin kanunla zorunlu hale getirilmesini halihazırda milletvekili adaylarının % 85'ini yerel örgütlerin belirlediği CHP açısından katılımcı demokrasi kültürünün gelişimi yönünde yeni bir aşama olarak görmek mümkündür.

CHP'de 1946 yılında ilk adımları atılmaya başlanan, 1950'li yıllarda yerleşmeye başlayan, 1960'lı yıllarda kökleşmeye ve kurumsallaşmaya başlayan parti içi demokrasi, 1970'li yılların ortasına kadar gelişimini sürdürmüştür. Buna karşın, otokratik yönetim biçimi varlığını sürdürmekle birlikte önceki dönemlerle kıyaslandığında oldukça zayıflamıştır. Bülent Ecevit'in Genel Başkan seçilmesinden sonra, 1972 yılında partinin hükümet kurma, hükümete katılma ve hükümetten ayrılma kararını alma yetkisinin Parti Meclisi'ne tanınması ve Parti Meclisi gündeminin artık Merkez Yönetim Kurulu tarafından belirlenmesinin kabul edilmesi ile Genel Başkanın yetkileri kısıtlanmıştır. Bu adımlar CHP'de iyice zayıflayan otokratik yönetim biçiminin yerini görece daha demokratik bir yönetim biçimine bırakacağının ilk belirtileri olmuştur. Yine, yerelde il yönetim kurullarının partinin ildeki siyasi çalışmaları ile ilgili 6 ayda bir tüzükte sayılan parti görevlileri ile istişare toplantısı yapma zorunluluğun getirilmiş olmasını parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılmış önemli adımlardan biri olarak kabul etmek mümkündür.

1974 yılında Parti Meclisi'nin yeniden yapılandırılması suretiyle yerel örgüt temsilcilerinin temsil oranının artırılması, üyelik sisteminin rasyonelleştirilmesine yönelik adımlar atılması, üyelik başvurusunun reddine karşı itiraz ve hak arama yolunun genişletilmesi, yerelde adil ve şeffaf bir delege seçim sisteminin oluşturulması parti içi demokrasinin gelişimi yönünde dikkat çekici düzenlemelerdir. "Partinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal politikalarının oluşturulmasında karar organlarına destek olmak üzere" ilçelerde, illerde ve merkezde yılda en az 1 defa toplanması kararlaştırılan geniş katılımlı "Örgüt Kurulları"nın oluşturulması, ilk adımları 1972 yılında il düzeyinde atılan "istişare kültürü"nün gelişmesi bakımından oldukça önemlidir. Böylece, parti politikalarının oluşturulması bakımından, Kurultay dışında ilk defa bu denli geniş katılımlı ve kapsayıcı bir istişare mekanizması kurulmuştur. Parti içi demokrasi yönünde atılan bu adımlara karşın, daha önce milletvekili adaylarının belirlenmesinde Parti Meclisi'ne verilen % 5 kontenjan yetkisinin Merkez Yönetim Kurulu'na devredilmesi merkezde güçlü oligarşik eğilimlerin sürdüğünü göstermektedir.

1974 yılında standart üyelik prosedürünün yanı sıra "Merkez Yönetim Kurulu kararı ile kayıt" ve "Merkez Yönetim Kurulunca doğrudan üyelik" olmak üzere iki yeni ayrıcalıklı üyelik yöntemi benimsenmiştir. Bu istisnai üyeliklerde standart prosedürün aksine parti içi seçimlerde seçme ve seçilme hakkı elde edebilmek için üyeliğin kesinleşmesinden itibaren 1 yıl geçmesi zorunluluğu yoktur. Merkez Yönetim Kurulu'na tanınan bu istisnai yetki bir süre sonra (özellikle de 1992'de yeniden kurulduktan sonra) olağan bir üyelik prosedürü haline

getirilmiş, lider ve çevresindeki yöneten azınlığın üye klonlama mekanizması haline dönüştürülmüştür (Karakaş, 2012: 31).

CHP'de 1947 yılında ilk adımları atılan ve 1974 yılında yapılan düzenlemeler ile birlikte iyice kökleşen ve olgunlaşan anti-merkeziyetçi yönetim anlayışı ve anti-otokratik yönetim biçimi parti içi demokrasinin içselleştirilmesine ve oligarşik eğilimlerin zayıflamasına büyük katkı sağlamıştır. Ancak, 1972 yılında genel başkanlığa seçilen Bülent Ecevit, ilk 2 yıl boyunca atmış olduğu demokratik adımlara rağmen, yaşanan hızlı ideolojik dönüşümün ve parti içinde yaşanan siyasi çekişmelerin yarattığı kaos ortamında kendi otoritesini güçlendirme ve parti disiplinini ön plana çıkarma ihtiyacı içerisine girmiştir. Bunun sonucunda, Bülent Ecevit üyeler nezdinde karizmatik liderliğinin de yarattığı meşruiyet ortamında, parti içi demokrasinin gelişimine ivme kaybettiren, gücü merkezde liderde toplayan aşırı merkeziyetçi bir anlayışla yeniden otokratik bir yönetim biçimi oluşturma yönünde adımlar atmıştır. İlk adım olarak 1976 yılında Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu kaldırılmış, karar alma ve yönetme güç ve yetkisi merkezde Genel Başkan ve Kurultay tarafından seçilen 20 üyeden oluşan Genel Yönetim Kurulu'nda toplanmıştır. Yeni örgütsel yapı içerisinde Genel Sekreterin yetkileri daraltılmış, Genel Yönetim Kurulu üyeleri tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştır. Özellikle Parti Meclisi'nin kaldırılmış olması yerel örgüt temsilcilerinin karar alma sürecinden dışlanmasına neden olmuştur. Dahası, "güçlü genel sekreterlik" modelinden vazgeçilmesi ile örgüt içerisinde güç dengeleri Genel Başkan lehine değiştirilerek "tek adam" yönetim anlayışı ön plana çıkarılmıştır. Esasen, o yıllarda "demokratik sol" ideolojik söylemlerle halka "demokrasi" vaat eden Ecevit'in bu tutumu, Michels'in "halka demokrasi vaat eden sosyalist/sosyal demokrat partilerin kendi içinde demokrasiyi geçersiz kıldıkları" yönünde ortaya koyduğu çelişkiyi doğrular niteliktedir.

1976 yılında Genel Başkan Bülent Ecevit'in otoritesini güçlendirme ve parti disiplini sağlama bakımından ortaya koyduğu ani refleks ile parti içi demokrasinin gelişimi ivme kaybetmiş olsa da, bu yönde yeni adımlar atılmasının önüne geçilmemiştir. Bir istişare organı olarak yılda bir defa toplanan "Merkez Örgüt Kurulu"nun yılda en az iki defa toplanacak olan "Küçük Kurultay"a dönüştürülmüş olması; milletvekili adaylarının % 95'inin tüm kayıtlı üyelerin katılacağı önseçimle belirlenmesinin kabul edilmesi parti içi demokrasi hedefinin tavizlerle de olsa süreceğini göstermiştir.

2.4.2.3. Çok Partili Dönem (1992 Sonrası): 1992-2016

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası askeri rejim tarafından kapatılan CHP 1992 yılında yeniden kurulmuştur. CHP'nin 1976 Tüzüğü'nün 1992 yılının koşullarına uyumlu

hale getirilmesi için ilk adımı Genel Yönetim Kurulu atmış, ancak örgütsel yapıdaki esaslı değişikler 1993 yılında kabul edilen tüzükle gerçekleştirilmiştir. 1976 sonrası Bülent Ecevit'in merkezde tek adam yönetimi oluşturma çabasının sembolü olan Genel Yönetim Kurulu'nun yerine Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu'nun yeniden kurulmuş olması anti-merkeziyetçi bir yönetim anlayışının ortaya konulması bakımından önemlidir.

1965 yılında kabul edilen 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu milletvekili adaylarının belirlenmesinde üye ya da delege bazında önseçimi öncelikli yöntem olarak belirlemiş, adayların sadece % 5'inin genel merkez tarafından belirlenebileceğini ifade etmişti. Benzer şekilde, 1983 yılında kabul edilen 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nda da "üye bazında önseçim" bağlayıcı olarak kabul edilmiş, ancak 1986 yılında kanunda yapılan değişiklikle önseçim bağlayıcı olmaktan çıkarılarak bu konuda inisiyatif partilerin genel merkez yönetimlerine bırakılmıştır. CHP'de 1993 yılında milletvekili aday belirleme yöntemi olarak "önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklaması" yöntemleri kabul edilmiş, ancak hangi ilde hangi yöntemin uygulanacağı konusunda yetki Parti Meclisi'ne bırakılmıştır. Siyasi Partiler Kanunu'nda herhangi bir engel olmamasına rağmen, CHP'nin önseçim yöntemini öncelikli yöntem olarak ele almamış olması Genel Başkan Deniz Baykal ve çevresindeki yöneten azınlığın aday belirleme sürecini merkez yoklaması yöntemiyle kendi tekeline alma eğilimde olduğu şeklinde açıklanabilir. Nitekim, sonraki 20 yıl süresince karar alma sürecinde üyelere söz hakkı tanıyan en demokratik aday belirleme yöntemi olan önseçimden aşama aşama vazgeçilmiştir.

1999 yılında Siyasal Partiler Kanunu'nda yapılan değişiklik ile 1980 Darbesi sonrası askeri rejim tarafından kapatılan gençlik ve kadın kollarının kurulmasının önündeki engeller kaldırılmış, bunun sonucunda CHP'de 1992 yılından beri gayriresmi olarak faaliyet gösteren CHP Gençlik Kolları ve CHP Kadın Kolları resmi olarak yeniden kurulmuştur. Dinamik ve değişimci karakteriyle 1980 öncesinde CHP'nin örgüt yapısında önemli bir işlev üstlenen kadınların ve gençlerin geçen süre zarfında bu işlevini yitirdiği görülmüştür. Neo-liberal politikalar ile dünyada gençlerin bilinçli olarak "bireyciliğe" ve "faydacılığa" yöneltilmesi; 12 Eylül sonrası gençlere yönelik uygulanan apolitikleştirme politikası; kadınların siyasal ve sosyal hayatta artan oranda maruz kaldıkları ayrımcılık ve baskılar; 1992 yılında yeniden kurulan CHP'nin 1980 öncesi örgüt tabanını büyük oranda kaybetmiş olması; parti içinde ideolojik üretimsizlik ortamının neden olduğu niteliksel zayıflık; partinin gençlere ve kadınlara istihdam, burs, sosyal yardım vs. gibi imkanları sağlama olanaklarının çok kısıtlı olmasının neden olduğu nicel (sayısal) zayıflık gençlik ve kadın kollarının 1990'lı yıllarda parti içindeki işlevsizliğinin başlıca nedenleri olarak sayılabilir. 1950, 1960 ve 1970'li yıllarda

merkezde ve yerelde muhafazakar eğilimli güçlü oligarşik yapılara karşı değişimin öncülüğünü üstlenen gençler ve kadınlar, 1990'lı yıllardan sonra Deniz Baykal ve çevresindeki yöneten azınlığın muhafazakarlık eğilimlerine karşı değişim yönünde bir refleks gösterememişlerdir.

1999 Genel Seçimlerinde Meclis dışında kalan CHP'de Genel Başkan Deniz Baykal istifa etmiş, ancak 15 ay sonra yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. 2000-2010 yılları arasında Deniz Baykal ve çevresindeki oligarşik yapının, elde ettiği konumu muhafaza edebilmek için parti içi demokrasiyi işlevsizleştiren ve oligarşik yönetim biçimini güçlendiren bir dizi adımlar attığı görülmektedir. 2001 yılında 72 Parti Meclis üyesinin 12'sinin Genel Başkanın önereceği Bilim Yönetim Kültür Platformu üyeleri arasından Kurultayca seçilmesi; 2003 yılında parti içi seçimlerde demokrasinin gereği olan "çarşaf liste" yerine "blok liste"nin öncelikli yöntem olarak benimsenmesi; Genel Başkan adaylığı için daha önce kurultay delegelerinin en az % 5'inin imzası gerekliyken bu oranın % 20'ye çıkarılarak adaylığın zorlaştırılması; CHP tarihinde ilk defa Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin Parti Meclisi üyeleri arasından Genel Başkan tarafından doğrudan atanması gibi düzenlemeler örgüt içinde oligarşik yapıyı güçlendiren başlıca adımlar olarak ön plana çıkmıştır.

Genel Başkan adaylığı için kurultay delegelerinin en az % 20'sinin imzasının toplanmasının zorunlu hale getirilmesi Deniz Baykal ve çevresindeki yöneten azınlığın parti içindeki muhalifleri pasifleştirerek kendi iktidarını sağlamlaştırma içgüdüsü ile hareket ettiğini ortaya koymuştur. 2003 yılında toplanan 30. CHP Kurultayı'nda Erol Tuncer, Cemal Özdemir ve Bedri Baykam'ın, 2008 yılında toplanan 32. CHP Kurultayı'nda da Haluk Koç, Umut Oran ve Ayhan Yalçınkaya'nın yeterli imzayı toplayamadıkları için Baykal'ın karşısına aday olarak çıkamamış olmaları bunun açık göstergesidir. 2005 yılında toplanan 31. CHP Kurultayı'nda en az % 20 imza zorunluluğu Baykal'ın karşısına aday çıkmamasına neden olmuştur. Bu süreçte sadece 2005 yılında toplanan 13. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Mustafa Sarıgül yeterli imzayı toplayarak Baykal karşısında aday olabilmiştir. Bu durum karşısında Baykal, Sarıgül'ün genel başkan adaylığını hoşgörü ile karşılamamış, Michels'in bu konudaki görüşlerini de doğrular şekilde, parti içi iktidarını koruma refleksiyle "parti disiplini" kozunu devreye sokarak partiden ihraç ettirme yönünde girişimlerde bulunmuştur.

1976 CHP Tüzüğü'nde blok listeye ver verilmemiş, 1993 CHP Tüzüğü'nde ise blok listenin sadece ilçe kongrelerinde delegelerin salt çoğunluğunun kabul oyu ile geçerli olacağı belirtilmiştir. 2003 yılında yapılan tüzük değişikliği ile blok liste kurultay ve il/ilçe kongrelerinde çarşaf liste karşısında öncelikli yöntem olarak kabul edilmiştir. Anti-demokratik bir seçim yöntemi olan "blok liste" ile oy kullanan delegeler yönetim kurulu ya da

delege adayları arasından istediklerine oy vermek yerine, merkezde ve yerelde güçlü klikler (oligarşik gruplar) tarafından desteklenen başkan adaylarının listelerine oy vermeye zorlanmaktadırlar. Bu yöntemde iyi organize olmuş baskın klikler seçim sürecini domine ederek kendileri tarafından desteklenmeyen adayların seçilme şansını iyice azaltmaktadırlar. Böylece, aday olma yönünde irade ortaya koyan kişilerin seçilme zorluğu nedeniyle adaylıklarının önü psikolojik olarak kesilmektedir. Bu nedenle, merkezde ve yerelde parti içi iktidara sahip olmak isteyen baskın klikler blok listeyi tercih etme eğilimindedirler. Buna karşın, zayıf klikler ile bağımsız hareket eden delegeler bu yapıya karşı çarşaf listeyi tercih etme eğilimindedirler. Parti içi demokrasi bakımından hiç uygulanmaması gereken blok listenin, "Genel Başkanın/il başkanının/ilçe başkanının blok listeyle seçilen kendi ekibiyle daha uyumlu çalışacağı" ve "çarşaf listede oy sayımının günlerce sürebileceği" gibi söylemlere dayanarak teşvik edilmesi parti içi oligarşiyi güçlendiren başlıca sebeplerden biri olarak kabul edilebilir.

Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin Genel Başkan tarafından atanması, Deniz Baykal'ın merkezde en üst karar organı olan Merkez Yönetim Kurulu'nu kendi kontrolü altına alma, başka bir ifadeyle liderlik konumunu sağlamlaştırma çabası olarak değerlendirilebilir. Öyle ki, 2008 yılında CHP'de genel sekreterlik makamının yetkisizleştirilerek Örgütlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcılığı olarak yeniden tanımlanması, Deniz Baykal'ın partide ikinci adam konumundaki Genel Sekreter Önder Sav ile parti içi iktidarı kısmen de olsa paylaşma arzusu içerisinde olmadığını göstermiştir (Uyar, 2012b: 170).

CHP'de milletvekili adaylarının belirlenmesinde 2002 Genel Seçimleri öncesi 81 ilin sadece 11'inde önseçim[25], 2007 Genel Seçimleri öncesi de 81 ilin sadece 6'sında eğilim yoklaması[26] gerçekleştirilmiştir. 1960 ve 1970'li yıllarda parti içi demokrasi açısından en önde gelen uygulamalardan biri olan ve örgüt kültürü içinde büyük önem atfedilen önseçim yönteminden (ki 1976 Tüzüğü üye bazında önseçim öncelikli olarak benimsenmişti) büyük oranda vazgeçildiği görülmektedir.

Deniz Baykal'ın 2010 yılında genel başkanlıktan istifası sonrası yerine seçilen Kemal Kılıçdaroğlu, göreve geldikten sonra Deniz Baykal ve Önder Sav'a karşı parti içi iktidar mücadelesine girmek zorunda kalmıştır. 15., 16. ve 17. Olağanüstü CHP Kurultayları'nda kurultay delegelerinin desteğini arkasına alan Kılıçdaroğlu Baykal-Sav ve çevresindekilerden oluşan eski oligarşik yapıyı tasfiye etmeyi başarmış, 2012 yılında toplanan 34. CHP Kurultayı'nda liderlik konumunu güçlendirmiştir. Genel başkanlığa seçildiği 2010 yılı ile

[25] "Kontenjan kapısı açık". *Cumhuriyet Gazetesi*. 03.09.2002.
[26] "CHP'de önseçim heyecanı". *Cumhuriyet Gazetesi*. 25.05.2007.

2016 yılları arasında 67 farklı üyeden oluşan 8 farklı Merkez Yönetim Kurulu ile çalışan Kılıçdaroğlu'nun önceki liderlerin aksine parti içinde kendi oligarşik yapısını kurmakta zorlandığı görülmektedir.

Kemal Kılıçdaroğlu CHP'nin 1992-2010 yılları arasında parti içi demokrasinin gelişimi bakımından yaşadığı gerileme döneminin aksine, henüz genel başkanlığının 2. yılında reform niteliğinde adımlar atmıştır. Daha önce il ve ilçe yönetim kurulları ile Parti Meclisi seçimlerinde % 25 olarak uygulanan cinsiyet kotasının belediye ve il genel meclis üyelikleri, kurultay delegeliği, il ve ilçe kongre delegelikleri ve merkez yoklaması ile belirlenecek milletvekili adaylıklarını da kapsayacak şekilde % 33'e çıkarılması; % 10 gençlik kotasının getirilmesi; demokratik bir seçim yöntemi olan "çarşaf liste"nin yeniden öncelikli yöntem olarak kabul edilmesi; genel başkan adaylığı için kurultay delegelerinin en az % 20'sinin imzası gerekliyken bu oranın %10'a düşürülmesi; milletvekili adaylarının belirlenmesinde üye bazında önseçim yönteminin öncelikli hale getirilmesi; Merkez Yönetim Kurulu kararıyla doğrudan üye yapılan kişilerin örgüt içi seçimlerde 3 ay süreyle seçme hakkından yararlanamayacak olması vs. bu yönde atılan olumlu adımlardır.

Kendini sosyal demokrat olarak tanımlayan bir partide kadınlara ve gençlere yönelik kota uygulamasının getirilmiş olması CHP açısından ilerici bir adım olduğu kadar tartışmaya açık bir konudur. Kota uygulaması ile kadınların ve gençlerin partide daha aktif hale getirilmesinin amaçlandığı mutlaktır. Ancak, daha önce de değinilen sorunlar ve parti içi eğitimlerin yetersizliği göz önünde bulundurulduğunda, örgütün nitelik ve niceliğinin artmasına yönelik bir katkı sağlayıp sağlayamayacağı belirsizdir. Öyle ki, gençlik ve kadın kolları dinamik ve değişimci bir duruş ortaya koymaktan çok, parti içinde lider ve çevresindeki yöneten azınlığın oluşturduğu oligarşik yapı ile uyumlu bir görüntü vermektedir. Başka bir ifadeyle, gençlik ve kadın kolları örgütsel değişim ve gelişimin öncüsü rolünü üstlenmekten uzaktır.

Çarşaf listenin öncelikli yöntem olarak kabul edilmiş olması parti içi demokrasinin gelişimi bakımından olumlu bir adımdır. Ancak, özellikle yerel örgüt seçimlerinde baskın yerel kliklerin blok listeyi tercih etme eğilimleri nedeniyle blok liste yerleşmiş ve gelenekselleşmiş bir uygulama haline gelmiştir. İl/ilçe başkanının blok halde seçilen ekibiyle daha uyumlu çalışacağı ve çarşaf listede oy sayımının günlerce sürebileceği gibi gerekçeler üyeler nezdinde de büyük oranda kabul görmüş durumdadır. Bu anlamda, çarşaf liste öncelikli yöntem olmasına rağmen, "blok liste" kongrelere katılanların 1/10'unun önerisi ve salt çoğunluğun kabul oyu ile yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Örneğin, Antalya'da 2015 yılında gerçekleştirilen il kongresi ile 19 ilçe kongresinin 17'sinde "blok liste" yöntemi

uygulanmıştır (CHP Antalya 19 İlçe Başkanı İle Görüşme, Temmuz 2016, Antalya). Bu anlamda, çarşaf liste uygulamasının yerel örgüt seçimlerinde uygulanabilir hale getirilebilmesi için, öncelikli yöntem olarak kabul edilmiş olması yeterli değildir. Blok liste yöntemi seçenek olmaktan çıkarılmadığı sürece çarşaf liste uygulamasının yaygınlaşması mümkün görünmemektedir.

Genel Başkan adaylığı için kurultay delegelerinin en az % 20'sinin imzası gerekliyken, bu oranın % 10'a düşürülmüş olması parti içi demokrasinin gelişimi bakımından olumlu bir adımdır. Michels'in belirttiği gibi, hiçbir lider ve çevresindeki yöneten azınlık parti içinde sahip olduğu iktidarı kaybetmeye ya da başkaları ile paylaşmaya tahammül gösterme eğiliminde değildir. CHP'de 1980 öncesi yapılan genel başkanlık seçimlerine tek adayla girilmesi yerleşmiş bir uygulama olmasına rağmen, 1992'de CHP yeniden kurulduktan sonra, parti içindeki çok sayıda farklı klik liderliği ele geçirmek için yoğun bir uğraş içerisine girmiştir. Bu durum, Genel Başkan Deniz Baykal'ın kendi liderliğini ve oligarşik yapısını koruma içgüdüsüyle muhaliflerinin genel başkan adaylığını engelleme yönünde adımlar atmasına neden olmuştur. 2003 yılında tüzük değişikliği ile genel başkan adaylığı için % 5 olan imza oranının % 20'ye çıkarılmış olması bunun açık bir göstergesidir. Kılıçdaroğlu'nun bu oranı % 10'a düşürerek muhaliflerin genel başkan adaylığını kolaylaştırması kendi konumu açısından bir risk oluşturmaktadır. Ancak, bu konuda mevcut oligarşik yapıyı besleyen yanlış bir uygulamanın da altını çizmek gerekmektedir. Kurultay delegelerinin ağırlıklı olarak yerelde halihazırda il başkanlığı, ilçe başkanlığı, belediye başkanlığı yapan ya da parti örgütünde belli bir ağırlığa sahip olan kişilerden oluşuyor olması, liderin karşısına çıkan muhalif adayların siyasi istikbalini riske atmak istemeyen delegelerden imza toplamasını oldukça zorlaştırmaktadır. Çünkü, kurultay delegeleri sonraki dönemin potansiyel il başkanı, ilçe başkanı, belediye başkanı, milletvekili ve Parti Meclisi üyesi vb. adayları olmaları itibariyle parti içinde iktidarı elinde tutan oligarşik yapı ile iyi ilişkiler kurma eğilimindedirler. Bu nedenle kurultay günü güç dengelerini elinde tutan (ve yeniden seçilmesine kesin gözüyle bakılan) liderin adaylığına imza vermemek, ya da muhalif birinin genel başkan adaylığı için açık imza vermek kurultay delegeleri açısından verilmesi zor bir karardır. Nitekim, 2014 yılında toplanan 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda gerçekleştirilen genel başkanlık yarışında Kemal Kılıçdaroğlu 944 kurultay delegesinin imzası ile yeniden aday olmasına rağmen seçimde 740 oy alabilmiştir. Buna karşın, 177 imza ile aday olan Muharrem İnce seçimde 415 oy almıştır (http://www.cumhuriyet.com.tr. erişim tarihi: 15.10.2016). Anlaşıldığı üzere, Kemal Kılıçdaroğlu'na imza veren 204 delege gizli oylama ile yapılan seçimde oyunu Muharrem İnce'ye vermiştir. Genel başkan adaylığı için imza toplama

işlemi dışında, Genel Başkan tarafından önerilen tüzük değişikliklerinin kabul edilmesi, Parti Meclisi ve Yüksek Disiplin Kurulu seçimlerinde de kurultay delegeleri açısından benzer eğilimler söz konusudur.

2012 yılında milletvekili adaylarının belirlenmesinde üye bazında önseçimin öncelikli yöntem olarak kabul edilmesi CHP'de parti içi demokrasinin gelişimi için reform niteliğinde bir adımdır. Bu adımın bir sonucu olarak 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesi milletvekili adayları 41 ilde üye bazında önseçim, 2 ilde delege bazında önseçim ve 10 ilde de üye/delege bazında eğilim yoklaması ile belirlenmiştir (http://www.hurriyet.com.tr, erişim tarihi: 17.09.2016) CHP'de 550 milletvekili adayının 366'sının, TBMM'ye giren 132 milletvekilinin 83'ünün önseçim (ve eğilim yoklaması) ile üyeler/delegeler tarafından belirlendiği demokratik bir süreç yaşanmıştır. Ancak, CHP'de üye yazım sisteminde yaşanan aksaklıklar, daha önce parti içerisinde etkin görevlerde bulunan aday adaylarının (eski il başkanı, eski ilçe başkanı, eski milletvekili, eski belediye başkanı vs.) üyeler nezdinde tanınırlığının sağladığı avantaj, önseçim sürecinde parti üyeleri nezdinde yürütülen propaganda çalışmalarının ciddi maddi altyapı gerektirmesi nedeniyle gelir seviyesi yüksek olan aday adaylarının sağladığı avantaj, parti içinde etkin konumda bulunan kişiler ve oligarşik gruplar (il ve ilçe başkan ve yöneticileri, belediye başkanları, delege ağaları, kanaat önderleri) tarafından desteklenen adayların üyelere ulaşma ve kendilerini ifade edebilme bakımından sahip oldukları avantajlar önseçimin adil ve eşit şartlarda yapılabilmesinin önündeki en büyük engeller olarak ortaya çıkmıştır.

1972-1980 Ecevit, 1992-2010 Baykal dönemleri karşılaştırıldığında, her iki liderin de görevde bulundukları süre ilerledikçe oligarşik eğilimlerinin de arttığı gözlemlenmiştir. Her iki lider de göreve "değişimci" ve "yenilikçi" söylemlerle gelmişler, ancak bir süre sonra, Michels'in de iddia ettiği gibi, elde ettikleri konum ve statüyü korumak için güçlü oligarşik eğilimler göstermişlerdir. Aynı şekilde "değişimci" ve "yenilikçi" söylemlerle göreve gelmiş olan Kemal Kılıçdaroğlu ile ilgili olarak benzer bir değerlendirme yapmak için henüz erkendir. Ancak, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Cumhurbaşkanı adaylığı kararını tek başına vermiş olması (http://www.milliyet.com.tr. erişim tarihi: 18.09.2016), TBMM'de "dokunulmazlıkların kaldırılması" sonrası -yetkisi olmamasına rağmen- milletvekillerine yönelik "HDP'nin AYM'ye başvurusuna imza veren milletvekili olursa partiden atarım" çıkışı (http://www.haberturk.com.tr, erişim tarihi: 18.09.2016), parti tüzüğünde oligarşiyi besleyen bazı maddelerin değiştirilmesi için halen bir adım atılmamış olması gibi gerekçeler bu yönde bir algı oluşturmaya başlamıştır.

Michels, lider ve çevresindeki yöneten azınlığın elde ettiği parti içi iktidarı hiçbir zaman ve hiçbir koşulda üyelerle ya da diğer oligarşik gruplarla paylaşma eğilimde olmadığını belirtmiştir. CHP tarihinde karar alma ve politika belirleme süreçleri hiçbir zaman üyelere eşit şekilde açık olmamıştır. Bu nedenle, CHP tarihi gerek dönem dönem, gerekse de bir bütün olarak ele alınacak olursa, kuruluşundan günümüze örgütsel yapısında oligarşik bir yönetim biçiminin geçerli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. CHP'de parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılan adımların ağırlıklı olarak lider ve çevresindeki yöneten azınlığın ürünü olması, bu sürecin ağırlıklı olarak tepeden inmeci bir anlayışla gerçekleştirildiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak, özellikle 1950-1980 yılları arasında yerel örgütlerin parti içi demokrasi yönünde göstermiş olduğu talepkar tavrının hızlandırıcı etkisi göz ardı edilmemelidir. Ancak, bu tavrı yerel kliklerin (ekipler, oligarşik gruplar) merkezdeki oligarşik yapıya karşı parti içi iktidardan pay alma mücadelesi olarak da ele almak mümkündür. Sonuç olarak, CHP'de parti içi demokrasinin gelişiminin sade üyelerin parti içinde vermiş oldukları demokrasi mücadelesinin bir sonucu olmadığı görülmektedir.

2.4.3. Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğünün Oligarşiyi Besleyen Yönleri

CHP'nin örgütsel yapısını, örgütlenme modelini, yönetim biçimini, liderin görev ve yetkilerini, üyelerin sorumluluklarını ve parti içi disiplinin işleyişini belirleyen parti tüzüğüdür. CHP'nin güncel parti tüzüğü 1993 yılında kabul edilmiş olmakla birlikte, tüzüğün bazı maddeleri 2000, 2001, 2003, 2008, 2012, 2014 ve 2016 yıllarında değişikliğe uğramıştır. Deniz Baykal döneminde 2001, 2003 ve 2008 yıllarında yapılan değişiklikler parti içinde lider oligarşisinin güçlenmesi anlamına gelirken, Kemal Kılıçdaroğlu döneminde 2012 ve 2014 yıllarında yapılan değişiklikler parti içi demokrasinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. CHP Tüzüğünün demokratik ya da oligarşik karakteri ile ilgili değerlendirme yapılırken, parti içi demokrasi lehine yapılan değişiklikler kadar, oligarşi lehine yapılmayan değişiklikler de dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, 2010 yılından bu yana CHP liderliğini yürüten Kemal Kılıçdaroğlu'nun 2012 ve 2014 yıllarında parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atmış olduğu adımlar kadar, oligarşinin varlığının sürdürülmesi bakımından henüz atmamış olduğu adımlar da incelenmelidir. Bu açıdan, bu başlık altında CHP Tüzüğünün oligarşiyi besleyen yönleri, parti içi demokrasinin gelişimi için atılması gereken adımlarla birlikte ele alınacaktır.

2.4.3.1. Üyeliğe Başvuru ve Üyeliğin Gerçekleştirilmesi Prosedürünün Kolaylığı

Cumhuriyet Halk Partisi'nde gerek tek partili, gerekse de çok partili dönemde "üyelik" olgusuna büyük önem verilmiş, üyeliğe başvuru şartları ve üyelik prosedürü ile ilgili yıllar

içersinde çok sayıda tüzük değişikliği yapılmıştır. Özellikle 1927, 1974 ve 2012 yıllarında parti tüzüğünde yapılan değişikliklerle üyelik başvurularının bilinçli olarak geciktirilmesi, engellenmesi ya da üyeliğe karşı parti örgütü tarafından yapılan itirazlara karşı başvuru sahibinin hak arama yollarının genişletilmesi gibi parti içi demokrasinin gelişimi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Diğer taraftan, üyelik prosedürünün (üyeliğe başvuru ve üyeliğin gerçekleşmesi) kolaylaştırılması CHP'de parti örgütü ile herhangi bir şekilde aidiyet ilişkisi içinde olmayan, parti faaliyetlerine katılmayan, partinin ideolojisine bağlılık gösterip göstermediği tam olarak anlaşılamayan ya da sadece yerel klikler tarafından örgüt içi seçimlerde oy kullandırılmak üzere kaydı yaptırılan üyelerden oluşan niteliği düşük bir üye profili ortaya çıkarmıştır. Bu durum partinin kağıt üzerinde kayıtlı üye sayısı ile aktif üye sayısı arasında büyük bir fark oluşmasına neden olmakla birlikte, sağlıksız ve elverişsiz bir üyelik sisteminin temellerini atmıştır. Rasyonel olmayan bu üyelik sistemi partinin insan gücünün tam olarak tespit edilememesine, genel ve yerel seçimlerde adayların belirlenmesinde "üye bazında önseçim"in ve örgüt içi ilk basamak seçimlerinin (ilçe kongre delegeliği, mahalle temsilciliği) iyi organize olmuş yerel klikler ve uzantıları (delege ağaları, kanaat önderleri) tarafından domine edilmesine neden olmaktadır.

CHP'de 1976 ve 1993 Tüzükleri ile "aday üyelik" sisteminin getirilmesi üyelik başvurusu ile üyeliğin gerçekleşmesi açısından rasyonel bir süreç (parti içi eğitim, adaptasyon gibi) ortaya çıkarmış, ancak 2012 yılında aday üyeliğin kaldırılması ve üyelik için "internet üzerinden ön başvuru" yönteminin getirilmesi, 2014 yılında da üyelik için "internet üzerinden doğrudan başvuru" imkanı tanınması pasif üye popülasyonunun artmasına neden olmuştur. İnternet üzerinden doğrudan yapılan üyelik başvurusunun yanı sıra halka açık yerlerde kurulan stantlarda üyelik başvuruları alınması, bir kişinin en yakın CHP örgütü ile hiçbir temas kurmaksızın üye olabilmesini olanaklı hale getirmiştir. Aynı durum mobil aidat sistemi ile parti binasına gitmeden aidatın ödenebilmesi ve internet üzerinden yapılan başvurularda üyelik kartının posta ile gönderilmesi açısından da geçerlidir.

Üyelik prosedürünün kolaylaştırılması sadece partinin üyelik sistemine zarar vermemekte, aynı zamanda parti içinde oligarşik yapının güçlenmesine neden olmaktadır. Öyle ki, parti içi demokrasinin gelişebilmesi için iyi organize olmuş yöneten azınlığa karşı yönetilen çoğunluğun da iyi organize olabilmesi, en azından demokratik teamüllerin hayata geçirilmesi bakımından üyelerin/kitlelerin bir araya gelerek ortak tavır geliştirebilmesi gerekmektedir. Ancak, CHP'nin mevcut üye yapısı parti içi karar alma ve politika belirleme süreçlerinde (özellikle örgüt içi seçimlerde) nitelikli üyelerin niteliksiz üye yığınları içerisinde birbirleri ile organize olamamalarına neden olmaktadır. Bu durum, yığınlar içerisinde iyi

organize olamayan tekil kişilere karşı iyi organize olmuş yöneten azınlığın (ya da kliklerin) etki alanının genişlemesine neden olmaktadır.

CHP'de oligarşik eğilimlerin önlenmesi açısından üyelik sisteminin en baştan kurgulanması, üyelik prosedürünün makul sınırlar içerisinde zorlaştırılması, üyeliklerde nicelik yerine nitelik ön plana çıkarılarak seçici davranılması gerekmektedir.

2.4.3.2. Merkez Yönetim Kurulu Üyelerinin Genel Başkan Tarafından Atanması

CHP'de 2008 yılında yapılan tüzük değişikliği ile partinin en üst yönetim organı olan Merkez Yönetim Kurulu (MYK) üyelerinin -gelenekselleşmiş uygulamanın aksine- Parti Meclisi tarafından belirlenmesi yerine, doğrudan Genel Başkan tarafından atanması kabul edilmiştir. Deniz Baykal döneminde yapılan bu değişiklik ilk olarak Kemal Kılıçdaroğlu tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Göreve geldiği ilk yıllarda bu uygulamayı eski oligarşik yapıyı temsil eden Baykal ve Sav gruplarını tasfiye etmek amacıyla lehine kullanan Kılıçdaroğlu, parti içinde liderlik konumunu güçlendirdikten sonra da bu uygulamayı sürdürmüştür. Üstelik, 2016 yılında yapılan tüzük değişikliği ile Merkez Yönetim Kurulu'nun üye sayısını belirleme yetkisi de Genel Başkana verilmiştir. Bu durum uygulamanın yerleşmesi anlamına geldiği gibi, CHP'de parti içi demokrasinin zayıflamasına ve oligarşinin güçlenmesine neden olmaktadır.

CHP'de Genel Başkan ve çevresindeki yöneten azınlığın oligarşik eğilimlerinin önlenebilmesi açısından Merkez Yürütme Kurulu üyelerinin Parti Meclisi ya da Kurultay tarafından seçilmesi daha doğru bir yaklaşımdır.

2.4.3.3. Bilim Yönetim ve Kültür Platformu üyelerinin Genel Başkanın Önerdiği Kişiler Arasından Seçilmesi

CHP'de 60 üyeden oluşan Parti Meclisi'nin 8 üyesi Genel Başkanın Bilim Yönetim ve Kültür Platformu (BYKP) üyeleri arasından önereceği 12 aday arasından cinsiyet kotasına göre Kurultay tarafından seçilmektedir. 2001 yılında yapılan tüzük değişikliği ile getirilen bu uygulama pratikte Parti Meclisi'nin 8 üyesinin doğrudan Genel Başkan tarafından atanması anlamına gelmektedir. Genel Başkan bu şekilde kurultay delegeleri tarafından seçilme ihtimali bulunmayan bazı kişileri Bilim Yönetim ve Kültür Platformu üyesi kontenjanından seçtirebilme imkanına sahip olmaktadır. Böylece, Parti Meclisi'nin 8 üyeliği için kurultay delegelerine demokratik teamüller gereği rasyonel bir tercih hakkı verilmemektedir.

2014 yılında toplanan 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda gerçekleştirilen Parti Meclisi seçimlerinde BYKP kontenjanının Genel Başkan tarafından suistimal edilmesi

uygulamanın antidemokratik yönünü açıkça ortaya koymuştur. Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun BYKP kontenjanı için 9 kadın, 3 erkek aday önermesi nedeniyle % 33 cinsiyet kotası kadın adaylar aleyhine işlemiş, erkek adaylar Mehmet Bekaroğlu, Sencer Ayata ve Burhan Şenatalar'ın Parti Meclisi üyelikleri henüz kurultay delegeleri oy kullanmadan garantilenmiştir. Mehmet Bekaroğlu oylamada sonuncu olmasına, Sencer Ayata da kendinden daha fazla oy alan iki kadın aday bulunmasına rağmen cinsiyet kotası ile Parti Meclisi'ne girmişlerdir (http://www.gercekgundem.com. erişim tarihi: 19.09.2016).

CHP'de lider oligarşisinin önlenebilmesi için suistimale açık olan bu uygulama kaldırılmalı, BYKP kontenjanı için yapılan Parti Meclisi seçimlerinde Genel Başkanın tüm adayları önerme hakkı kaldırılarak kurultay delegelerine rasyonel bir tercih hakkı sunulmalıdır.

2.4.3.4. Üyelerin Karar Alma ve Politika Belirleme Süreçlerinin Dışında Tutulması

Parti içi demokrasi daha önce "bir siyasi partide tüm üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine eşit oranda katılımını esas alan bir yönetim biçimi"; oligarşi de "lider ve çevresindekilerden oluşan iyi organize olmuş yöneten azınlığın karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olduğu yönetim biçimi" olarak ele alınmıştı. Michels'in Siyasal Partiler eserinde ortaya koyduğu görüşlere göre yapılan bu tanımlar referans alındığında, kuruluşundan günümüze CHP'de parti içi demokrasinin hiçbir zaman tam olarak sağlanmadığını, buna karşın oligarşik yönetim biçiminin kökleşmiş ve içselleştirilmiş olduğunu kabul etmek mümkündür. Bu durum pratikte gözlemlenebilir olmakla birlikte, 1923'ten günümüze CHP tüzükleri incelendiğinde, sade üyeleri partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerine doğrudan dahil eden, ya da üyelerin parti içi iktidara eşit oranda sahip olduğunu ortaya koyan herhangi bir tüzük maddesi bulunmamaktadır.

Güncel CHP Tüzüğü üyelere "partinin yerel ve genel politikalarının oluşumuna katkı sağlamak" gibi bir görev yüklemiş olsa da (CHPT, 2016: md.7), üyelerin bu görevlerini yerine getirebileceği bir örgütsel yapı oluşturulmamıştır. Üyelerin parti içi karar alma ve politika üretme süreçlerinde eşit söz sahibi olabilmeleri için eşit oy hakkına sahip olmaları gereklidir.

Ancak, sonraki bölümde detaylı olarak ele alınacağı üzere, CHP Tüzüğüne göre sade üyelerin yerelde karar organları olan il/ilçe kongresinde, merkezde de en üst karar organı olan Kurultayda oy kullanma hakları yoktur. Dahası, tüzüğe göre sade üyeler bölge, il ve ilçe danışma toplantıları ile partinin en üst düzey istişare organı olan Küçük Kurultaya (CHP Danışma Toplantıları Yönetmeliği, 2016: md.2), ve 2 ayda bir gerçekleştirilen "genişletilmiş

il/ilçe yönetim kurulu toplantıları"na (CHP İl ve İlçe Yönetim Kurullarının Çalışma ve Yazışma Yönetmeliği, 2016: md.4) katılabilecekler arasında sayılmamışlardır. CHP'de sade üyeler sadece ilk basamak seçimlerinde ve üye bazından önseçimlerde doğrudan oy kullanma hakkına sahiptirler.

Michels, bir örgütte yüzlerce hatta binlerce kişinin aynı anda aynı ortamda bir araya gelerek karar alabilmelerinin teknik ve mekanik olarak mümkün olmadığını, bu nedenle bu tür toplantılara sınırlı sayıda kişinin katılmasının daha rasyonel olduğunu savunmuştur. Bu durum karar alma sürecinin rasyonelliği ve örgütsel mekanizmanın işleyişi bakımından delegasyon sistemini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk hali Michels'e göre istisnasız tüm örgütlerde oligarşiyi kaçınılmaz kılan başlıca nedenlerden birisidir.

Bu sorunun kısmen çözülerek CHP'de parti içi demokrasinin gelişimi bakımından, sade üyelerin merkezde ve yerelde farklı zamanlarda farklı gruplar halinde sıklıkla bir araya getirilerek partinin yönetim organlarına iletilmek üzere görüş ve önerilerini paylaşabilmeleri, parti politikaları ve örgüt içi konulara ilişkin karar alabilmeleri sağlanmalıdır. Ancak, uygulamanın başarısı açısından düzenlenecek olan bu toplantılarda alınan kararların partinin yönetim organları nezdinde tavsiyenin ötesinde "bağlayıcı" bir anlam ifade etmesi gerekmektedir.

2.4.3.5. Blok Liste Yönteminin Bir Seçenek Olarak Sunulması

Parti içindeki oligarşik gruplar (klikler) arasındaki güç ve iktidar mücadelesi ile üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerindeki etkinliğine yön veren büyük oranda partinin her kademesinde liderlerin, yöneticilerin ve delegelerin belirlenmesinde uygulanan seçim yöntemidir. Bu açıdan, parti içi demokrasinin gelişimi ve oligarşik eğilimlerin önlenebilmesi bakımından örgüt iç seçimlerde uygulanan seçim yöntemi oldukça önemli bir yere sahiptir. CHP 1992 yılında yeniden kurulduktan sonra hazırlanan 1993 Tüzüğü'nde parti içi demokrasi açısından büyük sakıncaları olan "blok liste yöntemi[27]"ne yer verilmiş, CHP'de gelenekselleşmiş seçim yöntemi olan "çarşaf liste yöntemi[28]"ne alternatif olarak ilçe kongrelerinde uygulanmaya başlanmıştır.

Daha önce değinildiği gibi, anti-demokratik bir seçim yöntemi olan "blok liste" ile oy kullanan üyeler/delegeler yönetim kurulu ya da delege adayları arasından istediklerine oy

[27] Çarşaf liste yönteminde seçilme şartlarına sahip olan tüm üyeler aday olabilir. Delegeler bu adaylar arasından istediklerini işaretleyerek oy verirler. En fazla oy alan adaylar seçilmiş olur.

[28] Blok liste yönteminde adaylar başkan adayları tarafından hazırlanan blok listelerde yer alırlar. Delegeler istedikleri adaylara değil blok listelerden birine oy verirler. Ancak, delegeler oy verdikleri blok listede yer alan kişilerin isimlerinin üzerini çizip başka isim yazabilirler. Blok listeler dışında aday olabilmek mümkündür. Ancak, pratikte blok listeyi delmesi çok istisnai bir durumdur.

vermek yerine, merkezde ve yerelde güçlü oligarşik gruplar tarafından desteklenen başkan adaylarının listelerine oy vermeye zorlanmaktadırlar. Bu yöntemde iyi organize olmuş baskın oligarşik gruplar seçim sürecini domine ederek kendileri tarafından desteklenmeyen adayların seçilme şansını iyice azaltmaktadırlar. Böylece, aday olma yönünde irade ortaya koyan kişilerin seçilme zorluğu nedeniyle adaylıklarının önü psikolojik olarak kesilmektedir. Bu nedenle, merkezde ve yerelde parti içi iktidara sahip olmak isteyen baskın oligarşik gruplar blok listeyi tercih etme eğilimindedirler.

2003 yılında yapılan tüzük değişikliği ile her kademedeki örgüt içi seçimlerde "blok liste" "çarşaf liste" karşısında öncelikli yöntem haline getirilmiş, böylece parti içinde otokratik yönetim biçiminin temelleri atılmıştır. 2012 yılında gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile "çarşaf liste" "blok liste" karşısında yeniden öncelikli seçim yöntemi olarak belirlenmiştir. Çarşaf listenin öncelikli yöntem olarak yeniden kabul edilmiş olması parti içi demokrasinin gelişimi bakımından olumlu bir adımdır. Ancak, özellikle yerel örgüt seçimlerinde baskın yerel kliklerin blok listeyi tercih etme eğilimleri nedeniyle blok liste yerleşmiş ve gelenekselleşmiş bir uygulama haline gelmiştir. İl/ilçe başkanının blok halde seçilen ekibiyle daha uyumlu çalışacağı ve çarşaf listede oy sayımının günlerce sürebileceği gibi gerekçeler üyeler nezdinde de büyük oranda kabul görmüş durumdadır. Bu anlamda, çarşaf liste öncelikli yöntem olmasına rağmen, "blok liste" kongrelere katılanların 1/10'unun önerisi ve salt çoğunluğun kabul oyu ile yaygın bir uygulama haline gelmiştir.

CHP'de parti içi demokrasinin gelişimi ve oligarşik eğilimlerin önlenebilmesi bakımından, "blok liste"nin bir seçenek olmaktan çıkarılması ve örgüt seçimlerinde "çarşaf liste"nin tek seçim yöntemi olarak uygulanması gerekmektedir.

2.4.3.6. Milletvekili Adaylarının "%15 + %5"inin Merkez Yoklaması ve Kontenjan İle Belirlenmesi

Parti içi demokrasinin gelişimi ve oligarşik eğilimlerin önlenebilmesi bakımından parti içinde genel ve yerel seçimlerde milletvekili, belediye başkanı, il genel meclisi üyesi ve belediye meclis üyesi adaylarının hangi yöntemle belirlendiği oldukça önemlidir. 1965 yılında kabul edilen 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun siyasi partilerde milletvekili adaylarının % 95'inin belirlenmesinde "önseçim yöntemi"ni zorunlu hale getirmiş olması, 1960'lı ve 1970'li yıllarda CHP'de köklü bir önseçim geleneğinin oluşmasına neden olmuştur. Ancak, 1983 yılında kabul edilen 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda 1986 yılında yapılan değişiklikle seçim çevrelerinde uygulanacak aday belirleme yönteminin parti genel merkezlerinin

inisiyatifine bırakılmasının da etkisiyle, 1992 sonrası önseçim geleneği yerini aşama aşama "merkez yoklama"ya bırakmıştır.

CHP'de 2012 yılında yapılan tüzük değişikliği ile üye bazında önseçim ve delege bazında önseçimin (aday yoklaması) öncelikli milletvekili aday belirleme yöntemi haline gelmiş olması parti içi demokrasinin gelişimi bakımından oldukça önemli bir adımdır. Ancak, parti tüzüğünün genel merkeze verdiği milletvekili adaylarının % 15'ini merkez yoklama ile belirleme yetkisi ile son genel seçimlerde % 10'un altında oy alınan illerin milletvekili aday sayısının bu oranın dışında tutulması, dahası Siyasi Partiler Kanunu'nun önseçim yapılan seçim çevrelerindeki milletvekili adaylarının % 5'i için genel merkeze verdiği kontenjan yetkisi parti içi demokrasinin gelişimi bakımından eksik bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Dahası, 7 Haziran 2015 Genel Seçim sonuçları genel merkezin milletvekili adaylarının belirlemesinde sahip olduğu toplamda % 20 kotanın -kendi gösterdiği adaylar seçilebilir sıralarda olduğu için- pratikte % 37'ye çıktığını göstermiştir. Bu açıdan bakıldığında, 2012 yılında yapılan tüzük değişikliği, bu konuda 1993 yılında yapılan düzenlemenin ilerisinde, ancak 1976 yılında yapılan düzenlemenin gerisinde kalmıştır.

CHP Tüzüğü ve Siyasi Partiler Kanunu'na göre milletvekili adaylarının belirlenmesinde genel merkeze "%15+%5" oranında yetki tanınmış olmasına rağmen, pratikte 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesi belli seçim çevrelerinde bu yetkinin "eğilim yoklaması" yoluyla üyelere ve delegelere devredildiği gözlemlenmiştir. Ancak, bu konuda Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu ve çevresindeki yöneten azınlığın iyi niyeti değil, parti tüzüğünün bağlayıcılığı göz önünde bulundurulmalıdır.

CHP'de parti içi demokrasinin gelişimi ve oligarşik eğilimlerin önlenebilmesi için, genel merkezin milletvekili adaylarının %15'ini merkez yoklama ile belirleme yetkisi "üye bazında önseçim" yoluyla üyelere devredilmeli, kanunen tanınan % 5'lik kontenjan da partinin başarısı için önemli katkılar sunabilecek aydınlar ve entelektüeller için kullanılmalıdır.

2.4.3.7. Belediye Başkanlığı, Belediye Meclis Üyeliği ve İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimlerinde Önseçimin Uygulanmaması

Parti içinde özellikle yerelde oligarşik eğilimlerin önlenebilmesi bakımından belediye başkanı, il genel meclis üyesi ve belediye meclis üyesi adaylarının belirlenmesinde hangi yöntemin uygulandığı oldukça önemlidir. Bu konuda, CHP'nin 1993 Tüzüğü yerel seçimlerde parti adaylarını belirleme yetkisini Parti Meclisi'ne vermiş, Parti Meclisi'nin bu yetkisini illerde "il meclisleri"ne (il yönetim kurulu), ilçelerde "ilçe meclisleri"ne (ilçe yönetim

kurulu), beldelerde "belde meclisleri"ne (belde yönetim kurulu) devredebileceğini belirtmiştir (CHPT, 1993: md. 61). 1999 Yerel Seçim Aday Saptama Yönetmeliği'nde belediye başkanı, belediye meclis üyesi ve il genel meclis üyesi adaylarının ilke olarak üyelerin/delegelerin "en geniş biçimde katılacağı önseçim sistemiyle" belirleneceği, Parti Meclisi'nde belirlenecek seçim çevrelerinde aday yoklaması ve merkez yoklaması yöntemlerinin de uygulanabileceği belirtilmiştir (Yerel Seçim Aday Saptama Yönetmeliği, 1999: md.7). 2014 Yerel Seçim Aday Saptama Yönetmeliği'nde de adayların önseçim, aday yoklaması ve merkez yoklaması ile belirleneceğini, hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına Parti Meclisi'nin karar vereceği belirtilmiştir (Yerel Seçim Aday Saptama Yönetmeliği, 2014: md.7).

1999 yılında kabul edilen yönetmelikte yerel seçim adaylarının belirlenmesinde önseçim öncelikli aday belirleme yöntemi iken, 2014 yılında kabul edilen yönetmelikte bu önceliğin kaldırılmış olması dikkat çekicidir. Ancak, 4. Bölümde detaylı olarak ele alındığı üzere, pratikte gerek 1999, gerekse de 2014 Yerel Seçim Aday Saptama Yönetmeliği'nin geçerli olduğu dönemde CHP'de Genel Başkan Deniz Baykal ve Kemal Kılıçdaroğlu ile çevrelerindeki yöneten azınlığın aday belirleme yetkisini üyelerle ve hatta yerel örgütlerle paylaşma eğiliminde olmadıkları görülmektedir.

Yerelde gerek belediye personeli olarak istihdam edilen parti üyesi sayısı, gerekse de belediyenin üyelere ve örgüte sağladığı mali ve fiziki imkanlar nedeniyle etkin bir güce sahip olan partili belediye başkanları, sahip oldukları siyasi güç ile yerelde diğer oligarşik gruplara karşı büyük bir avantaj elde etmekte, hatta görevde bulundukları süre boyunca doğal olarak kendi oligarşik yapılarını oluşturma eğilimi içerisine girmektedirler. Yerelde parti içi güç dengelerini lehine kullanan ve lider ve çevresindeki yöneten azınlık ile iyi ilişkiler kuran belediye başkanları yeniden belediye başkan adayı olabilmek için büyük bir avantaja sahiptirler. Bu süreçte bazı istisnalar dışında sade üyeler belediye başkanı, belediye meclis üyesi ve il genel meclis üyesi adaylarının belirlenme sürecinin dışında tutulmaktadırlar.

Yerelde ortaya çıkan oligarşik eğilimlere son verilebilmesi için yerel seçimlerde belediye başkanı, il genel meclis üyesi ve belediye meclis üyesi adaylarının belirlenmesinde genel merkez ve yerel kliklerin (oligarşik grupların) etkisi azaltılmalı, üye bazında önseçim yöntemi öncelikli hale getirilerek üyeler sürece dahil edilmelidir[29].

[29] Yerel seçimlerde özellikle belediye başkan adaylarının belirlenmesinde üyelerin görüşlerinin halkın görüşleri ile uyumlu olamayabileceği, dahası üye yazım sistemindeki aksaklıklar ve yerel kliklerin süreci domine etme çabaları nedeniyle önseçimin sağlıklı sonuç vermeyebileceği yönünde CHP üyeleri arasında yaygın bir inanış söz konusudur. Bu açıdan, bu çalışmada ortaya konulan önerilerin "seçimin kazanılması için en iyi adayın gösterilmesine" değil, "parti içi demokrasinin geçerli kılınabilmesine" odaklandığını hatırlatmak gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN ÖRGÜTSEL YAPISI, PARTİ İÇİ DEMOKRASİ VE OLİGARŞİ ARAŞTIRMASI: ANTALYA ÖLÇEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel çıkış noktası Robert Michels'in 1911 yılında yazdığı "Siyasal Partiler" adlı eserinde ortaya koyduğu "Oligarşinin Demir Kanunu"nda iddia ettiği "istisnasız tüm örgütlerde demokrasinin imkansız, oligarşinin kaçınılmaz olduğu" varsayımının bir siyasal örgüt olarak Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerli olup olmadığının incelenmesidir. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasinin geçerliliğini ya da Cumhuriyet Halk Partisi'nde karar alma ve politika belirleme süreçlerinde oligarşik eğilimlerin varlığını parti üyelerinin bakış açısını ortaya koyarak tespit etmektir.

Michels Siyasal Partiler adlı eserinde uzun yıllar mücadele verdiği Alman Sosyal Demokrat Parti'nin seçim kampanyalarında halka demokrasiyi vaat ettiğini, dahası sosyal demokrat bir parti olarak demokrasinin önde gelen savunucularından biri olduğunu, buna karşın kendi örgüt yapısı içerisinde demokrasinin geçerli kılınamadığını tespit etmiştir. Bu bağlamda, Michels kendi örgütsel yapısı demokratik olmayan bir siyasal partinin halka demokrasi vaat etmesini büyük bir çelişki olarak görmüştür.

Michels, Siyasal Partiler eserinde ortaya koyduğu Oligarşinin Demir Kanunu'nda oligarşinin kaçınılmazlığını "örgütün doğası", "liderin psikolojik eğilimleri" ve "üyelerin psikolojik eğilimleri" olmak üzere 3 farklı faktör açısından ele almış, görüşlerini belli varsayımlarla temellendirmiştir. Michels'in Siyasal Partiler adlı eseri sadece Alman Sosyal Demokrat Parti incelemesi olmayıp, eserde Antik Yunan'dan 1900'lü yılların başına kadar Güney Amerika'dan Kara Avrupası ve Uzak Doğu'ya kadar çok geniş bir dünya coğrafyasında yaşanan gelişmelerin derin tarihsel, sosyolojik ve psikolojik analizlerini bulmak mümkündür. Michels'in bu analizlerinde vardığı sonuç, halka demokrasi vaat eden sosyal demokrat-sosyalist partilerde karar alma ve politika belirleme süreçlerinin lider ve çevresindekilerden oluşan yöneten azınlığın güdümünde olduğu, bu nedenle oligarşik bir yönetim biçiminin kaçınılmaz olduğudur.

Michels her ne kadar oligarşinin "istisnasız tüm örgütlerde" kaçınılmaz olduğunu iddia etmişse de, o dönem halka herhangi bir şekilde demokrasi vaat etmeyen muhafazakar partileri değerlendirme dışında tutmuş, Oligarşinin Demir Kanunu'nun özellikle sosyal demokrat/sosyalist partiler, sendikalar ve meslek kuruluşları açısından geçerli olduğunu

savunmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'de Oligarşinin Demir Kanunu incelemesi bakımından en uygun örgüt şüphesiz Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Bu araştırma ile Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu incelemesinin Cumhuriyet Halk Partisi üzerinde gerçekleştiriliyor olmasının temel gerekçesi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerek milli mücadeleyi yürüten, gerekse de devleti ve rejimi kuran köklü bir örgütsel geçmişe sahip olması bir yana, "sosyal demokrat" ideolojik parti kimliği ile kitlelere demokrasi vaat ediyor olmasıdır.

Bu araştırma ile amaçlanan, Alman Sosyal Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi karşılaştırması yapmak değil, Cumhuriyet Halk Partisi'nin örgütsel yapısı içerisindeki oligarşik eğilimlerin tespit edilerek Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu varsayımlar ile uyumlu olup olmadığını incelemektir. Bu bağlamda, "üyelerin ve oligarşik grupların partinin karar alma ve politika belirleme süreçleri üzerindeki etkisi", "gençlerin ve kadınların parti içerisinde kendilerini ifade edebilme kabiliyetleri üzerinde oligarşik grupların baskılayıcı etkisi", "örgüt içindeki kişilerin ve grupların kendi oligarşik yapılarını kurma eğilimleri" gibi konularda parti üyelerinin tutum ve görüşleri Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya attığı varsayımların Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerliliğinin tespit edilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Bu araştırma ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin kayıtlı üyeleri ile parti örgütü arasındaki aidiyet ilişkisinin, üyelerin parti örgütüne ve yönetimine yönelik bakış açısının ve 7 Haziran 2016 Genel Seçimleri öncesi milletvekili adaylarını belirlemek için 29 Mart 2015 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilen üye bazında önseçimle ilgili görüşlerin ortaya çıkarılması da ikincil olarak amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Varsayımı (Hipotezi)

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "istisnasız tüm örgütlerde (özellikle de sosyalist/sosyal demokrat partilerde) parti içi demokrasinin imkansız ve oligarşinin kaçınılmaz olduğu" görüşünden hareketle, araştırmanın temel varsayımı "Cumhuriyet Halk Partisi'nde karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde lider ve çevresindeki yöneten azınlığın (lider oligarşisi), yerelde de yerel kliklerin güdümünde olduğu"dur.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında veri toplama tekniği olarak "anket (soru kağıdı) tekniği (Gökçe, 1999:102)", ankete katılacak olan üyelerin (örneklem büyüklüğü) tespitinde de "gelişigüzel örnekleme (Arlı ve Nazik, 2001:75)" yöntemi kullanılmıştır. Anket sorularının katılımcılar

tarafından yanıtlanma şekli bakımından "internet üzerinden online anket" ve "yüz yüze görüşme" bir arada kullanılmıştır.

Anket sorularının hazırlanma sürecinde bu alanda uzun yıllar çalışmalar yürüten akademisyenlerden destek alınmış, hazırlanan soruların katılımcılar tarafından anlaşılabilirliğinin test edilebilmesi için CHP Antalya İl Örgütü'nün kayıtlı üyeleri[30] arasından gelişigüzel şekilde seçilen 30 kişi ile "pilot anket" uygulaması yapılmıştır. Pilot anket uygulanan üyelerden alınan geri bildirimler de göz önünde bulundurularak 36 soruluk anket formu son haline getirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasinin geçerli olup olmadığını, ya da başka bir ifadeyle CHP örgütünde oligarşik bir yönetim biçiminin var olup olmadığını tespit edebilmek için en etkili yol şüphesiz parti üyelerinin konuya ilişkin fikirlerini açığa çıkarmaktır. Çünkü, parti içi demokrasi ya da oligarşi kimi zaman somut veriler ve olaylar ile tespit edilebilir olduğu kadar, çoğu zaman soyut manada sezgisel ve algısal bir anlam ifade etmektedir. Bunun temel nedeni, Michels'in de belirttiği gibi, organize olmuş yöneten azınlığın (lider ve ekibinin) organize olamamış yönetilen çoğunluk karşısında sahip olduğu güç ve iktidarı demokrasi söylemleri altında maskeleme eğilimidir (Michels, 2001:8). Michels'e göre demokrasi aristokrasinin yeni bir biçimi olarak mecazi bir anlam içermekle birlikte bir illüzyondan ibarettir (Michels, 2001:243). Bu açıdan bakıldığında, bir siyasal partide örneğin parti tüzüğünün oligarşiyi besleyen yönleri oligarşinin varlığının tespit edilmesinde somut bir veri olarak kabul edilebileceği gibi, yönetilen çoğunluğun yaşamış olduğu somut tecrübelere dayanan algıları, sezgileri, düşünceleri de örgüt içinde oligarşik eğilimlerin ortaya konulması bakımından büyük bir önem arz etmektedir.

Araştırmanın Türkiye genelindeki tüm Cumhuriyet Halk Partisi üyelerini kapsayacak şekilde tüm illerde ya da geneli yansıtabilecek belli illerde yapılmasının zaman, emek ve maliyet gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda rasyonel olamayacağı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle, yapılan planlama sonucu anketin Antalya ölçeğinde yapılmasına karar verilmiştir. Anketin Antalya ölçeğinde yapılmasının başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Araştırmacının Antalya'da ikamet ediyor olmasının yanı sıra araştırmanın yapıldığı Akdeniz Üniversitesi'nin Antalya'da bulunması nedeniyle anket uygulanacak olan parti üyelerine ulaşım imkanlarının zaman, emek ve maliyet bakımından daha rasyonel olması,

[30] Artık "CHP Antalya üyeleri" olarak kullanılacaktır.

- Cumhuriyet Halk Partisi'nin önceki Genel Başkanı Deniz Baykal'ın memleketi ve seçim bölgesi olmasının da etkisiyle, CHP Antalya İl Örgütü'nün özellikle 1970'li yıllardan günümüze güçlü bir örgütsel birikim ve örgüt kültürüne sahip olması,
- Antalya'nın hızlı ve yoğun göç alan bir metropol kent olmasının da etkisiyle, CHP Antalya İl Örgütü'nün Türkiye'nin çok farklı şehirlerinden farklı sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik niteliklere sahip üye tabanına sahip olması.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket uygulaması Haziran 2015 ile Temmuz 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, anket sorularına verilen yanıtlar ile elde edilen bulgular Cumhuriyet Halk Partisi'nin son birkaç yılı ile ilgili daha doğru ve gerçekçi değerlendirmeler yapılabilmesine imkan vermektedir. Araştırma bulguları değerlendirilirken Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü'nde 2012 ve 2014 yıllarında parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılan önemli adımlar ile 29 Mart 2015 tarihinde gerçekleştirilen üye bazında ve hakim nezaretinde önseçimin CHP Antalya üyelerinin parti içi demokrasi algısı bakımından pozitif, oligarşi algısı bakımından negatif etkileri dikkate alınmalıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi özelinde Antalya ölçeğinde gerçekleştirilen bu araştırma sonucu elde edilen bulguların genelleme yoluyla ülke genelinde tüm Cumhuriyet Halk Partisi üyeleri açısından geçerli olabileceğini iddia etmek olanaklı görünmemektedir. Ancak, bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular halihazırda bu konuda diğer veri toplama teknikleri ile elde edilen bulguları **destekleyici** bir anlam ifade etmektedir.

3.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma Evreninin Büyüklüğü ve Temel Karakteristiği

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket çalışması ile CHP Antalya üyelerinin genel merkez ve yerel örgütler nezdinde parti içi demokrasi ve oligarşik eğilimler ile ilgili görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. "**Bu bağlamda, araştırmanın evrenini Cumhuriyet Halk Partisi Antalya İl Örgütü'nün 42.590 üyesi[31] oluşturmaktadır."**

42.590 kişiden oluşan araştırma evreninin temel karakteristiğinin ortaya konulması bakımından, üyelerin üyesi bulundukları ilçe örgütü[32] ile üyelerin yaş ve cinsiyet dağılımı şu şekildedir:

[31] 17 Haziran 2016 itibariyle Cumhuriyet Halk Partisi Antalya İl Başkanlığı'nın intranet sisteminden alınan sayısal değerdir.
[32] Üyelikler MERNİS sistemi ile bütünleşik olduğu için üyelerin hangi ilçe örgütünün üyesi olduğu ikametgah adresine göre belirlenmektedir.

Tablo 3.1 CHP Antalya Üyelerinin Üyesi Bulundukları İlçelere Göre Dağılımı

Üyesi Olunan İlçe	Üye Sayısı	Yüzdesi	Üyesi Olunan İlçe	Üye Sayısı	Yüzdesi
Muratpaşa	12.392	29,1	Kemer	899	2,1
Kepez	7.577	17,8	Kumluca	823	1,9
Manavgat	4.282	10,1	Korkuteli	821	1,9
Konyaaltı	4.220	9,9	Aksu	561	1,3
Alanya	3.259	7,7	Elmalı	554	1,3
Gazipaşa	1.704	4,0	Demre	508	1,2
Kaş	1.283	3,0	Akseki	410	1,0
Serik	1.099	2,6	Gündoğmuş	158	0,4
Finike	995	2,3	İbradı	121	0,3
Döşemealtı	924	2,2			
			Toplam	42.590	100,0

Tablo 3.1'de görüldüğü üzere, CHP Antalya üyelerinin % 60,3'ü Antalya'nın merkez ilçelerinde (Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı, Döşemealtı, Aksu), % 13,7'si Batı ilçelerinde (Kaş, Demre, Finike, Kumluca, Kemer, Korkuteli, Elmalı) ve % 26,1'i de Doğu ilçelerinde (Serik, Manavgat, Alanya, Gazipaşa, Akseki, İbradı, Gündoğmuş) ikamet etmektedirler.

Tablo 3.2 CHP Antalya Üyelerinin Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş aralığı	Üye Sayısı	Yüzdesi	Yaş aralığı	Üye Sayısı	Yüzdesi
18-29 (1987-1998)	3.168	7,4	50-59 (1957-1966)	10.693	25,1
30-39 (1977-1986)	7.856	18,4	60-69 (1947-1956)	8.353	19,6
40-49 (1967-1976)	9.180	21,6	70+ (. - 1946)	3.340	7,8
			Toplam	42.590	100,0

Tablo 3.2'de verilen bilgiler ışığında, CHP Antalya üyelerinin % 7,4'ünün 18-29, % 18,4'ünün 30-39, % 21,6'sının 40-49, % 25,1'inin 50-59, % 19,6'sının 60-69 yaş aralığında, % 7,8'inin de 70 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Üyelerin % 52,5'inin 50 yaş ve üzerinde, buna karşın % 7,4'ünün 30 yaş altında olması CHP Antalya'da yaşlı üyelerin sayısal ağırlığının genç üyelere göre çok daha fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.3'de verilen bilgiler ışığında, CHP Antalya üyelerinin % 67,2'sinin erkek, % 32,8'inin de kadın olduğu görülmektedir. Bu veriler CHP Antalya'da erkek üyelerin sayısının kadın üyelerin sayısının yaklaşık iki katı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.3 CHP Antalya Üyelerinin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Üye Sayısı	Yüzdesi
Kadın	13.967	32,8
Erkek	28.623	67,2

Örneklem Büyüklüğünün Hesaplanması

Araştırmanın 42.590 kişilik evrenini temsil edebilme kabiliyeti bakımından örneklem büyüklüğünün (minimim anket sayısının) belirlenmesinde istatistik biliminden yararlanılmıştır. Aşağıdaki formül kullanılarak örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır:

$$n = \frac{N\, t^2\, p\, q}{d^2(N-1) + t^2\, p\, q}$$

Bu formülde **N**= Evrendeki birey sayısını, **n**= Örnekleme alınacak birey sayısını, **p**= İncelenecek olayın görülüş sıklığını, **q**= İncelenecek olayın görülmeyiş sıklığını, **t**= Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değeri (%5 yanılma payı ile 1,96), **d**= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen ± sapma değeri olarak ifade edilmektedir.

Formüle göre N=42.590, p=0,5 ve q=0,5, t=1,96 ve d=0,03, d=0,05, d=0,10 değerleri için örneklem büyüklüğü tablosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.4 d= 0.03, 0.05 ve 0.10 İçin Örneklem Büyüklükleri (p=0.5, q=0.5 ve p=0.8, q=0.2 İçin)

Evren Büyüklüğü (N)	±0.03 örnekleme hatası		±0.05 örnekleme hatası		±0.10 örnekleme hatası	
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2
42.590 (n)	1041	672	381	244	95	61

Yapılan istatistiki hesaplamalar araştırmanın örneklem büyüklüğünün ± 0.03 örnekleme hatası ile 42.590 kişilik araştırma evrenini temsil edebilmesi için 1.041 katılımcı ile anket yapılmasının yeterli olacağını ortaya koymuştur. Ancak, anket sonuçlarının daha da güçlendirilmesi için uygulama sürecinde bu sayının üzerine çıkılarak 1.204 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Örneklem Oranı

Örneklemin evreni temsil etme gücünü ortaya çıkarabilmek için,

$$\frac{\text{n (Örneklem Büyüklüğü)}}{\text{N (Evrenin Büyüklüğü)}} \times 100 = \text{Örneklem Oranı formülü gereği,}$$

araştırmanın örneklem oranı 1/35 olarak hesaplanmıştır. Bu oran sosyal bilimler araştırmalarında örneklemin evreni temsil etme gücünün oldukça güçlü olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Anket Uygulanan Kitlenin Tespit Edilmesi

Bu araştırma kapsamında, örneklem büyüklüğünün (ankete katılan kişi sayısı) hesaplanması kadar, en doğru sonucu vermesi bakımından, anketin uygulanacağı kitlenin de tespit edilmesi oldukça önemlidir. Cumhuriyet Halk Partisi'nde gerek üye yazım sisteminin eksikliği, gerek üyelik güncellemelerinin yetersizliği, gerekse de partiye üye olabilmenin kolay olması gibi nedenlerle parti örgütü ile herhangi bir şekilde aidiyet ilişkisi içinde olmayan, parti faaliyetlerine katılmayan, partinin ideolojisine bağlılık gösterip göstermediği tam olarak anlaşılamayan, dahası partiye oy verdiğinden bile şüphe duyulan üyelerin tüm kayıtlı üyeler arasında önemli bir orana tekabül ettiği bilinmektedir. Her ne kadar Cumhuriyet Halk Partisi 2000 yılında (henüz 16 yıl önce) üye kayıtlarını sıfırlayarak yenilemiş olsa da, aynı durum günümüzde tüm CHP örgütlerinde olduğu gibi CHP Antalya İl Örgütü açısından da geçerlidir. CHP Antalya İl Başkanlığı üyelik veri tabanında yer alan 42.590 üye arasından cep telefon numarası bilgisi güncel olan ve CHP Antalya İl Başkanlığı tarafından parti çalışmaları ile ilgili toplu sms yoluyla sürekli bilgi akışı sağlanan üye sayısı **23.053**'dür. Başka bir ifadeyle, CHP Antalya İl Başkanlığı tarafından kayıtlı üyelerin % 54,1'ine bilgi akışı sağlanabilmekte, % 45,9'una ise ulaşılamamaktadır. Ulaşılamayan üyeler de üye olmanın sorumluluğuyla il ve ilçe örgütlerine başvurup üyelik bilgilerini güncelleme ve dolayısıyla parti örgütü ile iletişim içerisine girme gibi bir talepte bulunmamışlardır.

Diğer taraftan, 29 Mart 2015 tarihinde gerçekleştirilen üye bazında ve hakim nezaretinde önseçimlerde oy kullanan kayıtlı üye sayısı da CHP Antalya'nın üye profilinin (özellikle de aktif-pasif üye ayrımının) ortaya konulması bakımından önemlidir. 29 Mart 2015 tarihinde milletvekili adaylığı için gerçekleştirilen önseçimde 39.735 kayıtlı üyenin 21.837'si (% 54,9'u) sandık başında oy kullanmıştır. Mart 2015 ile Haziran 2016 arasında CHP Antalya üye sayısında meydana gelen oransal artış ve ilçeler bazında önseçime katılım oranına göre, eğer önseçim Haziran 2016'da gerçekleştirilmiş olsaydı 23.369 üyenin oy kullanacağı varsayılmıştır. CHP Antalya İl Başkanlığı tarafından toplu sms yoluyla sürekli bilgi akışı sağlanan üye sayısı (23.053) ile 29 Mart 2015 önseçimine katılan üye sayısının 17 Haziran

2016 tarihine oranlanmış güncel hali (23.369) birlikte ele alındığında, CHP Antalya'nın aktif üye sayısının 23.053 ile 23.369 arasında olduğu kabul edilebilir.

Tablo 3.5 29 Mart 2015 Önseçimine Katılan Üye Sayısı ve 17 Haziran 2016 Tarihine Oranlanmış Hali

	29 Mart 2015 Üye Sayısı[33]	29 Mart 2015 Önseçime Katılan Üye Sayısı	29 Mart 2015 Önseçime Katılım Oranı (%)	17 Haziran Oranlanmış Güncel Üye Sayısı
Akseki	426	266	% 62,4	256
Aksu	490	263	% 53,7	301
Alanya	3.006	1.349	% 44,9	1.463
Demre	511	351	% 68,7	349
Döşemealtı	814	476	% 58,5	540
Elmalı	524	390	% 74,4	412
Finike	948	516	% 54,4	542
Gazipaşa	1.712	1.252	% 73,1	1.246
Gündoğmuş	164	131	% 79,9	126
İbradı	129	90	% 69,8	84
Kaş	1.141	745	% 65,3	838
Kemer	899	450	% 50,1	450
Kepez	6.957	3.439	% 49,4	3.745
Konyaaltı	3.997	2.219	% 55,5	2.343
Korkuteli	732	526	% 71,9	590
Kumluca	763	538	% 70,5	580
Manavgat	4.021	2.250	% 56,0	2.396
Muratpaşa	11.476	6.003	% 52,3	6.482
Serik	1.025	583	% 56,9	625
Antalya	**39.735**	**21.837**	**% 54,9**	**23.369**

Anketin örneklem büyüklüğünün ve anket uygulanacak hedef kitlenin belirlenmesinde aktif üye-pasif üye ayrımı oldukça önemlidir. Çünkü, parti örgütü ile herhangi bir şekilde aidiyet ilişkisi içinde olmayan, parti faaliyetlerine katılmayan, partinin ideolojisine bağlılık gösterip göstermediği tam olarak anlaşılamayan, dahası partiye oy verdiğinden bile şüphe duyulan üyelerin (pasif üyeler) parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşleri, parti örgütü ile aidiyet ilişkisi içinde olan ve parti faaliyetlerine katılan üyelerin (aktif üyeler) parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşleri kadar gerçeği yansıtmayacaktır. Bu nedenle, en

[33] Hazirun listesinde yer alan kayıtlı üye sayısıdır. Üyeliklerin askıya çıktığı tarihte 3 ayı doldurmayan kayıtlı üye statüsünde olup hazirun listesinde yer almayan üyelerin de bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

doğru sonuca ulaşabilmek için anket katılımcılarının 42.590 üyenin arasından değil, öncelikli olarak aktif üye olarak kabul edilen 23.053 ile 23.369 kişi arasından gelişigüzel örnekleme yöntemine göre seçilmesi hedeflenmiştir.

Ankete katılan CHP Antalya üyelerinin parti çalışmalarına katılım sıklığı ile ilgili 5 soruya[34] verdikleri yanıtların çapraz eşleştirmesi yapıldığında, sadece 6 katılımcı 5 sorunun tamamında "hiçbiri" seçeneğini işaretlemiştir. Ancak, bu 6 katılımcının 3'ü ile parti etkinliklerinde yüz yüze anket yapılması, diğer 3'ünün de internet üzerinden online ankete katılmaya istek göstermesi nedeniyle pasif üye olarak değerlendirilmemişledir. Yine, 18 katılımcı 4 soruda, 27 katılımcı 3 soruda, 41 katılımcı 2 soruda, 123 katılımcı da 1 soruda "hiçbiri" seçeneğini işaretlemiştir. 989 katılımcı da hiçbir soruda "hiçbiri" seçeneğini işaretlememiştir. Dolayısıyla araştırmanın örneklemi, yani ankete katılan üyelerin tamamı aktif üyeler arasından seçilmiştir. Yani, **anket sonucunda elde edilen bulgular CHP Antalya'nın "tüm üyelerinin" değil, daha rasyonel bir şekilde "aktif üyelerinin" görüşlerini yansıtmaktadır.** Ancak, üyelerin aktiflik derecesini (az aktif, çok aktif) tespit edebilmek mümkün olmadığı için tüm aktif üyeler aynı kategoride ele alınmışlardır.

3.6. Araştırmanın Güvenilirliği (İç Tutarlılık)

Anket içerisinde yer alan ve üyelerin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşlerini ortaya koyan likert tipi soruların[35] sosyal bilimler araştırmalarında önemli bir yer tutan "güvenilirlik (iç tutarlılık)" değerinin Cronbach's Alfa cinsinden oranı 1.159 anket için[36] (% 96,3'ü) "**0,818**" olarak ölçülmüştür.

	N (Kişi)	%
Geçerli	1.159	96,3
Hariç tutulan	45	3,7
Toplam	1.204	100,0

Cronbach's Alfa	Soru Sayısı
0,818	6

[34] Seçim çalışmalarına katılım sıklığı, basın açıklaması ve eylemlere katılım sıklığı, düğün, cenaze, bayramlaşma gibi sosyal ortamlara katılım sıklığı, sosyal medya üzerinde parti çalışmalarını takip etme sıklığı, il ve ilçe örgütleri ile mahalle temsilciliklerini ziyaret etme sıklığı sorularına "her zaman", "çoğunlukla", "bazen", "ara sıra" ve "hiçbir zaman" seçeneklerinden birinin işaretlenmesi istenmiştir.

[35] Ankette yer alan 22, 23, 24, 25, 26, 29 numaralı sorular değerlendirmeye alınmıştır. 27 ve 28 numaralı sorular anketin uygulama aşamasında iptal edilmiştir.

[36] SPSS Programında tüm anketlerin Cronbach's Alfa değerinin hesaplanması için anketlerdeki tüm soruların yanıtlanmış olması gerekmektedir. Değerlendirmeye alınan 45 ankette bazı sorulara yanıt verilmediği için bu anketler SPSS Programı tarafından hesaplama dışında tutulmuştur.

Sosyal bilimler araştırmalarında genel kabul gören Cronbach's Alfa değerleri göz önünde bulundurulduğunda, araştırmanın Cronbach's Alfa değeri anket sorularına verilen yanıtların güvenilirliğinin (iç tutarlılığın) oldukça yüksek olduğunu göstermektedir.

3.7. Araştırmanın Uygulanması

Anketin uygulama sürecinde bilgisayar ve internet teknolojisinin imkanlarından yararlanılmasının zaman, emek ve maliyet olarak önemli bir kolaylık sağlayacağı göz önünde bulundurulmuş, bu amaçla anketlerin belli bir kısmının internet üzerinden online profesyonel anket hizmeti sunan Amerika Birleşik Devletleri merkezli "www.questionpro.com" firması üzerinden online olarak gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Firma tarafından sunulan "http://chpantalyaanket.questionpro.com" adresi ile birlikte "www.chpanket.net" alan adresi üzerinden online anketler aktif hale getirilmiş, CHP Antalya İl Başkanlığı'ndan temin edilen üye veritabanında cep telefon bilgisi yer alan 19.868 CHP üyesine farklı zamanlarda birden fazla defa gönderilen SMS'ler ile ankete katılmaları istenmiştir[37].

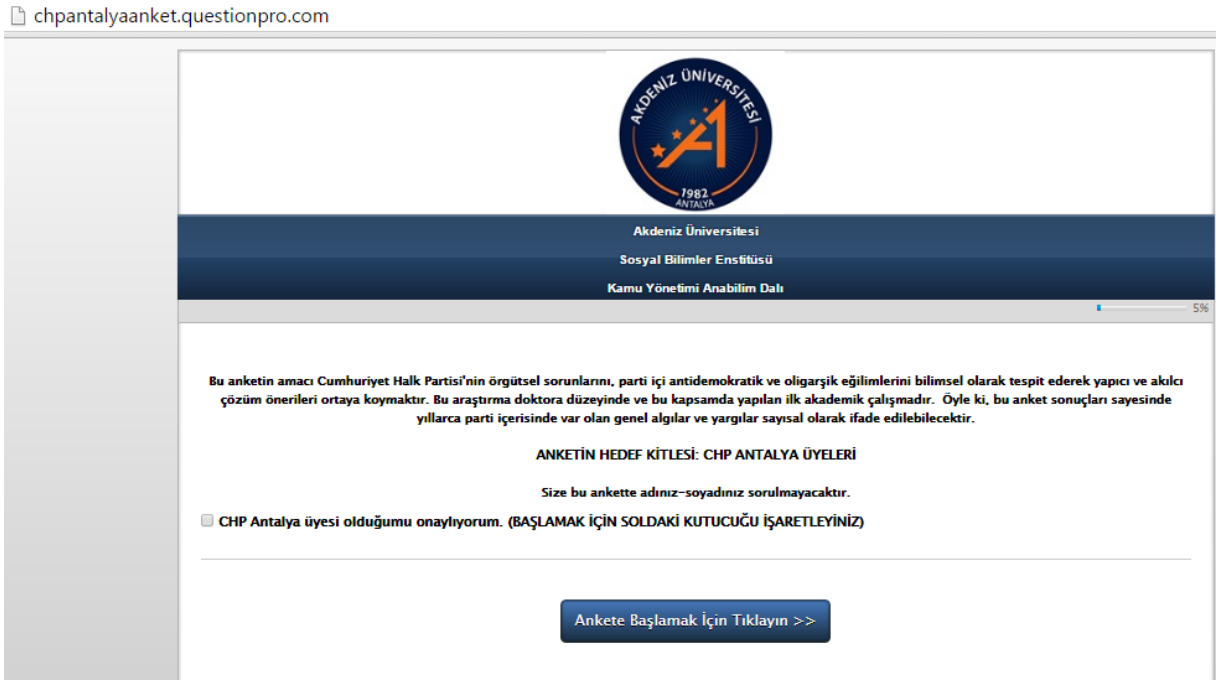

Resim 3.1 Online Anketlerin Gerçekleştirildiği chpanket.net Adresinin Açılış Sayfası

Resim 3.1'de de görüldüğü gibi, SMS yoluyla ulaşılan CHP üyeleri cep telefonu, bilgisayar ve tablet üzerinden www.chpanket.net adresine giriş yaptıktan sonra, "CHP Antalya üyesi olduğumu onaylıyorum" kutucuğunu işaretleyip anket sorularını yanıtlamaya

[37] SMS metni şu şekildedir: "Akdeniz Universitesi Kamu Yonetimi Bolumunun CHP ve Partiici Demokrasi konulu bilimsel araştırmasına katkı için www.chpanket.net adresindeki anketi doldurunuz.

başlamışlardır. Anketin hedef kitlesinin "CHP Antalya Üyeleri" olduğu da özellikle vurgulanmıştır. Anket sorularının üyeler tarafından yanıtlanabilmesi için "CHP Antalya üyesi olduğumu onaylıyorum" kutucuğunun işaretlenmesi, yine üyeler tarafından doldurulan anketin tamamlanabilmesi (onaylanması, değerlendirmeye alınabilmesi) için tüm soruların eksiksiz yanıtlanması (işaretlenmesi) zorunlu kılınmıştır.

Araştırmacı tarafından üyelere gönderilen SMS'ler sonucunda 841 CHP Antalya üyesi anketi doldurmaya başlamış, 500 katılımcı soruları eksiksiz yanıtlayarak anketi tamamlamıştır. Soruları eksik yanıtlayan 341 kişinin anketi ise soruların tamamı yanıtlanmadığı için değerlendirme dışında kalmıştır. Questionpro.com üzerinden yapılan analiz sonucu, değerlendirmeye alınan 500 anketin 481 farklı IP adresi üzerinden doldurulduğu belirlenmiştir[38]. Online anketlerin güvenilirliği ile ilgili olası endişelerin giderilebilmesi için 2 temel kritere uymayan anketler silinerek değerlendirme dışında tutulmuştur:

1.Kriter: Aynı IP adresinden aynı yaş, cinsiyet, meslek ve üyesi bulunulan ilçe örgütü niteliklerine sahip üyeler tarafından doldurulan 4 anket yanlışlıkla birden fazla doldurulmuş olma (tekerrür) olasılığı nedeniyle değerlendirme dışına alınmıştır.

2.Kriter: Anket sorularının yanıtlanma süresi de göz önüne bulundurulduğunda, sorularının dikkatli bir şekilde yanıtlanabilmesi için anketin minimum 3 dakika içerisinde doldurulması gerektiği kanısına varılmıştır. 3 dakikanın altında doldurulduğu tespit edilen 1 anket değerlendirme dışına alınmıştır.

Böylece, internet üzerinden online olarak, her biri tekil kişi tarafından minimum 3 dakika içerisinden doldurulmuş **495** anket değerlendirmeye alınmıştır.

Yüz yüze görüşme yoluyla yapılan anketlerin uygulanması ve değerlendirilmesi sürecinde de titizlikle davranılmıştır. Anketlerin daha önce de belirtildiği gibi "aktif üye" olarak tanımlanan üyeler arasından doldurulmasına özen gösterilmiş; bu bağlamda, katılımcılar parti seçim çalışmalarına, seçim mitinglerine, parti içi sandık çevresi eğitimlerine, gençlik/kadın kolları ve mahalle delege seçimlerine, parti örgütü tarafından düzenlenen kahvaltı ve akşam yemeklerine katılan, il ve ilçe örgüt binaları ile mahalle temsilciliklerini ziyaret eden, partili kimliği ile ön olana çıkmış olan kişiler arasından seçilmiş; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, üyesi bulunulan ilçe örgütü ve üyelik süresi gibi faktörlerin tüm aktif üyeleri temsil edebilir şekilde dağılması konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Yüz yüze görüşme yoluyla 807 anket doldurulmuş, ancak "gelişigüzel doldurma, yeteri kadar yanıtın

[38] Aynı cep telefonu, bilgisayar ya da tablet üzerinden farklı kişiler tarafından doldurulan anketler ile aynı internet ağından internet erişimi sağlayan farklı cep telefonu, bilgisayar ya da tabletler aynı IP adresini kullanmaktadır.

işaretlenmemesi" gibi nedenlerle 98 anket değerlendirme dışında tutulmuş, **709** anket değerlendirmeye alınmıştır.

Böylece, 495'i internet üzerinden online anket yoluyla, 709'u da yüz yüze görüşme yoluyla olmak üzere toplamda 1.204 anket değerlendirilmeye alınmıştır. 42.590 kişilik araştırma evreninin ($_{+}^{-}$ 0.03 örnekleme hatası ile) temsil edebilmesi için örneklem büyüklüğünün minimum 1.041 olması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, 1.204 katılımcı sayısı ile örneklem büyüklüğünün evreni temsil kabiliyetinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

3.8. Araştırma Bulguları

Araştırma kapsamında en doğru sonuca ulaşılabilmesi bakımından anket katılımcılarının CHP Antalya'nın 42.590 üyenin arasından değil, öncelikli olarak aktif üye olarak kabul edilen 23.053 ile 23.369 kişi arasından gelişigüzel örnekleme yöntemine göre seçildiği, yani anket sonucunda elde edilen bulguların CHP Antalya'nın "tüm üyelerinin" değil, daha rasyonel bir şekilde "aktif üyelerinin" görüşlerini yansıttığına daha önce değinilmişti. Bu açıdan bakıldığında, anket sonuçları değerlendirilirken CHP Antalya'nın "aktif üyeleri"nin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin görüşlerini yansıttığının özellikle vurgulanması gerekmektedir.

3.8.1. Katılımcıların (Üyelerin) Kişisel Özellikleri

Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan 1.204 anket içerisinden, yaşı ile ilgili soruya yanıt veren aktif üyelerin % 17,8'i 18-29, % 15,4'ü 30-39, % 16,5'i 40-49, % 28,2'si 50-59, % 19'u 60-69 yaş aralığında, % 2,9'u da 70 yaş ve üzerindedir.

Tablo 3.6 Ankete Katılanların Yaş Aralığı

Yaş aralığı	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
18-29	214	17,7	17,8
30-39	185	15,3	15,4
40-49	198	16,4	16,5
50-59	339	28,1	28,2
60-69	228	18,9	19,0
70+	35	2,9	2,9
Toplam	1.199	99,6	100,0
Boş bırakılan	5	0,4	
	1.204	% 100	

Cinsiyet ile ilgili soruya yanıt veren 1199 aktif üyenin % 64,9'u erkek, % 35,1'i de kadındır[39].

Tablo 3.7 Ankete Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Kadın	421	35,0	35,1
Erkek	778	64,6	64,9
Toplam	1.199	99,6	100,0
Boş bırakılan	5	0,4	
	1.204	% 100	

Eğitim düzeyi ile ilgili soruya yanıt veren 1201 aktif üyenin % 9,7'si ilkokul, % 10,3'ü ortaokul, % 29,6'sı lise, % 18,8'i üniversite önlisans, % 28,8'i üniversite lisans, % 2,7'si de üniversite lisansüstü mezunudur.

Tablo 3.8 Ankete Katılanların Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
İlkokul	117	9,7	9,7
Ortaokul	124	10,3	10,3
Lise	356	29,6	29,6
Üniversite-Önlisans	226	18,8	18,8
Üniversite-Lisans	346	28,7	28,8
Üniversite-Lisansüstü	32	2,7	2,7
Toplam	1.201	99,8	100,0
Boş bırakılan	3	0,2	
	1.204	% 100	

Mesleği ile ilgili soruya yanıt veren 1.202 aktif üyenin % 17,9'u işçi, % 10,8'i serbest meslek erbabı, % 2,2'si çiftçi, % 6,2'si iş adamı/iş kadını, % 39'u emekli, % 4,9'u öğrenci, % 0,4'ü akademisyen, % 6,7'si ev hanımı, % 2,1'i işsiz, % 9,8'i de diğer meslek gruplarına mensuptur.

[39] CHP Antalya İl Örgütü'nün 42.590 kayıtlı üyesinin % 67'si erkeklerden, % 33'ü kadınlardan oluşmaktadır. Nisan 2014 itibariyle CHP'nin tüm üyelerinin % 69'u erkeklerden, % 31'i kadınlardan oluşmaktadır (http://www.milliyet.com.tr. erişim tarihi: 25.10.2016)

Tablo 3.9 Ankete Katılanların Mesleklere Göre Dağılımı

Mesleği	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
İşçi	215	17,9	17,9
Serbest Meslek	130	10,8	10,8
Çiftçi	26	2,2	2,2
İş Adamı/İş Kadını	74	6,1	6,2
Emekli	469	39,0	39,0
Öğrenci	59	4,9	4,9
Akademisyen	5	0,4	0,4
Ev Hanımı	81	6,7	6,7
İşsiz	25	2,1	2,1
Diğer	118	9,8	9,8
Toplam	1.202	99,8	100,0
Boş bırakılan	2	0,2	
	1.204	% 100	

CHP Antalya İl Örgütü'nde üyelik süresi ile ilgili soruya yanıt veren 1.173 aktif üyenin % 32,3'ü 1 gün-3 yıl arası, % 24,8'i 4-7 yıl arası, % 14,5'i 8-11 yıl arası, % 7,5'i 12-15 yıl arası, % 3,8'i 16-19 yıl arası, % 6,1'i 20-23 yıl arası, % 10,6'sı 24 yıl ve üzeri[40] CHP üyesidir.

Tablo 3.10 Ankete Katılanların Üyelik Süreleri

Üyelik Süresi	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
1 gün-3 yıl	380	31,5	32,3
4-7 yıl	291	24,1	24,8
8-11 yıl	171	14,2	14,5
12-15 yıl	89	7,3	7,5
16-19 yıl	45	3,7	3,8
20-23 yıl	72	5,9	6,1
24+	125	10,3	10,6
Toplam	1.173	97,4	100,0
Boş bırakılan	31	2,6	
	1.204	% 100	

[40] CHP'nin kapalı olduğu dönemde SHP üyeliği ya da 1980 öncesi CHP üyeliği de dahil edilmiştir.

Üyesi olduğu CHP ilçe örgütü ile ilgili soruya yanıt veren 1.201 aktif üyenin % 0,1'i Akseki, % 1,7'si Aksu, % 3,6'sı Alanya, % 0,2'si Demre, % 5,1'i Döşemealtı, % 0,8'i Elmalı, % 0,5'i Finike, % 2,3 Gazipaşa, % 0,1'i Gündoğmuş, % 0,1'i İbradı, % 1,2'si Kaş, % 2,1'i Kemer, % 13,7'si Konyaaltı, % 0,7'si Korkuteli, % 13,1'i Konyaaltı, % 1,4'ü Kumluca, % 8,9'u Manavgat, % 44,4'ü Muratpaşa, % 0,2'si Serik ilçe örgütü üyesidirler[41].

Tablo 3.11 Ankete Katılanların Üyesi Olduğu İlçe

Üyesi olduğu ilçe	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Akseki	1	0,1	0,1
Aksu	20	1,7	1,7
Alanya	43	3,6	3,6
Demre	3	0,2	0,2
Döşemealtı	61	5,1	5,1
Elmalı	10	0,8	0,8
Finike	6	0,5	0,5
Gazipaşa	28	2,3	2,3
Gündoğmuş	1	0,1	0,1
İbradı	1	0,1	0,1
Kaş	14	1,2	1,2
Kemer	25	2,1	2,1
Kepez	164	13,6	13,7
Korkuteli	8	0,7	0,7
Konyaaltı	157	13,0	13,1
Kumluca	17	1,4	1,4
Manavgat	107	8,9	8,9
Muratpaşa	533	44,3	44,4
Serik	2	0,2	0,2
Toplam	1.201	99,8	100,0
Boş bırakılan	3	0,2	
	1.204	% 100	

Üyelerin kendilerini ideolojik tanımlamaları ile ilgili soruya yanıt veren 1.176 aktif üyenin % 69,6'sı kendini sosyal demokrat, % 22,3'ü sosyalist, % 6,5'i ulusalcı, % 0,7'si liberal, % 0,9'u da muhafazakar olarak tanımlamıştır.

[41] Üye ağırlığının merkez ilçelerde olduğu, ilçelerde aktif üye sayısının oldukça düşük olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 3.12 Ankete Katılanların İdeolojik Tanımlamaları

İdeolojik Tanımlama	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Sosyal Demokrat	819	68,0	69,6
Sosyalist	262	21,8	22,3
Ulusalcı	77	6,4	6,5
Liberal	8	0,7	0,7
Muhafazakar	10	0,8	0,9
Toplam	1.176	97,7	100,0
Boş bırakılan	28	2,3	
	1.204	% 100	

Partideki etkin görevleri sorusuna yanıt veren aktif üyelerin 750'si kendilerinin sadece üye, 375'i mahalle (ilçe kongre) delegesi, 124'ü il delegesi, 26'sı kurultay delegesi, 116'sı ilçe yöneticisi, 34'ü de il yöneticisi olduklarını beyan etmişlerdir[42][43].

Tablo 3.13 Ankete Katılanların Partideki Görevleri

Partideki Görevi	Frekans (Kişi sayısı)
Sadece Üye	750
Mahalle (İlçe Kongre) Delegesi	375
İl Delegesi	124
Kurultay Delegesi	26
İlçe Yöneticisi	116
İl Yöneticisi	34

3.8.2. Katılımcıların Parti Faaliyetlerine Katılım Sıklığı

Ankete katılan aktif üyelerin % 29,4'ü parti örgütü tarafından düzenlenen seçim çalışmalarına (saha çalışması, propaganda vs.) "her zaman", % 32,2'si "çoğunlukla", % 19,5'i "bazen", % 13,4'ü "ara sıra" katıldıklarını, % 5,5'i de "hiçbir zaman" katılmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 3.14).

Ankete katılan aktif üyelerin % 22'si parti örgütü tarafından düzenlenen basın açıklaması ve eylem gibi siyasi faaliyetlere "her zaman", % 34,4'ü "çoğunlukla", % 20'si

[42] Üyelerin birden fazla seçenek işaretleyebilmelerine imkan tanınmıştır.
[43] İl ve ilçe gençlik ve kadın kolları yöneticilerinin de "il yöneticisi" ya da "ilçe yöneticisi" seçeneklerini işaretledikleri gözlemlenmiştir.

"bazen", % 16,4'ü "ara sıra" katıldıklarını, % 7,3'ü de "hiçbir zaman" katılmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 3.15).

Ankete katılan aktif üyelerin % 15,7'si parti üyeleriyle düğün, cenaze, bayramlaşma vs. gibi sosyal ortamlarda "her zaman", % 30,1'i "çoğunlukla", % 25,9'u "bazen", % 19,2'si "ara sıra" bir araya geldiklerini, % 9,1'i de "hiçbir zaman" bir araya gelmediklerini belirtmişlerdir (Tablo 3.16).

Ankete katılan aktif üyelerin % 50,6'sı parti çalışmalarını sosyal medya (Facebook, Twitter vs.) üzerinden "her zaman", % 28,5'i "çoğunlukla", % 8,1'i "bazen", % 7'si "ara sıra" takip ettiklerini, % 5,7'si de "hiçbir zaman" takip etmediklerini belirtmişlerdir (Tablo 3.17).

Ankete katılan aktif üyelerin % 26,1'i CHP Antalya il ve ilçe örgütleri ya da mahalle temsilciliklerine "her zaman", % 30,6'sı "çoğunlukla", % 20'si "bazen", % 18,3'ü "ara sıra" gittiklerini, % 4,9'u da "hiçbir zaman" gitmediklerini belirtmişlerdir (Tablo 3.18).

Tablo 3.14 Ankete Katılanların Partinin Seçim Çalışmalarına Katılım Sıklığı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Her zaman	352	29,2	29,4
Çoğunlukla	385	32,0	32,2
Bazen	234	19,4	19,5
Ara sıra	160	13,3	13,4
Hiçbir zaman	66	5,5	5,5
Toplam	1.197	99,4	100,0
Boş bırakılan	7	0,6	
	1.204	% 100	

Tablo 3.15 Ankete Katılanların Partinin Basın Açıklaması ve Eylemlere Katılım Sıklığı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Her zaman	263	21,8	22,0
Çoğunlukla	412	34,2	34,4
Bazen	240	19,9	20,0
Ara sıra	196	16,3	16,4
Hiçbir zaman	87	7,2	7,3
Toplam	1.198	99,5	100,0
Boş bırakılan	6	0,5	
	1.204	% 100	

Tablo 3.16 Ankete Katılanların Parti Üyeleriyle Sosyal Ortamlara Katılım Sıklığı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Her zaman	188	15,6	15,7
Çoğunlukla	360	29,9	30,1
Bazen	309	25,7	25,9
Ara sıra	229	19,0	19,2
Hiçbir zaman	109	9,1	9,1
Toplam	1.195	99,3	100,0
Boş bırakılan	9	0,7	
	1.204	% 100	

Tablo 3.17 Ankete Katılanların Parti Çalışmalarını Sosyal Medyada Takip Etme Sıklığı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Her zaman	603	50,1	50,6
Çoğunlukla	340	28,2	28,5
Bazen	97	8,1	8,1
Ara sıra	84	7,0	7,0
Hiçbir zaman	68	5,6	5,7
Toplam	1.192	99,0	100,0
Boş bırakılan	12	1,0	
	1.204	% 100	

Tablo 3.18 Ankete Katılanların Partinin İl- İlçe Örgütleri ve Mahalle Temsilciliklerine Gidiş Sıklığı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Her zaman	313	26,0	26,1
Çoğunlukla	367	30,5	30,6
Bazen	240	19,9	20,0
Ara sıra	220	18,3	18,3
Hiçbir zaman	59	4,9	4,9
Toplam	1.199	99,6	100,0
Boş bırakılan	5	0,4	
	1.204	% 100	

3.8.3. Katılımcıların Parti ile Aidiyet İlişkisi

1. Ankette yer alan "CHP'nin güncel parti tüzüğünü okudunuz mu?" sorusunu yanıtlayan aktif üyelerin % 41,1'i CHP'nin güncel parti tüzüğünü okumamış, % 29,9'u bir kısmını okumuş, sadece % 28,9'u tamamını okumuştur.

Tablo 3.19 Güncel Parti Tüzüğünü Okuyan, Bir Kısmını Okuyan ve Okumayan Katılımcıların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Okumadım	488	40,5	41,1
Bir kısmını okudum	355	29,5	29,9
Tamamını okudum	343	28,5	28,9
Toplam	1.186	98,5	100,0
Boş bırakılan	18	1,5	
	1.204	% 100	

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda oligarşinin kaçınılmazlığını örgütün doğası, liderlerin psikolojisi ve kitlelerin (üyelerin) psikolojisi olmak üzere 3 temel faktöre dayandırmıştır. Daha önce de değinildiği üzere, gerek üyelerin karmaşık ve rasyonel örgüt yapısı içerisinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek, denetleyebilecek yeterli bilgi ve eğitime sahip olmaması; gerek üyelerin kendilerinin ve ailelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda olmaları nedeniyle parti işlerine ayıracak yeteri kadar zamanlarının olmaması; gerek üyelerin iş dışında kalan boş zamanlarını parti çalışmaları yerine dinlenme ve sosyal faaliyetlere ayırmayı tercih etmeleri; gerekse de üyelerin liderlerini (ve kendi seçtikleri delegeleri ve yöneticileri) parti işlerini kendileri adına yürütmekle yetkilendirdikleri, kendi sorumluluklarını onlara yükledikleri algısı üyeler açısından Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda "üyelerin yetersizliği/ilgisizliği" olarak tanımladığı "boşvermişlik hali"nin ortaya çıkmasına neden olmaktadır[44].

Bu anlamda, Cumhuriyet Halk Partisi gibi köklü bir partide gerek partinin ideolojisini, gerek üyelik sistemini ve üyelerin sorumluluklarını, gerekse de partinin örgütlenmesini ve işleyişini ortaya koyan parti tüzüğünün güncel halini ankete katılan aktif üyelerin % 41,1'inin hiç okumamış olması, tamamının da sadece % 28,9'u tarafından okunmuş olması Michels'in

[44] CHP Antalya'nın 19 ilçe başkanı ile gerçekleştirilen görüşmelerde elde edilen veriler de göz önünde bulundurulduğunda, "partinin uzun yıllardır iktidar olamamış olmasının yanı sıra önümüzdeki yıllarda da iktidar olabileceğine dair beklentilerin zayıf olmasının yarattığı heyecansızlık" ve "iktidar partisi Ak Parti'nin sahip olduğu siyasal, ekonomik ve toplumsal baskın güç karşısında duyulan şahsi kaygılar" da "boşvermişlik hali"nin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "kitlelerin (üyelerin) yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde desteklemektedir[45].

Aynı soru ile ilgili olarak, daha objektif bir değerlendirme ortaya koyabilmek amacıyla, sorunun farklı bir şekilde sorularak katılımcılar tarafından kendilerini kapsam dışında tutan, yani kendi dışındaki tüm diğer üyeleri kapsayan bir şekilde yanıtlanması istenmiştir. Böylece, CHP Antalya'nın kendi dışındaki üyelerini daha iyi tanıyan aktif üyelerin bu konudaki gözlemlerinden yararlanılmıştır. Bu amaçla ankete katılan aktif üyelere "Sizce CHP üyelerinin yüzde kaçı güncel CHP Parti Tüzüğü'nü okumuştur?" sorusu yöneltilmiş, aktif üyelerin % 7,7'si üyelerin "büyük çoğunluğu"nun, % 14,9'u üyelerin "yarısından fazlası"nın, % 29,4'ü üyelerin "yarısından azı"nın, % 40,5'i üyelerin "çok azı"nın CHP'nin güncel parti tüzüğünü okuduğu, % 7,5'i de "neredeyse hiçbiri"nin okumamış olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Üyelerin gözlemleri de, aynı konuda araştırmacının değerlendirmesine paralel olarak, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "kitlelerin (üyelerin) yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde desteklemektedir.

Tablo 3.20 Ankete Katılanlara Göre Güncel Parti Tüzüğünü Okuyan Üyelerin Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Büyük çoğunluğu	91	7,6	7,7
Yarısından fazlası	177	14,7	14,9
Yarısından azı	349	29,0	29,4
Çok azı	481	40,0	40,5
Neredeyse hiçbiri	89	7,4	7,5
Toplam	1.187	98,6	100,0
Boş bırakılan	17	1,4	
	1.204	% 100	

2. Ankette yer alan "CHP'nin güncel parti programını okudunuz mu?" sorusunu yanıtlayan aktif üyelerin % 46,1'i 2008 yılında hazırlanan Çağdaş Türkiye İçin Değişim adlı güncel parti programını okumamış, % 32,4'ü bir kısmını okumuş, yine sadece % 21,4'ü tamamını okumuştur.

[45] Bu oranın ve bu başlık altında ele alınacak tüm oranların, CHP Antalya'nın tüm üyelerinin yaklaşık % 45'ine tekabül eden pasif üyeleri kapsamıyor olması, yani sadece aktif üyeleri kapsıyor olması göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlamda, aktif ve pasif tüm üyelerin değerlendirilmeye alınabilmesi mümkün olsa, ortaya çıkacak olan tablo mevcut tabloyu kesin bir şekilde Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşleri daha da destekleyici bir anlam ifade edecektir.

Tablo 3.21 Güncel Parti Programını Okuyan, Bir Kısmını Okuyan ve Okumayan Katılımcıların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Okumadım	538	44,7	46,1
Bir kısmını okudum	378	31,4	32,4
Tamamını okudum	250	20,8	21,4
Toplam	1.166	96,8	100,0
Boş bırakılan	38	3,2	
	1.204	% 100	

Güçlü tarihsel ideolojik köklere sahip olan ve son 14 yıldır ana muhalefet partisi olarak iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin en büyük alternatifi konumunda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin gerek ideolojisini, gerekse de somut siyasi, sosyal, ekonomik, toplumsal, kültürel hedeflerini ve vaatlerini detaylı bir şekilde ele aldığı güncel parti programının tamamının aktif üyelerin sadece % 21,4'ü tarafından okunmuş, % 46,1'i tarafından da hiç okunmamış olması Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "kitlelerin yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde desteklemektedir.

Aynı soru ile ilgili olarak, daha objektif bir değerlendirme ortaya koyabilmek amacıyla, sorunun farklı bir şekilde sorularak katılımcılar tarafından kendilerini kapsam dışında tutan, yani kendi dışındaki tüm diğer üyeleri kapsayan bir şekilde yanıtlanması istenmiştir. Böylece, CHP Antalya'nın kendi dışındaki üyelerini daha iyi tanıyan aktif üyelerin bu konudaki gözlemlerinden yararlanılmıştır.

Tablo 3.22 Ankete Katılanlara Göre Güncel Parti Programını Okuyan Üyelerin Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Büyük çoğunluğu	86	7,1	7,3
Yarısından fazlası	199	16,5	16,9
Yarısından azı	360	29,9	30,6
Çok azı	445	37,0	37,8
Neredeyse hiçbiri	86	7,1	7,3
Toplam	1.176	97,7	100,0
Boş bırakılan	28	2,3	
	1.204	% 100	

Ankete katılan aktif üyelere "Sizce CHP üyelerinin yüzde kaçı güncel CHP Parti Programını okumuştur?" sorusu yöneltilmiş, aktif üyelerin % 7,3'ü üyelerin "büyük

çoğunluğu"nun, % 16,9'u üyelerin "yarısından fazlası"nın, % 30,6'sı üyelerin "yarısından azı"nın, % 37,8'i üyelerin "çok azı"nın CHP'nin güncel parti tüzüğünü okuduğu, % 7,3'ü de "neredeyse hiçbiri"nin okumamış olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Üyelerin gözlemleri de, aynı konuda araştırmacının değerlendirmesine paralel olarak, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "üyelerin yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde desteklemektedir.

3. Ankette yer alan "Son 2 yılda üyelik aidatlarınızı düzenli olarak ödediniz mi?" sorusunu yanıtlayan aktif üyelerin % 63,2'si "Evet", % 36,8'i ise "Hayır" yanıtını vermiştir.

Tablo 3.23 Son 2 Yılda Düzenli Aidat Ödeyen/Ödemeyen Katılımcıların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	744	61,8	63,2
Hayır	434	36,0	36,8
Toplam	1.178	97,8	100,0
Boş bırakılan	26	2,2	
	1.204	% 100	

CHP'nin siyasal ve örgütsel faaliyetlerini sürdürebilmesi için ciddi bir maddi altyapıya sahip olması gerekmektedir. Bu anlamda üyelerin maddi desteği CHP'nin diğer siyasi partilerle rekabet edebilmesi açısından oldukça önemlidir. CHP Tüzüğü'nün 7. maddesi üyelerin yıllık 12 TL ile 120 TL arasında aidat ödemesini zorunlu hale getirmiş, aidatını ödemeyenlerin parti içi seçimlerde oy kullanamayacağı belirtilmiştir. Gerek 2011 yılından beri uygulanan mobil aidat sistemi, gerekse de e-ödeme yoluyla aidat ödeyebilmenin kolaylıkla mümkün olabilmesine rağmen ankete katılanların % 36,8'inin aylık "1 TL" gibi sembolik bir meblağı ödeme sorumluluğunu yerine getirmediği görülmektedir. CHP Antalya'nın tüm üyelerinin yaklaşık % 45'ine tekabül eden pasif üyelerin aidat ödeme yükümlülüğünü yerine getirmediği varsayıldığında[46], eldeki veriler tüm üyeler açısından Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "kitlelerin (üyelerin) yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde desteklemektedir.

[46] CHP Antalya'nın tüm üyelerinin yaklaşık % 45'ine tekabül eden pasif üyelerin aidat ödeme yükümlülüğünü yerine getirmediği varsayılabilir. Çünkü, bir pasif üye eğer ilçe örgütüne giderek makbuz karşılığı üyelik aidatını öderse, ya da mobil/kredi kartı ile online ödeme gerçekleştirmiş olursa üyelik bilgileri (özellikle de güncel cep telefon numarası) ödeme sırasında güncelleneceği için CHP Antalya İl Başkanlığı tarafından ulaşılabilir hale gelecektir. Bu nedenle pasif üyelerin tamamının aidat ödeme yükümlülüğünü yerine getirmediği gibi bir varsayımla hareket edildiğinde, 23.053 aktif üyenin % 36,8'ine tekabül eden 8.484 üye ile pasif üye olarak kabul edilen 19.537 üye birlikte ele alındığında, tüm üyelerin % 65,8'inin aidat ödeme yükümlülüğünü yerine getirmediği söylenebilir.

4. Ankette yer alan "Son 2 yıldaki seçimlerde düzenli olarak sandık başında ya da seçim günü parti çalışmalarında görev aldınız mı?" sorusunu yanıtlayan aktif üyelerin % 76,8'i son 2 yıldaki seçimlerde (29 Mart 2014 Yerel Seçimleri, 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri) düzenli olarak sandık başında ya da seçim günü parti çalışmalarında görev aldıklarını, % 23,2'si de görev almadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3.24 Son 2 Yıldaki Seçimlerde Sandık Başında ya da Seçim Günü Parti Çalışmalarında Görev Alan Katılımcıların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	915	76,0	76,8
Hayır	277	23,0	23,2
Toplam	1.192	99,0	100,0
Boş bırakılan	12	1,0	
	1.204	% 100	

Tüm siyasal partilerde olduğu gibi CHP'de de üyelerin en başta gelen yükümlüklerinden birisi şüphesiz seçim günleri sandık görevlisi ya da gözlemci olarak seçim sandıklarının güvenliğinin sağlamak, ya da parti tarafından organize edilen seçim çalışmalarında görev almaktır. Bu anlamda, aktif üyelerin % 76,8'inin seçim günü çalışmalarında görev alıyor olmaları, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "kitlelerin yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde desteklememektedir[47].

5. Ankette yer alan "Son 2 yılda parti örgütü tarafından düzenlenen parti içi eğitimlere (ideolojik, kurumsal, sandık çevresi eğitimleri) düzenli olarak katıldınız mı?" sorusunu yanıtlayan aktif üyelerin % 65,4'ü son 2 yılda düzenlenen parti içi eğitimlere düzenli olarak katıldıklarını, % 34,6'sı da düzenli olarak katılmadıklarını belirtmişlerdir. Burada anketlerin uygulanma aşamasında çok sayıda katılımcının bu soruyla ilgili olarak "parti içi eğitimlerin yapılmadığı ya da yetersiz olduğu" yönündeki tepkilerini dikkate almak gerekmektedir. Yani, aktif üyelerin % 34,6'sının son 2 yılda parti içi eğitimlere katılmamış olmasını sadece üyelerin ilgisizliği ile açıklamak yeterli değildir.

Diğer taraftan, CHP Antalya'nın tüm üyelerinin yaklaşık % 45'ine tekabül eden pasif üyelerin halihazırda gerçekleştirilmiş olan parti içi eğitimlere katılmış olmaları da olası görünmemektedir. Bu anlamda, mevcut verinin Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda

[47] CHP Antalya'nın tüm üyelerinin yaklaşık % 45'ine tekabül eden pasif üyelerin tutumunu ele almak çok anlamlı olmayacaktır. Çünkü, gerek sandık görevlisi, gerek müşahit, gerekse de diğer seçim günü parti görevleri sınırlı sayıda görevli gerektirdiği için tüm üyelerin bu çalışmalara katılmaları beklenmemelidir.

ortaya koyduğu "kitlelerin yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde tamamen olmasa da "kısmen" desteklediğini kabul etmek mümkündür.

Tablo 3.25 Son 2 Yılda Parti Örgütü Tarafından Düzenlenen Parti İçi Eğitimlere Katılan Katılımcıların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	773	64,2	65,4
Hayır	409	34,0	34,6
Toplam	1.182	98,2	100,0
Boş bırakılan	22	1,8	
	1.204	% 100	

6. Ankette yer alan "Üyesi bulunduğunuz CHP ilçe örgütünün ilçe başkanını tanıyor musunuz?" sorusunu yanıtlayan aktif üyelerin % 91'i üyesi bulunduğu CHP ilçe örgütünün ilçe başkanını tanımakta, % 9'u da tanımamaktadır.

Tablo 3.26 Üyesi Bulunduğu İlçe Örgütünün İlçe Başkanını Tanıyan/Tanımayan Katılımcıların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	1079	89,6	91,0
Hayır	107	8,9	9,0
Toplam	1.186	98,5	100,0
Boş bırakılan	18	1,5	
	1.204	% 100	

Önceki veriler ile kıyaslandığında burada üyelerin parti örgütü ile aidiyet ilişkisi bakımında daha pozitif bir tablo ortaya çıkmakta, aktif üyelerin % 91'inin üyesi bulundukları ilçe örgütünün ilçe başkanını tanıyor olması Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "kitlelerin yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde desteklememektedir. Diğer taraftan, CHP Antalya'nın tüm üyelerinin yaklaşık % 45'ine tekabül eden pasif üyelerin üyesi bulundukları ilçe örgütünün ilçe başkanını tanımadıkları varsayılsa bile, eldeki verinin Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "kitlelerin yetersizliği/ilgisizliği" görüşünü Antalya ölçeğinde destekleyip desteklemediğini yorumlayabilmek oldukça güçtür[48].

[48] Pasif üyelerin tamamının üyesi bulundukları ilçe örgütünün ilçe başkanını tanımadıkları gibi bir varsayımla hareket edildiğinde, 23.053 aktif üyenin % 9'una tekabül eden 2.075 üye ile pasif üye olarak kabul edilen 19.537 üye birlikte ele alındığında, tüm üyelerin % 50,7'sinin üyesi bulundukları ilçe örgütünün ilçe başkanını

3.8.4. Üyelerin CHP'de Parti İçi Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı

Araştırma kapsamında ankete katılan aktif üyelere sorulan likert tipi sorularda üyelere en olumludan en olumsuza yargılar verilmiş, bu yargılara ilişkin tutumlarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Verilen yargılar için katılımcılardan "kesinlikle katılıyorum", "katılıyorum", "ne katılıyorum ne katılmıyorum", "katılmıyorum" ve "kesinlikle katılmıyorum" seçeneklerinden birini işaretlemesi istenmiş, böylece elde edilen yanıtlar ile ankete katılan aktif üyelerin CHP'de parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin olumlu ve olumsuz görüşleri verilen yargının derecesi ile birlikte açığa çıkarılmıştır.

1. Ankete katılan aktif üyelerin % 36,9'u "Bence CHP'de sade bir üye partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi değildir." yargısı ile ilgili olarak "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini tercih ederken, % 31,1'i "katılıyorum", % 11,1'i "ne katılıyorum ne katılmıyorum", % 15,8'i "katılmıyorum", % 5,1'i de "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 68'i CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olmadığı, buna karşın % 20,9'u da CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olduğu yönünde tutum ortaya koymuştur.

Tablo 3.27 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Sade Bir Üye Partinin Karar Alma ve Politika Belirleme Süreçlerinde Söz Sahibi Değildir." Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	439	36,5	36,9
Katılıyorum	370	30,7	31,1
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	132	11,0	11,1
Katılmıyorum	188	15,6	15,8
Kesinlikle katılmıyorum	61	5,1	5,1
Toplam	1.190	98,8	100,0
Boş bırakılan	14	1,2	
	1.204	% 100	

"Ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler "kararsızlar" olarak ele alındığında, yani "ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneğini tercih eden 132 katılımcı (% 11,1) değerlendirme dışında tutulup diğer 4 seçeneği işaretleyen 1.058 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif

tanımıyor, % 49,3'ünün de üyesi bulundukları ilçe örgütünün ilçe başkanını tanıyor oldukları varsayılabilir. Oranların birbirine yakın olması konuya ilişkin değerlendirme yapmayı olanaksız kılmaktadır.

üyelerin % 76,4'ünün CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olmadığı, buna karşın % 23,5'inin de CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olduğu yönünde tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

2. Ankete katılan aktif üyelerin % 29,5'i "Bence CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçleri genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (ekiplerin) güdümündedir." yargısı ile ilgili olarak "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini tercih ederken, % 39,2'si "katılıyorum", % 10,9'u "ne katılıyorum ne katılmıyorum", % 14,9'u "katılmıyorum", % 5,7'si de "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 68,7'si CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (klikler) güdümünde olduğu, buna karşın % 20,6'sı da CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (klikler) güdümünde olmadığı yönünde tutum ortaya koymuştur.

Tablo 3.28 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Karar Alma ve Politika Belirleme Süreçleri Genel Merkezde ve Yerelde Belli Oligarşik Grupların (Ekiplerin) Güdümündedir." Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	349	29,0	29,5
Katılıyorum	464	38,5	39,2
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	129	10,7	10,9
Katılmıyorum	176	14,6	14,9
Kesinlikle katılmıyorum	67	5,6	5,7
Toplam	1.185	98,4	100,0
Boş bırakılan	19	1,6	
	1.204	% 100	

"Ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler "kararsızlar" olarak ele alındığında, yani 129 katılımcı (% 10,9) değerlendirme dışında tutulup diğer 4 seçeneği işaretleyen 1056 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % 76,9'unun CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (klikler) güdümünde olduğu, buna karşın % 23'ünün de CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (klikler) güdümünde olmadığı yönünde bir tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

CHP'de üyelerin parti içi demokrasi ve oligarşiye ilişkin tutumlarını ölçmeye yönelik olarak sorulan her iki likert tipi soruya verilen yanıtlar, ankete katılan üyelerin "üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olması" (parti içi demokrasi) ile "oligarşik grupların karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olması" (oligarşi) arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Yani, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda parti içi demokrasi ile oligarşi arasında kurduğu ters yönlü ilişkinin (daha fazla demokrasi-daha az oligarşi, daha fazla oligarşi-daha az demokrasi) ankete katılan üyeler tarafından da doğrulanmış olduğu görülmektedir. CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçlerinde üyelerin söz sahibi olmadığını düşünen aktif üyelerin oranı % 68 ("ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği değerlendirme dışında tutulduğunda % 76,4) iken, karar alma ve politika belirleme süreçlerinde oligarşinin hakim olduğunu düşünen aktif üyelerin oranı da % 68,7 ("ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği değerlendirme dışında tutulduğunda % 76,9)'dir.

Ankete katılan aktif üyelerin büyük çoğunluğunun CHP'de sade üyelerin değil oligarşik grupların (ekiplerin) karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olduğu yönünde bir tutum ortaya koymuş olması, esasen CHP açısından genel merkezde ve yerelde oligarşinin varlığının, yani karar alma ve politika belirleme süreçlerinde üyelerin değil, lider ve çevresindekilerden oluşan yöneten azınlığın söz sahibi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu anlamda, ankete katılan aktif üyelerin konuya ilişkin tutumu Michels'in Oligarşi'nin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "oligarşinin kaçınılmazlığı" görüşünü desteklemektedir.

3. Ankete katılan aktif üyelerin % 34,6'sı "Bence CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önü elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar (ekipler) tarafından bilinçli olarak kesilmektedir" yargısı ile ilgili olarak "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini tercih ederken, % 36,8'i "katılıyorum", % 8,9'u "ne katılıyorum ne katılmıyorum", % 14,2'si "katılmıyorum", % 5,5'i de "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 71,4'ü CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiği, % 19,7'si de CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesilmediği yönünde bir tutum ortaya koymuştur.

Tablo 3.29 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Değişim İhtiyacı Ortaya Koyan Gençlerin Önü Elindeki Gücü Muhafaza Etmek İsteyen Oligarşik Gruplar (Ekipler) Tarafından Bilinçli Olarak Kesilmektedir" Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	413	34,3	34,6
Katılıyorum	439	36,5	36,8
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	106	8,8	8,9
Katılmıyorum	169	14,0	14,2
Kesinlikle katılmıyorum	66	5,5	5,5
Toplam	1.193	99,1	100,0
Boş bırakılan	11	0,9	
	1.204	% 100	

"Ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler "kararsızlar" olarak ele alındığında, yani 106 katılımcı (%8,9) değerlendirme dışında tutulup diğer 4 seçeneği işaretleyen 1087 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % 78,4'ünün CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiği yönünde bir tutum ortaya koyduğu, % 21,6'sının da CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesilmediği yönünde bir tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

4. Ankete katılan aktif üyelerin % 30,1'i "Bence CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önü elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar (ekipler) tarafından bilinçli olarak kesilmektedir" yargısı ile ilgili olarak "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini tercih ederken, % 31'i "katılıyorum", % 12,4'ü "ne katılıyorum ne katılmıyorum", % 20,4'ü "katılmıyorum", % 6,3'ü de "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 61,1'i CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiği, % 26,7'si de CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından kesilmediği yönünde bir tutum ortaya koymuştur.

"Ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler "kararsızlar" olarak ele alındığında, yani 148 katılımcı (% 12,4) değerlendirme dışında tutulup diğer 4 seçeneği işaretleyen 1050 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % 69,6'sının CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak

kesildiği yönünde bir tutum ortaya koyduğu, % 30,4'ünün de CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından kesilmediği yönünde bir tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

Tablo 3.30 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Değişim İhtiyacı Ortaya Koyan Kadınların Önü Elindeki Gücü Muhafaza Etmek İsteyen Oligarşik Gruplar (Ekipler) Tarafından Bilinçli Olarak Kesilmektedir" Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	360	29,9	30,1
Katılıyorum	371	30,8	31,0
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	148	12,3	12,4
Katılmıyorum	244	20,3	20,4
Kesinlikle katılmıyorum	75	6,2	6,3
Toplam	1.198	99,5	100,0
Boş bırakılan	6	0,5	
	1.204	% 100	

CHP'de üyelerin değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin ve kadınların parti içindeki konumlarına ilişkin sorulan her iki likert tipi soruya verilen yanıtlar, ankete katılan aktif üyelerin parti içindeki yöneten azınlığın gençlerin ve kadınların değişim isteğini kendi çıkarları için tehdit olarak gördüğü yönünde bir tutum ortaya koyduklarını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, gençlerin ve kadınların değişimden yana göstermiş oldukları tavır sahip oldukları konum ve statüyü korumak için muhafazakar olma eğilimi gösteren oligarşik grupların çıkarları ile ters düşmektedir.

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda lider ve çevresindeki yöneten azınlığın parti içinde belli bir güç ve konum elde ettikten sonra bu gücü muhafaza etme eğiliminde olduğunu, gerektiğinde kendileri için tehdit oluşturan tüm rakiplerini tasfiye etmek için antidemokratik yöntemler kullanmaktan çekinmeyeceklerini savunmuştur. Öyle ki, CHP Antalya'da aktif üyelerin % 71,4'ü ("ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği değerlendirme dışında tutulduğunda % 78,4'ü) CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin, % 61,1'i ("ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği değerlendirme dışında tutulduğunda % 69,6'sı) de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiği yönünde tutum

ortaya koymuşlardır[49]. Bu açıdan, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu görüşler ankete katılan üyeler tarafından da doğrulanmaktadır.

5. Ankete katılan aktif üyelerin % 23,5'i "Bence CHP'de kişiler ve ekipler demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerinde bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler gösterirler" yargısı ile ilgili olarak "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini tercih ederken, % 41,1'i katılıyorum", % 14,8'i "ne katılıyorum ne katılmıyorum", % 17,1'i "katılmıyorum", % 3,4'ü de "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 64,6'sı CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler gösterecekleri, % 20,5'i CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler göstermeyecekleri yönünde bir tutum ortaya koymuştur.

Tablo 3.31 Ankete Katılanların "Bence CHP'de Kişiler ve Ekipler Demokratik ve Özgürlükçü Söylemlerle Yola Çıksalar Da Parti Yönetimine Geldiklerinde Bu Gücü Muhafaza Etmek İçin Oligarşik Eğilimler Gösterirler" Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	280	23,3	23,5
Katılıyorum	489	40,6	41,1
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	176	14,6	14,8
Katılmıyorum	203	16,9	17,1
Kesinlikle katılmıyorum	41	3,4	3,4
Toplam	1.189	98,8	100,0
Boş bırakılan	15	1,2	
	1.204	% 100	

"Ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler "kararsızlar" olarak ele alındığında, yani 176 katılımcı (% 14,8) değerlendirme dışında tutulup diğer 4 seçeneği işaretleyen 1013 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % 75,9'unun CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler gösterecekleri, % 24,1'inin de CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü

[49] Burada özellikle, aktif üyeler nezdinde gençler ve kadınlar arasında ortaya çıkan yaklaşık % 10'luk oransal farkın CHP'de halen uygulanmakta olan %33 cinsiyet kotası ile doğrudan ilgili olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

muhafaza etmek için oligarşik eğilimler göstermeyecekleri yönünde bir tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda sade bir üyenin bile parti içinde etkin bir konuma geldiğinde artık sahip olduğu yeni statüye has çıkarlar geliştireceğini, o andan itibaren elde ettiği konumu korumaya yönelik yeni bir tavır içerisine gireceğini savunmuştur. O konumu elde edene kadar ortaya konulan özgürlükçü ve demokratik söylemler artık yerini oligarşik yapı içerisinde muhafazakar eğilimlere bırakacaktır. Bu anlamda, CHP Antalya'da aktif üyelerin % 64,6'sının ("ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği değerlendirme dışında tutulduğunda % 75,9'unun) CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler göstereceği yönünde ortaya koydukları tutum, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda bu yönde ortaya koyduğu görüşü desteklemektedir.

6. Ankete katılan aktif üyelerin % 27,5'i "Bence genel merkezdeki ve yereldeki oligarşik gruplar (ekipler) kimi zaman kendi siyasi menfaatlerini parti menfaatlerinin önünde görürler." yargısı için "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini tercih ederken, % 35,9'u "katılıyorum", % 16,3'ü "ne katılıyorum ne katılmıyorum", % 15,2'si "katılmıyorum", % 5,1'i de "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. Yani, aktif üyelerin % 63,4'ü CHP'de genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüğü, % 20,3'ü de CHP'de genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde görmediği yönünde bir tutum ortaya koymuştur.

Tablo 3.32 Ankete Katılanların "Bence Genel Merkezdeki ve Yereldeki Oligarşik Gruplar (Ekipler) Kimi Zaman Kendi Siyasi Menfaatlerini Parti Menfaatlerinin Önünde Görürler." Yargısına Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	330	27,4	27,5
Katılıyorum	431	35,8	35,9
Ne katılıyorum ne katılmıyorum	195	16,2	16,3
Katılmıyorum	182	15,1	15,2
Kesinlikle katılmıyorum	61	5,1	5,1
Toplam	1.199	99,6	100,0
Boş bırakılan	5	0,4	
	1.204	% 100	

"Ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği bir tutum derecesi olarak kabul edilmeyip, o seçeneği işaretleyen üyeler "kararsızlar" olarak ele alındığında, yani 195 katılımcı (% 16,3) değerlendirme dışında tutulup diğer 4 seçeneği işaretleyen 1004 katılımcı değerlendirmeye alındığında, aktif üyelerin % 75,8'inin CHP'de genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüğü, % 24,2'sinin de CHP'de genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde görmediği yönünde bir tutum ortaya koyduğu görülmektedir.

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda örgütlerde oligarşik yapının içinde yer alan yöneten azınlığın sahip olduğu güç ve konumu muhafaza edebilmek için kendi çıkarlarını örgütün çıkarlarına göre daha ön plana çıkardıklarını, böylelikle sahip oldukları güç ve yetkiyi örgütün hedefinde sapmalara neden olabilecek şekilde kullandıklarını savunmuştur. Yani, Michels'e göre liderin üyelerin çıkarlarını geri plana iterek örgütün gelişim ve değişim sürecinde örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme ve örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptırma eğilimi oligarşiyi güçlendirmektedir. Böylesi bir ortamda, hedef saptırması nedeniyle artık yönetilen çoğunluk belli oranda örgütün değil farkında olmaksızın yöneten azınlığın (oligarşinin) çıkarlarına hizmet eder hale gelmiştir. Öyle ki, CHP Antalya'da aktif üyelerin % 63,4'ünün ("ne katılıyorum ne katılmıyorum" seçeneği değerlendirme dışında tutulduğunda % 75,8'inin) CHP'de genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüğü yönündeki düşüncesi, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda bu yönde ortaya koyduğu görüşü desteklemektedir.

7. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket çalışmasında CHP Antalya'nın aktif üyelerine CHP'de parti içi demokrasinin geçerliliğine 10 üzerinden puan vermeleri istenmiştir. Bu soruyu yanıtlayan aktif üyelerin % 7,6'sı 10, % 6,4'ü 9, % 17,7'si 8, % 18,1'i 7, % 13,4'ü 6, % 17,2'si 5, % 8,3'ü 4, % 5,4'ü 3, % 1,5'i 2, % 4,3'ü 1 puan vermiştir. Verilen puanların aritmetik ortalaması alındığında, CHP'de parti içi demokrasinin işlerliğine aktif üyeler tarafından verilen ortalama puan 10 üzerinden 6,2 olarak hesaplanmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü'nde 2012 ve 2014 yıllarında parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılan önemli adımlar ile 29 Mart 2015 tarihinde Antalya'da ilk defa üye bazında ve hakim nezaretinde gerçekleştirilen önseçimin üyeler üzerindeki pozitif etkisine rağmen, 6,2 ortalama puan ankete katılan aktif üyeler nezdinde parti içi demokrasinin yerleşmesi ve kurumsallaşması bakımının Antalya ölçeğinde CHP'nin henüz yeterli bir seviyeye gelmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, likert tipi anket sorularına

verilen tüm yanıtlar bir bütün olarak ele alındığında, CHP'de Michels'in de Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu parti içi demokrasinin imkansızlığı ve oligarşinin kaçınılmazlığı görüşünün Antalya ölçeğinde geçerli olduğu görülmektedir.

Tablo 3.33 Ankete Katılanların CHP'de Parti İçi Demokrasinin Geçerliliğine Verdikleri Puanların Oranı

Puan	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
1	50	4,2	4,3
2	18	1,5	1,5
3	63	5,2	5,4
4	97	8,1	8,3
5	200	16,6	17,2
6	156	13,0	13,4
7	210	17,4	18,1
8	206	17,1	17,7
9	75	6,2	6,4
10	88	7,3	7,6
Toplam	1.163	96,6	100,0
Boş bırakılan	41	3,4	
Genel Toplam	1.204	% 100	
Ortalama puan	**6,25**		

3.8.5. 29 Mart 2015 Antalya Milletvekili Adaylığı Önseçimine İlişkin Görüşler

Bir siyasi partide parti içi demokrasinin varlığının en önemli göstergelerinden biri şüphesiz milletvekili, belediye başkanı, belediye meclis üyeleri, il genel meclisi üyeleri adaylarının hangi yöntemle belirlendiğidir. Özellikle de milletvekili adaylarının belirlenmesinde önseçim ya da eğilim yoklaması gibi yöntemlerle üyelerin (ya da delegelerin) görüşlerinin alınması parti içi demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi bakımından oldukça önemlidir. Aksi şekilde, milletvekili adaylarının belirlenmesinde üyelerin görüşüne başvurulmaksızın merkez yoklaması ya da kontenjan yöntemlerinin uygulanması parti içi demokrasiye büyük zarar vermekle birlikte, parti içinde oligarşik eğilimlerin güçlenmesi ya da mevcut oligarşik yapının muhafaza edilmesi bakımından olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

CHP'de 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesinde milletvekili adaylarının belirlenmesinde, Türkiye'nin 41 ilinde olduğu gibi Antalya'da da gerçekleştirilen önseçim

parti içi demokrasi açısından büyük bir adımdır. Genel merkez tarafından alınan karar çerçevesinde, 14 milletvekilliğine sahip olan Antalya'da 3. sıradaki milletvekili adayı için genel merkez tarafından kontenjan kullanılmış, kalan 13 milletvekili adayının belirlenmesi için üye bazında ve hakim nezaretinde önseçim gerçekleştirilmiştir.

1960-1980 yılları arasında kökleşmiş bir önseçim geleneğine sahip olan CHP, 1992 yılında yeniden kurulduktan sonraki süreçte önseçimleri dar kapsamlı istisnai bir yöntem olarak uygulamayı tercih etmiş, milletvekili adayları büyük oranda genel merkez tarafından belirlenmiştir. 2012 yılında gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile önseçimin öncelikli aday belirleme yöntemi olarak kabul edilmesi ile birlikte 1980 öncesi kökleşmiş olan önseçim geleneğinin sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Her ne kadar parti adaylarının belirlenmesinde önseçim yönteminin uygulanması parti içi demokrasi için önemli bir adım olarak görülüyor olsa da, ülkemizde gerek rasyonel bir üye yazım sisteminin siyasi partiler tarafından kurulamamış olması, gerek parti içi siyasi çekişmelerin etkisi ve grupların yönlendirmesiyle kayıtlı üyelerin ya da delegelerin önseçimlerde özgür iradeleri ile oy kullanmalarının zorlaştırılması, gerekse de önseçimde yarışan aday adaylarının sahip oldukları siyasal ve ekonomik imkanlar bakımından eşit olmaması nedeniyle rekabetin adil bir şekilde yürütülememesi gibi sorunlar tüm siyasal partilerde olduğu gibi CHP'de de kendini göstermektedir. Yaşanan bu sorunlar teoride parti içi demokrasi bakımından büyük bir öneme sahip olan önseçimleri, pratikte iyi organize olmuş oligarşik grupların çıkarlarına hizmet eder noktaya getirmiştir. Bu durum önseçimler için parti içi demokrasi bakımından "kötünün iyisi" benzetmesini kısmen ya da tamamen haklı hale getirmektedir.

Bu araştırma kapsamında, 29 Mart 2015 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilen önseçimlere ilişkin üyelerin görüşlerine başvurularak bu konuda daha rasyonel bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Ancak, önseçimlerde oy kullanması gereken CHP Antalya'nın kayıtlı üye sayısı 39.735 iken, bunların 21.837'sinin (% 54,9) oy kullanmak için sandık başına gitmiş olması önseçim sonuçlarının kayıtlı tüm üyelerin değil sandık başına gelen üyelerin iradesini yansıtmasına neden olmuştur. Kayıtlı üyelerin % 45,1'inin sandık başına giderek oy kullanmamış olması CHP Antalya'nın üye yazım sisteminin ya da mevcut üye yapısının sağlıklı bir önseçim gerçekleştirmeye uygun olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Bu nedenle önseçimde elde edilen sonucu saf parti üyelerinin iradesi olarak değerlendirip parti içi demokrasinin idealize edilmiş hali olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir. Dahası, oy kullanan 21.837 üyenin önseçimde yarışan 96 aday adayının tamamını tanıyabilmesi ve onları belli bir değerlendirme süzgecinden geçirerek rasyonel bir oy verme

davranışı içerisine girebilmesi de mümkün görünmemektedir. İşte bu noktada, gerek genel merkezin, gerek il ve ilçe örgütlerinin başkan ve yöneticilerinin, gerekse de yerelde parti içinde en etkili aktörler olarak belediye başkanlarının süreci kendi oligarşik yapılarının siyasi çıkarları ekseninde sonuçlandırma çabaları dikkat çekmektedir. Bu konuya ilişkin rasyonel bir değerlendirme yapılabilmesi bakımından ankete katılan aktif üyelerin önseçim ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar büyük önem arz etmektedir.

1. Ankete katılan aktif üyelerin % 27,5'i "Önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde genel merkezin yönlendirici bir etkisi olduğuna inanıyor musunuz?" sorusuna "Evet" yanıtı verirken, % 63,5'i "Hayır", % 9'u da "Fikrim yok" yanıtını vermiştir.

"Fikrim yok" seçeneğini tercih eden üyeler "kararsızlar" olarak ele alınıp 107 katılımcı (% 9) değerlendirme dışında tutulduğunda, 1.085 katılımcının % 30,2'si önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde genel merkezin yönlendirici bir etkisi olduğuna inanmakta, % 69,8'i ise inanmamaktadır.

Tablo 3.34 Ankete Katılanların "Önseçim Sürecinde Üyelerin Oy Verme İradeleri Üzerinde Genel Merkez'in Yönlendirici Bir Etkisi Olduğuna İnanıyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	328	27,2	27,5
Hayır	757	62,9	63,5
Fikrim yok	107	8,9	9,0
Toplam	1.192	99,0	100,0
Boş bırakılan	12	1,0	
	1.204	% 100	

2. Ankete katılan aktif üyelerin % 50,4'ü "Önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde il veya ilçe örgütlerinin yönlendirici bir etkisi olduğuna inanıyor musunuz?" sorusuna "Evet" yanıtı verirken, % 42,6'sı "Hayır", % 7'si de "Fikrim yok" yanıtını vermiştir.

"Fikrim yok" seçeneğini tercih eden üyeler "kararsızlar" olarak ele alınıp 83 katılımcı (% 7) değerlendirme dışında tutulduğunda, 1.107 katılımcının % 54,2'si önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde il veya ilçe örgütlerinin yönlendirici bir etkisi olduğuna inanmakta, % 45,8'i ise inanmamaktadır.

Tablo 3.35 Ankete Katılanların "Önseçim Sürecinde Üyelerin Oy Verme İradeleri Üzerinde İl ve İlçe Örgütlerinin Yönlendirici Bir Etkisi Olduğuna İnanıyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	600	49,8	50,4
Hayır	507	42,1	42,6
Fikrim yok	83	6,9	7,0
Toplam	1.190	98,8	100,0
Boş bırakılan	14	1,2	
	1.204	% 100	

3. Ankete katılan aktif üyelerin % 45'i "Önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde belediye başkanlarının yönlendirici bir etkisi olduğuna inanıyor musunuz?" sorusuna "Evet" yanıtı verirken, % 45'i "Hayır", % 10'u da "Fikrim yok" yanıtını vermiştir.

"Fikrim yok" seçeneğini tercih eden üyeler "kararsızlar" olarak ele alınıp 83 katılımcı (% 7) değerlendirme dışında tutulduğunda, 1.070 katılımcının % 50'si önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde belediye başkanlarının yönlendirici bir etkisi olduğuna inanmakta, % 50'si ise inanmamaktadır.

Tablo 3.36 Ankete Katılanların "Önseçim Sürecinde Üyelerin Oy Verme İradeleri Üzerinde Belediye Başkanlarının Yönlendirici Bir Etkisi Olduğuna İnanıyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	535	44,4	45,0
Hayır	535	44,4	45,0
Fikrim yok	119	9,9	10,0
Toplam	1.189	98,8	100,0
Boş bırakılan	15	1,2	
	1.204	% 100	

4. Ankete katılan aktif üyelerin % 46,8'i "29 Mart Önseçimlerinde 96 aday adayı arasında adil ve eşit şartlarda bir yarış olduğuna inanıyor musunuz?" sorusuna "Evet" yanıtı verirken, % 46,8'i "Hayır", % 6,4'ü de "Fikrim yok" yanıtını vermiştir.

"Fikrim yok" seçeneğini tercih eden üyeler "kararsızlar" olarak ele alınıp 76 katılımcı (% 6,4) değerlendirme dışında tutulduğunda, 1.111 katılımcının % 50'si 29 Mart

Önseçimlerinde 96 aday adayı arasında adil ve eşit şartlarda bir yarış olduğuna inanmakta, % 50'si ise inanmamaktadır.

Tablo 3.37 Ankete Katılanların "29 Mart Önseçiminde 96 Aday Adayı Arasında Adil ve Eşit Şartlarda Bir Yarış Olduğuna İnanıyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	556	46,2	46,8
Hayır	555	46,1	46,8
Fikrim yok	76	6,3	6,4
Toplam	1.187	98,6	100,0
Boş bırakılan	17	1,4	
	1.204	% 100	

5. Ankete katılan aktif üyelerin % 41,7'si "CHP'nin mevcut kayıtlı üye yapısı ile önseçimde elde edilen sonucun parti tabanının gerçek iradesini yansıttığını düşünüyor musunuz?" sorusuna "Evet" yanıtı verirken, % 51,8'i "Hayır", % 6,6'sı da "Fikrim yok" yanıtını vermiştir.

"Fikrim yok" seçeneğini tercih eden üyeler "kararsızlar" olarak ele alınıp 78 katılımcı (% 6,5) değerlendirme dışında tutulduğunda, 1.108 katılımcının % 44,6'sı CHP'nin mevcut kayıtlı üye yapısı ile önseçimde elde edilen sonucun parti tabanının gerçek iradesini yansıttığını düşünüyorken, % 55,4'ü ise aksini düşünmektedir.

Tablo 3.38 Ankete Katılanların "CHP'nin Mevcut Kayıtlı Üye Yapısı İle Önseçimde Elde Edilen Sonucun Parti Tabanının Gerçek İradesini Yansıttığını Düşünüyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Evet	494	41,0	41,7
Hayır	614	51,0	51,8
Fikrim yok	78	6,5	6,6
Toplam	1.186	98,5	100,0
Boş bırakılan	18	1,5	
	1.204	% 100	

6. Ankete katılan aktif üyelerin % 86,7'si "Sizce CHP'de milletvekili ve belediye başkan adaylarının belirlenmesinde hangi yöntem uygulanmalıdır?" sorusuna "üye bazında

önseçim", % 9,9'u "delege bazında önseçim", % 3,4'ü de "merkez yoklaması" yanıtını vermiştir.

Tablo 3.39 Ankete Katılanların "Sizce CHP'de Milletvekili ve Belediye Başkan Adaylarının Belirlenmesinde Hangi Yöntem Uygulanmalıdır?" Sorusuna Verdikleri Yanıtların Oranı

	Frekans (Kişi sayısı)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Üye bazında önseçim	1.021	84,8	86,7
Delege bazında önseçim	117	9,7	9,9
Merkez yoklaması	40	3,3	3,4
Toplam	1.178	97,8	100,0
Boş bırakılan	26	2,2	
	1.204	% 100	

Sonuç olarak, "Fikrim yok" seçeneğini tercih eden üyeler "kararsızlar" olarak ele alınıp değerlendirme dışında tutulduğunda, ankete katılan aktif üyelerin;

- % 30,2'si önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde genel merkezin yönlendirici bir etkisi olduğuna,
- % 54,2'si önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde il veya ilçe örgütlerinin yönlendirici bir etkisi olduğuna,
- % 50'si önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde belediye başkanlarının yönlendirici bir etkisi olduğuna,
- % 50'si 29 Mart 2015 Önseçimlerinde 96 aday adayı arasında adil ve eşit şartlarda bir yarış olmadığına,
- % 55,4'ü CHP'nin mevcut kayıtlı üye yapısı ile önseçimde elde edilen sonucun parti tabanının gerçek iradesini yansıtmadığına inanmaktadır.

CHP'de 2012 yılında gerçekleştirilen tüzük reformu ile önseçimin öncelikli milletvekili aday belirleme yöntemi olarak kabul edilmesinden sonra, 2015 yılında üye bazında geniş katılımlı önseçimler gerçekleştirilmiştir. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun yıllardır parti tabanından gelen talep ve baskıları da göz önünde bulundurarak ortaya koymuş olduğu bu irade, esasen liderin TBMM Grubundaki kesin güç ve hakimiyetinin sarsılması yönünde bir risk ortaya çıkarmış olsa da, parti içi demokrasinin gelişimi ve oligarşik eğilimlerin zayıflaması bakımından önemli bir adımdır.

Antalya'da gerçekleştirilen önseçimlere ilişkin aktif üyelere sorulan sorulara verilen yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların büyük çoğunluğu genel merkezin önseçimde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde herhangi bir etki ve müdahalede

bulunmadığını düşünmektedir. Ancak, genel merkezin bu tavrına karşın, yerelde il ve ilçe örgütlerinin başkan ve yöneticileri ile belediye başkanlarının üyelerin oy verme iradeleri üzerinde etki ve müdahalede bulunduğu yönünde daha güçlü bir algı söz konusudur. Örgüt içerisinde yönetici azınlığı temsil eden ve sahip oldukları konum itibariyle üyeler üzerinde etki sahibi olan il ve ilçe başkanları ve yöneticilerinin önseçim sürecinde parçası oldukları (ya da ilişki halinde oldukları) yerel oligarşik grupların çıkarlarını korur şekilde üyeleri belli milletvekili aday adaylarına oy vermeye meylettiği algısı parti içi demokrasi bakımından önemli bir handikaptır. Bu durum üye bazında önseçimin teoride kabul edilen olumlu yönlerinin pratikteki karşılığının kısıtlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde yerelde parti içi dengeler bakımından büyük bir etkiye sahip olan belediye başkanlarının üyelerin oy verme iradeleri üzerinde etki ve müdahalede bulunduğu yönündeki güçlü algı da dikkat çekicidir. Belediye başkanlarının yerelde oligarşik gruplar arasında yaşanan rekabette önemli avantajlara sahip olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Gerek belediye personeli olarak istihdam edilen parti üyesi sayısı, gerekse de belediyenin üyelere ve örgüte sağladığı mali ve fiziki imkanların yoğunluğu belediye başkanının örgüt içerisindeki gücünü ve konumunu etkilemektedir. Böylesi bir ortamda partili belediye başkanlarının blok halde sahip oldukları kitlesel oyların önseçim sonuçları üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Bu anlamda, ankete katılan aktif üyelerin % 55,4'ünün CHP'nin mevcut kayıtlı üye yapısı ile önseçimde elde edilen sonucun parti tabanının gerçek iradesini yansıtmadığı yönündeki görüşü, gerek il ve ilçe örgütlerinin başkan ve yöneticilerinin, gerekse de belediye başkanlarının parti içindeki konumlarını korumak için göstermiş oldukları oligarşik eğilimleri destekler niteliktedir.

Ankete katılan aktif üyelerin % 50'sinin 29 Mart 2015 Önseçimlerinde 96 aday adayı arasında adil ve eşit şartlarda bir yarış olmadığı yönündeki görüşü dikkate değer bir veridir. Bu anlamda, daha önce parti içerisinde etkin görevlerde bulunan aday adaylarının (eski il başkanı, eski ilçe başkanı, eski milletvekili, eski belediye başkanı vs.) üyeler nezdinde tanınırlığının sağladığı avantaj, önseçim sürecinde parti üyeleri nezdinde yürütülen propaganda çalışmalarının ciddi maddi altyapı gerektirmesi nedeniyle gelir seviyesi yüksek olan aday adaylarının sağladığı avantaj, parti içinde etkin konumda bulunan kişiler ve oligarşik gruplar (il ve ilçe başkan ve yöneticileri, belediye başkanları, delege ağaları, kanaat önderleri) tarafından desteklenen adayların üyelere ulaşma ve kendilerini ifade edebilme bakımından sahip oldukları avantajlar önseçimin adil ve eşit şartlarda yapılabilmesinin önündeki en büyük engeller olarak kabul edilebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
OLİGARŞİNİN DEMİR KANUNU'NUN CUMHURİYET HALK PARTİSİ AÇISINDAN GEÇERLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

4.1. Örgütün Doğası

4.1.1. Doğrudan Yönetimin Teknik ve Mekanik İmkansızlığı

Oligarşinin Demir Kanunu'nda "istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz olduğu" görüşünün belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde geçerli olduğunu savunan Michels, bir siyasi partide üye sayısı arttıkça karar alma ve politika belirleme süreçlerine tüm üyelerin katılımı, dolayısıyla parti içi iktidara tüm üyelerin eşit olarak sahip olması imkansız hale gelmektedir. Öyle ki, büyük kalabalıklar içerisinde bireylerin kendi görüş ve önerilerini eşit bir şekilde ifade edebilmeleri, dolayısıyla başkalarını ikna edebilmeleri, ya da böylesi bir ortamda fikir ayrılıklarının giderilebilmesi ve belli bir fikir üzerinde uzlaşıya varılarak karar alınabilmesi oldukça zorlu bir süreçtir. Buna karşın, az sayıda bireyin birbiri ile tartışıp ortak bir noktada buluşabilmesi, ortak kararlar alabilmesi çok daha hızlı ve kolaydır. Bu nedenle, parti içinde rasyonel bir karar alma mekanizmasının var olabilmesi için, çevreden merkeze üye/mahalle delegesi/il delegesi/kurultay delegesi/Parti Meclisi üyesi şeklinde işleyen, bir önceki aşamada yer alan kişilerin sahip olduğu yetkiyi bir sonraki aşamadaki kişilere devrettiği "delegasyon (temsil) sistemi" zaruri hale gelmektedir. Parti içi demokrasi "bir siyasi partide üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine eşit oranda katılımını esas alan bir yönetim biçimini" ifade ettiğine göre, Michels'e göre delegasyon sistemi parti içi (doğrudan) demokrasiyi geçersiz kılmakta, dahası delegasyon sisteminde çevreden merkeze gittikçe güç ve yetki belli bir oligarşik yapının eline geçmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nda "siyasi partilerin faaliyetlerinin, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olacağı (md. 69)*",* 22.04.1983 tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda "siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararlarının Anayasa'da nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamayacağı (md.4)*"* belirtilmiştir. CHP Tüzüğü'nde de CHP'nin "çoğulcu ve katılımcı demokrasi değerlerine dayanan (…) çağdaş demokratik sol bir siyasal parti" (CHPT, 2016: md. 2) olduğu vurgulanmıştır. Ancak, Siyasi Partiler Kanunu'nun (ve ona uygun olarak hazırlanan CHP Tüzüğü'nün) ortaya koyduğu örgütlenme modeli hem CHP hem de diğer tüm partiler açısından parti içi demokrasinin varlığını imkansız kılmaktadır. Çünkü, Siyasi Partiler Kanunu'nun ortaya koyduğu prototip örgütlenme modeli (Siyasi Partiler Kanunu, md.13-21)

siyasi partilere aşırı merkeziyetçi anlayışla, güç ve yetkiyi merkezde lider ve çevresindeki yöneten azınlığın elinde toplayan otokratik bir yönetim biçiminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan, gerek 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'ndan önce geçerli olan 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun, gerekse de tek parti dönemi sonrası kurulan siyasi partilerin tek parti dönemi CHP'sinin örgütlenme modelini referans aldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, CHP örgüt kültürünün her ne kadar süreç içerisinde değişime uğramış olsa bile, tarihsel kökleri itibariyle otokratik yönetim biçimine meyilli olduğu görülmektedir.

CHP'nin 1923 Nizamnamesi ile ilk temelleri atılan örgüt yapısı zaman içerisinde belli değişimlere uğramıştır. Ancak, bu değişim sürecinin CHP'nin örgüt yapısında köklü bir anlayış değişikliği ortaya koymadığı açıktır. Bu süreç ağırlıklı olarak partinin merkezde ve yerelde karar ve yönetim organlarının örgüt içerisindeki güç dengelerine göre yeniden şekillendirilmesi ve örgütsel yapının ideolojik değişimlere uyumlaştırılması şeklinde gelişmiştir.

CHP Tüzüğü üyelere "partinin yerel ve genel politikalarının oluşumuna katkı sağlamak" gibi bir görev yüklemiş olsa da (CHPT, 2016: md.7), üyelerin bu görevlerini yerine getirebileceği bir örgütsel yapının oluşturulmadığı açıktır. Ancak, oluşturulan örgütlenme modeli karar alma ve politika belirleme süreçlerinde sadece üyeleri değil, aynı zamanda ilçe kongre/il kongre/kurultay delegelerini de dışlayan bir örgüt yapısı ortaya çıkarmıştır. Bunun temel nedeni, parti örgütü içerisinde karar alma ve parti politikalarını belirleme yetkisinin delegeler tarafından seçilen ilçe ve il yönetim kurullarına devredilmiş olmasıdır. 2 yılda bir toplanan seçimli ilçe/il kongreleri pratikte bir önceki ilçe/il yönetim kurulunun aklanması ve bir sonraki ilçe/il başkanı, yönetim kurulu, disiplin kurulu ve bir üst kongre/kurultay delegelerinin seçilmesi dışında herhangi bir işleve sahip değildir. Her ne kadar parti tüzüğünde ilçe/il kongrelerinin yılda bir kez seçimsiz olarak toplanacağı ve siyasal çalışmalara yön vereceği belirtilmişse de (CHPT, 2016: md.46,47) etkin hale getirilmemiştir.

CHP'nin gelenekselleşmiş mevcut örgütlenme modeli içerisinde uygulanan delegasyon sistemi ile sade üyelerin ve delegelerin parti içinde karar alma ve politika belirleme süreçlerine katılabilmeleri, dolayısıyla doğrudan demokrasinin gereği olarak üyelerin parti içi iktidara eşit olarak sahip olabilmeleri mümkün görünmemektedir. Tablo 4.1'de görüldüğü üzere, sade üyeler -eğer belde sınırları dışında yaşıyorlarsa- sadece mahalle (ilçe kongre) delegeleri ile adaylık yoklaması halinde oy kullanacak olan önseçim delegelerinin seçiminde oy hakkına sahiptir. Delegasyon sistemi gereği, genel başkanlık seçiminde "üyelerin seçtiği ilçe kongre delegesi tarafından seçilen il kongre delegesinin

seçtiği kurultay delegesi" oy hakkına sahiptir. Benzer şekilde, partinin en üst yönetim organı olan Merkez Yürütme Kurulu üyeleri "üyelerin seçtiği ilçe kongre delegesi tarafından seçilen il kongre delegesinin seçtiği kurultay delegesinin seçtiği Genel Başkan tarafından Parti Meclisi üyeleri arasından seçilerek" atanmaktadır.

Tablo 4.1 CHP Tüzüğü'ne Göre Parti İçi Seçimlerde Üye ve Delegelerin Seçiminde Oy Kullandıkları Parti Görevlileri

	Üye	İlçe Kongre Delegesi	İl Kongre Delegesi	Kurultay Delegesi
Belde Yönetim Kurulu Başkanı	Kendisi	-	-	-
Belde Yönetim Kurulu Üyeleri	Kendisi	-	-	-
Mahalle (İlçe Kongre) Delegeleri	Kendisi	-	-	-
Önseçim Delegeleri (Adaylık Yoklaması İçin)	Kendisi	-	-	-
İlçe Başkanı	Seçtiği	Kendisi	-	-
İlçe Yönetim Kurulu Üyeleri	Seçtiği	Kendisi	-	-
İl Kongre Delegesi	Seçtiği	Kendisi	-	-
İl Başkanı	Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiği	Kendisi	-
İl Yönetim Kurulu Üyeleri	Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiği	Kendisi	-
Kurultay Delegesi	Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiği	Kendisi	-
Genel Başkan	Seçtiğinin Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiği	Kendisi
PM Üyeleri	Seçtiğinin Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiği	Kendisi
MYK Üyeleri	Seçtiğinin Seçtiğinin Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiğinin Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiğinin Seçtiği	Seçtiği

Tablo 4.1'e göre Michels'in delegasyon sistemi ve temsili demokrasi kavramlarına ilişkin eleştirileri haklı çıkmaktadır. Jean Jacques Rousseau'nun "İnsanlar kendi egemenliklerini sadece kendilerinin temsil edebileceğini, egemenliklerini temsil etmek üzere başkalarını yetkilendirdiklerinde artık daha fazla özgür olamayacakları (Michels, 2001: 28)"; Victor Considerant'ın "Eğer insanlar egemenlik haklarını başkalarına tanırlarsa, ondan vazgeçmiş olurlar. Bu durumda insanlar daha fazla kendi kendilerini yönetmezler,

yönetilirler… Egemenlikleri artık delegasyon tarafından bir çırpıda bitirilecektir (Michels, 2001: 29)" ve Louis Veuillot "Oy kullandığım zaman, 'benim eşitliğim' de 'oy pusulası' gibi sandığın içerisine düşüyor, her ikisi de birlikte gözden kaybolup gidiyor (Veuillot, 1860'dan akt. Michels, 2001: 30)" sözleri de bu konuda Michels'in görüşünü desteklemektedir.

Tablo 4.2 CHP Tüzüğü'ne Göre Üye ve Delegelerin Katılma/Oy Kullanma Haklarına Sahip Oldukları Toplantılar

	Üye	İlçe Kongre Delegesi	İl Kongre Delegesi	Kurultay Delegesi
Belde Yönetim Kurulu Toplantısı	X	X	X	X
İlçe Yönetim Kurulu Toplantısı	X	X	X	X
Genişletilmiş İlçe Yönetim Kurulu Toplantısı	X	X	X	X
İlçe Kongresi	X	✓	-	-
İlçe Danışma Kurulu Toplantısı	X	X	X	✓
İl Yönetim Kurulu Toplantısı	X	X	X	X
Genişletilmiş İl Yönetim Kurulu Toplantısı	X	X	X	X
İl Kongresi	X	X	✓	-
İl Danışma Kurulu Toplantısı	X	X	X	✓
Bölge Danışma Kurulu Toplantısı	X	X	X	✓
Küçük Kurultay	X	X	X	X
İl Başkanları Toplantısı	X	X	X	X
Kurultay	X	X	X	✓
Parti Meclisi Toplantısı	X	X	X	X
MYK Toplantısı	X	X	X	X

Tablo 4.2'de görüleceği üzere, parti tüzüğüne göre sade üyelerin parti içinde gerek yönetim organlarının icrai, gerekse de istişari toplantılarının hiç birine katılma ya da oy kullanma hakkı yoktur. Bu durum sadece sade üyeler açısından geçerli olmayıp il/ilçe kongre delegeleri ile büyük oranda kurultay delegeleri açısından da geçerlidir. Bu durum esasen CHP'nin örgütlenme modelinin sadece üyeleri değil, aynı zamanda delegeleri de karar alma ve politika belirleme süreçlerinin dışında tuttuğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, parti içinde karar alma ve politika belirleme güç ve yetkisi ilçelerde ilçe başkanı ve ilçe yönetim kurulu üyeleri, illerde il başkanı ve il yönetim kurulu üyeleri, merkezde de Genel Başkan ile

Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu üyelerinden oluşan yönetici azınlık tarafından kullanılmaktadır.

Türkiye'de 81 il ve 970 ilçede[50] (CHP MYK Raporu, 16 Ocak 2014: 233) örgütlenen ve 1 milyon 194 bin 298 üyesi (http://www.haberturk.com. erişim tarihi: 24.09.2016) ile dünyanın en büyük siyasal örgütlerinden biri olan[51] Cumhuriyet Halk Partisi'nde gerek etkin ve verimli bir örgütsel mekanizmanın işleyişi, gerekse de başarılı siyasi ve ideolojik çalışmaların yürütülmesi bakımından hızlı ve kolay bir karar alma prosedürünün işletilmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, karar alma ve politika belirleme güç ve yetkisinin zamansal ve mekansal kısıtlamalar da göz önünde bulundurulduğunda, merkezde ve yerelde belli bir yöneten azınlığın içinde bulunduğu "temsili yönetim"lere bırakılması tüm diğer siyasal örgütlerde olduğu gibi CHP açısından da kaçınılmaz görünmektedir. Bu durum Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda "belli bir büyüklüğü aşan örgütlerde teknik ve mekanik imkansızlıkların (doğrudan) demokrasiyi imkansız ve oligarşiyi kaçınılmaz hale getirdiği" yönündeki görüşünü CHP açısından desteklemektedir.

4.1.2. Örgütsel Yapıda Merkezileşme ve Bürokratikleşme

Osmanlı Devleti'nin aşırı merkeziyetçi yönetim anlayışı ile İttihat ve Terakki Partisi'nin otoriteryen örgütsel mirasını devralan Cumhuriyet Halk Partisi'nde özellikle tek parti döneminde hakim olan otokratik yönetim biçimi, sonraki dönemlerde de güç ve yetkinin merkezileşmesi yönünde güçlü eğilimler ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar gerek ideolojik değişimin etkisi gerekse de yerel örgütlerin yoğun talepleri ile 1950 ve 1960'lı yıllarda örgütsel yapıda anti-merkezileşme süreci yaşanmışsa da, özellikle 1976-1980 Ecevit ve 2001-2010 Baykal dönemlerinde aşırı merkezileşme eğilimleri yeniden ön plana çıkmıştır. Buna karşın, 2010 yılında yaşanan lider değişikliği sonrasında Kemal Kılıçdaroğlu ile birlikte örgütsel yapı içerisinde yeni bir anti-merkezileşme süreci yaşanmaya başlanmıştır.

Tüm örgütlerde olduğu gibi merkezileşme süreci iş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte bürokratikleşme sürecini de kaçınılmaz hale getirmektedir. Michels'in iddia ettiği gibi oligarşinin kaçınılmazlığı varsayımı "belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde" geçerli olduğuna göre, bürokrasi de bu örgüt yapısı içerisinde olmazsa olmaz bir gerçeklik ifade etmektedir[52]. Michels Siyasal Partiler eserinde bürokrasi kavramını tanımlamamış olsa

[50] Büyükşehir belediyesi kategorisinde olmayan 51 ilin merkez ilçeleri de dahil olmak üzere.

[51] CHP ile ideolojik olarak kıyaslanabilir partiler açısından kendisinden çok daha köklü olan Alman Sosyal Demokrat Parti'nin 442 bin üyesi (http://archyworldys.com. erişim tarihi: 25.09.2016), İngiliz İşçi Partisi'nin de 654 bin üyesi (https://tr.sputniknews.com. erişim tarihi: 25.09.2016) olduğu göz önünde bulundurulmalıdır

[52] Lipset ve Selznick başta olmak üzere Michels'in ölümünden sonra konuyu ele alan yazarlar bürokrasi ve oligarşi kavramları arasında yakın bir bağ kurmuşlardır. Nitekim, 20. ve 21. yüzyılın en büyük sorunlarından biri olarak görülen bürokrasi üzerine yapılan tartışmalarda Michels'in görüşlerinden de yararlanılmaktadır.

da, bürokrasinin örgütlerde idari işlerin hızlı ve etkili yürütülmesi yönüne değinmiş (Michels, 2001: 117), yöneten azınlığın yönetilen çoğunluk üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştıran ve kontrolü ellerinde tutmalarını sağlayan yönünü özellikle vurgulamıştır (Michels, 2001: 114).

Duverger'in 1951 yılında yazdığı Siyasal Partiler kitabında Alman Sosyal Demokrat Parti'deki bürokrasiye ilişkin tespitleri, Michels'in görüşlerinin yakın dostu Weber ile paralellik gösterdiğini[53] ortaya koymuştur (Duverger, 1993: 213). Michels'in en çok etkilendiği isimlerden biri olarak Weber, kapitalizmin ve hukuk düzeninin geliştiği ve yaygınlaştığı bir dönemde bir örgüt biçimi olarak bürokrasinin kaçınılmaz olduğunu savunmuş, modern bürokrasiyi, örgütlerde etkinliği, verimliliği, rasyonelliği ve yazılı kurallara bağlılığı esas alan "rasyonel-ussal otorite" tipinin geçerli olduğu örgüt biçimi olarak tanımlamıştır. Weber, modern bürokrasi kavramı ile hangi işin/hizmetin kim tarafından ne şekilde ve hangi yetki sınırları içerisinde yapılacağının kurallarla önceden belirlendiği; idari görevlilerin görevlerini hiyerarşik ast-üst ilişkisi içerisinde amirin denetimi ve gözetimi altında gerçekleştirdiği; tüm bürokratik işlemlerin/yazışmaların yazılı olarak kayıt altına alındığı; idari görevlilerin örgüt içinde "işbölümü"ne dayalı olarak belli bir alanda "uzmanlaşma" sürecini tamamlamış olduğu; idari görevlilerin görevlerini yerine getirirken kendi şahsi değer yargılarından, duygu ve düşüncelerinden bağımsız nesnel bir davranış biçimini benimsediği; idari görevlilerin yönetim ya da üretim araçlarını işin gerektirdiği sınırlar içerisinde halk/üyeler namına kullandığı; idari memurların yaptıkları işin karşılığı olarak düzenli bir maaş aldığı ve yaptığı işi profesyonel bir meslek olarak gördüğü bir örgütlenme modeli ortaya koymuştur (Weber, 2013: 57-59; Eryılmaz, 2002: 45-49).

Weber'in ortaya koyduğu bürokratik örgüt yapısı içerisinde güç ve yetkinin merkezileşmesi, beraberinde bürokratikleşme ile birlikte güçlü bir bürokratik yapı ortaya çıkarmaktadır. Bu yapı içerisinde bürokratlar etkin bir konuma gelmekte, elde ettikleri güç ve yetkiyi koruma ve artırma refleksi ile hareket etmektedirler. Bir süre sonra bürokratlar sahip oldukları teknik bilgi ve beceriyi örgütün gelişimi yönünde değil, öncelikli olarak kendi konumlarını muhafaza edebilme amacına yönelik olarak kullanmaya başlamaktadırlar. Böylece, merkezileşme ile birlikte ortaya çıkan bürokratikleşme örgüt içinde oligarşik eğilimlere neden olmaktadır. Weber "etkin, verimli ve rasyonel" bir örgüt biçimi olarak formüle ettiği modern bürokrasinin "merkezileşme" eğilimini bir süre sonra demokratik kurumlar ve bireysel özgürlüklere karşı büyük bir tehdit olarak görmüştür (Mayer, 1955: 99;

Günümüzde Oligarşinin Demir Kanunu'nun bir bürokrasi kuramı olarak ele alınmasında bu bakış açısının etkili olduğu düşünülebilir.

[53] Duverger Michels'in üzerinde inceleme yaptığı Alman Sosyal Demokrat Parti'nin 1910 yılında 3 bin sürekli memurunun bulunduğunu, bu memurların parti üyeleri ile olan yakın ilişkilerinin de etkisiyle kolaylıkla kongre delegesi seçilebildiklerini ve yönetim organlarının oluşumuna etki edebildiklerini belirtmiştir.

Mouzelis, 2001: 34). Bu konuda, Duverger bürokrasinin örgütlerde bir "kurumsal oligarşi tipi" ortaya çıkardığını belirtmiştir (Duverger, 1993: 213). Mouzelis de "bürokratik yapı" kavramını lider ve çevresindeki yöneten azınlık ile aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır (Mouzelis, 2001: 42).

Weber bürokrasinin sadece devlet ve kamu kuruluşlarında değil, siyasi partilerde, kar amacı güden işletmelerde, orduda, kilisede, sivil toplum örgütlerinde vs. de geçerli olduğunu savunmuştur (Weber, 2013: 61). Weberyan bürokrasi anlayışının hiyerarşik ast-üst ilişkileri ile iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayanan dikey örgütlenme modeli tüm örgütlerde olduğu gibi siyasi partilerde de merkeziyetçi bir yönetim anlayışı ortaya koymaktadır. Bu anlamda, lider ve çevresindeki yöneten azınlığın parti içi iktidarını korumak için bürokratik mekanizmayı kendi kontrolü altında tutması gerekmektedir. Bu konuda, Rizzi'nin Sovyetler Birliği, Djilas'ın da Yugoslavya'daki sosyalist sistem üzerine yapmış oldukları incelemeler, lider ve çevresindeki yöneten azınlık ile bürokrasi sınıfının iç içe geçtiği, başka bir ifadeyle, parti içinde iktidara sahip olan lider ve çevresindeki oligarşik yapının devlet bürokrasisini ele geçirerek siyasi iktidara koşulsuz sahip olduğu yönündeki tespitleri oldukça önemlidir. Ancak, tek parti dönemi CHP'sinde süreç farklı işlemiştir. Halihazırda Osmanlı Devleti'nin asker ve sivil bürokrat kesimini oluşturan CHP'nin üst düzey kadroları, milli mücadele yıllarında ve sonrası oluşan yeni siyasi yapıda elde ettiği güç ile siyasi iktidarı ele geçirmiş, devlet bürokrasisini de kendi siyasi ve ideolojik öncelikleri çerçevesinde yeniden yapılandırarak siyasi iktidarını güçlendirmiştir. Her üç farklı ülke örneğinde de, yöneten azınlığın yönetilen çoğunluk üzerinde otorite kurabilmesi ya da otoritesini sürdürebilmesi için bürokrasinin hayati bir öneme sahip olduğu açıktır.

Cumhuriyet Halk Partisi tek parti döneminde weberyan bürokrasi anlayışını temel alan bir örgütlenme modeli ortaya koymuştur. Özellikle tek parti döneminin aşırı merkeziyetçi yönetim anlayışı parti içinde güçlü bir bürokratik yapı ortaya çıkarmıştır. Ancak, 1945 yılında çok partili rejime geçiş ile birlikte parti içinde Genel Başkan ve çevresindeki yöneten azınlık devlet bürokrasisi üzerindeki nüfuzunu yavaş yavaş kaybetmeye başlamış, 1950 Genel Seçimlerinde siyasi iktidarın kaybedilmesi ile birlikte CHP'nin devlet bürokrasisi ile organik bağı ortadan kalkmıştır. Buna karşın, CHP üst kadroları tek parti döneminden kalma bürokratik alışkanlıklarını ve düşünce tarzını parti içinde sürdürmeye devam etmişlerdir. Ancak, özellikle tek parti dönemi sonrası örgütsel yapı içerisinde seçilmişlerin atanmışlara göre ön plana çıkması, yerel örgütlerin etkinliğinin artırılması ile birlikte ortaya çıkan anti-merkezileşme eğilimleri ve parti içi demokrasi yönünde atılan adımlar CHP'de klasik weberyan bürokrasi anlayışından farklı bir bürokrasi

anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu konuda esas kırılma noktası CHP'nin 1960'lı yıllarda ortanın solu ile yaşadığı ideolojik değişim sürecinde Genel Sekreter Bülent Ecevit önderliğindeki ortanın solcularının parti içinde bürokratik düşünce tarzı ve anlayışına karşı çıkması ile yaşanmıştır. Nitekim, 1968 yılında hazırlanan 5. CHP Gençlik Kolları Kurultayı Bildirisi'nde CHP'li gençler kendilerini "anti-bürokrat" olarak tanımlamışlardır (Bila, 1979: 440). 1970 yılında toplanan 20. CHP Kurultayı'nda Ecevit'in "Biz artık Türkiye'de olaylara bürokrat aydın açısından bakmıyoruz (Hristidis ve Ergüz, 2010: 185)" sözleri anti-bürokrat bakış açısını ortaya koymuştur. Yine, 1972 yılında hazırlanan 21. CHP Kurultayı Bildirisi'nde bürokratik devrimciler o günün CHP'sine yabancı kalmakla itham edilmişlerdir (Bila, 1979:558). CHP'de parti içinde bürokratik düşünce tarzı ve anlayışına karşı gelişen bu refleks, Michels'in de Oligarşinin Demir Kanunu'nda değindiği gibi (Michels, 2001: 218) lider ve çevresindeki yöneten azınlığın kendi konumunu korumak için ortaya koyduğu muhafazakarlık eğilimlerine karşı açık bir tepki olarak değerlendirilebilir[54].

1960 ve 1970'li yıllarda ortanın solcuları (ve daha sonra demokratik solcular) ideolojik açıdan bürokratik düşünce tarzını ve anlayışını tasfiye etmeyi başarmış olsalar da, Genel Başkan Ecevit'in (özellikle 1976 sonrası) ortaya koyduğu merkezileşme eğilimi örgütsel açıdan bürokratik yapının tasfiyesini imkansız hale getirmiştir. Çünkü, belli bir büyüklüğü aşan örgütlerde örgütsel mekanizmanın rasyonel bir şekilde işleyebilmesi için bürokrasi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Weber'in de belirttiği gibi bürokrasi, "etkin, verimli ve rasyonel" bir örgüt biçimi olarak belli bir düşünce tarzı ve anlayışın çok ötesinde örgüt için bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

1990'lı yılların başından günümüze, 1960 ve 1970'li yılların aksine, CHP'de parti içi demokrasi ve oligarşi tartışmalarının "bürokrasi" kavramı üzerinden sürdürülmediği görülmektedir. Bu durum, bürokrasi kavramının olumsuz bir anlam haline gelmiş olması ya da ağırlıklı olarak devlet bürokrasisi ya da kamu bürokrasisi kavramları ile eşdeğer olarak kullanılması ile açıklanabilir. İsmail Cem Deniz Baykal ile birlikte yazdığı Yeni Sol kitabında parti içindeki oligarşik yapıyı tanımlarken "bürokrasi" yerine benzer anlama gelecek şekilde "statüko" kavramını kullanmıştır (Baykal ve Cem, 1992: 157,189,213). Ancak, Michels ve Weber siyasi partilerde bürokrasinin varlığını henüz 20. yüzyılın başlarında ele almışlardır. Ancak, CHP'nin Michels'in incelediği Alman Sosyal Demokrat Parti'den farklı olarak kendine özgü bir bürokrasi anlayışı vardır.

CHP'de Genel Başkan ve çevresindeki yöneten azınlığı tanımlamak için bürokratik yapı kavramını kullanmak mümkündür. Bu anlamı ile, günümüzde CHP'nin örgüt yapısı

[54] Bu konuda Bülent Ecevit yazdığı "Atatürk ve Devrimcilik", İsmail Cem de Deniz Baykal ile birlikte yazdığı "Yeni Sol" kitabında Michels ile aynı görüştedir.

içinde karşımıza iki farklı bürokrat tipi çıkmaktadır. Birinci grupta belli bir süre için seçimle ya da seçilenler arasından atamayla göreve gelen, partiden düzenli bir maaş almayan, siyasetçi kökenli üst düzey parti görevlileri olarak Merkez Yönetim Kurulu üyeleri, Parti Meclisi üyeleri ve parti işlerinde görevlendirilen milletvekilleri; ikinci grupta da Genel Başkan tarafından doğrudan atamayla göreve getirilen alanında uzmanlaşmış başdanışmanlar parti bürokrasisini oluşturmaktadırlar. Grup Başkan Vekilleri de parti bürokrasisinin Meclis ayağında görevli bürokratlar olarak kabul edilebilirler. Dahası, parti bürokratlarının aynı zamanda merkezde Genel Başkanın çevresindeki yöneten azınlığı oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, her ne kadar "bürokrasi" kavramı CHP açısından içerik olarak weberyan bürokrasi anlayışından farklı bir anlam ifade ediyor olsa da, belli bir büyüklüğü aşan tüm örgütlerde olduğu gibi 81 il ve 970 ilçede örgütlenen ve 1 milyon 194 bin 298 üyesi ile dünyanın en büyük siyasal örgütlerinden biri olan CHP'de bürokrasinin varlığı kaçınılmazdır. Hatta, Michels'e göre eğer bürokrasiden kaçınılır, kurtulunabilirse, oligarşiden de kaçmak, kurtulmak mümkündür (Leach, 2005: 314). Bu açıdan, Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda siyasi partilerde merkezileşmenin ve bürokratikleşmenin örgütün doğası gereği oligarşiyi güçlendirdiği yönündeki görüşü Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerli görünmektedir.

4.2. Liderin (Genel Başkanın) Psikolojik Eğilimleri

Michels, Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmaz ve demokrasinin imkansız olduğu" görüşünü örgütün doğası, liderin psikolojik eğilimleri ve üyelerin psikolojik eğilimleri olmak üzere üç temel faktöre dayandırmıştır. Bununla birlikte, Michels bu başlıkta ele alınacak olan "liderin psikolojik eğilimleri" faktörünü, ortalama her insanın belli bir statüyü ele ettikten sonra doğal olarak ortaya koyduğu/koyacağı refleksler olarak ele almıştır. Yani, yönetilen çoğunluk içerisinde yer alan sade bir üyenin sahip olduğu düşünce ve davranışların, yönetici azınlığın içerisine girdiğinde farklılaşacağını, daha doğrusu elde ettiği yeni statüye has yeni düşünce ve çıkarlar geliştireceğini savunmuştur. Liderin örgüt içinde ortaya koyduğu oligarşik eğilimleri psikolojik (sosyo-psikolojik ve psiko-sosyal) bir süreç olarak ele alan Michels, Siyasal Partiler eserinde çok geniş bir tarihsel yelpazede öne çıkan çok sayıda liderin oligarşiyi besleyen düşünce ve davranışlarının arkasında yatan psikolojik eğilimleri analiz etmiştir.

Michels, Oligarşinin Demir Kanunu'nda liderin parti içinde elde ettiği konumu ve statüyü korumak için her türlü çabayı göstereceğini, hatta gerektiğinde demokratik olmayan

yollara başvurabileceğini savunmuştur. Michels'e göre lider, parti içinde belli bir güç elde ettikten sonra partinin karar ve yönetim organlarına danışmadan karar alma ya da aldığı kararları bu organlara dayatma eğilimindedir. Elde ettiği makamı belli bir süre sonra bir hak gibi algılamaya başlayan lider bu makamı kendinden sonra aile bireylerinden birine ya da kendi desteklediği başka bir adaya devretme eğilimi (nepotizm) içerisindedir. Elde ettiği konum ve statüye karşı oluşan tehditleri bertaraf etmek için parti disiplini adı altında parti içi muhalefeti sindirmeye yönelik faaliyetler yürüten lider, örgütün gelişim ve değişim sürecinde örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme ve örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptırma eğilimi gösterir. Örgüt içinde tüm bilgi ve belge akışını elinde toplayan lider bu bilgi ve belgeleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanır. Liderin partinin basın-yayın ve propaganda organları üzerinde söz sahibi olması ve partinin parasal kaynakları üzerinde tasarruf yetkisinin olmasının yanı sıra öne çıkan kişisel yetenekleri (hitabet, yazarlık vs.) de otoritesini güçlendirmesini sağlar. Lider parti içinde konumu sarsılmaya başladığı anda gücünü yeniden sağlamlaştırmak için yöneticileri/üyeleri görevi bırakmakla tehdit eder, ya da güven tazeleme yoluna gider.

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu bu varsayımlar parti içinde demokrasiyi geçersiz kılan, buna karşın oligarşiyi güçlendiren başlıca sebeplerdendir. Oligarşinin Demir Kanunu'nun CHP açısından incelenmesi sürecinde liderin düşünce yapısı, bakış açısı, yönetim anlayışı gibi hususlar üzerinde özellikle durulmalıdır. Bu anlamda, bu başlıkta 2010 yılından bu yana CHP liderliğini yürüten Kemal Kılıçdaroğlu üzerinden mevcut lider-örgüt ilişkisi ele alınarak liderin oligarşik eğilimleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Ancak, bugünün CHP'sine ilişkin ortaya çıkan tablo, şüphesiz 83 yıllık örgütsel birikimin bir sonucu olarak ele alınmalıdır. Yani, bugün CHP'nin Kemal Kılıçdaroğlu'nun liderliğinde örgütsel olarak içinde bulunduğu durumu, 1923'ten bu yana yaşanan örgütsel değişim ve gelişim sürecinden bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir.

4.2.1. Genel Başkanın Merkez Organları Üzerindeki Etkisi

CHP'de Genel Başkanın merkezde karar, yönetim ve disiplin organları olan Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu ve Yüksek Disiplin Kurulu üzerindeki hakimiyeti ile birlikte ile aday belirleme süreci, parti içi muhalifler, basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri ve parti bütçesi üzerindeki etkisi örgüt içinde oligarşik eğilimleri ortaya koymak bakımından oldukça önemlidir. Bu başlık altında tüm bu etkenler detaylı olarak ele alınacaktır.

4.2.1.1. Genel Başkanın Kurultay Üzerindeki Etkisi

4.2.1.1.1. Genel Başkanın Olağanüstü Kurultayı Seçim Gündemiyle Toplama Yetkisi

CHP Tüzüğü seçimli olağan kurultayın her iki yılda bir toplanması için karar alma yetkisini Parti Meclisi'ne vermiştir. Ancak, parti tüzüğü bu konuda Genel Başkana ayrıcalık tanıyarak, istediği takdirde olağanüstü kongreyi toplayabileceğini, hatta seçim ve güvenoyu maddelerini de kurultay gündemine alabileceğini belirtmiştir. Bu ayrıcalıklı yetki Genel Başkana parti örgütünü parti içi dengeleri kendi lehine gördüğü her durumda kendi isteği ile şekillendirme ve otoritesini yeniden sağlamlaştırma imkanı sunmaktadır.

2004 yılından bu yana toplanan 7 olağanüstü kurultayda ortaya çıkan tablo göz önünde bulundurulduğunda, olağanüstü kurultayların Genel Başkanın parti içindeki konumunu sağlamlaştırdığı ve parti içi muhalifleri tasfiye sürecini hızlandırdığı görülmektedir.

- Deniz Baykal 2004 Yerel Seçimleri sonrası kendisine karşı oluşan parti içi muhalefete karşı, kendi isteği ile toplanan 12. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda kurultay delegelerinin güvenoyunu alarak güven tazelemiş ve konumunu sağlamlaştırmıştır.
- 2005 yılında kendi isteği ile toplanan 13. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Deniz Baykal kendisine karşı genel başkan adayı olarak güçlenmeye başlayan ve Yüksek Disiplin Kurulu tarafından ihraç edilmeyen Mustafa Sarıgül'ü saf dışı etmeyi başarmıştır. Deniz Baykal yeniden yakaladığı ivme ile 2005 yılında toplanan 31. CHP Kurultayı ve 2008 yılında toplanan 32. CHP Kurultayı'nda genel başkanlık yarışına tek aday olarak girmiştir[55].
- Deniz Baykal, 2008 yılında kendi isteği ile toplanan 14. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda partinin ikinci adamı konumundaki Önder Sav'ın parti içindeki konumunu zayıflatan tüzük değişikliğini gerçekleştirmiş, parti içi iktidar yarışında en güçlü rakibini saf dışı bırakmayı başarmıştır.
- Kemal Kılıçdaroğlu, 2010 yılında kendi isteği ile toplanan 15. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda parti içi iktidarı ele geçirme mücadelesi verdiği Önder Sav ve ekibi ile eski Genel Başkan Deniz Baykal'ın ekibini Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu'ndan tasfiye etmeyi başarmıştır.
- Kemal Kılıçdaroğlu, kendi isteği ile 2012 yılında toplanan 16. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda parti içi demokrasinin gelişimi yönünde üyelere vaat ettiği değişikliklerin yapılmasını sağlayarak liderlik konumunu güçlendirmiştir. Bir gün sonra kurultay delegelerinin imzası ile toplanan 17. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda da

[55] Parti tüzüğünün Genel Başkan adaylığı için % 20 kurultay delegesinin imzasını zorunlu kılan hükmü de bu durumda etkili olmuştur.

muhalifleri sindirmeyi başarmış, yakaladığı ivme ile aynı yıl toplanan 34. CHP Kurultayı'nda genel başkanlık yarışına tek aday olarak girmiştir.

- Kemal Kılıçdaroğlu, 2014 Yerel Seçimlerinde elde edilen görece başarısızlık ve partinin Milliyetçi Hareket Partisi ile ortak adayı olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı Seçimini kaybetmesi nedeniyle parti içinde oluşan muhalefete karşı 2014 yılında 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nı toplamış, genel başkanlık için yarıştığı Muharrem İnce'ye karşı seçimi kazanarak konumunu yeniden güçlendirmiştir. Kılıçdaroğlu yakaladığı ivme ile 2016 yılında toplanan 35. CHP Kurultayı'nda genel başkanlık yarışına tek aday olarak girmiştir.

Görüldüğü üzere, Genel Başkan açısından olağanüstü kurultaylar parti içi dengeler kendi lehine olduğu sürece pratikte konumunu yeniden sağlamlaştırma ve kendisine karşı oluşan parti içi muhalefeti sindirme bakımından önemli bir araçtır. Öyle ki, olağanüstü kurultaylara seçim gündeminin eklenebilmesi sadece Genel Başkanın isteği ya da kurultay delegelerinin salt çoğunluğunun imzası ile mümkün olduğu için (CHPT, 2016: md.54), Genel Başkan kurultay delegelerinin çoğunluğunun desteğini aldığı sürece rakipleri karşısında bu imkana her zaman sahip olmaktadır. Örneğin, Kemal Kılıçdaroğlu kurultay delegelerinin çoğunluğunun desteği kendi lehine olduğu için 2014 yılında topladığı 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda gündeme "seçim" maddesini eklemiş, rakibi Muharrem İnce'yi liderlik yarışında safdışı bırakmıştır. O dönem örgüt içinde güçlenmeye başlayan Muharrem İnce'nin elde ettiği ivme bu yenilgi sonrası düşmüştür.

4.2.1.1.2. Genel Başkanın Kurultay Delegeleri Üzerinde Yarattığı Psikolojik Etki

Tüm siyasi partilerde olduğu gibi CHP'de de parti içi iktidar mücadelesi aynı zamanda Genel Başkan ile rakipleri arasında psikolojik bir savaş anlamı taşımaktadır. Öyle ki, bu süreçte tüm taraflar özellikle kurultay delegeleri nezdinde "güçlü olan taraf" algısı oluşturmak için büyük bir çaba göstermektedir. Esasen, bu mücadelenin psikolojik yönünü belirleyen kağıt üstünde yapılan matematiksel hesaplardır. Çünkü, gerek olağanüstü kurultayın çağrılması, gerekse de kurultayda Genel Başkan adaylığı için imza toplanması sürecinde en fazla imza toplayan taraf topladığı imza ile orantılı şekilde psikolojik üstünlüğü ele geçirmektedir. Bu nedenle, Genel Başkanın, Genel Başkan ile Parti Meclisi ve Yüksek Disiplin Kurulu üyelerini seçen kurultay delegeleri üzerinde psikolojik bir baskı kurması kaçınılmazdır. Bu süreçte gerek parti tüzüğünün Genel Başkana verdiği yetkiler, gerekse de parti üyeleri/delegeleri/yöneticileri üzerinde Genel Başkanın kurduğu otorite rakipleri ile kıyaslandığında ona büyük avantaj sağlamaktadır.

Esasen kurultay sürecine ilişkin kağıt üstünde yapılan matematiksel hesaplar kurultay günü ortaya çıkacak tabloyu belirlemektedir. CHP'de son dönemde gelenekselleştiği üzere, birden fazla genel başkan adayının olduğu kurultaylardan önce il başkanlarının bir araya gelerek imzaladıkları "genel başkana destek bildirileri" kurultay delege sayısı üzerinden yapılan hesaplamalar ile ilgili açık bir fikir vermektedir. Öyle ki, 2005'te Mustafa Sarıgül karşısında 66 il başkanının Genel Başkan Deniz Baykal'ı (http://arsiv.ntv.com.tr, erişim tarihi: 02.10.2016); 2008'de adaylık yarışına giren ancak yeterli imza toplayamadıkları için aday olamayan Haluk Koç, Umut Oran ve Ayhan Yalçınkaya'ya karşı 78 il başkanının Genel Başkan Deniz Baykal'ı (http://www.hurriyet.com.tr. erişim tarihi: 02.10.2016); 2014'te Muharrem İnce'ye karşı 78 il başkanının Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nu (http://www.haberturk.com. erişim tarihi: 02.10.2016) bir bildiri ile desteklemiş olmaları kurultay sonucuna ilişkin net bir fikir vermiştir. Diğer taraftan, kurultay delegelerinin 1/5'inin imzası ile olağanüstü kurultay çağrısı yapan muhaliflerin toplamış oldukları imza sayısı da aynı şekilde sürecin gidişatına ilişkin fikir vermektedir. Geçmişte çokça örneği görüldüğü gibi, muhalifler toplamış oldukları imza sayısı ile ilgili abartılı beyanatlar verme suretiyle güçlü olan tarafın kendileri olduğu algısı yaratmaya çalışmaktadırlar. Ancak, kurultay öncesi ortaya çıkan matematiksel hesaplamalar Genel Başkanın psikolojik üstünlüğü ele geçirmesine, kurultay delegeleri üzerinde de güçlü bir psikolojik etki yaratmasına neden olmaktadır.

Parti tüzüğünün Genel Başkana kurultay sürecine ilişkin vermiş olduğu bazı yetkiler de Genel Başkanın kurultay delegeleri üzerinde güçlü bir psikolojik etki yaratmasını kolaylaştırmaktadır.

- Kurultay öncesi oluşturulan hazırlık komisyonlarına TBMM Grubu'ndan ikişer ve illerden birer üye ile birlikte Genel Başkan istediği üçer üyeyi görevlendirmekte (CHP Kurultay Yönetmeliği, md.14A) ve bu komisyonlar kurultay öncesinde Genel Başkan tarafından toplantıya çağrılmaktadır. Yine, kurultay günü oluşturulan kurultay komisyonlarına TBMM Grubu'ndan ikişer ve illerden birer üye ile birlikte Genel Başkan da Parti Meclisi üyeleri arasından istediği üçer üyeyi görevlendirmektedir (CHP Kurultay Yönetmeliği, md.14A). Böylece, Genel Başkan gerek hazırlık komisyonlarını, gerekse de kurultay komisyonlarını kontrol ve takip edebilmekte, görevlendirdiği kişiler üzerinden komisyon üyelerini psikolojik etki altına alabilmektedir.
- Kurultay günü kurultay salonunda asılan poster ve pankartların, hazırlanan gösterilerin, belirlenen sloganların vs. halihazırda partinin başı olarak Genel Başkanın

bilgisi dahilinde, onun kurultay delegeleri nezdinde "güçlü lider" algısını yansıtacak şekilde kurgulanması kaçınılmazdır.

- Kurultay günü Genel Başkan, partinin başı olarak yaptığı açılış konuşması ile (CHPT, 2016: md. 55) Kurultay salonunda –eğer varsa- diğer adaylar karşısında psikolojik üstünlüğü ele geçirmekte, ayrıca yapacağı adaylık konuşması da göz önünde bulundurulduğunda Kurultay salonunda iki defa etkili konuşma yapabilme imkanına sahip olmaktadır.

Parti tüzüğünün Genel Başkana verdiği bu yetkilerin sağladığı avantajların yanı sıra, kurultayda Genel Başkan adaylığı için delegelerin açık imza vermelerinin zorunlu hale getirilmesi muhalif adaylar açısından büyük bir handikaptır. Açık imza verme uygulaması parti içinde siyasi konum ve makam beklentisi ve hedefi içinde olan kurultay delegeleri üzerinde büyük bir psikolojik baskıya neden olmaktadır. Bu durum Genel Başkan ve çevresindeki yöneten azınlık ile ters düşmek istemeyen kurultay delegelerinin, blok halde oy kullanan yerel örgüt temsilcilerinin ya da belli sayıda kurultay delegesine etki eden "delege ağaları[56]"nın muhalif adaylar için imza vermelerini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu yönüyle, pratikte açık imza verme uygulamasını mecazi anlamda Genel Başkandan kurultay delegelerine yönelen gizli bir tehdit/şantaj olarak kabul etmek mümkündür. 2014 yılında 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda 944 kurultay delegesinin imzası ile genel başkanlığa aday olan Kemal Kılıçdaroğlu'nun oylama sonrası 740 oy almış olması, buna karşın 177 imza ile aday olan Muharrem İnce'nin 415 oy almış olması bu konuda oldukça ilginç bir örnektir. Anlaşıldığı üzere, Kemal Kılıçdaroğlu'na imza veren 204 delege gizli oylama ile yapılan seçimde oyunu Muharrem İnce'ye vermiştir. Bu örnek açık imza verme uygulamasının kurultay delegeleri üzerinde Genel Başkan lehine yarattığı baskıyı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

4.2.1.1.3. Kurultay Delegelerinin Siyasi İstikbal Kaygısı

CHP'de kurultay delegeleri Genel Başkan, Parti Meclisi üyeleri, Yüksek Disiplin Kurulu üyeleri ve partili milletvekilleri ile il kongrelerinde seçilen mevcut ya da eski il başkanları, belediye başkanları, ilçe başkanları ve merkezde/yerelde güç sahibi partililerden oluşmaktadır. Bu anlamda, parti içinde siyasi konum ve makam beklentisi ve hedefi içinde olan, dolayısıyla siyasi istikbal kaygısı güden siyasetçilerden oluşan bir delege profili ortaya çıkmaktadır. Bu profilde kurultay delegelerinin bir bölümü halihazırda elde ettikleri konumu sağlamlaştırma, bir bölümü de daha iyi bir konuma yükselme içgüdüsü ile hareket etmektedir.

[56] Siyaset bilimi literatüründe özellikle yerelde örgüt içi seçimlerde çok sayıda delegenin oy verme iradesi üzerinde söz sahibi olan kişiler açısından kullanılan bir tabirdir.

Örneğin, bir ilçe başkanı kontenjandan milletvekili, belediye başkanı ya da il başkanı; bir il başkanı kontenjandan milletvekili, belediye başkanı ya da Parti Meclisi üyesi; bir milletvekili –değilse- Parti Meclisi ya da Merkez Yönetim Kurulu üyesi; bir Parti Meclisi üyesi de –değilse- milletvekili ya da Merkez Yönetim Kurulu üyesi olarak siyasi kariyerlerinde yükselme ya da halihazırda sahip oldukları konumu sağlamlaştırma hedefi içerisindedirler. Her biri açısından Genel Başkan ile kurmuş oldukları yakın diyalog ve iyi ilişkiler bu hedeflerine ulaşabilmelerini daha da kolaylaştırmaktadır. Bir kurultay delegesinin Genel Başkanın karşı çıkmasına rağmen merkezde etkin bir konum elde edebilmesi, etse bile devamlılığını sağlayabilmesi oldukça zor, hatta nadiren Genel Başkanın anahtar listesini delerek Parti Meclisi'ne seçilme ya da önseçimle milletvekili adayı olabilme dışında imkansızdır. Bu nedenle, Genel Başkanın parti içinde konumu sarsılmadığı sürece kurultay delegelerinin önemli bir bölümü Genel Başkan ve ekibi ile herhangi bir karşıtlık içerisine girmeme, dahası parçası olduğu yerel klikler[57] ile birlikte en altta ilçe/il kongre delege, ilçe/il başkanı ve ilçe/il yönetimi seçiminden, milletvekili önseçimlerine, en üstte de genel başkanlık seçimine kadar bir ittifak ve ortak çalışma zemini yaratma eğilimi içerisindedirler. Böylece, Genel Başkan bu yerel klikler aracılığı ile yerel örgütler ve parti tabanı üzerinde otoritesini sağlamlaştırmakta, kurultay delegelerinin siyasi istikbal kaygısını parti içindeki konumunu güçlendirmek için kullanma imkanına sahip olmaktadır.

Bu noktada, Genel Başkanın en büyük avantajı merkez yoklaması ya da kontenjanla belirlenen milletvekili adaylarının, büyükşehir ve ilçe/belde belediye başkanlarının, belediye meclis üyelerinin ve il genel meclisi üyelerinin belirlenmesi sürecinde söz sahibi olmasıdır. Öyle ki, 2012 yılında yapılan tüzük değişikliği ile milletvekili adaylarının önseçimle belirlenmesi öncelikli yöntem olarak kabul edilmiş olsa da, yerel örgütler üzerinde daha etkin bir konuma sahip olan belediye başkanlarının belirlenmesinde önseçim yöntemi geri plana itilmiştir. 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesi 550 milletvekili adayının 184'ü (% 33,5) genel merkez tarafından (37 kontenjan, 147 merkez yoklaması) belirlenmiştir. Yine, 2009 Yerel Seçimlerinde belediye başkan adaylarının tamamı (CHP MYK Raporu, 11 Nisan 2009: 8), 2014 Yerel Seçimlerinde de 1153 büyükşehir, il, ilçe ve belde belediye başkan adayının (http://www.milliyet.com.tr, erişim tarihi: 02.10.2016) 1045'i genel merkez tarafından belirlenmiştir (CHP MYK Raporu, 16 Ocak 2014: 277-286). Aynı durum merkezde Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu üyelikleri için de geçerlidir. 2012 Parti Meclisi'nde 60 üyenin 58'i (% 97), 2014 Parti Meclisi'nde 60 üyenin 56'sı (% 93), 2016 Parti Meclisi'nde 60 üyenin 37'si (% 62) Genel Başkanın anahtar listesi ve önerdiği Bilim Yönetim ve Kültür

[57] Ekipler, hizipler, oligarşik gruplar.

Platformu üyeleri arasından seçilmiştir[58]. Bu tabloda Genel Başkanın siyasi istikbal kaygısı içerisindeki kurultay delegeleri üzerinde güçlü bir psikolojik etki yarattığı açıktır.

4.2.1.1.4. Lidere İtaat ve Bağlılığı Esas Alan Örgüt Kültürünün Etkisi

Kuruluşundan günümüze CHP'de lidere itaati ve bağlılığı esas alan örgüt kültürü liderin üyeler/delegeler tarafından kutsallaştırılmasına neden olmakta, örgüt disiplininin de bir gereği olarak liderin verdiği kararların doğruluğu üyeler/delegeler nezdinde tartışılmaz ve sorgulanmaz hale gelmektedir. Bu anlamda kurultay delegeleri/üyeler üzerinde Genel Başkanın aldığı kararlara saygı duyma ve destekleme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte, Genel Başkanın lider olarak göstermiş olduğu performans ve sahip olduğu kişisel yetenekler (hitabet, edebi yetenekler vs.) de onun kurultay delegeleri üzerindeki ikna gücünü artırmaktadır.

Kurultay delegelerinin/üyelerin lidere itaat ve bağlılık göstermesi özellikle 1980 öncesi Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Bülent Ecevit'in karizmatik liderlik dönemlerinden kalma bir alışkanlıktır. Milli mücadelenin lideri ve CHP'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 1927 CHP Nizamnamesi ile "değişmez genel başkan", 1938 yılında ölümünden sonra da "ebedi şef" ilan edilmiştir. Aynı yıl milli mücadele kahramanı ve CHP'nin ikinci Genel Başkanı İsmet İnönü "milli şef" olarak ilan edilmiştir. Genç ve karizmatik kişiliği ile 1960'lı yıllarda parti içinde yükselişe geçen Bülent Ecevit de, 1973 ve 1977 Genel Seçimlerinde elde ettiği başarılar ile adından sıkça söz ettirmiş, başbakan olarak 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nı gerçekleştirdiği dönemde kendisine "Kıbrıs Fatihi" ve "Karaoğlan" gibi lakaplar takılmıştır. Dahası, 1923-1980 yılları arasında gerçekleştirilen CHP kurultaylarında liderler genel başkanlık seçimlerine gelenekselleştiği üzere "tek aday" olarak girmişlerdir. Başka bir ifadeyle, üyeler lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürünün etkisiyle mevcut lider dışında alternatif bir lider arayışı içerisine girmemişlerdir[59].

1980 öncesinin aksine, 1992'de yeniden kurulan CHP'de farklı klikler arasındaki parti içi iktidarı ele geçirme mücadelesi parti liderliği için büyük bir çekişmeye neden olmuştur. CHP ile SHP'nin 1995 yılında birleşmesi sonrası, CHP'nin birleşme öncesi son Genel Başkanı Deniz Baykal ile SHP'nin birleşme öncesi son Genel Başkanı Murat Karayalçın arasında büyük bir liderlik rekabeti ortaya çıkmıştır. Baykal'ın 1999 yılında istifası sonrası toplanan ve Altan Öymen'in genel başkanlığa seçildiği 9. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda beş, 2000 yılında toplanan 11. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda da dört adaylı bir liderlik yarışı

[58] Sonraki başlıkta detaylı olarak ele alınmıştır.

[59] Bülent Ecevit'in 1972 yılında İsmet İnönü'nün istifası sonrası Genel Başkan olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. İnönü'nün ilerleyen yaşı nedeniyle, Bülent Ecevit üyeler nezdinde İsmet İnönü'den sonra partinin lideri olarak ön plana çıkmıştır.

yaşanmıştır. 2001 yılında toplanan 29. CHP Kurultayı'nda üç, 2003 yılında toplanan 30. CHP Kurultayı'nda dört, 2005 yılında toplanan 13. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda iki, 2008 yılında toplanan 32. CHP Kurultayı'nda da dört adaylı bir liderlik yarışı yaşanmıştır[60]. Kılıçdaroğlu döneminde 2014 yılında toplanan 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda iki, 2016 yılında toplanan 35. CHP Kurultayı'nda da iki aday liderlik için yarışmıştır[61].

1992 sonrası CHP Genel Başkanlarının profiline bakıldığında, 1980 öncesi Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Bülent Ecevit'in karizmatik liderlik görüntüsünden farklı olarak, üyeler nezdinde Deniz Baykal'ın güçlü ve aşırı hırslı, Kemal Kılıçdaroğlu'nun ise mütevazı, ılımlı ve görece demokrat kişiliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Atatürk-İnönü-Ecevit-Baykal-Kılıçdaroğlu arasında bir kıyaslama yapıldığında, Türkiye'nin siyasal, toplumsal ve kültürel, CHP'nin de ideolojik örgütsel değişim ve dönüşümünün de etkisiyle, üyelerin lidere itaat ve bağlılığının derecesinin gittikçe zayıfladığı yönünde bir tespitte bulunmak mümkündür. Ancak, bu tespiti yaparken Genel Başkanların göstermiş oldukları seçim performansları ile CHP'nin iktidar hedefi arasındaki ilişkiyi de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Sonuç itibariyle, her ne kadar kurultay delegelerinin/üyelerin lidere itaat ve bağlılığı önceki dönemlere kıyasla zayıflamış olsa bile, örgüt disiplininin de etkisiyle CHP örgüt kültüründe halen etkisini gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu durumun kurultay delegeleri üzerinde psikolojik olarak Genel Başkan lehine güçlü bir etki bıraktığı açıktır.

4.2.1.1.5. Genel Başkanın Seçim Performanslarının Kurultay Delegeleri Üzerindeki Etkisi

CHP'de kurultay delegelerinin/üyelerin lidere duydukları itaat ve bağlılık özellikle 1970'li yıllardan itibaren Genel Başkanların genel ve yerel seçimlerde göstermiş oldukları seçim performansları ile doğrudan ilgilidir. Özellikle 1950 yılından bu yana tek başına, 1979 yılından bu yana koalisyonla hükümet olma başarısı gösteremeyen[62], günümüzde 1970'li yıllarda sahip olduğu toplumsal tabanının önemli bir kısmını yitiren CHP açısından, Genel Başkanların seçim performanslarının üyeler delegeler/üyeler üzerindeki psikolojik etkisi liderin örgüt içindeki konumu açısından ele alınması gereken bir konudur.

[60] 2003 ve 2008 yıllarında toplanan kurultaylarda Genel Başkan Deniz Baykal dışındaki adaylar adaylık için yeterli imzayı toplayamadıkları için seçime girememişlerdir.
[61] 2016 yılında toplanan Kurultayda Kemal Kılıçdaroğlu'nun rakibi Mustafa Balbay adaylık için yeterli imzayı toplayamadığı için seçime girememiştir.
[62] SHP ile birleşme sonrasında 1995 Genel Seçimleri öncesi Doğru Yol Partisi ile kurulan 4,5 aylık koalisyon hükümeti dahil edilmemiştir.

Deniz Baykal liderliğinde CHP 1994 Yerel Seçimlerinde % 4,6 oy oranı ile yedinci parti; 1995 Genel Seçimlerinde -SHP ile birleşmesine rağmen- % 10,7 oy oranı ile altıncı parti; 1999 Genel Seçimlerinde % 8,7 oy oranı ile altıncı parti; 1999 Yerel Seçimlerinde % 4,6 oy oranı ile altıncı parti; 2002 Genel Seçimlerinde % 19,4 oy oranı ile ikinci parti; 2004 Yerel Seçimlerinde % 18,2 oy oranı ile ikinci parti; 2007 Genel Seçimlerinde % 20,9 oy oranı ile ikinci parti; 2009 Yerel Seçimlerinde % 23,1 oy oranı ile ikinci parti olabilmiştir. Kemal Kılıçdaroğlu liderliğinde CHP ise 2011 Genel Seçimlerinde % 26 oy oranı ile ikinci parti; 2014 Yerel Seçimlerinde % 26,3 oy oranı ile ikinci parti; 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde % 25 oy oranı ile ikinci parti; 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde de % 25,3 oy oranı ile yine ikinci parti olabilmiştir[63]. Görüldüğü üzere, CHP Deniz Baykal ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun liderliğinde katıldığı hiçbir seçimi kazanma başarısı gösterememiştir. Her ne kadar küçük oy artışları liderler tarafından üyelere başarı olarak sunulsa da, elde edilen seçim başarısızlıkları üyelerin lidere olan itaat ve bağlılığın sorgulamasına neden olmaktadır. Baykal ve Kılıçdaroğlu'nun yaşadığı seçim başarısızlıklarının aksine, 1973 ve 1977 Genel Seçimlerinde Bülent Ecevit'in elde ettiği seçim başarıları üyelerin ona itaat ve bağlılığını artırıcı bir etki yaratmıştır.

CHP'de Genel Başkanın seçim performansı ile kurultay delegeleri/üyeler üzerinde kurduğu otorite arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamak mümkündür:

- CHP'nin "ortanın solu" söylemi ile büyük başarısızlık elde ettiği 1965 ve 1969 Genel Seçimleri sonrası Genel Başkan İsmet İnönü –ilerlemiş yaşının da etkisiyle- delegelerin/üyelerin desteğini büyük oranda kaybetmiştir. 1972 yılında toplanan 5. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda İnönü'nün "ya o, ya ben" çıkışına rağmen kurultay delegeleri Ecevitçilerin ağırlıkta olduğu Parti Meclisi'ne güvenoyu vermiştir.
- 1970'li yıllarda Ecevit'in parti içinde kurduğu güçlü otoritenin başlıca nedenlerinden biri sahip olduğu karizmatik liderliğin yanı sıra 1973 ve 1977 Genel Seçimleri ile 1977 Yerel Seçimlerinde elde ettiği büyük başarıdır.
- 1979 Milletvekili Ara Seçimlerinde partinin oy oranının büyük oranda düşmesi ile Ecevit'in parti içinde kurduğu otoritenin zayıflaması arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur.
- CHP'nin 2004 Yerel Seçimlerinde elde ettiği görece başarısızlık sonrası örgüt içinde Deniz Baykal'a oluşan tepkiler nedeniyle toplanan 12. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Baykal güvenoyunu "276 karşı oy"a (14 güvensizlik oyu, 262 tepki olarak oylamaya katılmayan) karşın 781 oyla almıştır.

[63] Yerel Seçim oy oranları belediye seçimlerinin oy oranlarıdır.

- 2005 yılında toplanan 13. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda genel başkanlık yarışında Deniz Baykal'ın 674 oyuna karşı Mustafa Sarıgül "460 oy" almıştır.
- Kemal Kılıçdaroğlu'nun 2014 Yerel Seçimleri ve 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçiminde elde ettiği görece başarısızlık sonrası parti içi muhalefet etkinliğini artırmış, toplanan 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Kemal Kılıçdaroğlu'nun 740 oyuna karşı Muharrem İnce "415 oy" almıştır.
- 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde elde edilen görece başarısızlık sonrasında 2016 yılında toplanan 35. CHP Kurultayı'nda Kemal Kılıçdaroğlu tek aday olmasına rağmen Parti Meclisi üyeliği seçimlerinde hazırladığı 52 kişilik anahtar listeden "23 kişi" seçilememiştir.

Görüldüğü üzere, Genel Başkanın kurultay delegeleri/üyeler üzerinde kurduğu psikolojik etki seçimlerde gösterdiği performans ile doğrudan ilgilidir. Genel Başkan başarılı bir performans gösterdiği sürece delegelerin/üyelerin koşulsuz desteğini alabilme imkanına sahip olmaktadır. Aksi halde, kurultay delegelerinin/üyelerin lidere olan itaat ve bağlılığı zayıflayacak, parti içinde kararları sorgulanmaya ve tartışılmaya başlanacaktır. 2014 Yerel Seçimleri, 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 7 Haziran 2015 ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde elde edilen görece başarısızlıklar sonrası toplanan kurultaylarda Kemal Kılıçdaroğlu açısından ortaya çıkan tablo bunun bir göstergesidir.

4.2.1.2. Genel Başkanın Parti Meclisi Üzerindeki Etkisi

Kurultaydan sonra en üst karar organı olan Parti Meclisi, etkisizleştirildiği 1927-1947 ve kaldırıldığı 1976-1980 dönemi hariç tutulduğunda, CHP örgüt yapısı içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. CHP'nin örgütsel geçmişi incelendiğinde, Parti Meclisi'nde çoğunluğun desteğini alan liderin parti içi iktidara da sahip olduğu görülmektedir. Dahası, tarihteki bazı örnekler parti liderliğine giden yolun Parti Meclisi'nin desteğinden geçtiğini göstermiştir.

- 1970 yılında toplanan 20. CHP Kurultayı'nda Parti Meclisi'nde çoğunluğu elde eden Bülent Ecevit, 1972 yılında toplanan 5. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda İsmet İnönü'nün "ya o, ya ben" restine rağmen gücünü korumayı başarmış ve İnönü'nün istifası sonrası tek başına girdiği yarışta genel başkanlığa seçilmiştir.
- 1999 Genel Seçimleri sonrası genel başkanlıktan istifa eden Baykal, 10. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Parti Meclisi'nde çoğunluğu elde etmiş, Parti Meclisi'ndeki Baykalcıları tasfiye etmek isteyen Genel Başkan Altan Öymen'in de isteğiyle 2000

yılında toplanan 11. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda kendi döneminde seçilen kurultay delegelerinin de desteği ile yeniden genel başkanlığa seçilmiştir.

- 2010 yılında toplanan 33. CHP Kurultayı'nda genel başkanlığa seçilen Kemal Kılıçdaroğlu Önder Sav ve Baykal ile parti içi iktidar mücadelesi içerisine girmiştir. Kılıçdaroğlu, parti içinde ortaya çıkan yönetim krizi sonrası toplanan 15. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda blok liste ile gerçekleştirilen Parti Meclisi seçimlerinde Savcıları ve Baykalcıları tasfiye etmeyi başarmıştır. Böylece, parti içinde iktidarı ele geçirerek güçlü bir lider profili ortaya koymuştur.

1980 öncesinde CHP'de parti içinde liderliği ele geçirme bakımından herhangi bir rekabet ortamı oluşmamış olsa da, yoğun bir şekilde Parti Meclisi seçimleri üzerinden parti içi iktidara sahip olma ya da ortak olma mücadelesi yaşanmıştır. 1992 sonrasında farklı klikler arasında yaşanan liderlik yarışında Parti Meclisi'nde çoğunluğu elde etmek öncelikli hedeflerden biri haline gelmiştir. Çünkü, 2008'de yapılan tüzük değişikliği öncesinde, parti içinde bir klik genel başkanlık yarışını kaybetse bile Parti Meclisi'nde çoğunluğu elde ettiği takdirde en üst yönetim organı olan Merkez Yönetim Kurulu'nda söz sahibi olarak parti içi iktidara ortak olabilme imkanına sahipti. Parti Meclisi üzerinden yürütülen bu rekabeti kendi lehine sonlandırmak isteyen Genel Başkan Deniz Baykal, 2003 yılında yapılan tüzük değişikliği ile tüm örgüt seçimlerinde olduğu gibi Parti Meclisi seçimlerinde "blok liste" yöntemini öncelikli hale getirmiştir. 2008 yılında yapılan tüzük değişikliği ile Merkez Yönetim Kurulu üyelerini belirleyebilme yetkisinin Parti Meclisi'nden alınarak Genel Başkan verilmesi, Parti Meclisi'nin örgüt içindeki konumunu kısmen zayıflatmıştır. Ancak, Genel Başkanın Merkez Yönetim Kurulu üyelerini Parti Meclisi üyeleri arasından belirlemek zorunda olması, Parti Meclisi'nin üyelerinin üçte birinin yazılı önerisi ve üye tam sayısının üçte ikisinin güvensizlik oyuyla Merkez Yönetim Kurulu üyelerini görevden uzaklaştırma yetkisine sahip olması, Parti Meclisi'nin merkezde etkisizleşmesini engellemiştir (CHPT, 2016: md.39). CHP Tüzüğü'nün Parti Meclisi'ne verdiği diğer yetkiler göz önünde bulundurulduğunda, parti içi iktidara sahip olabilme bakımından önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Özellikle aşağıda sıralanan yetkiler özel bir anlam ifade etmektedir:

- Merkez Yönetim Kurulu üyeleri Genel Başkan tarafından Parti Meclisi üyeleri arasından seçilir (CHPT, 2016: md. 39).
- Merkez Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan parti politikasını, stratejisini, seçim bildirgelerini, yıllık bütçeyi, yönetmelikleri karara bağlar (md. 40).

- Genel ve yerel seçimlerde hangi seçim çevresinde adayların hangi yöntemle belirleneceğini karara bağlar. Merkez yoklama ve kontenjan adaylarını belirler (md. 58,61).
- Merkez Yönetim Kurulu kararı ile görevden alınan yerel örgüt birimleri ile ilgili itirazları karara bağlar (md. 43F).
- Olağanüstü kurultay kararı alabilir (md.54).
- Kurultayda parti programı ile parti tüzüğünde değişiklik yapılması için öneride bulunabilir (md. 84).
- Kesinleşen disiplin cezalarını bağışlayabilir (md. 75).

Parti Meclisi'nin sahip olduğu bu geniş yetkiler göz önünde bulundurulduğunda, Genel Başkanın parti içi iktidara sahip olabilmesi için Parti Meclisi üzerinde güçlü bir hakimiyet kurması, bunun için de Parti Meclisi seçimlerinde çoğunluğu elde etmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Genel Başkanın kurultay delegeleri üzerinde yarattığı psikolojik etkiyi sadece genel başkanlık seçiminde değil, aynı zamanda Parti Meclisi seçimlerinde de kendi lehine kullanabilmesi gerekmektedir.

2012 yılında gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile CHP'de 60 Parti Meclis üyesinin 52'sinin kurultay delegeleri tarafından doğrudan, 8 Parti Meclisi üyesinin de Genel Başkanın önereceği 12 Bilim Yönetim ve Kültür Platformu (BYKP) üyeleri arasından kurultay delegeleri tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bu tabloda, BYKP kontenjanından gelen üyelerin tamamı Genel Başkan tarafından önerildiği için, 8 üye dolaylı olarak Genel Başkan tarafından belirlenmiş olmaktadır. 52 üyenin seçiminde 2012 yılından bu yana "çarşaf liste"nin uygulanıyor olması Genel Başkan açısından "blok liste" yöntemine göre daha karmaşık ve zorlu bir süreci beraberinde getirmektedir. İşte bu noktada, Genel Başkan hazırladığı "anahtar liste"yi dağıtıp kurultay delegeleri üzerinde psikolojik baskı oluşturmakta, Parti Meclisi'ne girmesini istediği kişilerin liste dışı kalmasını önleyerek Parti Meclisi'ne tamamen hakim olmaya çalışmaktadır. Böylece, dağıttığı anahtar liste ile çarşaf liste yöntemini pratikte kendi blok listesine dönüştürerek kendine büyük bir avantaj sağlamaktadır. Bu süreçte Genel Başkan ve ekibi ile yerel klikler arasında yerel örgüt seçimlerinden itibaren devam eden ittifaklar da devreye girmektedir. Kılıçdaroğlu döneminde,

- 2012 yılında toplanan 34. CHP Kurultayı'nda gerçekleştirilen Parti Meclisi seçimlerinde Genel Başkan tarafından hazırlanan 98 kişilik anahtar listede yer alan 50 kişi (http://www.radikal.com.tr. erişim tarihi: 29.09.2016);

- 2014 yılında toplanan 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda gerçekleştirilen Parti Meclisi seçimlerinde Genel Başkan tarafından hazırlanan 52 kişilik anahtar listede yer alan 48 kişi (http://www.haberturk.com. erişim tarihi: 29.09.2016);
- 2016 yılında toplanan 35. CHP Kurultayı'nda gerçekleştirilen Parti Meclisi seçimlerinde de Genel Başkan tarafından hazırlanan 52 kişilik anahtar listede yer alan 29 kişi Parti Meclisi üyesi olarak seçilmişlerdir (http://www.sabah.com.tr. erişim tarihi: 29.09.2016).

Sonuç olarak, BYKP kontenjanın seçilen 8 üye de dahil edildiğinde, 2012 Parti Meclisi'nde 60 üyenin 58'i (% 97), 2014 Parti Meclisi'nde 60 üyenin 56'sı (% 93), 2016 Parti Meclisi'nde 60 üyenin 37'si (% 62) Genel Başkan tarafından dolaylı olarak belirlenmiştir. Böylece, Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu her üç seçimde de Parti Meclisi'nde elde ettiği çoğunluğun etkisiyle kendi başına aldığı kararları Parti Meclisine onaylatma imkanına kavuşmuştur.

4.2.1.3. Genel Başkanın Merkez Yönetim Kurulu Üzerindeki Etkisi

CHP'nin en üst yönetim organı olan Merkez Yönetim Kurulu, Umumi Riyaset Divanı (Genel Başkanlık Divanı)'nın gölgesinde kaldığı 1927-1947 ve kaldırıldığı 1976-1980 dönemi hariç tutulduğunda, Parti Meclisi gibi CHP örgüt yapısı içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Örgütün Genel Başkan ile birlikte "beyin takımı"nı oluşturan Merkez Yönetim Kurulu, aynı zamanda liderin "A takımı" olarak da kabul edilmektedir. CHP Tüzüğü'nün Merkez Yönetim Kurulu'na verdiği aşağıda sıralanan yetkiler göz önünde bulundurulduğunda örgütsel yapı içerisindeki önemi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Kurultay ve Parti Meclisi'nin aldığı kararları uygular (CHPT, 2016: md.40A).
- Parti örgütünü yönetir, çalışmaları yönlendirir, örgütle sürekli iletişim ve işbirliği sağlar (md. 40B).
- Partinin politikasını, stratejisini ve seçim bildirgelerini hazırlayıp Parti Meclisi'nin onayına sunar (md. 40E).
- Kurultayda görüşülecek karar tasarılarını ve önerilerini hazırlayıp Parti Meclisi'nin onayına sunar (md. 40K).
- Yıllık bütçeyi hazırlar, Parti Meclisi'nin onayını aldıktan sonra uygular (md. 40L).
- Yönetmelikleri hazırlar, Parti Meclisi'nin onayından sonra uygular (md.40N).

- Görevini layıkıyla yerine getirmeyen ve parti kurallarına aykırı tutum ve davranış içine giren il, ilçe, belde başkanı ve yönetim kurulu üyelerini 2/3 çoğunluk oyuyla gerekçesiyle birlikte görevden alabilir[64] (md. 43B).
- Örgütle ilgili görevlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere parti denetmenleri görevlendirerek örgüt içinde tüm birimlerden kendine bilgi akışı sağlar (md.45).
- Partiye üye olması parti için fayda sağlayacak olan kişileri ya da Genel Başkanın önerdiği kişileri (pratikte istediği herkesi) doğrudan üyeliğe kabul edebilir (md.12).
- İnternet üzerinden üyelik başvurusu yapanların –eğer üyeliğe kabulünde engel yoksa- üyeliklerine karar verir (md.8).

CHP'de Merkez Yönetim Kurulu üyeleri 2010 yılına kadar Parti Meclisi tarafından kendi üyeleri arasından seçilmiştir. Böylece, Merkez Yönetim Kurulu Genel Başkan ile birlikte partiyi yöneten, dahası liderin parti içinde iktidara birlikte sahip olduğu ya da kısmen paylaştığı kişilerden oluşmuştur. Ancak, 2008 yılında gerçekleştirilen tüzük değişikliği ile Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin Parti Meclisi tarafından belirlenmesi yerine Parti Meclisi üyeleri arasından Genel Başkan tarafından doğrudan atanması kabul edilmiştir (CHPT, 2016: md. 39). Böylece, Genel Başkana partinin en üst karar organını tamamen kendi istediği kişilerden oluşturma ayrıcalığı tanınmıştır. Bu şekilde, Merkez Yönetim Kurulu'nun sahip olduğu yetkiler pratikte Genel Başkanın yetkileri ile birleştirilmiş, liderin örgütün üst yönetiminde tek söz sahibi olduğu bir yönetim anlayışı ortaya çıkarılmıştır. Merkez Yönetim Kurulu Genel Başkan tarafından atanan, dolayısıyla onun emir ve talimatları ile hareket eden, yine onun tek başına sahip olduğu parti içi iktidarı temsil eden bürokratik bir yapıya dönüştürülmüştür.

CHP'de Genel Başkanın Merkez Yönetim Kurulu'nda çoğunluğa sahip olması ile parti içi iktidara sahip olması arasındaki doğrudan ilişkiyi geçmişte yaşanan bazı örnekler ile açıklamak mümkündür:

- 1970 yılında toplanan 20. CHP Kurultayı'nda Parti Meclisi seçiminde Kemal Satır'ın l
- istesine karşı Genel Sekreter Ecevit'in listesi kazandığı için, Parti Meclisi tarafından belirlenen Merkez Yönetim Kurulu'nda çoğunluk Ecevitçilerden oluşmuştur (Bila, 1979:469). 12 Mart 1971 Askeri Darbesi sonrası yaşanan süreçte İnönü ve Ecevit'in fikir ayrılığına düşmesi ile Ecevit genel sekreterlikten istifa etmiş, ancak Merkez Yönetim Kurulu'nda ağırlığını sürdürmüştür. Ecevitçileri tasfiye etmek isteyen İnönü

[64] CHPT, 2016: m. 42B: "İl başkanı ve il yönetim kurulu birlikte veya yalnız il yönetim kurulu görevden alınmışsa Merkez Yönetim Kurulu, başkan dahil (7) kişilik bir geçici kurul atar. İl geçici kurulu (45) gün içinde seçimleri yapmak üzere olağanüstü il kongresini toplar.

Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu'nu değiştirmek için 1972 yılında 5. Olağanüstü CHP Kurultayı'nı toplamış, "ya o, ya ben" restine rağmen Parti Meclisi güvenoyu alınca parti içi iktidarının zayıfladığını anlayıp liderliği bırakmıştır.

- Deniz Baykal 1999 Genel Seçimlerinde elde edilen başarısızlık sonrası genel başkanlıktan istifa etmiş, 1999 yılında toplanan 10. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Altan Öymen genel başkanlığa seçilmiştir. Ancak, Parti Meclisi seçimlerinde Baykalcıların elde ettiği başarı nedeniyle Altan Öymen Merkez Yönetim Kurulu'nda çoğunluğu elde edememiştir. Partiyi yönetememe sorunuyla karşılaşan Altan Öymen Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu'nu değiştirmek için 2000 yılında 11. Olağanüstü CHP Kurultayı'nı toplamış, ancak Baykal'a karşı seçimi kaybetmiştir.
- 2010 yılında Deniz Baykal'ın istifası sonrası toplanan 33. CHP Kurultayı'nda Kemal Kılıçdaroğlu genel başkanlığa seçilmiştir. Merkez Yönetim Kurulu'nda ise çoğunluğu Genel Sekreter Önder Sav elde etmiştir. Partiyi yönetemez hale gelen Kemal Kılıçdaroğlu, Yargıtay'ın 2008 yılında yapılan tüzük değişikliğinin uygulanması yönündeki uyarısını koz olarak kullanmış[65] ve Parti Meclisi üyeleri arasından yeni bir Merkez Yönetim Kurulu oluşturmuştur. Böylece Önder Sav ve ekibine karşı psikolojik üstünlüğü eline geçiren Kılıçdaroğlu, aynı yıl toplanan 15. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda Parti Meclisi'nde de çoğunluğu elde ederek liderlik konumunu güçlendirmiştir.

2008 yılında gerçekleştirilen tüzük değişikliği, Genel Başkana partinin en üst karar organı olan Parti Meclisi'nde çoğunluğa sahip olmasa bile, kendi atadığı Merkez Yönetim Kurulu'nda sahip olduğu çoğunluk ile partiyi yönetebilme imkanı tanımıştır. Bu uygulamanın parti içi iktidara sahip olabilme bakımından lidere önemli bir avantaj sağladığını söylemek mümkündür.

4.2.1.4. Genel Başkanın Yüksek Disiplin Kurulu Üzerindeki Etkisi

CHP örgüt kültüründe önemli bir yere sahip olan "örgüt disiplini", pratikte liderin kendi konumunu sağlamlaştırmak için muhalifler ve parti üyeleri üzerinde güçlü bir psikolojik baskı kurması anlamına gelmektedir. Böylece, parti içi demokrasinin gereği olan çok seslilik yerine, örgüt disiplini adı altında Genel Başkanın kararlarının dayatıldığı tek sesli bir örgüt yapısı ortaya çıkmaktadır. Parti içi iktidara sahip olabilmek için Genel Başkan ile liderlik yarışına giren muhalifler ya da Genel Başkana itaat ve bağlılık göstermeyen

[65] 2010 yılında gerçekleştirilen 33. CHP Kurultayı'nda bu değişikliğin uygulanması ertelenmiştir.

üyeler/yöneticiler parti disiplini gereği partiden ihraca kadar gidebilen bir baskı ya da tasfiye süreciyle karşılaşabilmektedirler.

- 1945 yılında "4'lü Takrir" ile İsmet İnönü'ye karşı ciddi bir muhalefet ortaya koyan Adnan Menderes ve Fuad Köprülü (gazetelerde yayınlanan muhalif yazıları gerekçe gösterilerek) 21 Eylül'de, Refik Koraltan 27 Kasım'da parti yönetimi kararıyla[66] ihraç edilmişlerdir. Celal Bayar'ın da 3 Aralık'ta CHP'den istifası ile 4'lü muhalefet partiden tasfiye edilmiştir (Demirel, 2014:310).
- İsmet İnönü 1962 yılında parti içi muhalefetin önde gelen isimlerinden Nihat Erim'i "1954'ten itibaren Demokrat Parti'ye hizmet etmekle", Kasım Gülek ve Avni Doğan'ı da "ordu içinden 25 Şubat İhtilalcileri ve 14'lerle temas halinde olmakla" suçlamış, gerekli disiplin sürecinin işletileceğini duyurmuştur. Karşılıklı restleşmelerden sonra Yüksek Haysiyet Divanı tüzük gereği hiçbirinin savunmasını almaya gerek duymadan üçünü de partiden bir yıl boyunca ihraç etme kararı almıştır (Bila, 1979: 365; Hristidis ve Ergüz, 2010:67).
- 1963 yılında İsmet İnönü "bazı kimselerin partiyi yıpratıcı faaliyetlerde bulundukları" yönünde açıklamasından sonra, 21 Mayıs darbe girişimcileri ile temas halinde oldukları gerekçesiyle aralarında daha önce geçici ihraç cezası verilen Kasım Gülek ve Avni Doğan'ın da bulunduğu altı milletvekili ve senatör disipline sevk edilmişlerdir. Yüksek Haysiyet Divanı Gülek ve Doğan için süresiz kesin ihraç kararı almıştır (Bila, 1979:371). Böylece İnönü, 1950'li yıllarda parti içi iktidar mücadelesi verdiği eski Genel Sekreter Kasım Gülek'i partiden tamamen tasfiye etmeyi başarmıştır.
- 1965 sonrasında ortanın solunu destekleyen Genel Başkan İsmet İnönü ve Genel Sekreter Ecevit'e karşı Turhan Feyzioğlu'nun öncülüğünü yaptığı "8'ler" olarak adlandırılan ciddi bir muhalif hareket ortaya çıkmıştır. 1967 yılında toplanan 4. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda bu muhalif grubun tasfiyesi için önerilen tüzük değişiklikleri kabul edilmiştir. Kurultayda yaşanan sert tartışmaların da etkisiyle, İsmet İnönü'nün disipline sevk edildiğini açıkladığı Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları partiden ihraç edilmek yerine istifa etmeyi tercih etmişlerdir (Bila, 1979: 427; Hristidis ve Ergüz, 2010: 143).
- 1972 yılında Genel Başkan seçilen Bülent Ecevit "partide disiplin sağlanacaktır" sözleri ile ortanın solu görüşüne karşı çıkan ve parti içinde kendisine karşı etkin bir muhalefet yürüten Kemal Satır ve arkadaşları ile ilgili tasfiye sürecini başlatmıştır.

[66] CHP'de etkin bir disiplin mekanizması 1951 yılında Yüksek Haysiyet Divanı ve İl Haysiyet Divanı'nın kurulması ile oluşturulmuştur (CHPT, 1951: md.43,67). Öncesinde, disiplin işleri de parti yönetiminin yetki alanındaydı.

Parti Meclisi'nin aralarında Kemal Satır'ın da bulunduğu 8 milletvekilini kesin ihraç talebiyle Yüksek Disiplin Kurulu'na sevk etmesinin ardından, milletvekilleri ihraç kararını beklemeden partiden istifa etmişlerdir[67] (Bila, 1979: 560).

CHP'de 1980 öncesi yaşanan ihraçlar ya da ihraç öncesi istifalar CHP'de liderlerin parti içi disiplin mekanizmasını parti içi muhalefeti tasfiye etmek için kullandığını açıkça göstermektedir. Aynı şekilde, parti içi iktidar mücadelesinin ideolojik mücadelenin önüne geçtiği 1992 sonrasında da benzer süreçler yaşanmıştır.

- 2004 yılında Genel Başkan Deniz Baykal'a karşı parti içi muhalefet yürüten 30 milletvekili arasında yer alan Ahmet Güryüz Ketenci, Hasan Aydın ve Mehmet Tomanbay parti üyeliği ile bağdaşmayan tutum ve davranışlarda bulundukları gerekçesiyle Yüksek Disiplin Kurulu tarafından partiden ihraç edilmişlerdir[68] (http://www.hurriyet.com.tr. erişim tarihi: 03.10.2016).
- 2004 yılında Genel Başkan Deniz Baykal'a karşı muhalefet yürüten eski Genel Sekreter Ertuğrul Günay, "partiyi yıprattığı ve parti genel başkanına hakaret ettiği" gerekçesiyle disipline sevk edilmiş, Yüksek Disiplin Kurulu tarafından partiden ihraç edilmiştir (http://www.sabah.com.tr. erişim tarihi: 01.10.2016).
- 2005 yılında Genel Başkan Deniz Baykal'a karşı liderlik yarışına giren Mustafa Sarıgül, 7'ye karşı 8 oyla Yüksek Disiplin Kurulu tarafından ihraç edilmemiştir. Bunun üzerine Baykal 13. Olağanüstü CHP Kurultayı'nı toplayarak hem yeniden Genel Başkan seçilmiş, hem de kurultayda Yüksek Disiplin Kurulu'nu yeniden oluşturmuştur. Yeni oluşan Yüksek Disiplin Kurulu Sarıgül'ü "kurultaydaki davranışlarından dolayı" oy birliği ile partiden ihraç etmiştir (https://www.evrensel.net. erişim tarihi: 03.10.2016; http://www.cumhuriyet.com.tr. erişim tarihi: 03.10.2016).
- Kılıçdaroğlu döneminde, 2014 yılında milletvekili ve eski Merkez Yönetim Kurulu üyesi Süheyl Batum'un partinin önde gelen muhalif isimlerinden Emine Ülker Tarhan'ın istifasının ardından yaptığı açıklamada "bu istifalarla partiyi sarsarak düzene sokacaklarını" söylediği iddia edilmiş, Batum Merkez Yönetim Kurulu tarafından "partiyi kamuoyu önünde doğrudan tartışmaya açtığı ve parti bütünlüğünü sarsan tutum içine girdiği" gerekçesiyle kesin ihraç istemiyle Yüksek Disiplin

[67] Türkiye'nin 75 yılı:1923-1998 adlı kitapta Yüksek Disiplin Kurulu'nun 7 Ağustos 1972'de Kemal Satır'ı ihraç ettiğini belirtmektedir (Türkiye'nin 75 yılı:1923-1998, 1998:230).

[68] Her üç isim de Yüksek Disiplin Kurulu'nun vermiş olduğu ihraç kararına karşı davayı kazanarak mahkeme kararı ile partiye geri dönmüşlerdir (http://arsiv.sabah.com.tr. erişim tarihi: 03.10.2016)

Kurulu'na sevk edilmiş ve partiden ihraç edilmiştir[69] (http://www.radikal.com.tr. erişim tarihi: 03.10.2016).

Yaşanan örneklere bakıldığında, 1980 öncesinde parti içinde yüksek disiplin mekanizması parti içinde ciddi kaos ve bölünmeye yol açan durumlarda liderin parti içi muhalefeti tasfiyesi için bir araç olarak kullanıldığı gibi, parti içi iktidar mücadelesi içerisine giren muhaliflere de gözdağı verme bakımından önemli bir işlev üstlenmiştir. 1992 sonrasında ise yüksek disiplin mekanizmasının parti içinde derin kutuplaşmaları bertaraf etmek yerine, sembol isimlerin ihracı üzerinden üyeler üzerinde baskı ve otorite kurma amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

Yüksek Disiplin Kurulu'nun bazı ihraç kararlarının hukuksuzluk nedeniyle mahkemeler tarafından iptal edilmiş olması Kurul kararlarının doğruluğu üzerinde şüphe yaratmıştır. Özellikle parti tüzüğünde kesin ihraç gerektiren suçlar arasında sayılan "programa ve tüzük kurallarına, kurultay ve yetkili organ kararlarına aykırı davranmak (CHPT, 2016: md.70A/a)" hükmü partide Genel Başkanın aldığı kararların sorgulanamazlığını kurallaştıran bir anlam ifade etmektedir. "Partide aldıkları görev ve sorumlulukla ve üyelikle bağdaşmayan tutum ve davranışlarda bulunmak (CHPT, 2016: md.70A/b)" hükmü de herhangi bir üyenin basit söz ve davranışlarının bile istendiği takdirde suç teşkil edebilecek şekilde yorumlanabilmesine neden olmaktadır.

Günümüzde "örgüt disiplini" liderin parti içindeki konumunu sağlamlaştırabilmesi ve üyeler üzerinde otorite kurabilmesi için sahip olduğu en önemli araçlardan biridir. CHP örgüt yapısı içerisinde örgüt disiplinine aykırılık teşkil eden söz ve davranışlarla ilgili karar veren en üst disiplin organı Yüksek Disiplin Kurulu "bağımsız yargı organı" işlevini görmektedir. Ancak, Kurul pratikte hem Genel Başkanın muhalifleri baskı altında tutmak ya da tasfiye etmek, hem de üyeler üzerinde otoritesini güçlendirmek için kullandığı yardımcı bir organ işlevine bürünmüştür. Bu nedenle, Genel Başkanın parti içinde konumunu sağlamlaştırmak için Yüksek Disiplin Kurulu'nda çoğunluğu elinde bulunduruyor olması, bunun için de kurultay delegeleri üzerinde yarattığı güçlü psikolojik etkinin sağladığı avantajla, Yüksek Disiplin Kurulu üyeliklerine kendi hazırladığı anahtar listede yer alan kişilerin seçilmesini sağlaması gerekmektedir.

Gerek 2014 yılında toplanan 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda, gerekse de 2016 yılında toplanan 35. CHP Kurultayı'nda Kemal Kılıçdaroğlu'nun anahtar listesinde yer alan kişilerin tamamının seçildiği görülmüştür (http://www.trthaber.com. erişim tarihi: 04.10.2016). Böylece, Genel Başkan parti içinde muhalifler ve üyeler nezdinde, Yüksek

[69] Süheyl Batum Yüksek Disiplin Kurulu'nun vermiş olduğu ihraç kararına karşı davayı kazanarak mahkeme kararı ile partiye geri dönmüştür (http://www.milliyet.com.tr, erişim tarihi: 03.10.2016).

Disiplin Kurulu'nda sahip olduğu çoğunluğun etkisiyle istediği zaman yüksek disiplin mekanizmasını harekete geçirebileceği yönünde güçlü bir algı oluşturmaktadır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun basına kapalı bir parti toplantısında milletvekillerine yönelik "HDP'nin başvurusu için imza verilmesi de yasak. Başvuru için imza veren olursa partiden atarım (http://www.haberturk.com. erişim tarihi: 24.10.2016)" sözü Genel Başkanın -tüzükte böyle bir yetkisi olmamasına rağmen- Yüksek Disiplin Kurulu'nun yetkisini kendi yetkisi gibi algıladığını açıkça ortaya koymuştur[70].

Genel Başkan ve Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin örgüt disiplinine aykırılık teşkil eden suçlarla ilgili oluşturulan disiplin mekanizmasının dışında tutulmuş olması lider ve ekibine parti içinde "dokunulmazlık" sağlamaktadır. Öyle ki, parti tüzüğüne göre Genel Başkan ve Merkez Yönetim Kurulu üyeleri dışında herkes ile ilgili disiplin soruşturması ve kovuşturması başlatılabilmektedir (CHPT, 2016: md.68). Parti tüzüğünün Genel Başkan ve Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin disiplin suçu işleyebileceğine dair herhangi bir varsayım ortaya koymamış olması, pratikte "örgüt disiplini" ile "otorite" kavramlarının eş anlama geldiğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir.

4.2.2. Genel Başkanın Aday Belirleme Süreci Üzerindeki Etkisi

CHP'de 1980 öncesi milletvekili adaylarının belirlenmesi sürecinde yıllara göre farklı oranlar söz konusu olsa da, 1947 sonrası genel merkezin ağırlığı oldukça kısıtlı olmuştur. 1947 Tüzüğü genel merkeze % 30 kontenjan yetkisi tanımış, yerel örgütlerden gelen yoğun baskılar sonucu (1951 yılında) bu hak tamamen yerel örgütlere devredilmiştir. 1961 yılında genel merkez % 15 kontenjan yetkisi elde etmiş, ancak 1965 yılında çıkarılan Siyasi Partiler Kanunu'nda yer alan hüküm[71] gereği 1966 yılında bu oran % 5'e düşürülmüş ve 1980 yılına kadar bu şekilde uygulanmıştır. Merkez yoklama ile milletvekili adaylarını belirleme yetkisi 1946-1973 yılları arasında Parti Meclisi'ne, 1974 yılında Merkez Yönetim Kurulu'na (CHPT, 1974: md.88), 1976 yılında da Genel Yönetim Kurulu'na verilmiştir (CHPT, 1976: md. 67). O yıllarda, gerek İsmet İnönü'nün, gerekse de Bülent Ecevit'in Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu ve 1976 yılında kurulan Genel Yönetim Kurulu üzerindeki hakimiyeti göz önüne bulundurulduğunda, her iki Genel Başkanın da kontenjan adaylarının belirlenmesi sürecinde söz sahibi olduğunu söylemek mümkündür.

1982 Anayasası'nın kabulünden sonra hazırlanan 22.04.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda milletvekili adaylarının belirlenmesinde "üye bazında önseçim

[70] Basına kapalı olarak gerçekleştirilen bu toplantıda Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylediği iddia edilen bu sözlerle ilgili herhangi bir yalanlama gelmediği için doğruluğu kabul edilmiştir.
[71] 13.07.1965 ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu md.31

yöntemi"nin zorunlu olduğu belirtilmiş[7273], partilerin genel merkezlerine % 5 kontenjan yetkisi verilmiştir[74]. Ancak, 1986 yılında yapılan kanun değişikliği ile siyasi partilerin merkez yönetimlerine istedikleri seçim çevrelerinde istedikleri aday belirleme yöntemini uygulama yetkisi tanınmıştır[75]. Bu yetki ile birlikte, siyasi partiler adaylarının tamamını merkez yoklama ile belirleyebilme, önseçim yöntemiyle aday belirledikleri yerlerde de % 5 kontenjan kullanabilme imkanına kavuşmuşlardır. 1992 yılında yeniden kurulan CHP'nin 1993 Tüzüğü de bu anlayışla hazırlanmış ve önseçimle ilgili herhangi bir zorlayıcı hüküm konulmamıştır. 1993-2012 yılları arasında kanunen herhangi bir engel bulunmamasına rağmen CHP'de önseçim öncelikli ve zorunlu bir aday belirleme yöntemi haline getirilmemiştir. CHP'nin Meclis dışında kaldığı 1999 Genel Seçimleri öncesi 51 ilde gerçekleştirdiği önseçim haricinde, 1995, 2002 ve 2007 Genel Seçimlerinden önce önseçim gerçekleştirdiği illerin sayısı oldukça kısıtlı kalmıştır. Bu durum, o süreçte CHP liderliğini yürüten Deniz Baykal'ın milletvekili adaylarını belirleme yetkisini delege ya da üyelerle paylaşmama isteğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Tablo 4.3 CHP'de 1950-1980 Yılları Arasında Milletvekili Adaylarının Belirlenmesinde Önseçim ve Merkez Yoklamanın Ağırlığı

	Önseçim Oranı	Merkez Yoklama +Kontenjan Oranı	Yerel Örgütler	Düzenlemenin Kaynağı
1950 Genel Seçimleri	-	%30	%70	(CHPT, 1947: md: 149)
1954 Genel Seçimleri	-	% 0	% 100	(CHPT, 1951: md. 54)
1957 Genel Seçimleri	-	% 0	% 100	
1961 Genel Seçimleri	-	% 15 (PM)	% 85	(CHPT, 1961: md.54)
1965 Genel Seçimleri	% 95 (Delege)	% 5 (PM)	-	(SPK, md. 31)
1969 Genel Seçimleri	% 95 (Delege)	% 5 (PM)	-	(CHPT, 1966: md.54)
1973 Genel Seçimleri	% 95 (Delege)	% 5 (PM)	-	
1977 Genel Seçimleri	% 95 (Delege)[76]	% 5 (MYK)	-	(CHPT, 1974: md.54)

[72] Siyasi partiler kanunu delege bazında yapılan önseçimleri "aday yoklaması" olarak tanımlamıştır.
[73] Madde 37:"Milletvekilliği için yapılacak seçimlerde, siyasi partilerin bir seçim çevresindeki adaylarının listesi ve bunların listedeki sırası, o seçim çevresinde o siyasi parti üye kayıt defterine göre düzenlenen parti seçmen listesinde yer alan bütün üyelerin ilçe seçim kurullarının yönetiminde serbestçe oy kullanacakları bir önseçim ile o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısının iki katı olarak, aday adaylığını koymuş olanlar arasından tespit edilir."
[74] Madde 38:" Siyasî partiler, önseçime katıldıkları seçim çevrelerinden çıkabilecek milletvekili sayısı toplamının yüzde beşini aşmamak üzere merkez adayı gösterebilirler. Ancak, gösterilen merkez adayı, aday üstesinde önseçimde seçime katılan partililerin en az yüzde yetmışbeş oyunu almış olan adayın üstünde bir yere konamaz."
[75] 28/3/1986 - 3270/9 md.
[76] 1976 Tüzüğünün 66. Maddesine göre "tüm üyelerin" katılımı ile önseçim yapılacağı belirtilmesine rağmen, mevcut üye yazım sisteminde aksaklıklar nedeniyle yapılamamıştır.

2012 yılında CHP Tüzüğü'nde yapılan "reform" niteliğindeki düzenlemelerden biri de üye ve delege bazlı önseçimin[77] öncelikli hale getirilerek genel merkezin milletvekili belirleme yetkisinin % 15 ile sınırlandırılmış olmasıdır[78] (CHPT, 2016: md. 58C). Siyasi Partiler Kanunu'nun önseçim yapılan yerlerde genel merkeze tanıdığı % 5'lik kontenjan hakkı da hesaba katıldığında, genel merkezin (dolayısıyla Genel Başkanın) milletvekili adaylarının % 20'sini belirleyebilme imkanı söz konusudur. CHP'de 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri[79] öncesi milletvekili aday belirleme sürecinde 81 ilin 41'inde önseçim, 10'unda eğilim yoklaması[80], 30'unda da merkez yoklaması gerçekleştirilmiş, böylece 550 milletvekili adayının 366'sı önseçim ve eğilim yoklaması ile 184 milletvekili adayı da genel merkez tarafından kontenjan ve merkez yoklaması (37 kontenjan,147 merkez yoklaması) belirlenmiştir. Genel merkezin % 15 merkez yoklama ve önseçim yapılan yerlerde % 5 kontenjan yetkisinin seçilebilir sıradan milletvekili adayları için kullanması bu konuda genel merkeze büyük bir avantaj sağlamıştır. Seçim sonuçlarına göre, CHP'nin TBMM'ye giren 132 milletvekilinin 83'ü (% 63) önseçim ve eğilim yoklaması ile parti üyeleri/delegeleri tarafından, 49'u da (% 37) Parti Meclisi tarafından belirlenmiştir. Genel merkezin (dolayısıyla Genel Başkanın) milletvekili adaylarının belirlemesinde toplamda % 20 kotası olmasına rağmen, adaylar seçilebilir sıralarda yer aldıkları için bu oran pratikte % 37'ye çıkmıştır.

Baykal döneminde 2007 Genel Seçimleri öncesi 6 ilde, 2002 Genel Seçimleri öncesinde de 11 ilde milletvekili adaylarının önseçim ile belirlenmiş olduğu göz önünde bulundurulursa, genel merkezin (dolayısıyla Genel Başkanın) etkisinin Kılıçdaroğlu döneminde oransal olarak azaldığı görülmektedir. Ancak, 1980 öncesi Ecevit dönemi ile kıyaslandığında milletvekili adaylarının belirlenmesinde genel merkezin etkisi halen yüksektir.

Genel Başkanın milletvekili adaylarının belirlenmesi sürecinde etkisi sadece merkez yoklaması ve kontenjanla değildir. Önceki başlıklarda değinildiği gibi, Genel Başkan ve ekibinin yerel kliklerle oluşturduğu ittifak zemini genel merkezin dolaylı yollarla önseçim sürecine de müdahil olması anlamına gelmektedir. Genel merkezin önseçim sürecindeki

[77] Tüzükte, Siyasi Partiler Kanunu'nda olduğu gibi, milletvekili adaylarının üyelerin oyuyla belirlenmesine "önseçim", delegeler tarafından belirlenmesine de "aday yoklaması" denilmiştir. Ancak, 1980 öncesinde milletvekili adaylarının delegeler tarafından belirlenmesine "önseçim" adı verilmiştir. Yaşanan anlam farklılaşması nedeniyle, bu çalışmada tercihen "üye bazında önseçim" ve "delege bazında önseçim" kavramları kullanılmıştır.

[78] CHPT, 2016: md. 58C/5 "(…) Partinin son genel seçimlerde yüzde onundan az oy aldığı seçim çevrelerinden gösterilen toplam milletvekili aday sayısı bu orana göre hesaplanan milletvekili aday sayısına dahil değildir."

[79] 1 Kasım 2016 Genel Seçimleri "tekrar seçim" olarak kabul edildiği için 7 Haziran 2016 Genel Seçimleri değerlendirmeye alınmıştır.

[80] Merkez yoklaması içinde kullanılan bir yöntemdir. Hakim nezaretinde değil örgüt nezaretindedir, Genel merkez açısından bağlayıcı değildir.

etkisini somut verilerle ifade edebilmek mümkün olmadığı için bu konuda detaylı bir analiz yapılmamıştır. Ancak, "CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti içi Demokrasi ve Oligarşi: Antalya Ölçeği" araştırması kapsamında yapılan anketlerde, CHP Antalya'nın aktif üyeleri arasında yer alan 1.085 katılımcının % 30,2'si önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde genel merkezin yönlendirici bir etkisi olduğu yönünde görüş bildirmiştir. 1.108 katılımcının % 55,4'ü de CHP'nin mevcut kayıtlı üye yapısı ile önseçimde elde edilen sonucun parti tabanının gerçek iradesini yansıtmadığı görüşündedir[81]. Bu anlamda, genel merkezin hiçbir etkisinin olmadığını yani bu süreçte tamamen tarafsız davrandığını iddia etmek mümkün görünmemektedir.

Tablo 4.4 CHP'de 1992 Sonrası Milletvekili Adaylarının Belirlenmesinde Önseçim ve Merkez Yoklamanın Ağırlığı[82]

	Toplam İl Sayısı	Önseçim İle Belirlenen İl Sayısı	Merkez Yoklama İle Belirlenen İl Sayısı
1995 Genel Seçimleri	79 il	20 il (delege)	59 il
1999 Genel Seçimleri	80 il	51 il (delege)	29 il
2002 Genel Seçimleri	81 il	11 il (delege)	70 il
2007 Genel Seçimleri	81 il	6 il (delege)	75 il
2011 Genel Seçimleri	81 il	27 il (delege) 2 il (üye)	52 il
7 Haziran 2015 Genel Seçimleri	81 il	41 il önseçim 10 il eğilim yoklaması	30 il

2012 yılında CHP tüzüğünde milletvekili adaylarının "önseçim" ile belirlenmesi yönünde yapılan değişikliğe rağmen, yerel seçimlerde belediye başkanı, belediye meclis üyesi ve il genel meclis üyesi adaylarının belirlenmesinde parti içi demokrasi yönünde herhangi bir adım atılmadığı görülmektedir. Parti tüzüğüne göre yerel yönetim seçimlerinde hangi seçim çevresinde hangi yöntemin uygulanacağına Parti Meclisi karar vermektedir. (CHP Yerel Seçimler Aday Saptama Yönetmeliği, md.7). Genel Başkanın Parti Meclisi üzerindeki hakimiyeti göz önünde bulundurulduğunda, yerel yönetim adaylarının belirlenme sürecinde de söz sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar bu konuda geçmişe yönelik geniş kapsamlı bir çalışma mevcut değilse de, CHP'de son üç yerel seçimde hangi illerde, ilçelerde

[81] Her iki sonuçta da "fikrim yok" seçeneğini işaretleyenler değerlendirme dışında tutulmuştur.

[82] "CHP'de 20 yerde aday yoklaması". *Cumhuriyet Gazetesi*. 11.11.1995; "Baykal'dan oy yerine karanfil". *Cumhuriyet Gazetesi*.15.02.1999; "Kontenjan kapısı açık". *Cumhuriyet Gazetesi*. 03.09.2002; "CHP'de önseçim heyecanı". *Cumhuriyet Gazetesi*. 25.05.2007; "CHP'de önseçim: Vekiller sandıktan çıkamadı". *Cumhuriyet Gazetesi*. 04.04.2011; "İlk sıra kadınların". *Cumhuriyet Gazetesi*. 16.02.2015.

ve beldelerde belediye başkanı ve belediye meclis üyesi adaylarının hangi yöntemle seçildiğine dair genel merkezin almış olduğu kararlar net bir tablo ortaya çıkarmaktadır.

- 2004 Yerel Seçimleri öncesi 51 ilçede belediye meclis üyesi adayı (fermuar yöntemiyle)[83] ile 11 ilçe ve 1 ilde belediye başkan adayının eğilim yoklaması ile belirlenmesine karar verilmiştir[84].
- 2009 Yerel Seçimleri öncesi 16 büyükşehir, 65 il, 786 ilçe ve 1117 belde belediye başkan adayı ile belediye meclis üyesi adaylarının tamamının –yerel örgütlerin görüşü de alınarak- genel merkez tarafından belirlenmesine karar verilmiştir (CHP MYK Raporu, 11.04.2009:8).
- 2014 Yerel Seçimleri öncesi 5 il, 96 ilçe ve 7 belde belediye başkan adayı (CHP MYK Raporu, 16.01.2014:277-286) ile 69 ilçe belediye meclis üyesi adaylarının (67'si fermuar, 2'si tamamı) (CHP, 2014/1 Genelge) eğilim yoklaması ile belirlenmesine karar verilmiştir.

Görüldüğü üzere, 2004 yılından bu yana genel merkez (dolayısıyla Genel Başkan) yerel yönetim adaylarını üye bazında ve hakim nezaretinde önseçim yöntemi ile belirlemek yerine, az sayıda seçim çevresinde örgüt nezaretinde eğilim yoklaması ile belirlemeyi tercih etmektedir. Ancak, Kılıçdaroğlu dönemi ile Baykal Dönemi kıyaslandığında, Kılıçdaroğlu'nun Baykal'a göre aday belirleme sürecine üyeleri/delegeleri dahil etme eğiliminin görece daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak, 2014 Yerel Seçimleri öncesi belediye başkan adaylığı için eğilim yoklaması gerçekleştirilen iller ve ilçeler tek tek analiz edildiğinde, 86 ilçe belediyesinin 17'sinin, 5 il belediyesinin de 2'sinin bir önceki yerel seçimlerde CHP tarafından kazanıldığı anlaşılmaktadır. Genel merkez ağırlıklı olarak bir önceki seçimde kendi kazandığı ve halihazırda kendi partisine mensup bir belediye başkanı tarafından yönetilen belediyelerde adaylarını merkez yoklama ile belirlemeyi tercih ederken, kazanılmayan ya da kazanılma iddiası olmayan belediyelerin başkan adaylıkları için üyelerin/delegelerin görüşüne başvurmaktadır. Yeniden kazanılması kuvvetle muhtemel belediyelerin başkan adaylarının genel merkez (dolayısıyla Genel Başkan) tarafından belirleniyor algısı, Genel Başkanın siyasi istikbal kaygısı içerisindeki belediye başkanları, üyeler, yerel klikler ve il/ilçe yöneticileri üzerinde psikolojik olarak güçlü bir etki yaratmasına neden olmaktadır. Genel Başkanın yerel örgütler üzerinde yarattığı bu psikolojik etki, gerek Parti Meclisi ve Yüksek Disiplin Kurulu seçimlerinde, gerekse de -yerel klikler ile oluşturulan

[83] Meclis üyelikleri için yapılan eğilim yoklamalarının bir kısmı örgütlerin talep etmemesi gerekçesiyle gerçekleştirilmemiştir. Örneğin, İstanbul'da belediye meclis üyelikleri için 23 ilçede eğilim yoklaması kararı alınmasına rağmen sadece 6 ilçede yapılmıştır.

[84] "CHP eğilim yoklaması yapacak", *Cumhuriyet Gazetesi*. 27.01.2004.

güçlü ittifakların da etkisiyle- il/ilçe başkanı/yönetim kurulu ve delege seçimlerinde Genel Başkana büyük bir güç sağlamaktadır.

4.2.3. Genel Başkanın Parti İçi Muhalifler Üzerindeki Etkisi

CHP'de lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürü ile liderin parti içindeki güç ve otoritesini meşrulaştıran örgüt disiplininin, hemen hemen tüm siyasi partilerde olduğu gibi CHP'de de "parti içi muhalefet" kavramına olumsuz bir anlam yüklediği görülmektedir. Öyle ki, parti içinde farklı görüşlerin kendini ifade edebilme imkanına sahip olabilmesi parti içi demokrasinin gelişmişlik göstergelerinden biri olmasına rağmen üyeler/delegeler/yöneticiler nezdinde liderin otoritesine başkaldırı olarak anlamlandırılmaktadır. Dahası, üyeler bu başkaldırının parti içi birlik ve bütünlüğe zarar verdiğine ya da partinin nihai hedeflerinde sapmalara yol açacağına inandırılmışlardır. Özellikle liderin kendi aldığı kararların sorgulanması ve tartışmaya açılması karşısında gösterdiği anti-demokratik refleks, çoğu zaman meşruiyetini örgüt kültüründen ve örgüt disiplininden alan baskı ve sindirmeye yönelik bir tavır ortaya çıkarmaktadır. Liderin örgüt içindeki konumu korumak için gösterdiği bu refleks doğal bir tepki olarak görüldüğü gibi, parti içinde lider ve çevresindeki yöneten azınlık ile aynı fikirleri paylaşmayan, yönetim tarzını beğenmeyen ya da kendilerinin daha iyisini yapabileceğini düşünen farklı kliklerin parti içi iktidarı ele geçirme ya da iktidarı paylaşma eğilimlerinin de doğal karşılanması gerekmektedir. Diğer taraftan, parti içinde ortaya çıkan muhalif görüşlerin partinin değişim ve gelişim sürecine katkısı genellikle göz ardı edilmektedir. Oysa ki, 1950'li yılların "özgürlükçü CHP"sine giden süreçte parti içi muhalefetin katkısı göz ardı edilemez bir gerçektir. Her ne kadar 1960'lı yılların "ortanın solu" lider ve ekibi tarafından ortaya atılmış bir kavram olsa da, "demokratik sol"a giden süreçte Ecevit'in İnönü nezdinde parti içi bürokratik bakış açısına karşı gösterdiği muhalif tavır oldukça etkili olmuştur. Aynı şekilde, 2000 sonrası güçlü otokratik eğilimler gösteren Deniz Baykal'a karşı parti içi muhalifler çoğu zaman sonuç elde edememiş olsalar da frenleyici bir rol üstlenmişlerdir.

CHP'nin 1980 öncesi ideolojik ve örgütsel değişim ve gelişim sürecinde kısmen ya da tamamen etkili olmuş, bu yönüyle CHP tarihinde (hatta Türk siyasi tarihinde) ön plana çıkan parti içi muhalif hareketleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Bila, 1979: 220,241,257,260,268,287,356,653):

- 1945 yılında CHP lideri İsmet İnönü ile Toprak Reformu konusunda fikir ayrılığına düşen ve ülkede/parti içinde demokrasi taleplerini "4'lü Takrir" ile dile getiren Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan CHP'de çok partili

dönemin ilk parti içi muhalifleri olarak kabul edilebilirler. Bu muhalefetin sonucunda Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan partiden ihraç edilmiş, Celal Bayar da tepki olarak partiden istifa etmiştir. CHP'den tasfiye edilen "4'lü Takrirciler" Demokrat Partiyi kurmuşlardır.

- 1946 ve 1947 yıllarında, Genel Başkan ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de gizli desteği ile Başbakan Recep Peker'e karşı parti içinde muhalefet yürütmeye başlayan 35 milletvekilinden oluşan "35'ler", Peker'in 1947 yılında görevinden istifa etmesinde etkili rol oynamışlardır.
- 1940'lı yılların sonunda ve CHP'nin uzun yıllar süren iktidarını kaybettiği 1950'li yılların başında parti tüzüğünde ve programında revizyon talepleri ile birlikte "ıslahatçılar" ve ılımlılara karşı tek parti döneminin tutucularını temsil eden "müfritler (aşırılar)" parti içinde hem birbirleri ile çekişmişler, hem de genel merkez yönetimine karşı etkin bir muhalefet olarak ortaya koymuşlardır.
- 1951 yılında CHP'de örgüte hakim olan genel merkez yönetimine karşı TBMM'ye hakim olan Meclis Grubu muhalefeti ortaya çıkmıştır. Gelenekselleşen "Genel Merkez-Meclis Grubu" çekişmesi 1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yılların başında da sürmüştür.
- 1952 yılında Genel Başkan İnönü'ye karşı eski başbakanlardan Şemsettin Günaltay ve Cavit Oral'ın parti tüzüğü ve programında değişiklik taleplerini içeren parti içi muhalefet o dönem adından söz ettirmiştir.
- 1954 yılında Genel Sekreter Kasım Gülek'e karşı Nihat Erim'in basın üzerinden yürüttüğü parti içi muhalefet Gülek'i zorlamış, ancak örgüt içinde konumunu sarsmamıştır.
- 1950'li yıllar boyunca Genel Sekreter Kasım Gülek'in Genel Başkan İsmet İnönü ile parti içi iktidara ortak olma mücadelesi partinin birinci adamına karşı ikinci adamın yürüttüğü etkin bir muhalefet olarak kabul edilebilir. İsmet İnönü Kasım Gülek'i tasfiye edebilmek için büyük çaba göstermiş, ancak kurultay delegelerinin desteğini alan Gülek konumunu korumayı başarmıştır. 1959 yılında görevinden istifa etmek zorunda kalan Gülek, 1961 yılında İnönü'nün "ya o, ya ben" çıkışı sonrası örgüt içindeki etkisini kaybetmeye başlamıştır. 1962 yılında partiden geçici süreyle, 1963 yılında da süresiz ihraç edilen Gülek'in parti içindeki etkinliği sona ermiştir.
- 1961 yılında 1. İnönü Koalisyon Hükümeti'nde CHP'nin sürekli verdiği ödünler nedeniyle Genel Başkan ve Başbakan İnönü'ye parti içinde etkin bir muhalefet oluşmuş, gazetelerde 77 kişilik muhaliflerin isimleri yayınlanmıştır. "77'ler" olarak

adlandırılan muhaliflerin 1. İnönü Koalisyon Hükümeti'nin yıkılmasında etkin rol oynadığı söylenebilir.

- CHP'de 1965 sonrasında Genel Başkan İsmet İnönü ve Bülent Ecevit'in savunduğu ortanın soluna karşı Turhan Feyzioğlu öncülüğünde ortaya çıkan ve "8'ler" olarak adlandırılan muhalifler TBMM Grubu'nda güçlü bir muhalefet yürütmüşlerdir. Aynı etkiyi örgüt içerisinde gösteremeyen "8'ler" 1967 yılında partiden istifa etmişler ve Güven Partisi'ni kurmuşlardır.
- CHP'nin o dönem etkili isimlerinden biri olan Kemal Satır ve arkadaşları 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında Genel Başkan İsmet İnönü'nün desteği ile Genel Sekreter Bülent Ecevit'e karşı etkin bir muhalefet yürütmüşler, İnönü'nün istifası ve Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesi sonrası partiden tasfiye edilmişlerdir.
- 1971 yılında genel sekreterlik görevinden istifa eden Bülent Ecevit bir yandan Kemal Satır ve arkadaşları ile parti içi iktidar mücadelesi verirken, diğer yandan da 12 Mart 1971 Askeri Darbesi sonrası oluşturulan teknokrat hükümetlere destek vermek isteyen Genel Başkan İnönü'ye karşı etkin bir muhalefet yürütmüştür. Bu muhalefetin seyri parti içi iktidara sahip olma yönünde ilerlemiş ve İnönü'nün istifası sonrası Bülent Ecevit genel başkanlığa seçilmiştir.
- 1976 yılında CHP Merkez Yönetim Kurulu içerisinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucu aralarında Genel Sekreter Deniz Baykal'ında bulunduğu 5 Merkez Yönetim Kurulu üyesi görevlerinden istifa etmişlerdir. Genel Sekreter Orhan Eyüboğlu ve Ali Topuz ile "5'ler" arasında başlayan bu çekişme, devamında parti içinde çok sayıda yeni muhalif grubun ortaya çıkması ile "hizipler savaşı"na dönüşmüştür.

Yine, 1992 yılında yeniden kurulduktan sonraki süreçte,

- Genel Başkan Deniz Baykal'a karşı birleşme öncesi SHP lideri Murat Karayalçın ve eski SHP kadroları,
- 1999 ve 2000 yıllarında Genel Başkan Altan Öymen'e karşı Baykalcılar,
- 2004 yılında Genel Başkan Deniz Baykal'a karşı Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül (Sarıgülcüler),
- 2010-2012 yılları arasında Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'na karşı Önder Sav (Savcılar) ve Baykalcılar,
- 2014 yılında Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'na karşı Emine Ülker Tarhan (Ulusalcı-Kemalistler),
- 2014 yılından bu yana Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'na karşı Muharrem İnce,

- 2015 yılından bu yana Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'na karşı Mustafa Balbay parti içinde muhalefetin öncülüğünü üstlenmişlerdir.

CHP'de her ne kadar "parti içi muhalefet" kavramı demokratik değerler açısından ele alınmamış olsa da, görüldüğü üzere parti içinde temelleri 1940'lı yıllarda atılan köklü bir muhalefet geleneğinin halen geçerliliğini sürdürdüğü söylenebilir. Öyle ki, CHP'de 1946 yılında ilk adımları atılmaya başlayan "parti içi demokrasi" yönünde adımlar, parti içi muhalefetin etki alanını genişletmiştir. Ancak, CHP'de 1960 ve 1970'li yıllarda karşıtlıkları içerisinde barındıran parti içi demokrasi anlayışı muhaliflere Genel Başkanın tüzükte çizdiği sınırlar içerisinde muhalefet edebilme imkanı tanımıştır. Örneğin, 1976 CHP Tüzüğü ile bir yandan –parti içi demokrasi aleyhinde- karar ve yönetim yetkisini tek bir organda toplayan Genel Yönetim Kurulu oluşturulmuş, diğer yandan –parti içi demokrasi lehinde- milletvekili adaylarının "tüm üyelerin" katılacağı önseçim ile belirlenmesi kabul edilmiştir. Bunun temel nedeni, Genel Başkanın parti içi iktidarının sağlamlaştırılması ile üyelerin/örgütlerin (demokratik değerler çerçevesinde) değişim beklentilerinin karşılanması arasında bir denge kurma çabasıdır. 2012 yılında yapılan tüzük değişiklikleri ile parti içi demokrasi yönünde "reform" niteliğinde adımlar atan Kemal Kılıçdaroğlu'nun, 2008 yılında kabul edilen "Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin Genel Başkan tarafından atanması" uygulamasını kaldırma yönünde bir adım atmamış olması da bu çabanın bir sonucudur.

CHP'de 2003 yılında Deniz Baykal döneminde genel başkan adaylığı için kurultay delegelerinin % 20'sinin imzasının toplanmasının zorunlu hale getirilmesi, Parti Meclisi ve Yüksek Disiplin Kurulu seçimlerinde "blok liste"nin öncelikli yöntem olarak kabul edilmesi parti içi muhalefetin etki alanını oldukça sınırlandırmıştır. Öyle ki, 2003 yılında toplanan 30. CHP Kurultayı'nda Erol Tuncer, Cemal Özdemir ve Bedri Baykam, 2008 yılında toplanan 32. CHP Kurultayı'nda da Haluk Koç, Umut Oran ve Ayhan Yalçınkaya yeterli imza toplayamadıkları için Genel Başkanlığa aday olamamışlardır. Dahası, uygulanan blok liste ile muhalefetin Parti Meclisi ve Yüksek Disiplin Kurulu seçimlerinde etkili olabilme imkanı kalmamıştır. 2008 yılında Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin Parti Meclisi yerine Genel Başkan tarafından doğrudan atanmasının kabul edilmesi ile birlikte parti içi muhalefetin lider için bir "tehdit" olmaktan çıktığı söylenebilir. Kemal Kılıçdaroğlu döneminde 2012 yılında genel başkan adaylığı için toplanması gereken imza oranının % 20'den % 10'a düşürülmesi ve blok liste yerine çarşaf listenin yeniden öncelikli yöntem haline getirilmesi parti içi muhalefet açısından koşulların iyileşmesini sağlamıştır.

Deniz Baykal'ın liderliği döneminde kendine rakip olan adaylara gösterdiği "aşırı sert ve tahammülsüz" tavıra rağmen (http://www.gazetevatan.com. erişim tarihi: 06.10.2016),

Kemal Kılıçdaroğlu'nun görece "ılımlı" bir tavır gösterdiği açıktır. Öyle ki, Kılıçdaroğlu'na yönelik sert eleştiriler yönelten Muharrem İnce (http://www.aksam.com.tr. erişim tarihi: 06.10.2016; http://www.birgun.net. erişim tarihi: 06.10.2016) merkez yoklaması ile milletvekili adayı olarak gösterilmiş, herhangi bir disiplin soruşturmasına maruz kalmamıştır. Diğer taraftan, güncel parti tüzüğünde yer alan,

- Olağanüstü kurultay çağrısı için kurultay delegelerinin 1/5'inin 10 gün içinde noterden onaylı imzalarının gerekli olması (CHPT, 2016: md.54),
- Olağanüstü kurultaya seçim gündeminin eklenebilmesi için de kurultay delegelerinin salt çoğunluğunun imzasının gerekli olması (CHPT, 2016: md.54),
- Genel başkan adaylığı için kurultay delegelerinin % 10'unun "açık imza" vermek zorunda olması[85] (CHPT, 2016: md.55a)

gibi koşulların yanı sıra, kurultayda Genel Başkanın dağıttığı "anahtar liste"nin çarşaf listeyi pratikte tamamen ya da kısmen blok listeye dönüştürmesi parti içi muhalifler açısından büyük bir handikaptır. Dahası, önceki başlıklarda değinildiği gibi, CHP'de lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürünün ve liderin parti içinde otoritesini meşrulaştıran örgüt disiplininin üyeler/delegeler ve hatta muhalifler üzerinde yarattığı psikolojik etki muhaliflerin etkinliğinin zayıflamasına neden olmaktadır.

4.2.4. Genel Başkanın Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Birimleri Üzerindeki Etkisi

Liderin parti içindeki konumunu sağlamlaştırabilmesi ve üyeler/delegeler/yöneticiler üzerindeki güç ve otoritesini güçlendirebilmesi için parti içinde basın, yayın ve halkla ilişkiler birimlerinin imaj ve algı yönetimi ile ilgili çalışmaları oldukça önemlidir. İmaj yönetiminde liderin güçlü liderlik ve kişilik özellikleri ön plana çıkarılarak kitleler üzerinde olumlu bir lider imajı ortaya çıkarılmaktadır. Algı yönetimi de kitlelerin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını liderin istek ve çıkarları doğrultusunda etkileme, yönlendirme ve kontrol etme imkanı sağlamaktadır. Böylece, liderin kitleler üzerinde olduğu kadar üyeler/delegeler/yöneticiler üzerinde de güçlü bir psikolojik etki bırakması sağlanmaktadır. Bu nedenle, liderin sahip olduğu kişisel özelliklerin, yeteneklerinin, bilgi ve tecrübelerinin kitlelere etkili bir şekilde sunulması gereklidir. İşte bu noktada, parti adına basın, yayın ve halkla ilişkiler faaliyeti yürüten yönetici ya da personelin ortaya koyduğu performans oldukça önemlidir. Örneğin,

- 2010 yılında Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkan adaylığı ve genel başkan seçilmesi sürecinde, Kılıçdaroğlu'nun barışçı ve mücadeleci kişiliği ile dünya tarihine damga

[85] Önceki başlıklarda sakıncasına değinilmiştir.

vurmuş isimlerden biri olan Mahatma Gandhi ile özdeşleştirilmesi (http://www.hurriyet.com.tr. erişim tarihi: 06.10.2016),

- CHP'nin 2011 Genel Seçimlerinde kullandığı "Geliyor Kemal Kılıçdaroğlu" adlı seçim şarkısında[86] Kılıçdaroğlu ile ilgili yapılan "hem temiz hem dürüst insanoğlu" vurgusu ve "karanlığa, yalana, talana, soygunculuğa karşı" verilen "Kılıçdaroğlu geliyor" mesajı (https://www.youtube.com, erişim tarihi: 07.10.2016) ,
- CHP'nin 2011 Genel Seçimlerinde kullandığı "Umudum Sensin CHP" adlı seçim şarkısında "Memleket ne zaman düşerse dara, yürekli bir Kemal çıkar ortaya" sözleriyle Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ile özdeşleştirilerek yapılan "kurtarıcı" vurgusu (https://www.youtube.com, erişim tarihi: 06.10.2016),
- CHP'nin 2011 Genel Seçimlerinde televizyon kanallarına verdiği reklamlarda Kemal Kılıçdaroğlu'nun kendi sesinden "Ben Kemal Kılıçdaroğlu, ben sağcı-solcu diye ayırmam, ben doğulu-batılı, güneyli kuzeyli diye ayırmam, ben zengin-fakir, kadın-erkek, çiftçi-memur diye ayırmam, kökenine bakmam, tercihine aldırmam" sözleri ile ayrımcılığa karşı duruşunun ön plana çıkarılması (https://www.youtube.com. erişim tarihi: 10.10.2016),
- 2014 yılında toplanan 18. Olağanüstü CHP Kurultayı'nda kullanılan "Gel Kemal Kılıçdaroğlu" adlı seçim şarkısında "kalbinde yoktur kötülük", "asla yaratmaz ikilik", "yurdumuzda arar birlik", "kalbin inanç sevgi dolu", "din inanç ayrılığı gütmez", "boğazından haram lokma geçmez", "yalan dolan nedir bilmez", "alnı açık dili paktır" sözleri ile erdemli bir lider imajı çizilmesi (https://www.youtube.com. erişim tarihi: 08.10.2016),
- CHP'nin 2015 Genel Seçimlerinde televizyon kanallarına verdiği reklamlarda Kemal Kılıçdaroğlu'nun kendi görüntüleri ile "benim bitmeyen bu kavga (kardeş kavgası) ile derdim var, benim bitmeyen bu fakirlikle derdim var", "ve ben yalnız değilim" sözleri ile mücadeleci yönünün ön plana çıkarılması (https://www.youtube.com. erişim tarihi: 11.10.2016),
- 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesi hazırlanan "Anadolu'nun Kemal'i" belgeselinde "zorluklarla mücadele ederek bir yerle gelmiş, halkın içinden, sıradan, mütevazi" bir lider imajı çizilmesi (https://www.youtube.com. erişim tarihi: 12.10.2016),

[86] Bu seçim şarkısı ilk olarak Kemal Kılıçdaroğlu'nun İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığına aday olduğu 2009 Yerel Seçimleri'nde kullanılmış, daha sonra revize edilerek yeniden kullanılmıştır.

gibi çalışmalarla Kemal Kılıçdaroğlu'nun kişisel özellikleri, yetenekleri, bilgi ve tecrübeleri ön plana çıkarılmakta, kitleler nezdinde "güçlü bir lider" ve aynı zamanda "sade bir vatandaş" imajı yaratılmaya çalışılmaktadır. Seçim kampanyalarında hazırlanan broşürlerde, kitapçıklarda, gazete, televizyon ve internet reklamlarında, Kemal Kılıçdaroğlu'nun katıldığı televizyon programlarında, sosyal medyada lider parti ile özdeşleştirilmekte, hatta kimi zaman liderin kişiliği parti kimliğinin önüne geçmektedir. Öyle ki, 05.10.2016 itibariyle Kemal Kılıçdaroğlu'nun resmi Facebook beğeni sayfasını 2 milyon 64 bin 819 kişi, resmi Twitter hesabını da 4 milyon 170 bin kişi takip etmektedir. Buna karşın, Cumhuriyet Halk Partisi'nin resmi Facebook beğeni sayfasını 1 milyon 481 bin 241 kişi, resmi Twitter hesabını da 399 bin kişi takip etmektedir. Bu sayısal veriler, partinin basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri tarafından çağımızın en etkili iletişim araçlarından biri olan sosyal medya üzerinde yürütülen çalışmalarda ağırlıklı olarak liderin ön plana çıkarıldığını göstermektedir. CHP'de ilgili Genel Başkan yardımcıları ve başdanışmanların emir, talimat ve yönlendirmesi ile basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri tarafından yürütülen imaj yönetimi ve algı yönetimi çalışmalarının Kemal Kılıçdaroğlu'nun parti içindeki iktidarını güçlendirici bir etki yarattığı tartışmasızdır.

4.2.5. Genel Başkanın Parti Bütçesi Üzerindeki Etkisi

CHP tüzüğüne göre parti bütçesinin yönetiminde merkezde Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu, İdari ve Mali İşlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı ve Genel Sekreter yetkili ve sorumlu kılınmıştır (CHP Hesap Yönetmeliği, md.3). Merkez Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan genel merkez bütçesi, Parti Meclisi'nce onaylanmakta (CHPT, 2016: md.80), harcama talimatı da Genel Başkan tarafından verilmektedir (CHP Hesap Yönetmeliği, md.4).

CHP Hesap Yönetmeliği'ne göre, en önemli gelir kaynağını oluşturan hazine yardımının[87] % 40'ı yerel örgütlere aktarılmakta[88] (CHPT, 2016: md.80), % 15'i de parti içi eğitim için ayrılmaktadır[89] (CHP Hesap Yönetmeliği, md.8). Bu anlamda, hazine yardımının büyük kısmının genel merkez tarafından kullanıldığı görülmektedir. Genel merkez bütçesi içinde de yapılan giderler içerisinde reklam, tanıtım ve kamuoyu araştırma giderleri, parti görevlilerinin seyahat ve yolculuk giderleri, parti faaliyetleri kapsamında düzenlenen balo, eğlence, konser vb. giderler, parti faaliyetleri kapsamında düzenlenen seçim mitingleri için

[87] CHP'nin 2016 yılında alacağı toplam hazine yardımı 53 milyon 555 bin TL'dir (http://www.sozcu.com.tr. erişim tarihi: 06.10.2016).
[88] Bu oran daha da artırılabilir. Örneğin, 2013 yılında bu oran % 40 yerine % 50,4 olarak gerçekleştirilmiştir (CHP MYK Raporu, 16.01.2014:117).
[89] CHPT, 2016: madde 80: (…)Genel Merkezce il ve ilçelerin eğitim harcamaları için Tüzüğe göre ayrılması gereken miktar (% 15), yukarıdaki orana göre belirlenen miktara (% 40) dahildir.

yapılan giderler, yazılı ve görsel basım ve yayım giderleri, temsil, ağırlama ve tören giderleri (CHP Hesap Yönetmeliği, md.16) vs. Genel Başkan ile ilgili doğrudan/dolaylı yapılan giderlerdir. Parti bütçesinden yapılan bu giderler Genel Başkanın parti içindeki rakiplerinin sahip olmadığı önemli bir avantaja sahip olması anlamına gelmektedir. Dahası,

- CHP Hesap Yönetmeliğine göre bütçenin harcama talimatının Genel Başkan tarafından veriliyor olması,
- Genel Başkanın bütçenin yönetiminde yetkili ve sorumlu bulunan Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu üzerinde hakimiyet sahibi olması,
- Genel Başkanın bütçenin uygulanmasından sorumlu en üst yönetici olan İdari ve Mali İşlerden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısını doğrudan atıyor olması,

kağıt üzerinde Genel Başkana partinin mali imkanlarını kendi istek ve çıkarları doğrultusunda kullanabilme imkanı da sunmaktadır. Ancak, pratikte Kemal Kılıçdaroğlu'nun bu yönde bir eğiliminin olup olmadığını tespit edebilmek mümkün değildir.

4.2.6. Genel Başkan ve Ekibinin Görevde Kalma Süresi

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda lider ve ekibinin görev süresi ile örgüt içinde oligarşik yapının güçlenmesi arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur. Bu doğrudan ilişki lider ve ekibinin görev süresi arttıkça oligarşik eğilimlerinin de artacağı yönündedir. Lider belli bir statüyü elde ettikten sonra o statüyü kaybetmemek için yoğun bir çaba içerisine girmektedir. Çünkü, liderin sahip olduğu statüyü kaybetmesi aynı zamanda yaşam standartları ve popülaritesi ile toplum nezdinde itibar ve saygınlığının da azalması anlamına gelmektedir. Belli bir statü elde eden liderin tekrar eski statüsüne adapte olması psikolojik olarak zorlu bir süreci de beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan bu durum, kimi zaman eski liderin yeni lider ile ısrarla liderlik yarışını sürdürmesi ile sonuçlanabilmektedir. Örneğin, CHP-SHP birleşmesi öncesi SHP'nin genel başkanlığını yürüten Murat Karayalçın, 1995 yılında toplanan 27. CHP Kurultayı'nda birleşme öncesinde CHP'nin genel başkanlığını yürüten Deniz Baykal ile liderlik yarışını kaybetmiş olmasına rağmen, Deniz Baykal'ın istifası sonrası 1999 yılında Altan Öymen, Hasan Fehmi Güneş, Ertuğrul Günay ve Hurşit Güneş ile yeniden liderlik yarışına girmiştir. 1999 Genel Seçimlerinde elde ettiği başarısızlık nedeniyle görevinden istifa eden Deniz Baykal, 15 ay aradan sonra tekrar genel başkanlığa aday olmuş ve kurultay delegelerinin desteği ile partinin yeniden lideri olmayı başarmıştır.

CHP tarihinde liderlerin görev süreleri ele alındığında, Mustafa Kemal Atatürk 16 yıl, İsmet İnönü 34 yıl, Bülent Ecevit 8 yıl, Deniz Baykal kesintilerle 16 yıl, Altan Öymen 15 ay ve Hikmet Çetin 7 ay süreyle genel başkanlık görevini yürüttükleri görülmektedir.

Tablo 4.5 CHP Genel Başkanlarının Görev Süreleri

Genel Başkanın Adı-Soyadı	Görevde Olduğu Yıllar	Görev Süresi	Ayrılma Gerekçesi
1. M. Kemal Atatürk	1923-1938	15 yıl	Ölüm
2. İsmet İnönü	1938-1972	34 yıl	İstifa
3. Bülent Ecevit	1972-1980	8 yıl	İstifa
4. Deniz Baykal	1992-1995 1995-1999 2000-2010	3 yıl 4 yıl 10 yıl	İstifa (protokol gereği) İstifa İstifa
5. Hikmet Çetin	1995-1995	7 ay	Yeniden aday olmama
6. Altan Öymen	1999-2000	15 ay	Seçim yenilgisi
7. Kemal Kılıçdaroğlu	2010-…	6 yıl	-
	Ortalama görev süresi[90]	**13,5 yıl**	

Açık bulunduğu 81 yıl boyunca 6 lider değiştiren CHP'de liderlerin ortalama görev süresi 13,5 yıl olarak hesaplanmıştır[91]. Batı'da CHP ile ideolojik ve örgütsel olarak kıyaslanabilir partiler ele alındığında, 1890 yılında kurulan Alman Sosyal Demokrat Parti (SPD)'nin tek başkanlı modele geçtiği[92] 1946 yılından bu güne 12, 1906 yılında kurulan İngiliz İşçi Partisi (LP)'nde de 110 yılda 18 farklı kişinin parti başkanlığı görevi yürüttüğü görülmektedir (Tablo 4.6; Tablo 4,7). Alman Sosyal Demokrat Parti'de liderlerin görev süresi ortalama 5,7 yıl iken, İngiliz İşçi Partisi'nde bu süre ortalama 6,1 yıldır. Bu açıdan, Alman Sosyal Demokrat Parti ve İngiliz İşçi Partisi ile kıyaslandığında, CHP'de liderlerin ortalama görev süresinin, başka bir ifadeyle görev değişim hızının her iki partinin iki katından daha fazla olduğu görülmektedir.

[90] Birleşme Protokolü gereği geçiş döneminde 7 ay süreyle Genel Başkanlık yapan Hikmet Çetin ortalama görev sürecine dahil edilmemiştir.
[91] 1995 yılında CHP-SHP birleşmesinde geçici süre Genel Başkanlık yapan Hikmet Çetin hesaba dahil edilmemiştir.
[92] 2. Dünya Savaşı öncesinde, partinin seçimle göreve gelen 2 ya da 3 başkandan oluşan bir yönetim modeli uygulanmıştır.

Tablo 4.6 İngiliz İşçi Partisi Başkanlarının Görev Süreleri

Parti Başkanın Adı-Soyadı	Görevde Olduğu Yıllar	Görev Süresi
1. Keir Hardie	1906-1908	2 yıl
2. Arthur Henderson	1908-1910 1914-1917 1931-1932	2 yıl 3 yıl 1 yıl
3. George Barnes	1910-1911	1 yıl
4. Ramsay MacDonald	1911-1914 1922-1931	3 yıl 9 yıl
5. William Adamson	1917-1921	4 yıl
6. Jonh Clynes	1921-1922	1 yıl
7. George Lansbury	1932-1935	3 yıl
8. Clement Attle	1935-1955	20 yıl
9. Hugh Gaitskell	1955-1963	8 yıl
10. Harold Wilson	1963-1976	13 yıl
11.James Callaghan	1976-1980	4 yıl
12. Michael Foot	1980-1983	3 yıl
13. Neil Kinnock	1983-1992	9 yıl
14. John Smith	1992-1994	2 yıl
15. Tony Blair	1994-2007	13 yıl
16. Gordon Brown	2007-2010	3 yıl
17. Ed Miliband	2010-2015	5 yıl
18. Jeremy Corbyn	2015-…	1 yıl
Ortalama görev süresi	**6,1 yıl**	

Kaynak: Thorpe, 2008:301; http://www.bbc.com. erişim tarihi: 08.10.2016

İsmet İnönü'nün 34 yıl boyunca CHP liderliğini sürdürdüğü göz önünde bulundurulduğunda, uzun yıllar görevde kalma geleneğinin Alman Sosyal Demokrat Parti (Brandt, 23 yıl) ve İngiliz İşçi Partisi'nde (Attle, 20 yıl) de olduğu görülmektedir. Ancak, en fazla görevde kalan 3 liderin görev süresi hesaplandığında (CHP 65 yıl, LP 46, SPD 36 yıl) CHP'de bu geleneğin çok daha kökleşmiş olduğu görülmektedir (Tablo 4.8).

Tablo 4.7 Alman Sosyal Demokrat Parti Başkanlarının Görev Süreleri (1946 Sonrası)

Parti Başkanın Adı-Soyadı	Görevde Olduğu Yıllar	Görev Süresi
1. Kurt Schumacher	1946-1952	6 yıl
2. Erich Ollenhauer	1952-1963	11 yıl
3. Willy Brandt	1964-1987	23 yıl
4. Hans-Jochen Vogel	1987-1991	4 yıl
5. Björn Engholm	1991-1993	2 yıl
6. Rudolf Scharping	1993-1995	2 yıl
7. Oskar Lafontaine	1995-1999	4 yıl
8. Gerhard Schröder	1999-2004	5 yıl
9. Franz Müntefering	2004-2005 2008-2009	1 yıl 1 yıl
10. Matthias Platzeck	2005-2006	1 yıl
11. Kurt Beck	2006-2008	2 yıl
12. Sigmar Gabriel	2009-…	7 yıl
Ortalama görev süresi	5,7 yıl	

Kaynak: https://www.taschenhirn.de. erişim tarihi: 08.10.2016

Tablo 4.8 CHP, LP ve SPD'de En Uzun Süre Görev Yapan Üç Başkanın Toplam Görev Sürelerinin Karşılaştırılması

CHP Lideri	Süre	LP Lideri	Süre	SPD Lideri	Süre
İsmet İnönü	34 yıl	Clement Attle	20 yıl	Willy Brandt	23 yıl
Deniz Baykal	16 yıl	Tony Blair	13 yıl	Sigmar Gabriel	7 yıl
M. Kemal Atatürk	15 yıl	Harold Wilson	13 yıl	Kurt Schumacher	6 yıl
Toplam	65 yıl		46 yıl		36 yıl

CHP'de parti liderleri (genel başkanlar) ile partinin kuruluşundan günümüze kadar görev yapan "ikinci adam"ların (yıllara göre genel başkan vekilleri, genel sekreterler, örgüt ve örgütlenmeden sorumlu genel başkan yardımcıları) görev süreleri karşılaştırıldığında, liderlerin 13,5 yıl olan ortalama görev süresine karşın partinin ikinci adamlarında bu sürenin 3,5 yıl olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, partinin ikinci adamlarının görev değişim hızı parti liderlerine göre oldukça yüksektir.

Tablo 4.9 CHP'de İkinci Adamların Görev Süresi [93]

2. Adamın Adı-Soyadı	Görevde Olduğu Yıllar	Görev Süresi	Görevi
1. İsmet İnönü	1923-1938	15 yıl	Genel Başkan Vekili
2. Celal Bayar	1938-1939	1 yıl	Genel Başkan Vekili
3. Refik Saydam	1939-1942	3 yıl	Genel Başkan Vekili
4. Şükrü Saraçoğlu	1942-1946	4 yıl	Genel Başkan Vekili
5. Recep Peker	1946-1947	1 yıl	Genel Başkan Vekili
6. Hilmi Uran	1947-1950	3 yıl	Genel Başkan Vekili
7. Kasım Gülek	1950-1959	9 yıl	Genel Sekreter
8. İsmail Rüştü Aksal	1959-1962	3 yıl	Genel Sekreter
9. Kemal Satır	1962-1966	4 yıl	Genel Sekreter
10. Bülent Ecevit	1966-1971	5 yıl	Genel Sekreter
11. Şeref Bakşık	1971-1971	8 ay	Genel Sekreter
12. Kamil Kırıkoğlu	1971-1973	2 yıl	Genel Sekreter
13. Orhan Eyüpoğlu	1973-1978	5 yıl	Genel Sekreter
14. Mustafa Üstündağ	1978-1981	3 yıl	Genel Sekreter
15. Ertuğrul Günay	1992-1995	3 yıl	Genel Sekreter
16. Adnan Keskin	1995-1999	4 yıl	Genel Sekreter
17. Tarhan Erdem	1999-2000	15 ay	Genel Sekreter
18. Oya Araslı	2000-2000	18 gün	Genel Sekreter
19. Önder Sav	2000-2010	10 yıl	Genel Sekreter
20. Gürsel Tekin	2010-2011	1 yıl	Örgüt ve Örgütlenmeden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı
21. Nihat Matkap	2011-2012	1 yıl	Örgüt ve Örgütlenmeden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı
22. Adnan Keskin	2012-2014	2 yıl	Örgüt ve Örgütlenmeden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı
23. Tekin Bingöl	2014-…	2 yıl	Parti Örgütü ve Yurtdışı Örgütlenmeden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı
	Ortalama görev süresi	**3,5 yıl**	

[93] 1980 öncesi ikinci adamların listesi Bila, 1979'dan alınmıştır.

CHP'de 2010 sonrası Deniz Baykal dönemi (2000-2010) ile Kılıçdaroğlu döneminde oluşturulan Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin görev değişim oranı incelendiğinde, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun göreve geldiği 2010 yılından bugüne toplam 131 üyelik için 67 farklı üyeden oluşan 8 farklı Merkez Yönetim Kurulu ile[94], önceki Genel Başkan Deniz Baykal'ın da yeniden seçildiği 2000 ile istifa ettiği 2010 yılları arasında toplam 120 üyelik için 45 farklı üyeden oluşan 6 farklı Merkez Yönetim Kurulu[95] ile çalıştığı tespit edilmiştir. Her iki lider döneminde bir önceki ve bir sonraki Merkez Yönetim Kurulu üyeleri arasındaki değişim oranlarına bakıldığında, Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin Kemal Kılıçdaroğlu döneminde ortalama % 50,9, Baykal döneminde de % 27 oranında değiştiği görülmektedir. Bu durum, Pareto'nun ortaya attığı ve Michels'in özel bir önem atfettiği "elitlerin dolaşımı" görüşü ile birlikte ele alındığında, Kemal Kılıçdaroğlu döneminde parti içi yöneten azınlığın değişim hızının Baykal dönemine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Michels'in lider ve çevresindeki yöneten azınlığın görev süresi arttıkça parti içindeki oligarşik yapının da paralel bir şekilde güçleneceği görüşünden hareketle, Kemal Kılıçdaroğlu döneminde parti içi demokrasi açısından görece daha iyi bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4.10 CHP'de Baykal ve Kılıçdaroğlu Döneminde MYK Üyelerinin Değişim Oranı[96]

Bir Önceki MYK/ Bir Sonraki MYK	Baykal (2000-2010) (MYK Üyelerinin Değişim Oranı[97])	Kılıçdaroğlu (2010-…) (MYK Üyelerinin Değişim Oranı)
1.MYK ->2.MYK	% 10	% 85[98]
2.MYK ->3.MYK	% 50	% 50
3.MYK ->4.MYK	% 20	% 59
4.MYK ->5.MYK	% 5	% 25
5.MYK ->6.MYK	% 50	% 39
6.MYK ->7.MYK	-	% 29
7.MYK ->8.MYK	-	% 69
Ortalama Değişim Oranı	**% 27**	**% 50,9**

[94] Kılıçdaroğlu Dönemi: 1. MYK (2010-20 üye), 2. MYK (2010-14 üye), 3. MYK (2010-17 üye), 4. MYK (2011-16 üye), 5.MYK (2012-18 üye), 6. MYK (2014-17 üye), 7. MYK (2014-16 üye), 8. MYK (2016-13 üye)

[95] Baykal 2000-2010 Dönemi: 1. MYK (2010-20 üye), 2. MYK (2001-20 üye), 3. MYK (2003-20 üye), 4. MYK (2005-20 üye), 5. MYK (2005-20 üye), 6. MYK (2008-20 üye)

[96] Kılıçdaroğlu (2010-2016) ve Baykal (2000-2010) dönemlerinin Merkez Yürütme Kurulu Üyelerinin tam listesi EK-2'de verilmiştir.

[97] Pareto'nun ortaya attığı ve Michels'in üzerinde durduğu "elitlerin dolaşımı" görüşü ile birlikte düşünüldüğünde, bu oran MYK açısından parti içi elitlerin dolaşım oranı olarak kabul edilebilir.

[98] Oranın oldukça yüksek olmasının nedeni Kemal Kılıçdaroğlu'nun ilk göreve geldiği 2010 yılında Baykal ve Sav ile yaşadığı parti içi iktidar mücadelesinde, ağırlığı Baykalcı ve Savcılarından oluşan MYK üyelerine 2. MYK'da yer vermemiş olmasıdır.

4.3. Üyelerin Psikolojik Eğilimleri

4.3.1. Üyelerin Yetersizliği/İlgisizliği

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda örgüt içinde oligarşik yapının güçlenmesinde örgütün doğası ve liderin psikolojik eğilimleri ile birlikte üyelerin psikolojik eğilimlerinin de etkisi üzerinde durmuştur. Bir örgütte demokrasinin var olabilmesi için üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine aktif katılımının sağlandığı, sıradan üyelerin lider ve yöneticileri denetleyebildiği, lider ve yöneticilerin de üyelere hesap verebildiği bir örgüt mekanizmanın oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada, lider konumunu korumak için her türlü çabayı gösterse bile, üyelerin bu süreçlere aktif katılımı örgüt içinde demokrasinin varlığı açısından dengeleyici bir unsur olabilmektedir. Ancak, tam tersi, üyelerin bu süreçlere aktif katılım yönünde isteksiz ve ilgisiz davranmaları liderin üyeler ve tüm örgüt organları üzerinde hakimiyet ve otorite kurmasını kolaylaştırmakta, hatta onu teşvik etmektedir. Bu anlamda, örgütlerde oligarşinin kaçınılmazlığını sadece liderin oligarşik eğilimleri ile açıklamak yeterli olmamakla birlikte, üyelerin yetersizliğinin/ilgisizliğinin neden olduğu denetim boşluğu liderin bu eğilimlerini destekleyici bir etki yaratmaktadır.

Michels sosyalist/sosyal demokrat partilerde üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine aktif katılımı yönünde isteksiz ve ilgisiz davranmalarını şu gerekçelere dayandırmıştır:

- Üyelerin karmaşık ve rasyonel örgüt yapısı içerisinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek, denetleyebilecek yeterli bilgi ve eğitime sahip olmaması,
- Üyelerin kendilerinin ve ailelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda olmaları nedeniyle parti işlerine ayıracak yeteri kadar zamanlarının olmaması,
- Üyelerin iş dışında kalan boş zamanlarını parti çalışmaları yerine dinlenme ve sosyal faaliyetlere ayırmayı tercih etmesi,
- Üyelerin liderlerini (ve kendi seçtikleri delegeleri ve yöneticileri) parti işlerini kendileri adına yürütmekle yetkilendirdikleri, kendi sorumluluklarını onlara yükledikleri algısına sahip olmaları.

Michels'in ortaya koyduğu bu görüşlerin Türkiye'deki tüm siyasi partiler gibi Cumhuriyet Halk Partisi açısından da geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, bu konuda tek parti dönemi ile 1946-1980 ve 1992-2016 dönemlerini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir. Tek parti döneminde gerek aşırı merkeziyetçi ve otoriter örgüt yapısı, gerek lidere bağlılığı ve itaati esas alan örgüt kültürü, gerekse de üyelerin bilinç düzeyi karar alma

ve politika belirleme süreçlerine sade üyelerin aktif katılımını olanaksız kılmıştır. Ancak, 1946 yılında parti içi demokrasinin gelişimi yönünde atılmaya başlanan ilk adımlar 1950'li, 1960'lı ve 1970'li yıllarda daha da ileriye götürülmüş, her ne kadar delegasyon sistemi nedeniyle sade üyeler karar alma ve politika belirleme süreçlerine doğrudan katılamasalar da, sayısal üstünlüklerini psikolojik baskı aracı olarak kullanabilmeyi belli oranda başarabilmişlerdir. Ancak, 12 Eylül 1980 sonrası yürütülen baskı, sindirme ve apolitikleştirme sürecinin etkisiyle halkın siyasete olan ilgisi azalmış, tüm siyasi partiler gibi 1992 yılında yeniden açılan CHP'nin üye tabanı hem nicelik hem de nitelik olarak zayıf bir görüntü vermiştir. Özellikle, partinin dinamik gücünü oluşturan gençlik ve kadın kollarının 1980 sonrası kapatılmış olması CHP açısından büyük bir handikap oluşturmuştur. 1995 yılında yeniden kurulan CHP ile SHP'nin CHP çatısı altında birleşmesi sonrasında da bu zayıflık hali sürmüştür. 1999 yılında gerçekleştirilen üye güncellemesinde kağıt üzerinde 1 milyon 800 bin üyesi bulunan CHP'nin gerçek üye sayısının 148 bine düşmüş olması bu zayıflık halini açıkça ortaya koymuştur (http://www.radikal.com.tr. erişim tarihi:21.10.2016).

CHP'de 2000 sonrası gerçekleştirilen tüzük değişiklikleri ile aşırı merkeziyetçi tek adam yönetim anlayışının öne çıkmış olması parti içinde karar alma ve politika belirleme süreçlerine sade üyelerin aktif katılımına imkan tanımamıştır. 2012 yılında gerçekleştirilen parti içi demokrasi reformu ile bu yönde olumlu adımlar atılmış olsa da, önceki başlıklarda da değinildiği gibi, sade üyelerin halen partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde etkin olarak yer aldığını söylemek mümkün değildir.

Kuruluşundan günümüze CHP'de sade üyelerin parti içinde karar alma ve politika belirleme süreçlerine aktif katılımının her zaman kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, gerek örgütün doğasından kaynaklanan nedenlerle (örneğin; delegasyon sistemi), gerek liderin kendi konumunu korumak için gösterdiği çaba ile (örneğin; tüzük değişikliği ile karar ve yürütme organları üzerinde hakimiyet kurma), gerekse de üyelerin parti çalışmalarına aktif katılım bakımından isteksiz ve ilgisiz davranması (örneğin; seçim çalışmalarına katılmama) ile açıklanabilir. Özellikle üyelerin yetersizliğinin ve ilgisizliğinin neden olduğu örgüt içi denetim boşluğu lider ve yöneticilerin hareket alanının genişlemesine neden olmaktadır.

Üyelerin karmaşık ve rasyonel örgüt yapısı içerisinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek, denetleyebilecek yeterli bilgi ve eğitime sahip olmaması ile üyelerin parti çalışmalarına aktif katılımının düşüklüğü arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Michels'in "kitlelerin/üyelerin yetersizliği/ilgisizliği" olarak kavramlaştırdığı bu durum, CHP açısından son yıllarda parti işlerinde (idari-mali işler, basın-yayın, halkla

ilişkiler, propaganda, bilişim, yerel yönetimler, hukuk işleri, parti içi eğitim, dış ilişkiler vs.) uzmanlaşmanın ön plana çıkması ile birlikte daha belirgin hale gelmiştir. Dahası, parti içinde bilgi ve veri akışı merkezde Genel Başkanda, yerelde il ve ilçe başkanları ile kısıtlı sayıda yöneticide toplandığı için sade üyelerin her bilgi ve veriye ulaşabilmesi, dolayısıyla parti işlerini rasyonel bir şekilde anlayabilmesi ve çözümleyebilmesi oldukça zorlaştırılmaktadır.

7 Haziran 2015 Milletvekili Seçimleri öncesi 29 Mart'ta 41 ilde gerçekleştirilen önseçim ve 10 ilde gerçekleştirilen eğilim yoklamasında 760 bin CHP üyesinin[99] sadece % 50'si oy kullanmak için sandık başına gitmiştir. Katılım oranı İstanbul'da % 55, Ankara'da % 60, İzmir'de % 50,9, Bursa'da % 65, Antalya'da % 54,9 ve Adana'da % 55 seviyelerinde kalmıştır[100][101]. Özellikle büyük şehirlerde CHP üyelerinin önemli bir kısmının milletvekili adaylarının belirlenmesi için gerçekleştirilen önseçimlere katılmadıkları görülmüştür. Bu durum CHP üyelerinin aday belirleme sürecine doğrudan katılma imkanına sahip olmalarına rağmen, bu konuda ilgisiz davrandıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

CHP'nin Antalya'da % 54,9 olan önseçime katılım oranı tüm ilçeler açısından detaylı olarak ele alındığında, en çok parti üyesinin bulunduğu ilk 5 ilçede katılım oranlarının % 44-56 aralığında olduğu görülmektedir. 11.476 üyenin bulunduğu Muratpaşa'da % 52,3 olan önseçime katılım oranı, 6.957 üyenin bulunduğu Kepez'de % 49,4, 4.021 üyenin bulunduğu Manavgat'ta % 56, 3.997 üyenin bulunduğu Konyaaltı'nda % 55,5 ve 3.006 üyenin bulunduğu Alanya'da % 44,9 olarak hesaplanmıştır.

Antalya ölçeğinde, CHP Antalya'nın 19 ilçe başkanı ile[102] yüz yüze ve telefon yoluyla gerçekleştiren görüşmelerde üyelerin örgüt içinde ilk basamak seçimleri olan mahalle (ilçe kongre) delege seçimlerine katılım oranının önseçime katılım oranından daha düşük seviyelerde olduğu tespit edilmiştir. İlçe başkanlarının beyanları doğrultusunda, Antalya genelinde 2015 yılında gerçekleştirilen mahalle (ilçe kongre) delege seçimlerine üyelerin

[99] Birkaç ilde önseçimler ve eğilim yoklamaları delege bazında gerçekleştirilmiştir.

[100] http://www.gercekgundem.com. erişim tarihi: 22.10.2016; http://www.cumhuriyet.com.tr. erişim tarihi: 22.10.2016; http://www.haber7.com. erişim tarihi: 22.10.2016; http://www.haberler.com. erişim tarihi: 22.10.2016; CHP Antalya İl Başkanlığı, 29 Mart 2015 Önseçim Sonuçları; http://www.gercekgundem.com. erişim tarihi: 23.10.2016.

[101] Buna karşın, nüfusu ve üye sayısı daha az olan bazı illerde katılım oranı % 70-80 civarlarındadır. Örneğin, Isparta % 74, Burdur % 79,3, Kırklareli % 78,5, Giresun % 80 ve Kırşehir % 82,2. (http://www.luleburgaz-haber.com. erişim tarihi: 21.10.2016; http://www.gazetevatan.com. erişim tarihi: 21.10.2016; http://www.hurriyet.com.tr. erişim tarihi: 21.10.2016; http://www.sabah.com.tr. erişim tarihi: 21.10.2016; http://www.haber46.com. erişim tarihi: 21.10.2016).

[102] Görüşmeler CHP Muratpaşa İlçe Başkanı Ahmet Kumbul, CHP Kepez İlçe Başkanı Garip Erdoğan, CHP Manavgat İlçe Başkanı Aliye Coşar, CHP Konyaaltı İlçe Başkanı İlhan Buğdaycı, CHP Alanya İlçe Başkanı Ali Takavut, CHP Gazipaşa İlçe Başkanı Ömer Güven, CHP Serik İlçe Başkanı Osman Demiroğlu, CHP Kaş İlçe Başkanı Ulaş Akbaş, CHP Döşemealtı İlçe Başkanı Zekeriya Altun, CHP Finike İlçe Başkanı Okan Tanır, CHP Korkuteli İlçe Başkanı Mehmet Küçükkavukçu, CHP Kumluca İlçe Başkanı Kemal Bilal Öner, CHP Kemer İlçe Başkanı Erdem Cesur, CHP Demre İlçe Başkanı Mustafa Caner, CHP Elmalı İlçe Başkanı Şakir Aydın, CHP Aksu İlçe Başkanı Kenan Yıldız, CHP Akseki İlçe Başkanı Selahattin Göğüş, CHP Gündoğmuş İlçe Başkanı Şakir Özdemir ve CHP İbradı İlçe Başkanı Sami Demircioğlu ile gerçekleştirilmiştir.

katılım oranının % 36,6-37,7 arasında olduğu görülmüştür. 12.392 üyenin bulunduğu Muratpaşa'da % 32 olan mahalle (ilçe kongre) delege seçimlerine katılım oranı, 6.957 üyenin bulunduğu Kepez'de % 37, 4.281 üyenin bulunduğu Manavgat'ta % 35, 4.000 üyenin bulunduğu Konyaaltı'da % 47 ve 3.200 üyenin bulunduğu Alanya'da % 30-35 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4.11 CHP Antalya Üyelerinin 29 Mart 2015 Önseçimine Katılım Oranı

İlçe	Üye Sayısı	29 Mart 2015 Önseçime Katılım Oranı (%)	İlçe	Üye Sayısı	29 Mart 2015 Önseçime Katılım Oranı (%)
Muratpaşa	11.476	% 52,3	Döşemealtı	814	% 58,5
Kepez	6.957	% 49,4	Kumluca	763	% 70,5
Manavgat	4.021	% 56,0	Korkuteli	732	% 71,9
Konyaaltı	3.997	% 55,5	Elmalı	524	% 74,4
Alanya	3.006	% 44,9	Demre	511	% 68,7
Gazipaşa	1.712	% 73,1	Aksu	490	% 53,7
Kaş	1.141	% 56,9	Akseki	426	% 62,4
Serik	1.025	% 65,3	Gündoğmuş	164	% 79,9
Finike	948	% 54,4	İbradı	129	% 69,8
Kemer	899	% 50,1	**Antalya**	**39.735**	**% 54,9**

Antalya ölçeğinde, CHP Antalya'nın 19 ilçe başkanı ile yüz yüze ve telefon yoluyla gerçekleştiren görüşmelerde parti çalışmalarına düzenli katılan üyelerin oranının da oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. İlçe başkanlarının beyanlarına göre, Antalya genelinde parti çalışmalarına düzenli katılan üyelerin oranı % 3-3,3 arasındadır. Başka bir ifadeyle, 42.012 CHP üyesinin bulunduğu Antalya'da parti çalışmalarına düzenli olarak katılan üye sayısı 1.295 ile 1.380 arasındadır. 12.392 üyenin bulunduğu Muratpaşa'da bu oran % 2,4, 6.957 üyenin bulunduğu Kepez'de % 0,7, 4.281 üyenin bulunduğu Manavgat'ta % 5,8, 4.000 üyenin bulunduğu Konyaaltı'da % 2,5-3,7 ve 3.200 üyenin bulunduğu Alanya'da % 0,9 olarak hesaplanmıştır.

7 Haziran 2015 Genel Seçimleri öncesi milletvekili adaylarının belirlenmesinde 41 ilde gerçekleştirilen önseçim ve 10 ilde gerçekleştirilen eğilim yoklamasında 760 bin CHP üyesinin sadece % 50'sinin oy kullanmış olması Michels'in üyelerin yetersizliği/ilgisizliği varsayımının CHP'de geçerli olduğunu göstermektedir. Bu açıdan, Antalya ölçeğinde elde edilen verilerin de Michels'in varsayımını güçlü bir şekilde desteklediği açıkça ortadadır.

Tablo 4.12 CHP Antalya Üyelerinin 2015 İlçe Kongre Delege Seçimlerine Katılım Oranı

İlçe	Beyan Edilen Üye Sayısı[103]	2015 İlçe Kongre Delege Seçimlerine Katılım Oranı	İlçe	Beyan Edilen Üye Sayısı	2015 İlçe Kongre Delege Seçimlerine Katılım Oranı
Muratpaşa	12.392	% 32	Korkuteli	850	% 30-35
Kepez	6.957	% 37	Kumluca	800	% 45-50
Manavgat	4.281	% 35	Kemer	746	% 30
Konyaaltı	4.000	% 47	Demre[104]	600	-
Alanya	3.200	% 30-35	Aksu	475	% 25-27
Gazipaşa	1.700	% 20-25	Akseki	460	% 50
Serik	1.400	% 40-50	Elmalı	550	% 70
Kaş	1.350	% 70	Gündoğmuş	165	% 90
Döşemealtı	1.000	% 40	İbradı	120	% 70-80
Finike	966	% 60	**Antalya**	**42.012**	**% 36,6 - 37,7**

Tablo 4.13 CHP Antalya'da Parti Çalışmalarına Düzenli Katılan Üye Sayısı/Oranı

İlçe	Beyan Edilen Üye Sayısı	Düzenli Katılan Üye Sayısı	Düzenli Katılan Üye Oranı	İlçe	Beyan Edilen Üye Sayısı	Düzenli Katılan Üye Sayısı	Düzenli Katılan Üye Oranı
Muratpaşa	12.392	300	% 2,4	Korkuteli	850	40-50	% 4,7-5,8
Kepez	6.957	50	% 0,7	Kumluca	800	35-40	% 4,3-5
Manavgat	4.281	250	% 5,8	Kemer	746	50	% 6,7
Konyaaltı	4.000	100-150	% 2,5-3,7	Demre	600	70	% 11,6
Alanya	3.200	30	% 0,9	Elmalı	550	30	% 5,4
Gazipaşa	1.700	50-60	% 2,9-3,5	Aksu	475	60	% 12,6
Serik	1.400	50	% 3,5	Akseki	460	15-20	% 3,2-4,3
Kaş	1.350	80	% 5,9	Gündoğmuş	165	5	% 3
Döşemealtı	1.000	35	% 3,5	İbradı	120	30	% 25
Finike	966	15-20	% 1,5-2,0	**Antalya**	**42.012**	**1.295-1.380**	**% 3,0-3,3**

CHP Antalya'nın 19 ilçe başkanı ile yüz yüze ve telefon yoluyla gerçekleştiren görüşmelerde üyelerin parti çalışmalarına aktif katılımının düşük olmasının nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda, Michels'in varsayımlarının doğrulandığı görülmüştür. Aktif katılımın düşüklüğü üyeler açısından şu gerekçelere dayandırılmaktadır:

[103] İlçe başkanları tarafından beyan edilen üye sayıları baz alınmıştır.
[104] Mahalle (ilçe kongre) delegelikleri için seçim yapılmadığı, delegelerin mahallelerde ortak kanaate göre belirlendiği beyan edilmiştir.

- Michels'in belirttiği gibi, üyelerin gündelik sosyo-ekonomik kaygıları (geçim sıkıntısı, tarımsal üretim, ticari faaliyetler vs.) ön plana çıkmakta ve parti çalışmalarına zaman ayıramamaktadırlar.
- Üyeler izin günlerinde ya da çalışmadıkları boş zamanlarda parti çalışmalarına katılmak yerine dinlenmeyi, ailelerine ve arkadaşlarına zaman ayırmayı tercih etmektedirler.

Bunun yanı sıra,

- Partinin uzun yıllardır iktidar olmamış olması ve yakın bir zamanda iktidar olamayacağı yönünde güçlü algı üyelerde ciddi bir heyecan ve motivasyon kaybına neden olmuştur. Bu nedenle, parti çalışmalarına katılmak üyelerin önemli bir kısmı için "beyhude (yararsız) çaba" olarak görülmektedir.
- Partinin özelliklere gençlere istihdam ya da öğrencilere burs sağlama imkanlarının çok kısıtlı olması, üyelerine maddi destek sağlayabilme yönünden zayıf kalması üyelerin parti çalışmalarına katılma yönünden isteksiz davranmalarına neden olmaktadır.
- Üyelerin önemli bir kısmı parti çalışmalarında aktif olarak yer aldıkları takdirde iktidar partisinin devlet kurumları veya yerel yönetimler aracılığı ile sağladığı ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlardan dışlanacaklarını düşünmekte, afişe olmak istemedikleri için parti çalışmalarına katılmak bir yana kimi zaman üyeliklerini gizleme ihtiyacı hissetmektedirler.
- Özellikle mahalle (ilçe kongre) delege seçimlerinde "uzlaşı" adı altında ağırlıklı olarak tek listenin çıkıyor olması ya da seçim yapmak yerine kağıt üzerinde delegelerin yazılıyor olması, henüz ilk basamak seçimlerinden itibaren demokratik ilkelerin geri planda kalmasına neden olmaktadır. Mahalle delege seçimlerinde hazırlanan uzlaşı listesi pratikte tüm üyelerin değil, o mahallede etkin güce sahip kişilerin (delege ağaları, kanaat önderleri) uzlaşması anlamına gelen, henüz ilk basamak seçimlerinde sıradan üyelere delege seçilebilme yolunu kapatan antidemokratik bir uygulamadır. Bu anlamda, tek liste ile girilen mahalle delege seçimlerine katılımın düşük seviyede kalması beklenen bir durumdur.

Haziran 2015 ile Temmuz 2016 tarihleri arasında Antalya ölçeğinde gerçekleştirilen "CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti iç Demokrasi ve Oligarşi Araştırması" kapsamında anket uygulanan 1.204 CHP üyesinin verdiği yanıtlar üyelerinin parti çalışmalarına ilgisizliğinin yanı sıra üyelerin parti örgütü ile aidiyet duygusunun zayıflığını da ortaya çıkarmıştır. CHP Antalya'nın kayıtlı 42.590 üyesi arasından aktif üye olarak kabul edilen 23.053 ile 23.369 kişi

arasından gelişigüzel örnekleme yöntemine göre seçilen 1.204 aktif üye ile gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre;

- CHP Antalya'nın aktif üyelerinin % 41,1'i CHP'nin güncel parti tüzüğünü okumamış, % 29,9'u bir kısmını okumuş, sadece % 28,9'u tamamını okumuştur.
- CHP Antalya'nın aktif üyelerinin % 46,1'i CHP'nin güncel parti programını okumamış, % 32,4'ü bir kısmını okumuş, sadece % 21,4'ü tamamını okumuştur.
- CHP Antalya'nın aktif üyelerinin % 36,8'i son 2 yılda üyelik aidatlarınızı düzenli olarak ödemediklerini belirtmişlerdir.
- CHP Antalya'nın aktif üyelerinin % 23,2'si son 2 yıldaki seçimlerde düzenli olarak sandık başında ya da seçim günü parti çalışmalarında görev almadıklarını belirtmişlerdir. (Oysa ki beklenti aktif üyelerin tamamının bu çalışmalarda yer almasıdır.)
- CHP Antalya'nın aktif üyelerinin % 34,6'sı son 2 yılda düzenlenen parti içi eğitimlere düzenli olarak katılmadıklarını belirtmişlerdir.
- CHP Antalya'nın aktif üyelerinin % 9'u üyesi bulunduğu CHP ilçe örgütünün başkanını tanımadığını belirtmiştir.

Yukarıdaki veriler CHP Antalya'nın kayıtlı üyeleri arasından aktif üye olarak kabul edilen yaklaşık % 55'lik bir kesimi temsil etmektedir. Parti örgütü ile herhangi bir şekilde aidiyet ilişkisi içinde olmayan, parti faaliyetlerine katılmayan, partinin ideolojisine bağlılık gösterip göstermediği tam olarak anlaşılamayan, dahası partiye oy verdiğinden bile şüphe duyulan ve yaklaşık % 45'lik bir orana tekabül eden pasif üyeler negatif yönde istatistiklere eklendiğinde daha olumsuz bir tablonun ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

4.3.2. Üyelerin Lider Arayışı

Oligarşinin Demir Kanunu'nda parti işlerini sürekli yürütecek birilerine ihtiyaç olduğuna değinen Michels, üyelerin de bu karmaşık ve profesyonellik gerektirecek işleri kendileri adına yürütecek, kendilerini yönlendirecek ve rehberlik edecek bir lider arayışı içerisinde olduklarını belirtmiştir. Michels'e göre sadece parti işlerinin yürütülmesi bakımından değil, aynı zamanda farklı kültürlerden ve eğitim düzeylerinden oluşan üyelerin bir arada aynı hedefe yönlendirilmesi bakımından da liderlere ihtiyaç vardır.

Liderlerinden yoksun kalan kitleleri savaş alanından düzensizce kaçışan askerlere benzeten Michels'e göre, kitleler lidersiz kaldığında içgüdüsel olarak yeniden organize olabilecek gücü kendilerinde bulamamakta ve yeni bir lider onları derleyip toparlayana dek savaş alanında işe yaramaz şekilde dolanmaktadırlar. Bu durumu kitlelerin organik

zayıflığının en dikkat çekici kanıtı olarak sunan Michels, bu zayıflık halinin siyasi partilerde liderlerin üzerine büyük bir sorumluluk yüklediği görüşündedir. Bu büyük sorumluluğun da bir gereği olarak, liderlerin boş geçirebilecekleri zamanları hiç olmadığı gibi, sürekli parti için enerji harcamak zorundadırlar. Kitlelerin bu zayıflık hali ile ilgili olarak, Proudhon 1850'de hapishanede şunları yazmıştır: "insan türü yönetilmeye gerek duyuyor, hep de öyle olacak. (Gide ve Rist, 1909'dan akt. Michels, 2001: 243)". Marx da Schweitzer'e gönderdiği mektupta şunları yazmıştır: "Almanya'da, işçilerin başlangıcından en üst düzeylere kadar bürokratik olarak kontrol edildiği yerde, mevcut otoriteye duydukları kör bağlılık nedeniyle, onlara kendi başlarına yürümeyi öğretmek her şeyin üzerinde bir gerekliliktir (Michels, 2001: 38)." Duverger da (1993: 188) bu konuda her çağda insanların sosyal gruplar içinde iktidarın yapısı ve el değiştirmesi hakkında belli bir ideal yarattıklarını, bu ortak ideallere uyan liderlere itaatin doğallığına da inandıklarını belirtmiştir.

Michels, liderlerin üyeler üzerinde baskı kurarak otoritelerini sağlamlaştırmak istemeleri bir yana, tezat bir şekilde siyasi partilerde üyelerin liderlerine büyük bir minnettarlık duyduğunu belirtmiştir. Çünkü, üyeler ekonomik zorunluluktan dolayı günlük işlerini sürdürürlerken, liderler parti için 24 saat üyelerin yerine de çalışıp çabalamakta, partinin verdiği siyasi mücadelenin yüküne katlanmakta, hatta hapis yatmakta ya da sürgün edilmektedir. Bu anlamda Michels, liderin parti içinde üyeler üzerinde elde ettiği güç ve otoriteyi parti için kesintisiz çalışıp çabalamasının bir mükafatı görmüştür (Michels, 2001: 40). Bu anlamda, üyelerin liderin sahip olduğu güç ve otoriteye rıza göstermesi bir minnettarlık göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu konuda Duverger'in şu sözleri Michels'i doğrulamaktadır: "Liderler, doğal olarak iktidarlarını koruma ve artırma eğiliminde olduklarından, üyeler ise, bu eğilimi engellemek şöyle dursun, tersine liderleri putlaştırmak suretiyle, onu büsbütün güçlendirdiklerinden, iş daha kolaylaşmış olur. Bütün bu noktalarda, Roberto Michels'in çözümlemesi, doğruluğunu hala muhafaza etmektedir (Duverger, 1993: 190)."

Michels, Proudhon, Marx ve Duverger'ın kitlelerin lider arayışına ilişkin görüşleri, Türkiye'deki tüm siyasal partiler gibi CHP açısından da geçerlidir. Daha önceki başlıklarda da değinildiği üzere, kuruluşundan günümüze CHP'de lidere itaati ve bağlılığı esas alan örgüt kültürü liderin üyeler tarafından kutsallaştırılmasına neden olmakta, böylece örgüt disiplininin de bir gereği olarak liderin verdiği kararların doğruluğu üyeler nezdinde tartışılmaz ve sorgulanmaz hale gelmektedir.

CHP'de üyelerin kendilerini liderlerinin adıyla tanımlamaları da (Kemalistler, Ecevitçiler, Baykalcılar, Kılıçdaroğlucular vs.) yerleşmiş bir gelenek olarak ortaya çıkmıştır.

CHP'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün 1927 yılında "değişmez Genel Başkan", 1938 yılında ölümünden sonra da "ebedi şef", aynı yıl CHP'nin ikinci Genel Başkanı İsmet İnönü'nün de "milli şef" olarak ilan edilmiş olması CHP'de güçlü bir lider arayışı geleneğinin varlığını ortaya koymaktadır. Ancak, Türkiye'nin değişen sosyal, siyasal ve kültürel yapısının da etkisiyle, üyelerin lidere itaat ve bağlılığı önceki dönemlere kıyasla kısmen zayıflamış olsa, örgüt disiplininin de etkisiyle CHP örgüt kültüründe halen etkisini gösterdiğini söylemek mümkündür.

4.4. Değerlendirme

Türkiye'de 81 il ve 970 ilçede örgütlenen, 1 milyon 194 bin 298 üyesi ile dünyanın en büyük siyasal örgütlerinden biri olan Cumhuriyet Halk Partisi'nde delegasyon sistemi ve uzmanlaşma-bürokratikleşmeye dayalı merkezileşmenin kaçınılmaz olması; liderin partinin merkez karar, yönetim ve disiplin organları olan Kurultay, Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu ve Yüksek Disiplin Kurulu üzerinde kurmuş olduğu hakimiyet; lidere bağlılığı ve itaati esas alan örgüt kültürü ve parti disiplininin etkisiyle liderin üyeler üzerinde sağladığı güçlü otorite; liderin yerel ve genel seçimlerde aday belirleme süreci üzerindeki etkisi; liderin parti içi muhaliflere karşı sahip olduğu avantajlar; liderin partinin basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri ile parti bütçesi üzerinde söz sahibi olması; üyelerin parti içinde -çok kısıtlı da olsa- karar alma ve politika belirleme süreçlerine ve parti çalışmalarına aktif katılım gösterme konusunda isteksiz ve ilgisiz davranmaları vs. gibi nedenler bir bütün olarak ele alındığında, kuruluşundan günümüze Cumhuriyet Halk Partisi'nde oligarşik yönetim anlayışının geçerli olduğunu kabul etmek mümkündür. Parti tüzüğünde yapılan değişiklikler, istatistiki veriler, yaşanan gelişmeler, gözleme dayalı araştırmalar, anket çalışmaları ve yüzyüze/telefon yoluyla yapılan görüşmeler ile elde edilen bilgi ve belgeler bu yönde güçlü bir kanaat oluşturmaktadır.

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu Cumhuriyet Halk Partisi üzerinde gerek örgütün doğası, gerek liderin, gerekse de üyelerin psikolojik eğilimleri açısından incelendiğinde, Michels'in istisnasız tüm örgütlerde (özellikle sosyalist/sosyal demokrat partilerde) oligarşinin kaçınılmaz ve demokrasinin imkansız olduğu görüşünün Cumhuriyet Halk Partisi açısından uyumlu olduğu görülmektedir[105]. Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu aşağıdaki varsayımlar göz önünde bulundurulduğunda;

[105] Michels'in demokrasi kavramını "doğrudan demokrasi" kavramı ile eşdeğer kullandığını hatırlatmak gerekmektedir.

- “Tüm üyelerin aynı anda karar alma süreçlerine katılabilmelerinin teknik ve mekanik imkansızlığı nedeniyle zaruri hale gelen delegasyon sistemi” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Örgütsel yapının karmaşıklığı nedeniyle ihtiyaç duyulan iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı profesyonelleşme ve bürokratikleşmenin neden olduğu merkezileşme” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin sahip olduğu konum ve statüyü korumak için demokratik ve etik olmayan yollara başvurma eğilimi” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin üyelere ya da üyeler tarafından doğrudan/dolaylı olarak seçilen parti organlarına danışmadan karar alma ya da aldığı kararları dayatma eğilimi” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin sahip olduğu konum ve statüye karşı oluşabilecek potansiyel tehditleri bertaraf etmek için muhalifleri sindirmeye yönelik yürüttüğü çalışmalar” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin kendi konum ve statüsünü riske atmamak için değişimlere karşı direnç gösterme (muhafazakarlık) eğilimi” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin görevde kalma süresinin fazlalığı” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin parti içindeki konumu zayıfladığında uyguladığı güven tazeleme taktiği” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Parti içinde tüm bilgi ve belge akışının en tepede liderde toplanıyor olması” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin partinin basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri üzerinde söz sahibi olması” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin partinin mali kaynakları (bütçe) üzerinde tasarruf yetkisine sahip olması” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Liderin onu öne çıkaran kişisel yeteneklerinin (hitabet, yazarlık, özel yetenekler, şöhret) üyeler üzerinde yarattığı etkinin lider lehine yarattığı sonuçlar” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- “Üyelerin karmaşık örgüt yapısı içerisinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek, denetleyebilecek yeterli bilgi ve eğitime sahip olmaması” Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.

- "Üyelerin kendilerinin ve ailelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda olmaları nedeniyle parti işlerine yeteri kadar zaman ayırmamaları" Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- "Üyelerin iş dışında kalan boş zamanlarını parti çalışmaları yerine dinlenme ve sosyal faaliyetlere ayırmayı tercih etmeleri" Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- "Üyelerin liderlerini (ve kendi seçtikleri delegeleri ve yöneticileri) parti işlerini kendileri adına yürütmekle yetkilendirdikleri, kendi sorumluluklarını onlara yükledikleri algısı" Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- "Üyelerin kendilerine rehberlik edebilecek bir lider arayışı içerisinde olmaları" Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.
- "Üyelerin liderlerine karşı duydukları minnet ve güven duygusu" Cumhuriyet Halk Partisi açısından geçerlidir.

Buna karşın, Michels'in varsayımlarından biri olan "liderin kendi koltuğunu hak olarak algılayıp bu hakkı kendi aile bireylerinden birine devretme isteği (nepotizm eğilimi)" CHP açısından geçerli değildir. Michels'in "liderin üyelerin çıkarlarını geri plana iterek örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme ve örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptıracağı" yönündeki varsayımı ve "konumu sarsıldığında görevden çekilme taktiğine başvurması"na ilişkin bulguları somut olarak tespit edebilmek mümkün olmamıştır.

Haziran 2015 ile Temmuz 2016 tarihleri arasında Antalya ölçeğinde gerçekleştirilen CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti iç Demokrasi ve Oligarşi Araştırması kapsamında anket uygulanan 1.204 CHP üyesinin verdiği yanıtlar Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nun CHP açısından geçerliliğini açıkça desteklemektedir. CHP Antalya'nın kayıtlı 42.590 üyesi arasından aktif üye olarak kabul edilen 23.053 ile 23.369 kişi arasından gelişigüzel örnekleme yöntemine göre seçilen 1.204 aktif üye ile gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre, CHP Antalya'nın aktif üyelerinin,

- % 76,4'ü CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olmadığını,
- % 76,9'u CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (ekiplerin) güdümünde olduğunu,
- % 78,4'ü CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiğini,
- % 69,6'sı CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiğini,

- % 75,9'u CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler göstereceklerini,
- % 75,8'i CHP'de genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüklerini düşünmektedir.

Bu anlamda, CHP Antalya üyelerinin görüşleri elde edilen bulguları açık bir şekilde desteklemektedir.

SONUÇ

Robert Michels 1911 yılında yazdığı Siyasal Partiler eserinde uzun yıllar siyasi mücadele verdiği Alman Sosyal Demokrat Partisi ile ilgili gözlemlerine yer vermiş, Antik Yunan'dan 1900'lü yılların başına kadar Güney Amerika'dan Kara Avrupası ve Uzak Doğu'ya kadar çok geniş bir dünya coğrafyasında yaşanan gelişmelerin derin tarihsel, sosyolojik ve psikolojik analizlerini yapmıştır. "Kim örgütten bahsediyorsa, oligarşiden bahsediyordur" sözü ile istisnasız tüm örgütlerde (özellikle de sosyalist/sosyal demokrat partilerde) oligarşinin kaçınılmaz, demokrasinin de imkansız olduğunu savunan Michels, görüşlerini Oligarşinin Demir Kanunu olarak tanımlamıştır.

Michels Oligarşinin Demir Kanunu'nda oligarşinin kaçınılmazlığını 3 temel faktöre dayandırmıştır: örgütün doğası, liderin psikolojik eğilimleri ve üyelerin psikolojik eğilimleri. Michels'e göre örgütün doğası gereği tüm üyelerin örgüt içinde karar alma ve politika belirleme süreçlerine katılabilmesi teknik ve mekanik olarak imkansızdır. Bu nedenle temsili yönetim olarak adlandırılan "delegasyon (temsil) sistemi" örgüt içinde zorunlu hale gelmektedir. Diğer yandan, belli bir büyüklüğü aşan karmaşık yapılı örgütlerde ihtiyaç duyulan teknik bilgi ve uzmanlık beraberinde iş bölümü ve profesyonelleşme ile birlikte örgüt içinde bürokratik bir yapı ortaya çıkarır. Bürokratikleşme de örgüt içinde güç ve yetkinin merkezileşmesine neden olur. Michels, delegasyon sisteminin ve merkezileşmenin örgüt içinde oligarşik yapıyı güçlendirdiği görüşündedir.

Michels'e göre lider örgüt içinde elde ettiği konumu korumak için her türlü yola başvurma eğilimindedir. Çünkü, lider konumunu kaybettiği zaman o konumun ona sağladığı statü ve o statünün sağladığı imkanları da kaybedeceğinin bilincindedir. Bu nedenle gerektiğinde potansiyel tehditleri bertaraf etmek için muhaliflerine yönelik yürüttüğü faaliyetlerde demokratik ya da etik olmayan yollara başvurmaktan çekinmez. Lider bir süre sonra elde ettiği yeni statüye has çıkarlar geliştirerek üyelerin çıkarlarını geri plana iter ve örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme, başka bir ifadeyle örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptırma eğilimi içerisine girer. Elde ettiği konumu korumak için örgüt içinde değişimlere karşı direnç gösteren ve muhafazakarlık eğilimleri gösteren lider, üyelere ya da üyeler tarafından doğrudan/dolaylı olarak seçilen parti organlarına danışmadan tek başına karar alma eğilimi gösterir. Öyle ki, lider konumunu bir hak gibi algılayıp bu hakkı kendi aile bireylerinden birine devretme isteği (nepotizm) içerisine girer. Michels'e göre liderin ortaya koyduğu bu oligarşik eğilimler örgüt içinde oligarşinin güçlenmesine neden olur. Nitekim, lider örgüt içinde bilgi akışını elinde toplayan, basın, yayın ve halkla ilişkiler birimlerini

kontrol eden ve partinin mali kaynakları (bütçesi) üzerinde söz sahibi olan kişi olarak rakiplerinin sahip olmadığı imkanlara sahiptir. Dahası, liderin onu rakiplerinden farklı kılan ve onu öne çıkaran kişisel yetenekleri (hitabet, yazarlık, özel yetenekler, şöhret) onun örgüt içindeki konumunu güçlendirmektedir. Lider, örgüt içinde konumunun sarsıldığını hissettiğinde "güven tazeleme (güvenoyu) taktiği" ve "istifa taktiği" gibi yöntemlere başvurarak konumunu yeniden güçlendirmeye çalışır. Michels'e göre liderin görevde kalma süresi arttıkça (lider rotasyonu azaldıkça) oligarşik eğilimleri de artmaktadır.

Karmaşık ve rasyonel örgüt yapısı içerisinde teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren örgüt işlerini anlayabilecek, denetleyebilecek yeterli bilgi ve eğitime sahip olmayan üyelerin karar alma ve politika belirleme süreleri dışında kaldığına dikkat çeken Michels, kendilerinin ve ailelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda olan, iş dışında kalan boş zamanlarını parti çalışmaları yerine dinlenme ve sosyal faaliyetlere ayırmayı tercih eden üyelerin, liderlerini (ve kendi seçtikleri delegeleri ve yöneticileri) parti işlerini kendileri adına yürütmekle yetkilendirdikleri, kendi sorumluluklarını onlara yükledikleri algısı içerisine girdiklerini gözlemlemiştir. "Üyelerin yetersizliği ve ilgisizliği" olarak adlandırılan bu her iki durum örgüt içinde denetim boşluğu yaratmakta, lider ve çevresindeki yöneten azınlığın güç ve konumu sağlamlaşmaktadır. Michels, insanın doğası gereği üyelerin sürekli kendilerine rehberlik edecek bir lider arayışı içerisinde olduklarını, tüm zamanını parti çalışmaları için harcayan ve hayatını partiye vakfeden liderlerine karşı minnettarlık duygusu beslediklerini savunmuştur. Ona göre, üyelerin bu eğilimleri örgüt içinde güçlü bir oligarşik yapının oluşmasına neden olmaktadır.

Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu bu varsayımların geçerliliği bu çalışma kapsamında Cumhuriyet Halk Partisi açısından incelenmiştir. Öncelikli olarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ideolojik ve örgütsel değişim ve gelişim süreci detaylı olarak ele alınmıştır. Açığa çıkarılan bilgiler ışığında, kuruluşundan günümüze Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi demokrasi (ya da oligarşinin) kurumsallaşma süreci üzerine değerlendirmeler yapılmış, partinin güncel tüzüğünün oligarşiyi besleyen yönleri ortaya çıkarılmıştır. Tüm bu bilgiler temel alınarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nde örgütün doğası ile liderin ve üyelerin psikolojik eğilimleri üzerine analizler yapılmış ve günümüze dair şu sonuçlar elde edilmiştir:

- 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun ortaya koyduğu örgütlenme modeli güç ve yetkiyi merkezde lider ve çevresindeki yöneten azınlığın elinde toplayan otokratik bir yönetim biçimi ortaya koymaktadır. Bu anlayışa uygun şekilde hazırlanan Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü de parti içinde lider oligarşisini kurumsallaştıran bir örgüt yapısı

ortaya çıkarmıştır. Bu örgütsel yapının bir sonucu olarak, günümüzde 81 il ve 970 ilçede örgütlenen ve yaklaşık 1 milyon 200 bin üyesi ile devasa bir örgüt haline gelen Cumhuriyet Halk Partisi'nde, kuruluşundan günümüze gerek etkin ve verimli bir örgütsel mekanizmanın işleyişi, gerekse de başarılı siyasi ve ideolojik çalışmaların yürütülmesi için delegasyon (temsil) sistemini zorunlu olarak uygulanmaktadır. Bu durum parti içinde sade üyelerin karar alma ve politika belirleme süreçlerine doğrudan katılımını engellemekte, üyeler parti içi iktidara eşit oranda sahip olamamakta, böylece parti içi iktidar lider ve çevresindeki yöneten azınlık tarafından paylaşılmaktadır.

- 81 il ve 970 ilçede örgütlenen ve yaklaşık 1 milyon 200 bin üyesi ile devasa bir örgüt haline gelen Cumhuriyet Halk Partisi'nde teknik bilgi ve uzmanlaşmanın neden olduğu bürokratikleşme ve merkezileşme kaçınılmaz bir süreçtir. Ortaya çıkan bürokratik yapı içerisinde yer alan Merkez Yönetim Kurulu üyeleri, Parti Meclisi üyeleri, parti işlerinde görevlendirilen milletvekilleri, Genel Başkan başdanışmanları ve TBMM Grup Başkan Vekilleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendine özgü parti bürokrasisini oluşturmaktadırlar. Parti bürokratları aynı zamanda parti içindeki yöneten azınlığı ve liderin çevresindeki oligarşik yapıyı oluşturmakta, parti içindeki statükoyu temsil etmektedirler.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nde Genel Başkan partinin merkez karar, yönetim ve disiplin organları üzerinde güç ve otoriteye sahiptir. Genel Başkanın kurultay delegeleri üzerinde yarattığı psikolojik etki, kurultay delegelerinin siyasi istikbal kaygısı, lidere itaat ve bağlılığı esas alan örgüt kültürü ve liderin seçim performansları gibi faktörler Kurultayların lider açısından muhaliflerine karşı "güven tazeleme" ortamına dönüşmesine neden olmaktadır. Genel Başkanın partinin en üst karar organı olan Kurultay üzerinde sahip olduğu bu hakimiyet beraberinde Parti Meclisi ve Yüksek Disiplin Kurulu'nda çoğunluğu elde etmesi ile sonuçlanmaktadır. Partinin en üst karar organı olan Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin Genel Başkan tarafından Parti Meclisi üyeleri arasından atandığı göz önünde bulundurulduğunda, Genel Başkanın en üst karar organı olan Kurultay ile birlikte, Kurultaydan sonra en üst karar organı olan Parti Meclisi, partinin en üst karar organı olan Merkez Yönetim Kurulu ve partinin en üst disiplin organı olan Yüksek Disiplin Kurulu üzerinde de hakimiyet kurduğu görülmektedir. Bu durum, pratikte Genel Başkanın tek başına merkezde karar, yönetim ve disiplin gücüne sahip olması anlamına gelmektedir.

- Partinin merkezde karar ve yönetim gücüne sahip olan Genel Başkan, parti içinde genel ve yerel seçimlerde adayların belirleme sürecinde de oldukça etkilidir. Adaylarının belirlenmesinde genel merkeze tanınan kontenjan yetkisi ile birlikte merkez yoklama yöntemiyle adayların belirlenmesinde yetki her ne kadar Parti Meclisi'nde olsa da, pratikte adayların belirlenmesi Genel Başkanın onayına tabidir.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nde lider gerek duyduğunda –parti tarihinde çok defa yaşandığı üzere- "örgüt disiplini" kozunu devreye sokarak muhaliflerini sindirme ya da tasfiye etme yoluna gitmektedir. Lider bu kozu kullanma eğiliminde olmasa bile, Yüksek Disiplin Kurulu üzerinde sahip olduğu hakimiyet muhalifleri üzerinde psikolojik olarak caydırıcı bir etkiye neden olmaktadır.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nde Genel Başkan parti içinde tüm bilgi akışına en tepede sahip olmakla birlikte basın, yayın ve halkla ilişkiler birimleri ve parti bütçesi üzerinde büyük güç ve etkiye sahiptir. Liderin rakipleri karşısında sahip olduğu bu imkanlar konumunu sağlamlaştırma bakımından büyük bir avantaj sağlamaktadır.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nde basın, yayın ve halkla ilişkiler birimi yürüttüğü imaj ve algı yönetimi çalışmaları liderin sahip olduğu kişisel yetenekleri ön plana çıkarmakta, hatta çoğu zaman liderin kişiliğini parti kimliğinin önüne taşımaktadır. Bu çalışmalar halkın yanı sıra üyeler nezdinde lidere güven ve saygı duyulmasına neden olmaktadır.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nde liderlerin görevde kalma süresi İngiliz İşçi Partisi ve Alman Sosyal Demokrat Parti ile kıyaslandığında oldukça yüksektir. Bu durum parti içinde otokratik yönetim biçiminin yerleşmesine neden olan temel faktörlerden biri olarak kabul edilebilir.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nde üyelerin parti çalışmalarına aktif katılım oranı oldukça düşüktür. Bu durum üye yazım sistemindeki aksaklıklarla birlikte, Michels'in belirttiği gibi üyelerin yetersizliği ve ilgisizliğinden kaynaklanmaktadır.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşundan günümüze örgüt kültürü göz önünde bulunduğunda, Michels'in insanın doğası gereği üyelerin sürekli kendilerine rehberlik edecek bir lider arayışı içerisinde oldukları, tüm zamanını parti çalışmaları için harcayan ve hayatını partiye vakfeden liderlerine karşı minnettarlık duygusu besledikleri yönündeki görüşünün doğruluğunu kabul etmek mümkündür.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nde liderin kendi koltuğunu oğluna ya da aile bireylerine devretme anlamına gelen akraba kayırmacılık (nepotizm) eğilimlerine rastlanmamıştır.
- Cumhuriyet Halk Partisi'nde liderin konumu sarsıldığında başvurduğu "görevden çekilme taktiği"ne ilişkin herhangi bir somut veri elde edilememiştir.

- Cumhuriyet Halk Partisi'nde Michels'in liderin üyelerin çıkarlarını geri plana iterek örgütün hedeflerini kendi çıkarları ile bütünleştirme ve örgütü başlangıçtaki hedeflerinden saptıracağı yönündeki varsayımını somut veriler ya da gözlemlerle tespit edebilmek mümkün olmamıştır.

Bu çalışma kapsamında Antalya ölçeğinde 1.204 aktif CHP üyesi ile gerçekleştirilen anketin bulgularının üstte yer alan değerlendirmeleri desteklediği görülmektedir. Anket bulguları ile tüm CHP üyelerinin görüşlerine ilişkin değerlendirme yapmak mümkün olmasa da, genel eğilime ilişkin fikir vermesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim, anket sonuçlarına göre, CHP Antalya'nın aktif üyelerinin,

- % 76,4'ü CHP'de sade bir üyenin partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde söz sahibi olmadığını,
- % 76,9'u CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçlerinin genel merkezde ve yerelde belli oligarşik grupların (ekiplerin) güdümünde olduğunu,
- % 78,4'ü CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan gençlerin önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiğini,
- % 69,6'sı CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan kadınların önünün elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar tarafından bilinçli olarak kesildiğini,
- % 75,9'u CHP'de kişilerin ve ekiplerin demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerine bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler göstereceklerini,
- % 75,8'i CHP'de genel merkezdeki ve yereldeki belli oligarşik grupların kimi zaman kendi menfaatlerini partinin menfaatlerinin önünde gördüklerini düşünmektedir.

Michels'in varsayımlarının büyük çoğunluğu somut verilerle ölçülebilir ya da gözlemlerle yorumlanabilir olduğu halde, bazı varsayımlar ile ilgili somut veriler elde edebilmek ya da gözleme dayalı yorumlarda bulunabilmek oldukça zordur. Bu nedenle, Oligarşinin Demir Kanunu'nu tüm varsayımları ile birlikte bir bütün olarak ele almak yerine, oligarşiye ilişkin genel bakışını ve Michels'in vardığı sonucu kıstas almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Daha önce siyasi partiler, sendikalar ve meslek örgütleri üzerinde yapılan bilimsel incelemelerin de aynı şekilde Michels'in birkaç varsayımını ya da oligarşinin kaçınılmazlığı görüşünü kıstas alarak sonuca vardığı görülmüştür.

Sonuç olarak, bu çalışmada Michels'in Oligarşinin Demir Kanunu'nda ortaya koyduğu "istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin kaçınılmazlığı ve (doğrudan) demokrasinin imkansızlığı" görüşünün Cumhuriyet Halk Partisi açısından kesin olarak geçerli olduğu görülmektedir. Michels'in ortaya koyduğu varsayımların büyük çoğunluğuna ilişkin elde

edilen somut veriler ya da gözlemler bu sonucu doğrulamaktadır. Ancak, bu sonucu Cumhuriyet Halk Partisi'nde parti içi (temsili) demokrasinin geçerli olmadığı şeklinde yorumlamamak gerekmektedir. Özellikle, Kemal Kılıçdaroğlu döneminde parti içi (temsili) demokrasinin gelişimi yönünde önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Dahası, Deniz Baykal ve Kemal Kılıçdaroğlu dönemleri arasında bir kıyaslama yapıldığında, Kılıçdaroğlu'nun Baykal'a göre oligarşik eğilimlerinin görece daha zayıf olduğunu söylemek mümkündür.

Öneriler

Michels'in 105 yıl önce ortaya koyduğu istisnasız tüm örgütlerde oligarşinin "kaçınılmaz" olduğu, ya da başka bir ifadeyle Oligarşinin Demir Kanunu'nun "kesin ve tartışılmaz" bir kuram olduğu yönündeki görüşünü Cumhuriyet Halk Partisi açısından tersine çevirmek imkansız görünmemektedir. Başka bir ifadeyle, Cumhuriyet Halk Partisi'nde oligarşiyle baş edebilmek, dahası parti içi (temsili) demokrasiyi tamamen geçerli kılmak mümkündür. Bu anlamda, parti üst yönetimi tarafından -üyelerin talepleri de göz önünde bulundurularak- bu yönde atılacak ilk adımlar olarak şu önerilerde bulunulabilir:

- CHP'nin üyelik sisteminin en baştan kurgulanması (üyelik sıfırlama), üyeliğe başvuru ve üyeliğin gerçekleştirilmesi prosedürünün makul sınırlar içerisinde zorlaştırılması, nicelik yerine niteliğin ön plana çıkarılması,
- Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin Genel Başkan yerine Parti Meclisi ya da Kurultay tarafından belirlenmesi,
- Bilim Yönetim ve Kültür Platformu kontenjanından Parti Meclisine girmek isteyen adayların Genel Başkan önerisi olmaksızın doğrudan Kurultay delegeleri tarafından seçilmesi,
- Sade üyelerin merkezde ve yerelde gruplar halinde sıklıkla bir araya getirilerek partinin yönetim organlarına iletilmek üzere görüş ve önerilerini paylaşabilmeleri, merkez ve yerel karar ve yönetim organları üzerinde bağlayıcı kararlar alabilmeleri,
- Parti içi seçimlerde "blok liste"nin bir seçenek olmaktan çıkarılması ve örgüt seçimlerinde "çarşaf liste"nin tek yöntem olarak uygulanması,
- Genel merkezin elinde bulunan % 15'lik milletvekili aday belirleme yetkisinin "üye bazında önseçim" yoluyla üyelere devredilmesi, kanunen tanınan % 5'lik kontenjanın partinin başarısı için önemli katkılar sunabilecek aydınlar ve entelektüeller için kullanılması,
- Belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği seçimlerinde üye bazında önseçimin uygulanması.

Tüzükte bu değişiklikler yapıldığı takdirde Cumhuriyet Halk Partisi'nde oligarşinin zayıflaması hatta ortadan kaldırılabilmesi ve parti içi (temsili) demokrasinin tamamen geçerli olabilmesi için önemli bir aşama kaydedilmiştir olacaktır. Ancak, bu değişikliklerin bir anlam ifade edebilmesi için örgütünün ve üyelerinin çıkarlarını kendi çıkarlarının gerisine itmeyen, demokratik teamüllere bağlı, elde ettiği konumu bir hak gibi algılamayıp kendinden sonrakilere devretme eğilime sahip bir lider profilinin ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nde oligarşi ile baş edilebilmesi için en büyük sorumluluk şüphesiz parti üyelerine düşmektedir. Bu anlamda, partide öncelikli olarak ideolojik altyapısı güçlü, katılımcı demokrasi kültürünü içselleştirmiş bilinçli bir üye profilinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda üyelerin,

- Parti toplantılarına, çalışmalarına ve etkinliklerine aktif katılım göstermeleri ve görev almaları,
- Parti içi eğitimlere katılmaları ya da eğitimlerin eksiksiz gerçekleştirilmesi yönünde ilçe örgütlerine baskı yapmaları,
- Parti örgütü ile aidiyet duygusunu geliştirmeleri,
- Partinin yerel ve genel politikaları ile ilgili partinin yetkili organlarına bireysel görüşlerini ortaya koyan raporlar hazırlayarak bu süreçlere müdahil olmaları,
- Parti içi seçimlerde yerel kliklerin (oligarşik grupların) süreci kendi çıkarları doğrultusunda domine etme çabalarına karşı kolektif bir şekilde rasyonel oy verme davranışı göstermeleri,
- Lidere bağlılığı ve itaati esas alan örgüt kültürünün parti disiplinini ve liderin kararlarının sorgulanamazlığını meşrulaştırılan yönlerini geri plana iterek evrensel demokratik değerleri ön plana çıkararak içselleştirilmeleri,
- Parti yöneticilerinin oligarşik eğilimlerinin önlenebilmesi için etkin bir izleme ve denetim mekanizmasının oluşmasına katkı sunmaları (yöneticilerin psikolojik baskı altına alınması) oligarşi ile mücadele için kaçınılmaz hale gelmektedir.

Bilindiği üzere, siyasi partilerde oligarşi ve lider sultasının ortaya çıkışı sadece partilerin örgüt içi mekanizmaları ile ilgili olmamakla birlikte, özellikle siyasi partilerin örgütlenme modelinin çerçevesini çizen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun antidemokratik karakteri oligarşiyi ortaya çıkaran başlıca faktörlerden birisidir. Bu anlamda, Türkiye'de siyasi partilerde lider oligarşisinin önüne geçilebilmesi için öncelikle Siyasi Partiler Kanunu'nun -özellikle siyasi partilerin merkez ve yerel teşkilatlanması ile adayların tespiti- demokratik değerler çerçevesinde ve parti içi demokrasinin gelişimi yönünde yeniden ele alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Abadan, N. (1966). *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Abadan, Y. (1966) Türk Siyasi Partiler Kanunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 21 (3): 171-218.

Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. Hil Yayınları, İstanbul.

Aksoy, M. (1977). *Sosyalist Enternasyonal ve CHP*. Tekin Yayınevi, Ankara.

Akşin, S. (1996). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İmaj Yayıncılık, Ankara.

Albrow, M. (1970). *Bureaucracy*. Pall Mall Press, London.

Alford, C. (1985). "The Iron Law of Oligarchy in the Athenian Polis . . . and Today". *Canadian Journal of Political Science*, 18(2): 295-312.

Altun, F. (2004). "Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 2(1):551-575.

Arlı, M. ve Nazik, H. (2001). *Bilimsel Araştırmaya Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.

Ateş, T. (1994). *Kemalizmin Özü*. Der Yayınları, İstanbul.

Ayata, A. G. (2010). *Cumhuriyet Halk Partisi (Örgüt ve İdeoloji)*. Gündoğan Yayınları, İstanbul.

Bakşık, Ş. (2009). *CHP İle Bir Ömür*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul.

Baykal, D. ve Cem, İ. (1992). *Yeni Sol*. Cem Yayınevi, 1992.

Beetham, D. (1981). "Michels and His Critics". *European Journal of Sociology*, 22(1), 81-99.

Bektaş, A. (1993). *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)*. Bağlam Yayınları, İstanbul.

Berberoğlu, G. N. (1997). *Siyasi Parti Yönetimi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Bila, H. (1979). *CHP Tarihi: 1919-1979*. DMS Doruk Matbaacılık, Ankara.

Bozkurt, C. E. (1976). *Kemalizm Marksizm ve Ecevit*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Camavitto, D. (1936). "Roberto Michels--In Memoriam". *American Sociological Review*, 1(5): 797-799.

Cassinelli, C. (1953). "The Law of Oligarchy". *The American Political Science Review*, 47(3): 773-784.

CHP (1935). *CHP Programı*. Ulus Basımevi, Ankara. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197000602 kaynağından alınmıştır.

CHP (1938). *On Beşinci Yıl Kitabı*. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197111223 kaynağından alındı.

CHP (1952). *CHP'nin Yirmi Dokuzuncu Yıldönümü*.

CHP (1963*). Cumhuriyet Halk Partisi ve Seçim Mevzuatı*. Seçim Yayınları, Ankara. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197605741 kaynağından alındı.

CHP (1965). *20 Kasım 1961 18 Şubat 1965 Arasında CHP Halk Hizmetinde Neler Yaptı*. Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara.

CHP (1979). *Zor Günleri Halkımızla Birlikte Aşıyoruz*. Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.

CHP 2014/1 Sayılı Genelge

CHP Antalya İl Başkanlığı, 29 Mart 2015 Ön Seçim Sonuçları.

CHP Antalya İl Başkanlığı, Üye Listesi (Haziran 2016).

CHP MYK Raporu, 11 Nisan 2009. https://www.chp.org.tr/Public/0/Folder//myk_11nisan2009.pdf kaynağından alındı.

CHP MYK Raporu, 16 Ocak 2014. https://www.chp.org.tr/Public/0/Folder//16ocak2014pmraporu.pdf kaynağından alındı.

CHP. (2004). *Cumhuriyet Halk Partisi Eğitim El Kitabı*. CHP Yayınları, Ankara. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=200400296 kaynağından alındı.

Cohn, S. (1993). "Ministerial Power and the Iron Law of Oligarchy: A Deviant Case Analysis". *Review of Religious Research*, 35(2): 155-173.

Cook, P. (1971). "Robert Michels's Political Parties in Perspective". *The Journal of Politics*, 33(3): 773-796.

Coşkun, A. (1978). *Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol*. Tekin Yayınevi, İstanbul.

Çağlı, E. (2005). *Marksizmin Işığında*. Tarih Bilinci Yayınevi. Elektronik Kitap.

Çalmuk, F. (2002). *Aydınların Gözüyle CHP ve Anadolu Solu*. Kim Yayınları, Ankara.

Çevikbaş, R. (2014). "Bürokrasi Kuramı ve Yönetsel İşlevi". *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 75-102.

Çiftçi, A. (2015). "İttihat ve Terakki Cemiyetinin Örgütlenme ve Yönetim Yapısı İçerisinde Kulüplerin Yeri". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37: 115-141.

Darcy K. Leach. (2005). "The Iron Law of What Again? Conceptualizing Oligarchy across Organizational Forms". *Sociological Theory*, 23(3): 312-337.

De Spiegelaere, S. (2010). "Power, Politics and the Turkish Labour Union Elite. *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, 13(3):. 327-342.

Demirel, A. (2014). *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Djilas, M. (1974). *Yeni Sınıf*. (çev. H. T. Sonkur). Kutluğ Yayınları, İstanbul.

Dursun, D. (1992). "Bürokrasi Teorisi ve Yönetim", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 37-38(1): 133-149.

Dursun, T. (2002). *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. (çev. E. Özbudun). Bilgi Yayınları, Ankara.

Ecevit, B. (1966). *Ortanın Solu*. İstanbul Matbaası, İstanbul.

Ecevit, B. (1973). *Bu Düzen Değişmelidir*. Tekin Yayınevi, Ankara.

Ecevit, B. (2015). *Atatürk ve Devrimcilik*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Emre, Y. (2015). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Engelmann, F. (1957). "A Critique of Recent Writings on Political Parties". *The Journal of Politics*, 19(3): 423-440.

Erdoğan, A. (2000), *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü Bugünü 1923-2000*. V Kitap, Ankara.

Eryılmaz, B. (2002). *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. Alfa Yayınları, İstanbul.

Fayol, H (2005). *Genel ve Endüstriyel Yönetim*. Adres Yayınları, Ankara.

Frankland, E. (1989). "Parliamentary Politics and the Development of the Green Party in West Germany". *The Review of Politics*, 51(3): 386-411.

Gide, C. and Rist, C. (1909). Histotre des Doctrines Économiques Depuis les Physiocrates Jusqua nos Jours. Larose et Tenin, Paris.

Gifford, J. (1970). "Dissent in Municipal Employee Organizations". *Proceedings of the Academy of Political Science*, 30(2): 159-172.

Giritlioğlu, F. (1965). *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*. 2. Cilt. Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Gökçe, B. (1999). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Savaş Kitap ve Yayınevi, Ankara.

Gönenç, A. A. (2001). *Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektif*. Elektronik Kitap.

Grainger, G. (1958). "Oligarchy in the British Communist Party". *The British Journal of Sociology*, 9(2): 143-158.

Güngör, S. (2010). "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 21: 193-208.

Handelman, H. (1977). "Oligarchy and Democracy in two Mexican Labor Unions: A Test of Representation Theory". *Industrial and Labor Relations Review*, 30(2): 205-218.

Hands, G. (1971). "Roberto Michels and the Study of Political Parties". *British Journal of Political Science*, 1(2): 155-172.

Hatipoğlu, A. (2012). *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü: Kemalizm'den Sosyal Demokrasi'ye*. Kaynak Yayınları, İstanbul.

Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. (çev. C. Karakaya). Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Hristidis, Ş. K. ve Ergüz, E. (2010). *İsmail Hakkı Birler'in Anılarında CHP'li Yıllar (1946-1992)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Jenkins, J. (1977). "Radical Transformation of Organizational Goals". *Administrative Science Quarterly*, 22(4): 568-586.

Kabasakal, M. (1991). *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*. Tekin Yayınevi, İstanbul.

Karakaş, E. (2012). *Çağdaş Parti Örgütlenmesi: CHP ve Örgütsel Yenilenmenin Temel İlkeleri*, Sosyal Demokrat Dergi Özel Sayısı, İstanbul.

Karpat, K. H. (2014). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. Timaş Yayınları, İstanbul.

Katovich, M., Weiland M. W., Couch, C. J. (1981). "Access to Information and Internal Structures of Partisan Groups: Some Notes on the Iron Law of Oligarchy". *The Sociological Quarterly*, 22(3): 431-445.

Kaya, A. (2010). *Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Gençlik Kolları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kili, S. (1976). *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Koç, A. (2014). *CHP'de Ortanın Solu Söylemi ve 1965 Seçimleri*. Dezanj Yayınları, İstanbul.

Koçak, C. (2010). *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Koçak, C. (2012). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Kongar, E. (2007). *21. Yüzyılda Türkiye*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

Konuralp, E. (2013). *Ecevit ve Milliyetçilik*. Togan Yayınları, İstanbul.

Korom, P. (2015). "Elites: History of the Concept". *International Encyclopedia of the Social & Behovioral Sciences*, 2(7):390-395.

Leach, D. K. (2005). "The Iron Law of What Again? Conceptualizing Oligarchy across Organizational Forms". *Sociological Theory*, 23(3): 312-337.

Lenski, G. (1980). "In Praise of Mosca and Michels". *Mid-American Review of Sociology*, 5(2): 1-12.

Lewis, P. (1967). "Leadership and Conflict within the Febrerista Party of Paraguay". *Journal of Inter-American Studies*, 9(2): 283-295.

Linz, J. (2006). *Robert Michels, Political Sociology and the Future of Democracy*. Elektronik Kitap.

Lipset, S. M. (1961), "Introduction to Robert Michels' Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy (Robert Michels, Demokrasi ve Oligarşinin Tunç Kanunu)". (çev. T. Dereli). *Çalışma ve Toplum*. 2008(4): 11-38.

Markham, W. T., Walters, J., Bonjean, C. M. (2001). "Leadership in Voluntary Associations: The Case of the International Association of Women". *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 12(2): 103-130.

Martin, A. W. (2007). "Organizational Structure, Authority and Protest: The Case of Union Organizing in the United States, 1990-2001". *Social Forces*, 85(3): 1413-1435.

May, J. (1965). "Democracy, Organization, Michels". *The American Political Science Review*, 59(2): 417-429.

Mayer, J. P. (1955). *Max Weber and German Politics*. Faber and Faber, London.

McKenzie, R. (1955). *British Political Parties*. William Heinemann, London

Michels, R. (1927). "Some Reflections on the Sociological Character of Political Parties". *The American Political Science Review*, 21(4): 753-772.

Michels, R. (2001). *Political Parties*. (trans. Eden and C. Paul). Batoche Books, Kitchener.

Mises, L. (2000). *Bürokrasi*. Liberte Yayınları, Ankara.

Mommsen, W. (1981). "Max Weber and Roberto Michels: An Asymmetrical Partnership". *European Journal of Sociology*, 22(1): 100-116.

Mouzelis, N. P. (2001). *Örgüt ve Bürokrasi: Modern Teorilerin Analizi.* (çev. H. B. Akın). Akın Ofset Matbaacılık, Konya.

Mutlu, S. (2013). Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: "Dilek Sistemi".http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/003-Sevda-Mutlu.pdf kaynağından alındı.

Neumann, S. (1941). "Leadership: Institutional and Personal". *The Journal of Politics*, 3(2): 133-153.

Nyden, P. (1985). "Democratizing Organizations: A Case Study of a Union Reform Movement". *American Journal of Sociology*, 90(6): 1179-1203.

Oktay, C. (1997). *Siyasal Sistem ve Bürokrasi*. Der Yayınları, İstanbul.

Öz, E. (1996). *Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye'de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)*. Yetkin Basım Yayım ve Dağıtım, Ankara.

Öztekin, A. (2012). *Yönetim Bilimi*. Siyasal Yayınevi, Ankara.

Payaslıoğlu, A. (1974). *Siyasal Partiler*. AÜSBF Yayını, Ankara.

Perinçek, D. (2014). *Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*. Kaynak Yayınları, İstanbul.

Pirim, O. (2007*). Deniz Baykal: Geleceği Etkiyecek Liderler*. Doğan Kitapçılık, 2007.

Rapaport, E. (1982). "Is Democracy Possible?". *American Philosophical Quarterly*, 19(4): 355-363.

Rodrigues, C. A. (2001). "Fayol's 14 Principles of Management Then and Now: A Framework for Managing Today's Organizations Effectively". *Management Decision 39/10*. MCB University Press.

San, C. (1971). *Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi*. Ankara İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.

Sand, G. (1871). *Journal d'un Voyageur Pendant la Guerre*. M. Lévy Frères, Paris.

Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*. Alfa Yayınları, İstanbul.

Satır, K. (1972). *CHP'de Bunalım*. Nüve Matbaası, Ankara.

Scaff, L. (1981). "Max Weber and Robert Michels". *American Journal of Sociology*, 86(6): 1269-1286.

Schonfeld, W. (1981). "Oligarchy and Leadership Stability: The French Communist, Socialist, and Gaullist Parties". *American Journal of Political Science*, 25(2): 215-240.

Schwartz, M., Rosenthal, N., Schwartz, L. (1981). "Leader-Member Conflict in Protest Organizations: The Case of the Southern Farmers' Alliance". *Social Problems*, 29(1): 22-36.

Selznick, P. (1943). "An Approach to a Theory of Bureaucracy". *American Sociological Review*, 8(1): 47-54.

Shafer, B. (1991). "Roberto Michels, Vilfredo Pareto, and Henry Jones Ford: Classical Insights and the Structure of Contemporary American Politics". *International Political Science Review*, 12(3): 185-218.

Simav, A. (2009). *Turan Güneş'in Siyasal Kavgaları*. Agora Kitaplığı, İstanbul.

Slattery, M. (2003). *Key Ideas in Sociology*. Nelson Thornes, Cheltenham.

Stone, D. (1972). "SDS and The Iron Law of Oligarchy". *Kansas Journal of Sociology*, 8(1): 59-64.

Tan, A. (1998). "The Impacts of Party Membership Size: A Cross-National Analysis". *The Journal of Politics*, 60(1): 188-198.

Tempo (1998). *Türkiye'nin 75 Yılı: 1923-1998 Gün Gün Cumhuriyet Tarihi*. Hürgüç Gazetecilik, İstanbul.

Thorpe, A. (2008). *A History Of the British Labour Party*. Palgrave MacMillan, China.

Tikveş, Ö. (1979). Basın Özgürlüğü ve Sansür Yasağı. Elektronik Makale (http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/1951/tikves9.pdf)

Toker, M.(1992). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973: İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*. 7. Cilt. Bilgi Yayınevi, Ankara.

Toprakoğlu, C. (2002). *Anadolu Solu*. Avcıol Basım Yayın, İstanbul.

Tortop, N., İsbir, E. G., Aykaç, B., Yayman, H., Özer, M. A. (2010). *Yönetim Bilimi*. Nobel Yayınları, İstanbul.

Tosun, T. (2012). *Yeni CHP ve Politikanın Seyri*. Orion Kitabevi, Ankara.

Tuna, S. (2002). 1948 Türkiye İktisat Kongresi'nde Devletçilik Tartışmaları ve Yansımaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 289-321.

Turan, İ. (1968). *Parti Disiplini, Kapsamı, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler*. İÜİFM, İstanbul.

Turan, M. (2011). *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950)*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

Turan, M. (2014). "İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Halk Fırkası'na Siyasal Örgütlenme Deneyimleri". *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (18): 595-625.

TÜİK (2012). Milletvekili Genel Seçimleri 1923- 2011. Yayın no: 3685. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara. http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=152 kaynağından alındı.

Uğur, N. (2010). *İsmet İnönü*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Uyar, H. (2012a). *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. Boyut Yayıncılık, İstanbul.

Uyar, H. (2012b). *100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2012)*. Anka Yayınları, Ankara.

Veuillot, L. (1860). *Ça et là*. Caume Frères et Duprey, Paris.

Voss, K. ve Sherman, R. (2000). "Breaking the Iron Law of Oligarchy: Union Revitalization in the American Labor Movement". *American Journal of Sociology*, 106(2): 303-349.

Weber, M. (2013). *Bürokrasi ve Otorite*. (çev. H. B. Akın). Adres Yayınları, Ankara.

Wolfe, J. (1985). "A Defense of Participatory Democracy". *The Review of Politics*, 47(3): 370-389.

Yanık, M. (2002). *Parti İçi Demokrasi*. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Yükseliman, N. (2002). *Parti Devlet Bütünleşmesi*. Gelenek Yayıncılık, İstanbul.

Zencirkıran, M. (2012). "Örgüt ve Yönetim Kuramları". M. Zencirkıran (ed.). *Örgüt Sosyolojisi*. Dora Basım-Yayın Dağıtım, Bursa.

Gazete ve Dergi Haberleri

"Kalkınma Muhafazakar Tedbirle Gerçekleşmez", *Milliyet Gazetesi*, 29.07.1965.

"İnönü Kim'e Anlatıyor", *Kim Dergisi*, 12.08.1965.

"Satır: Koşuyu CHP Kazanacak", *Milliyet Gazetesi*, 21.08.1965.

"İnönü Dün Trabzon'da Konuştu: Reformları Yapmadan Siyaseti Bırakmam.", *Cumhuriyet Gazetesi*, 4.10.1965.

"B. Ecevit, Ortanın Solundakiler", *Milliyet Gazetesi*, 22.08.1965.

"Baykam: Ortanın Solu CHP'nin Göbek Adıdır", *Cumhuriyet Gazetesi*, 13.09.1965.

"SHP Başkanlık Divanı Toplandı: Turgut Atalay Topun Ağzında", *Milliyet Gazetesi*, 23.04.1987.

"SHP'de 7 İhraç", *Milliyet Gazetesi*, 18.11.1989.

"14 HEP'li SHP'den Ayrıldı", *Milliyet Gazetesi*, 01.04.1992.

"CHP Yine Umut: Birleşik Solun Yeni Çatısı CHP, Yeni Başkanı Hikmet Çetin", *Milliyet Gazetesi*, 19.02.1995.

"Artık CHP Var: Rüzgar Fırtınaya Dönüştü, Baykal Konuştukça CHP Coştu", *Milliyet Gazetesi*, 12.09.1995.

"Sandıktan Baykal'ın İstifası Çıktı: Bir Lider Aranıyor", *Milliyet Gazetesi*, 23.04.1999.

"Baykal Bitti, Öymen Geldi", *Milliyet Gazetesi*, 23.05.1999.

"Baykal Yeniden: 16 Ay Sonra Dönüş", *Milliyet Gazetesi*, 2.10.2000.

"Org. Kıvrıkoğlu'ndan Mesajlar: 28 Şubat Bitmedi", *Milliyet Gazetesi*, 04.09.1999.

"CHP'de 20 yerde aday yoklaması", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11.11.1995.

"Baykal'dan oy yerine karanfil", *Cumhuriyet Gazetesi*,15.02.1999.

"Kontenjan kapısı açık", *Cumhuriyet Gazetesi*, 03.09.2002.

"CHP eğilim yoklaması yapacak", *Cumhuriyet Gazetesi*. 27.01.2004.
"CHP'de önseçim heyecanı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 25.05.2007.
"CHP'de önseçim: Vekiller sandıktan çıkamadı", *Cumhuriyet Gazetesi*, 04.04.2011.
"İlk sıra kadınların", *Cumhuriyet Gazetesi*, 16.02.2015.

Tüzükler ve Yönetmelikler

1919 Sivas Kongresi Nizamnamesi.
Halk Fırkası 1923 Nizamnamesi.
Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Nizamnamesi.
Cumhuriyet Halk Fırkası 1931 Nizamnamesi.
Cumhuriyet Halk Partisi 1935 Tüzüğü.
Cumhuriyet Halk Partisi 1935 Tüzüğü (1938 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1935 Tüzüğü (1943 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1935 Tüzüğü (1946 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1947 Tüzüğü.
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü.
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü (1954 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü (1959 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü (1961 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü (1962 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü (1966 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü (1967 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü (1968 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1951 Tüzüğü (1972 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1974 Tüzüğü.
Cumhuriyet Halk Partisi 1976 Tüzüğü.
Cumhuriyet Halk Partisi 1993 Tüzüğü.
Cumhuriyet Halk Partisi 1993 Tüzüğü (2000 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1993 Tüzüğü (2003 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1993 Tüzüğü (2008 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1993 Tüzüğü (2012 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1993 Tüzüğü (2014 Değişiklikleri İle).
Cumhuriyet Halk Partisi 1993 Tüzüğü (2016 Değişiklikleri İle).
CHP Danışma Toplantıları Yönetmeliği.

CHP Hesap Yönetmeliği.

CHP İl ve İlçe Yönetim Kurullarının Çalışma ve Yazışma Yönetmeliği.

CHP Kurultay Yönetmeliği.

CHP Yerel Seçimler Aday Saptama Yönetmeliği.

Türkiye İşçi Partisi 1962 Tüzüğü.

Türkiye İşçi Partisi 1964 Tüzüğü.

Kanunlar

16.10.1981 RG tarih ve 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun

24.04.1983 RG tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu

03.07.1992 RG tarih ve 3821 sayılı 16.10.1981 Tarih ve 2533 Sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanunun Yürürlükten Kaldırılması ve 2020 Sayılı Siyasi Partiler Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

13.07.1965 tarih ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu

Görüşmeler

Erdoğan, C. (Temmuz 2016). CHP Antalya 19 ilçe başkanı ile görüşme (CHP Muratpaşa İlçe Başkanı Ahmet Kumbul, CHP Kepez İlçe Başkanı Garip Erdoğan, CHP Manavgat İlçe Başkanı Aliye Coşar, CHP Konyaaltı İlçe Başkanı İlhan Buğdaycı, CHP Alanya İlçe Başkanı Ali Takavut, CHP Gazipaşa İlçe Başkanı Ömer Güven, CHP Serik İlçe Başkanı Osman Demiroğlu, CHP Kaş İlçe Başkanı Ulaş Akbaş, CHP Döşemealtı İlçe Başkanı Zekeriya Altun, CHP Finike İlçe Başkanı Okan Tanır, CHP Korkuteli İlçe Başkanı Mehmet Küçükkavukçu, CHP Kumluca İlçe Başkanı Kemal Bilal Öner, CHP Kemer İlçe Başkanı Erdem Cesur, CHP Demre İlçe Başkanı Mustafa Caner, CHP Elmalı İlçe Başkanı Şakir Aydın, CHP Aksu İlçe Başkanı Kenan Yıldız, CHP Akseki İlçe Başkanı Selahattin Göğüş, CHP Gündoğmuş İlçe Başkanı Şakir Özdemir ve CHP İbradı İlçe Başkanı Sami Demircioğlu). Antalya.

İnternet Kaynakları

1919 Sivas Kongresi Beyannamesi.
http://www.sivas.gov.tr/4-eylul-sivas-kongresi. (erişim tarihi: 25.10.2016).

Baraz, A. B., "Durumsallık Yaklaşımı".
http://barisbaraz.com/wp-content/uploads/Durumsallik.pdf. (erişim tarihi: 12.10.2016).

Boyacı, A., "Eğitim Yönetimi".
http://home.anadolu.edu.tr/~aboyaci/ders/ey/ykuram.pdf. (erişim tarihi: 12.10.2016)

Latham, C. "Michels' Iron Law of Oligarchy and Union Revitalisation: A Reconsideration Based on Recent Research".
https://www.tasa.org.au/wp-content/uploads/2015/02/Latham.pdf. (erişim tarihi: 27.10.2016).

Pettitt, R. T. "Bending Michels' Iron Law of Oligarchy: Can Democracy Ever Be For Home Consumption in Political Parties?".
https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/3eb7481e-efa6-43a2-af91-f2b69023b737.pdf. (erişim tarihi: 27.10.2016)

"CHP Adana'da vekillere şok!".
http://www.gercekgundem.com/siyaset/112589/chp-adanada-vekillere-sok. (erişim tarihi: 23.10.2016).

"CHP KIRKLARELİ ÖN SEÇİM SONUÇLARI".
http://www.luleburgaz-haber.com/wp-content/uploads/2015/03/tam-liste-chp.jpg. (erişim tarihi: 21.10.2016).

"AK Parti kapatılmasın kararı çıktı".
http://www.milliyet.com.tr/karar--font-color-red-bugun-mu---font--aciklanacak--siyaset-972729. (erişim tarihi: 30.07.2016).

"CHP'de ön seçim sonuçları belli oluyor".
http://www.gazetevatan.com/chp-de-on-secim-sonuclari-belli-oluyor-759010-gundem. (erişim tarihi: 21.10.2016).

"CHP ön seçim sonuçları açıklandı".
http://www.hurriyet.com.tr/chp-on-secim-sonuclari-aciklandi-28590932. (erişim tarihi: 21.10.2016).

"CHP Giresun'da Ön Seçim Sonucu".
http://www.sabah.com.tr/giresun/2015/03/29/chp-giresunda-on-secim-sonucu. (erişim tarihi: 21.10.2016).

"CHP Kırşehir Milletvekili Adayları Belli Oldu".
http://www.haber46.com/chp/chp-kirsehir-milletvekili-adaylari-belli-oldu-h64704.html. (erişim tarihi: 21.10.2016).

"İstanbul'da ilk sıralar değişmiyor".
http://www.gercekgundem.com/siyaset/114431/istanbulda-ilk-siralar-degismiyor. (erişim tarihi: 22.10.2016).

“CHP, Ankara'nın ön seçim kesin sonuçlarını açıkladı”. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/240345/CHP__Ankara_nin_on_secim_kesin_sonuclarini_acikladi.html. (erişim tarihi: 22.10.2016).

“CHP 2015 ön seçim sonuçları”. http://www.haber7.com/guncel/haber/1332767-chp-2015-on-secim-sonuclari-istanbul. (erişim tarihi: 22.10.2016).

“CHP Bursa'da Ön Seçim Sonuçları Belli Oldu”. http://www.haberler.com/chp-bursa-da-on-secim-sonuclari-belli-oldu-7133920-haberi. (erişim tarihi: 22.10.2016).

“Portre: İşçi Partisi'nin yeni lideri Jeremy Corbyn”. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150912_jeremy_corbyn_portre. (erişim tarihi: 08.10.2016).

“CHP'de tarihi sıfırlama: 1 milyon 800 bin üye 148 bine düştü” http://www.radikal.com.tr/politika/chpde-tarihi-sifirlama-1-milyon-800-bin-uye-148-bine-dustu-1498067. (erişim tarihi: 21.10.2016).

“İşte Gandi Kemalin yaşam hikayesi”. http://www.hurriyet.com.tr/iste-gandi-kemalin-yasam-hikayesi-14772885. (erişim tarihi: 06.10.2016).

“CHP Seçim Marşı - Faruk Demir (CHP Yeni Seçim Müziği 2011)”. https://www.youtube.com/watch?v=B2yl6R4jo6Y. (erişim tarihi: 06.10.2016).

“Onur Akin - GELİYOR KILIÇDAROĞLU”. https://www.youtube.com/watch?v=fg60j0iYdp8. (erişim tarihi: 07.10.2016).

“Gel Kemal KILIÇDAROĞLU”. https://www.youtube.com/watch?v=FWDbiMqnitY. (erişim tarihi: 08.10.2016).

“Kemal Kılıçdaroğlu CHP TV reklamı”. https://www.youtube.com/watch?v=bvci92eCYR0. (erişim tarihi: 10.10.2016).

“Yaparız Reklam Filmi |HABERNETTE|”. https://www.youtube.com/watch?v=EepmBXKYk7w. (erişim tarihi: 11.10.2016).

“Anadolu'nun Kemal'i, Türkiye'nin Başbakanı”. https://www.youtube.com/watch?v=86Ms4Jrk3-o. (erişim tarihi: 12.10.2016).

“AKP kasasını Hazine yardımıyla dolduracak”. http://www.sozcu.com.tr/2015/ekonomi/akp-kasasini-hazine-yardimiyla-dolduracak-975743. (erişim tarihi: 12.10.2016).

“Baykal, Sarıgül ve ekibini sert bir dille suçladı”. http://www.gazetevatan.com/baykal--sarigul-ve-ekibini-sert-bir-dille-sucladi-46013-gundem. (erişim tarihi: 06.10.2016).

“Muharrem İnce‘den Kemal Kılıçdaroğlu‘na sert eleştiri”. http://www.aksam.com.tr/siyaset/muharrem-inceden-kemal-kilicdarogluna-sert-elestiri/haber-302031. (erişim tarihi: 06.10.2016).

“İnce 415 oy aldı sosyal medya çalkalandı”. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/115377/ince_415_oy_aldi_sosyal_medya_calkalandi.html. (erişim tarihi: 15.10.2016).

“Muharrem İnce: Kılıçdaroğlu umudun adresiydi, o heyecan kalmadı”. http://www.birgun.net/haber-detay/muharrem-ince-kilicdaroglu-umudun-adresiydi-o-heyecan-kalmadi-114599.html. (erişim tarihi: 06.10.2016).

“CHP belediye başkan adayları (Kesinleşen)”. http://www.milliyet.com.tr/chp-nin-belediye-baskan adaylari/siyaset/detay/1834614/default.htm. (erişim tarihi: 02.10.2016).

“İşte Kılıçdaroğlu'nun anahtar listesi”. http://www.radikal.com.tr/politika/iste-kilicdaroglunun-anahtar-listesi-1094560. (erişim tarihi: 29.09.2016)

“Delege 'ithal'lerin üstünü çizdi, 'sol'cu adayları ön saflara taşıdı”. http://www.haberturk.com/gundem/haber/987827-delege-ithallerin-ustunu-cizdi-solcu-adaylari-on-saflara-tasidi. (erişim tarihi: 29.09.2016).

“Kılıçdaroğlu'nun anahtar listesi delik deşik oldu”. http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/01/19/kilicdaroglunun-anahtar-listesi-delik-desik-oldu. (erişim tarihi: 29.09.2016).

“CHP Eskişehir Milletvekili Süheyl Batum partiden ihraç edildi”. http://www.radikal.com.tr/politika/chp-eskisehir-milletvekili-suheyl-batum-partiden-ihrac-edildi-1248998. (erişim tarihi: 03.10.2016).

“Mahkeme Süheyl Batum kararını verdi”. http://www.milliyet.com.tr/mahkeme-suheyl-batum/siyaset/detay/2020505/default.htm (erişim tarihi: 03.10.2016).

“CHP’de muhalif vekiller ihraç edildi”. http://www.hurriyet.com.tr/chp-de-muhalif-vekiller-ihrac-edildi-249747. (erişim tarihi: 03.10.2016).

“Baykal yargı kararıyla üç milletvekili kazandı”.
http://arsiv.sabah.com.tr/2004/10/05/siy101.html. (erişim tarihi: 03.10.2016).

“Ertuğrul Günay CHP'den ihraç edildi”.
http://arsiv.sabah.com.tr/2004/10/13/siy104.html. (erişim tarihi: 01.10.2016).

“Sarıgül ihraç edildi”.
https://www.evrensel.net/haber/160138/sarigul-ihrac-edildi. (erişim tarihi: 03.10.2016).

'İhraç yolsuzluktan değil'.
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/34469/_ihrac_yolsuzluktan_degil_.html. (erişim tarihi: 03.10.2016).

“Sol isimler listeyi deldi”.
http://www.trthaber.com/haber/gundem/chp-ydk-uyeligi-secim-sonucu-belli-oldu-230305.html. (erişim tarihi: 24.10.2016).

“CHP Lideri Kemal Kılıçdaroğlu'ndan HDP çıkışı”.
http://www.haberturk.com/gundem/haber/1243006-chp-lideri-kemal-kilicdaroglundan-hdp-cikisi. (erişim tarihi: 24.10.2016).

“SPD experienced loss of members in all provinces”.
http://archyworldys.com/spd-experienced-loss-of-members-in-all-provinces/. (erişim tarihi: 25.09.2016).

“İngiltere'de İşçi Partisi lideri bir kez daha Corbyn oldu”.
https://tr.sputniknews.com/avrupa/201609241024977126-ingiltere-isci-partisi-corbyn. (erişim tarihi: 25.09.2016).

“İl başkanlarından Baykal’a destek”.
http://arsiv.ntv.com.tr/news/304333.asp. (erişim tarihi: 25.09.2016).

“Baykal 78 il başkanın desteğini aldı.”
http://www.hurriyet.com.tr/baykal-78-il-baskanin-destegini-aldi-8781991. (erişim tarihi: 25.09.2016).

“78 il başkanı Kılıçdaroğlu'nu destekleyecek”.
http://www.haberturk.com/gundem/haber/981555-78-il-baskani-kilicdaroglunu-destekleyecek. (erişim tarihi: 02.10.2016).

“CHP'nin kütüğe kayıtlı üye sayısı açıklandı”.
http://www.haberturk.com/gundem/haber/1158420-chpnin-kutuge-kayitli-uye-sayisi-aciklandi. (erişim tarihi: 24.09.2016).

"CHP'nin üye sayısı arttı".
http://www.milliyet.com.tr/chp-nin-uye-sayisi-artti/siyaset/detay/1870123/default.htm. (erişim tarihi: 25.10.2015).

"Geçmiş Hükümetler",
https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx. (erişim tarihi: 21.06.2016).

"CHP'de Tarihi Sıfırlama: 1 milyon 800 Bin Üye 148 Bine Düştü".
http://www.radikal.com.tr/politika/chpde-tarihi-sifirlama-1-milyon-800-bin-uye-148-bine-dustu-1498067/ (erişim tarihi: 01.10.2106).

"İşte CHP'nin 4 Eğilimi",
http://www.milliyet.com.tr/iste-chp-nin-4-egilimi/siyaset/siyasetdetay/09.07.2012/1564592/default.htm (erişim tarihi: 09.07.2016).

"Yurt İçi, Yurt Dışı ve Gümrük Sandıkları Dahil 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimi Sonucu",
http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2015MVES/96-D.pdf. (erişim tarihi: 11.11.2015).

"Max Weber".
http://plato.stanford.edu/entries/weber. (erişim tarihi: 27.10.2016).

"Alle Parteivorsitzende".
https://www.taschenhirn.de/politik-und-religion/alle-parteivorsitzende. (erişim tarihi: 08.10.2016).

"Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Sözlüğü: Anakronizm".
http://sbs.asbu.edu.tr/SearchListPage.aspx?sText=anakronizm. (erişim tarihi: 15.10.2016).

"Philip Selznick Tennessee Valey Authority (TVA) And The Grass Roots".
http://www.academia.edu/17091037/PHILIP_SELZNICK_TENNESSEE_VALEY_AUTHORITY_TVA_AND_THE_GRASS_ROOTS. (erişim tarihi: 04.02.2016).

EK 1- CHP'NİN ÖRGÜTSEL YAPISI, PARTİ İÇİ DEMOKRASİ VE OLİGARŞİ ARAŞTIRMASI ANKET SORULARI

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Doktora Tez Anketi:
CHP'nin Örgütsel Yapısı, Parti içi Demokrasi ve Oligarşi

Hedef Kitle: CHP Antalya Üyeleri

KİŞİSEL BİLGİLER

1. Kaç yaşındasınız?

(……..)

2. Cinsiyetiniz:

Kadın ❑ Erkek ❑

3. Eğitim Düzeyiniz:

İlkokul ❑ Ortaokul ❑ Lise ❑ Üniversite-Önlisans (MYO) ❑ Üniversite-Lisans ❑ Üniversite-Lisansüstü ❑

4. Mesleğiniz:

İşçi ❑ Serbest meslek ❑ Çiftçi ❑ İş adamı/İş kadını ❑ Emekli ❑ Öğrenci ❑
Akademisyen ❑ Ev Hanımı ❑ İşsiz ❑ Diğer ❑

5. Üyesi Olduğunuz CHP İlçe Örgütü:

Akseki ❑ Aksu ❑ Alanya ❑ Demre ❑ Döşemealtı ❑ Elmalı ❑ Finike ❑
Gazipaşa ❑ Gündoğmuş ❑ İbradı ❑ Kaş ❑ Kemer ❑ Kepez ❑ Korkuteli ❑
Konyaaltı ❑ Kumluca ❑ Manavgat ❑ Muratpaşa ❑ Serik ❑

6. Kaç yıldır CHP üyesisiniz? (Partinin kapalı olduğu dönemde SHP üyeliği de dahil edilebilir)

(……..)

7. Kendinizi ideolojik olarak nasıl tanımlıyorsunuz?

Sosyal Demokrat ❑ Sosyalist ❑ Ulusalcı ❑ Liberal ❑ Muhafazakar ❑

8. Parti içerisindeki etkin görevleriniz nelerdir? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

Sadece üye ❑ Mahalle (İlçe) Delegesi ❑ İl Delegesi ❑ Kurultay Delegesi ❑

İlçe Yöneticisi ❑ İl Yöneticisi ❑

ÜYE VE PARTİ ARASINDAKİ AİDİYET İLİŞKİSİ

	Okumadım	Bir kısmını okudum	Tamamını okudum
9. CHP'nin güncel Parti Tüzüğü'nü (87 madde) okudunuz mu?	❑	❑	❑
10. CHP'nin güncel Parti Programı'nı (344 sayfa) okudunuz mu?	❑	❑	❑

	Evet	Hayır
11. Son 2 yılda üyelik aidatlarınızı düzenli olarak ödediniz mi?	❑	❑
12. Son 2 yıldaki seçimlerde düzenli olarak sandık başında ya da seçim günü parti çalışmalarında görev aldınız mı?	❑	❑
13. Son 2 yılda parti örgütü tarafından düzenlenen parti içi eğitimlere düzenli olarak (ideolojik, kurumsal, sandık çevresi) katıldınız mı?	❑	❑
14. Üyesi bulunduğunuz CHP ilçe örgütünün ilçe başkanını tanıyor musunuz?	❑	❑

	Büyük çoğunluğu	Yarısından fazlası	Yarısından azı	Çok azı	Neredeyse hiçbiri
15. Sizce CHP üyelerinin yüzde kaçı güncel CHP Parti Tüzüğünü okumuştur?	❑	❑	❑	❑	❑
16. Sizce CHP üyelerinin yüzde kaçı güncel CHP Parti Programın okumuştur?	❑	❑	❑	❑	❑

	Her zaman	Çoğunlukla	Bazen	Ara sıra	Hiçbir zaman
17. Parti örgütü tarafından düzenlenen SEÇİM ÇALIŞMALARINA (saha çalışması, propaganda vb.) hangi sıklıkla katılırsınız?	❑	❑	❑	❑	❑
18. Parti örgütü tarafından düzenlenen BASIN AÇIKLAMASI VE EYLEM gibi siyasi faaliyetlere hangi sıklıkla katılırsınız?	❑	❑	❑	❑	❑
19. Parti üyeleriyle DÜĞÜN, CENAZE, BAYRAMLAŞMA VS. GİBİ SOSYAL ORTAMLARDA hangi sıklıkta bir araya gelirsiniz?	❑	❑	❑	❑	❑
20. Parti çalışmalarını SOSYAL MEDYA (Facebook, Twitter) üzerinden hangi sıklıkla takip edersiniz?	❑	❑	❑	❑	❑
21. İl ve ilçe örgüt binasına ya da mahalle temsilciliklerine hangi sıklıkta gidersiniz?	❑	❑	❑	❑	❑

ÜYELERİN PARTİ ÖRGÜTÜNE YÖNELİK BAKIŞ AÇISI

(Aşağıdaki soruları yanıtlarken CHP Örgütünü Türkiye genelinde Genel Merkez, İl ve İlçe örgütleri ile bir bütün olarak ele alınız)

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
22. Bence CHP'de sade bir üye partinin karar alma ve politika belirleme süreçlerinde **söz sahibi değildir.**	❑	❑	❑	❑	❑
23. Bence CHP'de karar alma ve politika belirleme süreçleri Genel Merkezde ve yerelde belli **oligarşik grupların (ekiplerin) güdümündedir.**	❑	❑	❑	❑	❑
24. Bence CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan GENÇLERİN önü elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar (ekipler) tarafından bilinçli olarak KESİLMEKTEDİR.	❑	❑	❑	❑	❑
25. Bence CHP'de değişim ihtiyacı ortaya koyan KADINLARIN önü elindeki gücü muhafaza etmek isteyen oligarşik gruplar (ekipler) tarafından bilinçli olarak KESİLMEKTEDİR.	❑	❑	❑	❑	❑
26. Bence CHP'de kişiler ve ekipler demokratik ve özgürlükçü söylemlerle yola çıksalar da parti yönetimine geldiklerinde bu gücü muhafaza etmek için oligarşik eğilimler gösterirler.	❑	❑	❑	❑	❑
27. Bence CHP örgütleri üyelerinin taleplerinin karşılanması ve sorunlarının çözümünde her türlü ilgi ve gayreti gösterir.	❑	❑	❑	❑	❑
28. Bence CHP örgütleri tüm üyelerine hiçbir ayrım yapmaksızın eşit mesafede yaklaşır.	❑	❑	❑	❑	❑
29. Bence Genel Merkezdeki ve yereldeki oligarşik gruplar (ekipler) **kimi zaman** kendi siyasi menfaatlerini parti menfaatlerinin önünde görürler.	❑	❑	❑	❑	❑

30. CHP'de parti içi demokrasinin işlerliğine 10 üzerinden puan veriniz.
(Aşağıdaki soruyu yanıtlarken CHP Örgütünü Türkiye genelinde Genel Merkez, İl ve İlçe örgütleri ile bir bütün olarak ele alınız.)

1❑ 2❑ 3❑ 4❑ 5❑ 6❑ 7❑ 8❑ 9❑ 10❑

<u>29 MART 2015 CHP ANTALYA ÖNSEÇİME İLİŞKİN GÖRÜŞLER</u>
Aşağıdaki soruları yanıtlarken CHP Örgütünü Antalya özelinde ele alınız.

	Evet	Hayır	Fikrim yok
31. Önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde GENEL MERKEZİN yönlendirici bir etkisi olduğuna inanıyor musunuz?	❑	❑	❑
32. Önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde İL VEYA İLÇE ÖRGÜTLERİNİN yönlendirici bir etkisi olduğuna inanıyor musunuz?	❑	❑	❑
33. Önseçim sürecinde üyelerin oy verme iradeleri üzerinde BELEDİYE BAŞKANLARININ yönlendirici bir etkisi olduğuna inanıyor musunuz?	❑	❑	❑

34. 29 Mart Önseçimlerinde 96 aday adayı arasında adil ve eşit şartlarda bir yarış olduğuna inanıyor musunuz?	❑	❑	❑
35. CHP'nin mevcut kayıtlı üye yapısı ile önseçimde elde edilen sonucun parti tabanının gerçek iradesini yansıttığını düşünüyor musunuz?	❑	❑	❑

36. Sizce CHP'de milletvekili ve belediye başkan adaylarının belirlenmesinde hangi yöntem uygulanmalıdır?

Üye bazında önseçim ❑ Delege bazında önseçim ❑ Genel Merkez yoklaması (kontenjan) ❑

Anketi doldurduğunuz için teşekkür ederim.

Caner ERDOĞAN
Akdeniz Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Doktora Programı

EK 2- KEMAL KILIÇDAROĞLU VE 2000 SONRASI DENİZ BAYKAL DÖNEMLERİNİN MERKEZ YÖNETİM KURULU ÜYELERİ LİSTESİ

Kılıçdaroğlu Dönemi 8. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2016)

Veli Ağbaba, Erdal Aksünger, Zeynep Altıok, Tekin Bingöl, Selin Sayek Böke, Çetin Osman Budak, Yasemin Öney Cankurtaran, Lale Karabıyık, Haluk Koç, Bülent Tezcan, Seyit Torun, Öztürk Yılmaz ve Kamil Okyay Sındır.

Kılıçdaroğlu Dönemi 7. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2014)

Tekin Bingöl, Haluk Koç, Bülent Tezcan, Seyhan Erdoğdu, Sezgin Tanrıkulu, Enis Berberoğlu, Mehmet Bekaroğlu, Veli Ağbaba, Yakup Akkaya, Faik Öztrak, Selin Sayek Böke, Burhan Şenatalar, Şafak Pavey, Sencer Ayata, Ercan Karakaş ve Gürsel Tekin.

Kılıçdaroğlu Dönemi 6. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) 2014)

Tekin Bingöl, Haluk Koç, Bülent Tezcan, Seyhan Erdoğdu, Sezgin Tanrıkulu, Emel Yıldırım, Veli Ağbaba, Yakup Akkaya, Erdoğan Toprak, Aytun Çıray, Faruk Loğoğlu, Faik Öztrak, Burhan Şenatalar, Şafak Pavey, Sencer Ayata, Emrehan Halıcı ve Gürsel Tekin.

Kılıçdaroğlu Dönemi 5. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2012)

Sencer Ayata, Emrehan Halıcı, Faruk Loğoğlu, Şafak Pavey, Faik Öztrak, Gülseren Onanç, Umut Oran, Gürsel Tekin, Sezgin Tanrıkulu, Yakup Akkaya, Erdoğan Toprak, Haluk Koç, Perihan Sarı, Adnan Keskin, Nihat Matkap, Bülent Tezcan, Gökhan Günaydın ve Bihlun Tamaylıgil.

Kılıçdaroğlu Dönemi 4. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2011)

Nihat Matkap, Erdoğan Toprak, Atilla Emek, Gürsel Tekin, Gökhan Günaydın, Yakup Akkaya, Faruk Loğoğlu, Birgül Ayman Güler, Zeki Gündüz ,Faik Öztrak, Ayten Kayalıoğlu, Sencer Ayata, Perihan Sarı, Emrehan Halıcı, Sezgin Tanrıkulu ve Bihlun Tamaylıgil.

Kılıçdaroğlu Dönemi 3. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2010)

Gürsel Tekin, Hurşit Güneş, Süheyl Batum, Erdoğan Toprak, Volkan Canalioğlu, İzzet Çetin, Umut Oran, Osman Korutürk, Gülsün Bilgehan, Engin Altay, Faik Öztrak, Alaaddin Yüksel, Sencer Ayata, Sena Kaleli, Emrehan Halıcı, Sezgin Tanrıkulu ve Bihlun Tamaylıgil.

Kılıçdaroğlu Dönemi 2. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2010)

Gürsel Tekin, Hurşit Güneş, İsa Gök, Süheyl Batum, Alaattin Yüksel, İzzet Çetin, Oğuz Oyan, Umut Oran, Mehmet Ali Özpolat, Sencer Ayata, Melda Onur, Mesut Değer, Didem Engin ve Zeki Gündüz.

Kılıçdaroğlu Dönemi 1. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2010)

Gaye Özbatur, Haluk Koç, Hakkı Süha Okay, Umut Oran, Önder Sav, Faik Öztrak, Gülsün Bilgehan, Tekin Bingöl, Abdülrezzak Erten, Gökhan Günaydın, Süheyl Batum, Mevlüt Coşkuner, İzzet Çetin, Turgut Dibek, Mahmut Duyan, Hüseyin Karakoç, Ali Koçal, Şahin Mengü, Abdullah Özer ve Berhan Şimşek.

Baykal Dönemi (2000 sonrası) 6. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2008)

Algan Hacaloğlu, Ali Kılıç, Bihlun Tamaylıgil, Cevdet Selvi, Erdoğan Toprak, Faik Öztrak, Fevzi Topuz, Mehmet Ali Özpolat, Mehmet Ali Susam, Mehmet Sevigen, Mesut Değer, Mustafa Özyürek, Nur Serter, Onur Öymen, Önder Sav, Rıza Yalçınkaya, Savcı Sayan, Sırrı Özbek, Suat Binici ve Yılmaz Ateş.

Baykal Dönemi (2000 sonrası) 5. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2005)

Algan Hacaloğlu, Bihlun Tamaylıgil, Cevdet Selvi, Engin Altay, Eşref Erdem, Fuat Çay, Güldal Okuducu, Kemal Demirel, Mahmut Yıldız, Mehmet Ali Özpolat, Mehmet Sevigen, Mesut Değer, Mustafa Özyürek, Oğuz Oyan, Onur Öymen, Önder Sav, Sinan Yerlikaya, Şerif Ertuğrul, Yılmaz Ateş ve Zekeriya Akıncı.

Baykal Dönemi (2000 sonrası) 4. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2005)

Algan Hacaloğlu, Bihlun Tamaylıgil, Cevdet Selvi, Engin Altay, Eşref Erdem, Fuat Çay, Güldal Okuducu, Mahmut Yıldız, Mehmet Ali Özpolat, Mehmet Sevigen, Mesut Değer, Mustafa Özyürek, Oğuz Oyan, Onur Öymen, Önder Sav, Sedat Uzunbay, Sinan Yerlikaya, Şerif Ertuğrul, Yılmaz Ateş ve Zekeriya Akıncı.

Baykal Dönemi (2000 sonrası) 3. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2003)

Algan Hacaloğlu, Bihlun Tamaylıgil, Bülent Tanla, Cevdet Selvi, Ersin Arıoğlu, Eşref Erdem, Fuat Çay, Güldal Okuducu, Kemal Derviş, Mahmut Yıldız, Mehmet Ali Özpolat, Mehmet Sevigen, Mesut Değer, Mustafa Özyürek, Oğuz Oyan, Önder Sav, Sinan Yerlikaya, Şerif Ertuğrul, Zeynep Damla Gürel ve Onur Öymen.

Baykal Dönemi (2000 sonrası) 2. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2001)

Algan Hacaloğlu, Ali Dinçer, Bülent Baratalı, Cevdet Selvi, Eşref Erdem, Fuat Çay, Güldal Okuducu, Haluk Koç, İnal Batu, İzzet Çetin, Kemal Kılıçdaroğlu, Mahmut Yıldız, Mehmet Ali Özpolat, Mehmet Sezgin, Mesut Değer, Oya Araslı, Önder Sav, Sinan Yerlikaya, Yakup Kepenek ve Yılmaz Ateş.

Baykal Dönemi (2000 sonrası) 1. Merkez Yönetim Kurulu (MYK) (2000)

Algan Hacaloğlu, Bülent Baratalı, Cevdet Selvi, Eşref Erdem, Fuat Çay, Güldal Okuducu, Haluk Koç, İnal Batu, İzzet Çetin, Mahmut Yıldız, Mehmet Ali Özpolat, Mehmet Sevigen, Mesut Değer, Oya Araslı, Önder Sav, Sinan Yerlikaya, Veli Aksoy, Yakup Kepenek, Yılmaz Ateş ve Ali Dinçer.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Caner ERDOĞAN

Doğum Yeri - Tarihi: Şişli/İstanbul - 04.07.1984

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Maltepe Lisesi (YDAL), İstanbul, 2002

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Antalya, 2008

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Antalya, 2011

Tez Konusu : Antalya'daki Alevilerin Siyasi Eğilimleri

Doktora Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Antalya, 2017

Tez Konusu : Oligarşinin Demir Kanunu'nun Cumhuriyet Halk Partisi Açısından İncelenmesi

Yabancı Dil : İngilizce

E-Posta : canertr@gmail.com